

T.C. İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİSİ
ÇERÇEVESİNDE AB ve LATİN AMERİKA
ENTEGRASYONLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Emine Tahsin
2502010112

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erol Manisalı

İstanbul 2007

ÖNSÖZ

Ekonomik Entegrasyon teorisinin temel çıkış noktası olduğu bu çalışma öncelikle içinden geçtiğimiz dönemi daha iyi kavrama çabasının bir sonucu olarak ele alınmıştır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İktisat ve Kalkınma Kürsüsünde özellikle AB –Türkiye ilişkileri kapsamında yürütülen tartışmaların bir parçasıdır. Özellikle son on yıla damgasını vuran AB-Türkiye ilişkilerini sağlıklı bir şekilde kavrayabilme noktasında EET'nin ne olduğunu tanımlama amacı taşıırken, bu kapsamda EE çerçevesinde ortaya çıkan gelişmelerin nedenleri ve sonuçlarını ortaya koyma amacı taşımaktadır. Türkiye'nin geleceğinde belirleyen unsurlardan biri olan AB üyelik tartışmalarının olası sonuçlarına dair kafa karışıklığının EET kavranması ile aşılması mümkündür. LA'da ortaya çıkan entegrasyon deneyimleri kıtanın geleceği ile birlikte dünya ölçeğinde de önemli değişikliklere etki eden bir kapsama sahiptir. AB'nin geleceğine yönelik tartışmalar ise belirsizlikler ve çelişkileri barındırmaya devam etmektedir. Bununla birlikte AB dünya ölçeğinde başlıca büyük ekonomilerden biri olarak dünya ekonomisine yön vermektedir. Tüm bu verilerden yola çıkarak EE'nin ele alındığı bu çalışma geleceğe yön verecek olan bölgeselleşme hareketlerini daha iyi kavrama amacı taşıyor diğer yandan EE'yi kavramaya çalışırken, olası sonuçlara ve geleceğe dair soru işaretleri ile EET'nin ele alınmasına katkı sunmaya çalışıyor.

Çalışmanın ortaya çıkış sürecinde özellikle tartışmaları ile yönlendiren Prof. Dr Erol Manisalı'ya ve de çalışma tempoma gösterdikleri sabır ve güvenden dolayı Prof. Dr Türkel Minibaş ile Prof.Dr. Mehmet Türkay'a, bana destek olan çalışma arkadaşlarım başta Nurtaç Yıldırım'a, Özge Gökdemir, Alpaslan İsağiller, Ömür Aydın'a, çalışmada yer alan grafik ve tabloların tasarımı konusunda bana yardımcı olan dostum Müge'ye ise teşekkür borçluyum. Ancak, her şeyden önce ailemin özellikle annemin moral desteği olmasa idi bu çalışmanın nihai halini vermem mümkün olamayacaktı. Onlara çok daha özel bir teşekkür borçluyum.

ÖZ

Bu çalışmanın konusunu ekonomik entegrasyon teorisi oluşturuyor. Öncelikle ekonomik entegrasyonun teorisinin tanımı, içeriği ve gelişimi ele alınacaktır. Avrupa ve Latin Amerika'da süreç içinde ortaya çıkan belli başlı entegrasyonlar deneyimleri ele alınarak, ekonomik entegrasyon teorisi çerçevesinde tanımlanacaktır. AB entegrasyonu, LAFTA, MERCOSUR ve ALBA bu çalışmada ele alınan başlıca entegrasyon deneyimleridir. AB entegrasyon süreci ile Latin Amerika ülkeleri arasında farklı dönemlerde gerçekleşen entegrasyon deneyimleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler tartışılacak ve de ekonomik entegrasyon teorisinin ortaya çıkan sonuçları değerlendirilecektir. Statik ve dinamik analiz kapsamında ele alınan ekonomik entegrasyon teorisi ve bu yaklaşıma yönelik eleştirilere yer verilecek, kalkınma-entegrasyon ilişkisi analizi yapılan bir diğer temel başlık olacaktır.

ABSTRACT

The main title of this study is the economic integration theory. First of all in this study, basis and meaning of the economic integration, its scope and development would be defined. The main economic integration experiences in Europe and Latin America would taken into evaluation. European Union integration in Europe, LAFTA, MERCOSUR and ALBA in Latin America are the main economic integration experiences that would be analysed. The differences and common points of these integration processes would be defined on the basis of economic integration theory. Addition to these the results of economic integration theory based on these experiences would be evaluated. Economic Integration theory on the basis of static and dynamic analysis, the main critiques based on this analysis and the results of economic integration applied within the country would be defined. The relationship between economic integration theory and economic development is another point that would be analyzed.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
1. Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Tanımı	5
1.1 Ekonomik Entegrasyon Teorisine Getirilen Yaklaşımlar	10
1.2 Ekonomik Entegrasyon Teorisinde Geleneksel Yaklaşım	13
1.2.1 Statik etkiler	14
1.2.1.1 GB'nin üretim etkisi (Vinerci analiz)	15
1.2.1.2 TY GB koşulları	19
1.2.1.3 Tüketim etkisi	22
1.2.1.4 Üretim ve tüketim etkisinin birlikte incelenmesi	24
1.2.1.5 İkinci en iyi teori	27
1.2.2 Ticaret hacmi ve ticaret hadlerine etkisi	29
1.2.3 Dinamik etkiler	30
1.2.3.1 Ölçek etkisi	34
1.2.3.2 Dışsallık etkisi	38

1.2.3.3 Yatırımlardaki değişmeler	41
1.2.3.4 Yoğunlaşma	43
1.2.3.5 Rekabet edilebilirlik ve endüstri içi ticaret	44
1.2.3.6 Piyasa yapısı	47
1.2.4 Faktörlerin serbest dolaşımı	48
1.2.5 GB oluşturmaının rasyonallitesi	51
1.3 Geleneksel EET'ye Yönelik Eleştiriler	52
1.4 Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri	62
1.5 GOÜ Arasında Gerçekleştirilen Entegrasyon Deneyimleri	66
1.6 Bölgeselleşme ve Ekonomik Entegrasyon Teorisi	72
2. AB Entegrasyonu	84
2.1 AB Entegrasyonunun Dinamikleri	85
2.1.1 AB entegrasyonunda güvenlik anlayışı	87
2.1.2 AB entegrasyonunda siyasi faktörler	89
2.1.3 AB entegrasyonunda iktisadi faktörler	89
2.1.4 AB entegrasyonunda kültürel faktörler	90
2.2 AB Entegrasyon Sürecinin Tanımlanmasına Yönelik Yaklaşımlar	92
2.3 AB'de EE'nin Aşamaları	94
2.3.1 EE açısından Roma Anlaşması'nın değerlendirilmesi	96
2.3.1.1 Dört temel özgürlük ve ortak pazar tanımı	98
2.3.1.2 Ortak pazar ve ortak gümrük tarifesi	100
2.3.2 GATT süreci ve AB entegrasyonu	104
2.4 AB Entegrasyonunun Statik Etkileri (TY-TS etkileri)	108
2.4.1 1958 -1968 dönemi	109
2.4.2 Ticaret hacminde ve hadlerinde değişim	111
2.5 AB Entegrasyon Sürecinin Dinamik Etkileri	112
2.5.1 AB entegrasyonunda ölçek ekonomileri	114
2.5.2 AB entegrasyon sürecinin yatırımlara etkisi	116
2.5.3 AB entegrasyon sürecinin piyasa yapısına etkileri	117
2.5.4 AB entegrasyonunda dışsallık etkisi	121
2.5.5 AB entegrasyonunda endüstri içi ticaret	122
2.6 AB Birinci Genişleme Süreci	125

2.6.1 İngiltere'nin AB'ye katılımı ve EFTA	126
2.6.2 AB birinci Akdeniz genişlemesi	129
2.7 Ortak Pazardan Tek Pazara Geçiş Süreci	131
2.7.1 AB'de tek pazara geçişi hazırlayan koşullar	132
2.7.2 Soğuk Savaş sonrası AB entegrasyonu	133
2.7.3 EE açısından AB-92	136
2.7.3.1 Cecchini Raporu	140
2.7.3.2 Emerson Raporu	141
2.7.3.3 AB-92'ye ilişkin diğer yaklaşımlar	142
2.8 AB-92'nin Etkileri	144
2.8.1 AB-92'nin bölge içi ticaret verilerine etkileri	145
2.8.2 AB-92'nin DYY'a etkileri	147
2.9 AB Ortak Rekabet Politikası	149
2.10 AB Sanayi Politikası	153
2.11 AB Ortak Ticaret Politikası	158
2.12 AB-92 Sonrası 3. Ülkelerle Ticaret	162
2.13 AB Genişlemesinin EE Açısından Değerlendirilmesi	165
2.13.1 AB Akdeniz genişlemesi	166
2.13.2 Merkez ve Doğu Avrupa genişlemesi	176
2.13.3 Komşuluk ilişkileri ve daha geniş Avrupa kavramı	181
2.14 AB'nin Geleceği ve Dünya Ölçeğinde Konumu	183
2.15 AB Entegrasyon ve Genişleme Sürecine Yönelik Eleştiriler	188
3. Latin Amerika Ülkelerinde Entegrasyon Deneyimleri	195
3.1 Latin Amerika Entegrasyonunun Temelleri	195
3.2 1945 Sonrası Dönemde Latin Amerika Entegrasyonunun Dinamikleri	197
3.2.1 İktisadi faktörler	198
3.2.2 Siyasi faktörler	200
3.3 Prebisch Tezleri ve Latin Amerika Entegrasyonu	200
3.3.1 Prebisch tezleri ve sanayileşme	203
3.3.2 Prebisch tezlerinde ortak pazar tanımı	206
3.4 ECLA'nın Latin Amerika Entegrasyonuna Bakışı	207

3.5 Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA)	212
3.5.1 LAFTA'nın temel göstergeleri	213
3.5.2 EET açısından LAFTA kurucu antlaşması	214
3.5.3 LAFTA kurumları ve entegrasyon	217
3. 5. 4 LAFTA'nın ticaret verilerine etkileri	218
3.5.6 LAFTA'nın sanayileşme ve yatırımlara etkisi	220
3.5.7 LAFTA'nın ABD ve AET ile olan ilişkisi	225
3.6 Latin Amerika Entegrasyonuna Yönelik Eleştiriler	227
3.6.1 Latin Amerika' da ortak pazar eleştirisi	229
3.6. 2 LAFTA'ya yönelik diğer eleştiriler	231
3.7 MERCOSUR	232
3.7.1 MERCOSUR ölkelerine bakış	234
3.7.1.1 MERCOSUR' u hazırlayan koşullar	236
3.7.1.2 Arjantin ve Brezilya'nın konumu ve ikili ilişkiler	237
3.7.2 MERCOSUR'a dair yaklaşımlar	240
3.7.2.1 MERCOSUR'a yönelik eleştirisel yaklaşımlar	243
3.7.2.2 Açık bölgeselcilik	244
3.7.3 EET açısından MERCOSUR	245
3.7.4 MERCOSUR entegrasyonunun aşamaları ve 3.ölkelerle ilişkiler	247
3.7.4.1 1991-1994 dönemi	248
3.7.4.2 1995-1997	250
3.7.4.3 1998-2000	253
3.7.4.4 2000 sonrası için MERCOSUR	254
3.7.5 MERCOSUR ve kurumsallaşma	255
3.7.6 MERCOSUR'un sonuçları	256
3.7.6.1 Bölge içi ticaret verilerine etkileri	257
3.7.6.2 OGT ve ticaret hadlerine etkileri	260
3.7.6.3 Yatırımlara etkisi	261
3.7.6.4 Büyüme ve istihdama etkisi	262
3.8 ALBA (Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif)	263
3.8.1 ALBA'nın çıkış koşulları	264
3.8.1.1 Küba'nın Rolü	264

3.8.1.2 Küba'nın beşeri kalkınma verileri	265
3.8.2 Bolivarcı Venezuela devriminin rolü	267
3.8.3 Venezuela petrolü	268
3.8.4 Venezuela'da uygulanan sosyal programların rolü	270
3.8.5 FTTA ve neoliberalizm karşıtlığı	272
3.8.6 ALBA'nın temel ilkeleri	275
3.8.7 ALBA'nın içeriği	278
3.8.7.1 Sosyal adalet ve eşitlik	278
3.8.7.2 Rekabet ve tamamlayıcılık	279
3.8.7.3 ALBA'da içsel kalkınma kavramı	280
3.8.7.4 Halkların Ticaret Anlaşması	282
3.8.8 Enerji entegrasyonu	283
3.8.9 ALBA işbirliğinin sonuçları	284
SONUÇ	287
KAYNAKÇA	298
EK1	355
EK2	359
EK3	409
ÖZGEÇMİŞ	464

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1: Avrupa'daki KDV Oranları ve Tarife Oranları, 1968–2006	102
Tablo 2.2: DYY akımları AB12 (1969–1986)	117
Tablo 2.3: Şirketler arası birleşme	118
Tablo 2.4: Ortalama Endüstri içi ticaret verileri	123
Tablo 2.5: AB içinde karşılıklı sanayi ticaretinin gelişimi (1970–97)	124
Tablo 2.6: İmalat sanayinin GSYİH ve toplam istihdamdaki oranı, AB12(%)	131
Tablo 2.7: 1980 itibari ile AB firmalarının konumu	132
Tablo 2.8: İç pazarın tamamlanmasından elde edilecek olan potansiyel kazançlar	140
Tablo 2.9: Tek pazar yaratılmasının makro iktisadi faydaları	141
Tablo 2.10: 1987-1992 arasında üretimde artış ve AB içi ticaret verileri (% 5 yıllık büyüme oranının aritmetik ortalaması)	146
Tablo 2.11: İmalat sanayinde katma değer ve büyüme oranı	157
Tablo 2.12: 5 yüksek korumalı sanayi sektörüne AB'nin uyguladığı küresel korumanın gelişimi	161
Tablo 2.13: Akdeniz ülkelerinin dış ticaretinde Avrupa Birliği'nin (AB-25) payı	171
Tablo 2.14: MDAÜ'lerin AB'ye İhracatı	178
Tablo 2.15: 1990-99 döneminde MDAÜ'lere yönelik yabancı sermaye yatırımları	179
Tablo 2.16: AB'nden MDAÜ'ne yönelik yabancı sermaye yatırımları	180
Tablo 2.17: İstihdam oranı	185
Tablo 2.18: İşsizlik oranı	188
Tablo 2.19: Ticaret bölgeleri olarak ilk 100 ve 500 firma, 1996 ve 2000	187
Tablo 3.1 LAFTA ülkeleri arasında ticaret	219
Tablo 3.2 LAFTA ülkeleri arasında yapılan tamamlayıcı anlaşmalar	223
Tablo 3.3 1975 projeksiyonu ile LA'da bölge içi ticaret	225
Tablo 3.4 MERCOSUR'un entegrasyon derecesi	257
Tablo 3.5 ALBA'nın Kurucu Anlaşmaları	263

Tablo 3.6 Küba ve diğer ülkelerde beşeri kalkınma verileri	266
Tablo 3.7 PDVSA'nın Yıllık Sosyal Kalkınma Harcamaları	270

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Ticaret yaratma etkisi yolu ile GB'nin üretim üzerindeki etkisi	16
Şekil 1.2 Yalnız TS yolu ile GB'nin üretim etkisi	17
Şekil 1.3: GB'nin Tüketim Etkisi	23
Şekil 1.4: GB'nin Üretim ve Tüketim Etileri: İkili analiz	24
Şekil 1.5: GB'nin Üretim ve Tüketim Etkileri: Üçlü Analiz	25
Şekil 1.6: GB'nin ölçek etkisi	36
Şekil 1.7 GB ve STB arasındaki fark	64
Şekil 1.8 Yıl itibari ile uygulamaya giren BTA'lar	81
Şekil 1.9 İmzalanan BTA'ların çeşitleri	81
Şekil 1.10 İmzalanan BTA'ların bölgesel dağılımı	83
Şekil 2.1: Seçilmiş AB-15 ülkeleri için tarifelerin evrimi	106
Şekil2.3:Şirket Birleşmeleri ve satın almaların sayısı	147

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABEIP	Arjantin-Brezilya Ekonomik Entegrasyon Paktı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Konseyi
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	Afrika, Karayip ve Pasifik
ALADI	Latin Amerika Entegrasyon Kuruluğu
ALBA	Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif
ANDEAN	And Ülkeleri Paktı
AP	Avrupa Parlamentosu
APB	Avrupa Para Birimi
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
APS	Avrupa Para Sistemi
AR-GE	Araştırma Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
CACM	Orta Amerika Ortak Pazarı
CED	İktisadi Kalkınma Komitesi
COMECON	Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇUŞ	Çokuluslu şirketler
DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü

DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EAI	Amerika İnsiyatifi için Girişim
ECLA	Birleşmiş Milletler Latin Amerika İktisat Komisyonu
ECU	Avrupa Para Birimi
EE	Ekonomik Entegrasyon
EET	Ekonomik Entegrasyon Teorisi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
ENPI	AB Komşuluk ve Ortaklık Araçları
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
ERDF	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ERT	Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası
ESPRIT	Enformasyon Teknolojilerinde Avrupa Stratejik Araştırma Programı
FEMIP	Avrupa-Akdeniz Yatırım ve İşbirliği
FTTA	Amerika için Serbest Ticaret Anlaşması
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	Genel Ticaret ve Tarifeler Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GBT	Gümrük Birliği Teorisi
GOÜ	Gelişmekte olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
HDI	Beşeri Kalkınma Endeksi

HHI	Herfindahl-Hirschman Endeksi
H-O	Heckscher-Ohlin
IDB	Uluslar arası Kalkınma Bankası
IDRB	Latin Amerika Kalkınma Bankası
IMF	Uluslararası Para Fonu
İİS	İthal İkameci Sanayileşme
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
KDV	Katma Değer Vergisi
LA	Latin Amerika
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği
LAIA	Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu
MDAÜ	Merkez Doğu Avrupa Ülkeleri
MDE	Maliyet Düşürücü Etki
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
METS	Teknik Ölçeğin Marjinal Etkinliği
MFN	En Çok Kayrılan Ülke
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı
OAS	Amerika Devletler Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	Ortak Ticaret Politikası
PDVSA	Venezuela Petrolleri Şirketi
PICE	Arjantin Brezilya Entegrasyon ve Ekonomik İşbirliği Programı

PTA	Öncelikli Ticaret Anlaşması
SAFTA	Güney Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
SELA	Latin Amerika Ekonomik Sistemi
STB	Serbest Ticaret Bölgesi
TARIC	Avrupa Toplulukları Bütünleştirilmiş Gümrük Tarifesi
TBE	Ticaret Bastırıcı Etki
TCP	Halkların Ticaret Anlaşması
TS	Ticaret Saptırıcı
TY	Ticaret Yaratıcı
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu
UNICE	Avrupa İşverenler Sendikaları Konfederasyonu
YKSE	Yabancı Kar Saptırıcı Etki
YKYE	Yabancı Kar Yaratıcı Etki
YS	Yatırım Saptırıcı
YY	Yatırım Yaratıcı

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu Ekonomik Entegrasyon Teorisi (EET) oluşturmaktadır. Avrupa Birliği (AB) ve Latin Amerika (LA) coğrafyasında ortaya çıkan entegrasyon deneyimlerinin ele alınacağı bu çalışmada, EET'nin kapsamı ve uygulamadaki sonuçları değerlendirilecektir.

EET nedir? EET nasıl açıklanmakta ve analiz edilmektedir? Ülkeler ekonomik entegrasyona (EE) niye başvurmaktadır? EE'nin uygulamadaki sonuçları nelerdir? EET'nin ortaya çıkış koşullarının öncelikle ele alınacağı bu çalışmada yukarıdaki sorulara verilecek olan yanıtlar EET analizi kapsamında yer almakta ve EET'nin sistematize edildiği tarihten bu yana tartışılan başlıklar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu kavramın açıklanmasına dair farklı yaklaşımlar sergilenmekle birlikte, EET gelişiminin uluslararası iktisadi sistemdeki değişikliklere koşut bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Uluslararası iktisat teorisinin bir parçası olarak ele alınan EET, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sistematize edilen bir teoridir. EET'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sistematize edilmesi savaş sonrası dünya ekonomisinin yeniden yapılanması ile yakından ilgilidir. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeniden yapılanma sürecinin uluslararası iktisada yansımalarından biri de EET'nin yoğun olarak tartışılması olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticareti düzenlemek amacı ile kurulan GATT (Genel Ticaret ve Tarifeler Anlaşması) ile uluslararası ticaretin işleyiş yasaları belirlenmiştir. 1947 Havana konferansında sağlanan anlaşmayla ortaya çıkan GATT ile malların uluslararası dolaşımını sağlayan yeni bir ticaret sistemi yürürlüğe girmiştir. Bu şekilde sermayenin, malların ve emeğin birbirlerini tamamlayacak şekilde uluslararası düzeyde sorunsuz dolaşımını hukukten garanti altına alınmıştır. Böylece, kapitalizmin uluslararası düzeyde yeniden yapılanma ve entegrasyon süreci

başlamıştır.¹ Bu kapsamda, Gümrük birlikleri teorisi ile birlikte EE'nun teori ve pratikte uygulanabilirliği de gündeme gelirken, GB'nin de GATT'ın 24. maddesine² bağlı olarak uygulanması mümkün olmuştur.

Öncelikle Avrupa coğrafyasında gelişen bu süreç uluslararası ticarete korumacılık ile serbestlik tartışmaları, ticarete ayırmacılık ile en çok kayırlan ülke (**MFN, Most Favored Nation**) tanımlamaları arasında süregelen tartışmaların gölgesinde gelişmiştir.

EET'nin ticaretin nasıl olması gerektiğine dair içerdiği önermeler “serbestlik” ile “korumacılık” arasındaki tercihlerin derecesine bağlı olarak şekillenmektedir. Kısacası EET'nin serbestlik ile korumacılık arasındaki tercihlere bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür.

Klasik İktisat okulunun öncülük ettiği EET³ daha sonra uluslararası ticaret teorisindeki gelişmelerle birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Diğer yandan uluslararası ticaret teorilerine ve de uluslararası iktisadi sisteme yönelik geliştirilen eleştirilerin bir parçası olarak da değerlendirilmiştir.

Haberler (1964) çağımızın entegrasyon çağı olduğunu belirtmiştir.⁴ Haberler, Dünya ekonomisinde 1786-1870 yılları arasında 1. dalga, 1895-1913 yılları arasında 2. dalga bir ekonomik entegrasyon sürecinin meydana geldiğine, Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında ekonomik entegrasyon yerine devletçi ve korumacı politikaların da gündemde olması ile beraber ekonomik dezentegrasyon

---

¹ Bu konuda bkz.Mehmet Türkay,(yayınlanmamış) **Dünya Ekonomisi Ders notları**, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

² Bkz. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_02_e.html, 9 Haziran 2007.

GATT'ın 24. maddesi uyarınca gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmalarının amacı taraf ülkeler arasında ticarete yönelik engellerin tetricen kaldırılması suretiyle kolaylaştırılması ve ticarete engel getirilmemesi olarak belirlenmiştir. Buna göre; birliğin ya da serbest ticaret alanının koruma oranları ve ticari düzenlemeler açısından önceki duruma göre daha koruyucu politikalara yol açmaması gerekmektedir.

³ Bu çalışmada klasik iktisat okulu çerçevesinde ele alınan EET geleneksel – Ortodoks EET olarak ele alınacaktır.

⁴ Gottfried Haberler, “Integration and Growth of the World Economy in Historical Perspective”, **The American Economic Review**, Vol. 54, No.2, Part 1, March 1964, pp.1-3.

(çözülme, parçalanma) döneminin yaşandığına ve savaş sonrası dönemin özellikle Avrupa'daki gelişmeler ile birlikte yeni bir entegrasyon dönemi (3. dönem) olduğuna işaret etmiştir. Haberler, Klasik İktisat okulunun EE konusunda herhangi bir teori geliştirmedini, bu kavramın farkında olmasına rağmen kavramı daha çok ekonomik dezintegrasyon şeklinde kullandığını ileri sürmektedir.

EET'nin sistematize edilmediği savaş öncesi dönemde "dezintegrasyon" kavramının kullanıldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki dünya ekonomisinin koşulları buna işaret etmektedir. 1929 Dünya bunalımının ardından iktisatçıların dünya ekonomisini ekonomik çözülme kavramını öne çıkararak tanımlamaya çalıştıkları görülmektedir. Röpke ve Heilpein gibi liberal iktisatçıların ekonomik entegrasyonu serbestleşme ile özdeş tutmaları dikkat çekmektedir. Röpke entegrasyon terimi yerine öncelikle "dezintegrasyon-çözülme" kavramını kullanmaktadır. Röpke, 1942 yılında yayınlanan "Uluslararası İktisadi Dezintegrasyon" (**International Economic Disintegration**) adlı kitabında 1700 ile 1914 yılları arasında dünya ekonomisinin bütünleştiğine, fakat 1914 sonrasında genel olarak dağılma içinde olduğuna dikkat çekmiştir. Avrupa ekonomik entegrasyonu 1914 sonrasında dünya ekonomisinde yaşanan dağınıklığı toparlamanın bir aracıdır.⁵

Bu değerlendirmede de görüleceği üzere Avrupa entegrasyonuna yönelik tartışmalar EET'ye yönelik değerlendirmeler ile paralellik arz etmektedir. Savaş sonrası dönemin ilk entegrasyon deneyimi olan AB, EET tartışmalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. AB entegrasyonunun içeriği, sonuçları ve 3. ülkelere yansımalarının ele alınışı aynı zamanda EET'nin tanımlanması sürecine katkı sunmuştur. Bu süreçte EET'nin gelişimini belirleyen bir diğer tartışma başlığı Avrupa coğrafyası dışındaki alanlarda EET'nin uygulanabilirlik koşulları olmuştur. Latin Amerika ve Afrika ülkelerine yönelik kalkınma ve uluslararası iktisadi politikaların belirlenmesinde entegrasyon teorisine de yer verildiği görülmekte, bu kez kalkınma-sanayileşme ve EET ilişkisi dikkate alınmaktadır.

---

⁵ F. Machlup, **A History of Thought on Economic Integration**, Macmillan, London, 1979, p.6.

Savaş sonrası dönemde EET'nin AB ve gelişmekte olan ülkelere yönelik entegrasyon deneyimleri ışığında ele alındığını söylemek mümkündür. 1980'lerin sonundan itibaren ise EET'ye yönelik tartışmaların yeni bir aşamaya girdiği söylenebilir. Ticari liberalizasyonun ulaştığı boyut, yeni büyüme teorisi ve yeni dış ticaret teorisindeki gelişmeler EET'nin yeni unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha da önemlisi, soğuk savaş sonrası dönemde küreselleşme, çok ulusculuk, bölgeselcilik tartışmaları ile GATT'ın DTÖ'ye (Dünya Ticaret Örgütü) dönüşmesi, AB entegrasyonunun tam iktisadi birlikten siyasi birliğe doğru ilerlemesi EET tartışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır.

Yukarıda değinilen tartışmalara AB ile Latin Amerika (LA) entegrasyon deneyimlerinin önemli etkileri olduğu görülmektedir. AB'nin EET'nin gelişimi ile paralel bir seyir izlemesi ve diğerlerine göre "başarılı" bir EE olarak tanımlanması ve de EE'de tam entegrasyona geçişi sağlayan bir sürecin yaşanması AB'yi farklı kılmaktadır. LA entegrasyon deneyimleri ise 1960'larda gelişmekte olan ülkelere yönelik entegrasyon deneyimleri, kalkınma-sanayileşme ve EET ilişkisi ile EET'ye yönelik o dönemde geliştirilen eleştiriler açısından önemli veriler sunmaktadır. MERCOSUR, 1980 sonrası dönemde Amerika kıtasında NAFTA dışındaki bir bölgeselleşme hareketi olması açısından ayrı bir yere sahiptir. ALBA da 2000'li yıllarda LA'da farklı bir entegrasyonun mümkün olup olmayacağı tartışmalarına ışık tutan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kısacası bu iki kıtada gelişen EE deneyimleri EET'nin kapsamına dair birçok veriyi içermekte, AB ve LA entegrasyonlarının fotoğrafının analizini yapmakta, aynı zamanda EET'nin gelişiminin seyrine ve sonuçlarına dair tartışmalara ışık tutuma anlamına gelebilmektedir.

Bu çalışmada EET'nin temel özellikleri çerçevesinde LA'da ortaya çıkan belli başlı entegrasyon deneyimleri ile AB entegrasyonu ele alınmaya çalışılacak, EE deneyimlerinin sonuçları tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Tanımı

Bölümlerin, parçaların bir bütün halinde birleşmeleri olarak ifade edilen entegrasyon kavramının tanımına ve bu kavramdan ne anlaşılması gerektiğine dair farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Entegrasyonun hangi başlıkları kapsadığı ve bu kapsamın derecesi tartışma konusudur.

Entegrasyon kelimesinin kökeni Latince'den gelmektedir. 16. yüzyılda Latince "integratio" yenilenme anlamında kullanılmaktadır. Oxford Sözlüğündeki tanımlanışı ise bölümlerin, parçaların bir bütün halinde birleşmeleridir. Entegrasyon sözlük anlamı ile bütünleşme, kaynaşmadır.⁶

Machlup (1972) ilk önce entegrasyon tanımının endüstriyel organizasyon teorisinde firmalar arasındaki birleşme olarak kullanıldığını belirtmiştir. Firmalar arasındaki yatay birleşmeler ve rekabete karşı dikey birleşmeler ise üretkenler ile satın alanlar arasındaki birleşime dikkat çekmektedir. Machlup'a göre, EE'nin "farklı ekonomileri daha büyük ekonomik bölgeler şeklinde birleştirme" anlamında kullanımı ise 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamıştır.⁷

Tinbergen (1945) Ekonomik Entegrasyon ifadesini ilk kez tanımlama yoluna giderken birleşme, bütünleşme dayanışma, işbirliği şeklinde kullanmıştır. Tinbergen 1945'te Uluslararası İktisadi İşbirliği (**International Economic Cooperation**) adlı kitabının genişletilmiş şekli ile 1954'te yayınladığı Uluslararası Ekonomik Entegrasyon (**International Economic Integration**) adlı eserinde yukarıdaki kavramı birleşme, bütünleşme, dayanışma, işbirliği vb anlamları içerecek şekilde tanımlamıştır. Daha sonra Tinbergen (1954) negatif (olumsuz) entegrasyon ve pozitif

---

⁶ F. Machlup, **A History of Thought on Economic Integration**, Macmillan, London, 1979, p.1.

⁷ A.e., pp. 3-4.

(olumlu) entegrasyon ayırımını yaparak negatif entegrasyonu serbest ticarete ve mal akışına engel olan faktörlerin ve sınırlamaların ortadan kaldırılması süreci şeklinde ifade eder. Pozitif entegrasyon ise ekonomik entegrasyonun amaçları doğrultusunda kurumsal yapılaşma ve organizasyonların oluşturulması sürecini tanımlar.⁸ Tinbergen (1954) EE'yi, işbirliği ve birlik için uluslararası ekonomilerin önündeki tüm engellerin kaldırılması ve optimum işbirliğine ulaşma olarak tanımlamaktadır.

EE kavramını ilk kez sistematize eden Balassa'ya (1961) göre ise EE, değişik ülke ekonomileri içinde yer alan ekonomik birimler arasındaki her türlü ayrımcılığın kaldırılması sürecidir.⁹

OECD Başkanı Paul Hoffman ise (1949) bu kavramı mallar üzerindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılması, uluslararası ödemeler üzerindeki engellerin giderilmesi ve nihai olarak da gümrük tarifelerinin tamamen ve sürekli olarak kaldırılması olarak tanımlamıştır. Bu aynı zamanda kavramın ilk resmi kullanımınıdır. Batı Avrupa'nın bütünleşmesi konulu bir tebliğde Hoffman'a göre, i) ekonomik bütünleşme temelde işbölümüne dayanır, ii) ekonomik bütünleşmenin ileri aşamasında malların, hizmetlerin ve/veya üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir, iii) ekonomik bütünleşme mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.¹⁰

EE ile ilgili yapılan tanımlamalarda, EE'nin GB ile özdeş sayılmaması gerekliliğine dikkat çekilirken; EE'nin, GB'nin ötesinde bir anlam içerdiği belirtilmektedir. Haberler (1964) entegrasyondan ekonomilerin daha da yakınlaşmasını anladığını belirtmiştir. Öncelikle serbest mal ticareti, daha büyük işbölümü ve de mal fiyatlarının eşitlenmesine yönelik eğilimlerin ortaya çıkması; daha ileri aşamada ise üretim faktörlerinin bütünleşmesi ve faktör fiyatlarının

---

⁸ J. Tinbergen, **International Economic Integration**, Elsevier, London, 1954, pp.18.

⁹ Bela Balassa, "Towards a Theory of Economics Integration", **Kyklos**, Vol.14, 1961, p.1.

¹⁰ Machlup, **a.g.e.**, p.12.

eşitlenmesi söz konusu olacaktır.¹¹ Myrdal'ın (1957) ve Kindlerberger'in (1959), ekonomik entegrasyon kavramının aynı zamanda sosyal faktörleri kapsamı önerisi ise o dönemde pek rağbet görmemiştir. Maksimova (1976) ekonomik entegrasyonun derin ve istikrarlı bir şekilde emek işbölümünün sağlanması süreci olduğunu belirtirken, Holzman (1976) iki ayrı bölgedeki benzer mal ve faktörlerin fiyatlarının eşitlenmesi süreci olarak tanımlamıştır. Ancak tam anlamı ile entegrasyonun gerçekleşmesinin faktör fiyatlarının eşitlenmesi şeklinde kendini göstereceği düşüncesi EE literatüründe önemli bir yere sahiptir.¹²

Machlup'a (1972) göre entegrasyon parçaları bir bütün içinde birleştirme veya bir araya getirme anlamındadır. Machlup ekonomik entegrasyonun en temel gözlemlenecek yönteminin gümrüklerin ortadan kaldırılması olduğunu belirtirken, entegrasyonun emek işbölümüne dayanan bir yapılanma olduğuna vurgu yapmaktadır.¹³ Machlup'a göre tam entegrasyon tüm potansiyel olanakların kullanımı ile emek işbölümünün etkin kullanımı anlamına gelmektedir. Bu da tam mobilite koşullarında fiyatların eşitlenmesi demektir.

Machlup, bununla birlikte Balassa'nın ticari entegrasyon, faktör entegrasyonu, sektörel entegrasyon, politika entegrasyonu ve toplam (tam) entegrasyon ayrımı yerine ortak ya da entegre olmuş mal piyasaları, emek piyasaları ve sermaye piyasalarından bahsedilmesi gerekliliğini savunur. Vajda (1971) tarafından ilk kez ortaya atılan piyasa entegrasyonu tanımının faydalı bir tanımlama olduğu üzerinde durmaktadır.¹⁴

Machlup EE'nin uluslararası, çokuluslararası (**multi international**) ve de dünya ölçeğinde gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. EE'de ulusal ekonomilerin

---

¹¹ Haberler, a.g.e., p.1.

¹²Miroslav N. Jovanovic, **International Economic Integration**, London, Routledge, 2nd Edt., 1988, p.6.

¹³ Machlup, a.g.e., p.16.

¹⁴ A.e., pp.15-16.

entegrasyonu, bölgesel ekonomi yaratabilmek için ve de entegre olmuş bir dünya yaratmak için gerçekleşebilir.¹⁵

Marer ve Montias'a (1988) göre de geleneksel olarak ekonomik entegrasyon coğrafi bölgedeki emek işbölümüne dayalıdır. Mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu dışında emek ve teknoloji ve girişimcinin de dahil edildiği piyasaların sermaye için uluslararasılaştırılması anlamına gelmektedir. Dreysdale ve Garnautt (1993) kavramı bir mal, hizmet ya da üretim faktörü için tek bir fiyata kayış şeklinde özetlemektedir.¹⁶

EE kavramı ile tartışılan bir diğer unsur ise ulusal egemenliklerin ne ölçüde kaldırılacağıdır. Hartog (1953) EE'yi ulusal egemenliklerin kısmi olarak uluslararası kuruluşlara devredilme süreci olarak tanımlamıştır. Pinder (1969) entegrasyonu ülkelerin iktisadi unsurları arasındaki ayrımcılığın kaldırılması ve ortak politikaların uygulanması olarak tanımlamaktadır. Kahnert'e (1969) göre EE ise ulusal sınırlar arasından ayrımcılığın kaldırılmasıdır. Mennis ve Sauvart (1976) ekonomik entegrasyonu ulus devletler arasındaki sınırların devam etmemesi durumu olarak tanımlarken, bunun ekonomik yönetim politikalarının ortadan kaldırılması anlamına geldiğini belirtmektedir. Pelkmans'a (1984) göre ise ekonomik entegrasyon iki ya da daha fazla ekonomi arasındaki ekonomik sınırlarının ortadan kalkmasıdır. Molle (1991) ise entegrasyonun yavaş bir şekilde sınırların ortadan kaldırılması anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁷

Robson (1987)¹⁸ ise ekonomik uyumlaştırma ve ekonomik koordinasyon kavramları arasındaki anlam farklılıklarına açıklık getirmeye çalışırken, ekonomik entegrasyonu belirli ekonomik fonksiyonları bir birlik veya topluluk tarafından oluşturulan uluslar üstü kurumlara bırakma süreci olarak görmektedir. Robson, ekonomik entegrasyonu kaynakların kullanımındaki etkinlik olarak ele alırken, tam

---

¹⁵ A.e., p.79.

¹⁶ Jovanovic, a.g.e., p.7.

¹⁷ A.e.,

¹⁸ Peter Robson, **The Economics of International Integration**, Third Revised Edition, Unwin Hyman, London, 1993, p.6.

entegrasyonu faktörlerin, malların ve üretimin tam olarak serbest dolaşımı ve bu piyasaların ayırımcılıktan uzak olması olarak tanımlamaktadır.

El-Agraa (1985) ekonomik entegrasyonu ülkeler arasındaki ayırımcı ticaret araçlarının kaldırılması ve belli bir koordinasyonun sağlanması olarak görmektedir.¹⁹

Jovanovic (1992) uluslararası ekonomik entegrasyonu refah artışını sağlayan bir unsur olarak tanımlarken, bu yol ile ülkeler arasındaki düzenlemeler aracılığıyla refah artışının sağlandığını ileri sürmektedir.²⁰

Manisalı (1972) entegrasyonu ulusal ekonomilerin birleşmesi şeklinde özetlemektedir. Bununla birlikte, Manisalı'ya göre belirli bir safhadan sonra ekonomik ve politik entegrasyonlar birbirlerinin ayrılmaz parçası olmaktadır. EE hareketlerinin sadece ekonomik değil, politik ve kültürel yönleri de vardır. Uygulamalarda da sadece ekonomik etkenler değil, politik ve kültürel etkenler de etkili olmaktadır.²¹

Balkır ve Demirci (1989) ulusal, uluslararası ve dünya bütünleşmesi ayrımını tanımlamıştır. Farklı bölgelerin ulusal sınırlar içinde buluşması ulusal bütünleşme olarak tanımlanırken, uluslararası bütünleşme, farklı ülkelerin bir bölge içinde birleşmesini amaçlamaktadır; dünya bütünleşmesi ise farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birim haline dönüşmesini amaçlamaktadır.²²

Ferda Halıcıoğlu (1996) ise en dar anlamda EE'yi ekonomik ünitelerin yatay, dikey ya da bölgesel ve uluslararası düzeyde bir tek ünite olarak kullanılması için

---

¹⁹ Ali M. El-Agraa, **The Economics of European Community**, Philip Alan/St. Martin's Press, 2nd Edt., 1985, p.1.

²⁰ Jovanovic, **a.g.e.**, p.9.

²¹ Erol Manisalı, **Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1971, ss.4-5.

²² C. Balkır ve M. Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989, s.9.

yapılan her türlü iktisadi yapılanma süreci olarak tanımlamanın mümkün olabileceğini belirtmiştir.²³

1.1 Ekonomik Entegrasyon Teorisine Getirilen Yaklaşımlar

Öncelikle GB teorisine getirilen yaklaşımlar ile EET'nin açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. GB teorisinin temel dayanağını Klasik iktisat okulunun varsayımları oluşturmaktadır.

Uluslararası iktisat teorisinin gelişimine bağlı olarak EET öncelikle gümrük birlikleri oluşturma çabasının bir konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gümrük tarifelerinin uygulanması, Avrupa ülkelerinin kendi içlerinde ya da kendi aralarında ticaretin düzenlenmesi ile gündeme gelmiştir. İlk gümrük birliklerinin Avrupa'da ortaya çıkması tesadüfi değildir. Temelde amaç ise ticarete konu olan ürünlerin ticaretinin etkin bir şekilde yapılması ve ticaretin üçüncü ülkelere karşı bir güç olarak kullanılmasıdır. Böylece, genel olarak oluşturulan gümrük birliği ülkelerin 3. ülkelere karşı kendilerini koruma yönünde bir çıkış noktası olarak ortaya çıkmaktadır.

Merkantilizmden kapitalizme geçiş sürecinde ülkeler arasında ticaretin nasıl olması gerektiği sorusuna aranan yanıtlar sonucunda gelişen Klasik Ticaret Teorisinin bir parçası olarak oluşturulan tercihli tarifeler teorisi ile gümrük birliği teorisi, daha sonra ekonomik EET'nin temellerini oluşturmuştur.

1665 yılında Alman İmparatorluğu'nun Avusturya, İspanya ve Bavyera arasında bir gümrük birliği kurma ve Fransız şaraplarının ithalini yasaklama projesi 1603'te İngiltere ve İskoçya arasında başlayan ve 1826'da İrlanda'yı içine alan bir gümrük birliği talep etmeleri ile sonuçlanmıştır. 1703 yılında Portekiz ile İngiltere arasında Methuen Tercihli Anlaşması, 1860 yılında İngiltere ile Fransa arasındaki Cobden Anlaşması ve Almanya eyaletlerinin birleştirilmesi gibi gelişmeler ilk

---

²³ Ferda Halıcıoğlu, "Türkiye'nin Dünya Ekonomisine Entegrasyon Süreci", **Görüşler**, 1996, s.35.

deneyimlere örnek oluştururken, sonrasında bu deneyimlerin ticaret saptırıcı etkisi üzerinde durulduğu görülmektedir.²⁴ 1885 yılında F. List'in gümrük birliğini bebek sanayilerin güçlenmesi için gerekli bir araç olarak belirleyen görüşü, daha sonra GBT'de (Gümrük Birliği Teorisi) Cooper ve Massel'in (1965) geliştirdiği modelde temel düşünceyi oluşturmuştur.²⁵ 19. yüzyılda Alman birliği olarak da adlandırılan ve ilk GB uygulaması olarak da tanımlanan Zollverein (Alman Gümrük Birliği), merkantilist dönemden sanayi kapitalizmine geçişte "iktisadi birliğin" sağlanması ile siyasi birliğin nasıl elde edilebileceğinin de bir göstergesi olmuştur²⁶.

Haack (1983) EET'ye yönelik yaklaşımları geleneksel EET ile Marksist yaklaşım şeklinde ayırttığı çalışmasında, geleneksel yaklaşımı iki ayrı kategoride ele almaktadır. Çalışmada Haack geleneksel entegrasyon teorisi klasik, neoklasik mikro iktisat, Keynesyen ve monetarist makro iktisat ağırlıklı analiz metodları ile verili ekonomik entegrasyonun sonuçları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu tür analizlerde tarife düzenlemesi, tam ya da kısmi faktör hareketliliği, ekonomi politikaları arasındaki koordinasyon ele alınmaktadır.²⁷ Temel makro değişkenlerin (reel milli gelir, istihdam, ödemeler bilançosu dengesi vb.) değişme yönleri, entegrasyonun amaçları ile ulusal politikadaki öncelikler arasındaki uyum ve farklılıkların nedenlerinin yanında, olması gereken uyum ve koordinasyon politikaları sorgulanmaktadır.

Geleneksel analiz kapsamındaki diğer kategori ise EE'nin tarihsel-tanımlayıcı karakteri ile ilgilidir. Bu kapsamda gerçekleşen entegrasyon sorunlar ve ilerlemeler üzerinden ele alınır. Gerçekleşen entegrasyonun ne kadar ilerleme sağladığı, başarısı

---

²⁴ Robson, a.g.e., p.5.

²⁵ A.e.

²⁶ 1818 yılında Prusya bir gümrük kanunu çıkartarak, ülke içerisindeki gümrüklerin hepsini kaldırmış, bundan sonra diğer Alman devletleri arasındaki gümrüklerin de kaldırılarak, Almanya'da ortak bir gümrük yönetiminin kurulmasını önermiştir. Alman devletlerinin birliğinin nasıl sağlanacağına yanıt olarak gerçekleşen bu adım ile Alman birliğinin sağlanması hedeflenmiştir. 1819'dan 1836 yılına kadar, Avusturya ve Bohemya hariç, diğer 17 Alman devletçisi bu öneriyi kabul ederek, Alman Gümrük Birliğini (Zollverein) gerçekleştirdiler. Gümrük Birliği Almanya'nın ekonomik gelişmesinin en temel nedenlerinden birini oluşturmuş bu da Almanya'nın birliğini kurabilmesinde büyük rol oynamıştır.

²⁷ W.G.C.N. Haack, "The Selectivity of Economic Integration Theories: a Comparison of some Traditional and Marxist Approaches", **Journal of Common Market Studies**, Vol:21, No.4, 1983, p.366.

irdelenir. Bu kapsamda özellikle Avrupa entegrasyonu ile ilgili yapılan çalışmalar örnek verilebilir.²⁸

Bu çalışmanın ileriki bölümlerinde daha ayrıntılı olarak değineceğimiz Marksist yaklaşım ise Haack'a göre Avrupa entegrasyonundaki gelişmelere bağlı olarak 1970'lerden itibaren Avrupa entegrasyonuna ve EET'ye yönelik Marksist analiz veri olarak yapılan eleştirileri kapsamaktadır.

Pelkman (1980)²⁹ ise EET analizinde entegrasyonun ikili yapısına dikkat çekmektedir. Serbest piyasa müdahalesinin olmadığı saf piyasa entegrasyonu tanımını yaparken, ekonomik birlikle birlikte entegrasyonun siyasi boyutunun da öne çıktığını belirtmektedir. Pelkman, pazar ve ekonomi politikası bütünleşmesini üç ayrı yaklaşımda özetlemektedir. Buna göre birinci yaklaşım politikaların bütünleşmesine yoğunlaşarak, değişik pazar birleşmesi aşamalarında bu politikaları incelemektedir. İkinci yaklaşım ise federalizmdir; ekonomik kuramları uyarlayarak daha alt düzeydeki bütünleşme aşamalarında mali, parasal ve sosyal politika bütünleşmesi incelenmektedir. Üçüncü yaklaşım geleneksel görüşten farklı olarak kamu seçimi yaklaşımını ele almaktadır. Birinci yaklaşımda politika bütünleşmesi olumlu veya olumsuz olabilir. Olumsuz ekonomi politika bütünleşmesi ayrıcalıklı önlemlerin ülkeler tarafından ortadan kaldırılması için alınan ortak kararlar olarak tanımlanabilir. Olumlu ekonomi politika bütünleşmesi ise birçok kurumun düzenlenmesini içerir.³⁰ Olumsuz politika bütünleşmesi bağımsız ulusal karar verme yetkisini sınırlandırırken, olumlu politika bütünleşmesi yurtiçi yaşamaya önem vermektedir. İkinci yaklaşım federalizmle ilgili geliştirilmiş olup ekonomik kuramın daha az gelişmiş uluslararası bütünleşme düzeylerine uygulanmasıdır (Shoup Mac Dougall, 1977). Kamu seçimi yaklaşımı ise (Mueller, 1976), pazar dışı karar vermenin ekonomik analizidir. Buna göre, geleneksel yaklaşımın politikayı ihmal ettiği ve bunun sonucu olarak uluslararası ekonomik entegrasyonun gerçeklere inemediği ileri sürülmektedir. Korumacılık dış ticaret kuramı açısından refah azaltıcı

---

²⁸ A.e.

²⁹ J. Pelkman, "Economic Theories of Integration Revisited", **Journal of Common Market Studies**, Vol.10, 1980, p.333.

³⁰ A.e.,pp.342-345.

olarak düşünülse de çıkar grupları üzerinden hükümetleri korumacı politikaları uygulamaya zorlamaktadır. Geleneksel yaklaşım bu olguları irdelememle eleştirilmektedir.

Uluslararası iktisat teorisinde özellikle dış ticareti belirleyen kurallar ile gümrük birliği ilişkisi yeniden tanımlanırken, büyüme teorisinde meydana gelen gelişmeler ile birlikte EET'nin kapsamı statik ve dinamik analizin dışına çıkmıştır. Monopollü rekabet, oligopolcü model, dışsal büyüme modelleri ve de tarife dışı engellerin EET'ye etkisini ele alan çalışmalar söz konusu olmuştur. Fayda-maliyet analizi, ürün farklılaştırılması, endüstri içi ticaret en sık kullanılan analiz yöntemlerinin başında gelmektedir.

EE'nin analizinde temel alınan iktisadi düşünce yaklaşımlardaki farklılığın ilk çıkış noktasını oluştururken, bu çalışmada EET'nin geleneksel yaklaşım kapsamında statik ve dinamik analiz ile geleneksel yaklaşıma yönelik geliştirilen eleştirilerin özeti yapılmaya çalışılacaktır. EE'nin hangi başlıklarla incelendiği ele alınacaktır.

1.2 Ekonomik Entegrasyon Teorisinde Geleneksel Yaklaşım

EET'de geleneksel yaklaşım öncelikle GBT üzerine kurulu olup GB'nin etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Chacholiades (1990)³¹ GBT ile EET'nin farklı aşamaları olan tercihli ticaret anlaşmalarının, serbest ticaret bölgesinin, ortak pazarın ve ekonomik birliklerin ekonomik etkilerini analiz etmenin mümkün olabileceğini belirtmektedir.

GBT analizinde tanımlanan statik ve dinamik etkiler, EE'nin etkilerinin ortaya konması açısından bugün de veri alınabilmektedir. Bununla birlikte dinamik

---

³¹ M. Chacholiades, **International Economics**, McGraw-Hill International Editions, Singapore, 1994, p.222.

etkilerin analizindeki gelişmeler dış ticaret teorisi, büyüme teorisi ve uluslararası iktisattaki gelişmelere bağlı olarak geliştirilmektedir.

Tovias (1994) EET'nin farklı aşamalardan geçtiğine değinirken, 1950'de Viner ile başlayan dönemden 1965'e kadar olan dönemde, GB'nin gerçekleşmesi ile birlikte üretim, tüketim ve ticaret akımlarına olan etkisinin analiz edildiğini belirtmektedir. 1965 sonrası dönemde yani 2. aşamada ise EE'ye başvurmanın amaçlarının sorgulandığına, ikinci en iyi teorem yaklaşımının geliştirildiğine ve ticaretin bölge bazındaki serbestleşmesine yönelik olumlu/olumsuz etkilerinin dikkate alınmaya başlandığına işaret etmektedir³². 1965'ten günümüze kadar ise entegrasyon anlaşmalarının ticaret hadleri üzerine etkisi, ölçek ekonomileri ile eksik rekabetin etkileri, GBT'nin diğer entegrasyon biçimlerine genişletilmesi, teorinin belirsizlikler ve tarife dışı engellerin varlığında ele alınması konularına yoğunlaşıldığını belirtmektedir.³³

1.2.1 Statik etkiler

GB'nin statik etkileri teknoloji düzeyi, talep yapısı, sanayilerin faktör yapısı gibi temel parametrelerin sabit kaldığı varsayımı ile GB'nin kurulması sonucu birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı şeklinde ortaya çıkan etkiler olarak tanımlanabilir.³⁴ GB'nin üretim, tüketim etkisi ve ticaret hadleri üzerindeki etkileri statik etkileri kapsamında ele alınabilir. Statik etki ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan dış ticaret hacmi ve refah değişimleri ile ilgilenir. Bu yaklaşımda entegrasyonda esas amaç etkin kaynak dağılımı, refah artışı olarak tanımlanırken, tam istihdam, büyüme, gelir dağılımı gibi etkiler irdelenmemektedir.

Viner'in (1950) çalışması ile GBT'nin temelleri atılırken, Viner, GB analizinde statik etkiler kapsamında temel alınan ticaret yaratıcı (TY) ve ticaret

---

³² Alfred Tovias, "A Survey of the Theory of Economic Integration", **European Integration Theories and Approaches**, Edt. By Hans J. Michelmann, Panayotis Soldatos, Univ. Press of America, 1994, p.58.

³³ **A.e.**, p.62.

³⁴ Balkır ve Demirci, **a.g.e.**, s. 37.

saptırıcı (TS) tanımlarını literatüre kazandırmıştır. TY ve TS etkiler statik ve dinamik analiz kapsamında kaynak dağılımı ve uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, ticaret hadleri, faktör verimlilikleri, ekonomik büyüme, gelir dağılımındaki gelişmeler gibi etkiler üzerinden incelenir.³⁵

1.2.1.1 GB'nin üretim etkisi (Vinerci analiz)

Viner, GB'nin oluşması durumunda, birlik içindeki ülkelerin ortak gümrük tarifesi uygulamaları ile ihracat ve ithalatta meydana gelen değişimin ne olduğunu, birlik içi ve dışı ülkelerdeki kaynak dağılımındaki değişim ile toplamda bunun refaha olan etkisini ele almaktadır.

Viner (1950) Ricardocu karşılaştırmalı üstünlükleri veri alırken, kısmi denge analizini kullanmaktadır. Viner'in analizinde 3 ülke ve 2 mal bulunmaktadır. Ülke içi mallar arasında ikame yoktur. Ülkeler arası mal ikamesi ise mevcuttur. Malların arz esnekliği sonsuzdur, mala olan talebin fiyat esnekliği tam inelastiktir. Tüketimde de sabit katsayılar varsayılmaktadır. Üretimde ise sabit maliyetler koşulu söz konusudur. Fiyatlar sabit tutulmuştur, üretimin fırsat maliyetini yansıtır. Mal ve faktör piyasasında tam rekabet koşulları vardır. Tam uzmanlaşma kabul edilmiştir. Ulaşım maliyetleri ihmal edilir. Kaynaklar tam istihdam düzeyindedir. Üretilen mallar homojendir. Tarifeler, tek ticaret kısıtlaması olarak kullanılmaktadır. Spesifik tarife, advalorem tarife yerine kullanılmaktadır.

Bu varsayımlar altında GB ile birlik içinde kalan ülkelerin OGT (Ortak Gümrük Tarifesi) uygulaması ile bunun birlik içi ve birlik dışı (3. ülkelere) ülkelerin ticaretini nasıl etkileyeceği yanıtlanmaktadır. Ticaret engelleri kaldırılınca GB'yi oluşturan ülkeler arasında dış ticaret hacmi etkilenir.

Ticaret yaratıcı (TY) etki: Birlik kurulduktan sonra ticaretin daha düşük maliyetli kaynaktan (üye ülkeden) yapılması, yani ithalat fiyatı arz fiyatından düşük

---

³⁵ Robson, a.g.e., p.13.

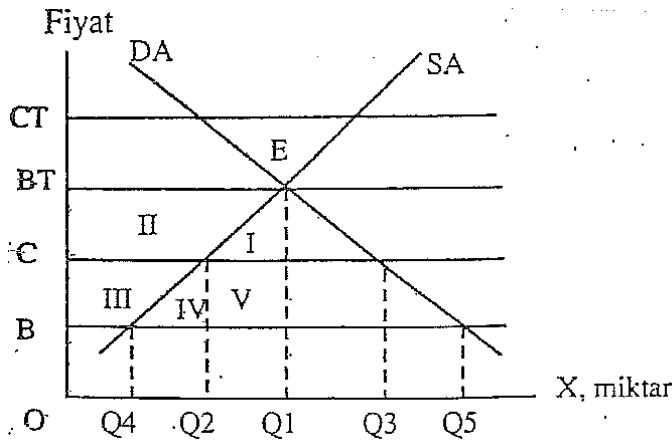
olduğundan ülke içi arz kaynağının yerini birliğe üye başka bir ülke arz kaynağının almasıdır³⁶. Kaynakların ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri olduğu alanlarda kullanılabilmesine olanak sağladığı için refahı artırmaktadır.

Ticaret saptırıcı (TS) etki: Birlik kurulmadan önce daha düşük maliyetli arz kaynağından yapılan ticaretin söz konusu kaynağın birlik dışında kalmasından dolayı birlik içinde daha yüksek maliyetli bir arz kaynağından yapılması sonucunda ortaya çıkmaktadır³⁷. Ticaret saptırıcı etki ise refahı azaltıcı etki yaratmaktadır.

GB öncesinin gümrük vergileri göz önüne alındığında bile en ucuz kaynak olduğu için 3. ülkelerden ithal edilen birtakım mallar GB sonrasında birlik üyesi ülkeden ithal edilmeye başlanacaktır. Bu durumda, üretimin yerinde meydana gelen değişme birlik üyesi iki ülke arasında değil, ucuz maliyetli üçüncü ülke ile yüksek maliyetli GB üyesi ülkesi arasındadır.³⁸

Viner, GBnin etkilerinin TY ve TS'ye bağlı olarak belirleneceğini, dolayısıyla bir genelleme yapmanın mümkün olmayacağını göstermektedir.

Şekil 1.1 Ticaret yaratma etkisi yolu ile GB'nin üretim üzerindeki etkisi³⁹

Kaynak: Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993, s.22

³⁶ Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993, s.19.

³⁷ A.e.

³⁸ J. Viner, *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, 1950, p.43.

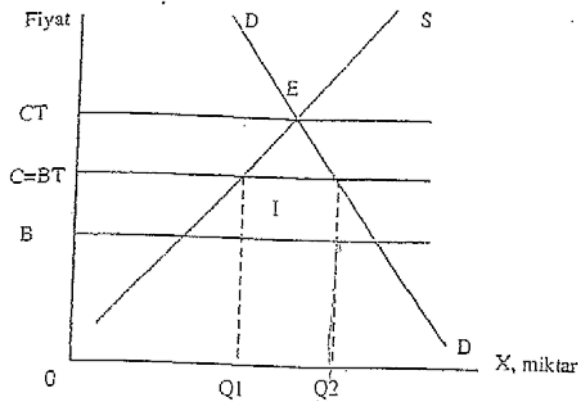
³⁹ Bu bölümde yer alan GB ile ilgili şekillerin açıklanmasında, Ertürk, Balkır, Halıcıoğlu ve Chacholiades analizleri veri alınmıştır.

- S_A : A ülkesinin arz eğrisi
 D_A : A ülkesinin talep eğrisi
 B: B ülkesinin arz eğrisini ve fiyatını,
 C: C ülkesinin arz eğrisini ve fiyatını göstermektedir.
 BT: B ülkesinin arz eğrisinin gümrük vergisiyle aldığı yeni durum.
 CT: C ülkesinin tarife sonrası arz eğrisidir.

A ülkesi denge E durumunda $[OQ_1]$ kadar X malı üretir ve aynı oranda tüketir. A'nın C ile bir GB kurması durumunda X'in fiyatı C'ye düşer, A ucuzlayan X'i C'den alarak $[Q_1Q_2]$ kadar üretimini ithalatla ikame eder. Bu oranda da C lehine bir ticaret yaratılır ve TY etkisi ortaya çıkar. A'nın üretim maliyeti tasarrufu I+II alanı kadar olur. II no.lu alan üretici artığı nedeniyle I no.lu alan ise net üretim maliyeti tasarrufu nedeniyle oluşur.⁴⁰

A'nın daha düşük maliyetle X'i üreten B ile GB kurması durumunda ise A'nın toplam üretim maliyeti tasarrufu I+II+III+IV+V alanları toplamı kadar olur. Net üretim maliyeti tasarrufu ise I+IV+V alanları toplamı kadar olur. Bu durumda GB arz kaynağını daha düşük maliyetli ülkeye kaydırmaktadır.⁴¹

Şekil 1.2 Yalnız TS yolu ile GB'nin üretim etkisi

Kaynak: Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi*, Bursa, Ezgi Kitapevi, 1993, s.23.

⁴⁰ R. Ferda Halıcıoğlu, "Ekonomik Entegrasyonların Etkileri ve Ölçme Yöntemleri: Türkiye-AB ve Alternatifleri için Uygulamalar", yayınlanmamış Doktora tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 1996, s. 25.

⁴¹ A.e.,

TS etkisi ile ortaya çıkan üretim etkisi: A ülkesinin en düşük maliyetli B ülkesi ile GB kurması yerine C ile bir GB kurması durumu incelenir. Bu durumda B yüksek gümrük tarifesi T nedeni ile A'ya X malı satamaz duruma gelmiştir. GB öncesi ise C A'ya X malı satamamaktaydı. Son durumda A'nın üretim ve tüketim miktarında bir değişme olmamasına karşın ithalat kaynağı B'den C'ye kayar (Ticaret sapması gerçekleşir).

A ülkesi $[BC] * [Q_1Q_2]$ (1 no.lu alan) kadar gümrük geliri kaybına uğrar; kaynak dağılımı dengesi ise ithalatın X'i pahalıya üreten C'ye kayması nedeni ile bozulur. Bu durum hem A'nın hem B'nin aleyhinedir.⁴²

GB tarifeleri ortadan kaldırıldığında, üretim etkisi 2 etken tarafından belirlenmektedir: i) saptırılan ticaretin birim maliyet farkı ve ii) yaratılan ticaretin birim maliyet farkı.⁴³

GB'nin olumlu sonuçlar vermesi,

- Birleşmeden önce üye ülkeler arasında alışverişte bulunan ülkeler olması durumuna,
- Birleşmenin kapladığı sahanın geniş olmasına,
- Birleşme dışında kalan ülkelerin gümrüklerinin mümkün olduğu kadar düşük olmasına bağlı olarak belirlenmektedir.⁴⁴

GB'nin üretim açısından değerlendirilmesinde TY ve TS etkisinin rakip ekonomiler-tamamlayıcı ekonomiler bağlamında da ele alınması söz konusudur. Buna göre GB'ye dahil edilen birden fazla malın, rakip ekonomiler-tamamlayıcı ekonomiler sorusunu da gündeme getirmektedir. Rakip ve tamamlayıcı ekonomilerde meydana gelen birleşmelerin ülkelere sağlayacağı yararlar ve zararlar nelerdir sorusu gündeme gelmektedir.⁴⁵

---

⁴²Halıcıoğlu, a.g.e.,s.25.

⁴³ Manisalı, a.g.e., s.21.

⁴⁴ Manisalı,a.g.e., (atfen Besim Üstünel Milletlerarası İktisadi Birleşmeler Teorisi, 1960), s.24.

⁴⁵ Manisalı, a.g.e., s. 30.

Viner'den önceki görüşler tamamlayıcı ülkeler arasında kurulan GB'nin rakip ekonomiler arasında kurulacak GB'den daha avantajlı olacaktır. Viner, GB kurulmasından önce koruma altında üretilen mallar açısından rakip olan ekonomiler arasında kurulacak GB'nin daha fazla refah artışı sağlayacağını savunmaktadır.

Meade (1955) "gerçek rekabet" olarak tanımladığı mevcut rekabet kavramında maliyet yapıları farkları yüksek olan ülkelerin mevcut durumlarda rakip olarak görünseler bile potansiyel olarak tarifeler ortadan kalktıktan sonra birbirini tamamlar duruma geçebileceklerini belirtmektedir.⁴⁶ Meade'ye göre tamamlama ancak tamamlamaya giden ülkeler birleştikten sonra da aynı malı üretiyorlarsa faydalıdır. Meade'nin varmış olduğu sonuç sabit maliyetlerle üretim varsayımına dayandırılmaktadır.⁴⁷

Artan maliyetler ve azalan maliyetler söz konusu olduğunda birlik içinde üretim ve ticaret pateni çok büyük değişikliğe uğrayabilecek ve Meade'nin koyduğu kural geçerli olmayacaktır.

Burada tamamlama sadece ilkel madde, endüstriyel madde tamamlaması olarak kabul edilmemekte, endüstriler arası tamamlama da söz konusu olmaktadır. İki gelişmiş ekonomi de tamamlayıcı duruma gelmektedir.⁴⁸

1.2.1.2 TY GB koşulları

GB ile birlikte uygulanan OGT yeni bir ticaret yaratmakta mıdır, ticaretin yönü nasıl değişmektedir OGT, uygulamayan ülkeler arasında 3. ülkeleri nasıl etkilemektedir, tartışmalarını beraberinde getirmiştir. OGT uygulaması, GB'ye dahil olan ülkeler arasındaki ticaretteki ayırıcı politikaların ortadan kalkması, birlik

---

⁴⁶ Meade, James E., **The Theory of Customs Union**, Amsterdam: North-Holland Publishing Co., 1955, pp.11-13.

⁴⁷ Bela Balassa, **The Theory of Economic Integration**, R.D. Irwin: Homewood, Illinois, 1961, p.31.

⁴⁸ F.Kahrent, P. Richards, E. Stout, **Economic integration among developing countries.**, OECD Development Centre, 1969, pp.20-22.

dışında kalan ülkelere ise ayırıcı ticaret politikalarının uygulanması anlamına gelmektedir.

Gümrük birliğinin kurulması ile yeni bir ticaret yaratılıyor ise bu durum birlik dışında kalan ekonomilerin zararına bir durum yaratmaz. Ancak GB ile birlikte ticaretin yön değiştirmesi, bu durumda GB dışında kalan ekonomileri için olumsuz bir sonuç doğurur⁴⁹. Dışarıda kalan ekonomilerin zararı ise ticaretin yön değiştirme derecesine bağlıdır. Ticaretin yön değiştirme derecesini ise üretim maliyetleri arasındaki farklar, birlik kurulmadan önce birlik üyelerinin dışarıda kalan ekonomilerle birlikten önce ve birlikten sonra uyguladıkları vergiler tayin edecektir. (statik analiz kapsamında).⁵⁰

Viner ticaret yaratılması (TY) ile birlikte refahın artacağını, ticaret sapsması ile birlikte refahın azalacağını belirtirken, GB'nin refahı azaltabileceğini de göstermiştir. Vinerci analiz ile birlikte GB'nin yarar mı zarar mı getireceği ile yarar ve zararların koşulları ve bunun nasıl ölçüleceği tartışmaları daha da ön plana çıkmıştır.

Viner'e göre;

- GB'yi oluşturan alan ne kadar büyük olursa, yurtiçi piyasada ortaya çıkan işbölümü ve uzmanlaşma olanağı o kadar büyük olacaktır;
- GB'nin alanı dışındaki ülkelere uygulanan ortalama tarife seviyesi GB oluşturulması durumunda olabilecek tarifeye kıyasla ne kadar düşük olursa, GB serbest ticarete o kadar hizmet etmiş olacaktır;
- GB oluşturmadan önce üye ülkelerin her ikisinde de tarifelerle korunan yüksek maliyetli endüstrilerin ürün çeşitleri birbirlerine ne kadar benziyorsa, tamamlayıcılığın derecesi ne kadar küçük, rekabetin derecesi ne kadar büyükse, bu, GB'nin serbest ticaret yönünde işlemesine neden olacaktır;

---

⁴⁹ Manisalı, a.g.e., s.27.

⁵⁰ A.e.

-GB içinde korunan endüstrilerin birim maliyetleri arasındaki fark ne kadar büyükse, serbest ticaret o derece bu endüstrilere bağlı türev ekonomilerin bölgede oluşmasını sağlayacaktır;

-GB alanı dışında kalan potansiyel ihracat pazarının tarife seviyesi ne kadar yüksek olursa, (serbest ticaret yapılması durumunda GB üyesi ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğü olabileceği mallarla ilgili olarak) GB bölgesi ve birlik dışındaki bölge arasındaki üretimde uzmanlaşma derecesinin düşmesinin yol açacağı zararlar daha düşük olacaktır,

-Korunan endüstri çeşidi ne kadar fazla olursa, pazar genişlemesi birim maliyetleri o kadar düşürecektir;

-Korunan endüstri çeşidi az ise pazar genişlemesi birim maliyetlerin düşmesi sonucunu doğurmaz, fakat GB süreci işledikçe birim maliyetlerde düşme görülebilir.⁵¹

Lipsey'e (1960) göre TY bir GB için "A ve B'nin X malı üretiminde kendi kendilerine yeterli olmamasının ve GB sonrası düşük maliyetli olan ülkenin tüm X piyasasını ele geçirmesinin TY bir GB için yeterli koşul olduğunu ileri sürmüştür.⁵²

J. Sproas'a göre ise Lipsey'den farklı olarak GB sonrası GB dışı kalan ülkelerin sıfır gümrük oranına sahip olması durumunda birlik dışı ülkeler lehine ticaret yaratma olanağı ortadan kalkmaktadır.⁵³

Lipsey⁵⁴ korumacılık altında her iki ülkede üretilen malların büyük ölçüde örtüştüğü durumda GB sonrası iki ülke arasında daha fazla etkin olanın tüm birlik için üretim yapmaya başlaması ile birlikte kaynak dağılımında etkinliği artıracakını savunmaktadır. Bunun tersine korumacılık altında her iki ülkede üretilen malların

---

⁵¹ Elif Çepni, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Ölçme Metodları (Türkiye Örneğinde Değerlendirme)", İÜ Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.27.

⁵² R.G. Lipsey, "The theory of Custom Unions A General Survey", **Economic Journal**, Vol.70, 1960, p.497.

⁵³ J. Sproas, "The Condition of Trade Creating Custom Union", **The Economic Journal**, Vol. 74, 1964, p.105.

⁵⁴ Lipsey, **a.g.e.**, p.498.

örtüşmediği durumda GB sonrası üye ülkelerden birisi en ucuz kaynak aleyhine piyasayı ele geçirecek ve kaynak dağılımında etkinlik azalacaktır.

1.2.1.3 Tüketim etkisi

GBT'nin tüketim etkisini Meade (1955), Lipsey (1956), Johnson (1956), Gehrels, Cooper ve Massel (1965), Vanek (1965), Kemp (1969) ele almıştır.

Viner, GB'nin üretim üzerindeki etkisini ele almakta, tüketim etkisini incelememektedir. Vineri analizde mallar arası ikame yok varsayıldığından tüketim etkisi analiz edilmemektedir. Arz esnekliklerinin sonsuz olduğu varsayımı ile ticaret hadlerinin etkisi analize dahil edilmemektedir.

Meade kısmi denge yaklaşımını ve kardinalist refah varsayımını kullanarak, mallar arası ikame varsayımını analizine katmıştır ve sabit maliyetler varsayımını yumuşatmıştır.⁵⁵

Meade'ye (1955) göre üye olmayan ülkelerin ticaret engellerinin sabit miktarda yasaklamaları içermesi durumunda, entegrasyona dahil olan ülkelerin toplam refahı artırmaları, öyle ki ithalat ile bunun ikame edilmesini engellemeleri gerekmektedir.⁵⁶

Meade, Gehrels ve Lipsey (1960), GB sonucunda üye ülkelerin GB'nin kaldırılmasından dolayı görece fiyatların değişeceği ve bu değişim ithal mallarında tüketim artışına yol açacağı için talep esnekliğinin sıfır olması varsayımının gerçekçi olmadığını savunmaktadır. Meade, Gehrels ve Lipsey analizinde GB sonrasında görece fiyat değişikliği sonucu malların birbirleri ile ikame edilmesi etkisi veya tüketimdeki ikame etkisinin ortaya konması Lipsey'e (1960) göre GBT'de ikinci önemli gelişmeyi oluşturmaktadır.⁵⁷

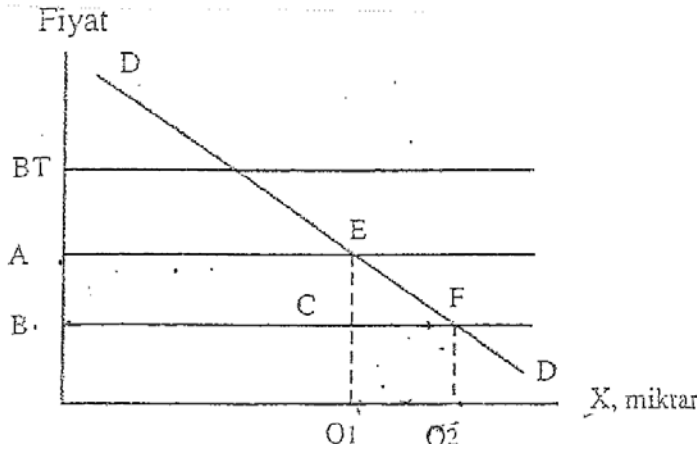
⁵⁵ Ertürk, **a.g.e.**, s.13.

⁵⁶ Meade, **a.g.e.**, p27.

⁵⁷ Lipsey, **a.g.e.**, p.499.

Viner, talep esnekliğini sıfır kabul ettiği ve GB sonrasında görece fiyatlarda meydana gelecek değişiklik sonucu tüketimin sabit kaldığını varsaydığı için tüketim etkisini dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁵⁸

Şekil 1.3: GB'nin Tüketim Etkisi

Kaynak: Balkır ve Demir, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 1989, s. 39.

GB tüketim etkisi öncelikle Meade tarafından analiz edilirken, gümrüklerin kaldırılmasına bağlı olarak ekonomiye giren mallar nisbi fiyatları etkilemekte ve malların tüketim hadleri değişikliğe uğramaktadır. Bu analizde GB sonucu TY etkisine bağlı olarak ortaya çıkan tüketim etkisi olumlu, TS etkisine bağlı olarak ortaya çıkan üretim etkisi ise olumsuz olarak nitelendirilir.

A ve B ülkesi arasında GB kurulursa A, B'den $[Q_1Q_2]$ kadar X ithal eder ve $[ABEC]$ kadar üretim maliyeti tasarrufu sağlar. Artan tüketime bağlı olarak ortaya çıkan bu etki bu olumludur ve TY etkisi sonucu oluşmuştur.

⁵⁸ Viner'in daha sonraki çalışmasında (1976) tüketim etkisini düşünmesine rağmen bu etkinin yalnızca maliyet etkisinden türetilen etkileri desteklemesi nedeniyle analizinde açıkça yer vermediğini belirtmiştir. Viner'in bu yaklaşımı da eleştirilmiştir. Viner'in sabit maliyetler varsayımını temel aldığı belirtilirken, Viner bu varsayımı reddetmekte, sabit maliyet terimini sadece standart anlamda üretim değişirken ortalama maliyetlerde bir değişme meydana gelmemesi olarak kullandığını belirtmektedir. Arzu Akkoyunlu-Wigley, "Geleneksel Gümrük Birliği Teorisi", **HÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**", Cilt 16. Sayı 1-2, 1988, s. 180.

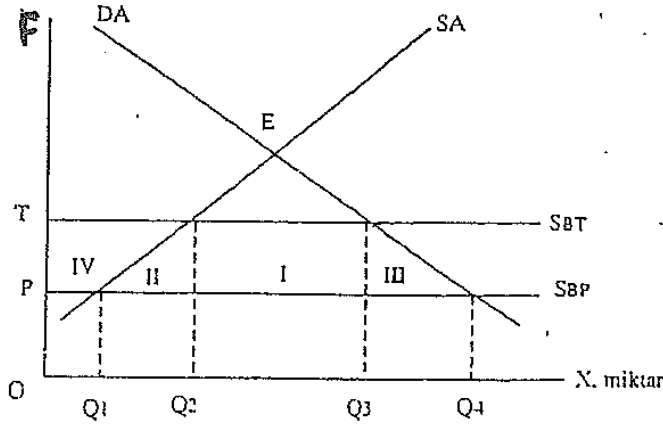
A'nın B'den yüksek maliyetli C ile GB kurması durumunda A'da X'in fiyatı artar ve tüketimi azalır. Buna da olumsuz tüketim etkisi denir. Bu durum TS etkisiyle ortaya çıkar.⁵⁹

Yeni bir ticaret yaratılması söz konusu ise tüketim etkisi birlik üyeleri için tamamıyla olumlu yönde çalışmaktadır.

1.2.1.4 Üretim ve tüketim etkisinin birlikte incelenmesi

H.G Johnson (1962) GB'nin üretim ve tüketim etkilerini ilk kez bir arada analiz eden iktisatçıdır.

Şekil 1.4 GB'nin Üretim ve Tüketim Etileri: İkili Analiz

Kaynak: M. Chacholiades, *International Economics*, McGraw Hill, 1994, p.232.

P: B'nin gümrük tarifesi arz eğrisi(= S_{BT})

T: B'nin arz eğrisi + gümrük tarifesi (= S_{BP})

GB öncesi A, $[0Q_2]$ kadar X üretir, $[0Q_3]$ kadar ise X tüketir ve $[Q_2Q_3]$ kadar X'i B'den ithal eder. I alanı kadar ise gümrük geliri elde eder. A, B ile GB kurunca A'nın üretimi $[0Q_1]$ 'e düşer fakat tüketimi fiyatı düşen X nedeniyle $[0Q_4]$ 'e yükselir. GB kurulmadan önce gümrük vergileri I+II+III+IV alanlarının toplamı kadar bir

⁵⁹ Balkır ve Demirci, a.g.e., ss. 43-45.

alanı etkilemektedir. Bu alanlardan IV no.lu alan üretici artığı olarak A'nın üreticilerine gitmekte idi. GB sonrası ise A'nın tüketicilerine tüketici artığı olarak gitmektedir. I no.lu alan ise A'nın gümrük geliri kaybını gösterir.⁶⁰

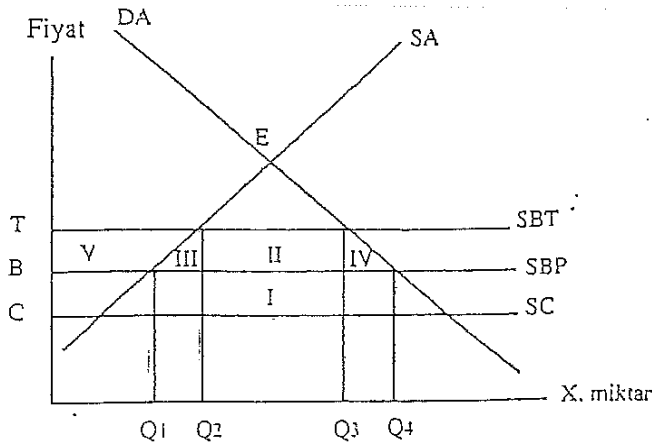
A'nın GB kurulması ile net kazancı II ve III no.lu alanların toplamı kadar olmuştur. II no.lu alan üretimden sağlanan maliyet tasarruflarını gösterir: GB'nin "üretim etkisi". III no.lu alan ise artan tüketim nedeni ile tüketicilerin refahının artmasını gösterir (GB'nin tüketim etkisi).

A'nın net kazancını belirleyen faktörler şunlardır:

- i) Orijinal (ilk) gümrük tarifesinin PT büyüklüğü,
- ii) A'nın birlik öncesi Q_1 'deki üretim noktasındaki arz elastikiyeti,
- iii) A'nın birlik öncesi E noktasındaki talep elastikiyeti.

TY etkisi [PT]'nin yüksekliği ile arz ve talep eğrilerinin tam elastikiyete yaklaşımları oranında artmaktadır.

Şekil 1.5: GB'nin Üretim ve Tüketim Etkileri: Üçlü Analiz

Kaynak: M. Chacholiades, *International Economics*, McGraw Hill International, 1994, p.234.

C: C ülkesinin arz eğrisi S_c dir.

⁶⁰ Halıcıoğlu, a.g.e, s.28.

Eğer A ülkesinin daha etkin C ülkesini GB nedeni ile dışladığını varsayarsak, bu durumda; GB öncesi A, $[0Q_2]$ kadar X üretir, $[0Q_3]$ kadar ise X tüketir ve $[Q_2Q_3]$ kadar X'i ise C'den ithal etmektedir. I+II alanları kadar ise gümrük geliri elde edilmektedir. A'nın B ile GB kurması ile $OGT > C$ 'nin arz fiyatı olur. Bu nedenle A, X'i C yerine B'den ithal eder. A'nın üretimi $[0Q_1]$ 'e düşer, tüketimi ise $[0Q_4]$ 'e çıkar. A, I no.lu alan kadar bir gümrük geliri kaybına uğrar. A'daki tüketicilerin artışı II+III+IV+V alanlarının toplamı kadar artarken, üretici artışı V no.lu alan kadar azalır. A'nın GB nedeni ile toplam kazancı III+IV alanları kadar iken, toplam kaybı I no.lu alan kadardır. $[Q_2Q_3]$ kadar üretimin ucuz maliyetli C'den pahalı maliyetli B'ye kayması Vinerci anlamda TS etkisi olarak belirlenirken, bu etki aynı zamanda I no.lu alana karşılık gelir. Aynı miktar üretimin B tarafından yapılmasının A'ya olan toplam kazancı ise III+IV no.lu alanlar toplamı kadar, yani net üretim tasarruf maliyeti + net tüketici artışı kazançlarıdır. B'nin kazancı ise $[Q_2Q_3]$ kadar ticaret elde etmesidir; yani GB olumlu TY etkisine sahiptir. II no.lu alan aynı zamanda sosyal maliyetlerdeki azalmayı gösterir. III+IV=TY etkisi net etki ise, OGT arz ve talep esnekliklerine bağlı olarak belirlenir.⁶¹

OGT'nin GB dışında kalan ülkeler veya üye ülkeler üzerindeki etkileri analiz edildiğinde 4 temel etkinin ortaya çıktığı görülmektedir:

- i) Dışsal Ticaret Sapması (**External Trade Creation**) OGT'nin üye ülkelerin GB'ye girmeden önceki tarifelerinin altında belirlenmesi sonucu GB dışında kalan ülkeler lehine bir ticaret yaratılmış olması durumudur.
- ii) Dışsal Ticaret Yıkımı (**External Trade Destruction**) OGT'nin yüksek olarak belirlenmesi sonucu GB dışı kalan ülkelerle olan ticaretin tamamen ortadan kalkması durumudur.
- iii) Ticaret Erozyonu (**Trade Erosion**) OGT'nin yüksek olarak belirlenmesi nedeni ile GB'ye katılan ülkelerin ticaret hacimlerinin GB öncesine göre daralması durumudur.

---

⁶¹ Chacholiades, a.g.e, pp.230-235.,
Halıcıoğlu, a.g.e., s.30.

iv) İhracat sapması (**Export Trade Diversion**) düşük olarak belirlenen OGT nedeni ile GB ülkelerinin bölge içi yerine bölge dışı ülkelere daha fazla ihracat yapmaları durumudur.⁶²

1.2.1.5 İkinci en iyi teori

Lancaster ve Lipsey (1956) ve Krauss (1972) ise GB'nin özünü oluşturan TY (Ticaret Yararlı) ve TS (Ticaret Saptırıcı) etkilerinin ikinci en iyi teorisinden üretilebileceğini belirtmiştir. Lipsey, tamamen ticaret saptırıcı bir GB oluşturmanın bile tüketim kazançlarının ticaret hadleri kayıplarını aşması koşuluyla refahı artırabileceğini göstermiştir. Gehrels (1957) ve Lipsey (1957) ticaret saptırıcı etkinin ticaret yararlı etkiden daha büyük olması durumunda bile GB'nin toplumsal refahı artırabileceğini ileri sürmüştür.⁶³

Lipsey, gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu meydana gelen görece fiyat değişikliğinin hem üretim üzerinde hem de tüketim üzerinde etkili olacağını belirtmiştir. Gehrels, Meade'den farklı olarak TS GB'nin refah artırıcı olabileceğini göstermiştir. Lipsey-Gehrels önermesi olarak da tanımlanan bu saptama, daha sonra Melvin (1969) ve Bhagwati (1971) tarafından geliştirilmiştir. Ticaret sapmasının ortaya koyduğu refah kaybı ülke içerisinde üretimde meydana gelecek değişimler tarafından giderilir ve hatta onu aşar.⁶⁴

Bu gelişmeler GB etkilerinin sınıflandırılması tartışmasını gündeme getirirken, yeniden tanımlanmasına da yol açmıştır. Lipsey, doğru sınıflandırmanın ülkeler arası ikame etkisi ve mallar arası ikame etkisi olduğunu söylemiştir. Ülkeler

---

⁶² Arzu Akkoyunlu-Wigley, "Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Aşamalarının Etkilerini Ölçen Ampirik Çalışmaların Genel Değerlendirmesi", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 18. Sayı.2, 2000, ss.40-41.

⁶³ R.G. Lipsey, K. Lancaster, "The General Theory of Second Best", **Review of Economic Studies**, Vol.24 (1), (1956, 1957), p.15.

⁶⁴ M.B. Krauss, "Recent Development in Customs Union Theory: An Interpretive Survey", **Journal of Economic Literature**, Vol:10, 1972, p.415.

arası ikame etkisi ile Vinerci analizdeki TY ve TS etkiler kapsamaktadır. Mallar arası ikame etkisi ise görece fiyatlarında meydana gelen değışikliği kapsamaktadır.⁶⁵

Lipseý ve Lancaster (1956-57) çalışmalarında GB'nin ikinci en iyi teorisinin uygulanabileceği en iyi alan olduğunu vurgulamıştır. Pareto optimal duruma ulaşmak için iki ÷lke ve ya daha fazla engel var ise bunlardan bir veya bazılarının ortadan kaldırılması refah artışına yol açmayabilir. Genel bir önerme ile engellerin kaldırılması mutlaka refahta artışa neden olacaktır denilmez. İkinci en iyi teori iki ya da daha fazla sapmanın olduğu bir durumda bu sapmalardan hepsini değil de sadece bazılarını kaldırmaktadır. İkinci en iyi teoride Pareto optimumu gerçekleştirecek bütün şartlar mevcut değil ise optimumun şartlarından birinin yokluğuna rağmen diğer şartlar yolu ile yeni bir optimuma ulaşılabilir.⁶⁶

Buna göre GB, bir ÷lkenin refahını artırabilir de azaltabilir de. Gümrük birliği oluşturmak yolu ile bu tür problemler ile karşılaşılır. Eğer ithalattaki tarifeler tamamen kaldırılırsa, serbest ticaretin yapıldığı evrensel bir dünya olacaktır ve bu, ÷lkelerin refahını artıracaktır. Bu durum birinci en iyi politika değışikliğini gösterir. Fakat eğer ÷lkelerden biri diğerini ile GB oluşturuyor ve diğer ÷lkeyi dışarıda bırakıyor ise bu durumda GB oluşturanlar kendi aralarında tarifeleri kaldıracaklar, dışarıda kalan ÷lkeye karşı tarife uygulamaya devam edeceklerdir.

Dünya ekonomisi için serbest ticaret belki de daha idealdir ancak Pareto optimum koşulları yaratmak mümkün değildir. GB serbestlik ve korumacılık arasında bir tercih yapmayı da beraberinde getirmektedir. Tarifelerin varlığı halinde ulaşılan refah maksimizasyonu ancak şartlı maksimizasyon olabilir.⁶⁷

---

⁶⁵ Akkoyunlu, "Geleneksel Gümrük Birliği Teorisi", ss.174-175.

⁶⁶ Manisalı, a.g.e., s.36.

⁶⁷ Ertürk, a.g.e., s.13.

1.2.2 Ticaret hacmi ve ticaret hadlerine etkisi

GB ile gümrük tarifelerinin ortadan kalkması ticaret hacmine ve ticaret hadlerine de etki etmektedir. TS-TY etkisine bağlı olarak GB oluşturan ülkelerin ticaret hacminde artış söz konusu olmaktadır. Ticaret yapısının değişmesi ticaret hadlerinin de değişmesi anlamına gelmektedir.

Ticaret hadleri üzerine etki GB analizine Mundell (1964) tarafından dahil edilmiştir. Mundell teklif eğrileri yardımı ile GB'nin ticaret hadleri üzerine etkisini analiz etmiştir.⁶⁸

Balassa, ticaret hadleri etkisini kısa ve uzun faktörler olarak ikiye ayırmaktadır. Ticaret hadleri kısa ve uzun dönem faktörler üzerinde belirleyen olabilmektedir.⁶⁹ Burada da bu ayırım temel alınacaktır. Uzun dönem etkiler ise dinamik analiz çerçevesinde ele alınacaktır.

Kısa dönemde ticaret hadleri, birliğin bütününe yönelik olarak birliğin kurulması ile ticaretin birlik dışı ülkelere birliğin içine dönmesi (ticaretin yön değiştirmesi) birliğin ticaret hadlerini etkiler.

Bu durumda birliğe katılan ülkelerin bir kısmı birlik kurulmadan önce diğer ülkelere ithalat yaparken tarifelerin ortadan kalkması ile ucuzlayan ürünler birlik üyelerinden ithal edilmektedir. Bu ucuzlama derecesi birlik ülkelerinin karşılıklı arz ve talep elastikiyetlerine bağlıdır. Esneklik fiyatların düşme derecesini tayin edecektir. Gerçekte maliyet daha yüksek olduğu halde ithal vergilerinin kaldırılması ile birlik üyelerinin daha ucuz birlik içi mallara dönmesi ticaret hadleri bakımından olumlu bir sonuç doğurmaktadır.⁷⁰

---

⁶⁸ Ertürk, **a.g.e.**, ss.54-57.

⁶⁹ Manisalı, **a.g.e.**, s.50.

⁷⁰ **A.e.**

GB'nin ticaret bilançosuna etkisi de ticaret hadlerine yansır. Ödemeler bilançosuna etkisi birliğin arz ve talep şartları ile bağlantılıdır. Arz ve talep şartları ise birliğin büyüklük derecesine bağlı olarak değişir. Daha büyük birlikler için daha olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yine birliğin kendi içinde tamamlayıcı olma ile dış dünyaya çeşitli mallar bakımından muhtaç olma derecesine göre değişecektir.

Ödemeler bilançosunda oluşacak olan fazla (birliğin dış dünyaya olan ticaretinin değişmemesi durumunda) dış dünya ülkelerinin parasının değerinin düşmesini ya da birliğin parasının değerinin artmasını sağlayacaktır. Bu da ticaret hadlerine yansıtacaktır.

Ticaret hadleri dünya gelir dağılımının yeniden belirlenmesi ve ticaret hadlerinin üye ülkeler lehine değişmesi anlamına da gelmektedir.⁷¹ Ticaret hadlerindeki değişim 3. ülkelere karşı büyüklüğe de bağlıdır.

1.2.3 Dinamik etkiler

EET'de dinamik etkilerin analizi günümüzde çoğunlukla yeni büyüme teorisi ve yeni dış ticaret teorisindeki gelişmelere bağlı olarak ele alınmaktadır. Ancak dinamik etkilerin analizine yoğunlaşma süreci GB'nin gelir ve tüketim etkisi dışında diğer faktörlerin dikkate alınması ile başlamıştır. Dinamik analiz, GBT'de statik ve karşılaştırmalı maliyetler analizinin dışında diğer parametrelerin de analize dahil edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte GBT'de, TY-TS etkilerin uzun dönem sonuçlarını ele alan çalışmalar dinamik analizin önemini artırmıştır. GBT'de dinamik analizin önemi üzerinde duran birçok çalışmada yukarıdaki bölümlerde aktarılan GB'nin TY ve TS etkilerinin dinamik analiz kapsamında daha farklı anlamlar içerebileceği üzerinde durulmaktadır.

Dinamik etkiler bir anlamda GB'nin zaman içindeki etkilerinin ele alınmasıdır. Jovanovic'e (1999) göre klasik GBT, kaynakların yeniden dağılımının

---

⁷¹ Tovias, a.g.e., p.65.

statik etkilerini zaman belirlemeden analiz etmektedir. Jovanovic, gerçeklere dönülmek isteniyorsa, GB'nin dinamik (yeniden yapılanma) etkilerinin analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁷²

GB analizinde TS-TY etkilerine nazaran, dinamik etkilerin sanıldığından çok daha büyük olduğu⁷³; kısa dönemde ortaya çıkan TS etkileri bertaraf edebilecek, 3. ülkelere de olumlu sonuçlar yaratmasına sebep olan sonuçları içerdiğine yoğunlaşmaktadır.⁷⁴ Örneğin, dinamik etkileri ilk ortaya koyan Scitovsky (1956), GB'nin faydalarının artan rekabet nedeniyle verimli ticaret uygulamalarından doğabileceğini belirtmiştir.

GB'nin dinamik etkilerinin tanımlandığı bir diğer çalışmada, Balassa (1961) ticaretteki büyümenin en önemli nedeninin ölçek ekonomileri olduğunu ileri sürmüş, entegrasyon ile birlikte ekonomideki büyümenin yaratacağı etkileri “dinamik etkiler” kapsamında ele almıştır. Balassa için dinamik etkiler, verili kaynaklar ve tasarruf oranında elde edilen büyüme oranıdır.⁷⁵ Bundan yola çıkarak, dinamik etkilerin kaynak girdilerinin verili durumunda, entegrasyon öncesi ve sonrasında elde edilen büyüme arasındaki farklılık olarak tanımlamaktadır. Balassa, piyasa büyüklüğü-verimlilik ilişkisine değinirken, entegrasyonun etkilerini ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, piyasa yapısı, teknolojik değişim, risk ve belirsizlik ve yatırımlar üzerinden ele almıştır.⁷⁶

Kreinin'e (1964) göre ise dinamik etkiler entegre olan bölgenin büyümesi için artırılan piyasa büyüklüğünün uzun dönem sonuçlarıdır.⁷⁷ Kreinin, entegrasyon sonrasında 3. ülkelerin geriye kalanlarının nasıl etkilendiğini tartışmıştır. Kreinin,

---

⁷² Jovanovic, **a.g.e.**, p.39.

⁷³ Scitovsky (1958), Dell (1959), Balassa (1961), Thorbecke (1963), Kreinin (1964) dinamik analiz kapsamında ele alınabilecek başlıca çalışmalar arasında yer almaktadır. Easton ve Grubel (1982) tarife indirimlerinin dinamik etkilerinden elde edilen faydanın statik etkilere göre daha fazla olduğunu belirtmiştir. Krueger (1980-1985) GOÜ'de daha liberal ticaret rejimlerinin büyümeyi artırıcı özelliğine dikkat çekmektedir.

⁷⁴ Bununla ilgili ilk çalışmalar Balassa tarafından yapılmıştır.

⁷⁵ Robson, **a.g.e.**, p.32.

⁷⁶ Balassa, **The Theory of Economic Integration**, p.118.

⁷⁷ E. Mordechai Kreinin, “On the Dynamic Effects of Custom Union”, **The Journal of Political Economy**, Vol. 72, No.2, 1964, p.193.

dinamik bir etki olarak GB'nin dış ticaret çarpanını dolaysız olarak etkilediğini savunmaktadır.

Manisalı (1972) dinamik etkileri⁷⁸ verimlilik ve büyüme hızındaki gelişmelere bağlı olarak kişi başına gelirin arttığı büyük piyasaların oluşumu şeklinde açıklamaktadır. Manisalı, entegrasyonun sağlamış olduğu verimlilik ve büyüme hızı artışının statik bir yolla açıklanmayacağından yola çıkarak büyük piyasada verimlilik ve büyüme hızındaki değişikliklerin zaman içinde nasıl ortaya çıktığını⁷⁹; i) içsel ekonomiler, ii) dışsal ekonomiler, iii) kaynakların yeniden dağılımı, iv) piyasa şartlarında meydana gelen değişikliklerin açıklanması şeklinde ele almaktadır. Verimlilik artışını gerçekleştiren etkenler⁸⁰ ise i) ölçek getirileri, ii) dışsal ekonomiler, iii) kaynakların yeniden dağılımının getirdiği produktivite artışı, iv) rekabetin artması, vi) piyasada riskin azaltılması, vii) araştırmaların artışı şeklinde tanımlanmaktadır.⁸¹

Manisalı; ileri teknoloji uygulaması, kaynakların yeniden dağılımı, içten istifadeler, (ölçekten istifadeler) ve dışsal ekonomiler göz önüne alındığında, uzun dönemde piyasanın büyümesi, verimliliğin artması ve büyüme arasında paralellik olduğunu belirtmektedir.⁸²

Dinamik etkiler, büyük piyasa⁸³-küçük piyasa karşılaştırması yapılarak ortaya çıkan değişiklikler üzerinden de ele alınmaktadır⁸⁴. Piyasanın büyümesi sonucu,

---

⁷⁸ Diğer yandan Manisalı dinamik analiz çerçevesinde politik bakımdan herhangi bir ayırıcı duruma gitmediğini özellikle vurgulamaktadır.

⁷⁹ Manisalı, **a.g.e.**, ss 68-69.

⁸⁰ Piyasa büyüklüğü ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan başlıca çalışma Rosenstein-Rodan (1943) olurken sonrasında Nurkse (1953), Scitovsky (1954), A.Lewis (1955) ele almıştır. Bkz. Balassa, "**The Theory of Economic Integration**", p.105.

⁸¹ Manisalı, **a.g.e.**, s.73.

⁸² **A.e.**, s.72.

⁸³ Burada büyük piyasanın genişlemesi toplam GSMH'nin artışı şeklinde ele alınmaktadır. Entegrasyon ile birlikte genişleyen piyasa yapısı görece olarak diğerlerine karşı daha büyük bir piyasa olma özelliğine sahip olabilir. Yine GB'ye sonradan dahil olan bir ülkenin piyasası, kendisinden daha büyük bir piyasaya dahil olurken, bunun etkileri üzerinde durulmaktadır. Küçük piyasa özelliğine sahip entegrasyon deneyimleri de söz konusu olabilir örneğin GOÜ'lerden birkaçı arasında gerçekleştirilen bir entegrasyon küçük piyasa etkisi altında incelenebilir. Bunun için bkz. El-Agraa(1985).

⁸⁴ **A.e.**, s.69.

verimlilik-büyüme ilişkisini belirleyen faktörlerin nasıl bir değişim içinde olacağı üzerinde durulmaktadır.

Balkır ve Demir (1989) dinamik etkilerin temelini, entegrasyona dahil olan çeşitli ulusal piyasalardaki eksik rekabet koşullarının varlığı olduğunu belirtmektedir.⁸⁵ Dinamik etkiler bir ekonomik yapının yapısal gelişimi ile yakından ilgilidir; bir ülkenin ekonomik yapısını belirleyen ve bunların zaman içindeki değişimini, gelişimini konu eden etkilerdir.

EE'de eksik rekabet koşullarının analiz edilmesi 1980 sonrası süreçte yoğunlaşırken, monopolcü rekabet ve oligopol piyasalarında EE'nin dinamik etkilerinin ne olacağı üzerinde durulmaktadır.

Endojen büyüme teorilerinin gelişimi ile birlikte dinamik etkilerin analizinde büyüme etkisi daha da ön plana çıkmıştır. Baldwin (1989, 1992) ticaretin dinamik etkilerini analiz ettiği çalışmalarında dinamik etkilerin daha büyük olduğunu göstermiştir. Baldwin (1989) EE'nin büyüme etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bölgesel entegrasyonun refah ve gelir üzerine etkilerine dair ölçümler bölgesel entegrasyonun etkisinin daha küçük olduğunu göstermektedir.⁸⁶ Özellikle teknoloji alanındaki değişimler, AR-GE harcamaları ve bilginin sermaye birikim sürecine etkilerine dair çalışmaların sayısı arttıkça dinamik etkilerin büyüme üzerinde etkisine yönelik bulgular artmaktadır.

Bu gelişmeler kapsamında Waltz (1999) dinamik etkilerin analizini artık etkisi (**redundancy effect**), ölçek etkisi ve de dağılım etkisi (**allocation effect**) şeklinde sınıflandırmaktadır.⁸⁷ Artık etkisi ile farklı ülkelerde AR-GE'de taklit edilmesinin önüne geçileceği üzerinde durulmaktadır. Ölçek etkisi ile AR-GE sektörlerinde ve de imalat sanayinde ortaya çıkan artan getiri ifade edilmektedir.

---

⁸⁵ Balkır ve Demirci, **a.g.e.**, s.60.

⁸⁶ Uwe Waltz, **Dynamics of regional integration**, Physica-Verlag, New York, 1999, p.2.

⁸⁷ **A.e.**, pp.50-51.

Dağılım etkisi ise sektörel ve uluslararası bazda entegrasyon sonucunda ortaya çıkan kaynak dağılımındaki değişimdir. Bilgi birikiminin düzeyi ve de büyümede meydana gelen değişiklikler buna örnek verilebilir.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak, dinamik etkiler; artan rekabet baskıları ve genişleyen ölçekler, milli gelir, ekonomik yapı, üretim kapasitesi üzerine etki edebilecek olan değişkenler olarak tanımlanabilmektedir.

Dinamik etkiler farklı başlıklarda gruplandırılmasına rağmen; karşılaştırmalı üstünlüklere uygun olarak uzmanlaştırmanın yol açacağı üretim artışı, ölçek ekonomileri sayesinde maliyetlerin düşmesi, birlik içinde gümrüklerin ve kotaların kaldırılacağı için tekelleşmenin ve düşük verimli işletmelerin ortadan kalkması, rekabet artışıyla gelen verimlilik değişimleri, geniş piyasa sayesinde büyük işletmelerin kurulması, teknolojik ilerlemenin hızlanması, araştırma geliştirme faaliyetlerine daha fazla pay ayrılması, piyasa hacminin genişlemesi yoluyla yabancı sermaye yatırımlarının gelmesi, firmaların dışsal ekonomilerden işletme dışı tüm tasarruflardan yararlanabilmeleri, etkinliğin artması⁸⁸; dinamik etkilere örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada dinamik etkilerin analizinde en çok kullanılan ölçek etkisi başta olmak üzere EET kapsamında yapılan çalışmalarda vurgulanan başlıca dinamik etkilere yer verilmeye çalışılacaktır.

1.2.3.1 Ölçek etkisi

GBT'nin dinamik etkilerini analiz etmede en çok ölçek etkisinden yararlanılmaktadır. Ölçek etkisi; rekabet artışı, büyüme, dışsallıklar, yoğunlaşma ve

---

⁸⁸ Ali M. El-Agraa,, "The Theory of Economic Integration", **The European Union: Economics and Policies**, Pearson, 2001, p.111.

GB'nin bir diğer dinamik etkisi de artan rekabet koşullarına azalan belirsizliğe, teknolojik gelişmeye vb. diğer potansiyel gelişmelere bağlı olarak ticari işlemlerde görülen genel ekonomik etkinlik durumudur. Ekonomik etkinlik daha çok büyük piyasada ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin ölçek etkisi ile kazanç bekledikleri alan kaynakların etkin dağılımı ve kullanımınıdır.

yatırımlar vb. yukarıda değinilen dinamik etkileri dolaylı ya da dolaysız şekilde belirleyebilmektedir. Genel olarak, GB ile birlikte genişleyen piyasanın ya da firmaların ölçek ekonomisinden yararlanıp yararlanmayacağıın analizi yapılmaktadır.

Ölçek ekonomileri; bir firmada ya da endüstride üretim kapasitesi ölçeği genişledikçe üretim artış oranının maliyetlerdeki artış oranından daha yüksek olması sonucunu doğuran etkilerdir. Ölçek ekonomileri dolayısıyla, uzun dönem ortalama maliyetler azalan bir seyir gösterir. Ölçekten istifadeleri içsel tasarruflar şeklinde tanımlarken, firma ve endüstri bazında ölçekten elde edilen yararlar değinilmektedir.⁸⁹ Ölçekten istifade firma ve endüstri bazında ele alındığında ayrı sonuçlar ortaya çıkabilir. Diğer yandan teknolojik ve ekonomik ölçek şeklinde de sınıflandırılabilir.⁹⁰

Ölçekten yararlar; küçük piyasada gerek firmaların gerekse endüstrilerin gerçekleştiremediği yararları daha büyük piyasaya geçildiğinde gerçekleştirebilme imkanlarının ortaya çıkması şeklinde açıklanmaktadır. Ölçek büyüklüğü ile verimlilik artışının gerçekleşeceği varsayılmaktadır.

Büyük piyasada artan rekabet firmaları etkinliklerini artırmaya, dolayısıyla ölçeklerini büyötmeye zorlamaktadır. Büyük piyasada belirsizliğin azalması üreticilerin daha uzun dönemi kapsayan yatırım planları yapmalarına imkan vermektedir. Üretici için maksimizasyon döneminin uzatılması ise daha büyük ölçeğe geçilmesine yol açmaktadır. Her şeyden evvel ileri üretim tekniğinin yoğun araştırılması ve uygulanması daha elverişlidir. Araştırma fonlarına ayrılan paylar büyüktür; girdilerin temini bakımından üreticilerin genişleyen piyasa şartları içinde daha uygun bir ortama sahip olabileceği belirtilmektedir.⁹¹

---

⁸⁹ Ertürk, **a.g.e.**, s. 42.

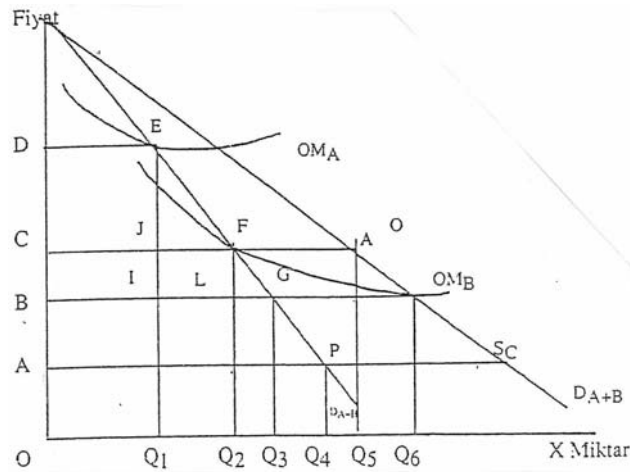
⁹⁰ Manisalı, **a.g.e.**, ss. 76-77.

⁹¹ **A.e.**, s. 77.

Ölçek ekonomilerini EET'ye dahil eden başlıca çalışma Corden tarafından yapılmıştır. Corden'in (1972) analizine göre TY ve TS etkileri ile birlikte GB ile "maliyet düşürücü etki (MDE)" ile "ticaret bastırıcı etkiden (TBE)" bahsetmiştir.

Corden, GB öncesi benzer talep-maliyet eğrilerine sahip ülkelerden hangisinin birlik sonrası birliğin pazarına sahip olabileceğinin piyasaların oligopolistik rekabet düzeyine bağlı olarak belirleneceğini söylemektedir. Corden'e göre bir firmanın ortalama maliyet eğrisi o firmanın serbest ticareti tercih ettiğini gösterebilir.⁹²

Şekil 1.6: GB'nin ölçek etkisi

Kaynak: Max W. Corden, "Economies of Scale and Custom Union Theory", **Journal of Political Economy**, 80 (3), 1972, p.470.

OM_A: A ülkesinin OM eğrisini,

OM_B: B ülkesinin OM eğrisini,

P_a: X'in A'daki arz fiyatını,

P_b: X'in B'deki arz fiyatını,

P_{BG}: X'in GB'deki arz fiyatını,

P_C: X'in C'deki arz fiyatını,

⁹² Max W. Corden, "Economies of Scale and Custom Union Theory", **Journal of Political Economy**, 80 (3), 1972, p.470., Halıcıoğlu, **yayınlanmamış Doktora tezi**, ss.39-40.

D_a : A'nın X'e talebini,
 D_b : B'nin X'e talebini,
 D_a+D_b : GB'nin X'e talebini göstermektedir.

A, X'i diğer ülkelere göre nisbi olarak pahalı üreten B ile bir GB kurduğu zaman B lehine bir ticaret yaratmış olacaktır. Burada ortaya çıkan TY etkisi şöyle olacaktır:

- i) A'deki pahalı X üretimi B'deki nisbi olarak ucuz üretilen X ile ikame edilir. (Üretim etkisi bu etkinin boyutu I alanına eşittir.)
- ii) A'daki tüketiciler ucuzlayan X'den daha fazla tüketmeye başlar. Tüketim etkisi II alanına eşittir.

B ülkesinde X malı üretimi daha büyük bir pazara yönelik olduğundan üretim maliyetleri düşer. Corden (1972) bu düşüşü MDE olarak tanımlar. MDE, TY etkisinin bir sonucu olmasına karşın bu etki arz kaynağının yer değiştirmesinden değil de büyüyen pazar nedeniyle maliyetlerin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Corden bu maliyet düşüşünün B'deki tüketicilerin de yararına olduğunu göstermiştir.

MDE'nin B'deki tüketicilere faydası da şöyle olacaktır:

- Üretim etkisi: B'deki orijinal üretim GB öncesi daha düşük bir fiyattan yapılır. Bu etki IV alanına eşittir.
- Tüketim etkisi: B'de de X tüketimi artar, bu da III alanına eşittir.
- B ülkesi X malını dünya fiyatlarının üzerinde A'ya satmakla V kadar bir alana eşit gelir elde etmiş olur. Böylelikle B'nin de refahı artar.
- TBE: TS etkisinden farklı olarak TBE'de en etkin olmayan birlik üreticisi piyasayı ele geçirmekte, orijinal TS'de ise nisbi olarak etkin olmayan birlik üreticisi piyasaya hakim olmaktadır.⁹³

---

⁹³ Halıcıoğlu, A.e, s.40.

Ölçek ekonomileri etkisinden yola çıkarak GB'nin dinamik etkilerini analiz eden Verdoorn (1960), Balassa (1966), Grubel (1967), Drabek ve Greenaway (1984) ve Greenaway ve Milner (1986) bunun endüstri içi ve endüstriler arası ticaret genişlemesine yol açtığı üzerinde durmuşlardır.⁹⁴

Ölçek ekonomileri etkisi ekonomik yapıları benzer ülkelerde dış ticaretin de karlı olabileceğini göstermektedir. Endüstri içi ticaret ürün farklılaşması, eksik rekabet koşullarında dış ticaretin nasıl şekillendiğinin de altyapısını oluşturmaktadır. Yine ölçek etkisine bağlı olarak uzmanlaşma ve firmaların konum değişiklikleri, ortaya çıkan yoğunlaşma (concentration) ve toplanma (agglomeration) etkisi tanımlanabilmektedir.

Yukarıdaki çalışmalara ek olarak ölçek etkisi ile ilgili bir diğer önemli katkı; ölçek ekonomilerinin varlığı durumunda GB'nin TY ve TS etkilerinin, Wonnacott-Wonnacott', statik ve dinamik etkilerin sonucu olarak ortaya çıkacağını ileri sürmeleri olmuştur. Yaptıkları çalışmada ABD ile Kanada arasında serbest ticaretten Kanada'nın göreceği yararı; GSMH'nin %10.5 bunun %6.5'inin ise ölçek ekonomilerinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.⁹⁵

1.2.3.2 Dışsallık etkisi⁹⁶

Manisalı'ya (1972) göre dışsal ekonomiler bir üreticinin diğer bir üretici veya üreticilere sağlamış olduğu karşılıksız fayda veya kayıplardır.⁹⁷

---

⁹⁴ Halıcıoğlu, A.e., s.42.

⁹⁵ Ertürk, a.g.e., s.47.

⁹⁶ Marshall tarafından kullanılan bu kavram GBT arz ve talep koşullarını değiştiren faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dışsallık endüstri içinde firmaların üretim maliyetleri analiz edilirken artan gelirlerini incelemek için kullanılmıştır. Marshall da dışsal ekonomiler endüstri içinde firmaların üretim maliyetleri incelenirken artan getirileri açıklamak için kullanmıştır. Dışsal ekonomilerin dinamik anlamda kullanımı ise az gelişmiş ekonomilerin planlı kalkınma politikalarına destek sağlamak ve neo-klasik dış ticaret teorisinin reddedilmesini sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Manisalı, a.g.e., s. 80.

⁹⁷ A.e., s.43.

El-Agraa, dışsallıkları dışsal ekonomilere sahip bir firma veya endüstrinin belirli spesifik veya genel maliyet yapısında elde ettiği maliyetsiz kazanç ve kayıplar şeklinde tanımlamaktadır.⁹⁸

Dışsal ekonomilerin firma ve endüstri açısından ortaya çıkardığı durum farklı niteliktedir. Dışsallıkları bu yönü ile firmanın özel faydası ile sosyal faydası arasında bir sapma olarak da tarif etmek mümkündür.⁹⁹ Endüstriler arası bağlantılar açısından da dışsal ekonomiler önemli bir yere sahiptir.

Dışsallıklar iki ayrı başlıkta ele alınabilir;

- Zaman içinde meydana gelen değişmelerin ekonomi içinde doğrudan doğruya piyasa mekanizmasına bağlı olmayarak nicelik ve niteliğinde meydana gelen değişmeler, teknolojik bilgi seviyesindeki yükselmeler bu tür dışsal ekonomilerdir.¹⁰⁰
- Doğrudan doğruya piyasa mekanizmasına bağlı olarak ortaya çıkan dışsallıklar nakdi dışsal ekonomiler olarak tanımlanmaktadır. Bu ekonomiler piyasadaki arz ve talep şartlarında fiyatlarda ortaya çıkan değişmeler vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Firmalar arasındaki girdi çıktı ilişkisi, ara malları ile tüketim malları arasındaki ilişki gibi.

Yine dışsal ekonomileri arz ve talep koşullarındaki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkanlar şeklinde de sınıflandırmak mümkündür. Dışsal bir endüstri içinde girdi çıktı ilişkisine bağlı olarak birbirleri ile ilişkide bulunan firmalar arasında ortaya çıkarlar. Örneğin A endüstrisinde meydana gelen bir gelişme sonucu A'dan ara mal satın alan B'nin finansmanının maliyetinin düşmesi dışsallık etkisini gösterir.¹⁰¹

---

⁹⁸ El-Agraa, **a.g.e.**, p.111.

⁹⁹ Balassa, **The Theory of Economic Integration**, p.145.

¹⁰⁰ Manisalı, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁰¹ **A.e.**, ss. 82-83.

Talebe bağılı koşullarda ise dışsallık endüstri içinde herhangi bir değişiklik olmadığı halde piyasadaki talep şartlarının daha uygun hale gelmesidir. Genişleme ekonomi içinde gelir seviyesini artıracaktır. Gelir seviyesinin yükselmesi ise piyasada diğer mallara karşı talebin artmasına yol açar. Endüstrinin artan talep koşullarına yanıt verebilmesi ise ölçek sorununun, diğer taraftan ekonomi içinde üretim faktörleri arz elastikiyetleri sorununun incelenmesini gerektirmektedir.

A endüstrisinde meydana gelecek olan genişleme piyasa içinde gelir artışına yol açacaktır. Gelir artışının B endüstrisi üzerinde talep yönünden dışsal ekonomi yaratabilmesi için B'nin üretmiş olduğu mallara karşı talebin gelir esnekliğinin yüksek olması gerekir. B endüstrisi mevcut kapasitesinin altında çalışıyor ise tam kapasite ile çalışmak, tam kapasite ile çalışıyor ise talep artışını karşılayabilmek için ölçeğini değiştirmek durumunda kalabilir.¹⁰²

Dışsallığın ilerleyebilmesi için endüstri içi şartlar, azalan maliyetler ile çalışılması ile ekonomi içinde üretim faktörlerinin arz elastiklikleri uygun bir durumda olmalıdır. Dışsallığın yaratılmasında içsel ve dışsal ekonomiler birbirleri ile bağlantılıdır. Büyük piyasanın oluşumu ile ortaya çıkan avantajlar; maliyetler (teknoloji geliştirme maliyetleri daha düşük), ölçek bakımından dışsallıkları yaratmaktadır. Faktör arzının yüksek olması optimum ölçeğe ulaşmayı kolaylaştırır.

Balassa (1961) dışsal ekonomilerin entegrasyon sürecine etkilerinin teknoloji ve bilginin organizasyonu başlıklarında önemli olduğunu belirtmektedir. Entegrasyon süreci ile birlikte ortaya çıkacak olan dışsallıkların endüstriler arası teknoloji kullanımında gerçekleşebileceği üzerinde durmaktadır.¹⁰³ Büyük piyasanın ortaya çıkması ile, teknoloji ölçeğinin endüstriler arası ilişkilere yarar sağlayacağı ifade edilmektedir.

---

¹⁰² A.e., s.87.

¹⁰³ Balassa, **Theory of Economic Integration**, pp.159-160.

1.2.3.3 Yatırımlardaki değişmeler

EE, zaman içinde yatırımların dağılımında da değişikliğe yol açar. Kindleberger (1956) ÇUŞ'ların GB oluşturulmasına karşı tepkilerini ilk kez analiz ederken, Yatırım Yaratma (YY) ve Yatırım Saptırma (YS) etkilerini kavramlaştırmıştır. Buna göre YY etkisi GB dışında kalan ülkelerin ÇUŞ'larının, GB'nin muhtemel TS etkilerine karşı kendilerini korumak için birlik içinde yatırım yapmaları durumudur. YS etki ise birlik içi ÇUŞ'ların yatırımlarını, GB'nin muhtemel TY etkisine karşı bu etkinin doğabileceği birlik içi ülkelerde yapması durumudur.¹⁰⁴

Caves (1974) evsahibi ülkede yabancı yatırımların entegrasyon ile birlikte gelmesi ile daha ileri teknoloji, vasıflar ve iş olanaklarının ortaya çıkacağını belirtmiştir. Evsahibi ülkenin bu olanaklara ek olarak rant ve elde edilecek olan kardan kazançlar sağlayacağını belirtmektedir. Lall ise (1976) yabancı firmaların refah üzerine olumsuz etkileri olacağını savunmuştur.¹⁰⁵

Tironi (1982) GB teorisinde yabancı şirketlerin etkisini incelediği çalışması ile EET literatürüne¹⁰⁶ “yabancı kar saptırıcı etki (**foreign profit diversion effect**)” ile “yabancı kar yaratıcı etki (**foreign profit creation effect**)” tanımını kazandırmıştır.¹⁰⁷ Buna göre; A ülkesi ile B ülkesinin entegre olması durumunda, B ülkesinde faaliyet yürüten ve X malı üreten ÇUŞ, bölgesel anlaşma olduktan sonra da burada üretimine devam ederse, X malının fiyatı rekabete bağlı olarak ya da ölçek etkisinden dolayı artan etkinliğe bağlı olarak düşebilir.

A ülkesinin X malını daha düşük fiyattan ithal etmesi durumunda, A ülkesi için TY etkisi dışında başka faydalar da ortaya çıkmaktadır. ÇUŞ için X malının ithal

---

¹⁰⁴ Halıcıoğlu, **a.g.e.**, s.47.

¹⁰⁵ Ernesto Tironi, “Custom Union in the Presence of Foreign Firms”, **Oxford Economic Papers**, New Series, Vol. 43, No.1, Mar. 1982, p.152.

¹⁰⁶ **A.e.**, pp.153-156.

¹⁰⁷ **A.e.**, p.152., Bhagwati (1973), Tironi (1976), Bhagwati ve Tironi (1980), yabancı sermaye akımlarının küçültücü ya da özel olarak refah etkisine yönelik bir etkisi olmayacağını savunmuştur.

fiyatı düştüğü için kar azalmasına rağmen, A ülkesindeki tüketici artışı artmaktadır. Bu A ülkesi açısından Yabancı Kar Saptırıcı Etki (YKSE) olarak tanımlanmaktadır. Entegrasyondan sonra, A ülkesinde faaliyet yürüten bir başka ÇUŞ'un ürettiği Y malını B'ye ihraç etmesi ile A ülkesi açısından bu etki "Yabancı Kar Yaratıcı etki (YKYE)" olarak tanımlanmaktadır.

Entegrasyona dahil olan bölgede farklı ÇUŞ'ların farklılaşmamış ürünler üretmesi entegrasyon açısından istenen bir şey değildir, ancak tamamlayıcı mallar üretilmesi durumunda ya da yatay birleşmeler yolu ile ÇUŞ'lar entegrasyon sürecinden kazanç elde edebilir.

EE'nin bir diğer etkisi yatırımların belli bir alanda toplanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ölçek etkisi, büyük piyasa etkisi, sonucunda yatırımların dağılımında ortaya çıkan değişiklik, yatırımların belli bölgelerde toplanmasını beraberinde getirmektedir.

Krugman ve Venables (1990) eksik rekabet koşullarındaki bir endüstride entegrasyon sürecinde firmaların bölgenin merkezine kaymış olacağını belirtirken, bunun nedenini tüketicilere daha yakın olma, piyasaya giriş maliyetlerinin düşmesi şeklinde açıkladılar.¹⁰⁸ Buna göre belli bir bölgede toplanma etkisinin ortaya çıkışı, firmaların büyük piyasanın avantajlarını kullanmaları şeklinde gerçekleşecektir. Bu da firmaların özellikle sanayi merkezlerinde yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir.

Firmaların getirisinin artacağı durumda firmaların belli bir yerde toplanması söz konusu olur. Teknoloji alanındaki dışsallıklar, talebe bağlı (firmalar arası) bağlantılar, maliyetle ilgili bağlantılar gerçekleşebilir. Girdi maliyetlerindeki azalma ile karların artması maliyet bağlantılı etki yaratırken, çıktı talebini artırarak diğer firmaların da karını artırması mümkün olabilir.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ R. Baldwin ve A.J.Venables (1995), "Regional Economic Integration", Ed.by G.Grossman, K.Rogoff, **Handbook of International Economics**, Vol.3, Amsterdam, Elsevier, p.1620.

¹⁰⁹ A.e., p.1621.

1.2.3.4 Yoğunlaşma

GB'nin ortaya çıkması ile birlikte zaman içerisinde ortaya çıkacak olan bir diğer gelişme “yoğunlaşma (concentration) etkisi” olarak tanımlanmaktadır. Yatırımların hacmindeki değişime bağlı olarak ortaya çıkan yoğunlaşma etkisi ilk kez Myrdal (1957) tarafından ortaya atılmıştır. Myrdal zaman içerisinde faktör gelirlerinin eşitleneceği varsayımının aksine sermayenin bölgeler arası dolaşımının, ulusal ve bölgesel reel gelir ve refah farklılıklarını artırdığını ileri sürmüştür. Ancak bunu GB çerçevesinde ele almamıştır.

El Agra (1990) yoğunlaşma etkisini GB'nin TY etkisinin sonucu veya genel olarak birlik içinde bir bölgenin veya ülkenin çeşitli ekonomik ve sosyal nedenlerle bir cazibe merkezi haline gelerek diğer bölgelerin veya ülkelerin göreceli veya mutlak olarak ekonomik durumlarında bir kötüleşmeye neden olması şeklinde açıklamaktadır.¹¹⁰

Bu yaklaşıma paralel olarak, ortaya çıkacak olan cazibe merkezi ile diğer bölgeler arasındaki farklılıklar merkez-çevre tanımları çerçevesinde de ele alınmaktadır.

Entegrasyon ile birlikte GB oluşturan ülkeler ile 3. ülkeler arasında ortaya çıkacak olan farklılıklara ek olarak GB içinde de bölgesel eşitsizlikler, sanayi merkezlerinde yatırımların, sermaye akımlarının yoğunlaşması, firma ya da belli sektörlerin belli bölgelerde yoğunlaşması vb. sonuçlar ile karşılaşılabilir.¹¹¹

---

¹¹⁰ Ali M. El-Agra, **Economic Integration Worldwide**, London, Macmillan Press, 1997, p.87.

¹¹¹ Location effect (mekan etkisi) Krugman'ın İktisat Coğrafyası (**Economic Geography, 1991**) çalışması ile daha farklı bir boyut kazanmıştır. Mekan etkisinin sebeplerini Baldwin ve Venables şu şekilde açıklamaktadır: eksik rekabet koşullarında ve ölçek ekonomilerinde bölgesel entegrasyonun fiyatları eşitleyeceğine dair varsayım geçerliliğini koruyamamaktadır. Ölçek ekonomileri firmaların mekanlarını değiştirmesi anlamına gelmektedir. Üretim maliyeti ile ticaret maliyetine bağlı olarak bu karar verilmektedir. Sanayinin yüksek ücret düzeyi olan yerlere kayması bölge içi ücret farklılıklarını beraberinde getirecektir. Ulaştırma maliyetlerinin sıfır olarak varsayıldığı çalışmalar da bu kategoride yer alabilmektedir. Bir diğer önemli tanımlama coğrafi yakınlığa sahip olan ülkelerin entegrasyon

Manisalı (1972) küçük piyasadan büyük piyasaya geçişte yoğunlaşma açısından ne şekilde bir değişikliğin ortaya çıktığını tanımlamaktadır. Ölçek genişlemesi ile bazı endüstrilerde firma sayısı azalmaktadır ve yoğunlaşma eğilimleri artmaktadır. Bu koşullarda entegrasyon içinde anti-tröst yasaları ortaya çıkabilmektedir.¹¹²

Yoğunlaşmanın ölçümü için kullanılan Herfindahl-Hirschman endeksi (HHI) endüstrideki firma büyüklüklerinin ölçümü ile ilgilidir. Bu endeks aracılığıyla endüstrideki rekabetin derecesi ölçülmektedir. Buna göre;¹¹³

n: firma sayısı,

s: her firmanın piyasa büyüklüğüdür.

$$H = \sum_{i=1}^n s_i^2$$

Bu oran 0 ile 1 arasında değişmektedir. Monopol durumunda bu oran 1'dir.

1.2.3.5 Rekabet edilebilirlik ve endüstri içi ticaret

Büyük piyasa koşulları rekabetin artmasını beraberinde getirirken, üretimde kaynakların etkin dağılımı da söz konusu olmaktadır. Rekabet edilebilirlik derecesinin ölçülmesi de dinamik analiz çerçevesinde gündeme gelmiştir. Entegrasyon ile birlikte benzer endüstri ürünlerine sahip ülkelerin mal farklılaştırılması yolu ile ticaretlerini artırdığı görülmektedir. Ölçek ekonomileri mal farklılaştırılması yoluyla ortaya çıkan endüstri içi ticarete zemin hazırlamaktadır.

---

sürecinde daha başarılı olup olmayacağı ile ilgilidir. Doğal ticaret bloku etkisi şeklinde bir tanımlama literatüre kazandırılmıştır.

¹¹² Manisalı, a.g.e., s. 94.

¹¹³ Jovanovic, a.g.e., p.49.

Rekabet edilebilirlik derecesinin ölçütlerinden biri bölge içi ticaret oranlarının belirlenmesi şeklindedir.

Balassa(1966) Balassa ve Bauwens (1986), Greenaway (1986) endüstri içi ticaret ile GB arasındaki ilişkiyi fonksiyonel hale getiren başlıca çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Greenaway (1987) endüstri içi ticaret ile GB arasındaki fonksiyonel ilişkinin endüstri içi ticaretin ticari serbestleştirme ile arttığını, tüketici tercihinde farklılaştırılmış mal talebini artırdığını ve üretim maliyetlerindeki azalmanın da endüstri içi ticarete uzmanlaşmayı artırdığını belirtmiştir. ¹¹⁴

Grubel–Lyod endeksi endüstri içi ticaretin hesaplanmasında kullanılan başlıca endekstir. Buna göre,

$$\text{Endüstri içi ticaret endeksi}^{115} = \frac{\text{Grup içi ihracat} / \text{Grup içi ithalat}}{\text{Grup dışı ihracat} / \text{Grup içi ithalat}}$$

ya da

X = X malı

$$\text{Endüstri içi ticaret endeksi} = 1 - \frac{(\text{İhracat } X - \text{İthalat } X)}{(\text{İhracat } X + \text{İthalat } X)}$$

şeklinde formüle edilmektedir.

Endüstri içi ticaret endeksine ek olarak ticaret uzmanlaşma endeksi ile üretimde uzmanlaşma endeksi verileri rekabet edilebilirlik derecesinin ölçütleri olarak kullanılmaktadır. ¹¹⁶

Buna göre;

---

¹¹⁴ D. Greenaway, "Intra-Industry Trade, Intra-Firm Trade and. European. Integration" **Journal of Common Market Studies**, 26, 1987, pp.168-172.

¹¹⁵ Jovanovic, **a.g.e.**, p. 45.

¹¹⁶ **A.e.**

X_{ij} : J ülkesinden diğer üye ülkelere ihraç edilen i malı,
 $X_{ind, j}$: J ülkesinden üye ülkelere ihraç edilen toplam endüstri ihracatı,
 $X_{i, g}$: i malının bölge içi ihracatı,
 $X_{ind, g}$: grup içindeki toplan endüstri ihracatıdır.

$$\text{Ticarette Uzmanlaşma Endeksi}^{117} = \frac{X_{ij} / X_{ind, j}}{X_{i, g} / X_{ind, g}}$$

Üretimde uzmanlaşma endeksi¹¹⁸ ise ihraç ürünlerinin üretilen malların yerini alacağı şekilde hesaplanır.¹¹⁹

İki değişik ürün üretim sürecinde ikame edilebiliyorsa, bu farklı ürünler aynı endüstriye aittir. Ürünlerin aynı teknoloji yoğunluğunu kullanıyor olması ya da ürünleri kullananların aynı amaç için kullanması aynı endüstri - endüstri içi ticaretin göstergesi olarak tanımlanabilir.

Endüstri içi ticaretin gelişmiş ülkelerde az gelişmiş ülkelere oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Mal farklılaştırılması ile ölçek ekonomileri bunu yaratmaktadır. Talep yapılarının benzerliği de endüstri içi ticareti artıran bir faktördür. Ticaret yapan ülkeler coğrafi açıdan birbirine ne kadar yakın ise hem ulaştırma masraflarının azlığı hem de kültür ve zevklerin yakınlığı endüstri içi ticaretin daha yüksek olması sonucunu doğurabilir.¹²⁰

Ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkanı ne kadar yüksek ise, bu endüstri için piyasa yapısı daha çok monopollü rekabet piyasası özellikleri taşıyor ise, ürün devreleri ticaret potansiyeli ne kadar fazla ise, çok uluslu şirketlerin bu

---

¹¹⁷ Ticarette uzmanlaşma endeksi aynı zamanda Balassa endeksi olarak da bilinmektedir.

¹¹⁸ Jovanovic, a. g. e., p. 45.

¹¹⁹ Malların sınıflandırılması farklı şekillerde yapılabilmektedir. Genellikle SITC sınıflandırması kullanılmaktadır.

¹²⁰ Çepni, a. g. e., s. 90.

endüstriler içindeki katılımı ne kadar fazla ise, bir endüstrinin mal farklılığı yaratabilme potansiyeli de o kadar yüksek olacaktır.¹²¹

Linder'e göre (1961) ülkelerin talep yapıları ne kadar birbirine benziyorsa, bu ülkelerin mal farklılığının neden olacağı ticaret potansiyeli o kadar yüksektir. Krugman ve Helpman'a (1981) göre ise ülkeler, ortalama kişi başına gelir bakımından ne kadar birbirine benziyor ise bu ülkelerin iki taraflı ticaret hacmi içinde endüstri içi ticaretin oranı o kadar fazla olacaktır. Özellikle ara malları ticaretinde önemli bir yere sahip olacaklardır.¹²²

Lancaster (1980) monopolistik rekabet koşullarında ve ürün farklılaşması koşullarında endüstri içi ticaretten bahsedebileceğini belirtmektedir. Tam rekabet koşulları yerine monopolistik rekabet koşullarından ve ürün farklılaşması koşullarından bahsedilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹²³

1.2.3.6 Piyasa yapısı

Ekonomik entegrasyonun piyasa yapısını nasıl etkilediği ve nasıl değiştireceği bugün de tartışılmaya devam etmektedir. F. Perroux (1954) ortak pazarın tekeller kapitalizmin meyvesi olduğunu belirtmektedir. Sınırsız Avrupa(**Le Europe sans rivages**) adlı çalışmasında, gümrük engellerinin kaldırılması ile birlikte monopolcü gücün kuvvetlendiğini ve de beraberinde uluslararası kartelleri ortaya çıkardığını ileri sürmektedir.¹²⁴

Entegrasyonun monopol gücünü artıracığı düşünülürken, bazı iktisatçılar kartel anlaşmalarının birlik içerisinde yapılması gerekliliği üzerinde durabilmektedir. Sonuç olarak entegrasyon rekabeti hızlandırmaktadır. Kindleberger çalışmasında birlik içinde kartel anlaşmalarına ulaşıldığını ve rekabet devam ettiği sürece bunun

---

¹²¹ A.e.

¹²² Çepni, a.g.e, s.91.

¹²³ A.e., s.92.

¹²⁴ Balassa, *The Theory of Economic Integration*, p.163.

kaçınılmaz olacağını belirtmektedir. Bye (1953) ise kartelleşmeye ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır. Tinbergen ise uzmanlaşmanın beraberinde rekabeti getirdiğini savunmaktadır.¹²⁵

Scitvosky ise rekabetin tanımının yanlış yapıldığını, entegrasyon içinde artan rekabetin yararlı olduğunu savunmaktadır. Balassa da entegrasyonun bölge içinde rekabeti artırması ile ölçek artışıyla birlikte rekabetin artırılmasının aynı anda olabileceğini savunmaktadır.¹²⁶

Either ve Horn (1984) yaptıkları çalışma ile GB oluşturan ülkelerin monopolistik rekabete dayalı bir piyasaya sahip olmaları durumunu analiz etmiştir. Oligopolistik piyasa durumunda entegrasyon Smith ve Venables (1988) tarafından incelenmiştir. Krugman ve Venables (1990) hem monopollü rekabet hem de oligopolün GB içindeki yapısını analiz etmeye başlamıştır.¹²⁷

1.2.4 Faktörlerin serbest dolaşımı

Yatırımların yerlerindeki değişimler entegrasyona dahil olan ülkeler arasında sermayenin serbest dolaşımı (mobilitesi) sonucunda ortaya çıkmaktadır. GBT’de özellikle malların ve sermayenin serbest dolaşımı ile ortaya çıkan değişimler üzerinde durulmaktadır.

Emeğin serbest dolaşımı ile entegrasyon süreci ile birlikte ücretlerin eşitlenip eşitlenmeyeceği tartışması EET’de tartışılan bir diğer başlıktır. Bununla birlikte bu başlıkta çok fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir. Malların serbest dolaşımını öngören GB’de malların fiyatlarının eşitlenmesi ile faktör fiyatlarının eşitlenip eşitlenmeyeceği tartışması daha ön plana çıkmaktadır.

---

¹²⁵ A.e., p.164.

¹²⁶ A.e., p.165.

¹²⁷ Baldwin, Venables, a.g.e., p.1625.

GB'nin¹²⁸ kurulmasından sonra mal hareketlerini sınırlayan her türlü engel ortadan kalktıktan sonra belirli varsayımlar altında birlik içinde mal fiyatlarının birbirine oranı değişmekte ve her malın tek bir fiyatla satılacağı öngörülmektedir.

Heckscher-Ohlin (H-O) teoremi faktör fiyatlarının uluslararası ticaretin sonucunda eşitleneceğini varsaymaktadır¹²⁹. B. Ohlin, P. A. Samuelson, A. Lerner, R. E. Caves, yapmış oldukları çalışmalarda mal fiyatlarındaki eşitlenmenin belirli şartlar altında faktör fiyatlarını da eşitliğe doğru götüreceğini tartışmışlardır.

Buna göre; GB'den sonra mal fiyatları arasındaki farkın ortadan kalkması ile her iki mal için de tek fiyat söz konusu olacaktır. Faktörlerin serbest dolaşımı ile üretim faktörlerinin bol olan yerlerden kıt olan yörelere kayması, sanayilerde meydana gelen tıkanmaların önlenmesi öngörülmektedir. Bununla birlikte faktörlerin serbest dolaşımı ile ülkeler arasında teknolojik bilgi akımının gerçekleşmesi, bu bakımdan geri olan yörelerdeki endüstrilerin gelişimini sağlayacaktır.

Ancak uygulamada daha farklı sonuçlar ile karşılaşmaktadır. En çarpıcı gelişme emek mobilitesinin tam anlamı ile gerçekleşemediği ya da artan göçün¹³⁰ etkilerinin sınırlı olduğu şeklindedir.

Farklı ekonomik yapıya sahip olan ülkelerde H-O teoremi farklı sonuçlar doğurmaktadır; ülkeler görece olarak yoğun bir şekilde sahip oldukları üretim faktörlerini kullanarak üretimlerini gerçekleştirirler. Benzer ekonomik yapıya sahip olan ülkelerin, faktör mobilitesi ile kıt faktörleri de kazanacağı düşünülebilir. Ancak toplanma etkisi sonucunda bunun tam olarak gerçekleşemediği görülmektedir.

---

¹²⁸ Manisalı, **a.g.e.**, s.54.

¹²⁹ Chacholiades, **a.g.e.**, pp.63-66.

¹³⁰ Entegrasyon deneyimleri arasında AB ve NAFTA üzerine yapılan çalışmalarda göç ile birlikte ücret düzeylerinin ne olacağı, istihdam koşulları ele alınmaktadır. Uygulamada AB'nin göçe yönelik getirdiği dolaylı sınırlamalar ya da göç ile birlikte belli vasıflara sahip emeğin belli alanlarda istihdamı sağlanması söz konusudur.

Meade çalışmasında GB ile birlikte ücretlerdeki farklılıklara göre işçilerin daha yüksek ücretler alabilmek için düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere göç edeceğini belirtmiştir.¹³¹

Bir başka görüşe göre ise ne serbest ticaret ne de sermaye ve emeğin mobilitesi, faktör gelirleri arasındaki farklılıkların aşılmasını sağlayamayacaktır. Özellikle bu süreçte eşitsizliğin var olduğu bölgelerde eşitsizliklerin giderilmesi mümkün olamayacaktır. Geri kalma etkisi (**backward effect**) olarak da adlandırılan bu yaklaşım günümüzde EE ile birlikte ortaya çıkan eşitsizlikleri değerlendirmede kullanılmaktadır.¹³² Myrdal, iki ülke arasındaki serbest ticaret şartları altında veya aynı ülkenin çeşitli bölgeleri arasında, müdahale olmadıkça serbest piyasa ekonomisi dengesizlikleri doğuracaktır. Tarihsel ve doğal nedenlerle bir ülkede veya bölgede teknoloji ve kapital birikim seviyesi, diğerlerine oranla daha yüksek bir düzeye erişmiş ise, bu, sanayi malları gibi tüketim artış hızı daha yüksek daha yüksek mallar üretebilir. Sanayileşmiş bölgede sermaye stokunun daha büyük ve teknolojinin daha ileri olmasının yanında, değişim hadlerinin de lehe dönmesi emek ve sermayeyi bu bölgeye çekme yönünde bir etki yaratmaktadır.¹³³

Eksik rekabet koşullarında Krugman¹³⁴ toplanma etkisi sonucunda ücretlerin eşitlenmeyeceğini savunmaktadır. Ticaret maliyetlerinin düşmesi ile firmaların mekan kararları ücret düzeyinin farklılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Serbest dolaşım halinde olan üretim faktörlerinin belirli bir mekanda toplandığı görülmektedir.

---

¹³¹ Meade, **a.g.e.**, pp.72-73.

¹³² Myrdal, **a.g.e.**, p.66.

¹³³ Kazgan, **100 soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 3. bs., 1975, ss.42-43, (aktaran).

¹³⁴ R.E. Baldwin, A. J. Venables, "International Economic Integration", **Handbook of International Economics**, Edt. by G. Grossman and K. Rogoff, Vol. 3, Amsterdam: North Holland, 1997,p.1622.

1.2.5 GB oluşturmanın rasyonalltesi

Viner (1950) alışmasında TS ve TY etkilerini tanımlarken aslında GB kurulması ile uluslararası ticaretin serbestleşmesinin g olacağı sonucuna varmıştır.¹³⁵ lkeleri GB oluşturmaya iten koşulların ne olduğuna, bunun “iktisadi gerekçeleri”ne (iktisadi rasyonallte)¹³⁶ dair yaklaşımlar da EET kapsamında ele alınmaktadır.

GB oluşturmanın rasyonel olmadığını ispatlamaya çalışan çalışmalar da söz konusudur. Cooper ve Massell (1965)¹³⁷ sadece ticaret yaratma etkisini kapsayan ve ticaret saptırıcı etkisini dışlayan alternatif bir ticaret politikası bulunup bulunmadığını sorgulamış, GB’den daha iyi bir ticaret politikası olup olmayacağını araştırmıştır. Cooper ve Massell tek taraflı gümrük vergisi indirimlerinin GB’ye göre daha üstün olduğu şeklindeki saptaması ile GB’nin iktisadi mantığının ne olduğu tartışmalarını gündeme getirmiştir. Bununla birlikte alternatif korumacı politikaların sorgulanması, tercihli ve tercihsiz gümrük vergisi politikalarının karşılaştırılabilmesine olanak sağlayan yeni korumacılık teorisini gündeme getirmiştir.

Johnson (1965), GB oluşturmanın nedenlerinin farklılık arz edebileceğini, örneğin sadece refah artışı ile değil, değişik nedenlerle de endüstriyel üretim arzını belirlemek amacı ile GB oluşturulabileceğini belirtmiştir. Johnson’a göre TS etkinin iki bileşeni bulunmaktadır; ithalatın birlik dışı ülkeden birlik yesi ülkeye kaymasından kaynaklı olan maliyet artışı ile aynı ihtiyacın karşılanması için birlik yesi ülkede üretilen daha fazla maliyetli malların birlik dışı ülkelerde üretilen daha düşük maliyetli mallar ile ikame edilmesi.¹³⁸

---

¹³⁵ El-Agraa, a.g.e, p.104.

¹³⁶ öncelikle EE’nin ortaya çıkışında siyasi, kültürel ve güvenlik gerekçelerinin belirleyiciliğinden söz etmek gerekmektedir. Ancak burada EE’nin iktisadi rasyonalltesine yönelik tanımlamalar özetlenmektedir.

¹³⁷ C.A. Cooper, B.F. Massell, “A New Look at Customs Union Theory”, **Economic Journal**, Vol.75, 1965, pp.742-747.

¹³⁸ Harry G. Johnson, “An Economic Theory of Protected Tariff Bargain and the Formation of Customs Unions”, **Journal of Political Economy**, Vol.73, No.3, 1965, p.281.

Vanek (1965), Kemp (1969), GB'yi genel denge modelleri içinde incelemenin mümkün olduğunu, buna karşın uygulamada genellikle kısmi denge analizleri ile entegrasyonun kaynak dağılımı ve refah üzerindeki etkilerinin incelendiğini de belirtmişlerdir. Kemp ve Van (1976) GB oluşturan ülkelerin hem tek tek, hem bir bütün olarak, hem de üçüncü ülkelerin GB oluşumundan önceki duruma göre daha iyi durumda olmasını sağlayacak ortak bir dış tarife grubu olacağını belirtmiştir.¹³⁹

Wonnacott ve Wonnacott, GB oluşturmaya teşvik eden nedenlerin başında ihracatta sağlanabilecek potansiyel avantajların geldiğini ileri sürmüştür. Ticaret hadlerindeki değişme EE oluşturulmasında belirleyendir.¹⁴⁰

Johnson kamu mallarının, Viner işlem maliyetlerinin, Krugman ölçek etkisinin, Kindleberger ise ÇUŞların bakış açısının önemine değinmiştir.¹⁴¹

El-Agraa ve Jones (1981)¹⁴² ise GBT'ye göre benzer talep yapılarına sahip ülkelerin entegrasyona gitmelerinde büyüyen pazar ve artan rekabet nedeniyle aynı malı üreten endüstrilerde birim maliyetlerin düştüğünü ve tüketimin artmasını gerekçe olarak göstermiştir.

1.3 Geleneksel EET'ye Yönelik Eleştiriler

Geleneksel-ortodoks EET'ye yönelik eleştirilerin önemli bir bölümünü AB entegrasyon sürecine yönelik değerlendirmeler oluşturmaktadır. AB'nin nasıl bir birlik olduğu üzerine yoğunlaşılırken, AB entegrasyon sürecinin sonuçları üzerinde durulmaktadır. Bu yolla, dolaylı olarak geleneksel EET de eleştirilmektedir.

---

¹³⁹ Ertürk, **a.g.e**, ss.32-33.

¹⁴⁰ Halicioğlu, **a.g.e**, s.57.

¹⁴¹ **A.e**, s.52.

¹⁴² A.J. Jones, "The Theory of Economic Integration", **The Economics of the European Community**, Ed. by Ali M. El-Agraa, Philip Alan/St.Martin's Press, 2nd Edt., London, p.71.

Bu kapsamda Marksist yöntemi veri alanların, AB sürecine yönelik çalışmaları EET'nin de eleştirisini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, Latin Amerika entegrasyonu ve diğer GOÜ kendi aralarında geliştirdikleri entegrasyon deneyimleri; kalkınma iktisadı ile birlikte ele alınırken, kalkınma-entegrasyon ilişkisine yönelik tartışmaları da gündemde tutmaktadır. LAFTA'ya yönelik Bağımlılık okulunun eleştirileri bu kapsamda ele alınabilir. MERCOSUR süreci ise 1980 sonrası dönemde uluslararası ticarete GOÜ'lere yönelik düzenlemelerden biri olarak tanımlanabilmektedir.¹⁴³

Geleneksel EET ya da GBT'nin temellerine yönelik en temel eleştiri ise mukayeseli üstünlükler teorisini, kısmi denge analizi yaklaşımlarını veri alması ve teorinin sınıfsal kökeni ile ilgilidir. Uluslararası ticaret ve uzmanlaşma kapitalizmin gelişim süreci ve dinamikleri ile birlikte ele alınmalıdır. Birlik içinde serbest ticareti savunan ve dışarıya karşı ayırmacılığı temel alan GB'de ulusal ekonomilerin uluslararası kapitalist sisteme entegre olmalarını sağlayan bir araç olarak görülmektedir. Entegrasyon süreci ile sermayenin ÇUŞ'ların beklentilerine yanıt verdiği savunulmaktadır. EE uluslararası ticaretin işleyişinin bir parçası olurken esas olarak uluslararası ticaretin işleyiş yasaları eleştirilmektedir.

Kazgan'a (1972) göre "bırakınız yapsınlar (**laisser-faire**)" ideolojisinin Batı kaynaklı iktisat teorisinde bir kalıntısı olarak; serbest ticaret teorisi, uluslararası işbirliği örgütlerinden GATT, serbest ticaret bölgesi EFTA ve gümrük birliği AET'nin dayanaklarını oluşturmaktadır¹⁴⁴. Günümüzde Batı kapitalizminin serbest dış ticaret savunusunun serbest rekabet ilkesi ile değil, fakat sermayenin en bol ve egemen etken haline gelmiş olmasıyla ilgisi vardır. Sermayenin serbest dış ticareti savunmasının nedeni şöyle açıklanabilir: serbest dış ticaret, ihracatı artırdığı ve (mukayeseli üstünlükler teorisine göre) ihraç ürünleri de sermaye-yoğun mallar olacağı için, en bol üretim faktörü olan sermayenin getirisini, yani karları yükseltir. Buna karşılık serbest dış ticaret aynı zamanda kıt üretim faktörünün de kıtlığını (bu

---

¹⁴³ LA entegrasyon deneyimlerine yönelik yapılan eleştiriler 3. bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁴⁴ Kazgan, **a.g.e.**, ss.23-25.

ülkelerde emeğin kıtlığı söz konusudur) azaltır. Dış dünya, özellikle az gelişmiş ülkelerin emek yoğun sanayi malları serbest dış ticaret ilkesine göre bu ülkelere girdiğinde emeğin nisbi kıtlığının azalması ve dolayısıyla getirisinin düşmesi tehdidi vardır. Bunun için kapitalizmin günümüzdeki eğilimi sermaye yoğun sanayi malları için serbest dış ticareti savunmak fakat emek yoğun sanayi mallar ve kendilerinin de üreticisi oldukları emek yoğun tarımsal ürünler için kotalarla dış ticareti kısıtlamak, gümrük resimleri koymaktır.¹⁴⁵ Kazgan'a göre, "AET" üretim faktör oranları ve nisbi faktör fiyatları birbirine çok yakın Batı Avrupa ülkeleri arasında bir serbest ticaret denemesidir.¹⁴⁶

Dünyanın yaşadığı pratiğin serbest ticaret yerine korumacılığı temsil ettiğini savunan Emmanuel ise serbest ticaret ile birlikte eşitsiz değişimin ortaya çıktığını belirtmiştir. Serbest ticaretin işleyişi ile birlikte yoksul ülkelere değer aktarımı söz konusu olurken, bunun temel nedeni ülkeler arasındaki ücret farklılıklarına dayanmaktadır. Sermayenin hareketli, emeğin hareketsiz olduğu koşulların bugün yaşanan gerçekliğe en uygun olduğunu belirten Emmanuel, uluslararası ticaretin "eşitsiz değişim" ile sonuçlandığını göstermiştir. Ülkeler arasındaki gelişim farklılıklarını ücret düzeyi ve üretim fiyatları arasındaki ilişkiye bağlı olarak açıklamak mümkündür. Buna göre; ülkeler arasındaki gelişme düzeyi farklılıklarını ve bu uçurumun daha da genişlemesini¹⁴⁷ açıklarken, uluslararası ücret farklılıklarını verimlilik farklılıklarının sonucu olarak değil, nedeni olarak ele almaktadır. Böylece; GOÜ'lerdeki işçiler düşük verimliliklerinden ötürü düşük ücret almamakta, tam tersine, düşük ücret aldıkları için verimlilik düzeyi düşük kalmaktadır.¹⁴⁸

Düşük ücret düzeylerine bağlı olarak ise Emmanuel eşitsiz değişimi şu şekilde tanımlamaktadır;

---

¹⁴⁵ A.e., s.25.

¹⁴⁶ A.e., ss.22-25.

¹⁴⁷ Emmanuel'den aktaran Mehmet Türkay, "A. Emmanuel'in Eşitsiz Değişim Kuramı; Genel Çerçeve ve Temel Eleştiriler", **MÜ İktisat Bölümü Yay.**, Yay. No. 1995-002-1, 1995, s.3.

¹⁴⁸ A.e., s. 11.

“Eşitsiz değişim, mal piyasasındaki eksik rekabetten kaynaklanan her türlü fiyat değişiminin ötesinde, artık değer oranlarının kurumsal olarak farklı olduğu bölgeler arasında karların eşitlenmesi sonucu oluşan denge fiyatları arasındaki orandır. [Buradaki] kurumsal terimi¹⁴⁹ bu oranların hangi nedenle olursa olsun faktör piyasasındaki rekabetçi eşitlenmeye karşı korunduğu ve görelî fiyatlardan bağımsız olduğu anlamına gelmektedir.”¹⁵⁰

Farklı ücret düzeyleri, tek bir kar oranı ile birlikte olmakta ve ücretlerdeki farklılık karlara yansımadağı için onun yerine fiyatlara yansımaktadır. Böylece düşük ücretli ülkelerden yüksek ücretli ülkelere uluslararasıda oluşan üretim fiyatları aracılığıyla bir değer aktarımı ortaya çıkacaktır.¹⁵¹ Bu değer aktarımı ülkeler arasındaki eşitsiz gelişimi de beraberinde getiren bir neden olarak tanımlanmaktadır.

Emmanuel’in GOÜ’lerin ticaretine ilişkin getirdiğı bir diğeri eleştirii, az gelişmiş ülkelerin ticaret hadlerindeki kötüleşmeyi bu ülkelerin ihraç ettikleri ilksel maddelerin talep elastikiyeti ile ithal ettikleri sanayi ürünlerin talep elastikiyetlerinin sahip oldukları özelliklerden hareketle açıklayan Singer-Prebisch yaklaşımına yönelik olmuştur. Emmanuel ilksel malların ticaret hadlerinin kötüleşmesini bir yanılığ olarak tanımlarken, bu yanılığın zengin ülkelerin ihracatlarının sanayi malı ihracatı, fakir ülkelerin ihracatının ise ilksel malların ihracatı şeklinde yanılığ olarak tanımlanmasından kaynaklandığını savunmaktadır.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Emmanuel, Marks’ın kapitalistler arasında artı değerin yatırılan sermayeye göre yeniden bölüşümünü mümkün kılan genel ortalama kar oranının oluşumunu açıkladığı üretim fiyatları teorisini kendi varsayımları doğrultusunda değiştirerek uluslararası ticaret alanına uygulamıştır. Buna göre, ücretlerin ülke düzeyinde kurumsal faktörler tarafından belirlenmesi sonucu, dünya genelinde ücretler farklılaşmaktayken, sermayenin uluslararasıda kazandığı hareketlilik (rekabet), nedeniyle kar oranları eşitlenmekte ya da eşitlenme eğilimine girmektedir. Bu durumda farklı ücret düzeyleri, tek bir kar oranı ile birlikte olmakta ve ücretlerdeki farklılık karlara yansımadağı için onun yerine fiyatlara yansımaktadır. Böylece düşük ücretli ülkelerden yüksek ücretli ülkelere uluslararasıda oluşan üretim fiyatları aracılığıyla bir değer aktarımı ortaya çıkacaktır. Diğeri bir deyişle, düşük organik bileşime sahip fakir az gelişmiş ülkeler aynı miktar emek-saat içeren ürünlerini, zengin gelişmiş ülkelerin aynı miktar emek-saat içeren ürünü ile eşit olmayan bir oran üzerinden değiştirmek zorunda kalacaklardır.

¹⁵⁰ Emmanuel’dan aktaran Mehmet Türkay, **A.e.**, s.22.

¹⁵¹ **A.e.**, s.22.

¹⁵² **A.e.**, ss.4-5.

Carchedi de (2000) AB entegrasyonunun eleştirisini yaparken öncelikle EET'nin temellerini eleştirmiştir. Carchedi, Vineri analizinin temellerini oluşturan mukayeseli üstünlükler teorisi ile dış ticaret teorisinin (fırsat maliyeti ile Hecksher-Ohlin)¹⁵³ ticaret ve uzmanlaşma başlıklarında geliştirdiği yaklaşımların geçerliliğini sorgulamıştır. Yine kısmi denge yaklaşımı ile genel denge yaklaşımını eleştirmiş, kapitalizmde piyasaların denge yerine durgunluk ya da krize evrildiğini savunmuştur.

Carchedi karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerine kurulan dış ticaret teorisini Marksist değer teorisi yaklaşımı ile eleştirmektedir. Ricardocu dış ticaret teorisi uluslararası sermayenin hareketsizliği (immobilitesi) üzerine kuruludur fakat modern ekonomilerde sermayenin mobilitesi söz konusudur. Bununla birlikte teorinin tarihsel bulguları örneğin Portekiz'in hammadde yoğun mallarda uzmanlaşması mukayeseli üstünlükler dışında faktörlere bağlıdır.¹⁵⁴ Ricardocu analiz bugünkü gerçekleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ricardocu analizin varsaydığı uluslararası uzmanlaşma ile tüm tarafların kazanacağı dengeli bir büyüme gerçekleşmemektedir. Bunun aksine bu varsayım yerini eşitsizliklere bırakmıştır. Uluslararası uzmanlaşma eşitsiz güçler tarafından yönlendirilmekte, birileri kazanırken diğerlerinin kaybetmesi, uzmanlaşmanın diğerlerine maliyetli olması söz konusu olmaktadır.

Ricardocu analize yönelik bir diğer eleştiri; iki farklı yapıdaki malın karşılaştırmasının yapılmasının ölçülemezlik sorununu beraberinde getirdiği şeklindedir. Üretim faktörü olarak emeğin karşılaştırılması farklı vasıflara sahip üretim koşullarının varlığında mümkün olamamaktadır.

Carchedi'ye göre kapitalist sistemde ülkelerin emek tasarrufu yapacakları alanlarda uzmanlaştıkları varsayımı da yanlıştır. Ülkeler, kar elde edebilecekleri alanlara yönelik bir uzmanlaşma gerçekleştirir. Buradan yola çıkarak Carchedi,

---

¹⁵³ Her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malı üretip ihraç ettiği ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı malı ithal ettiği serbest ticarete dayalı bir işbölümünden tüm dünyanın ve ticarete katılan her ülkenin yarar sağlayacağı şeklinde özetlenebilecek olan klasik dış ticaret kuramı.

¹⁵⁴ G. Carchedi, **For Another Europe**, London., Verso, 2001, p.37.

mukayeseli üstünlükler teorisinin kapitalist sistemin ticaret yapısını açıklamada yetersiz kaldığını belirtmektedir.

Carchedi yine Hecksher-Ohlin teorisinin ülkelerin üretim faktörleri yoğun mallarda uzmanlaşacağı varsayımının, teknolojik ve iktisadi bağımlılığı sürdürmenin rasyonelleştirilmesi ve reçetesi olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁵ GOÜ'lerin emek yoğun mallarda uzmanlaşması geri teknolojileri kullanmayı sürdürmeleri anlamına gelmektedir. İleri teknoloji kullanan ülkelerin emperyalist ülkeler olduğunu belirten Carchedi, bu koşullarda ülkelerin teknoloji alanında uzmanlaşma elde ettiklerini ve de azalan ücretlere sahip olduklarını savunmaktadır. Ortaya çıkan bu ikili yapı emek yoğun üretime sahip olan ülkelerin teknoloji alanında diğer emperyalist ülkelere bağımlı olması sonucunu doğurmaktadır.

Faktör fiyatları eşitlenmesi teoremini de bu kapsamda ele alan Carchedi, H-O teoremine benzer bir şekilde, faktör fiyatları eşitlenmesinin de gelişmiş kapitalist ülkelerde ücretlerin düşmesi sonucunu doğurduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶

Haack (1983) ise EET'de geleneksel ve Marksist yaklaşımların analizini yaparken, Marksist yaklaşımın entegrasyonun sonuçları ile daha çok ilgilendiğini vurgulamıştır.¹⁵⁷ Marksizm, kapitalizmi ya da diğer üretim süreçlerini tanımlarken sınıf analizini veri almaktadır. Kapitalist üretim sürecini belirleyen sosyal ilişkileri sermaye ile emek arasındaki ilişki üzerinden tanımlamaktadır. Sermaye, emeğin sömürsüne dayalı sosyal ilişkiler tarafından belirlenmektedir. Sermaye ile emek arasındaki ilişki ve de sermayenin doğası gereği kar güdüsü ile hareket ediyor olması kapitalist üretim biçimini belirlemektedir. Sermayenin esas amacı kar elde etmektir, dolayısıyla üretim ilişkilerini buna göre belirlemek durumundadır.

Sermaye birikim süreci, sermayenin dolaşım hızı ise sermayenin kar elde etme amacı ile hareket etmesinden dolayı belli eşitsizlikleri de beraberinde

---

¹⁵⁵ A.e., p.42.

¹⁵⁶ A.e., p.43.

¹⁵⁷ Haack, a.g.e., p.366.

getirmektedir. Sermayenin belli alanlarda yoğunlaşması ve merkezileşmesi gibi sonuçlar ortaya çıkar. Sermaye, uluslararası ticaret, yabancı yatırımlar ve de üretimin uluslararasılaştırılması ile uluslararası bir karakter kazanmaktadır. Entegrasyon da sermayenin uluslararasılaşması süreci ile ilişkilidir.¹⁵⁸

Sermaye için ulusal sınırlar daha geniş pazar ve yeni yatırım yerleri bulmak açısından yeterli olamayacağından sermayenin uluslararasılaşmasının bir aracı da EE'dir. EE, üretimin, ticaretin ve yatırımların uluslararasılaşması ile sonuçlanır. Sermayenin uluslararası dolaşımı (uluslararası dolaşımda özellikle ÇUŞ'lar önemli bir rol oynamaktadır), uluslararasılaşması kapitalizmin kendini yeniden üretmesi için gereklidir (sermayenin kar oranlarını artırması için yeni yatırım alanları bulması). Tüm düzeylerde kapitalizm bir sistem olarak kendisini yeniden üretebilme koşullarına yarattığı eşitsizlikler aracılığıyla ulaşmaktadır. Kapitalizmin her düzeyde eşitsizliklere dayalı bu hiyerarşik bütünselliği, bu bütüne farklı biçimlerde entegre olan ülkelerin yapı ve ilişki biçimlerini etkilemekte ve uluslararası düzeyde geçerli olan sermaye birikiminin gereklerine göre dönüştürmektedir.¹⁵⁹

Özellikle Marksist analiz çerçevesinde ele alınan EET, AB entegrasyon sürecindeki gelişmeleri merkezine ele almıştır. Geleneksel EET'ye karşı geliştirilen eleştiriler AB entegrasyon sürecine getirilen eleştiriler üzerinden şekillenmiştir.

AB süreci ile birlikte kapitalizmin gelişmesi arasındaki ilişki ortaya konarken, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin etkileri ele alınmaktadır. EET, İkinci Dünya Savaşı sonrasında şirketlerin ihtiyaçlarını karşılayan bir olgu olarak tanımlanırken, aslında bu süreçle birlikte yeni yatırım alanlarının kullanımının arttığı, şirketlerin çıkarlarının ele alındığı, bölgesel eşitsizliklerin arttığı vurgulanmaktadır. Neoklasik-gelenekselci yaklaşım iktisadi refah analizi üzerine yoğunlaşırken, Marksist analiz entegrasyonun "karlılık" etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

---

¹⁵⁸ A.e., p.375.

¹⁵⁹ Mehmet Türkay,(yayınlanmamış) **Dünya Ekonomisi Ders notları**, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

AB entegrasyon sürecine yönelik ilk dönem eleştirilerin başında savaş sonrası dönemde AB entegrasyonunun Batı Avrupa'nın yeniden yapılanmasında nereye oturduğu ve de ABD–SSCB dengesi karşısındaki konumu ile Batı Avrupa'nın uluslararası kapitalist sisteme entegre olma sürecinin tanımlanması gelmektedir.

1960 ve 1970'lerde yürütülen tartışmalarda ise AB'nin sınıf çatışmaları ve de sosyal gelişme kavramları üzerinden ele alındığı görülmektedir. Diğer yandan, COMECON ile (Bogomolov, 1975) Avrupa entegrasyon sürecinin karşılaştırılması yapılmaktadır. Mandel (1968) AB süreci ile birlikte aslında ulus devletlerin yeniden inşasına, AB kökenli şirketlerin yeniden yapılanmasına işaret etmiştir. Goralczyk (1975) ve Busch (1978), Palloix (1974) ve Agliatta (1975) ise değer teorisi üzerinden uluslararası rekabet koşullarının analizini yapmıştır.¹⁶⁰

Savaş sonrası süreçte Avrupa temelli şirketlerin ulusal sınırlar ile gerçekleştiremeyeceği, daha geniş piyasalara ve de yatırım olanakları yaratabilmeleri ihtiyaçlarına EE yanıt olmuştur.¹⁶¹ Aynı zamanda büyük ölçekli bir piyasanın korunmasını sağlamıştır. Batı Avrupa'da sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi esas alınmaktadır.

Mandel'in çalışması AB entegrasyonunun eleştirisini kapsarken, aynı zamanda şirketlerin ve de rekabetin neye göre düzenlendiğinin tanımlamasını yapmıştır. AB sürecine, uluslararası rekabet analizi üzerinden yaklaşırken, ABD ve AB şirketleri arasındaki rekabet ve de ABD'nin bu sürece tepkisi ele alınmıştır. AB şirketlerinin rekabet gücünü bu şekilde sağlayabildiğini ileri sürmektedir. Mandel'e göre, AT yeni bir devletler sistemidir. Bu, Avrupa iş dünyasının ihtiyaçları ile uyum sağlamaktadır ve de hükümetlerin uyum sağlaması gereken yeni bir süreçtir.¹⁶²

COMECON ve de AB'nin ilerleme sürecinin eş anlı olarak yürüdüğü savaş sonrası dönem dikkate alındığında, COMECON ile AB karşılaştırmasına yönelik

---

¹⁶⁰ Haack, a.g.e., p.379.

¹⁶¹ Haack, a.g.e., p.378.

¹⁶² Ernest Mandel, **Avrupa Meydan Okuyor**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1974, ss.58-59.

çalışmaların varlığı da dikkat çekmektedir. Bogomolov'a göre (1975) kontrol edilemeyen piyasa güçleri aracılığı ile EE yapısal eşitsizlikleri doğurmakta, tekelci sermayeyi güçlendirmekte, sermayenin merkezileşmesini sağlamaktadır. EE'deki çelişkiler, işçilerin çıkarları, tüketiciler, vergi ödeyenlere çelişkiler yüklerken, birçok küçük ve orta ölçekli işletmenin ortadan kalkmasına neden olmuştur. EE çelişkileri artırmaktadır. Hatta sermayenin kendisi değil, belli sermaye grupları bundan kazançlı çıkmaktadır. Farklı sınıflar ve sektörler kazanmakta ve de ülke içindeki eşitsizlikleri artırmaktadır.¹⁶³ Entegrasyon piyasasının kontrol edilmeyen güçleri tekelliliği ve oligopolcü yapıyı artırmakta, yapısal eşitsizlikler, orantısızlıklar ortaya çıkarmaktadır.

Bogomolov, COMECON ile AET arasındaki farklılığı amaç farklılığı ve organizasyon sorunu olarak tanımlamaktadır. Üretimin yoğunlaşma ve uluslararasılaşması entegre olmuş ekonomilerin temel amacı olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁴

Gerçekte planlı iktisadi kalkınma ve uluslararası işbirliğinin sosyalizmde gerçekleşebileceğini savunan Bogomolov, bunun kamu mülkiyeti ile sağlanabileceğini, rekabet ile gerçekleştirilemeyeceğini belirtmektedir. AB entegrasyonunu devletlerin işbirliği yerine, belli gruplara yönelik bir entegrasyon olarak tanımlamaktadır. AB'nin teknolojik ilerlemesinin merkezi ABD'de olan ÇUŞ'lar tarafından belirlendiğini ve de belli endüstriler ve şirketlerin kontrolünde bir entegrasyon olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁵ Kalkınma anlayışı da sektörler ve de şirketler üzerinden şekillenmektedir.

Kapitalist devletin oluşumu ve bu kapsamda AB entegrasyonu da eleştirilen bir başka başlıktır. Diğer bir eleştiri başlığı devletin sınıf karakteri ile ilgilidir. Kapitalist devlet ve devletin sınıf karakteri üretimin organizasyonunu ve üretim ilişkilerinin yapısını düzenler. Sermayedarların çıkarlarına yönelik bir organizasyon

---

¹⁶³ Haack., a.g.e, p.382.

¹⁶⁴ O.T. Bogomolov, "Two Types of International Economic Integration", **Problems of Economics**, Vol.12, 1975, p.72.

¹⁶⁵ A.e., s.81.

söz konusudur. Devlet politikaları buna göre şekillenmektedir. Siyasi ve ideolojik tercihler belirleyendir. İktisadi tercihlerin ötesinde entegrasyon sürecinde siyasi ve ideolojik etkilerin belirleyen olduğu, bunun da sermayenin çıkarlarına bağlı olarak şekillenebileceği üzerinde duran çalışmalar söz konusudur.¹⁶⁶

1980'li yıllar ile birlikte ise neo-liberalizm ve AB sürecine etkisi ile AB genişleme sürecinin temelleri irdelenmektedir. Ölçek etkisi, dışsallıklar, yabancı yatırımlar göz önünde bulundurularak, entegrasyon ile birlikte derinleşmesi ve de genişlemesi sonucunda meydana gelen gelişmeler tanımlanmaktadır.

Genel olarak bu tartışmalarda yatay ve dikey bütünleşmelerin şirketler üzerindeki etkileri, işbölümü, ülke analizi ötesinde sermaye emek ilişkisi, uluslararası ticaret, yabancı yatırımlar aracılığıyla sermayenin içselleştirilmesi-uluslararasılaşması ve de devletin yapısında meydana gelen gelişmeler irdelenmektedir.

AB genişleme süreci, Batı Avrupa entegrasyonu dengesizliklerin artmasına neden olan bir süreç olarak tanımlanırken, soğuk savaş ardından NATO'nun egemenliğini Avrupa coğrafyasında yeniden tanımladığı ve bunun genişleme süreci ile ilişkisi sorgulanmaktadır.

Avrupa ortak para sistemine geçiş de eleştirilen bir diğer başlıktır. Goralczyk, Alman sermayesinin parasal entegrasyondaki egemenliğine vurgu yapmıştır. Altvater, Avrupa para krizinin dünya ekonomisindeki krize yanıt şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁶⁷

Bye (1950) ise GB'nin ayırıcı niteliğine değinerek mevcut entegrasyon hareketlerinin emek sermaye arasındaki sömürü ilişkisinden kaynaklı olduğunu vurgulamıştır. Maximova (1973), Van der Pijl (1978) ve Holland (1980), Elma Altvater (1979), Werner Bonefeld (2003), Joachim Becker (2003), Gowan Peter

---

¹⁶⁶ Haack, **a.g.e.**, p.375.

¹⁶⁷ **A.e.**, p.380.

(2005), Anderson Peter (2005) Marksist analiz kapsamında AB entegrasyon sürecini eleştiren isimler arasında yer almaktadır.

1.4 Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri

EET'ye yönelik ilk çalışmaların özellikle GB'nin etkilerinin analizi üzerinden yapıldığı daha önceki bölümlerde vurgulanmıştı. EET kapsamında tartışılan bir diğer başlık entegrasyonun nasıl ölçüleceği¹⁶⁸ ve derecesinin ne olduğu şeklindedir.

Faktör fiyatlarının eşitlenmesi durumunda tam entegrasyona ulaşılabileceği ileri sürülmektedir.¹⁶⁹ Ancak uygulamada entegrasyonun biçimine bağlı olarak, piyasaların bütünleşme sürecinin farklı derecelerde gerçekleştiği görülmektedir.

Örneğin öncesinde mal piyasasında gerçekleşen entegrasyonun, sonrasında tüm sektör ve piyasaları kapsayan bir entegrasyona dönüşmesi iktisadi entegrasyonun sağlanması anlamına gelmektedir. AB entegrasyon sürecindeki gelişmeler EE çeşitlerinin serbest ticaret bölgesi ile GB ötesinde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Ortak pazar kavramının ortaya çıkışı ile birlikte EET yeni bir boyut kazanırken, AB süreci ekonomik birlik ve tam entegrasyon örneklerini kapsamaktadır. Bununla birlikte 1980 sonrası gelişmelere bağlı olarak EE tanımına öncelikli ticaret anlaşmaları (PTA) ya da bölgesel entegrasyon anlaşması eklenmiştir. Balassa (1961) ilk kez EE çeşitlerini sınıflandırmıştır.

Bu farklılaşmanın temelinde ülkeler arasında gerçekleşen entegrasyonun kapsamı (dış ticarete konu olan mal ve hizmetler, üretim faktörlerinin durumu vb.)

---

¹⁶⁸ EET derecesine bağlı olarak etkilerinin analizi tartışmalarında entegrasyonu ölçme yöntemleri belirleyen olmaktadır. Ex ante metod ileriye dönük (geleceğe yönelik tahminler), Ex post yöntem ise geriye dönük bir hesaplama yöntemidir. Hesaplanabilir genel denge yaklaşımı ile EET'nin üretim, tüketim yani ticarete olan etkileri ile gelire olan etkisini irdeleyen çalışmalar söz konusudur. Ticaret hacmi ve içeriğinde meydana gelen değişimler, EET'nin reel gelire etkisi çözümlenmeye çalışılmaktadır. Gravity modelleri ile de özellikle EE'nin derecesi ve coğrafi yakınlık ile entegrasyon ilişkisi hesaplanmaktadır.

¹⁶⁹ Machlup, a.g.e., p.57.

ile bunun üçüncü ülkelere uygulanış biçimi yatmaktadır. Bölgesel anlaşmalarda ise coğrafi konum da tanımın içeriğine dahildir.

Balassa (1961) ekonomik entegrasyonu hiyerarşik bir biçimde beşe ayırarak EET'nin sistematize edilme sürecine önemli bir katkı sunmuştur. Balassa'ya göre EET çeşitleri; serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazarlar, ekonomik birlikler ve tam entegrasyonlar şeklinde gelişebilir. Balassa, sonrasında da EET'nin bir süreç olduğunu vurgulayarak dinamik entegrasyon tanımını geliştirmiştir. Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgeleri terimleri uluslararası ticarete daha etkin olarak GATT sözleşmesinde yer alan terimler olurken, ortak pazar terimi, Spaak Raporu(1956) ve Roma Anlaşması'ndan sonra kullanılmaya başlanmıştır.

Balassa'nın tanımından sonra ekonomik entegrasyon, uluslararası entegrasyon ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Entegrasyon, değişik ülke ekonomileri içinde yer alan ekonomik üniteler arasındaki her türlü ayrımcılığın kaldırılması sürecidir. Balassa'ya göre, uluslararası entegrasyon ekonomik entegrasyondan şu yönleri ile ayrılmaktadır: i) uluslararası faktör hareketlerini içerir, ii) ticari politikaların dışında mali ve parasal politikalarda uyumlaştırmayı gerekli görür, iii) bütünleşme olgusunu salt kaynak dağılımının üstünde görür. Ekonomik bütünleşme ise, pazar ve ekonomik bütünleşme politikası bütünleşmesini sistematik olarak incelemektedir.¹⁷⁰

Robson¹⁷¹, uluslararası iktisadi entegrasyon teorisinin GBT'nin ötesinde birlik içi faktör hareketlerini, ticari politikalar dışında üye ülkeler arasında diğer politika başlıklarının uyumlaştırılması sürecini ve de kaynakların etkin kullanımının ötesinde bir entegrasyon hedefini içermesi gerektiğini belirtmektedir. Robson, iktisadi entegrasyonun kaynakların etkin kullanımı ile ilgili olduğunu belirtirken;

- 1) üye ülkelerin kendi içinde uyguladıkları ayrımcı politikaların içeriği,
- 2)3. ülkelere karşı uygulanan ayrımcı politikaların boyutu,

---

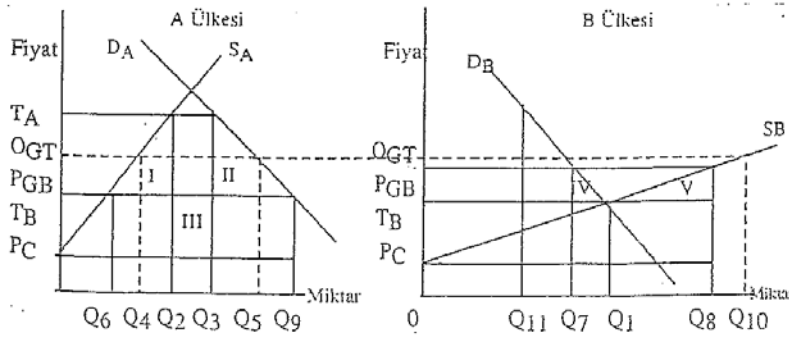
¹⁷⁰ B. Balassa, "Towards a Theory of Economics Integration", *Kyklos*, Vol. 14, 1961, p.12.

¹⁷¹ A.e., p.3.

3)üye ülkeler arasında imzalanan anlaşmanın sürdürülebilirliği, ve de tek taraflı iktisadi politikaları sınırlandırmasına bağlı olarak entegrasyonun derecesinin belirlenebileceğini söylemektedir.¹⁷²

Bu yaklaşımlar çerçevesinde gümrük birliği, serbest ticaret bölgesi, iktidasi birlik ve tam entegrasyon farklı entegrasyon biçimleri olarak tanımlanmaktadır. GB, kendi içinde üye ülkelerin ithalat tarifelerinin kaldırılması, 3. ülkelere karşı ortak dış tarife uygularken, gümrük gelirlerinin belirlenen koşullara göre paylaşılmasını içermektedir.¹⁷³

Şekil 1.7 GB ve STB arasındaki fark

Kaynak: Peter Robson, *The Economics of International Integration*, Third Revised Edition, Unwin Hyman, London, 1993, p.26.

Gümrük birliği ile serbest ticaret arasındaki farklılığı gösteren bu şekil A ve B ülkelerinin STB yerine OGT'ye bağlı bir GB kurmaları şeklinde ortaya çıkan farklılığı ortaya koymaktadır. Bu durumda GB'nin arz fiyatının üst limiti OGT tarafından belirlenecektir. Gerçekleşen GB fiyatı [OPGB] OGT'nin altında olacaktır. Çünkü X malının etkin üreticisi B, X'in fiyatını [OPGB]'de belirlemektedir.

A ülkesinde üretim (I no.lu alan) ve tüketim (II no.lu alan) etkileri toplamı şeklindeki TY etkisi STB'de de olduğu gibi TS etkisinden (III no.lu alan) büyüktür.

¹⁷² Robson, a.g.e., p.1.

¹⁷³ A.e., p. 13.

STB durumunda TY etkisi nispeten küçüktür. A STB ile GB arasında kayıtsız olmasına karşın B'nin tercihi STB'den yana olacaktır. Çünkü GB nedeni ile tüketicilerin refahı yükselen fiyatlar sonucu olarak [OTB'den OPGB'ye yükseliş] X tüketimleri IV no.lu alan kadar azalmış olacaktır. B'deki üreticilerin gelirlerini V no.lu alan kadar artırmalarına karşın B'nin toplam milli gelirindeki artış STB durumuna göre daha azdır. B'nin dış dünya ile olan ticareti ise tamamen sıfırlanmış durumdadır. Bu nedenlerden dolayı B GB'yi STB'ye tercih etmez.¹⁷⁴

Robson, GB ile STB arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır: STB'de ülkelerin kendi ithalat tarifeleri vardır. Bölge içinde gerçekleştirilen serbest ticaret ise bölge içinde üretilen, var olan mallar için gerçekleşmektedir. Robson bu anlaşmanın temel amacının ticaretin yönünün sapmasının (trade deflection) engellenmesi olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁵ Burada amaç, tarife farklılığının kullanılması amacı ile ülkeye ithalatın en düşük tarife ile yeniden yönlendirilmesini sağlamaktır.

STB için ticaret hadlerinin etkisinin ne olacağı ise GBT'ye oranla daha belirsizdir. STB'de ithalat tarifesi misafir ülkenin STB öncesindeki tarifesinin altına düşmez.

İktisadi birlik ise ürün ve faktör piyasası entegrasyonunun ötesinde para, mali ve diğer politika başlıklarında entegrasyonun gerçekleşmesini içerir. Bu politikaların üye ülkeler içerisinde uyumlaştırılması sürecini kapsar.

Ortak pazar ile iktisadi birlik arasında politika başlıklarında uyum konusunda farklılıklar söz konusudur.

İç piyasayı birleştirmeye yönelik tarife dışı politikalar, yapısal politikalar, dağıtım politikaları ile parasal ve mali politikalar söz konusudur. Uyumlaştırma ve koordinasyon entegrasyonun ötesinde gündeme gelir.

---

¹⁷⁴ Halıcıoğlu, a.g.e., s.56.

¹⁷⁵ Robson, a.g.e., p. 23.

Tarife dışı engeller olarak teknik engeller, güvenlik düzenlemeleri, sanayi standartları, makine ve teçhizat kullanımında sanayi standartları bir iç piyasa yaratmada gündeme gelir.

Ortak pazarda üretim faktörlerinin mobilitesi de belirleyendir. Malların serbest dolaşımı dışında emek ve sermayenin serbest dolaşımı öngörülmektedir. Ortak pazar tanımı ilk kez Spaak Raporu (1956) ile kullanılırken, Roma Anlaşması ortak pazara geçişi öngörmektedir. Ortak pazarda faktör serbest dolaşımı fiyatların eşitlenmesi teoremi ile sermayenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ÇUŞ'ların konumunun nasıl belirlendiğini ele alır. Ortodoks GBT'nin ticaret etkilerini sadece malların serbest dolaşımı üzerinden yaptığı hatırlandığında, mallar dışında kalan üretim faktörlerinin serbest dolaşımının etkilerinin ne olabileceği tartışılmaktadır.

EET çerçevesinde süregelen tartışmalardan biri de ulusal ve uluslararası ölçekte egemenlik haklarının ne ölçüde devredileceği ile ilgili olup, bunun nasıl belirleneceğidir. Entegrasyonun ortak faydalarının ulusal ve uluslararası ölçekte ayırımı yapılırken, tam entegrasyon (siyasi entegrasyon) EET'nin en üst aşamalarından biri olarak tanımlanabilir. Aslında lkeleri EE'ye iten esas nedenin siyaset olduğu vurgulanmakla birlikte, öncelikle entegrasyonun iktisadi alanda yaşanması söz konusudur. Özellikle GB'den ortak pazara ve de tam entegrasyon sürecine geçiş ulusal ve uluslararası ölçekte egemenliklerin devrinin nasıl ve ne ölçüde gerçekleştiğine bağlıdır. EE ile birlikte iktisadi politikaların uyumlaştırılması ve ortaklaştırılmasının ötesinde siyasi kurumların ortaklaştırılması da farklı derecelerde yaşama geçmektedir. Buna göre; entegrasyon siyasi kuramlar çerçevesinde ele alındığında; federalizm, hkmetlerarasıcılık, işlevselcilik, yeni işlevselcilik ayırımlarına göre tanımlanmaktadır.

1.5 GOÜ Arasında Gerçekleştirilen Entegrasyon Deneyimleri

Gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirebileceği olası ekonomik entegrasyonun sonuçları da EET kapsamında ele alınırken, uluslararası ticaret ve kalkınma başlığının bir alt başlığı olarak da konuya yaklaşılmıştır.

EE'nin GOÜ arasında gerçekleşmesi durumunda, EE'nin ne tür sonuçlar doğuracağı, bunun iktisadi kalkınmayı nasıl etkileyeceği tartışılmaktadır. EET'nin yoğun olarak tartışıldığı süreçte GOÜ'lerin sanayileşme-kalkınma stratejilerinin bir başlığı olarak gündeme gelen entegrasyon bu süreci hızlandırabilecek bir araç olarak tanımlanmıştır. 1980'li yıllar ile birlikte ise GOÜ arasındaki EE deneyimlerine Güney-Güney ticareti, Kuzey-Güney ticareti tartışmaları ile birlikte bölgeselleşme hareketlerinin bir alt başlığı olarak yer verilmektedir.

1960'lı yıllarda yoğun olarak gerçekleştirilen gelişmekte olan ülkeler arasındaki olası EE'nin sonuçlarına dair tartışmalar özellikle LA ülkeleri (LAFTA, CACM, ANDEAN paktı) ve Afrika ülkelerinin kendi aralarında gerçekleştirdiği entegrasyon deneyimleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmada da bu kapsamda LAFTA daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Sanayileşmenin en temel kalkınma stratejisi olarak önerildiği bu süreçte ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile EE'nin koşullarının uyumlu olup olmadığı tartışması öne çıkmaktadır.

Cooper ve Massell (1965) geleneksel GBT'nin GOÜ içinde aynı sonuçlar verip vermeyeceğini tartışmıştır. GOÜ'lerin GB'den kazançlı çıkma durumları korumacı politikaların marjinal maliyetinin yüksekliğine, sanayiye yönelik yüksek oranda imtiyazlara, tamamlayıcı ülkeler olma durumlarına bağlıdır.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ C. A. Cooper and B. F. Massell, "Towards a General Theory of Custom Union for Developing Countries", *Journal of Political Economy*, Vol.73, No. 5, Oct. 1965b, pp. 461-467.

GOÜ'lere yönelik EE'nin olumlu sonuçlar doğuracağı üzerinde duran çalışmalar dinamik etkileri dikkate almaktadır. Mukayeseli üstünlükleri veri alan statik gümrük birliği teorisinin GOÜ'ler arasında gerçekleştirilen entegrasyonları açıklayamadığı belirtilmektedir. Vinerci analizin GOÜ'lere uyarlanması sakıncaları; gelir dağılımını dikkate almadığı, gelişmekte olan ülkelerde TS etkisinin kaçınılmaz olduğu, dinamik boyutun göz ardı ettiği şeklinde özetlenmektedir¹⁷⁷. GOÜ'ler arasında gerçekleştirilen EE'nin kısa dönem maliyetinin diğerlerine göre daha yüksek olabileceğinin (TS etkisi), ancak bunun esas olarak uzun dönem-dinamik etkilerinin önemsenmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.¹⁷⁸

İthal ikameci sanayileşme modelini benimseyen GOÜ'ler için, diğer yandan kendi aralarında serbest ticareti savunmaları ve de 3. ülkelerin ithal ürünlerine ayırıcı politikalar uygulamasının sanayileşme sürecini nasıl etkileyeceği yanıtlanması gereken temel sorundur.

Ticaret yaratıcı koşullara pek sahip olmayan GOÜ'lerin TS etkisinin aslında üretim pratiği olmayan alanlarda gerçekleşeceğine dikkat çekilmektedir. Bunun dünya ölçeğinde kaynak dağılımına etkisi olmayabilir.¹⁷⁹ Yüksek maliyetlere rağmen sanayileşme stratejisi nedeni ile TS etkisi doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusal bazda ithal ikamesi ticareti olumsuz etkileyebilir, ancak entegrasyon ile birlikte bölgesel bazda daha farklı sonuçların ortaya çıkabileceği ileri sürülmektedir.

Mikesell'e göre kısa dönemde GOÜ'de statik etkiler aynı sonuçları vermez çünkü ticaret yapısındaki farklılıklar ve de entegrasyonu gerçekleştiren ülkeler arasındaki ticaretin az olması gibi faktörler söz konusudur. GOÜ'ler genellikle kendi aralarındaki ticaret daha düşük düzeydedir. Entegrasyon ile birlikte aslında daha önce üretimi söz konusu olmayan malların üretimi ve bölgesel bazda uzmanlaşma

---

¹⁷⁷ Kahnert, F., P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos, **Economic Integration, Among Developing Countries**, OECD, Development Centre, 1969, p. 16.

¹⁷⁸ A.e., p .22.

¹⁷⁹ Balassa, **Theory of Economic Integration**, p.12.

gündeme gelebilecektir.¹⁸⁰ Yine bölgesel bazda tamamlayıcı üretimin gerçekleşmesinin mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Entegrasyonun getirdiği üstünlük “büyük piyasanın küçük piyasaya üstünlüğü” olarak da tanımlanmaktadır. GOÜ’ler arasındaki entegrasyona bu açıdan bakmak gerekmektedir.¹⁸¹ Dolayısıyla küçük piyasaya sahip olan GOÜ’lerin kendi aralarında oluşturacakları daha büyük bir piyasa daha avantajlı olabilir. Ölçek genişlemesi, uzmanlaşma için koşullar daha uygundur. Sanayileşme gerekliliği ölçek ekonomileri, uzmanlaşma, rekabet başlıkları ile birlikte ele alınır. GOÜ’lerin entegrasyon ile birlikte kendilerini dışarıya karşı korumaları içerdeki rekabeti artırmakta ve de ekonomik etkinliği yükseltmektedir. Burada önemli bir diğer nokta OTP’nin düzeyidir. OTP’nin ithal edilen ürünlerin (özellikle ithal ikamesi ile üretilecek olanlar için) tarifelerinden daha yüksek olmaması gereklidir.¹⁸² EE’ye daha geniş ulusal pazar ve de ihracatı geliştirme stratejisi olarak bakılması gerektiği üzerinde de durulmaktadır.¹⁸³

İthal ikameci sanayileşme modelini benimseyen GOÜ’lerde gelişmiş ülkelerden yapacakları ithalatın azalacağı, “gelir etkisi” yolu ile de diğer ülkelerden yeni mal talebinde bulunabilecekleri ileri sürülmektedir. Gelir etkisi ile ikame etkisinden hangisinin ağırlık kazanacağı önemlidir. Sermaye hareketlerinin bu ülkelere yönelmesi de beklenmektedir.¹⁸⁴ GOÜ entegrasyonu bölgesel yatırım politikalarını, yabancı yardımları da gündeme getirmiştir. Özellikle ithal ikameci sanayileşme modelinin uygulandığı süreçte bunun finansmanına dair ya da entegrasyonunu hızlandıracak olan teknik altyapı vb. sorunların aşılmasında uluslararası kuruluşlar tarafından (UNCTAD, OECD) bölgesel yatırım politikalarının oluşturulması üzerinde durulmaktadır.

---

¹⁸⁰F. Kahnert, P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos, **Economic Integration, Among Developing Countries**, OECD Development Centre, 1969, p.17.

¹⁸¹ Manisalı, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁸² Andrew Axline, “Underdevelopment Dependence and Integration The politics and regionalism in the 3rd World”, **International Organization**, Vol. 31, No.1, Winter 1977, pp.83-105.

¹⁸³ Bela Balassa, Ardy Stoutjesdijk, “Economic Integration Among Developing Countries”, **Journal of Common Market Studies**, p.45.

¹⁸⁴ Bu dönemde ortaya atılan beklentiler altında ÇUŞ’lar aracılığıyla yatırımların artırılması, üretimde uzmanlaşmaya bu yol ile gidilmesi bkz. Jovanovic,**a.g.e.**, pp. 323-324.

GOÜ'lerde entegrasyonun itici gücü olan bir diğer etken sanayi politikalarının koordinasyonu ve sanayi planlaması şeklindedir. Benzer sanayi gelişmişlik düzeyine, benzer piyasa büyüklüğüne sahip ve güçlü koordinasyon politikaları (bu doğrultuda siyasi iradenin ortaklaştırılmasını) uygulayabilen GOÜ'lerde sanayileşmenin entegrasyon ile birlikte başarılı sonuçlar verebileceği savunulmaktadır. Bu noktada ihracat politikalarının koordinasyonu önem kazanmaktadır.

GOÜ'ler arasında gerçekleştirilen EE'nin diğer ülkelere etkisi, kısa dönemde ihraç ettikleri malın dünya piyasasındaki durumuna bağlı olarak belirlenir. Ticaret hadlerine etkisi de bu şekilde belirlenir. Entegrasyona dahil olan ülkelerin oluşturacakları ortak ticaret politikası, dünya ölçeğinde rekabet gücünü artırmanın bir aracı olarak tanımlanır.

Daha büyük bir piyasaya sahip olunması durumunda eşit rekabet koşullarının ortaya çıkamayacağı belirtilmektedir.¹⁸⁵ Hatta sanayilerin küçük olması avantajlı olabilir, özellikle entegrasyona karşı direncin zayıf olmasını beraberlerinde getirmektedirler. Küçük sanayi ve kısmen farklı endüstrilere sahip GOÜ'ler arasında gerçekleşen entegrasyonun daha başarılı olabileceğinin görüldüğü belirtilmektedir. Daha büyük ülkelerin belli ürünleri üretmeyeceğinin garanti edilmesi durumunda da başarılı sonuçlar elde etmek mümkündür. Yeni endüstriler daha az gelişmiş ülkelere aktarılabilir.

Tarımda yeterlilik, tarım sektörünün büyüklüğü, az gelişmiş bir ulaştırma sistemi ve düşük eğitim standartları entegrasyonun kazançlarını olumsuz etkileyen unsurlardır.¹⁸⁶

GOÜ'ler arasında gerçekleştirilecek olan entegrasyonlarda "toplama" etkisinin ortaya çıkması ile birlikte bazı bölgeler ya da ülkelerin bu durumdan daha

---

¹⁸⁵ F. Kahnert, P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos, **a.g.e**, p.32.

¹⁸⁶ **A.e.**, p.33.

kazançlı çıkabileceğine dikkat çekilmektedir. Bölgesel eşitsizliklerin artabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu süreç, “geri bırakma etkisi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre yatırımların ve emeğin GOÜ başlıklarında bu tür sonuçlar ile karşılaşılabilir. GOÜ’ler arasında gerçekleştirilen entegrasyon deneyimlerinde eşitsiz dağılımın etkisinin büyük olacağı bilinmektedir. Kutuplaşma etkisine karşı bu ülkeler daha hassastır.¹⁸⁷

Sanayinin büyümesi ile kaynakların birkaç merkezde toplanmasının ortaya çıkaracağı geri bırakma etkisi karşısında yayılma etkisi söz konusu olabilir. Örneğin gelişen bölgenin hammadde ihtiyacı bölgeyi diğer bölgelerle ticari ilişkiler içine sokar ve o bölgelerde yeterli işgücü varsa tüketim malları sanayilerinin bu bölgelerde kurulması sağlanır.¹⁸⁸

Korumacılığın belli sanayilerde rekabetin artışını engelleyebileceği, ulaştırma maliyetlerinin GOÜ’de yüksek olabileceği, altyapı eksikliği nedeni ile sektörler arası entegrasyonun zorlu olabileceği GOÜ’ler arasında gerçekleştirilen EE’nin olumsuzlukları olarak tanımlanmaktadır.

Krauss’a göre sanayileşmeyi teşvik için az gelişmiş ülkelerin entegrasyona gitmesi gerekmez.¹⁸⁹ İhracatı sübvansiyonlarla desteklemek daha doğrudur. İhracat sübvansiyonlarının maliyeti ise bölgesel korumacılıktan düşüktür. Ancak bu görüş GOÜ’lerin ihracatlarını geliştirme isteği ile birlikte ithalatı da kontrol etmek istemelerinden dolayı eleştirilmektedir. Sübvansiyonların ülkelerin pazar gücünü artırıcı bir etki yaratamayacağı, bölgesel ortak dışsal tarifenin yaratacağı etkiyi yaratamayacağı belirtilmektedir.

Güney-Güney ticaretinin güçlü bir argümanı olarak GOÜ’lerin entegrasyona başvurarak Güney-Güney ticaretini artırmaları savunulmaktadır.¹⁹⁰ Bu kapsamda

---

¹⁸⁷ Willem Molle, “Economic Integration and Equal Distribution” **WP Series** 216, IADB, May 1997, p.34.

¹⁸⁸ Ertürk, **a.g.e.**, s.61.

¹⁸⁹ **A.e.**, s.60.

¹⁹⁰ Michael P. Todaro and Stephen C. Smith, **Economic Development**, Eight Edition, 2003, p. 454.

entegrasyonun uzun dönem dinamik etkileri dikkate alınmaktadır. Büyük ölçek ekonomisi yaratılmasının genişleme yolu ile gerçekleştirileceği, emeğin rasyonel bölüşümünün sağlanabileceği üzerinde durulmaktadır. Yerli endüstrilerin entegrasyonun olmadığı koşullarında ölçek küçüklüğü ile üretim maliyetlerinin yüksekliği sorunları ile yüzleşeceği belirtilmektedir.

Gelişmiş ülkeler ile GOÜ arasında gerçekleşecek olan entegrasyon deneyimlerine; büyük piyasa-küçük piyasa etkisi şeklinde özetlenirken, mukayeseli üstünlükler esasına dayalı bir entegrasyonun olumlu sonuçlar doğurmayacağı belirtilmektedir. Az gelişmiş ülkeler açısından yeni kurulmakta olan sanayi dallarının dışarıya karşı korunmaları zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. GOÜ'lerin gelişmiş ülkeler ile yapacakları entegrasyonda bu olgunun dikkate alınamayacağı belirtilmektedir.¹⁹¹

Mukayeseli üstünlükler yaklaşımına göre uzmanlaşmanın sağlanacağı alanların ara malı ve yarı ara mamul alanlarında olması, bu alanlarda uzmanlaşmanın sağlanması sonucunu doğuracaktır. Hafif sanayiden diğer sanayi dallarına geçtikçe ölçeğe göre istifadelerden daha fazla yararlanma imkanı ortaya çıkmaktadır.

1.6 Bölgeselleşme ve Ekonomik Entegrasyon Teorisi

Bölgesel entegrasyon hareketleri ya da bölgesel bloklar (bölgesel entegrasyon anlaşmaları) 1980 sonrası gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan 2. nesil tercihli EE anlaşmaları olarak tanımlanmaktadır. EE çeşitlerine GB ve STB dışında öncelikli ticaret anlaşması tanımı, yeni bölgeselcilik, derin entegrasyon¹⁹² ve açık bölgeselcilik tanımlarının da eklendiği söylenebilir.

---

¹⁹¹ Manisalı, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁹²Venables (2000) derin entegrasyon tanımı ile tarife ve kota indiriminin ötesinde piyasaların bütünleşmesini kapsayan engellerin kaldırılmasını hedefleyen bölgesel entegrasyon hareketlerinden bahsetmektedir. Derin entegrasyon ticaret politikalarının ötesinde diğer iktisadi başlıkları da uyumlaştırmayı ve kurumsallaşmayı kapsamaktadır.

Bölgesel entegrasyon tanımı, 1950’li yıllarda Avrupa’nın birliği (unity) tartışmalarında, bugün entegrasyon (özellikle siyasi entegrasyon başlığında) tartışmalarında yeni işlevselcilik olarak adlandırılan yaklaşım tarafından tartışılmaya başlandı. Haas’ın Avrupa’nın birliği tartışması, Philippe Schmitter’in buna katkısı bölgesel entegrasyon tanımının ilk kez kullanılmasını sağladı.¹⁹³ Haas’a göre entegrasyon, siyasi aktörlerin ulusal bazı düzenlemeleri, varlıkları ve siyasi aktiviteleri başka bir merkeze doğru yönlendirmeleri anlamına gelmektedir. Bu yeni merkezde kurumsal süreç ve taleplerin değerlendirilmesi var olan ulusal devletler üzerinden tanımlanmaktadır.¹⁹⁴ Bu yaklaşımlar bölgesel entegrasyon tanımı ile EET’nin ilk başlangıcını oluştururken daha çok siyasi olguların temel alınarak bu kavramın analiz edildiği görülmektedir.

EET çerçevesinde bölgesel eşitsizliklerin toplama ve yoğunlaşma etkileri ile ortaya çıktığı tartışmasının dışında, 1980’li yıllara değin bölgeselleşme tanımının EET’de daha farklı bir şekilde kullanılmadığı görülmektedir. EET’deki gelişmeler 1980 sonrasında yeni bir boyut kazanmıştır.

İkinci dalga olarak adlandırılan hareket (Bhagwati, 1991)¹⁹⁵ 1980’lerin ortasında başlamıştır. Bu nokta özellikle 1990’ların başından itibaren hızla artış gösteren PTA sayısı 1980 sonrasında nasıl değişti, sorusunu gündeme getirmektedir.

Bölgesel Ekonomik Entegrasyon tanımını kullanan Venables, bunu serbest ticaret bölgesi veya gümrük birliği, diğerlerine öncelikli ticaret olanağı sağlaması şeklinde ifade etmektedir.¹⁹⁶

ABD ve Kanada arasında serbest ticaret alanı kurulmasına yönelik görüşmeler ve AB’nin tek pazarı oluşturma konusundaki çabaları bölgeselleşme

---

¹⁹³ Roger D. Hansen, “Regional Integration Reflection on a Decade of Theoretical Effects” **World Politics**, Vol: 21, No: 2, 1969, pp.244-245.

¹⁹⁴ Joseph S. Nye, “Comparative Regional Integration: Concept and Measurement”, **International Organization**, Vol. 22, No.4, Autumn, 1968, p.857.

¹⁹⁵ Jagdish Bhagwati, David Greenaway, Arvind Panagariya, “Trade Preferentially: Theory and Policy”, **The Economic Journal**, Vol.108, No.449 (Jul 1998), p.1128.

¹⁹⁶ Venables, J. Anthony, “International Trade; Regional Economic Integration”, 2000, (Çevrimiçi), <http://www.econ.ox.ac.uk/members/tony.venables/regenc2.pdf>, p.1, 26.06.2007.

hareketlerini hızlandırmıştır. GATT'ın Uruguay sürecini tamamlamasının ardından sermaye ve mal akımlarının serbestleşmesi, ticaretin serbestleştirilmesi sürecine yeni bir boyut katmıştır.

Jovanovic, 1980'lerin ortalarından itibaren meydana gelen gelişmelerin yeni tartışmaları da beraberinde getirdiğini vurgularken, AB ve Kuzey Amerika genişlemesi ve derinleşmesinin, ekonomik geçiş sürecinin, Doğu bloku ülkeleri ve de bunların AB ile entegrasyon sürecinin, gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikalarında değişikliğin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki entegrasyonun tartışmalara yeni bir boyut kazandırdığını vurgulamıştır. GATT düzenlemelerinin ve de entegrasyonun önemi artmıştır; ticarete serbestleşme ve de finansal serbestleşme ile bölgeselleşme olgusuna yeni bir boyut kazandırmıştır. 1947 ile 1995 yılları arasında GATT'ın 24. maddesine göre 98 entegrasyon anlaşması kaydedilmiştir.

Özellikle AB-92 süreci (AB derinlemesi ve genişlemesi entegrasyonu), gelişmekte olan ülkeler arasında oluşan bölgesel ekonomik entegrasyonların sayısındaki artış (Güney-Güney ticareti işbirliğinin artması şeklinde de ifade edilebilir), NAFTA'nın oluşumu ile birlikte Kuzey –Güney işbirliği, gelişmekte olan ülke ile gelişmiş bir ülkenin aynı çatı altında entegrasyona imza atması bu tanımın EE hareketleri yerine kullanılmasındaki en önemli faktördür.

1999 yılı başında GATT/DTÖ bünyesinde 1990 yılından bu yana oluşan 87 anlaşma söz konusudur.¹⁹⁷ Bölgesel entegrasyona dahil olan ülkelerin en az bir anlaşmaya dahil olması, dünya ticaretinin 1/3'ünün bu anlaşmalar üzerinden belirlenmesi bölgesel entegrasyon tartışmalarını hızlandırmıştır.

---

¹⁹⁷ R.E. Baldwin, A. J. Venables, "Regional Economic Integration", **Handbook in International Economics**, Vol.3, Ed. by Gene M. Grossman, Kenneth Rogoff, North –Holland, Elsevier Science, 1995, p.1599.

Venables (1995)¹⁹⁸, AB ve Kuzey Amerika bloklarının dünya ticaretinin 2/3'ünü kapsadığını belirtmektedir. Bu; bölge ticaretinin serbestleşmesi ve bunun bölgesel entegrasyon anlaşmaları üzerinden yapılması bölgesel entegrasyon anlaşmalarının sayısının artmasının bir diğer nedenidir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin koşulları çöküşçülük tartışmalarını beraberinde getirirken, ticari liberalizasyon politikalarına karşı bölgeselleşme hareketlerinin ivme kazandığı bir sürece girilmiştir. Özellikle bu noktada çok taraflılık, soğuk savaş sonrası dengelerin yeniden tanımlanması uluslar arası ilişkiler alanındaki tanımlamaları¹⁹⁹ yeniden şekillendirirken, bu sürecin iktisadi alandaki yansımalarından biri bölgeselleşme hareketlerinin sayısındaki artış olmuştur.

Uruguay Roundu'nun ardından sanayileşmiş ülkelerin mal ticaretindeki çok yanlı serbestleşmenin günümüzde daha karmaşık bir hal alması, gelişmekte olan ülkelerin günümüzde çok yanlı ticaret sistemine katılma çabası, doğrudan yabancı yatırımların daha da önem kazanması yeni bölgesel hareketlerin çıkış nedenleri arasında yer almaktadır.

Baldwin, “**domino teorisi**” ve de “**tır etkisi (juggernaut effect)**” ile bölgeselleşme hareketlerinin kazandığı ivmenin nasıl ortaya çıktığını açıklamaktadır. Buna göre içeridekiler ve dışarıdakiler (bölgeselleşmeye dahil olanlar ile olmayanlar) arasındaki denge, ülkelerin ihracatçı ve ithalatçı kesimlerinin çıkarları ile dışarıda kalmanın maliyeti yerine içeride olmayı tercih etmeye yönelik seçenekler bölgeselleşme hareketlerinin şekillenmesine neden olmaktadır.²⁰⁰

Yeni bölgeselcilik tanımı da bu gelişmeler ışığında tartışılmaktadır. Buna göre 2. nesil EE anlaşmalarını diğerlerinden ayırt eden temel farklılık, üye ülkelerin tek taraflı olarak ticaretin serbestleşmesi ya da üye olmayanlara karşı karşılıklılık

---

¹⁹⁸Baldwin, Venables, **a.g.e.**,

¹⁹⁹ Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, “The New Wave of Regionalism”, **International Organization**, Vol. 53 No.3, 1999, p.592.

²⁰⁰ Bkz. R.E. Baldwin, “Multilateralising Regionalism: Sphagetti Bowls as Building Blocs On The Path to Global Free Trade”, **The World Economy**, 2006, pp. 1451-1518 and R. Baldwin, Towards an Integrated Europe, CEPR, 1994.

ilkesine bağılı olarak çeşitli imtiyazlar sağlanmasına olanak tanınmasıdır. Açık bölgeselcilikte dışarıda kalanlara yönelik üyelik teşvik edilmektedir, açık bölgeselcilik GATT'ın 24. maddesi ile tutarlılık içermektedir.²⁰¹

Robson da bölgeselleşme tartışmalarına yeni bölgeselcilik tanımını kullanarak katılmaktadır. Yeni bölgeselcilik bir anlamda 1980 sonrası EE hareketleri için kullanılmaktadır (ikinci nesil entegrasyon süreci olarak tanımlanabilir). Robson'un yeni bölgeselcilik anlayışına göre, bölgeselcilik GATT'daki başarısızlıklardan dolayı ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki tek pazar sürecine karşı beklentilerin ve de tepkilerin, özellikle ABD'nin bu süreci belirlediğini belirtmektedir.²⁰²

Baldwin, bölgesel entegrasyon anlaşmalarının temel karakteristiğini coğrafi ayırmacılığı kapsayan ticaret politikası şeklinde tanımlamaktadır. GATT tarafları, dünya ekonomisine entegrasyonlarını teşvik etmek için Bölüm IV (1965) ve aykırılık kararını (**Enabling Clause**)²⁰³ (1979) almıştır. Böylelikle GATT kısmi PTA'lara 2 koşulda izin vermektedir. Buna göre gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere tek taraflı tarife öncelikleri tanınması, 2 ya da daha fazla GOÜ'ye iki taraflı ticaret öncelikleri tanınmasına izin verilmektedir. Bu koşullarda GOÜ tarife imtiyazlarından GTP ile yararlanmış oldular.²⁰⁴

Panagariya ise çalışmalarında bölgeselleşme tartışmalarına PTA tanımı ile yaklaşmaktadır. Bölgeselleşme tartışmalarında Panagariya açık bölgeselcilik ve derin entegrasyon tanımını, bölgesel entegrasyon anlaşmaları yerine öncelikli ticaret anlaşmaları tanımını kullanmaktadır. Yine Panagariya anlaşma yerine düzenleme

---

²⁰¹ Arvind Panagariya, "The Regionalism Debate, An Overview", **The World Economy**, Vol.22, No. 4, 1999, pp.502.

²⁰² Peter Robson, "The New Regionalism and Developing Countries, **Journal of Common Market**, Vol. 31, No. 3, Spring 1993, p.330.

²⁰³ Tokyo Round'da (1973-1979), öncelikli ticaret anlaşmaları (PTA) imzalayan kalkınmakta olan ülkelere özel muamele sunulmasının kararlaştırılması ile aykırılık kararı (enabling clause) ile GOÜ'lerin PTA'larının tarife indirimi düzeyini ve kapsamını seçme olanağı tanınmış, ve anlaşmazlık uzlaştırma prosedürleri oluşturulmasını zorunlu kılmayarak, GATT'ın 24.maddesini (bütün ticaretlerde tarifeleri sıfıra indirmesini gerektiren) hükümleri yumuşatılmıştır. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm, 10.07.2007.

²⁰⁴ Arvind Panagariya, "The Regionalism Debate, An Overview", **The World Economy**, Vol:22, No: 4, 1999, p.480.

kavramına da dikkat çekmektedir. Panagariya'ya göre tercihli ticaret bölgesi kavramı olası entegrasyon oluşumlarını açıklamada kullanılacak en geniş çaplı kavramdır.²⁰⁵ Bu kavramı Bhagwati'den (1995) yola çıkarak, PTA'yı serbest ticaret anlaşması yerine kullanmıştır. Melo ve Panagariya (1994)²⁰⁶ ise bölgeselleşmenin çok ulusculuğun önünde bir engel olup olmadığını ele almaktadır.

PTA (öncelikli ticaret anlaşması) 2 ya da daha fazla ülke arasında birlik içinde üretilen mallara dışarıda üretilen mallara göre daha düşük ticaret engelleri uygulanması anlamına gelmektedir. PTA'ların belli malların ticari liberalizasyonunu engelleyebildiğine dikkat çekilmektedir. Bölgesel düzenleme kavramı ise PTA'nın ikamesi olarak kullanılsa da her zaman aynı anlama gelmemektedir. APEC, örneğin, bir PTA değildir; daha çok bölgesel bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir.

Buna göre yeni bölgeselcilik için aşağıdaki saptamaları yapmak mümkündür:

- 1- Yeni bölgeselleşme hareketi küçük bir veya birkaç küçük ülkenin büyük bir ülke ile entegrasyona gitmesini içermektedir;
- 2- Entegrasyona dahil olan ülkeler son dönemlerde önemli tek taraflı reformlar yapmış ve yapmaktadırlar;
- 3- Üyeler arasında serbest ticaret konusunda çok önemli bir gelişme olmamıştır;
- 4- Serbestleşme daha çok küçük ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir, anlaşmalar tek taraflıdır;
- 5- Bölgeselleşme düzenlemeleri derin entegrasyon içermektedir: Taraflar nadiren kendilerini tarifelerin düşürülmesi veya artırılmasıyla sınırlı tutmamakta, aynı zamanda diğer ekonomi politikalarını da uyumlaştırmaktadırlar;
- 6- Bölgeselleşme hareketleri coğrafi yakınlık esasına dayanmaktadır.²⁰⁷

---

²⁰⁵ A.e, p.478.

²⁰⁶ Jaime de Melo, A. Panagariya, **The New Regionalism in Trade Policy**, The World Bank, 1992, p.4.

²⁰⁷ Coğrafi yakınlık esası Krugman (1991), Summers (1991) tarafından tanımlanmıştır.

Bölgeselcilik blokların çıkarları ile ilgilenirken, diğer bir yaklaşımda ise, blokların kendi iç çıkarlarının dünya sistemine etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır (Krugman 1991, Bhagwati 1992). Bölgesel ekonomik entegrasyonun kapsamı ve de bölgeselciliğin tanımına dair de farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bununla birlikte küreselleşme sürecinin bir bileşeni olarak karşımıza çıktığı ya da küreselleşme karşıtı olarak geliştirilip geliştirilmediği tartışması söz konusudur. Yeni dünya düzeninde, çok taraflı ulusal ticaret sisteminde bölgesel ekonomik entegrasyon hareketleri ve içeriğinin ne anlam ifade ettiği tartışılmaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonun EET'nin temel varsayımlarından yola çıkarak analizi yapılmaktadır. Refahı artırıp artırmadığı, büyümeyi nasıl etkilediği yapılan çalışmalarda ölçümü yapılan temel sorunlardır.

Baldwin bu konudaki çalışmasında üye olmayan ülkelerin üye olma konusunda olumlu yaklaşımları olduğunu belirterek, neden bu ülkelerin bu entegrasyon hareketlerine dahil olmak istediklerini formüle etmiştir. Ancak çalışmasında hali hazırda üye olan ülkelerin yeni üye kabul etmeye taraftar olup olmadıkları konusuna değinmemiştir. Ancak modelin kendisi üye olmayan ülkelerle ticarete maliyet avantajı sağladığı için, üye ülkelerin yeni üye kabulü konusunda çok da istekli davranmayacaklarını göstermektedir. Baldwin bölgeselciliği çok taraflılığı destekleyen ve de GATT'ın işlevini tamamladığını ortaya koyan bir hareket olarak tanımlamaktadır. Krishna (1993) ve Levy (1994) çalışmalarında bölgeselleşmenin ticaretin serbestleştirilmesi konusunda olumlu bir katkısı olmadığını ortaya koymuş, bölgeselleşmenin TS etkisine dikkat çekmiştir.²⁰⁸ Bhagwati, Panagariya ve Bergsten'e göre ABD çok ulusculuk tartışmasının bir bileşeni olarak bölgeselciliği desteklemektedir. Bölgeselleşme hareketlerinin ayırıcılığı artıran bir etki yaratmaktadır.²⁰⁹

---

²⁰⁸ Jagdish Bhagwati, Arvind Panagariya, "The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends", **The American Economic Review**, Vol.86, No.2, p.83.

²⁰⁹ Parthapratim Pal, **Regional Trade Agreements in a Multilateral Trade Regime: An Overview**, çevirimiçi, http://www.networkideas.org/feathm/may2004/survey_paper_RTAs.pdf, p.8, 3.09.2007.

Snappe(1996)²¹⁰ tarafından tanımlanan “spagetti kasesi (spaghetti bowl)” olgusunda ise tercihli ticaret alanlarının yaygınlaşmasının çeşitli ticaret engellerinin ortaya çıkmasına yol açtığına ve bu durumda yerel veya malın orijin kavramlarının içeriğinin anlamsızlaştığına dikkat çekilmektedir. Burada “kase” çok taraflı ticaret sistemini bir bütün olarak temsil etmekte, ancak kasenin içinde bölgeselleşme hareketleriyle artan karmaşık bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu karmaşık yapı aynı zamanda DTÖ’nün işleyişini de zaman zaman zorlayabilmektedir. Kase etkisi aynı zamanda açık bölgeselciliğin diğerlerine tercihli ticaret olanakları tanıması anlamına gelmektedir. Örneğin A ve B ülkesinin C ve D ülkesine aynı politikaları uygulaması yerine, yeni bölgeselcilikte birlik içindeki A ve B ülkesinden A ülkesinin C ile farklı bir ticaret anlaşması imzalaması söz konusu olabilmektedir. Bazı ülkeler göbek konumunda iken diğer ülkelerle öncelikli ticaret anlaşmaları gerçekleştirmektedirler.

Göbek-teker (**hub and spoke**) ilişkisi olarak da tanımlanan bu ilişki çok taraflı ticaret sisteminin daha karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır.²¹¹

Bu yaklaşımlardan farklı olarak bölgeselleşme tartışmalarında Samir Amin’in yaklaşımı bölgeselleşmenin dünya sistemi içindeki kutuplaşmayı artırdığı şeklindedir.²¹²

Yukarıdaki bölümlerde ele alınan EET varsayımlarının bölgesel entegrasyon içinde geçerli olduğunu bir kez daha belirtmekte yarar vardır. Baldwin ile Venables ise, EE yerine bölgesel entegrasyon anlaşmaları tanımını kullanarak, bölgesel entegrasyonun etkilerini 3 temel başlıkta ele almıştır. Buna göre; dağılım etkisi, birikim etkisi ve mekan etkisi üzerinde durulmaktadır.²¹³ Bu kavramlar EET kapsamını içermektedir. BTA’nın statik dağılım etkisi eksik ve tam rekabet koşullarında ele alınmaktadır. Orta ve uzun vadede büyümeye etki eden olgular;

---

²¹⁰ Anne O.Krueger, Are Preferential Trading Agreements Trade-Liberalizing or Protectionist?, The **Journal of Economic Perspectives**, Vol.13, Number 4, Fall 1999, p.110.

²¹¹ **A.e.**, p.113.

²¹² Bkz. Samir Amin, “Beyond Liberal Globalization, Better or Worst World”, **Monthly Review**, Vol.58, No.7, Dec.2006, (Çevrimiçi) <http://www.monthlyreview.org/1206amin.htm>, 5.09.2007.

²¹³ R.E. Baldwin, A. J. Venables, **a.g.e.**, p.1600.

birikim etkisi, mekan etkisi (coğrafya etkisi) ve bölüşüm etkisi olarak ele alınmaktadır.

Bölgesel EE farklı şekillerde ve büyüklüklerde gerçekleşebilir. Bununla birlikte bölgesel entegrasyon hareketlerinin ortaya çıkış nedenleri ve bunları hazırlayan koşullara yönelik analizlerde farklılaşmalar olmasına rağmen, bölgeselleşme hareketlerini EET çerçevesinde ele almak mümkündür.

BTA'ların 4 temel eğiliminden bahsedilmektedir. Buna göre BTA'lar öncelikli anlaşmaların ticaret politikalarının bir parçası olarak gündeme gelmektedir. Hizmet ticaretinin serbestleşmesi de önemli bir rol oynamaktadır. Kuzey-Güney ticareti anlaşmalarının sayısında artış söz konusudur; yavaş bir şekilde karşılıklı olmayan önceliklerin kaldırılmasına yöneliktir. Esas olarak Güney-Güney BTA'ların sayısı artmıştır ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bölge içi BTA'lar yerine kıta çapında bölgesel ticaret bloklarının gündeme geldiği görülmektedir.

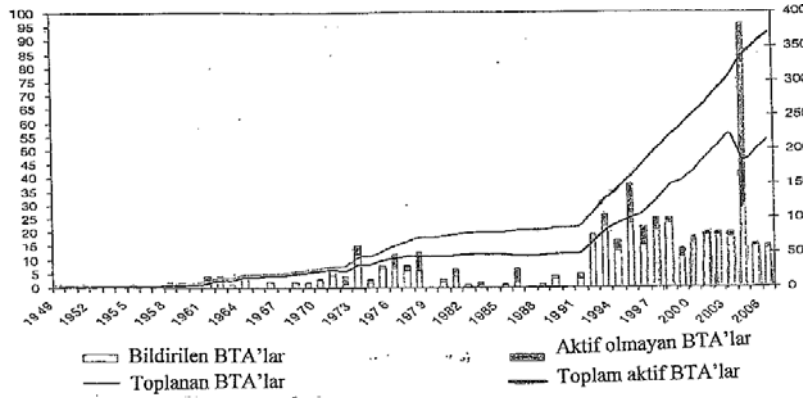
Dünya Bankası'nın bu doğrultudaki çalışmaları da dikkat çekmektedir. Dünya Bankası'nın (2000) çalışmasına göre, küçük olmanın dezavantajlarını aşma amacı ile bölgesel ekonomik entegrasyona başvurulmaktadır. Aralık 2006 itibarı ile DTÖ²¹⁴ bünyesinde belirtilen 214 adet anlaşma söz konusudur.²¹⁵ BTA'lar 1990'ların başından beri hızlanmıştır. Özellikle son yıllarda yapılan anlaşmaların hizmetler alanına yönelik olarak yoğunlaştığı görülmektedir.

---

²¹⁴ DTÖ'ye bildirilenler ile gerçekleştirilenler arasında farklılık söz konusudur.

²¹⁵ Roberto V. Fiorentino, Luis Verdeja ve Christelle Toquebouef, "The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update", **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007, p. 1.

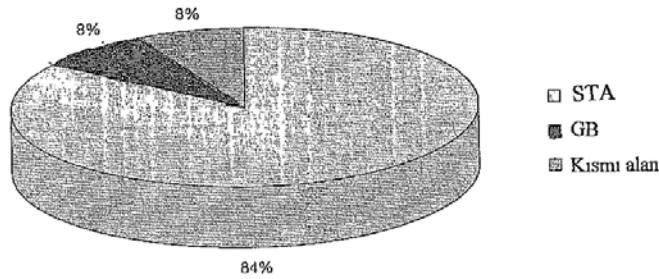
Şekil 1.8 Yıl itibari ile uygulamaya giren BTA'lar²¹⁶

Kaynak: Roberto V. Fiorentino, Luis Verdeja ve Christelle Toquebouef, "The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update", **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007, p.3.

Buna göre 158 BTA mal ticaretini, 43 hizmet ticaretini, geriye kalan 13 BTA ise var olan mal ve hizmet BTA'larına girişi içermektedir. 1995'ten bu yana imzalanan BTA'lar daha da önem kazanmaktadır. Gerçekleşen BTA'ların yaklaşık yarısı bu dönemde gerçekleşmiştir. Bir de DTÖ üyeliğinin koşulu olarak hizmetler anlaşmasının onaylanması bu sayıyı artırmıştır. Uygulanan fakat bildirilmeyen 70, imzalanan ve uygulanmayan 30, şu anda müzakere edilen 65 ve de öneri aşamasında olan 30 BTA söz konusudur.²¹⁷ 2010 itibari ile 400'e yakın anlaşmanın söz konusu olması beklenmektedir.

Şekil 1.9 İmzalanan BTA'ların çeşitleri²¹⁸

Kaynak: Roberto V. Fiorentino, Luis Verdeja ve Christelle Toquebouef, "The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update", **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007, p.6.

²¹⁶ A.e., p.3.

²¹⁷ A.e., p.5.

²¹⁸ A.e., p.6

Serbest ticaret bölgesi anlaşması %84, GB %8, geriye kalan ise %8 şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle STB, ticareti kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir.

Serbest ticaret anlaşmasının daha çok tercih edilmesi son dönemdeki BTA karakterini yansıtmaktadır. Bölgeler arası STB'lar da dikkat çekmektedir.

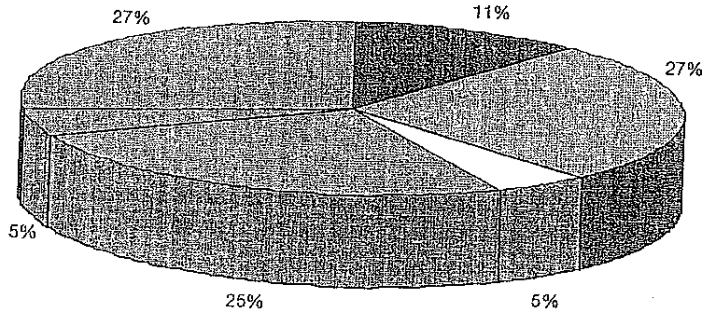
Öncelikli anlaşmalara izin veren bir yapısı olması ve 3. ülkelere yönelik farklı ticaret politikalarının söz konusu olabilmesi, STB'nin önemini artırmaktadır. GB ise coğrafi bakımdan yakın ülkeler arasındaki geleneksel entegrasyon hedeflerini yansıtmaktadır. Daha uzun bir müzakere süreci ve de siyasi iktisadi politikaların uyumlaştırılması gerekliliği GB sayısının artmasını engelleyebilmektedir.

İkili ve bölgeler arası anlaşmaların sayısında artış gözlemlenmektedir. BTA'ların %80'i ikili anlaşmalardan oluşmaktadır. Örneğin Türkiye ile AB arasında imzalanan ikili bir anlaşmadır. Bölgeler arası anlaşmalar özellikle gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında Kuzey-Güney ticareti şeklinde gündeme gelebilmektedir. Bölgeler arası anlaşmalar imzalanan anlaşmaların %43'üne ulaşmıştır.

Bu veriler üzerinden gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında imzalanan BTA'ların nedenleri ile sayısındaki artış dikkati çekmektedir. Kuzey-Güney ve Güney-Güney ticaret anlaşmalarının sayısında artış vardır.

Mal ticaretindeki anlaşmalarda Kuzey-Güney ülkeleri arasında imzalananlar toplamın %27'sini, Güney-Güney ülkeleri arasında imzalananlar ise toplamın %25'ini kapsamaktadır. DTÖ'nün tek taraflı imtiyazları engellemesine rağmen Kuzey-Güney Ticareti gerçekleşmesi ve bunun DB çalışmalarında savunulması dikkat çekmektedir.

Şekil 1.10 İmzalanan BTA'ların bölgesel dağılımı

Kaynak: Roberto V. Fiorentino, Luis Verdeja ve Christelle Toquebouef, “The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update”, **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007, p.11.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AB Entegrasyonu

EET (Ekonomik Entegrasyon Teorisi) açısından “Avrupa Birliği (AB)” özgün bir konuma sahiptir. Entegrasyonun ilk uygulanış alanının Avrupa coğrafyasından çıkmasının yanı sıra EET’nin sistematize edilmiş süreci ile Avrupa’da yola çıkan entegrasyon deneyimi arasında örtüşmeler söz konusudur. Bugün Avrupa Birliği¹ iktisadi bir entegrasyon örneği olmanın ötesinde siyasi entegrasyon örneği olarak entegrasyon deneyimleri açısından da farklı bir konuma sahiptir. Yine bunun ötesinde ortaya koyduğu kurumsallaşma ile güvenlik alanı da dahil olmak üzere birçok başlıkta sağlanan “entegrasyon” süreci, AB’yi özgün bir konuma sokmaktadır. AB entegrasyonu gümrük birliği ile başlamış, ortak pazardan tek pazara geçiş sürecine evrilmiş, parasal birlik ile de EE sürecini tamamlama aşamasında olan bir birlik olarak karşımıza çıkarken, siyasi ve askeri birlik hedefi ile hareket eden bir entegrasyon hareketi olmuştur.

AB entegrasyonunun çıkış noktası ile gelişim seyrinin İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa coğrafyası ve genel olarak dünya ekonomisindeki yeniden yapılanma sürecine denk düşmesi bu süreci farklı kılan en temel olgudur. AB entegrasyon sürecinin ortaya çıkardığı kurumsallık, EET’nin ötesinde farklı tartışmaları da gündeme getirmektedir. Birçok alanda ulus-devletin sahip olduğu egemenliklerin uluslar üstü bir devlet yapısına devri gündeme gelirken, Avrupalılık kimliğinin yaratılıp yaratılmadığı tartışmaları söz konusudur.

---

¹ AB, AET olarak kurulurken entegrasyon sürecine bağlı olarak AT sonrasında AB ismini almıştır. 1952 Belçika, Fransa, Almanya İtalya, Lüksemburg, Hollanda; 1973 Danimarka, İrlanda, İngiltere; 1981 Yunanistan; 1986 Portekiz, İspanya; 1995 Avusturya, Finlandiya, İsveç, 2004 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya; 2007 Bulgaristan, Romanya; birliğe üye olmuştur. Bu çalışmada basitleştirici olması açısından AB tanımı kullanılacaktır. Buna ek olarak AB ülkelerine yönelik yapılan çalışmalarda kullanılan AB ülkelerinin sayısına göre; AB-6, AB-9, AB-12, AB-15, AB-25, AB-27 tanımlarına yer verilecektir. Bu ayrışma, birliğe o dönemde üye olan ülke sayısı ya da çalışmada dikkate alınan üye sayısını ifade etmektedir. Buna ek olarak, AB-Avro bölgesi tanımı Avro kullanan AB ülkeleri için kullanılmaktadır. Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Slovenya ve Finlandiya Avro kullanan ülkelerdir. Malta ve Güney Kıbrıs 2008 yılı itibarı ile Avro’ya geçecek ülkeler arasındadır.

Son genişleme süreci ile birlikte, (AB-27) AB, dünya GSMH'nin %30'unu üretmektedir.² Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere toplam çıktının %68'ini üretirken³ AB ülkelerinin üçüncü ülkelere yaptığı doğrudan yabancı sermaye yatırımları toplamın 1/4'ünü içermektedir. Dünya ekonomisi içindeki konumlanışı ile üçüncü ülkeler ile kurduğu ilişkiler AB'yi dünya ekonomisinin en güçlü öznelerinden biri haline getirmektedir.

AB entegrasyonun ortaya çıkış temelleri ile AB entegrasyonun bugünkü konumlanışı bu çalışmanın tartışma başlıklarından birini oluşturuyor. Roma Anlaşması ile yola çıkan "topluluğu", "birliğe" götüren olgular nelerdir? Kömür Çelik Anlaşması ile başlayan bu sürecin itici güçleri ne olmuştur? AB entegrasyon sürecinin aşamaları gerek birlik gerekse dünya ölçeğinde ne tür sonuçlar ortaya çıkarmaktadır? AB entegrasyon sürecinin belirtildiği şekli ile özgün bir entegrasyon süreci olarak tanımlanmasının nedenleri nelerdir? Tüm bu sorulara verilecek olan yanıtlar AB entegrasyonun arka planının anlaşılmasını sağlamak açısından da bir gerekliliktir.

2.1 AB Entegrasyonunun Dinamikleri

Çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği üzere, ilk gümrük birliklerinin Avrupa'da ortaya çıkması tesadüf değildir. Gümrük birliği oluşturulması Avrupa'da merkantilizmden kapitalizme geçiş sürecinde ulusal piyasaların korunması amacıyla 3. ülkelere karşı bir güç unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır. Merkantilizmden kapitalizme geçiş sürecinde ticarete serbestleşme ve korumacılık uygulamalarının bir parçası olarak gündeme gelmiştir.

---

² Eurostat verileri ile Dünya Bankası 2006 verilerinden derlenmiştir.

³ Ohmae (1985) tarafından ABD, Japonya ve AB'nin dünya ölçeğindeki toplam üretim ve ticaretteki payı ve dünya ekonomisindeki belirleyici rolü "TRİAD (üçlü)" yaklaşımı ile özetlenmiştir. (Bkz.) Richard Sakwa, Anne Stevens, **Contemporary Europe**, Palgrave Foundations, 2000, p.196. AB entegrasyonunun özellikle ilk döneminde AB ile ABD arasındaki rekabet ile işbirliğinin boyutları tartışılırken, sonraki süreçte AB konumlanışını ABD ve Japon ekonomilerine göre belirlemekte, ekonomi politikalarının belirlenmesinde bu üçlü rekabeti veri almaktadır.

Avrupa Birliği düşüncesinin kökleri 16.yüzyıla dayanmakla birlikte, AB, İkinci Dünya Savaşının ardından Avrupa'daki kapitalist ülkelerinin Avrupa coğrafyasında ihtiyaç duydukları düzenlemenin bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Birlik oluşturma düşüncesinin geri planında ise Avrupa ülkeleri arasında ittifaklar oluşturulması (sektörel, piyasalar ya da ortak politika başlıklarında) en genel şekliyle ülkeler arasında rekabetin azaltılması ya da rekabetin olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesinin belirleyen olduğunu söylemek mümkündür. “Güvenlik”- “ortak savunma” politikalarının geliştirilmesi de birlik oluşturulması sürecinde her zaman için belirleyen unsurlardan biri olmuştur.

Avrupa'da, SSCB'nin etkisinin azaltılması, ABD'nin bu olgu karşısında Avrupa coğrafyasındaki etkinliğini artırma isteği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında eski gücünü kaybeden kapitalist ülkelerin güç kazanması amacıyla ABD yardımlarının bu ülkelere aktarılması, bu ülkelerin güvenlik kaygıları, gerek iktisadi gerekse siyasi bir güç olma özelliklerini yeniden kazanmaları isteği yeni düzenleme ihtiyaçlarını beraberinde getirmiştir. Savaş sonrasında iktisadi ve siyasi olarak güvenli bir Avrupa yaratılması hedefi söz konusudur.⁴

AB'nin kuruluş aşamasındaki tartışmalar İngiltere, Fransa ve Almanya'nın farklı tezleri ile şekillenirken özellikle 1960'lı yıllarda AB'nin dünya ölçeğindeki konumlanışı ve nasıl bir birlik olduğun dair tartışmaların yukarıda belirtilen eksende geliştiği görülmektedir. AB kuruculuğuna önderlik eden Fransa ve Almanya ve diğer yandan İngiltere ile yaşanan çatışma, ulus devlet egemenliklerinin devrine dair farklı yaklaşımlarmış gibi görünse de federalizm ile hükümetler aracısılık olarak özetlenebilecek olan bu kutuplaşma bu üç ülkenin kendi üstünlüğünü korumaya yönelik girişimlerdir.⁵

---

⁴ Roberta Guerrina, **Europe, History-Ideas-Ideologies**, London, Oxford University Press Inc., 2002, p.50.

⁵ AB entegrasyonunun federalizm ve hükümetler aracısılık (konfederalizm) kavramları çerçevesinde ele alınması entegrasyonun siyasi kuramlar çerçevesinde ele alınmasını beraberinde getirmektedir. EE ile sınırladığımız bu çalışmada siyasi kuramlar çerçevesinde yürütülen tartışmalar ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bugün bu tartışmalar, federalizm, hükümetler aracısılık, işlevselcilik ve yeni işlevselcilik kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bugün, AB entegrasyonuna yönelik tartışmaların merkezinde siyasi kuramların yattığını söylemek mümkündür. AB anayasası tartışmalarının gündemde olduğu günümüzde kurumsallaşma entegrasyon ilişkisi ile bunun siyasi

2.1.1 AB entegrasyonunda güvenlik anlayışı

AB'nin ortaya çıkış koşullarında, ABD'nin bölgeye yönelik beklentileri ile Avrupa ülkelerinin ABD ile SSCB'ye karşı alacakları tavır "güvenlik" anlayışının temellerini oluşturmuştur. 1947 yılında ABD, Avrupa'da Sovyet etkisini azaltmak için federalizm yanlısı bir politika izlemektedir(Avrupa ülkelerinin federal bir çatı altında birleştirilmesi). ABD'nin Marshall yardımlarının Avrupa ülkeleri arasında dağıtılabilmesi için 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği kurulur. Eylül 1947 yılında ise Sovyetler Birliği ile işbirliğini tercih eden ülkeler arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla Kominform kurulmuş bu sonrasında COMECON (1949) adı altında ekonomik işbirliğine dönüşmüştür.⁶ Bu gelişmeler Avrupa coğrafyasında iki ayrı cepheleşmeyi ortaya çıkarırken, ABD ile SSCB arasındaki tercihin de göstergesi olmuştur. ABD desteği ile kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği, iktisadi temelleri olan bir birlik olarak karşımıza çıkmasına rağmen aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından güvenlik başlığının garanti altına alınma kaygısının bir adımı olarak da geliştirilmiştir.⁷ Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg), Britanya ve Fransa'nın katılımı ile siyasal ve askeri işbirliği amacıyla 1948 yılında Brüksel Paktının kurdular. Brüksel Paktı ile birlikte bölgeye yönelik işbirliği hareketlerine yeni bir ivme katmıştır. Daha sonraki aşamalarda ise bu pakt Avrupa Konseyi'ne dönüşürken, NATO'nun da kuruluş sürecine katkı sunuyordu. O dönemde, ABD, Avrupa'nın kendi savunması için örgütlenmesi durumunda ABD'nin de buna katılacağını deklere eder. Brüksel Paktı'nın örnek alındığını vurgulayan Marshall, bu süreçte, Kanada ile birlikte ABD'nin de katılımıyla Kuzey Atlantik Paktı'nın kuruluşuna yönelik girişimlerin başlatılacağını açıklamıştır. Avrupa ülkelerinin kendi savunmaları için

---

kuramlar bağlamında ele alınması daha da önem kazanmaktadır. Konuya ilişkin olarak Armağan Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004 ile Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, Palgrave Macmillan, 2000 çalışmalarına bakılabilir. Bu çalışmalarda, geçmişten günümüze güncel gelişmeleri özetleyen çalışmalar arasında yer almaktadır. AB entegrasyonu ile AB Anayasasına yönelik bir diğer çalışma olarak bkz. Aykut Çelebi, **Avrupa Halkların Siyasal Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul,2002.

⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993, s. 40.

⁷ A.e, ss. 40-41.

örgütlenmeleri sürecinde ABD'nin katılımıyla Kuzey Atlantik Paktı (İtalya, Portekiz, Norveç, İzlanda) kurulurken, NATO'nun da temelleri atılmıştır.⁸

Atlantik Anlaşmasının bir sonucu olarak Avrupa ordusunun kurulması, ordunun yönetiminin uluslar üstü bir nitelik taşıması düşüncesi, Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması (1952) Fransa'nın desteklememesi sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu Fransa'nın Almanya'nın yeniden silahlanmasına karşı çıkması anlamına gelmektedir. Avrupa'da etkin olmanın yolu Almanya ile ittifakta geçmekte Alman savunma sanayindeki gelişmişlik düzeyi karşısında sorunun ancak Batı Avrupa'nın birliği ile aşılabacağı düşünülmektedir. Batı Avrupa Birliği'nin kurulması, Fransa'nın muhalefetine rağmen kabul edilmiş, ortak savunma ve dış politika konularında NATO kuvvetlerinden yararlanılması öngörülmüştür.⁹ Ortak siyasal değerler ve de kurumlar yaratılması ortak savunma başlığını daha az sorunlu hale getirmesi nedeni ile desteklenmiştir. Savunma başlığındaki uzlaşmazlık ise kömür çelik işbirliği ile aşılmış bu alandaki işbirliği AB'nin temellerini oluşturmuştur. Schuman önerisi ile ekonomik alanda, sıkı işbirliği gelişiminin siyasal ve muhtemelen ileride askeri uzantılarının olabileceği yolundaki gelişmeler ABD'nin ve İngiltere'nin bu öneriye karşı yeni öneriler geliştirilmesine neden olmuştur. Churchill ABD ve Kanada'nın da dahil olacağı bir Avrupa Ordusu kurulmasını önermiştir.¹⁰

1952 yılında imzalanan Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması ise Paris'te AKÇT'yi kuran anlaşmanın ardından gerçekleşirken, İngiltere bu anlaşmanın dışında kalmıştır.

Avrupa savunmasının NATO içinde mi, Savunma Topluluğu içinde mi olacağı bunun ABD ile ilişkileri nasıl etkileyeceği ülkeler arasında farklı görüşlere yol açmıştır. 1954'te İngiltere, ABD, Kanada ve AKÇT ülkeleri tarafından onaylanan Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşmasının imzalanması ile (Fransa'da bu

---

⁸ A.e, s. 42.

⁹ A.e, ss. 42-43.

¹⁰ Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996, s.73.

Anlaşmanın dışında kalmıştır)¹¹ İngiltere ve ABD’de de savunma birliğine dahil oluyordu. Böylelikle Avrupa’nın bütünleşmesi, 1953 yılında gerçekleşen siyasi birlik, 1954 yılında elde edilen savunma birliği ve sonraki aşamada “iktisadi birliğin” sağlanması ile yaşama geçmiş oldu.

2.1.2 AB entegrasyonunda siyasi faktörler

AB düşüncesi salt iktisadi değil aynı zamanda siyasi birleşmeyi de hedeflemektedir. İktisadi işbirliğinin yaşama geçirilmesi, bunun gerekliliği siyasi kaygılar üzerine inşa edilmektedir. Siyasi kaygılar ise güvenlik ve de Avrupa ülkelerinin kendi çıkarlarını korunması ve geliştirilmesi arzularına bağlı olarak belirlenmektedir.

AB’nin oluşturulmasında temel sancı; Almanya ve de Fransa arasında ve bunun dışında kalan İngiltere’nin bu coğrafyada tek güç olma bunu dengeleme sıkıntıları karşısında yaşanan çatışmaların, “uzlaşmayı” da zor kılması ile yaşanmıştır. Bunun izdüşümü günümüzde de farklı boyutları ile yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu üç ülkenin birlik oluşturma düşüncesinde dönem dönem farklı eğilimlere sahip olmaları, belli başlıklarda ortaklaşmayı da zorlamaktadır.

2.1.3 AB entegrasyonunda iktisadi faktörler

Yukarıda belirtilen gelişmeler ile birlikte, Fransa’nın Schuman doktrini¹² ile Alman çelik sanayindeki gelişmeler karşısında önlem alınması, Avrupa Kömür ve Çelik topluluğunun kurulmasını açıklamıştır. Bugünkü birliğin temelini oluşturan, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması, Paris Anlaşması (1951) ile atıldı. İlk ortaklaştırılan başlığın ise kömür çelik alanında yaşanması tesadüfü değildir. Almanya ve Fransa’nın çelik sanayindeki rekabetinin düzenlenmesi, sanayinin

---

¹¹ A.e., s. 75.

¹² Schuman doktrininin içeriği Jean Monnet tarafından hazırlanırken, bu kişiler AB’nin kurucu isimleri arasında yer almaktadır. Monnet, Fransız-Alman kömür ve çelik kaynaklarının bir Avrupa Hükümeti’nin kontrolü altında toplanması planını hazırlamıştır. Bu plan, AÇKT Anlaşmasının temellerini oluşturmuştur.

korunması ve geliştirilmesi, ortak savunma politikası çerçevesinde bu sektörlerin belirleyen olması öncelikle kömür -çelik alanında ortaklaştırmayı gerekli kılmıştır. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun ilk üyeleri Fransa, Almanya, İtalya ve Benelüks Ülkeleri(Belçika, Hollanda, ve Lüksemburg) oldu Bu anlaşma ile ham kömür, çelik, kok kömürü, pik demiri ve hurda demir ticaretinde anlaşmayı kabul eden ülkeler arasındaki tüm engellerin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Topluluğun Adalet Divanı, Bakanlar Kurulu, Ortak Meclisi, Yüksek Otoriteden oluşan dört organı bulunmakta kömür çelik ticaretinde ortak kararlar alınması bu organlar aracılığıyla sağlanmakta idi.¹³

Daha sonra sadece kömür çelik alanı ile kısıtlı kalmayan bu birlik, diğer iktisadi başlıkları kapsayan ve siyasi hedefleri olan bir kimliğe büründü. Ortak enerji politikalarının oluşturulması amacıyla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kuruldu. 1 Ocak 1958'de uygulamaya giren Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun temelleri atılarak, topluluğun "iktisadi" yaşama dair kurallarının ortaklaştırılması hedeflendi. 1967 yılında Roma Anlaşması, AKÇT ve AAET, AB (AET) çatısı altında birleştirildi.¹⁴

Enerji alanında sağlanan işbirliği sonrasında birlik içinde GB oluşturulmasını hızlandıran bir etki yaratmıştır. Bu alanda sağlanan işbirliği aynı zamanda o dönemde birlik üyesi olan ülkelerin kendi ekonomilerini dışarıya karşı korumaları anlamına gelirken "üstünlük" sağlama hedefini de içermektedir. Enerji alanında sağlanan işbirliği sanayinin yeniden yapılanmasına da hizmet etmiştir. Bugün AB çelik üretiminde dünya ölçeğinde önde gelen ülkelere biri olmaya devam etmektedir.

2.1.4 AB entegrasyonunda kültürel faktörler

AB entegrasyon sürecine etki eden bir diğer olgu da kültürel faktörlerdir. Aslında daha çok bu etkilerin AB entegrasyonunun ilerlemesi sürecinde bir araç

---

¹³ Gamze Erbil, "Geçmişten Bugüne AB'nin Genişleme Süreci", **Gelenek Dergisi**, Sayı:78, Mayıs Haziran 2003, s.53.

¹⁴ DPT, "Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Anlaşmalar (AKÇT, AET, AAET)", Cilt I, Ağustos 1993, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>, 09.5.2007.

olarak kullanıldığı görülmektedir. Avrupalılık kimliği, yeni bir Avrupa yaratma düşüncesi ve bunun temellerini Ortaçağ'dan günümüze bu coğrafyada oluşan değerler üzerinden şekillendiğine dair fikirler AB entegrasyon sürecinin ilerlemesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu “kimlikler” yaratılmasında da belirleyen olmuştur.¹⁵

Tekeli ve İlkin'e göre Avrupa ve Avrupalılık düşüncesi ilk başlangıçta coğrafi olarak belirlenmemiştir. Coğrafya, çok uzun bir süreç içinde ortaya çıkmıştır. Avrupa ve Avrupalılık bir oluşumdur ve kaos içinde biçim kazanmıştır ve de kazanmaya devam etmektedir. Başlangıçta Avrupa yer olarak da kültür olarak da belirsizken, Avrupa'nın yeri Roma imparatorluğu ile başlayan süreçte şekillenmeye başlamış, Avrupa sözcüğü MÖ'den önce VII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ortaçağ'dan günümüze “Avrupalılık” ulus devletlerin gelişimi ile birlikte ön plana çıkmaya başlamıştır.¹⁶

Therborn ise soğuk savaş dönemin ardından jeopolitik ve dini faktörlerin Avrupa kültürünün coğrafyasını belirlediğini, sosyalizmin ortadan kalkması ile, Avrupa'nın din haritasının önem kazandığını Ortodokslar ve Katolikler arasındaki eski çatışmaların yeni kavramlar ile ifade edilmeye başladığını ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, Avrupalılık ve Avrupa içi ilişkiler kavramları geliştirilmiştir. Avrupa kültürü kavramı ise hiyerarşileri güçlendiren bir etki yaratırken, sınırları da belirleme olanağı sunmaktadır.¹⁷

---

¹⁵ Anthony D. Smith, “Ulusal Kimlik ve Avrupa'nın Birleşme Fikri”, Der. Peter Gowan, Perry Anderson, **Avrupa Sorunu**, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss.132-134. Kültürel tartışmalar Avrupa'nın ne olduğu sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu soruya verilecek olan yanıt, Avrupa tarihine nasıl bakıldığı ile bağlantılıdır. Avrupa tarihi, bir modernleşme sorunu ya da sınıf mücadelesinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir. Buna ek olarak savaş sonrası oluşan ortamda, liberalizmle sosyalizmin çatışması şeklinde de yaklaşmak mümkündür. Bunun için bkz. Richard Sakwa ve Anne Stevens, **Contemporary Europe**, Palgrave Foundations, pp.3-11.

¹⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1993 ss. 36-37.

¹⁷ Roberta Guerrina, **Europe, History-Ideas-Ideologies**, Oxford University Press Inc., London, 2002, p. 128.

2.2 AB Entegrasyon Sürecinin Tanımlanmasına Yönelik Yaklaşımlar

Bugün, topluluktan birliğe giden yolun çıkış noktası ve gelişimine bakıldığında AB entegrasyon süreci ve nedenlerinin aşağıdaki yaklaşımlar ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Carchedi'ye (2000) göre AB sürecinin başlangıç ve ilerlemesine yol açan nedenler¹⁸; a)Sosyalizmin varlığı (birleşmeyi zorunlu kılan en önemli faktör olarak tanımlanmıştır), b)Kapitalist Avrupa ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşadıkları yıkım, c)Batı Almanya'da Hitler döneminin mirası olarak güçlü bir savunma sanayinin varlığı d) Savaşın yıkımı altında kalan ülkelerin eski güçlerine yeniden kazanma isteği ve de Sovyet etkisinin azaltılması amacıyla ABD'nin bu bölgedeki etkinliğini artırma girişimleri, Yunanistan'daki iç savaşı gericiilerin kazanması, askeri diktatörlükler, Fransa ve İtalya'da solun gücünün kırılması, e) İngiltere, Fransa ve Almanya'nın geleceğin Avrupa'sını inşa ederken savunma ve güvenlik başlıklarına gösterdikleri hassasiyet ve de bu ülkelerin kendi güvenliklerini garanti altına alınması isteği, şeklinde sıralanmaktadır.

Milward¹⁹ AB entegrasyonun temel nedenlerini 4 ayrı kategoride ele alındığını belirtmektedir. Buna göre, AB entegrasyonu devletlerin geleneksel dış politika hedeflerine yanıt veren, 1945 sonrasında dünya gerçeklerine uyarlanmış bir çeşit ittifaklar sistemidir. Bir diğer yaklaşım, AB entegrasyonunun devletlerin dış politika hedeflerinin değiştirilmesinden hatta tamamıyla reddinden kaynaklandığı şeklindedir. Bu görüşe göre entegrasyon, kıtanın ulus devlet yapısını sonsuza dek değiştirmek gibi derinden hissedilen bir arzudan kaynaklanmaktadır. Bütünleşmenin asıl nedeninin Avrupa'yı ya da parçalarının birleştirmek olduğu inancına dayanır. Üçüncüsü, bütünleşme sürecinin, ulus devleti korumak üzere bilinçli olarak

---

¹⁸ Guillermo Carchedi, **For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration** London and New York, Verso, 2001, pp: 8-11.

¹⁹ Alan S. Milward, "Bütünleşmenin Baharları", **Avrupa Sorunu**, Der. Peter Gowan, Perry Anderson, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2005, ss.14-15.

tasarlanıp geliştirildiği görüşüdür. Asıl amaç da bir dizi yeni sosyal ve ekonomi politikalarıyla 1929–1945 arasındaki çöküşün ardından ulus devletin canlandırılmasıdır. Dördüncü görüş ise ekonomik ve sosyal gelişmenin uzun vadeli politikaları nedeniyle Avrupa’da ulus devletin egemenliğini yitirmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir.

AB entegrasyonu bölgeselcilik tanımı çerçevesinde de ele alınmaktadır; AB birbirine komşu devletlerin bir araya gelmeleri ile oluşan bölgeselciliğe bir örnek olarak değerlendiren yaklaşımlar da söz konusudur.²⁰ Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde AB’nin genişleme politikası ve güvenlik alanında attığı adımlar bunun bir örneği olarak ele alınmaktadır. AB genişlemesi, Doğu ve Güney Avrupa’yı kapsarken, Balkan ve Orta Asya ülkelerinin de dahil olduğu AGSK, AB’nin bölgesel güç olarak etkinliğini artırma girişimleridir.

Bir diğer yaklaşım ise, AB’yi Avrupa bütünleşmesinin kendine özgü bir görüngü olarak değerlendirmektedir. AB tarihsel bir öncülü ya da çağdaş bir benzeri olmadan ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa’daki bütünleşme olgusu 1940’lar ve 1990’lar arasında siyasal, davranışsal ve güvenliğe ilişkin ve yinelenme olanağı bulunmayan bir dizi gelişme ile biçimlenmiştir.²¹

Rosamond’a (2000) göre ise AB entegrasyonu, siyasi ve yasal yapısı ile birlikte kendine özgü bir konuma sahiptir. AB, gerek ulusal gerekse uluslararası örgütlere benzer bir yapıdan farklı işleyişlere sahip olan hükümetler arası bir kurum olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte bugün siyasi kuramlar çerçevesinde AB entegrasyon sürecini yeniden teorize etmek gerekmektedir.²²

---

²⁰ Bkz. Stephen C. Calleya (edt.by) **Regionalism in the Post-cold War World**, Ashgate, 2000 ve Mario Telo(edt.by) **European Union and New Regionalism**, Ashgate, 2001.

²¹ Armağan Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, 1.bs., Beta Yay., İstanbul, 2004, s.8.

William Wallace, **The Dynamics of European Integration**, London, London and New York for International Affairs, Pinter, 1991, p.9.

Rosamond atfen Wallace, Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, Palgrave, 2000.

²² Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, Palgrave, 2000, p.16.) AB siyasi kurumlarının federalizm, hükümetlerarasıcılık (konfederalizm), işlevselcilik ve yeni işlevselcilik kuramları çerçevesinde ele alınan bir birlik olduğunu belirtmiştir. Yeni işlevselciliğe göre entegrasyon yapısal

2.3 AB’de EE’nin Aşamaları

Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması; 1951 tarihinde Paris’te imzalanarak 23 Temmuz 1952’de yürürlüğe giren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’ nu kuran Anlaşma, 1957’de Roma’da imzalanan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Anlaşması ile Roma Anlaşması’ndan oluşmaktadır. Bu üç anlaşma kurucu anlaşmalar olarak adlandırılmaktadır.²³

Paris Anlaşması (1951) çelik ve kömür alanında işbirliği, Roma Anlaşması (1957) mal ve hizmetler alanında ortak pazar hedefi taşıırken, Avrupa Senedi (1986) ve Maastricht (1992) ile tek pazar programına; parasal ve iktisadi birliğe geçiş öngörülmüştür.²⁴ Ekonomik ve Parasal Birlik, bir Avrupa Merkez Bankası kurulması ile ortak para birimine geçişi öngörmektedir. 1993 Aralık ayında son bulan birinci aşamaya göre, üye devletlerarasında sermayenin serbest dolaşımı ekonomi politikaları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ve Merkez Bankaları arasındaki işbirliğinin yoğunlaştırılması söz konusu olmuştur. İkinci aşama olan Ocak 1994 - Ocak 1999’a kadar olan süreçte ise fiyat istikrarı sağlanması ve kamu finansmanının işleyebilmesi için, üye devletlerin ekonomik ve parasal politikalarının birleştirilmesi sağlanmıştır. Üçüncü aşamada ise 1 Ocak 1999’dan itibaren Avrupa Merkez Bankası’nın kurulması, döviz kurlarının tespiti ve tek para birimi Avro’nun yürürlüğe girmesi gerçekleşmiştir.²⁵ Ülkelerin 3. aşamaya geçebilmeleri (Avro’nun

---

bir gerekliliktir. Hükümetlerarasılıkta ise farklı devletlerin çıkarları esas belirleyen faktördür. Ancak entegrasyon “ana (çekirdek)” Avrupa devletlerinin karşılıklı rekabeti sonucunda ilerlemektedir.

²³ Roma Anlaşması, Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak tarafından 1956 yılında AKÇT üyesi devletlerin Dışişleri Bakanlarına sunulan, bir Avrupa Ekonomik Topluluğu ve bir Atom Enerjisi Topluluğu kurulmasını öngören rapora dayanılarak oluşturulmuştur.

²⁴ (Çevrimiçi) http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm, 9.08.2007.

²⁵ Avrupa para sistemine dair, kurların belirlenmesi Avrupa Para Birimi olan ECU (European Currency Unit) Avrupa Para Sistemi’nin kurulduğu 1979 yılında oluşturulmuş, 1981 yılında Birliğin bütçe hesaplarında kullanılan Avrupa Hesap Birimi’nin (European Unit of Account-EUA) yerini almıştır. ECU Birliğe üye ülkelerin ulusal para biriminin belirli ağırlıklar oranında katıldıkları bir sepetten oluşmuştur. Üye ülke para birimlerinin sepet içindeki ağırlıkları, ülkelerin Birliğin gayri safi milli hasılası ve iç ticareti içindeki paylarına göre belirlenmiştir. Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü aşamasında, 1 Ocak 1999 tarihinde Euro’nun kaydı para birimi olarak kullanılmaya başlanmasıyla ECU (Avrupa Para Birimi) yürürlükten kaldırılmıştır. İstikrar ve Büyüme Paketi, Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren başlayan üçüncü aşamasıyla bağlantılıdır. Paktin amacı, tek paraya geçilmesiyle birlikte üye ülkelerin bütçe disiplini yönünde gösterdikleri çabaları sürdürmelerini sağlamaktır. Bkz. (Çevrimiçi) http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_7/index_en.htm, 10.08.2007.

yürürlüğe girmesi) aşağıda belirtilen 5 kriteri sağlamaları koşuluna bağlanmıştır. a)Fiyat istikrarı; enflasyon oranı en düşük enflasyon oranına sahip(%1,5'den büyük) 3 ülkenin ortalamasını geçmemesi. b)Faiz hadleri; uzun dönem faiz hadleri %2'den fazla olması c)Ulusal bütçe açığının, GSYİH'nin %3'nün altında olması, d)Kamu borçlarının GSYİH'nin %60'ını geçmemesi e) Kur istikrarı için, kurun önceki 2 yılın dalgalanma marjında kalması, kriterleri ekonomik ve parasal birliğe geçiş için gerekli koşullar olarak belirlenmiştir.

1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması'yla Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almış ve AET kısaltması, AT olarak değiştirilmiştir. Bu anlaşma, ekonomik ve parasal birlik, ortak güvenlik ve dış politika ile içişleri ve hukuk alanında işbirliği başlıklarında yeni bir yapı tanımlanmaktadır. Maastricht Anlaşması, Roma Anlaşması ile kurulan Ekonomik Topluluğu'nun, 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'de imzalanan Avrupa Birliği Anlaşması ile değiştirilmiş adıdır. Avrupa Birliği Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1 Kasım 1993'ten bu yana, eski Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu olarak anılmaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) üçü birden ifade edilmek istendiğinde, Avrupa Toplulukları deyimi kullanılmaktadır. Ancak, gözden kaçırılmaması gereken nokta, söz konusu çatı altında, her üç Topluluğun da varlıklarını ve tüzel kişiliklerini korumaya devam etmeleridir.²⁶

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması'yla Avrupa vatandaşlığı tekrar vurgulanarak AB vatandaşlığının ulusal vatandaşlığa engellemeyeceği belirtilmiş, sosyal haklar alanında AB kurucu anlaşması yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu karar alma mekanizmaları; yasama ve ortak karar alma sürecinde yapılan değişikliklerle entegrasyonun siyasi ve kurumsal ayağı güçlendirilmiştir.²⁷

²⁶ (Çevrimiçi) http://www.eu2001.se/static/eng/eu_info/korthet_pelare.asp, 11.08.2007.

²⁷ (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>, 9.05.2007.

26 Şubat 2001’de imzalanan Nice Anlaşması, Şubat 2003’te yürürlüğe girerken, bu anlaşmayla Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu’ndaki üye ülkelerin oy dağılımları ve Avrupa Komisyonu üye sayıları yeni katılacak ülkeleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Yukarıda vurgulanan anlaşmalar AB entegrasyonun önemli aşamaları olarak sıralanmaktadır. AB Anlaşmalarının 3 ana basamağı vardır. İlk basamak, AT’yi oluşturan anlaşmalar diğerleri ise ortak güvenlik ve dış politika ile adalet ve içişleri ile ilgilidir.²⁸

Maastricht ile birlikte AB’nin 3 temel sütünü tanımlanmıştır. Bu 3 sütün aynı zamanda birliğin alacağı kararlarda²⁹ topluluğun belirleyen olması ya da hükümetler arası olma durumunu de belirlemektedir. Üç sütun yaklaşımı EE, dışında diğer alanlardaki bütünleşmenin “kurumsal” çatı altında nasıl ele alınacağını özetlemektedir. Buna göre; topluluk boyutu: Avrupa Topluluğu’nu kuran Anlaşma’da yer alan hükümlere tekabül eder: Birlik vatandaşlığı, Topluluk politikaları, Ekonomik ve Parasal Birlik v.b. (birinci sütun). İkinci sütün; Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası: Maastricht Anlaşması’nın V. Bölümü kapsamındadır. Üçüncü sütün ise; Adalet ve İçişleri Alanlarında İşbirliği, Maastricht Anlaşması’nın VI. Bölümü kapsamındadır.³⁰

2.3.1 EE açısından Roma Anlaşması’nın değerlendirilmesi

Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya tarafından, 25 Mart 1957 yılında imzalanan ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma

²⁸ (Çevrimiçi) http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm, 9.08.2007.

²⁹ AB içerisinde esas kararları alan organ AB Konseyidir. Konsey ortak dış politika ve güvenlik politikasının temel ilkelerini belirler. Konsey devlet ve hükümet başkanları tarafından desteklenmektedir. Konsey diğer organların çalışma ve kapsamını da belirleme yetkisine, parlamentonun aldığı kararları veto etme hakkı sahiptir. Karar alma ve yürütme organıdır. Bu dönem aynı zamanda siyasi bütünleşme başlığına önem verilmiştir. Tek Avrupa, Avrupa Birleşik devletlerinin yaratılması, tek yurttaşlık düşüncesi yoğun olarak yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede de AB organlarının (Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Mahkemesi–Sayıştay, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Merkez Bankası, AGSK) yeniden yapılanması AB Parlamentosu’nun belirleyiciliğini artırılması gibi önlemler alınmıştır.

³⁰ (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/pdfs/AB-SEMA.pdf>, 12.08.2007, bkz. (Ek-1)

Anlaşması, malların serbest dolaşımı, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımını öngörürken anlaşmaya dahil olan ülkeler arasında bir ortak pazar oluşturulmasını hedeflemektedir.³¹ Buna ek olarak, içerdiği hükümler itibari ile topluluğun kurumsal organlarının nasıl bir işleyişe sahip olacağını tanımlamaktadır.

Roma Anlaşması ile öncelikle gümrük indirimine gidilmesi ile GB sürecinin tamamlanması, öngörülmüştür. Ortak ulaştırma, enerji ve tarım³² politikalarının oluşturulması, ortak bölgesel politikaların geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, işçilerin serbest dolaşımı ve göçmen işçilerin sosyal güvenlik sorunlarına yer veren, sosyal güvenlik politikalarının belirlenmesi öngörülmektedir.³³

Kazgan'a (1975)³⁴ göre AB, mal akımlarının serbestleşmesine dayalı bir sistemdir. Üretim faktörleri ve nispi faktör fiyatları birbirine çok yakın Batı Avrupa ülkeleri arasında bir serbest ticaret denemesidir. Roma Anlaşması ile ekonomik entegrasyona doğru atılan adımlar ile vergi uyumlaştırılması, genel, iktisat politika hedeflerinin uyumlaştırılması, emek ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte 3. ülkelere karşı korumacı politikalar

---

³¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**, Çev: Dr. Haluk Günöğür, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 1985, s. 24.

³² İlk aşamada Ortak Tarım Politikası kapsamında; hububat, şeker ve süt ürünleri için hedef ve destek fiyatlarının saptanması, sığır domuz ve kümes hayvanları eti ile yumurtada pazarının desteklenmesi, meyve sebze ve şarapta sadece kalite standartları ve uygun tarifeleriyle koruma yapılması kararlaştırılmıştır. Bu başlıkta, Fransa'nın görece olarak avantajlı olduğu tarım alanında uygulanacak politikaların belirlenmesinde diğer ülkeler ile görüş farklılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Ortak tarım politikası kapsamında uygulanacak olan destek politikalarının Fransız tarımı lehine belirlenmesini amaçlayan Fransa'ya diğer üyeler destek sunmazken, ortak tarım politikası uygulamaları sancılı olmuştur. Ortak tarım politikası 1967 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Tarım politikasına yönelik uygulamalar bugün birliğin kendi içinde 3. ülkelere karşı ne tür korumacı politikalar uyguladığının bir örneğidir. Tarım alanına yönelik kamu harcamalarının yüksekliği dikkat çekerken, gıda alanında AB'nin 3. ülkelere karşı "serbest ticaret ilkeleri ile uyummayan" yöntemler ile üstünlük sağladığı görülmektedir. DTÖ, bünyesinde yapılan müzakerelerde de tarım ticaretine yönelik uygulamalar, anlaşmazlık konusu olmaya devam etmektedir.

³³ Roma Anlaşmasının ardından topluluk politikalarının yaşama geçirilmesi ülkeler arasında tam uzlaşma içinde gerçekleşmemiştir. Tarım politikası bunun bir örneğidir. Roma Anlaşması, Almanya ile Fransa arasında sağlanan "uzlaşmanın" bir göstergesi olsa da bu süreçte de iki ülke arasında görüş farklılıklarının yaşanması dikkat çekicidir. Birçok başlıkta politikaların "ortaklaşması" süreci görüş farklılıkları ve uzlaşma üzerinden gerçekleşmiştir.

³⁴ Gülten Kazgan, **100 soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı İstanbul, ss. 54-57.

uygulanmaktadır. AB, serbest rekabeti gerçekleştirme vurgusuna rağmen 3. lkelere karşı serbest rekabeti kaldırmaktadır.

Birlik içinde, kamu müdahalesi serbest rekabeti engelleyen bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Roma Anlaşması, tekelci özel teşebbss engelleyen hükümler içermekle birlikte, serbest rekabeti ye devletler arasında ve eşit güçte olanlar arasında kabul etmektedir. Bunun esas nedeni de; fiyat sistemi ve piyasa mekanizmasının kar amacı ile işlemesine dayanılarak, kaynak dağılımı ve gelişmenin gerçekleştirilmesi, kapitalizmin istikrarsızlığına karşı, kamunun dolaylı para-maliye politikası tedbirleriyle piyasalara müdahale etmesi, demeler bilançosundaki geçici dengesizlikleri, geçici koruma tedbirleri ile giderilmesi noktasında toplanmaktadır. Roma Anlaşması buna ek olarak rekabet düzeyi farklı bölgelerin, serbest rekabet ilkelerine dahil edilemeyeceğini öngörmektedir.³⁵ Bölgesel kalkınma fonları, devlet yardımları başlığı serbest rekabet ilkesi ile çelişebilmektedir.

2.3.1.1 Dört temel özgürlük ve ortak pazar tanımı

Öncelikle mal ticareti alanında GB oluşturulmasını ngren Roma Anlaşması 4 alanda serbest dolaşımı kapsamakla birlikte uygulamada bunun tam olarak yaşama geçmediği görülmektedir. Roma Anlaşması'nın 9. maddesi GB'nin içeriğini belirlemektedir. Buna göre; AB'nin malların serbest dolaşımını amaçlayan bir GB zerine kurulacağı ve bu birliğe dahil olan ülkeler arasındaki ticarete ithalat ve ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili bütün vergi ve resimlerin kaldırılacağı ve anılan ülkelerin, nc ülkelerle ilişkilerinde geçerli olmak üzere bir ortak gümrük tarifesi uygulayacakları öngörülmüştür. Her türlü ithalat ve ihracat gümrük vergileri ile eş etkili tedbirler ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve 3. lkelere OGT uygulaması öngörülmektedir.³⁶

---

³⁵ A.e., ss.54-57.

³⁶ AET, **zel İhtisas Komisyonu Raporu**, ÖİB 292, DPT 1871, DPT yayınları, Ankara, 1983, Yayınları, s. 36.

Anlaşmanın 35-37-38 no'lu maddeleri ortak tarım politikasını, 48-73 no'lu maddeleri faktör hareketlerinin (işçiler, hizmetler, sermaye) koşullarını, 74-84 no'lu maddeleri ulaştırma politikasını, 99-100 no'lu maddeleri vergi politikalarının uyumlaştırılması öngörmektedir.³⁷ Tarım, kömürcülük, çelik, ulaşım gibi toprağa bağlı ilk sanayilerin uluslar tarafından korunması gerekliliği AB'nin ilk yıllarında oluşturulan politikalarda belirleyen olmuştur.³⁸

Tarım ürünleri dışında diğer mallarda, GB'ye geçiş, Roma Anlaşması'nda öngörüldüğü şekli ile 12 yıllık geçiş sürecinin ardından, 1968 yılında tamamlanmıştır.

Sermaye alanında serbest dolaşım öngörüsünün süreç içinde tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Roma Anlaşması'nın 67. maddesine göre, üye devletlerde oturan kişilere ait sermaye hareketlerindeki kısıtlamalarla, tarafların uyrukluğu, ikametgahı ya da yatırım yeri ile ilgili ayırım gözetici işlemlerin kendi aralarında giderek kaldırılmasını öngörmektedir.³⁹ Bu alanda da ülkelerin politikalarına göre de farklılık görülebilmektedir. Örneğin İtalya ve Fransa ilk dönemde sermaye akımlarına belli kısıtlamalar getirmiştir.⁴⁰ Bunun temel nedeni, sermayenin serbest dolaşımı ile üye devletlerin ulusal iktisat ve para politikası arasındaki ilişkidir.⁴¹ Sermayenin serbest dolaşımına yönelik girişimler 1980 sonrası dönemde hız kazanmıştır. Dünya sermaye akımlarına yönelik politika değişikliği(mali serbestleşme) ve AB-92 sürecinin buradaki belirleyici etkisi oldukça yüksektir. Birlik serbest Avrupa sermaye piyasasına geçişi 1992 ile kabul etmiştir.

İşçilerin serbest dolaşımı kurucu Roma Antlaşması'nın 48 inci maddesinde tanımlanmıştır. 1968 yılında hukuki olarak hizmet ediminin serbestleşmesi süreci gerçekleşirken emeğin serbest dolaşımına yönelik atılan ilk adımlardan biri sosyal güvenlik alanındaki politikaların üye devletlerarasında uyumlaştırılması söz konusu

---

³⁷ İKV, a.g.e, ss.17-73.

³⁸ Anthony Sampson, **Avrupa Nereye Gidiyor?**, Sander Yayınları, İstanbul, 1969, s.107.

³⁹ İKV, a.g.e, s.52.

⁴⁰ Williem Molle, **The Economics of European Integration Theory, Practice, Policy**, Ashgate Publishing; 5th Edition, 2006, p.228.

⁴¹ Kazgan, a.g.e, s.40.

olmuştur.⁴² Roma Anlaşması'nın, 117-122 no'lu maddeleri sosyal hükümleri içerirken, eşit ödeme ilkesi, çalışma koşulları ile hayat standartlarının uyumlaştırılmasını kapsamaktadır.⁴³

İşçilerin serbest dolaşımını ve de bireylerin üye devletler arasında serbest yerleşimi ile hizmet alımlarının serbestleşmesini öngören Roma Anlaşması'nda, serbestleşmenin aşamalı olarak yaşama geçirilmesi belirtilmiştir. Ancak birlik içinde serbest dolaşım Maastricht 1992'de yürürlüğe girmiştir. Roma Anlaşması'ndan günümüze “emeğin” serbest dolaşım ilkesi yerine özellikle “kişilerin” serbest dolaşım ilkesinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Genel anlamda emeğin serbest dolaşımı ise; konuyla ilgili mevzuat mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması, vatandaş hakları, işçilerin serbest dolaşımı ve sosyal güvenlik politikalarının koordinasyonuna ilişkin hükümler içermektedir.⁴⁴

2.3.1.2 Ortak pazar ve ortak gümrük tarifesi

Roma Anlaşması öncelikle, AET'yi kuran ülkelerin temel entegrasyon modeli olarak benimsedikleri ortak pazarın oluşturulmasına yönelik hükümler içermektedir.

---

⁴² Kazgan, a.g.e, s.39.

⁴³ İKV, a.g.e, ss.89-92.

⁴⁴ 1972 yılına kadar sosyal hükümler ile ilgili başlıklarda somut adımlar atılmamıştır. 1972 Paris toplantısı ile sosyal politikaların oluşturulması gündeme gelmiştir. AB genişleme süreci ile işçilerin serbest dolaşımı daha farklı koşullara bağlanabilmiştir. AB'ye daha sonra katılan Yunanistan, İspanya ve Portekiz için de geçiş dönemleri uygulanmış ve bir sektör ya da bölgede ortaya çıkabilecek ekonomik problemlerle ilgili olarak korunma önlemi alınabilmesine dair hükümler katılım anlaşmalarına eklenmiştir. Ayrıca, iş gücü piyasasında meydana gelebilecek ciddi bozulmalar için de yalnızca Lüksemburg özelinde bir korunma önlemi tanımlanmıştır. 1992 yılı sonunda iç pazarın tamamlanmasıyla kişilerin serbest dolaşımı tüm üye ülkelerde işlerlik kazanmıştır. Bu dönemde, hizmetler için bir geçiş süreci öngörülmemiştir. İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın AB üyeliklerinde, kişilerin serbest dolaşımına ilişkin mevzuat Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması kapsamında, bu ülkelerin üyelikleri öncesinde yürürlüğe konulmuştur. Diğer taraftan Almanya birleşmesi özel bir durum yaratmış ve gerek ulusal gerekse AB düzeyinde kişilerin serbest dolaşımı birleşmeyle eş anlı olarak başlamıştır. Son genişleme süreci ile birlikte ise kültür ve lisan engelinin bulunmamasının yanı sıra aile bağlantılarını da içine alacak şekilde tarihsel bağların varlığı ve düşük ücretler ve yüksek seviyelerdeki işsizliğin şekillendirdiği ekonomik yapı göçü hızlandıran unsurlar olarak tanımlanırken, AB bu başlıkta yeni önlemler almıştır. Birleşmeyi takip eden 10 yıl içerisinde Doğu Almanya nüfusunun %7.3'ü (nüfusun %2.8'i ilk altı ayda olmak üzere) batıya göç etmiştir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in serbest dolaşımdan yararlanma sürecinin günümüzdeki gelişmeler açısından bir model oluşturabileceği düşünülmektedir. Akdeniz ülkelerinin katılımlarında gündeme gelen başlıca endişe, coğrafi yakınlık, gelir farklılıkları, yüksek işsizlik oranları ve göç eğilimine bağlı olarak meydana gelebilecek hareketlerin, işgücü piyasalarında ciddi tahribatlara yol açacağı yönünde olmuştur. Bkz. (Çevrimiçi) AB Genel Sekreterliği, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21638&l=1>, 14.08.2007.

Bu çerçevede ilk olarak malların serbest dolaşımının sağlanması için, başta miktar kısıtlamaları ve gümrük tarifeleri olmak üzere üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayıcı tüm engellerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı OGT benimsenmesi yoluyla bir Gümrük Birliği oluşturulması öngörülmüştür.⁴⁵ AB üyelerinin ortak gümrük tarifesine geçiş süreci 1968 yılında tamamlanmıştır.

Malların serbest dolaşımı öngörülürken, öncelikle hangi mallarda OGT' ye geçiş sağlanacağı tartışma konusu olmuştur. Gümrük birliğiyle kotaların ve gümrük tarifelerinin kaldırılması ve dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasıyla üye ülkeler arasında ticaret serbestleştirilmesi, üçüncü ülkeler yerine birlik içi ticarete yönlendirilmesi hedeflenmektedir. İlk önce AKÇT ile birlikte demir-çelik ürünlerinde, sonra da demir-çelik dışı ürünlerde gümrük birliği oluşturulmuştur. Bunun sonucunda ticarete görünen artış ve sağlanan faydalar göz önüne alınarak sanayi ürünlerinde de gümrük birliğine gidilmiştir. Üçüncü ülkelere 1968'de OGT konmuştur. 1961 yılı itibari ile OGT %30 oranında azalmıştır. 1959 itibari ile %10 oranında bir tarife indirimi 3. ülkelere uygulanmaya başlanmıştır. İkinci tarife indirimi 1961 yılında %10-%20 arasında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan OGT'de yer alan vergi oranlarının basit aritmetik ortalaması başlangıçta % 40 civarındayken 1999'da bu oran %'4'ün altına indirilmiştir.

Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihte üye ülkelerin tarife oranlarındaki farklılıklar dikkat çekerken, en yüksek tarife oranlarına sahip olan Fransa ve İtalya tarife oranlarında en fazla indirimi gerçekleştiren ülke olmuştur. 1955 yılında Fransa'da ortalama tarifeler %18,1, İtalya için %17,3 iken, Almanya için bu oran %15,5'tir.⁴⁶ 1958 yılı verilerine göre ise imalat sanayi mallarına AB-6 ülkeleri %12- %22 arasında değişen oranlarda tarifeler uygulamaktadır. Ülkeler arasındaki tarife oranlarının düzeylerindeki farklılaşma süreç içinde giderildiğinden, belli bir mal için farklı ülkeler farklı tarife oranlarına sahiptir(o tarihte).Örneğin, kimyasal mallarda Fransa %16 tarife oranına sahip iken Almanya'da bu oran %8'dir.

---

⁴⁵ İKV, "Roma Antlaşması (Treaty of Rome)", (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260>, 7.08.2007.

⁴⁶ Balassa Bela, "Economic Integration", **The New Palgrave A Dictionary of Economics**, Vol:2, Macmillan, London, 1987, pp.46-47.

Giyimde, Fransa ve İtalya %26 ile %25 oranında tarife uygularken, Almanya’da bu oran %13’tür. ABD’deki tarife oranları ise AB ortalamasının üzerindedir.⁴⁷ 1960 yılında OGT ortalaması %8,2 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında ise tarım dışı ürünlerde %6,9 oranında olan OGT, 2000’de % 4,1 olarak gerçekleşmiştir. KDV oranları ile birlikte ele alındığında ise tarife oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Tablo 2.1’de de görüldüğü üzere, toplam ticaret engeli, süreç içinde tarife oranındaki indirimle rağmen aynı düzeylerde kalmıştır.

Tablo 2.1: Avrupa’daki KDV Oranları ve Tarife Oranları, 1968–2006

	1968	1973	1988	1996	2006
KDV uygulayan AB–25	3	11	15	24	25
Ortalama Tarife oranı	%10,4	%6,6	%5,8	%5,4	%4,4
Ortalama KDV oranı	%13,44	%15,01	%18,54	%19,11	%19,36
Toplam ticaret engeli	%23,84	%21,61	%24,34	%24,51	%23,76

Kaynak: NationalTextile, “VAT Rates and Tariff Rates in Europe” (Çevrimiçi)
http://www.nationaltextile.org/VAT/appendix_b/pdf, 7.07.2007.

Birlik, tarife (OGT) ile birlikte, yerel üreticilerin iç pazarda diğer ülkelerden ithalat yapan imalatçılarla adil ve eşit bir şekilde rekabet edebilecekleri bir ilke ile hareket ettiğini belirtmektedir⁴⁸ ancak uygulamada tarım örneğinde olduğu gibi tarife dışı engellerin varlığı bu ilke ile çelişmektedir.

Bugün OGT⁴⁹, ithalat ve ihracat vergilerini, özel mallarla ilgili vergi muafiyetlerini, tarımsal vergiler, anti-damping ve tercihli vergileri, tarife kotalarını ve kısıtlamalarını kapsayan bütün Avrupa Topluluğu düzenlemelerinin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Tarifeler birlik içinde ortak olmasına rağmen vergi oranları malın menşesine ve ne olduğuna bağlı olarak değişebilmektedir. Vergi oranları yine malın iktisadi hassasiyetine göre değişebilmektedir (birlik tarafından bu

⁴⁷ Ali M. El-Agraa, **The Economics of the European Community**, Philip Alan/St.Martin’s Press, 2nd Edt., London, p.65.

⁴⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Soru-Cevap”, (Çevrimiçi)
http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=1&forum_id=59&thread_id=3384, 5 Eylül 2007.

⁴⁹ Ortak gümrük kodu uygulaması ile birlikte (1994) gümrük birliğinin ortak yasal çerçevesi yeniden tanımlanmıştır.

şekilde tanımlanmaktadır). Vergi oranları ürünlerin rekabet gücüne bağlıdır. Buna göre, tarife, malların sınıflandırılmasının her mal sınıfına uygulanan vergi oranlarıyla kombinasyonuna verilen addır. Buna ilaveten, tarife, örneğin “malın menşei” gibi, ithal edilen bir mal üzerine etki eden gümrük vergisini etkileyen bütün diğer Topluluk mevzuatını kapsamaktadır. Tarife bir kavram olarak tanımlayan AB mevzuatına göre; tarife tek bir kodlanmış yasanın aksine bir yasalar bütünüdür. Bununla birlikte bir mevzuatın parçası olmayan “TARIC (Avrupa Toplulukları Bütünleştirilmiş Gümrük Tarifesi)” adı altında bir çalışma tarifesi de mevcuttur.⁵⁰

Yine bugün AB bünyesinde sanayi mallarına yönelik uygulanan OGT dünya ortalamasına göre oldukça düşük olmasına rağmen, tarım ürünlerine yönelik tarifelerin yüksekliği dikkat çekmektedir. OGT dışında tarife dışı engellerin (anti-damping, sübvansiyonlar, gönüllü ihracat kısıtlamaları), yukarıda belirtilen malların menşei gibi uygulamalar aslında AB'nin kendi iç pazarını 3. ülkelere karşı koruma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'lerin ortalarında gönüllü ihracat kısıtlamaları AB'de sıkça kullanılmaktadır. Buna göre 50 gönüllü ihracat kısıtlamaları uygulamasının 1/3'ü Japonya'nın ihracatına yöneliktir.⁵¹ Gönüllü ihracat kısıtlamaları ve tarife dışı engeller korumacılık tartışmalarını canlı tutmaktadır. Birliğin Ortak Tarım Politikasının bir parçası olarak tarım ürünlerine uygulanan tarifelerin yüksekliği özellikle GOÜ'lerin AB'ye tarım ürünü ihracatını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu tür uygulamalara ek olarak AB mevzuatlarının kapsamına bakıldığında 3. ülkelere karşı tarife dışı engellerin farklı şekillerde ortaya

---

⁵⁰ Bkz. (Çevrimiçi)

http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/tariff_aspects/index_en.htm, 2.05.2007 ve İKV, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1228>, 17.08.2007.

TARIC (Avrupa Toplulukları Bütünleştirilmiş Gümrük Tarifesi), 2658/87 sayılı Tüzük ile kabul edilen Kombine Nomenklaturası esasına bağlı olarak AT Komisyonunca 1987 yılında hazırlanan bir gümrük tarifesidir. AB'nin 11 resmi dilinde hazırlanan ve 15.000'e yakın tarife çizgisini kapsayan TARIC, tüm üçüncü ülkelere uygulanan vergi oranları ile tercihli vergi oranlarının yanı sıra, Topluluğun Ortak Ticaret Politikası kapsamında yer alan tüm önlemleri de kapsamaktadır. Uygulamaya ve bilgi vermeye yönelik bir araç olan TARIC'in kendi yasal statüsü bulunmamaktadır. Üye ülkelerin yürürlükteki tarifelerinin (working tariff) hazırlanmasına doğrudan temel oluşturan TARIC kodlarının uygulandığı bir başka alan da otomatize gümrükten çekme (automated customs clearance) işlemleridir. AB ülkeleri ile üçüncü ülkeler arasındaki gümrük ve istatistiksel deklarasyonlarda TARIC kodlarının kullanımı zorunludur. TARIC her yıl AB Resmi Gazetesi'nde (C serisi) yayınlanmaktadır.

⁵¹ Jeffrey Harrop, **The Political Economy of Integration in the European Community**, Edward Elgar, Hampshire, 2000, p.53.

çıkabildiği görülmektedir. Örneğin, AB gıda standartlarına uygun malların ithalatı gibi. “Ticareti koruma araçları (**trade defence instruments**)” kavramı⁵² son yıllarda sıkça kullanılırken, tarife dışı engeller tanımlaması yerine bu tür yaklaşımlar üzerinden ithalata yönelik engellemeler (ya da iç piyasanın korunmaya çalışılması) gerçekleştiği görülmektedir.

Diğer yandan OGT uygulaması ile birlikte birlik içinde tam serbestleşme hedefi taşıyan AB, birlik içindeki tarife dışı engellerin ortadan kaldırılmasını özellikle AB-92 süreci ile birlikte gündemine almıştır.

2.3.2 GATT süreci ve AB entegrasyonu

AB’nin, GATT ilkelerine ne kadar uyumlu olup olmadığı tartışmaya açık bir başlıktır. AB’nin GATT’ın 24.maddesine uygun bir şekilde kurulması diğer entegrasyon hareketleri için de örnek teşkil etmiştir. Bununla birlikte AB’nin ticaret politikası en çok kayırılan ülke ilkesi ile ulusal muamele ilkesi ile çelişebilmektedir.⁵³

GATT nezdinde yürütülen müzakereler diğer bölgesel bloklara göre AB örneğinde farklılıklar içermektedir. AB ülkeleri GATT nezdinde yürütülen müzakerelere ayrı ayrı ülkeler olarak katılmamaktadır. Bu da AB’ye uluslararası ticaret kurallarını ve müzakerelerini yürütmekte önemli bir avantaj sağlamaktadır. 1963–67 yılları arasında düzenlenen Kennedy Roundu’ndan bu yana GATT bünyesinde gerçekleştirilen müzakerelere, “AB” olarak katılırken, AB, OGT

⁵² Bkz. (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/respectrules/tdi_enlarg/index_en.htm, 2.08.2007.

⁵³ GATT’ın temel ilkelerine göre: a) Ülkelerin ulusal sanayilerini dış rekabete karşı korumaları (Yerli Endüstrinin Tarifelerle Korunması) kabul edilmekle birlikte bunun düşük düzeydeki gümrük tarifeleriyle yapılması kararlaştırılmış, birkaç istisna dışında miktar kısıtlamasına gidilmesi yasaklanmıştır. b) Ülkeler yerli sanayilerini korumak amacıyla uyguladıkları tarifeleri (Tarife Taahhütleri) tekrar yükseltmemek üzere indirmek ve kaldırmak zorundadır. c) Ülkeler arasında ithal ve/veya ihraç edilen malların tabi olduğu gümrük tarifelerindeki farklılıklar ortadan kaldırılarak (En Çok Kayırılan Ülke Kaydı) farklı ülke menşeli arasında ayırmacılık yapılması yasaklanmaktadır. d) İthal edilmiş ürünlerle bunlara eş yerli ürünler arasında ülke içi vergiler ve kuralların uygulanmasında (Ulusal Muamele İlkesi) ayırmacılık yapılması yasaklanmaktadır. Türkel Minibaş, “Önümüzdeki 1000 Yılın Anayasası”, (Çevrimiçi) http://www.antimai.org/kitap/mai_taslak/minibas.htm, 5.08.2007.

uygulaması ile Kennedy Roundu'nda ABD ile rekabet edebilme olanağı elde etmiştir. OGT düzeyinin ise GATT müzakereleri ile dünya ticaretinin serbestleşme politikalarına göre şekillendiği görülmektedir.

Bununla birlikte, AB'nin GATT bünyesinde ticarete konu olan her başlıkta tek bir kurumsal politika ile hareket etmediği de görülmektedir. Örneğin Roma Anlaşması'nda muz ithalatına yönelik ithalat kuralları üye ülkelere bırakıldığından, bu başlık GATT ile AB arasında sürekli müzakere konusu olmuştur. 36 yıl ve 2 GATT paneli ve Uruguay görüşmelerinden gelen baskı sonucunda tek bir AB ithalat düzenlenmesi söz konusu olabilmıştır.⁵⁴

Kennedy Roundu sırasında OGT % 8,2, ABD'nin sanayi ürünlerine yönelik uyguladığı tarife ise %8,7 oranındadır.

Uruguay Roundu ile sanayileşmiş ülkelerin sanayi ürünlerine yönelik tarifeleri indirmeleri ile (%5'den, %3,5'e) AB ithalatının %40 gümrüksüz gerçekleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte, tarım alanına yönelik tarifelerde %35 oranında indirim gidilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁵ AB, Uruguay Roundu ile birlikte hizmet alanında en büyük serbestleşmeyi yapmıştır.

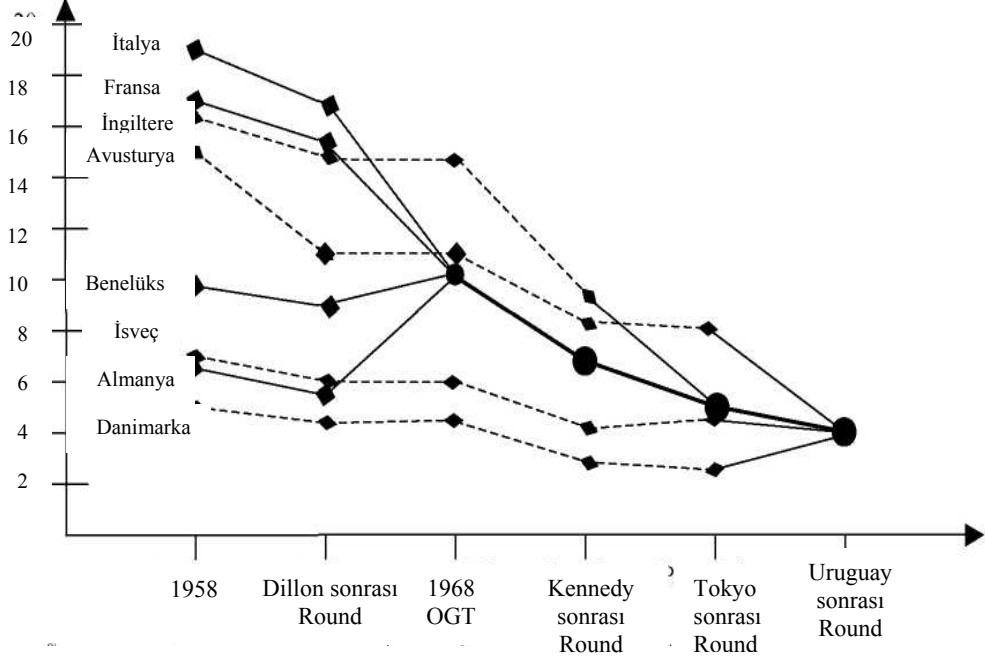
---

⁵⁴ Patrick A. Messerlin, **Measuring the Costs of Protection in Europe**, Institute for International Economics, London, 2001, p.5.

⁵⁵ Carchedi, **a.g.e.**, p. 170.

Şekil 2.1: Seçilmiş AB-15 ülkeleri için tarifelerin evrimi
(Sanayi malları için basit ortalama MFN tarifeleri)

Kaynak: Annette Balaoing, Joseph Francois, Deconstructing EU Trade Policy, July 2005, (Çevrimiçi) http://www.tcd.ie/iis/documents/seminar%20papers/FRANCOISText_Jul05.pdf, p.19. 6.08.2007.

GATT nezdinde yürütülen müzakerelerde sanayi ürünlerine yönelik tarife oranlarının düşürülmesi süreci ABD ile AB arasında tartışma konusu olurken bugün Doha Round'u ile gelen süreçte GOÜ ile gelişmiş ülkeler arasında özellikle de tarım ürünlerine yönelik tarife oranları başlığı netlik kazanmamıştır. AB Doha sürecinin devamı olan Hong Kong (2005) görüşmelerinde ticareti bozan tarım sübvansiyonlarında %70 oranında indirim, en yüksek tarım tarifelerinde %60 indirim, ihracat sübvansiyonlarının toplamda %46 indirimi teklif etmiştir.⁵⁶ Tarım ticareti başlığında ABD ile AB sübvansiyonların indirim oranı başlığında anlaşamazken, GOÜ bu indirimlerin gerçekte korumacı ticareti engellemeyeceğini savunmaktadır.

Bugün, AB 3. ülkelere karşı sanayi mallarında en düşük tarife oranını (%4) uygularken, tarıma yönelik en yüksek tarife oranı uygulayan ülkelerin başında gelmektedir. Tarıma yönelik ortalama tarife oranı %23 düzeyindedir. Ortalama tarife

⁵⁶ Bkz. (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/newround/doha_da/index_en.htm, 2.05.2007.

oranlarının ötesinde dikkati çeken bir başka nokta toplam koruma oranının(tarife ve diğer tarife dışı engellerin toplamı) özellikle tarım alanındaki yüksekliğidir. Tarife dışı engeller ile birleştirildiğinde tarım ürünlerinde %104 süt ürünleri için, şeker için ise %117 oranına çıktığı görülmektedir(1990 verilerine göre). Ortalama tarifeler sanayi ürünleri için 1990'da 6,8 iken efektif koruma oranı %7,2'dir.1999'da sanayi ürünleri tarife oranı için %4,3 olarak belirlenirken, efektif koruma oranı %4,7'dir.⁵⁷

AB'nin 3. ülkelere yönelik en temel politikası Doha sürecinde sanayi mallarının tarifelerinin indirilmesi olmuştur. AB ortalama gümrük vergisi koruma oranı sanayi malları üzerinde %4,2 düzeyindedir ve de "MFN" ilkeleri dikkate alınmaktadır. AB ile GOÜ arasındaki ticaret ikili anlaşmalar, GTS (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi)⁵⁸, ya da tarife süspansiyonu sistemleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Tarım ürünleri dışındaki malların ticaretinde AB, GOÜ'nün AB'ye yönelik ticaretinin %70'ini oluşturmaktadır. AB, tekstil, ayakkabı ticareti başlıklarında DTÖ'nün uyguladığı politikalara, tarife indirimlerine veri olarak hareket etmektedir.⁵⁹

1971 yılında GOÜ ile yapılan ticaretin GTS sistemi üzerinde belirlemeyi onaylayan AB ticaretinde bugün GTS ilkelerine bağlı olarak yapılan ticaretin oranı görece düşüktür. AB ithalatının %40'ı GOÜ ile yapılmaktadır. Ancak toplam ithalatın sadece bunun %27'lik kısmı GTS sistemi altında gerçekleşmektedir.⁶⁰ Şeker, pirinç ticareti gibi ürünlerin GTS sistemine dahil olduğu düşünüldüğünde

---

⁵⁷ Messerlin, a.g.e, pp.22-23

⁵⁸ GATT ve UNCTAD çerçevesinde oluşturulan GTS sisteminin hukuki altyapısı da, GATT akit taraflarının 1971 yılında aldıkları kararlarla oluşturulmuş ve 1971 yılında AB, on yıllık bir dönem için ilk GTS rejimini oluşturarak uygulamaya başlamıştır. 1981 yılında on yıllık bir dönem için tekrar uzatılan ve sanayi, tekstil, AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ve tarım ürünleri için ayrı Tüzükler kapsamındaki GTS düzenlemeleri 1994 yılına kadar uygulanmaya devam etmiştir. DTÖ'nün de kurulması ile sonuçlanan Uruguay Round sonrasında GTS çerçevesinde de değişiklikler getirilmiş, bu nedenle AB'nin 1995-2004 yıllarını kapsayan son düzenlemesinde GTS modeli önemli bir revizyon geçirmiştir. GTS'nin hukuki düzenlemesine ilişkin 2820/98 sayılı Konsey Tüzüğü'nün kapsadığı dönem 31 Aralık 2001 tarihinde sona ermiş olup, 2002-2004 dönemi için uygulanacak GTS rejimi hakkında 10 Aralık 2001 tarihli ve 2501/2001 sayılı Konsey Tüzüğü yayınlanmıştır. Ortak ticaret politikası kapsamında, geliştirmekte olan ülkelere tercih tanımalarının araçlarından biridir. Bkz. (Çevrimiçi) http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2004/march/tradoc_116448.pdf, 2.05.2007.

⁵⁹ Bkz. (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/sectoral/industry/tntb/index_en.htm, 2.05.2007.

⁶⁰ Christopher Stevens, "Creating a Development Friendly EU Trade Policy", (Çevrimiçi) http://www.ids.ac.uk/ids/global/pdfs/CS_GSP_BP.pdf, 12.07.2007.

AB'nin GTS ticaretini kendi iç piyasasındaki üretim koşullarını veri olarak belirlediği görülmektedir. 1999 verilerine göre AB'nin GTS ithalatı sadece %9 oranındadır.⁶¹

MFN ilkesine bağlı olarak gerçekleştirilen ticarete de AB'nin korumacı politikaları temel aldığı görülmektedir. AB ticaretinin önemli bir bölümünün MFN tarifelerinden daha düşük oranlarda, uygulanan tarifelere göre şekillendiği belirtilmesine rağmen, AB 1990'lı yılların sonunda MFN ilkeleri uyguladığı DTÖ üyeleri sayısını genişletmiştir. Buna göre, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda, Avustralya, Hong Kong (GTS sisteminden ayrılmaları ile) ve ABD, MFN tarifelerine tabi olan ülkeler arasında yer almıştır. Bu da AB'nin MFN tarifeleri ile yapılan ithalatını artırmıştır. 1990'da %35 olan bu oran 1999'da %39 olmuştur.⁶² Diğer yandan AB'nin hiç üretimini yapmadığı petrol, tropik meyveler gibi ürünlerde ise sıfırın altında MFN tarifeleri uygulanmaktadır. Sapir hesaplamasına göre ithalatın %25-%30 arasında değişen oranının tercihli tarifelere bağlı olarak yapıldığını belirtmektedir.⁶³ GTS sistemi, altında yapılan ticarete, MFN tarifeleri çok düşüktür ve bazı hassas ürünler bunun dışında bırakılmıştır. Sapir'e göre GTS statüsünde yapılan AB ithalatının %36'sı sıfır oranında(negatif) MFN'ye tabidir, geriye kalan %64'ünün sadece %24'ü için öncelikler talep edilmektedir.⁶⁴

2.4 AB Entegrasyonunun Statik Etkileri (TY-TS etkileri)

Roma Anlaşması'nın ardından AB'nin ilk döneminde özellikle GB'nin TY-TS etkileri tartışılmış, OGT ile bölge içi ticaretin nasıl değiştiği ile bunun 3. ülkelere etkisi ele alınmıştır.⁶⁵ Birlik içi ticaretin nasıl geliştiği, GB'nin statik etkilerinin ele alınırken, GB'nin refah etkisinin olup olmadığı ve dolayısıyla GB oluşturmamın

---

⁶¹ Mehtap Atakan, (Çevrimiçi) <http://www.gumruk.gov.tr/gumruk/dosyaupload/ab/gts.pdf>, 14.07.2007.

⁶² Messerlin, **a.g.e**, s.28.

⁶³ **A.e.**

⁶⁴ Alan Winters, "European Union Trade Policy: Actually or Just Nominal Liberal?", **Interlocking Dimensions of European Integration**, Edt. by Helen Wallace, Palgrave, 2001, p.32.

⁶⁵ Bununla birlikte TY-TS etkilerinin nasıl ölçüleceği tartışmasının yanı sıra GB'nin, TS ve TY etkilerinin ölçülmesinin zorlukları üzerinde durulmaktadır.

rasyonalitesi tartışılmıştır. Bu tartışmanın bir diğer alt başlığı da birliğin dünya ölçeğindeki konumu (ABD ve EFTA karşısında) ile ilgilidir.

2.4.1 1958 -1968 dönemi

GB'ye geçiş bu dönemde tamamlanırken, 1958–1968 dönemi arasında büyüme, ticaret hacmindeki değişim ve yatırımların nasıl etkilendiği üzerinde durulmaktadır.

İlk dönem çalışmalar arasında, Verdoorn (1954), Janssen (1961), Krause(1963), Lamfalussy (1963), Verdoorn ve Meyer zu Schlochtern (1965), Balassa (1967, 1975), Truman ve Kreinin (1974) ortak pazarın, TY- TS etkilerini incelemiştir. Lamfalussy'e (1963) göre, ortak pazara katılan ülkelerin ve de birlik dışında kalan ülkelerin ortak pazara ihracatının ve de görel olarak ortak pazar üyesi ülkelerin performanslarının ele alınması AB'nin dünya piyasalarında rekabet gücünün ölçülmesi bakımından dikkate alınmalıdır. Lamfalussy, 1958–1960 ile 1960–1962 arasında ticaret akımlarını incelerken net bir TY-TS etkisinden bahsedilmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁶⁶ Verdoorn ve Meyer zu Schlochtern de ortak pazar etkisinin dünya ticaretinin bileşimini etkilediğine dair kesin bulguların olmadığını belirtmektedir. Ortak pazarın TS etkilerine dair herhangi bir bulgu söz konusu değildir.⁶⁷

Balassa, yaptığı çalışmalarda, içecekler ve tütün, hammadde, yakıt, kimyasallar, makineler, ulaştırma araçları, diğer imalat ürünleri sınıflandırması yaparak TS -TY etkilerini ortaya koymuştur. Balassa, 1953–1959 arası dönem ile (entegrasyon öncesi dönem) ile 1959–1965 arası dönemi karşılaştırırken, toplamda TS etkisinden söz etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. AB dış ticareti yaratıcı etkiden kazançlı çıkarken, geriye kalan üçüncü ülkelerin TS etkisi daha fazladır. 1959–1965 arası dönemde tarifelerin tamamen kaldırılması ile AB'nin TY

---

⁶⁶ Bela Balassa, "Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market", **The Economic Journal**, Vol. LXXVII, No. 305, March 1967, p.3.

⁶⁷ A.e.

etkilerini 2 kat artırması beklenmektedir.⁶⁸1959 -1965 arası dönemde toplam ihracattaki bölge içi ticaret % 32.4'ten %43.5'e, bölge içi ithalat ise %33.3'ten %41.7'ye yükselmiştir.⁶⁹ Balassa (1975) çalışmasında ise 1959-65'den 1965-70'e olan dönem için TY genişlemenin azaldığı ve de TS etkinin arttığını hesaplamıştır. ⁷⁰ Balassa (1963) ortak pazar ülkelerinin 1957 ile 1961 arasındaki GSMH artışının %20.9 oranında olduğunu ABD ile İngiltere'nin ise aynı döneme ait GSMH artışının % 9.8 ile %11.3 olarak gerçekleştiğini belirtmektedir.⁷¹ AB içi ticareti 1969 yılında AB kurulmadan önceki orana göre %50 daha fazla, TS etkisi ise daha azdır. AB, toplam ithalatı 1957 ile 1961 arasında %10.7 oranında, AB içi ithalat ise aynı dönemde %14.8 oranında, 3. ülkelerden ithalat ise %8 oranında artmıştır. ⁷²

Gıda, içecek ve tütün ürünlerinde TY etki söz konusudur. Bunun tarım başlığında olması özellikle tarım politikası ile ilgilidir. Fransa'nın, Cezayir şaraplarına yönelik kısıtlaması ve de tütün için iç tarife oranlarının düşürülmesi bu sonucu beraberinde getirmiştir. Tarife değişikliği plastik ürünlerini de etkilemiştir. Bu grupta, üye olmayan ülkelerin plastik ürünleri ikame edilmiştir. İmalat sanayi ürünlerinde ise yarı mamul ürünler, dayanıklı olmayan ürünler dışında TY etkisi görülmemektedir. Makine ve ulaştırma araçlarında dışsal TY etkisi görülmektedir.⁷³ Bu alandaki değişiklik ise söz konusu dönemde artan yatırım oranları ile ilgilidir. Makine alanına yönelik yatırım oranlarındaki artış, savaş sonrası dönemin etkileri, kapitalizmin yeni bir genişleme evresinde olması ile de ilgilidir.

Statik etkilere yönelik bir diğer çalışma Swann, tarafından yapılmıştır Buna göre, AB-15 için TY 10 milyar dolar iken TS 1 milyar dolar ile sınırlı kalmıştır.⁷⁴ Swann (1970) göre ise 1953-58 dönemi ile 1958-1967 dönemleri

---

⁶⁸ A.e, p.2.

⁶⁹ A.e.

⁷⁰ A.e.

⁷¹ Bela Balassa, "EU Integration Problems and Issues", **The American Economic Review**, Vol. 53, No: 2, May 1963, p.175.

⁷² A.e, p.184.

⁷³ A.e, pp.9-10.

⁷⁴ Jeffrey Harrop, **The Political Economy of Integration in the European Community**, Edward Elgar, Hampshire, 1992, p.65.

arasında 3. ülkelerden ithalat ortalama yıllık %9.4'ten %10.0 yükselmiş, birlik içi ticaret ise 14.2'den 28.4'e ulaşmıştır.⁷⁵

Truman, AB-10 için yapılan çalışmada, 1968 fiyatları ile TY etkinin TS etkisine göre daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. 1960-68 yılları arasında 134 alt sektörden %29'unda TS etkisinin gerçekleştiği belirtilmektedir.⁷⁶

Truman ve Kreinin (1974) AB-15 için yaptığı çalışmasında ise GB kazançlarını, GSMH'nin %1 ya da %2'si ile sınırlı kalacağını belirlerken, kazançların daha çok imalat sanayi ürünleri, TS etkisinin ise tarım alanında olduğunu tespit etmiştir.⁷⁷

1968'e kadar olan dönemde, birlik içi ticaret altı kat artmıştır. Üye olmayan ülkelerden ithalat da artmıştır. Birlik içi ticaret ağırlıklı olarak imalat sanayi ürünlerinin yarattığı ticaret yaratıcı etkiden kaynaklıdır.⁷⁸ 1958 ile 1970 arasında birlik üyesi ülkelerden ithalat 2,5 katı artmıştır. Bu oran 1957'de %4,8 iken, 1970'de %12,4'e yükselmiştir. Üye olmayan ülkelerin ithalatı da %6,4'den %8,7'ye yükselmiştir.

2.4.2 Ticaret hacminde ve hadlerinde değişim

Verdoorn (1954), Janssen (1961) ve Krause (1963) bölge içi ticaretteki değişimi incelerken iç tarifelerin, ticaret akımları ve de ticaret hadlerine etkisini ele aldılar. Ticaret akımlarındaki değişim, bölge içi ticaretteki artış, TY etki şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁹

---

⁷⁵ Dennis Swann, **The Economics of the Common Market**, England, Penguin Books, 1970, p.40

⁷⁶ Edwin M. Truman, "The effects of European economic integration on the production and trade of manufactured products", **European Economic Integration**, Amsterdam, North Holland, 1975, pp.20-21.

⁷⁷ Harrop, **a.g.e.**, p.65.

⁷⁸ Truman, **a.g.e.**, p.38.

⁷⁹ Balassa, "Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market", p.2.

Petith (1977) ticaret hadlerindeki değişimin etkilerini ele aldığı çalışmasında entegrasyonun bir gerekçesi olarak da ticaret hadlerindeki kazancın hedeflenen politikalardan biri olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁰ Ticaret hadlerinin GSMH'ye etkisi, ölçek etkisi, TY etkisi üzerinde durulmaktadır. Buna göre, ticaret hadlerinden elde edilen kazançlar, GB'nin yarattığı TY etkisinden çok daha büyüktür. İmalat sanayi ticaretinin bütünleşmesinin en önemli hedeflerinden biri ticaret hadlerinin iyileşmesidir.

AB bölge içi ticareti Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği süreçten itibaren artmıştır. Tam bir gümrük birliğine 1968'de geçildiğinde, ilk altı üyenin (AB-6) beş yıl öncesi ve beş yıl sonraki dış ticaretleri verilerinin değerlendirilmesine göre, bu oranda artış görülmüştür. Örneğin, Fransa'nın 1963 yılındaki toplam dış ticaret hacmi 83.67 milyon Frank iken, 1968'de 132,91 milyar Frank'a, 1973'te ise 329,7 milyar Frank'a yükselmiştir. 1963–1968 arasındaki artış yıllık % 8 iken, 1968–1973 yılları arasındaki artış %16 olmuştur. İtalya'nın 1963 yılındaki toplam dış ticaret hacmi 1963 yılında 7,9 milyar Liret iken, 1968'de 12,8 milyar Liret'e, 1973'de 46,5 milyar Liret'e yükselmiştir. 1963–1968 yılları arasındaki artış yıllık % 8 iken 1968–1973 yılları arasındaki artış %24 olmuştur.⁸¹ Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi gümrük birliği tam olarak uygulamaya başlanması sonucu ülkelerin ticaret verilerinde önemli değişiklikler olmuştur.

1958 yılında AB-6'nın kendi içinde gerçekleştirdiği ticaret oranı %30 iken bu oran 1965'te %42'ye yükselmiştir. 1970'de ise bu oran %48,5 olarak gerçekleşmiştir.⁸² Bu verilere göre, AB ticaretinin önemli bir yüzdesini kendi içinde gerçekleştirmektedir. Birlik içi ticaretin mutlak olarak sürekli arttığı görülmektedir (bu orandaki artış 1973 krizinin etkisi ile birlikte 1980'li yıllarda aynı hızda gerçekleşmemesine rağmen 1995 sonrası dönemde yine artış eğilimine girilmiştir.)

---

⁸⁰ H. Petith, "European Integration and Terms of Trade", *The Economic Journal*, Vol:87, 1977, p.271.

⁸¹ IMF, *Financial Statistics Yearbook* 1982, Washington DC., 1982'den derlenmiştir.

⁸² Kazgan, a.g.e, s. 66.

Bölge içi ticaret oranının yüksekliği bize birlik içi ticaretin yoğunluğunun yüksek olduğunu göstermektedir.⁸³

Bu verilerine ilişkin bir başka nokta ise bölge içi ticaretin yüksekliğine rağmen AB ülkelerinin kendi aralarında yaptıkları ticaretin ülkeler arasında eşit oranlarda gerçekleşmediğidir. AB-15 bölge içi ticaret verilerine göre (1995 verilerine göre) Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere'nin diğer ülkelerle olan ticaretinin yüksekliği söz konusudur. En çok bölge içi ticaret ise Almanya ile yapılmaktadır.⁸⁴

2.5 AB Entegrasyon Sürecinin Dinamik Etkileri

GB'nin, dinamik etkilerinin önemini ilk ortaya atan Balassa, AB entegrasyon sürecinin etkilerini incelemiştir. AB entegrasyon sürecinin ölçek etkisi, yatırımlar üzerindeki etkisi, piyasaya yapısına etkisi gibi başlıkları ele alan Balassa'ya göre uzun dönemde AB entegrasyon süreci bölge içi ticaretin hacminde artış ile sonuçlanırken, ölçek genişlemesi ve büyüme artışı da bunu izlemiştir. Balassa, yatay ve dikey uzmanlaşmanın ölçek etkisini beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Artan rekabet daha geniş piyasa etkisi üretimin daha etkin bir şekilde gerçekleşmesine yol açmaktadır.⁸⁵ Ölçek etkisinin özellikle imalat sanayindeki ticareti etkilerken, GB ile yeni yatırımların yaratılması söz konusu olmuştur.⁸⁶

Scitovsky (1962) ise “dinamik etkiler” kavramını kullanmamakla birlikte, İktisat Teorisi ve Batı Avrupa'nın Entegrasyonu (**Economic Theory and Western European Integration**) adlı çalışmasında, AB entegrasyonun verimlilik, yatırımlar

---

⁸³ IMF'nin Direction of Trade Statistics Yearbook, adlı yayının muhtelif sayılarında belirtilen istatistiklere göre Birliğin toplam ticaret hacmi 1970 yılında 192,524 milyon \$, 1980 yılında 1,463,764 milyon \$, 1990 yılında 2,780,700 milyon \$, 2000 yılında da 4,567,900 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 1969-2000 döneminde AB üyeleri arasında en fazla ticaret yapan ülkeler sırasıyla 991605,4 milyon \$ ile Almanya, 603374,6 milyon \$ ile Fransa, 582095 milyon \$ ile İngiltere'dir. Bu durum bu ülkelerin ticaretlerinde makine ve taşıma araçlarının önemli bir yer tutmasından kaynaklanmaktadır. En az ticaret yapan ülkelerin sırasıyla 39078 milyon \$ ile Yunanistan, 6811 milyon \$ ile Portekiz, 73028 milyon \$ ile Finlandiya gelmektedir.

⁸⁴ Molle, **a.g.e.**, p.124.

⁸⁵ Bela Balassa, “Trade Creation and Trade Diversion in the EEC: an Appraisal of the Evidence”, **European Economic Integration**, Ed. by Bela Balassa, Amsterdam, North Holland, 1975, p.113.

⁸⁶ **A.e.**, p.114.

ve üretim metotları üzerindeki etkisini ele almış buna bağlı olarak Batı Avrupa'nın rekabet koşullarını ve entegrasyon ile birlikte ölçek etkisinin sonuçlarını tartışmıştır. Entegrasyon üretimin ve üretim kaynaklarının yeniden yapılanması, yatırımlarının hacmi ve yönünü değiştirecektir. Scitovsky yatırımlardaki değişimi entegrasyonun uzun dönem etkileri olarak tanımlamıştır.⁸⁷

Avrupa imalat sanayinin düşük emek verimliliğine sahip olduğu ve bu alandaki ilerlemenin ölçek etkisi ve entegrasyon ile birlikte artacak olan sermaye mobilitesi ile aşılacağı belirtilmektedir.⁸⁸ Avrupa imalat sanayinin sermaye araçlarının demode olması rekabet koşullarının etkileyen bir faktör olarak tanımlanmaktadır. Avrupa firmalarının, ABD ile rekabet edebilmesi için entegrasyonun firma büyüklüğü ve piyasa genişlemesinden faydalanması beklenmektedir.⁸⁹ Geleneksel firma yapısını değiştirmesi ve de piyasanın genişlemesi ile rekabet etmenin koşullarının artırılacağını belirtmiştir.

Merques ve Mendes (1987) ise dinamik etkilerin önemine değinirken dış ticaret çarpanının GSYİH'ye etkisini hesaplamış, AB entegrasyonun, entegrasyon olmayan duruma göre (1981 yılına göre), GSYİH'nin %5,9 daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁰

2.5.1 AB entegrasyonunda ölçek ekonomileri

Daha geniş piyasa olanakları ile birlikte AB içinde ölçek ekonomisinin etkilerinden yararlanılacağı belirtilmektedir. Çok merkezli üretim birimleri ile ulaşım maliyetleri ya da firmaların yeniden yapılanması başlıklarında avantajlar elde edilmesi üzerinde durulurken, AR-GE harcamalarının artırılması için de ölçek ekonomisinin gerekli olup olmadığı tartışılmaktadır.

---

⁸⁷ Tibor Scitovsky, "Economies of Scale Competition and European Integration", **The American Review**, Vol: 46, No:1, p.19.

⁸⁸ **A.e.**, p.110.

⁸⁹ **A.e.**, p.123.

⁹⁰ Harrop, **a.g.e.**, p.65.

Owen (1983) çalışmasında ortak pazarın uzun dönem ve dolaylı etkilerini incelerken, 1970'e kadar olan süreçte AB'nin ortak pazar etkilerini imalat sanayinde seçilmiş bazı sektörler için incelemiştir. Artan rekabet koşullarında maliyetlerin azalması ile toplam üretim fiyatları da düşmektedir. Bunun sonucunda elde edilen refah kazançları yaratılan ticaret değerinden %50-%100 oranında daha fazla olurken, ekstra ticaret yaratılmasının değeri GSYİH'nin %3 ile %6'sı arasında bir büyüklüğe eşittir.⁹¹

Pratten'e göre imalat sanayinde ölçek etkisi ve uzmanlaşma oldukça önemlidir.⁹² Pratten, AB içinde ölçek ekonomisi olan ekonomileri sınıflandırmıştır. Ölçek etkisine katkı sunan birçok faktörün ele alındığı çalışmada, üretim yapılan yerin büyüklüğü, AR-GE harcamalarının yayılması gibi etkiler incelenmiştir. Buna göre, ölçek etkisi, METS'nin (teknik ölçeğin marjinal etkinliği) maliyetlerdeki yüzde artışı ile ilgilidir.⁹³

NACE-3 sınıflandırmasına göre, AB içinde ölçek ekonomisi ulaştırma araçları, kimyasallar, makine ve araç imalatı ve kağıt ve basımında daha büyüktür, bu alanlar aynı zamanda birliğin sanayi üretiminin %55'ine denk düşmektedir. Çalışmanın yapıldığı dönemde, bu sektörler aynı zamanda birliğin rekabet koşullarının en fazla tehdit altında olduğu alanlar olarak da tanımlanmıştır (bu alanda AR-GE harcamalarının artırılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır). Gıda, içecek, tütün, tekstil, giyim, deri ve kereste alanında ise ölçek ekonomisi daha küçüktür.⁹⁴

---

⁹¹ Michael Emerson, Michel Aujean, Michel Catinat, Philippe Goybet, Alexis Jacquemin, **The Economics of 1992, The E.C. Commission's Assessment of the Economic Effects of Completing the Internal Market**, Oxford University Press, 1990, p.28.

⁹² Willem Molle, **The Economics of European Integration Theory, Practice, Policy**, Ashgate Publishing; 5th edition, 2006, p.282.

⁹³ Emerson, et.al., **a.g.e.**, pp.127-128.

⁹⁴ **A.e.**

2.5.2 AB Entegrasyon sürecinin yatırımlara etkisi

El-Agraa, iktisadi büyümeye yol açan iş yatırımlarının oranındaki tüm değişikliklerin AB oluşumundan kaynaklı olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

1957–1961 yılları arasında brüt sabit yatırımlar %31 oranında artış göstermiş GSMH artışı ise %21 olarak gerçekleşmiştir.⁹⁶ 1964 yılı verilerine göre, DYY'nin 1957 yılına göre daha fazla olduğu bu dönemde özellikle ABD yatırımlarının büyüklüğü dikkat çekmektedir. ABD'nin toplam DYY yatırımları içindeki payı %12,2 olurken, bu oran 1950 yılında sadece %5,4 olarak gerçekleşmiştir. Yine bu süre içerisinde ABD'nin ortak pazar ülkeleri dışında başta İngiltere olmak üzere EFTA⁹⁷ ülkelerine de yatırımlarının arttığı görülmektedir.⁹⁸ 1970'li yıllara gelindiğinde ise bu eğilimde farklılaşma söz konusudur. ABD'nin ortak pazar ve EFTA ülkelerine yönelik yatırımlarında artış olduğu ortak pazar ülkelere ise daha fazla yatırım yapıldığı şeklindedir.⁹⁹ ABD yatırımlarının gerekçesi ise tarife indirimi ve piyasa genişlemesi şeklinde açıklanabilmektedir ancak genelde bu etkilerin bire bir belirleyen olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu gelişmeler, ABD'nin AB'nin kuruluş sürecine etkilerinin Marshall yardımları ile sınırlı kalmadığını da göstermektedir. Kazgan'a göre o dönemde, AB'nin ortak gümrük tarifelerini aşmak için gelen dolaysız ABD sermayesi, AB şirketleri ile birleşip her ülkede dallarını kurmak yoluyla ulusal devlet sınırlarının aşılmasını AB şirketlerinden çok daha önce ve güçlü bir biçimde başarmıştır.¹⁰⁰

---

⁹⁵ Ali M. El-Agraa, "The Theory of Economic Integration", **The European Union: Economics and Policies (with edited contributions)**, Pearson, 2001, p.120.

⁹⁶ Bela Balassa, "EU Integration Problems and Issues", p.177.

⁹⁷ EFTA üyeleri olarak İngiltere, Danimarka, Norveç, İsveç, İsviçre ve Portekiz, 1960 yılında sadece sanayi mallarında geçerli olan bir STA imzaladı. Daha sonra Finlandiya (1961), İzlanda (1979) EFTA'ya katılmıştır. Bu gün ise sadece İzlanda, Norveç, İsviçre ve Liechtenstein EFTA üyesidir.

⁹⁸ G.N. Yannopoulos, "Foreign Direct Investment and European Integration: The Evidence from the Formative Years of the EC", **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXVIII, No.3, March 1990, p.236. Bu dönemde ABD'nin İngiltere ve diğer EFTA ülkelerine daha fazla yatırım yapması tartışma konularından biridir.

⁹⁹ A.e, p.240.

¹⁰⁰ Kazgan, a.g.e, s.51.

Ortak pazar içinde gerçekleştirilen yatırımların özellikle imalat sanayinde yoğunlaştığı görülmektedir. Molle ve Morsink yaptıkları çalışmada belli bir ticaret düzeyinin üzerinde, AB içi ticaret ile yatırımlar arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. ABD kökenli şirketlerin ortak pazarda faaliyet gösteren birimlerinin AB'nin ihracat performansında belirleyen olduğu belirtilmektedir.¹⁰¹

Tablo 2.2: DYY akımları AB12 (1969–1986)

Kaynak ya da yön	1969/73		1974/78		1979/83		1984/86	
	I	E	I	E	I	E	I	E
AB12	8	8	13	13	20	20	16	16
Dünya	14	13	20	28	29	58	25	66
ABD	7	2	9	9	13	31	12	39
Japonya	-	-	-	-	1	1	2	1

Gayrisafi sabit sermayenin yüzdesi olarak:				
AB'ye Doğrudan Yatırımlar	0.9	0.8	0.8	0.9
Avrupa'ya Doğrudan Yabancı Yatırımlar + Dışarıya Doğrudan Yatırımlar	1.4	1.5	1.7	2.4

Kaynak: Williem Molle, *The Economics of European Integration Theory, Practice, Policy*, Ashgate Publishing, 5th edition, 2006 p.232.

* I: AB ülkelerine gelen, E: AB ülkelerinden giden

Bununla birlikte (tabloda da görüldüğü üzere) AB'nin DYY akımları 3. ülkelere yönelik olarak, AB içi ülkelere daha fazla artmıştır. 1975 yılında AB içi yatırımlar GSYİH'nin %6'sına, 1983 yılında ise %7'sine ulaştı. AB'nin dış yatırımları ise 1983 yılında GSYİH'nin % 8,5'i değerindedir.¹⁰²

2.5.3 AB Entegrasyon sürecinin piyasa yapısına etkileri

AB sürecinin uluslararası tekellerin gücünü artıran bir etki yarattığı yukarıda da vurgulanmıştı. Oysaki bölge içi ticaretin rekabeti artırması ile ulusal tekeller ve de oligopollerin zayıflayacağı ileri sürülmektedir. Bölge içi ticaret ile birbirine türdeş

¹⁰¹ Yannaopoulos, p.245.

¹⁰² Molle, a.g.e, p. 235.

yapıda olan firmaların daha etkin üretim koşullarına sahip olabileceği küçük firmaların korunması yerine daha etkin büyük firmaların bunun yerini alacağı ifade edilmektedir.¹⁰³

Kazgan, firmaların birleşmesinin iki şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir. Firma birleşmeleri; aynı ülkeye ait firmalar arasında ya da üye ülke firmaları kendilerinden teknolojik ve sermaye birikimi bakımından üstün olan dev ABD firmaları ile birleşmektedir (bkz. Tablo 2.3). Bu, AB'nin uluslararası rekabet yerine uluslararası tekelleri güçlendirici bir etki yarattığı tartışmasını da beraberinde getirmektedir.¹⁰⁴ Fransız sanayinin %12'si, Alman sanayinin %33'ü, İngiliz sanayinin %50'si ABD şirketlerinin elindedir. ABD şirketlerinin yatırımları kimya, elektronik, makine taşıt araçları gibi en dinamik alanlara yönelik gerçekleşmektedir.¹⁰⁵

Tablo 2.3: Şirketler arası birleşme

Yabancı Partner Sayısı	Almanya	Fransa	Belçika	İtalya	Hollanda
Almanya	---	102	29	33	40
ABD	111	99	44	71	57
Fransa	101	---	42	41	19
İtalya	34	41	11	---	9
Belçika	33	35	---	11	26
Hollanda	39	21	20	11	---
İngiltere	67	74	32	42	53
İsviçre	31	9	4	13	14
Avusturya	22	3	2	4	4
Diğerleri	26	14	3	13	14
Toplam	464	398	187	239	237

Kaynak: Gülten Kazgan, **100 soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi,3. Baskı İstanbul, 1975, s.62.

¹⁰³ Scitovsky, **a.g.e**, pp.133-134.

¹⁰⁴ Bu dönemde yoğun olarak yapılan tartışmalardan biri, ABD şirketlerinin uluslararası egemenliğini ne ölçüde artırdığıdır. Vernon' a göre dev şirketlerle ülkeler arasında uzun ve fırtınalı bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. J.J. Servan Schreiber, **Amerika Meydan Okuyor**, Çev. Necdet Sander, Sander Kitabevi, İstanbul 1968, adlı çalışmada ABD şirketlerinin bu süreçten karlı çıkacağı savunulmaktadır.

¹⁰⁵ Kazgan, **a.g.e**, ss.60-62.

İlk dönemde ABD ve AB şirketlerine dair veriler, ortak pazardan beklenen sonuçlardan birisinin Amerika rekabetine karşı güç koyabilecek güçte büyük Avrupa şirketleri kurmak olmasına rağmen, bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Aron, bunu ortak pazar projesinin iflası şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁶

Fortune dergisine (1967) göre ilk 500 şirketi arasında ABD kökenli 300, AB kökenli 70 şirket yer almaktadır. Hollanda, İngiliz ve Alman firmaları ön sıralardadır. Batı Almanya birliğin en sanayileşmiş ülkesi olarak dış pazara bağımlılığı da dikkat çekmektedir. ABD firmalarına bağımlılık bakımından Batı Almanya, İngiltere'den sonra ikinci sıradadır. Batı Almanya aynı zamanda sanayi alanında en fazla yoğunlaşmanın olduğu ülkedir.

Fortune dergisinin 1967 verilerine göre Avrupa'nın en büyük 20 firması şunlardır:¹⁰⁷

- 1- Royal Dutch Shell, (Hollanda –İngiltere)
- 2- Unilever, (İngiltere-Hollanda)
- 3- British Steel Corporation, İngiltere
- 4- British Petroleum BP, İngiltere
- 5- Volkswagen, Almanya
- 6- Imperial Chemical Industry, İngiltere
- 7- National Coal Board,İngiltere
- 8- Philips, Hollanda
- 9- Montecatini Edison, İtalya
- 10- Siemens, Almanya
- 11- Nestle, İsviçre
- 12- Thyssen-Hütte, Almanya
- 13- Fiat, İtalya
- 14- Daimler Benz, Almanya
- 15- British Leyland Motors, İngiltere
- 16- Hoechst, Almanya
- 17- Renault, Fransa
- 18- Bayer, Almanya
- 19- GEC/AEI, İngiltere
- 20- Krupp Almanya

---

¹⁰⁶ J.J. Servan Schreiber, **Amerika Meydan Okuyor**, Çev. Necdet Sander, Sander Kitabevi, İstanbul 1968, s.111.

¹⁰⁷ Anthony Sampson, **Avrupa Nereye Gidiyor?**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, s.119.

Şirket birleşmeleri 1982–1983 arasında ulusal bazda 59(%50,5) adet iken topluluk bazında 38 adet (%32,5) Uluslararası düzeyde ise %17,0 olarak gerçekleşmiştir.1985-1986'ya kadar olan dönemde ülke ulusal bazda birleşmelerin sayısında artış birlik ve uluslararası düzeyde birleşmelerin sayısında ise azalma söz konusudur. Buna göre ulusal bazda gerçekleşen şirket birleşmeleri %63,7 olurken, birlik bazında gerçekleşen birleşmelerin toplamın %23'ü olarak belirlenmiştir.¹⁰⁸

AB entegrasyon süreci aynı zamanda ÇUŞ'ların yaratılmasını da teşvik etmiştir. 1960–1980 arasında en büyük 50 şirket, imalat sanayindeki payını %15'den %30'a yükseltmiştir. 1980 yılında bu sektörün beşte bir istihdamını da kapsamakta idi. İkinci en büyük 50 şirket ise istihdamın %10'unu ve de üretimin %15'ini kapsamakta idi.¹⁰⁹

En büyük firmalar otomotiv, kimyasal, elektrikli makineler, gıda ve tütün alanında yoğunlaşmaktadır. Alman firmaları ön sıralarda yer almaktadır. Firmaların yapısına ilişkin bir diğer özellik ise Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere'nin en büyük 3 ÇUŞ'nin yurtiçi piyasalarındaki payının yüksekliğidir. Her 4 ülkede de en büyük ÇUŞ'lerin özellikle otomotiv alanında faaliyet yürüttüğü ve İtalya (%46) dışında yurtiçi piyasalarındaki payının %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir.¹¹⁰

Pryor (1972), Scherer'e (1974) göre büyük entegre bir piyasa, AB için ortalama firma büyüklüğünde artış ve de daha yüksek yoğunlaşmayı beraberinde getirecektir. AB Komisyonu (1974), AB-6 için 1962 yılındaki 46 sektörden 13'ünde en büyük 4 firma piyasa payının %50 oranında gerçekleştiğini belirtmektedir.¹¹¹

1975 yılında, 400 imalat sanayi şirketi arasındaki yoğunlaşma ile ilgili çalışmada, en büyük 50 şirketin imalat sanayindeki yoğunlaşmanın% 18,7'sine eşit olduğu en büyük 100 şirket için ise bu oranın %24 oranında olduğu görülmektedir. 400 şirketin yoğunlaşma oranı ise %33,8 düzeyindedir. 1982 yılında ise bu oranlarda

---

¹⁰⁸ Emerson, et.al., **a.g.e.**, p.176.

¹⁰⁹ Molle, **a.g.e.**, p. 284.

¹¹⁰ **A.e.**, p.290.

¹¹¹ **A.e.**, p.277.

çok önemli değişiklikler olmamakla birlikte 400 şirketin yoğunlaşma oranı %37,4 olarak gerçekleşmiştir.¹¹²

1965–1980 yılları arasında AB'nin en büyük 50 şirketi imalat sanayindeki üretimlerini %15'den %30 çıkartırken, 1980 itibari ile istihdamın 1/5'ini kapsamaktadır.¹¹³

AB-12'nin aşağıda verilen en büyük 9 imalat sanayi firmasının dünya çapındaki istihdam miktarı, 1990 sıralaması ile¹¹⁴, 1970–1990 arası dönemde değişmemiştir.

Siemens Fransa/Almanya
Daimler-Benz Fransa/Almanya
Unilever İngiltere/Hollanda
Fiat/İtalya
Philips/Hollanda
Volkswagen Fransa/Almanya
British American Tobacco/İngiltere
Hoechst Fransa/Almanya
Bayer Fransa/Almanya

2.5.4 AB entegrasyonunda dışsallık etkisi

AB kökenli şirketler öncelikle genişleyen iç pazardan fayda sağlarken, bu malların üretimine olan talebi de artırmaktadır. AB entegrasyonunun ilk döneminde imalat sanayinde yatay ve dikey bütünleşmeler yolu ile tekstil, otomotiv ve çelik dışsallık etkisinin ortaya çıktığı belirtilmektedir.¹¹⁵ Şirketlerin yatay birleşmeler ile üretimde uzmanlaşmayı artırması dışsallık etkisi kapsamında ele alınmaktadır.

¹¹² Emerson, et.al, **a.g.e.**, p.177.

¹¹³ **A.e.**, p. 277.

¹¹⁴ **A.e.**, p. 274.

¹¹⁵ Balassa, **The Theory of Economic Integration**, p.158.

Caballero ve Lyons (1989, 1990, 1993) AB entegrasyonunun dışsal etkilerine değindikleri çalışmalarında, ülke bazında dışsal etkiler üzerinde durmaktadır. Buna göre endüstri içi ticaretteki artış dışsallık etkisi olarak tanımlanabilecek en belirgin gelişmedir. Veri girdi miktarı ile bir sanayi dalında daha fazla üretim, diğer sanayiler daha yüksek üretim düzeyine sahip ise yapılabilir. Endüstri içi ticaretteki artış ile bunu sağlamak mümkündür.¹¹⁶

AB süreci ile birlikte AB kökenli şirketlerin elde ettikleri dışsallıklar AB ekonomisinin dünya ölçeğinde rekabet edilebilirlik derecesini yükseltme hedefi taşımaktadır.

2.5.5 AB entegrasyonunda endüstri içi ticaret

Bölge içi ticarete endüstri içi ticaret uzmanlaşmasının önemi birçok çalışmaya konu olmuştur. Balassa ve Bauwens (1988) çalışması ile bu sonuca ulaşmıştır. Bu çalışmada faktör yoğunlukları ve ülke içi faktör donanımı farklılıkları dikkate alınırken, endüstri içi uzmanlaşma araştırılmıştır. Ürün farklılaşması endüstri içi ticareti artırmaktadır. Greenaway (1989), örtüşen talep, ölçek ekonomisi ve faktör hareketleri ile ilgili olarak EE ile endüstri içi ticaret arasında nedensel bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁷

Bununla birlikte AB içi ticarete firma içi ticaret oranını da yüksekliği dikkat çekmektedir. Cason (1986), Pomfret (1986) Heilleiner'e (1981) göre endüstri içi ticaretteki artış firma içi artışın da bir yansımasıdır.¹¹⁸ Buna göre, 1960 ve 1970'lerde

---

¹¹⁶ Riccardo J. Caballero, Richard K. Lyons, "External effects and Europe's integration", **European Integration: Trade and Industry**, Edt. by L. Alan Winters and Anthony Venables, CEPR, 1991, p.34.

¹¹⁷ Andre Sapir, "Regional Integration in Europe (in Policy Forum: Regionalism in the World Economy)", **The Economic Journal**, Vol. 102, No. 415. (Nov., 1992), p.1497.

¹¹⁸ David Greenaway, "Intra Industry Trade, Intra-Firm Trade and European Integration: Evidence, gains and policy aheads", **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXVI, No. 2, December 1987, p.162.

Belçika ve Batı Almanya'da firma içi ticarete artışlarında bu özellik de söz konusudur.¹¹⁹

AB'nin ticaretinin yarısından fazlası endüstri içi ticaret olarak gerçekleşmektedir. Ülkeler; aynı mal grubunu hem ihraç hem de ithal edilebilmektedir. Bu da AB'de endüstri içi ticaretin yoğunluğunu göstermektedir. AB kurucu üyeleri arasında genişleyen ticaret hacminin daha çok endüstri içi farklılaştırılmış malların değişimi biçiminde olduğu görülmektedir.

Tablo 2.4: Ortalama Endüstri içi ticaret verileri

	• 1959	• 1967	• 1977	• 1980
• Belçika-Lüksemburg	• 53	• 63	• 69	• 63
• Hollanda	• 55	• 56	• 67	• 65
• Batı Almanya	• 39	• 46	• 64	• 57
• Fransa	• 45	• 65	• 76	• 65
• İtalya	• 35	• 42	• 58	• 50
• İngiltere	• 35	• 69	• 72	• 60

Kaynak: David Greenaway, "Intra Industry Trade, Intra-Firm Trade and European Integration: Evidence, gains and policy aheads", **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXVI, No. 2, December 1987, p.162.

Tablo 2.4'te de görüldüğü üzere endüstri içi ticaret verileri AB ülkeleri arasında yüksektir. 1959–1967 arası dönemde endüstri içi ticarete en çok artış, Fransa ve Hollanda sonrasında ise Batı Almanya için gerçekleşmiştir. Yine bu verilerin %50'nin üzerinde olması birbirine benzer ülkeler arasındaki ticaretin yüksekliğinin bir göstergesidir.

1970–1987 arasında endüstri içi ticaret verilerine göre, 3 ayrı düzey ülke oluşmuş durumdadır. Yunanistan ve Portekiz en alt düzeyde, orta düzeyde Danimarka, İtalya, İrlanda, İspanya ve en üste Hollanda Almanya Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Fransa yer almaktadır. Ülkelerin gelişmişlik ve sanayileşme düzeyi bunu belirlemektedir.¹²⁰

¹¹⁹ Bir ülkedeki ana firmaların yurtdışındaki şubeleri ile aralarındaki firma içi ticaret ve bu ülkedeki yabancı kontrolündeki şubelerin yabancı ana gruplarıyla ticareti.

¹²⁰ Sapir, A.e.

Bölge içi ticaret verileri üzerinden değerlendirildiğinde AB-9 ülkelerinin (1980-1991 NACE-3 mal sınıflandırmasına göre) ticaret oranının %60'ın üzerinde olduğu mallar işlenmiş madenler, kimyasallar, araçlar, otomotiv, metal parçalar, makine mühendisliği, gıda, içecek ve tütün, kauçuk ve plastik ürünlerinde gerçekleşmektedir.¹²¹

Tablo 2.5: AB içinde karşılıklı sanayi ticaretinin gelişimi (1970-97)

Grubel-Lloyd endeksi ⁽¹⁾	1970	1980	1987	1995	1997
Belçika/Lüksemburg	0.69	0.76	0.77	0.77	0.81
Danimarka	0.41	0.52	0.57	0.65	0.67
Almanya	0.73	0.78	0.76	0.80	0.80
Yunanistan	0.22	0.24	0.31	0.27	0.27
İspanya	0.35	0.57	0.64	0.72	0.72
Fransa	0.76	0.83	0.83	0.86	0.87
İrlanda	0.36	0.61	0.62	0.53	0.53
İtalya	0.63	0.55	0.57	0.61	0.60
Hollanda	0.67	0.73	0.76	0.61	0.61
Avusturya	Na	Na	Na	0.71	0.75
Portekiz	0.23	0.32	0.37	0.52	0.55
Finlandiya	Na	Na	Na	0.51	0.50
İsveç	Na	Na	Na	0.69	0.70
İngiltere	0.74	0.81	0.77	0.80	0.80

¹Gösterge 1'e ne kadar yakınsa, üye bir ülkenin diğer AB ülkeleriyle karşılıklı ticareti o kadar fazladır ve bu ülkelerin sanayi yapıları o kadar birbirleri ile karşılaştırılabilir durumdadır.
Na: veri yok

Kaynak: European Commission, "European Economy Special Report No. 2/2002", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2002/eesp202en.pdf, p.24.

Grubel-Lloyd endeksine göre değerlendirildiğinde ise (bkz. Tablo 2.5), AB ülkelerinin kendi aralarında gerçekleştirdiği endüstri içi ticaretin giderek arttığını görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere, 1997 yılında en düşük endüstri içi ticaret oranı 0.27 ile Yunanistan'a ait olurken, en yüksek endüstri içi ticaret oranı 0.87 ile Fransa'ya aittir. Bu iki ülkenin endüstri içi ticaret verilerindeki fark, AB ülkeleri arasındaki iktisadi yapının farklılığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

¹²¹ A.e., p.1494. AB-9 için yapılmıştır.

2.6 AB Birinci Genişleme Süreci

1970’li yıllarda dünya ekonomisindeki durgunluk süreci ile birlikte AB entegrasyonu hız kaybetmiştir. 1973 petrol krizi, Bretton Woods sisteminin çözülüşü, ABD ve Japonya karşısında AET’nin rekabet etme gücünün zayıf oluşu yeni önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştır.

Kriz koşullarında AB bünyesinde uygulanan politikaların önceliklerinde değişimler de söz konusu olmuştur. Petrol krizi ile birlikte topluluk üyesi ülkeler ulusal sanayilerini korumak amacıyla birbirleri ile yaptıkları ithalatı önleme eğilimine girdiler. Kriz koşullarından “korunarak” çıkılması öncelik kazanırken, enflasyon, iç para politikası, istihdam ve bölgesel politikalara ağırlık verildi.

Yaşam ve çalışma koşullarının düzenlenmesi, işçi ve işveren temsilcilerinin birliğin ekonomik ve sosyal nitelikli kararlarına katılmaları 1973 krizinin ardından gündeme geldi. Bu süreç aynı zamanda Avrupa’da “sosyal refah devletinin” politikalarının terk edildiği döneme işaret etmektedir. İkinci Dünya savaşının ardından Avrupa ülkelerinde yaşanan genişleme sürecinin sonuna gelinmesi ile birlikte iş yaşamında kriz koşulları göz önünde bulundurularak yeni düzenlemelere başvurulmuştur. Sanayi ve rekabet politikaları bu dönemde gündeme gelmiştir. Bununla birlikte;

- Haftada 40 saat çalışma yılda 4 hafta izin süresi tanınması bu dönemde kararlaştırıldı.
- Tarımsal sübvansiyonlar başlığı sorunlu bir başlık olmaya devam etti.
- Altın sisteminin çöküşü ile birlik içerisinde parasal işbirliğini ön plana çıkarmıştır (Werner raporu).¹²²

---

¹²² Avrupa’nın ABD Doları karşısında bir parasal ağırlık oluşturma fikri ile Avrupa’nın ekonomik entegrasyon sürecinin son aşamasını teşkil eden Ekonomik ve Parasal Birliğin temelleri 8 Ekim 1970 tarihinde Werner Raporu ile atılmıştır. Bu plana göre, 1980 yılına kadar ekonomik ve parasal birlik aşamalı olarak gerçekleştirilecek, tek bir topluluk parası yaratılacak ya da en azından döviz kurları geriye dönülemez biçimde sabitleştirilerek ulusal paraların tam konvertibilitesi sağlanacak, Topluluk Merkez Bankası kurulacak ve topluluk sermaye hareketleri tümüyle serbestleştirilecekti. Ancak bu dönemdeki çabalar Bretton Woods Para Sistemi’nin çökmesi, dünya petrol krizi ve onu izleyen ekonomik durgunluk neticesinde başarıya ulaşamamıştır. 1971-1974 yılları arasında geliştirilen iki-

- Gümrük indirimine rağmen tarife dışı engeller–korumacı önlemler gündeme geldi. Örneğin, Japonya'ya karşı otomotiv alanında gönüllü ihracat kısıtlamaları uygulaması gerçekleştirildi.
- Akdeniz bölgesi içinde doğan siyasi bunalımlar karşısında ortak politika geliştirilmesi gündeme geldi.
- Ortak politika, ortak güvenlik, ortak savunma başlıkları üzerinden hareket edilmesi doğrultusunda adımlar atılmaya başlandı.¹²³

2.6.1 İngiltere'nin AB'ye katılımı ve EFTA

Roma Anlaşması'nın ardından, İngiltere'nin AB dışında kalması da topluluk politikalarının uygulanması noktasında “gerilim” yaratan bir başlık oluşturmuştur.

Fransa (De Gaulle) AB içersindeki etkinliğini artırmak, liderliği ele geçirmek amacıyla İngiltere'nin üyelik başvurusuna ilk başta karşı çıkmıştır. De Gaulle İngiltere'nin üyeliğinin ABD'nin topluluk içine sızması anlamına geleceği düşüncesini taşıırken, SSCB'nin Çekoslovakya'ya müdahalesi karşısında(1968) Fransa bu tutumunu değiştirmiştir.¹²⁴

Bu süreç, ABD ve İngiltere ile ilişkiler başlığının netleştiği bir dönem olmuştur. Berlin Duvarının inşası, ABD Almanya ilişkilerinde yeni bir döneme girilmesi ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Berlin Duvarının varlığı ile güçlü bir

---

bağlı (two-tier) kur sistemi, üye ülkelerin birbirlerine göre dar sınırlarla dalgalanan ulusal paralarının Amerikan Doları karşısında daha geniş aralıklar içinde dalgalanmasından oluşmaktaydı. Ancak uluslararası konjonktürde petrol krizi ile başlayan gelişmeler sonucunda oluşan ekonomik ortamda üye ülkelerde farklı ve bağımsız ekonomik ve parasal politikaların uygulanmasına gidilmiş ve bu sistemde başarıya ulaşamamıştır. 1977 yılından sonra ise Ekonomik ve Parasal Birlik çalışmaları tekrar ivme kazanmış ve 4-5 Aralık 1978'de Brüksel'deki Konsey Toplantısı'nda Avrupa Para Sistemi'nin yürürlüğe girmesine ilişkin karar kabul edilmiştir. Bunun üzerine Topluluğun altı üyesi Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Lüksemburg ve Hollanda yeni sisteme dahil olmuşlardır. İngiltere, sistemi dışardan destekleme kararı almıştır. 13 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi (APS) ile amaçlanan şey, Avrupa'da bir “parasal istikrar bölgesi” yaratmaktır. APS, ayarlanabilir sabit kur sistemidir ve dört ana unsuru bulunmaktadır; Avrupa Para Birimi (ECU), Döviz Kuru ve Müdahale Mekanizması, Kısa ve Orta Dönemli Finansman Mekanizmaları. DTM, “Ekonomik ve Parasal Birlik”, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ekopar.doc>, 2.07.2007.

¹²³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s.71-77.

¹²⁴ A.e., s.67.

topluluk oluşturulması gereksinimi bu ülkeler tarafından daha da ön plana çıkarılmıştır.

İngiltere önceleri topluluğa maliyetli oluşu gerekçesi ile katılmamış daha sonraki katılım isteği ise Fransız vetosu ile gecikmeli olarak gerçekleşmiştir. 1969 Lahey Zirvesi'nde İngiltere, İrlanda Danimarka ve Norveç ile müzakerelerin başlatılması kararı alındı ve de 1972 yılında İngiltere, İrlanda, Danimarka'nın AET üyeliği onaylandı. Norveç yapılan referandum sonucunda AET üyeliğini reddetmiştir.

Önceleri İngiltere, Commonwealth ülkeleriyle ilişkilere daha çok önem vermeyi tercih etmiştir. Avrupa serbest ticaret alanının kurulması (EFTA-Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, İngiltere)¹²⁵ ile bunun karşısında AET'nin varlığı Avrupa'da ikilik yaratmakta, diğer yandan Avrupa Ekonomik İşbirliğinin işlevinin yeniden belirlenmesini gündeme getirmektedir. İngiltere'nin birliğe katılımı sermaye piyasalarında, bankacılıkta uluslararası sigortacılık alanında avantajlar elde edilmesi anlamına da gelirken aynı zamanda Almanya'nın birlik içerisindeki etkinliğinin azalması şeklinde de yorumlanmaktadır. Almanya'nın İngiltere'nin katılımı ile birlikte etkinliğinin azaltılması ABD tarafından da tercih edilen bir adım olarak tanımlanmaktadır.

İngiltere'nin 1970'li yıllara girildiğinde para biriminin (sterlin) sağladığı avantajları daha fazla koruyamayacağı eğiliminde olması da AB üyeliğinin gündeme gelmesinin bir başka nedeni olarak belirtilmektedir. 1953 yılında Batı Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği dış ticaretin payı % 27 iken bu oran 1966 yılında %37,6 olmuştur.¹²⁶

---

¹²⁵ EFTA ile birlik arasındaki ilişkilere AB entegrasyon sürecinin ilk dönem çalışmaları arasında oldukça sık yer verilmiştir. Üye olduktan sonra birliğin ilk 3 ekonomisinden biri olacak olan İngiltere'nin birlik dışında kalmasının sonuçları ve de serbest ticaret bölgesi ile gümrük birliği arasındaki farklılıklara dair tartışmalar söz konusudur. Hangi entegrasyon biçiminin daha rekabetçi olduğu, AET ile EFTA arasındaki ikili ilişkileri irdelenmekte, TY-TS etkilerin, her iki blokun varlığında nasıl geliştiği sorgulanmaktadır. Truman, çalışmasına göre her iki blokun da oluşumundan net TY bir etki ortaya çıkmıştır. İngiltere, Danimarka, İsveç ve BLUE ülkelerinin ithalat piyasalarında TS etki söz konusudur. Truman, **a.g.e.**, p.38.

¹²⁶ Mandel, **a.g.e.**, p.79.

İngiltere'nin AB'ye dahil olması ile ne tür kazançları olacağı iktisadi olarak da hesaplanmıştır. AB'ye dahil olması durumunda İngiltere için TS etkisinin daha fazla olacağı ithalatın artacağı üzerinde durulmuştur.¹²⁷ Owen, İngiltere'nin üyeliğinin birliğin ölçek etkisini artıracığını belirtmektedir.¹²⁸

AB'nin birinci genişlemesi ile bölge içi ticaretin arttığı belirtilmektedir. 1968 fiyatları ile yapılan hesaplamada, ticaret yaratıcı (gıda ürünleri dışındaki mallarda) etkinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. İngiltere'nin ticaret dengesinde iyileşme söz konusudur.¹²⁹ İngiltere'nin üyeliği ile 1973–1983 yılları arasında NACE 3 basamak sistemine göre diğer üye ülkelerden ithalatının artırdığı görülmektedir.¹³⁰ 1972–1978 döneminde AB-6 ile yeni 3 üyenin ticari entegrasyonu hızla artmıştır.¹³¹ 1973 genişlemesi için Jacquemin ve Sapir, AB içi ticaret verilerini incelerken eski üyelerin bölge içi ticaretinin azaldığı yeni üyelerin ise arttığını belirtmektedir. 1973'ten sonra mühendislik ürünlerinin payında azalma, diğer imalat sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin sayısında artış, maden işlemleri ve kimyasal ticaretinde durgunluk gözlemlendi (1973 krizinin etkileri). Bu eğilimlerin 1991 yılına kadar sürdüğü görülmektedir.¹³²

İngiltere ile birlikte aynı dönemde İrlanda¹³³ ve Danimarka'nın birlik üyeliği, EFTA'nın ortak pazarın bir alternatifi olup olmadığı tartışmalarını etkisizleştirmiştir.

---

¹²⁷ Swann, **a.g.e.**, p.184.

¹²⁸ Harrop, **a.g.e.**, p.85.

¹²⁹ Stephan A. Resnick and Edwin M. Truman, "An Empirical Estimation of Bilateral Western Europe", **The Theory of Economic Integration**, Ed by Bela Balassa, Irwin Homewood, Illinois, 1961 pp.73-76.

¹³⁰ Sapir, **a.g.e.**, p.1495.

¹³¹ Molle, **a.g.e.**, p.123.

¹³² Sapir, **a.g.e.**, p.1495.

¹³³ 1973'te AB üyesi olan İrlanda o dönemde en yoksul üye ülke sıfatına sahiptir.1980'li yılların başlarında İspanya, Portekiz ve Yunanistan'la birlikte AB'ye üye ekonomik açıdan en geri olan dört ülkeden biridir. 1990'lı yıllarda ise AB ülkeleri içinde en çok DYY alan ülke olmuştur.

2.6.2 AB birinci Akdeniz genişlemesi

Yunanistan (1981), Portekiz ve İspanya'nın (1986) AB bünyesine katılımı, Birinci Akdeniz genişleme süreci olarak da adlandırılmaktadır. Bu ülkelerin AB'ye dahil olması görece yoksul olan Güney Avrupa'nın AB'ye dahil olması olarak da ifade edilmektedir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in üyeliği aynı zamanda birlik içindeki eşitsizliklerin, merkez-çevre yaklaşımı ile ele alınması tartışmalarını da gündeme getirmiştir. İmalat sanayi zayıf olan bu ülkelerin birliğe dahil olması ile AB ile nasıl bir bütünleşme sağladıkları tartışılmakta, AB'nin bu ülkelere yönelik ne tür politikalar uyguladığı ele alınmaktadır.

1975 yılında yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda Akdeniz güvenliği AB politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilmiştir. Bu tarihte günümüzde genişleme takvimine bağlı olan Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanarak iktisadi ilişkilerin güçlendirilmesi söz konusu olmuştur. AB'nin yeni pazar arayışlarının bir sonucu olarak da değerlendirilen bu gelişme, birden fazla faktöre bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Yunanistan, İspanya ve Portekiz'deki askeri diktatörlüklerin varlığı AB'nin Akdeniz güvenliği başlığında hassas olmasının esas nedenlerinden biridir. Diğer yandan komünist partilerin bu ülkelerde güç kazanmaya başlaması Birlik tarafından tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Yunanistan, İspanya, Portekiz'in, "kazanılması" arzusu genişleme hedefini belirlemektedir. Öncelikle bu ülkelerin topluluk bünyesine dahil olmaları serbest piyasa ekonomisi koşullarını benimsemiş olmaları anlamına gelecektir. Demokrasiye geçişin bir parçası olarak AB üyeliği gündemdedir.¹³⁴ Diğer üye ülkelerinden farklı bir iktisadi yapıya sahip olmalarına rağmen bu ülkelerin üyeliklerine itiraz edilmemiştir. Bu ülkeler topluluk içindeki tarımsal üretim (turizm) için önemli bir pazar olma özelliğine sahiptir. Göçmen işçiler, tarım başlıklarında bu ülkelere önemli ödünlere verilmiş, tarım ülkeleri olan bu ülkelerin gelişimi desteklenmiştir. Bu ülkelerin gelişim (piyasa ekonomisinin

¹³⁴ Çağlar Keyder, "Güney Avrupa'da Demokrasiye Geçiş: İspanya, Portekiz, Yunanistan", **Yapıt Dergisi**, Sayı 12, Eylül-Ekim 1985, s.86.

güçlenmesi) süreci birlik tarafından finanse edilmiş, bu ülkelere yabancı sermaye yatırımları ile finanse edilmiştir. Yine bu dönemde ABD yatırımlarının AB yatırımlarına göre daha fazla olduğu da görülmektedir. Sanayileşme sürecinin ivme kazanmasında, ABD ve AB tarafından finanse edilen yatırımların payı büyüktür.¹³⁵

AB'ye üye olduğu dönemde bir tarım ülkesi olan Yunanistan AB ile gıda ticaretinde fazla verirken, tarımının %75'i Ortak tarım politikası kapsamına alınmıştır. Daha sonraki süreçte ise et ve süt ithalatındaki artışa bağlı olarak tarım ticaretinde açık vermeye başlayan Yunanistan o dönemde AB'nin en düşük büyüme oranına sahip ülkesidir. Gelişmiş hizmet sektörünün varlığına rağmen imalat sanayi gelişmemiş olan Yunanistan, AB üyeliği Akdeniz güvenliği açısından önemlidir.¹³⁶ Makro iktisat verileri diğer AB ülkelerinin çok gerisinde olan Yunanistan AB yardımları sayesinde yüksek işsizlik ve düşük büyüme oranını aşmaya çalışmıştır.

Portekiz ise AB üyeliği ile birlikte tarım alanında AB ülkelerine daha bağımlı hale gelirken, tekstil alanındaki ticaret fazlası olanağını da yitirmiştir. Portekiz tarım ve sanayi AB'den yardım almaktadır.¹³⁷

İspanya Franco döneminde kapalı bir ekonomi olması sonrasında AB'nin bünyesinde nasıl yer alacağı sorusunu gündemde tutmuştur. AB üyeliği ihracat için yeni olanaklar anlamına gelirken ithalatta da daha katı bir rekabet ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Yüksek tarife oranları karşısında ticaret açığı artmıştır. İlk yıllarda İspanya ekonomisi yüksek oranda yatırımlar ile birlikte büyük oranda bir büyüme artışı gösterirken artan ithalat ticaret açığını da beraberinde getirmiştir.¹³⁸

---

135 AB 1975 yılında yürürlüğe soktuğu Bütünleşmiş Akdeniz Programı ile AB'nin kuzeyi dışında kalan yoksul bölgelerin gelişimine yönelik yardım programları uygulamayı hedeflemektedir. Buna göre Fransa'nın kuzeyi, İtalya'nın yoksul bölgeleri de bu programa dahildir. Bölgesel kalkınma, tarım üretiminin desteklenmesi ile sanayi ve hizmet alanının teşviki hedeflenmektedir. Roma Anlaşması'nda bölgesel politikalara ilişkin bir madde yer almazken, 1975 yılında kurulan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) bölgesel politikalar komitesi ile fon komitesi arasında koordinasyonu sağlamaya yönelik kurulmuştur. Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İtalya'da Mezzogiorena bölgesi ve de İspanya'nın yarısı AB ortalamasından %75 daha az kişi başına gelire sahip ülkelerdir.

¹³⁶ Harrop, **a.g.e.**, p.286.

¹³⁷ **A.e.**

¹³⁸ **A.g.e.**, p.259.

Tarım fazlası veren bu ülkenin, fiyat desteğinin boyutu tartışılırken, lif ve gemi inşasında AB içinde belli avantajlara sahiptir.

Bununla birlikte; Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in GSYİH içindeki ihracat payının üyelik ile arttığı görülmektedir. 1970'de İspanya için bu oran %6 iken 1980'de %10'a yükselmiştir. Portekiz içinse 1970'de %12 olan bu oran %16'ya yükselmiştir. Yunanistan'ın ise ihracat payı yükselmesine rağmen bu oranın AB ülkeleri arasında en düşük oran olduğu görülmektedir (1960–95 dönemi için). Yunanistan'da, (1995 verilerine göre) GSYİH 'da ihracatın payı sadece %9 olarak belirlenmiştir.¹³⁹

2.7 Ortak Pazardan Tek Pazara Geçiş Süreci

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren gündeme gelen tek pazar, ekonomik birliğe ulaşmanın önemli bir aracı olarak görülmektedir. AB'nin Japonya ve ABD karşısında rekabet edilebilirlik koşullarını artırma isteği diğer yandan AB ülkelerinin %11'e ulaşan (1985 AB verilerine göre) işsizlik oranı, imalat sanayinin ekonomi içindeki payının azalması, ABD ve Japonya ekonomilerinin büyüme oranları ile rekabet edebilecek büyüme oranları elde etme isteği, AB'yi yeni önlemler almaya iten nedenler arasındadır. ABD, Japonya ve AB'nin toplam faktör verimliliği artışı 1975–1985 arasında sırası ile %1,4, %1,0, %1,4 olmuştur. İstihdam artışı ise bu dönem için yine sırası ile %0,9, %2,2, %1,1'dir.¹⁴⁰ ABD imalat sanayinin bu sektördeki payı ve istihdam düzeyi azalmıştır.

Tablo 2.6: İmalat sanayinin GSYİH ve toplam istihdamdaki oranı, AB12 (%)

	1950	1960	1970	1980	1985
GSMH	n.a.	40	36	33	32
İstihdam	29	32	33	28	25

Kaynak: Willem Molle, *The Economics of European Integration Theory, Practice, Policy*, Ashgate Publishing; 5th edition, 2006, p.280.

¹³⁹ Molle, a.g.e, pp.120

¹⁴⁰ Saadet İyidoğan, "AB'nin Sanayi ve Teknoloji Politikası Paradoksu", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Der. Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, Ekim 2003, s.256.

AB şirketleri açısından ABD ve Japon şirketleri ile rekabet edebilecek koşulların yaratılması tartışılmaktadır. Tablo 2.7’de de görüleceği üzere AB şirketleri, ABD ve Japon şirketlerinin oldukça gerisinde kalmıştır.

Tablo 2.7: 1980 itibari ile AB firmalarının konumu

	AB	ABD	Japonya
Üretim/işçi	61	75	102
Net gelir/satış oranı	1.4	4.8	2.7

Kaynak: Willem Molle, **The Economics of European Integration Theory, Practice, Policy**, Ashgate Publishing; 5th edition, 2006, p.285.

Bununla birlikte soğuk savaş sonrası dönemin Avrupa’daki etkileri AB’nin bölgede daha etkin olma isteğini de beraberinde getirmiştir. 1990 yılında Berlin Duvarının yıkılması, sosyalist blokun ortadan kalkması AB’nin Avrupa coğrafyasındaki konumunu yeniden ele almasını gerekli kılmıştır.

2.7.1 AB’de tek pazara geçişi hazırlayan koşullar

1973 petrol krizinin ardından AB ülkeleri de yüksek işsizlik ve durgunluk ile karşı karşıya kalırken, dünya piyasalarında ihracat oranında azalma söz konusudur. Bununla birlikte AB, ilk genişleme sürecinin ardından bölgesel entegrasyonun sınırlarına ulaşılmıştır. 1978-79 ikinci petrol krizi ardından Avrupa ülkeleri II. Dünya savaşının ardından en derin durgunluk sürecine girerken, işsizlik oranları iki kat artış gösterdi.¹⁴¹ Bunu AB içi ticaret oranındaki düşüş ile birlikte AB imalat sanayi ürünlerinin ihracatında da azalma izlemiştir. Elektrik ve elektronik araç ve gereçler, büro makineleri ve bilgi teknolojisi gerektiren alanlarda yükselen talep ile birlikte, AB şirketlerinin özellikle ileri teknoloji alanında rekabet edilebilirlik koşullarının zayıfladığı görülmektedir. Otomotiv ve sanayi makinelerinde piyasa payında azalma söz konusudur. Rekabet edilebilirlik koşulları ile Avrupa piyasasının parçalı yapısı, tarife dışı engeller ve ulusal politikalar arasında ilişki olduğu üzerinde

---

¹⁴¹ Loukas Tsouklos, **The New European Economy: The Politics and Economics of Integration**, Oxford University Pres, p.47.

durulmaktadır.¹⁴² Bressand (1990) 1980’li yılların başında AB’deki daha büyük ülkelerde telekomünikasyon, elektronik ve otomotiv alanında ulusal konsodalasyon sürecinin sınırlarına işaret etmektedir.¹⁴³ Ulaşılan noktada ileri teknoloji ürünlerinin üretimi için ölçek ekonomisinin öneminde dikkat çekilmekte, bu alanlarda ortak pazarın oluşturulması hedeflenmektedir.

Yukarıda da vurgulandığı üzere, tek pazar oluşturulmasına hız verilmesi kararının alınmasında, Doğu Avrupa Bloğu’nun ortadan kalkması ile Avrupa coğrafyasında yeni düzenlemelerin gündeme gelmesi de belirleyen olmuştur. Eski sosyalist ülkelerin piyasa ekonomisi koşullarına uyumlaştırıldığı (kapitalistleştirildiği; özelleştirme, sanayinin denetlenmesi, yabancı sermaye girişinin serbestleştirilmesi, dış ticarete devlet tekelinin kaldırılması, özel mülkiyete önem verilmesi, merkezi planlama uygulamalarına son verilmesi) AB üyeliği süreci ile eşanlı bir şekilde yürütülmüştür.

2.7.2 Soğuk Savaş sonrası AB entegrasyonu

1987 yılında yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi¹⁴⁴ (**Single European Act**) ile 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması, AB entegrasyonu açısından,

---

¹⁴² A.e., p.49.

¹⁴³ A.e., p.50.

¹⁴⁴ Avrupa Tek Senedi aşağıdaki başlıkları kapsamaktadır. Yeni ortak politikaların saptanması, mevcut olanların geliştirilmesi: Bu çerçevede, Roma Anlaşması’na, parasal kapasite, sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, teknolojik araştırma ve geliştirme ve çevre konularında yeni maddeler eklenmiştir. Avrupa Parlamentosu ile Konsey arasında işbirliğinin kurumsallaşması: Bu şekilde Avrupa Parlamentosu’nun Topluluk mevzuatı üzerindeki etkisi artırılmaktadır. İşbirliği yöntemi adı verilen bir sistem çerçevesinde Avrupa Parlamentosu’na, Komisyon’un yasa koyma önerilerini “ikinci kez değerlendirmek” suretiyle yasama sürecini daha yakından etkileme imkânı verilmiştir. İşbirliği yöntemine göre alınacak kararlarda Konsey, mevzuata getirilen değişiklik tekliflerini ancak Parlamento’nun ikinci değerlendirmesinden sonra reddedebilmektedir. Avrupa Parlamentosu’nun uygun görüş bildirmesi: Genişleme ve ortaklık anlaşmaları ile ilgili olarak Konsey’in kararından önce Avrupa Parlamentosu’nun uygun görüş bildirmesi zorunluluğu vardır. Konsey’de nitelikli çoğunlukla oy verilmesi: Daha önce oybirliğinin gerekli olduğu, ortak gümrük tarifesinde değişiklik yapılması, hizmetler, sermayenin serbest dolaşımı, ortak ulaşım politikaları konularında alınan kararların nitelikli çoğunluğa dayanması kararlaştırılmıştır. İç pazar, sosyal politika, sosyal ve ekonomik uyum, araştırma ve geliştirme ve çevre konularında da nitelikli çoğunluk geçerlidir. Dış Politika Alanında İşbirliği: Üye devletler ortak bir Avrupa dış politikasını yürürlüğe koyabilmek için gayret sarf etmeleri gerekmektedir.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Avrupa Tek Senedi (Single European Act - SEA)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=945,12.08.2007>.

Roma Anlaşması'ndan sonra topluluğu kuran anlaşmaların yeni bir boyut kazanması anlamına gelmiş¹⁴⁵ soğuk savaş sonrası dönemde AB'nin yeniden yapılanmasının da içeriğini belirlemiştir. Soğuk savaş sonrası dönemin koşulları; AB sürecinin yeniden tanımlanması, özellikle genişleme ve dış politika ve güvenlik başlıkları ile entegrasyonun kurumsallaşması başlıklarında değişiklikler gündeme gelmiştir.

Maastricht ile ortak pazar ve AET tanımlamaları yerini birlik kavramına bırakırken, iktisadi entegrasyondan siyasi entegrasyona geçiş süreci açısından da önemli bir adım atılmış oldu. 1993 yılında AB'nin 3 temel direği tanımlanmıştır; AB'nin AT'yi oluşturan ayağı; AET, AKÇT, AAET oluşurken, ikinci ayağı dış politika ve güvenlik, 3. ayağı ise adalet ve iç politika şeklinde tanımlanmıştır (bkz. Ek-2). Tek Pazar ve APB, AB'nin EE boyutunu göstermektedir böylelikle parasal birlik ve tek pazar ile iktisadi entegrasyon sürecinin en üst aşamasına ulaşılması hedeflenmektedir. Parasal birlik, arz tarafına yönelik politikaların da yeniden düzenlenmesini gerektirmekte, para politikalarının uyumlaştırması hedeflenmektedir. Ortak pazardan tek pazara geçişte ortak bütçe reformu ile ortak tarım politikası dikkate alınması gereken diğer başlıklardır. Bu koşullar altında genişleme ve tek pazar hedefi olan AB için bütçe politikası daha da önem kazanmıştır.

Maastricht Anlaşması (1992) ile birlikte topluluğun birlik adını alması serbest rekabete dayalı açık pazar ekonomisinin (ortak tek pazar yerine) açık bir dille vurgulanmasını beraberinde getirirken, bu 1980 sonrası uygulanan neo-liberal politikalar ile uyumludur. Birlik üyesi ülkelerin Maastricht kriterlerine (Maastricht Anlaşması ile belirlenen) uyum sağlanması durumunda ortak para birimine geçileceği aynı zamanda aday ülkelerin üyeliklerinin gerçekleşmesinde bu kriterlerine uyup uymadıklarına bakılmasının kararlaştırılması AB entegrasyonun genişlemesi açısından önemli bir kriter olarak belirlenmiştir.¹⁴⁶ 1993 yılında kabul

---

EUR-Lex, "Treaty on European Union", Official Journal C 191, 29 July 1992, (Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>, 22.07.2007.

¹⁴⁵ Avrupa, "Summaries of legislation – The Single European Act", (Çevrimiçi) http://europa.eu/scadplus/treaties/singleact_en.htm, 23.07.2007.

¹⁴⁶ Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) gerektirdiği makro-ekonomik istikrar ve bütünleşmenin sağlanmasını sağlamak amacı ile Maastricht Anlaşması beş yaklaşım kriteri belirlemiştir. EPB'nin üçüncü aşamasına geçebilmek için üye devletlerin bu kriterleri karşılaması zorunludur. Söz konusu

edilen Kopenhag Kriterleri¹⁴⁷ ise birlik üyesi olacak olan ülkelerin karşılması gereken koşullar olarak tanımlanmıştır.

Maastricht Zirvesi ile alınan kararlar AB entegrasyon sürecinin aynı zamanda “derinlemesi” ve “genişlemesi” kavramları çerçevesinde ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Buna göre, Maastricht sonrası dönem APB ve Avrupa Siyasi İşbirliğinin (dış politikanın koordinasyonu) öngörülmesi, AB Konseyinin en üst yetkili kurum olarak tanınması, AB Parlamentosuna seçimler yoluyla katılımın sağlanması entegrasyon sürecinin “derinleşmesini” ifade etmektedir.¹⁴⁸ Almanya’nın birleşmesi (Doğu Almanya-Batı Almanya) ile birlikte AB genişleme politikasının yeniden tanımlanması; EFTA, Akdeniz ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yeniden tanımlanan ilişkiler “genişleme” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır.¹⁴⁹ Bu

---

kriterler aşağıdakileri içermektedir: Kamu açığı, GSYİH’nın %3’ünden az olmalı, Toplam kamu borcunun GSYİH’ya oranı %60’ı aşmamalı, enflasyon oranı, 1999 yılından önceki son 12 ay içerisinde en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin enflasyon oranları ortalamasının en fazla 1.5 puan üzerinde olmalı, Uzun dönem nominal faiz oranları, en düşük ortalamaya sahip üç ülkenin faiz oranları ortalamasından en çok 2 puan fazla olabilir, Avrupa Para Sistemi’nin döviz kuru mekanizması çerçevesinde belirlenen normal dalgalanma marjlarına, en az son iki yıl boyunca ciddi sapmalar gözlenmeksizin uyulmalıdır. Makro-ekonomik yaklaşım kriterlerinin hedefi, EPB çerçevesinde dengeli ekonomik kalkınma sağlanması ve üye ülkeler arasında parasal ve mali açıdan gerilimlerin engellenmesidir. 1 Ocak 1999 tarihinde EPB’nin üçüncü aşamasına geçilmesinden sonra da kamu açığı ile kamu borçlanmasına ilişkin kriterlere uyulmaya devam edilmesi gereklidir. Bu amaçla Amsterdam Zirvesi’nde bir İstikrar ve Büyüme Paketi kabul edilmiştir. Bununla birliğin gerekli bütçe disiplinin (mali politikaların uyumlaştırılması) sağlanması hedeflenmektedir. (Bkz. DTM, “Ekonomik ve Parasal Birlik”, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ekopar.doc>, 2.07.2007.

¹⁴⁷ Haziran 1993’te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi’nde, aşağıda sıralanan üç kriterin karşılanması durumunda, aday ülkelerin Avrupa Birliği’ne üye olabilecekleri kararı alınmıştır: Siyasi kriterler: demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı; (siyasal çoğulculuk ifade özgürlüğü ve din seçme özgürlüğünü kapsayacak anayasal garantinin bulunması, kamu kurumlarının normal işlevlerini yerlerine getirmelerini sağlayan demokratik kurumların bağımsız yargının ve anayasal kurumların bağımsız yargının, anayasanın varlığı) Ekonomik kriterler: iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesi; Topluluk müktesebatının kabulü: Avrupa Birliği’nin çeşitli siyasi, ekonomik ve parasal hedeflerine bağlılık. Bu kriterler, Aralık 1995 tarihinde düzenlenen Madrid Avrupa Zirvesi’nde onaylanmıştır. Ayrıca Madrid Zirvesi’nde aday ülkelerin idari yapılarının, aşamalı ve uyumlu bir bütünleşmenin koşullarını sağlayacak biçimde uyumunun önemi de vurgulanmıştır. Ancak AB, yeni üyelerin kabul edilmesi açısından uygun zamanlamayı saptama hakkına sahiptir. Örneğin 2005 yılında gündeme gelen AB’nin “hazmetme kapasitesi” yaklaşımı ile Doğu Avrupa ülkelerinden sonra AB genişlemesine dahil olacak ülkeler için bu kriterin de aranması gündeme gelmiştir. Bu yaklaşıma yönelik tartışmalar süregelmektedir. Bu; AB’nin bundan sonraki genişleme stratejisini daha farklı kriterler üzerinden değerlendireceğinin de göstergesidir.

¹⁴⁸ Neill Nugent, “The Deepening and Widening of the European Community: Recent Evolution, Maastricht and Beyond”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. XXX, No.3, September 1992, p.312.

¹⁴⁹ A.e, pp.316.

kapsamda oluşturulan ve Maastricht ile Kopenhag kriterlerini tamamlayan bir diğer aşama “Gündem 2000” politikası olmuştur. Gündem 2000 ile genişleme politikasının yanı sıra yeni üye olacakların uyması gereken kriterler yeniden tanımlanırken aynı zamanda tek pazara geçiş aşamasında olan AB’nin 2000’li yıllara hazırlama hedefi söz konusudur.¹⁵⁰

2.7.3 EE açısından AB-92

Tek pazar sürecine yönelik yapılan ilk çalışma, dönemin Komisyon Başkanı Delors ve İngiliz Komisyon üyesi Lord Cockfield tarafından hazırlanan "İç pazarın tamamlanması üzerine “Beyaz Senet ”(1985) olmuştur.¹⁵¹ Beyaz Senet,¹⁵² AB'nin dört serbest dolaşımı (mal, kişi, hizmet ve sermaye) üzerindeki engellerin kaldırılması için 300 dolayında yasama tasarrufuna başvururken, fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması başlıkları altında toplanan önlemler ile iç pazarın tamamlanmasını hedeflemiştir. Öncelikle tam anlamıyla gerçekleşemeyen ortak

---

¹⁵⁰ Gündem 2000, AT Komisyonu tarafından 15 Temmuz 1997 tarihinde kabul edilen belgedir. Komisyon, bu belgeyi AB Konseyi tarafından kendisine yöneltilen AB'nin genişlemesi, ortak politikaların reformu, 31 Aralık 1999 tarihinden sonra Avrupa Birliği'nin mali çerçevesinin nasıl olması gerektiği sorularına yanıt olarak hazırlamıştır. Komisyon'un üyelik başvuruları için hazırladığı görüşlerin de eklendiği belge, XXI. Yüzyılın başında AB'nin gündeminde yer alacak sorunların tümünü kapsamaktadır. Gündem 2000 üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm kendi içerisinde üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım AB politikalarının desteklenmesi ve yenilenmesi ile ilgilidir, özellikle ortak tarım politikası ve ekonomik ve sosyal uyum için gösterilen çabalar bu bölümde incelenmektedir. İkinci kısım, genişleme konusunda AB'nin yeni hedeflerine ulaşabilmesiyle ilgili önerileri kapsamaktadır. Üçüncü kısımda ise 2000-2006 yılları arası dönemi kapsayacak yeni bir mali çerçeve oluşturulması önerilmektedir.

Gündem 2000'in ikinci bölümünde güçlendirilmiş bir üyelik-öncesi stratejisi önerilmektedir. Bu strateji iki yeni unsuru kapsamaktadır: katılım ortaklıkları ve aday ülkelerin Topluluk programları ile Topluluk müktesebatının uygulanmasına ilişkin mekanizmalara çok yönlü katılımı. Son bölümde ise genişlemenin AB politikaları üzerindeki olası etkileri incelenmektedir. Uzun süren müzakereler sonucunda 24-25 Mart 1999 tarihlerinde Berlin'de düzenlenen olağanüstü Zirve'de üye ülkeler Gündem 2000 üzerinde uzlaşmaya varmış ve AB bütçe harcamalarının dengelenmesi amacıyla bir dizi reformu kabul etmiştir. (Bkz. <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1105>, http://ec.europa.eu/agenda2000/index_en.htm).

¹⁵¹ Commission of the European Communities, “Completing the Internal Market”, White Paper from the Commission to the European Council, June 1985, (Çevrimiçi) http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com1985_0310_f_en.pdf, 3.07.2007.

¹⁵² Komisyon tarafından yayınlanan Beyaz Senetler, belirli bir alanda Topluluğun faaliyet önerilerini içeren belgelerdir. Bunlar bazen, Avrupa düzeyinde belli bir konuda bir danışma süreci başlatılması amacıyla ortaya koyulan yeşil kitapların uzantısı niteliğini taşımaktadır. Beyaz Kitaplara örnek olarak, "İç Pazar'ın tamamlanması", "Büyüme", "Rekabet", "İstihdam", "İç Pazar ile ilgili alanlarda MDAÜ'lerin# mevzuatlarının yakınlaştırılması" verilebilir. Beyaz kitaplar, Konsey tarafından onaylanmaları halinde ilgili alanda bir "Birlik Eylem Programı"na dönüşebilmektedir. (Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1020#>)

pazar sürecinin tamamlanması ve de AB içindeki “tarife dışı engellerin” kaldırılması, buna yönelik politikaların uyumlaştırılması (örneğin katma değer fiyatlarının eşitlenmesi) geçmişten farklılıklar olarak belirginlik kazanmaktadır. Tek Avrupa Seneti (1986) ise iç pazarı tamamlamaya yöneliktir. Bu anlaşma ile birlikte Roma Anlaşması’nın ticarete konu olan başlıkları başta olmak üzere belli başlıkları yeniden gözden geçirilirken, AP’nin yetkileri de artırılmıştır. Tek Avrupa Seneti; AB içi ticaret engellerinin kaldırılmasını önermektedir. Alınacak önlemlerin 1992 yılına kadar takvimi belirlenmiştir.¹⁵³

Kısacası, AB-92 iç piyasa yaratılması şeklinde tanımlanmaktadır. Tek Avrupa Seneti¹⁵⁴ ile iç piyasa şu şekilde tanımlanmaktadır; malların kişilerin hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayan iç sınırların kaldırılması (madde 8a). AB-92 ile Roma Anlaşması’nda belli düzenlemelere gidilmektedir. 1980’li yılların ardından ortaya çıkan tabloya göre AB piyasalarının kendini uyarlaması şeklinde de tanımlamak mümkündür. Ancak özellikle soğuk savaş sonrası dönemin gelişmelerine bağlı olarak sadece iç piyasa yaratılmasının ötesinde kurumsal değişiklikleri (AB kurumları arasında yetkilerin yeniden tanımlanması) de beraberinde getirmektedir. AB-92, ortak ticaret, ortak tarım ve ortak ulaştırma politikalarına ek olarak iç piyasa yaratılması tek pazara geçiş sürecinde sanayi ve rekabet politikasının düzenlerken, AB şirketlerinin, sektörlerin dünya ölçeğinde rekabet edilebilirlik koşullarının

---

¹⁵³ Europa, “Summaries of legislation – The Single European Act”, (Çevrimiçi) http://europa.eu/scadplus/treaties/singleact_en.htm, 23.07.2007.

¹⁵⁴Yeni ortak politikaların saptanması, mevcut olanların geliştirilmesi: Bu çerçevede, Roma Anlaşması’na, parasal kapasite, sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, teknolojik araştırma ve geliştirme ve çevre konularında yeni maddeler eklenmiştir. Avrupa Parlamentosu ile Konsey arasında işbirliğinin kurumsallaşması: Bu şekilde Avrupa Parlamentosu’nun Topluluk mevzuatı üzerindeki etkisi artırılmaktadır. İşbirliği yöntemi adı verilen bir sistem çerçevesinde Avrupa Parlamentosu’na, Komisyon’un yasa koyma önerilerini “ikinci kez değerlendirmek” suretiyle yasama sürecini daha yakından etkileme imkânı verilmiştir. İşbirliği yöntemine göre alınacak kararlarda Konsey, mevzuata getirilen değişiklik tekliflerini ancak Parlamento’nun ikinci değerlendirmesinden sonra reddedebilmektedir. Avrupa Parlamentosu’nun uygun görüş bildirmesi: Genişleme ve ortaklık anlaşmaları ile ilgili olarak Konsey’in kararından önce Avrupa Parlamentosu’nun uygun görüş bildirmesi zorunluluğu vardır. Konsey’de nitelikli çoğunlukla oy verilmesi: Daha önce oybirliğinin gerekli olduğu, ortak gümrük tarifesinde değişiklik yapılması, hizmetler, sermayenin serbest dolaşımı, ortak ulaşım politikaları konularında alınan kararların nitelikli çoğunluğa dayanması kararlaştırılmıştır. İç pazar, sosyal politika, sosyal ve ekonomik uyum, araştırma ve geliştirme ve çevre konularında da nitelikli çoğunluk geçerlidir. Dış Politika Alanında İşbirliği: Üye devletler ortak bir Avrupa dış politikasını yürürlüğe koyabilmek için gayret sarf etmeleri gerekmektedir. (Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=945>, 12.08.2007).

yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası ticaret, finansal serbestleşme politikalarının daha da önemli olduğu düşünüldüğünde, AB-92 bu sürece uyum sağlamanın da bir aracı olarak da değerlendirilebilir. Örneğin entelektüel mülkiyet hakları, AR-GE harcamaları başlıklarına özel önem verilmesi bunun bir sonucudur.

Emeğin mobilitesi başlığında ise getirilen yeni yaklaşım ile bireylerin serbest dolaşımı öngörülmüştür. Amsterdam Antlaşması (1997) ile AB müktesebatının bir parçası olan Schengen müktesebatı onaylanmıştır. Ortak pazarın oluşumu için tanımlanan 4 özgürlük, iç pazarın tamamlanması için “bireylerin”, “tüketicilerin” ve “işin ” serbest dolaşımı şeklinde de tanımlanmaktadır.¹⁵⁵ Buna göre bireylerin başka bir AB ülkesinde yaşama, çalışma, eğitim görme, emekli olma ve çalışma hakkı vardır. Tüketicilerin ise artan rekabet koşullarında azalan fiyatlar, daha fazla mal çeşidi alma ve daha yüksek koruma oranına sahip olma hakkı vardır. İş yapılmasının ise sınırlar arasında daha kolay ve ucuz dolaşım hakkı vardır.

AB-92, iç ve dış piyasalarda serbestleşmeyi öngörmekte; fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması hedeflenmektedir. İç piyasada birleşme ve satın almaların artması ve daha geniş bir piyasaya ulaşmanın avantajları dış piyasada ise artan gelire bağlı olarak gelir esnekliğine bağlı olan talepte artış sağlanması beklenmektedir.¹⁵⁶ Şirket stratejilerinin sektörlerin durumuna göre yeniden şekillenmesi de söz konusu olmuştur.

AB-92 aynı zamanda “Avrupalı¹⁵⁷ olmamanın” maliyeti olarak da tanımlanmaktadır. AB-92 ile birlikte artan rekabet vurgusu engellerin kaldırılması, sınır kontrolleri ve farklı teknik standartlar maliyetlerin azalmasına böylelikle kar

---

¹⁵⁵ European Union, Delegation of the European Commission to Japan, “The EU Internal (Single) Market: General Policy Framework”, (Çevrimiçi)
http://jpn.cec.eu.int/union/showpage_en_union.internal_market.php.

¹⁵⁶ Alexis Jacquemin and Andre Sapir, “Euro Post 1992: Internal and External Liberalization”, **The American Economic Review**, Vol. 81.No.2, May.1991, p.166.

¹⁵⁷ Avrupalılık tanımı özellikle Berlin Duvarının ortadan kalkması ile birlikte, AB Gündem 2000’in ve genişleme sürecinin anahtar sözcüklerinden biri olmuştur. Avrupalılık kimliği birliğin kurallarına, yasalarına uyum, bütünleştirici bir unsur olarak tanımlanmıştır.

marjlarının artmasına, fiyatların azalmasına yol açacaktır. Ölçek etkisinin ortaya çıkması ile birlikte, aynı zamanda daha güçlü rekabet koşullarının sağlanacağı, teknik ilerleme ve yenilik-innovasyon ile rekabet arasındaki ilişkinin güçleneceği üzerinde durulmaktadır. Rekabet politikası bu nedenlerden dolayı öne çıkmaktadır. Ortak pazar yaratılmasında geleneksel EE yerini rekabet edilebilirlik koşullarının ve ölçek etkisinin artırılmasına bırakmıştır. Ticaret politikası, sanayi politikası ve rekabet politikası buna göre yeniden tanımlanmaktadır. Teknolojik yeniliklerin innovasyonun rekabete bağlı olduğuna dikkat çekilmektedir. Ticari engellerin kaldırılması ile gelirdeki büyümenin, rekabetin artırılması ile sağlanacağı belirtilmektedir. Ticaret hadlerindeki değişim ise ölçek etkisi ile AB ihraç ürünlerinin maliyetinin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Gelir artışına bağlı olarak ithalatın da artması beklenmektedir. GOÜ'nin ticaret hadlerinden kazanç elde etmesi üzerinde de durulmaktadır ancak bu ithalat ve ihraç ürünün bileşimine bağlıdır.¹⁵⁸

AB-92'nin ölçek etkisine dair beklentilerde farklı yaklaşımlar söz konusudur. Dicke (1989), Grimm Schatz ve Trapp (1989), büyük AB ülkeleri için ölçek etkisinin avantajları olduğu üzerinde durmaktadır. Geroski (1989), AB-92'nin mal çeşitliliğine yol açacağına dikkat çekmektedir.¹⁵⁹ Avrupa olmamanın maliyeti ya da AB-92 ile birlikte ortaya çıkacak olan refah kazançlarına dair yapılan çalışmalar refah artışının gerçekleşeceği şeklindedir.

AB-92 etkilerine yönelik yapılan en önemli çalışmalar ise AB Komisyonu tarafından gerçekleştirilmiştir. Olası iktisadi kazançların hesaplandığı bu çalışmalar¹⁶⁰ aynı zamanda AB-92'ye geçişte için ikna sürecinin de bir parçası olmuştur. Bu çalışmalarda, ticaret dışı engellerin kalkması durumunda ne tür refah kazancının ortaya çıkacağı, maliyetlerin nasıl değişeceği üzerinde durulmaktadır Kay (1989) AB-92'yi son yılların en başarılı pazarlama kampanyası olarak tanımlamıştır.

---

¹⁵⁸ A.e.,p.116.

¹⁵⁹ Tsouklas, a.g.e, pp. 91-92.

¹⁶⁰ AB içerisinde 1992 öncesinde var olan engellerin yapısı; teknik düzenlemelerin yapısındaki farklılıklar, sınırlarda yaşanan gümrük sorunları yönetim vb. rekabet üzerindeki kısıtlamalar özellikle kamu alımlarında, finans ve ulaştırma hizmetlerinde piyasaya giriş maliyetlerinin varlığı şeklinde tanımlanmaktadır. Emerson Raporu ile Cecchini raporu olarak literatüre geçen bu çalışmalar AB-92 sürecine yönelik en geniş kapsamlı olup AB Komisyonu bünyesinde hazırlanmıştır. .

Piyasaların ise bunun önemli olduğunu kavramaları ile AB-92'nin başarılı olacağı belirtilmektedir.¹⁶¹

2.7.3.1 Cecchini Raporu

Cecchini Raporu'na göre tarife dışı engeller; tarifeler, kotalar, maliyeti artıran engeller, piyasaya giriş kısıtlamaları ile piyasayı bozucu etkileri içermektedir.¹⁶² Tek Pazar oluşturulması durumunda potansiyel kazançların ne olacağı hesaplanan çalışmada, 1988 fiyatları ile AB-15 ülkesi için GSMH'da %5 (200 milyar ECU) oranında artış beklendiği belirtilmiştir.¹⁶³ Raporda (1988) tek pazarın tamamlanması durumunda piyasa bütünleşmesi, ölçek etkisi, tarifelerin ve engellerin kaldırılması, rekabetin yoğunlaşması, monopollerin karlarının azalması gibi sonuçların üzerinden GSYİH'nın ne olacağı belirlenmeye çalışılmıştır.¹⁶⁴ AB-92 ile AB'nin çıktı düzeyinde %2.5- %6.5 arasında artış gerçekleşmesi hesaplanmıştır. Bu etkinin toplam gelirdeki etkisinin 5-7 yıl arasında gerçekleşeceği öngörülmüştür.

Tablo 2.8: İç pazarın tamamlanmasından elde edilecek olan potansiyel kazançlar

Engeller	%GSYİH
Sınırların kaldırılması	0.2-0.3
Sınırların kaldırılması, kamu alımları	2.0-2.4
Orta dönem faydalar	2.2-2.7
Ölçek ekonomisi	2.1
Etkinsizliğin azalması	1.6
Daha uzun dönem kazançlar	3.7
Toplam AB-12 üyesi 1988 fiyatları	4.25-6.5

Kaynak: Commission of the European Communities, "Europe 1992 – The Overall Change", Sec (88)524 final Brussels, 13 April 1988, p.10.

¹⁶¹ Tsouklas, a.g.e, p.98.

¹⁶² Tarife dışı engeller 3 temel başlıkta özetlenmektedir; Fiziki engeller: Topluluk içi sınır kapılarındaki beklemeler, gümrük kontrolleri ve bunun gereği kırtasiyecilik gibi. Teknik engeller: Örneğin, ulusal düzeyde himaye edilen kamu ihaleleri piyasasında farklı ürün standartlarının, teknik şartnamelerin ve çatışan birtakım ticari yasaların (mevzuatın) mevcudiyeti gibi. Mali engeller: Özellikle farklı KDV oranları ve tüketim vergileri gibi (sigara, içki, ispiro vs.) uygulamalar.

¹⁶³ Commission of the European Communities, "Europe 1992 – The Overall Change", Sec (88)524 final Brussels, 13 April 1988, (Cecchini Raporu olarak da bilinmektedir), p.1.

¹⁶⁴ Harrop, a.g.e, pp.74-75.

Cecchini raporuna göre AB-92 ile birlikte iç piyasaya geçişin istihdam artışı da sağlayacağı vurgulanmıştır. Büyüme, istihdam ve ölçek yaratıcı etki ile verimlilik ve kar üzerindeki etkilerin ele alındığı çalışmada, AB-92'nin etkilerinin uzun dönemde daha yüksek olacağı belirtilmiştir. Tasarrufların etkisinin, ölçek etkisi ile birleşmesi ile GSYİH'de beklenen artışın daha fazla olması beklenmektedir.

Tablo 2.9: Tek pazar yaratılmasının makro iktisadi faydaları

	GSYİH	Fiyatlar	İstihdam	Dış denge
Önlem Almadan	4.5	-6.1	1.8	1.0
Önlem olarak	-	-	-	-
Kamu finansmanı	7.5	-4.3	5.7	-0.5
Dış pozisyon	6.5	-4.9	4.4	0.0
Deflasyon	7.0	-4.5	5.0	-0.2

Kaynak: Frank McDonald, "The Single European Market", **European Economic Integration**, Ed. by. Frank McDonald, Stephen Dearden, Second Edition, Longman, London and New York, 1994, p.28.

Tek pazardan ölçekte genişleme ile faydalanacak sektörler; elektrikli araçlar, motorlu araçlar, kimyasallar, makine mühendisliği, kredi ve sigorta, gıda, inşaat ve sivil mühendislik, büro makineleri, ulaşım, toptan ve perakende¹⁶⁵ (özellikle İngiltere'nin bu alanda görece üstünlüğe sahiptir) olarak tanımlanmıştır.

2.7.3.2 Emerson Raporu

AB Komisyonun AB-92 çalışmasına yönelik bir değerlendirme de Emerson raporu olmuştur. Çalışmada, 1987 verilerine göre 323 milyon nüfusu ile AB sanayileşmiş ülkeler arasındaki en büyük pazar olma özelliğine rağmen, parçalanmış bir piyasa olduğu üzerinde durulmaktadır. Birliğin katma değer katkısı ABD'ye oranla üçüncü sektörlerde; gıda ve içeceklerde, tütün, tekstil, deri ve giyim ve çelikte

¹⁶⁵ Cecchini raporuna temel alınarak Avrupa olmanın maliyeti için bkz. Frank Mc Donald, Stephen Dearden (Edt.), **European Economic Integration**, Longman, 2nd Edt., London and New York, 1994, p.26.

daha yüksektir.¹⁶⁶ Elektrikli araçlar, elektronik araçların üretiminde ABD ile AB arasında farklılık söz konusudur. Parçalı piyasa yapısı, ileri teknoloji alanında AB'nin dünya ölçeğinde artan talebi karşılaması ve ABD ile rekabet edebilir olmasının önünde bir engeldir. AB-92 öncesi koşullara göre; AB sanayisinin belli sektörlerde rekabet gücü zayıflamıştır. Buna göre ortalama ölçek ve düşük AR-GE yoğun sektörler; gemi sanayi, ayakkabı, tekstil ve giyimdir. Bu ürünlerde AB piyasalarındaki kaybın GOÜ'lerin ihracatından kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Yüksek AR-GE ve belli bir büyüklükteki ölçeğe sahip; telekomünikasyon, elektronik ve bilgisayar sektörleri ise ABD ve Japonya ile rekabet etmektedir.¹⁶⁷

Emerson raporu tarife dışı engellerin kaldırılması ile AB-92'nin kazançlarının ne olacağı üzerine durmuştur. AB-92 ile %2.5-6.5 oranında bir büyüme elde edileceğini vurgulanmaktadır.¹⁶⁸ Emerson raporuna göre elde edilen büyümenin %4.5 oranında olması durumunda toplam dış TY etki 9 milyar dolar civarında gerçekleşecektir. AB'nin dışarıya ithalatında azalma yaşanacağı bunun %10 düzeyinde olacağı belirtilmektedir.¹⁶⁹ Bu sonuçlar dinamik etkilerle açıklanmaktadır. Ara mallarda ortaya çıkacak olan ölçek etkisi, yeniden düzenlemeye (deregülasyon) bağlı olarak sektörel bazlı maliyet azalışından kaynaklanacaktır. Piyasa entegrasyonu ile birlikte ölçek etkisinin olumlu sonuçlarından yararlanılması hedeflenmektedir.

2.7.3.3 AB-92'ye ilişkin diğer yaklaşımlar

Baldwin (1989)¹⁷⁰, Emerson raporunun 1992 yılının iktisadi kazançlarına dair sadece bir yıllık etkisini öngördüğü üzerinde dururken, bunun dinamik etkilerle birlikte daha büyük sonuçlar ortaya çıkaracağını belirtmiştir. Ölçek etkisinin ortaya çıkacağı verimlilik artışının bunu sağlayacağını vurgulanmaktadır. Baldwin, tasarruf ve yatırımların dinamik etkisinin Komisyonun belirlediğinin 2 katı fazlalıkta

---

¹⁶⁶ Michael Emerson, Michel Aujean, Michel Catinat, Philippe Goybet, Alexis Jacquemin, **The Economics of 1992, The E.C. Commission's Assessment of the Economic Effects of Completing the Internal Market**, Oxford University Press, 1990, p.11.

¹⁶⁷ A.e., p.167.

¹⁶⁸ Emerson, et.al., a.g.e., p. 5.

¹⁶⁹ A.e., pp. 3-7.

¹⁷⁰ R.E. Baldwin "Measurable Dynamic Gains from Trade", **Journal of Political Economy**, Vol. 100 (1), 1992, p.162.

olduğuna dikkat çekmektedir. AB-92'nin statik etkilerinin, büyümenin %13 oranında gerçekleşeceğini ileri sürerken ¹⁷¹ piyasanın bölünmüşlüğüne dikkat çekilmektedir.

Gasiorek, Winters ve Venables tek pazar ile birlikte vasıflı emeğe olan talebin Fransa, Almanya ve İngiltere'de artacağını vurgularken,¹⁷² Gasiorek ticaret hadleri etkisinin oldukça küçük kalacağı üzerinde durmaktadır.¹⁷³ Buna göre AB-92'nin GSYİH'ya etkisi %1.5 oranında olmuştur. Haaland ve Norman ise bu oranının sadece % 0.5 olduğunu belirtmiştir. ¹⁷⁴

Venables ve Smith (1988,1991), Venables (1990), Baldwin ve Venables (1995), Krugman ve Venables (1996), monopolistik rekabet koşullarında ticaret modelini temel alarak tek pazarın etkilerini ele almıştır.¹⁷⁵ Buna göre, ulusal piyasalar arasında ticaret maliyetlerinin azalması ve de bölünmüş piyasaların yerine tek ve toplanmış piyasaların yerini alması incelenmiştir. Refah etkileri üzerine yoğunlaşırken aynı zamanda sanayinin yapısına dair öngörülere yer verilmiştir. En dramatik sonuçların özellikle ulusal piyasaların yoğunlaşmansın yüksek olduğu alanlar ile entegrasyon öncesi dönemin daha az rekabetçi olduğu alanlarda görüleceği belirtilmiştir.

Flam, AB-92 sürecinin tam entegrasyon olup olmadığını sorguladığı çalışmasında tam entegrasyonu; hükümet merkezli engellerin mal, hizmet ve emek dolaşımında engellerin olmaması, fiyatların ulaştırma maliyetlerine eşitlenmesi şeklinde tanımlamaktadır.¹⁷⁶ AB-92 topluluğun kendisini iktisadi ve kurumsal olarak yeniden kendine bir yol çizmesi anlamına gelmektedir. 1992'nin GSYİH'ye etkisinin az olduğu kazançların ¾'ünün daha yüksek rekabet ve ölçek etkisinden kaynaklı

---

¹⁷¹ AD Koekkoek, Arie Kuyvenhoven, Willem Molle, "Europe 1992 and the Developing Countries: An Overview", **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXIX, 1990, p. 113.

¹⁷² McDonald, **a.g.e.**, p.32.

¹⁷³ H. Flam, "Product markets and 1992: full integration, large gains?", **Journal of Economic Perspectives**, 6, 1992, p.27.

¹⁷⁴ **A.e.**, pp.26-27.

¹⁷⁵ Stephen Davies, Laura Rondi, Alessandro Sembenelli, "European Integration and the Changing Structure of EU Manufacturing, 1987-1993", **Industrial and Corporate Change**, Volume 10, Number 1, p. 39.

¹⁷⁶ Flam, **a.g.e.**, p.10.

olduğunu $\frac{1}{4}$ ' ünün ise ticaret maliyetlerinden elde edilen tasarruftan kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Kısacası AB-92, birlik içindeki ticarete kaynak tasarrufu sağlarken, mal piyasalarında rekabet koşullarını yeniden düzenlemektedir.¹⁷⁷

2.8 AB-92'nin Etkileri

Tek Pazar etkisi; ticaret maliyetlerini azaltıcı etki, bölünmüş piyasaların tek bir toplanmış piyasa dönüşmesi, şeklinde de tanımlanmaktadır.¹⁷⁸ Tek pazara geçiş süreci ile birlikte AB ekonomisinin yapısında ortaya çıkan değişiklikler öncelikle büyümeye etkisi, bölge içi ticaret verileri ve yatırımlara etkileri ile bunların sonucunda imalat sanayinin yapısının nasıl değiştiği ile ilgilidir.

1980-1985 yılları arasında GSYİH artış oranı %1,5 iken bu oran 1986-1990 arasında %3,3 1991-1996 arasında ise %1,5 oranında gerçekleşmiştir. İhracatın (mal ve hizmet ihracatı) artış oranı ise 1980-1985 arası dönemde %3,5, 1986-1990 arası dönemde %5,0 1991-1996 döneminde ise %5,4 şeklinde gerçekleşmiştir. İthalat artışı ise aynı dönemler için sırasıyla %1,9, %7,4, %3,9 oranında gerçekleşmiştir.¹⁷⁹

AB'de 1996-2000 arasında AB içi ticaret GSYİH'dan daha fazla artmıştır. 2001 itibari ile bu eğilimde azalma söz konusudur. Hizmet ticareti 1993'ten bu yana iki kat artış gösterirken bunun DYY akımları ile birlikte söz konusu olabildiği görülmektedir.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ A.e, pp.27-28.

¹⁷⁸ Davies, et. al., a.g.e., p.39; Baldwin, Venables ve Krugman çalışmalarında monopolistik rekabet koşullarında ticaret yaklaşımı ile tek pazar etkilerini ele aldılar, refah analizi şeklinde yapılan bu çalışmalar sanayi yapısına ilişkin bulgulara da yer vermektedir. Ulusal piyasanın yoğunluğunun yüksek olduğu ve entegrasyon öncesi davranışın daha az rekabetçi olduğu sanayilerde daha dramatik etkilerin ortaya çıktığı belirtilmektedir.

¹⁷⁹ Commission of the European Communities, "1999 Annual Economic Report, The EU Economy at the Arrival of the Euro: Promoting Growth, Employment and Stability", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/1999/aer1999_1_en.pdf, 2.08.2007.

¹⁸⁰ European Commission, "The EU Economy Review - The EU Economy 2000 Review (incl. Statistical Annex)", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/the_eu_economy_review2000_en.htm, 5.08.2007, p.6.

AB-92 ile birlikte beklenen istihdam artışının sağlanamadığı görülmektedir. 1980'li yıllar ile birlikte işsizlik oranı artan AB ülkeleri için her ne kadar istihdam artışında görece bir artış gerçekleşmiş ise de bu oran %1.5 civarında kalmıştır. İşsizlik oranının ise 1985-1988 arası dönemde %10'a yaklaştığı görülmektedir (ki bu oran 1982 verilerinin üzerindedir, 1982 yılı işsizlik oranı %8.2 civarındadır).¹⁸¹ 1991-1996 arası dönemde istihdam artışı %-0.4, 1997'de ise %0.5 olarak gerçekleşirken, işsizlik oranı aynı dönemler için %10.2 ve %10.7 olarak açıklanmıştır.¹⁸²

2.8.1 AB-92'nin bölge içi ticaret verilerine etkileri

AB içi ticaret imalat sanayinde 1985-1995 yılları arasında %61'den %68'e yükselmiştir. Bu etkinin birçok sektörde bu şekilde ortaya çıktığı belirtilmektedir.¹⁸³ Endüstri içi ticaret payı toplam imalat sanayinde 1985-1995 arasında %61'den %68'e yükselmiştir. Bu tek pazar etkisinin en güçlü bulgusu olarak da tanımlanmaktadır.¹⁸⁴ Endüstri içi ticaret 1990 yılında SITC sınıflandırması ve 2398 farklılaşmış ürün arasında, imalat sanayinde %51.6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸⁵ Endüstri içi ticaretin yarısından fazlasının imalat sanayi için yapıldığı görülmektedir.

STIC sınıflandırmasına göre 98 sanayi arasında yapılan çalışmaya göre, ölçek bakımından yüksek, orta ve düşük düzey olarak belirlenen ekonomiler değerlendirilmiştir. 1985-1990 arasında 98 sanayide STIC-3 ürününe göre ana ekonomilerde; Fransa, İtalya, ve İngiltere, endüstri içi ticarete durgunluk ve azalma eğilimi görülmektedir. 1977-1985 arasında yüksek düzey endüstri içi ticaret durgunluk gösterirken 1990'a kadar düşük kategori sanayiler için endüstri içi ticaret artmıştır.¹⁸⁶

---

¹⁸¹ European Commission, **a.g.e.**, p.8.

¹⁸² Commission of the European Communities, **a.g.e.**, p.40.

¹⁸³ Davies, et.al., **a.g.e.**, p.41.

¹⁸⁴ **A.e.**

¹⁸⁵ Marius Brülhart, "Industrial Specialisation in the European Union: A test of the new trade theory", **Trinity Economic Paper Series**, (Çevrimiçi) <http://www.hec.unil.ch/mbrulhar/papers/tep955.pdf>, 5.08.2007.

¹⁸⁶ Brülhart, **a.g.e.**

Tablo 2.10: 1987-1992 arasında üretimde artış ve AB içi ticaret verileri (% 5 yıllık büyüme oranının aritmetik ortalaması)¹⁸⁷

	Üretim	AB içi ticaret
İmalat sanayinin bütünü	31,4	49,3
Tek Avrupa pazarına hassas olan sanayiler	40,5	72,9

Kaynak: Stephen Davies, Laura Rondi, Alessandro Sembenelli, “European Integration and the Changing Structure of EU Manufacturing, 1987–1993”, *Industrial and Corporate Change*, Volume 10, Number 1, p.47.

Davies ve diğerleri çalışmalarında INTRA¹⁸⁸ değerlerine göre 4 grup sanayi tanımlamışlardır. INTRA değeri; %10, %25, %35 oranlarına göre düşük, orta düzey düşük, orta düzey yüksek ve yüksek düzey şeklinde tanımlanmıştır. 1987 yılından başlayarak 6 yıllık süreçte ticari entegrasyonun hangi sanayilerde nasıl gerçekleştiği hesaplanmıştır. Bu süreçte, 23 sanayi düşük–ticareti gerçekleştirilmeyen mallar kategorisi olarak da nitelendirilebilecek düzeydedir. Bunlar, Homojen ürünler şeklinde tanımlanırken, elektrikli kablolar, tren yolu araçları ve makarna gibi hassas ürünleri de içermektedir. Sigara, sığır ve alkolsüz içecekler de buna dahildir. Yüksek düzeydeki mallar ise 1980 öncesi de ticareti yoğun yapılan ürünlerdir. Araba parçaları, ayakkabı ve halı, kağıt ve tekstil makineleri, kimyasallar buna dahildir.¹⁸⁹

İmalat sanayine liderlik eden 294 firma için 1987 ile 1993 matrisi karşılaştırıldığında ise, firma sayısında değişiklik görülmemiştir. Coğrafi olarak yoğunlaşma etkisinin ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu firmalar imalat sanayinin %34.25’ini kapsamaktadır. AB Komisyonu (1996) raporunda da tek pazar etkisinin sanayinin merkezinde yoğunlaşmanın artmasını genel olarak teşvik etmediğini belirtmektedir.¹⁹⁰ Lider konumunda olan firmaların üretimlerini daha az üye yerine daha fazla üye ile yaptığı görülmektedir.¹⁹¹

¹⁸⁷ AB içi ticaret: AB içi ithalat – AB içi ihracat farkı olarak hesaplanmıştır. Hassas sanayiler ise AB komisyonun belirlediği şekildedir.

¹⁸⁸ INTRA: Bölge içi ticaretin AB’nin belirgin olan tüketimine oranı şeklinde hesaplanmaktadır.

¹⁸⁹ Davies, et. al, *a.g.e.*, p.46.

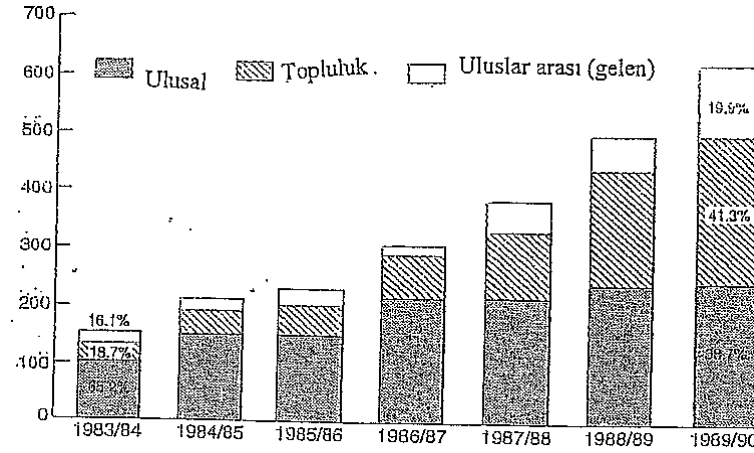
¹⁹⁰ Commission of the European Communities, “Community Merger Control”, Greenpaper COM96/19 final, (Çevrimiçi) http://aei.pitt.edu/1148/01/merger_control_gp_com_96_19.pdf, 7.08.2007, pp.5-6.

¹⁹¹ Davies, et. al, *a.g.e.*, p.71.

2.8.2 AB-92'nin DYY'a etkileri

DYY akımları bakımından tek pazar etkisinin ticarete olan etkisinden daha belirgin olduğu belirtilmektedir. AB'nin dünya ölçeğindeki DYY akımları 1990'ların başında %44'e yükselirken, 1982-1987 arasında bu oran %28 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹² İmalat sanayi için bölge içi ticaretin DYY oranı ise 1984-86 arasında %240 iken bu oran 1990-1992 arasında %61 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹³

Şekil 2.3: Şirket birleşmeleri ve satın almaların sayısı

Kaynak: Loukas Tsoukalis, *The New European Economy Revisited*, Oxford University Press, London, 1997, p.103.

Yine şirketlerin birleşmeler ve satın almaları başlığında sınırlar arası etkinin yüksek olduğu ve bu alanda hızlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Belli alanlarda sektörler yoğunlaşma artışı yaşandığı ancak ulusal bazda yoğunlaşma etkisinin de azalmadığı görülmektedir.¹⁹⁴ Satın alma ve birleşmelerin önemli bir bölümü yerli kökenlidir AB Komisyonu 1996 raporuna göre, bu yerel piyasalardaki yeniden yapılanmanın bir sonucudur. Buna göre 1980 sonrasında AB içi birleşmelerin arttığı görülmektedir. Şekil 2.3'te de görüldüğü üzere, ilk kez 1989-90 arasında birleşmelerin toplam sayısı ulusal sınırlar arasında gerçekleşen birleşmelerden daha

¹⁹² A.e., p.41

¹⁹³ A.e.

¹⁹⁴ A.e., p.42.

fazladır. Komisyon verilerine göre en büyük 1000 firma arasındaki toplam yıllık birleşme sayısı 1982-1983 arasında 115'ten, 1984-1985 arasında 208'e, 1988-

1989'da ise 492'ye, 1989-1990 arasında ise 622'ye ulaşmıştır. Bu alandaki birleşmelerin en çok kimyasal ve gıda alanında gerçekleştiği görülmektedir.¹⁹⁵

AB-92 programının ÇUŞ'lere yatırım olanaklarını kolaylaştıran koşulları beraberinde getirmesi de bunda belirleyen olmuştur. Japonya, Kanada ve ABD'nin yatırımlarında artış söz konusudur. Bunun; 1980'lerin ikinci yarısında itibaren genel bir eğilimin sonucu olduğu da ileri sürülebilir. AB firmaları dışında en çok ABD ve Japon firmasının sayısında artış gerçekleşmiştir.¹⁹⁶ 1980 sonrasında ABD yatırımlarının AB içinde artarken, birleşmelerin sayısındaki artışın da aynı dönemden itibaren arttığı ve bunun içinde ABD kökenli şirketlerin katılımı da dikkat çekmektedir. Bu firmaların en büyük 100'ü arasında Japon firması yokken, 1987'de 11 olan ABD'li firma sayısı 13'e yükselmiştir. ABD'nin payı %68.9 iken %70.7'ye, Japonya'nın ise % 0.5 iken %2.4'e yükselmiştir. ABD'den sonra en yüksek oran İsviçre'ye aittir. 4 İsveç firması en büyük 100 arasında olup payı % 9,7'dir. Japon firmalarının sayısındaki artış İngiltere ile yapılan ortaklıklarda öne çıkmaktadır. Büyük firmaların özellikle 3 büyük AB ülkesinde birleşmeleri teşvik ettiği görülmektedir. İngiltere- Atlantik birleşmeleri finans alanında gerçekleşirken, Almanya ile Fransız firmaları arasında sınırlar-arası birleşmelerin gerçekleştiği görülmektedir.

Dikkat çeken bir diğer önemli gelişme AB kökenli olmayan ÇUŞ'lerin cirosundaki değişiklidir. Bu oran, 1987-1993 arası dönemde %44 oranında artış olarak gerçekleşmiştir. Yine bölge içi ÇUŞ'lerin cirosunda artış söz konusudur. (özellikle Almanya kökenli şirketler için).¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ Loukas Tsoukalis, **The New European Economy Revisited**, Oxford University Press, London, 1997, p.103-105; birleşmelerin sayısındaki artışın özellikle 92 öncesinde hızlanması AB-92'ye hazırlık olarak da tanımlanmıştır.

¹⁹⁶ Davies, et. al., **a.g.e.**, p. 67.

¹⁹⁷ Davies, et. al., **a.g.e.**, pp.51-53.

2.9 AB Ortak Rekabet Politikası

Roma Anlaşmasının 85. ve 86. ve 235. maddeleri rekabet politikası ile ilgilidir.¹⁹⁸ Bu maddeler, devlet yardımları, baskın firma, karteller, şirketlerin hakları, dumping ile ilgili olmakla birlikte birliğin ilk yıllarında ortak bir rekabet politikasının varlığından bahsetmek mümkün değildir.¹⁹⁹ 1968’te, GB sürecini tamamlayan AB’nin bir sonraki aşama olarak sanayi ve rekabet politikasını ele aldığı düşünülebilir. Birliğin ortak sanayi ve rekabet politikasını 1960 sonundan itibaren daha çok dillendirilmesinin ve ilk adımlarını 1970’li yılların başında atması özellikle gelişmiş zengin bölgelerde sanayi alanında yaşanan düşüş ve ortak pazara sürecine girilmesi ile bağlantılıdır. Rekabet politikası ile ilgili başlıklar birlik içinde karteller ve yoğunlaşma başlığı olarak ele alınırken, rekabetin artırılması açısından yoğunlaşmanın önemine dikkat çekilmiştir.²⁰⁰ AB’nin “Sanayi politikası üzerine bir muhtıra (**Memorandum on Industrial Policy**, 1970)” başlıklı çalışması ile ortak pazarın yaratılması süreci ile birlikte sanayi politikalarının ortaklaştırılması, buna yönelik bir çerçeve oluşturulması gerekliliği gündeme gelmiştir. 1972’de AB Komisyonu ilk yıllık rekabet politikasının gelişimi raporunu yayınlamıştır. 1980 dönemi ile birlikte artan şirket birleşmelerinin Roma Anlaşması’na uyumlu olup olmadığı sorgulanırken, şirket birleşmeleri tartışması ve ilgili düzenlemelere ilişkin başlıklar AB’nin gündeminde oldu. 1980’li yıllarda şirket birleşmelerinin sayısındaki

¹⁹⁸ Roma Anlaşması’nın rekabetle ilgili politikası;

85: anti rekabet politikaları; 86: hakim piyasa uygulamaları ve bunun ihlali, 37ve 90: kamu işletmeleri, 91: ulusal sınırlar içerisinde malların dampingi ile ilgilidir.

B.T. Bayliss, “Competition and Industrial Policies”, **The Economics of the European Community**, Ed. by Ali M. El-Agraa, Philip Alan/St.Martin’s Press, 2nd Edt., London, 1985, pp.215-216.

AB rekabet politikası şu başlıklarla ilgilidir;

- a) patentler, lisans anlaşmaları ve ticaret markaları
- b) fiyat ayırmacılığı ve sabitleme
- c) yeniden satış fiyatları
- d) devlet yardımları
- e) Baskın piyasa koşullarının yasaklanması
- f) dumping
- g) ihracat ve ithalatta miktar kısıtlamaları
- h) birleşmeler ve yoğunlaşma
- i) devlet devirleri

²⁰⁰ Swann, a.g.e, p.54.

artış, 1989 yılında birleşmeler ile ilgili düzenleme maddesinin yürürlüğe girmesi ile sonuçlanmıştır. Bu; AB Komisyonuna büyük firmalar dahi birleşmeleri kontrol etme hakkı tanırken, komisyonun rekabet politikalarına müdahale etmesi anlamına da geliyordu.

AB-92 ile birlikte rekabet politikası, tek pazara yönelik engellerin kaldırılması ortak pazar ihtiyaçlarının yeniden karşılayacak şekilde sanayinin yeniden düzenlenmesi, şirket kanunları ve bunların uyumlaştırılması, sanayi kalkınmasının sosyal ve bölgesel yönleri ele alınmaktadır.²⁰¹ Bugün ise birliğin en önemli politika başlıklarından biri olan rekabet politikası, AB-92 sürecinin bir parçası olarak daha da önem kazanmış, Lizbon 2000²⁰² ile AB'nin ekonomi politikalarının merkezine oturmuştur. Emerson raporunda rekabet politikalarının önemine değinilmekte, üye ülkelerin kendi aralarında rekabeti önleyici politikaları yaşama geçirmeleri tek pazarı oluşturmak açısından daha da önem kazandığı vurgulanmaktadır. Ancak rekabet koşullarının nasıl düzenleneceği devlet müdahalesinin ne ölçüde mümkün olabileceği gibi başlıklarda tam uyumlaştırmanın nasıl sağlanacağı belirgin değildir.

Birlik rekabet politikası dağıtım ve etkinliği artırıcı bir araç olarak değerlendirilmektedir. Jacquemin ve de Jong (1997) AB rekabet politikasının amacının iktisadi gücün dağılımı şeklinde tanımlamaktadır. Buna göre, piyasaya katılanların iktisadi özgürlüğünün korunması hedeflenmelidir. Diğer yandan rekabet politikası; hükümetler yerine ticarete yönelik uygulanan özel engellerin

---

²⁰¹ Bayliss, a.g.e, p. 210.

²⁰² European Parliament, "Lisbon European Council 23 and 24 March 2000, Presidency Conclusions", (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, 11.07.2007,

İKV, "Lizbon Zirvesi", (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1192>, 20.08.2007.

23-24 Mart 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi'nde AB'nin, istihdamı güçlendirmeyi ve bilgi üzerine kurulu bir ekonomi çerçevesinde ekonomik reform ve sosyal uyumu gerçekleştirmeye yönelik yeni stratejisi (Lizbon Stratejisi) tanımlanmıştır. AB'nin bu döneme ilişkin ana sloganı; "2010 yılında en rekabetçi ve dinamik, bilgiye dayalı ekonomi" şeklinde belirlenmiştir. Lizbon Stratejisi ile Birliğin bilgiye dayalı, rekabet edebilir, gelişmiş bir işgücüne ve sürdürülebilir kalkınmaya dayanan bir ekonomiye sahip olması, yenilikçi faaliyetlerin güçlendirilmesi, sosyal güvenlik ve eğitim sistemlerinin modernleştirilmesi amaçlanmaktadır. Strateji kapsamında, 2002 yılına kadar tüm okulların internet bağlantısının sağlanması, 2003 yılında temel kamu hizmetlerinde elektronik ortama geçilmesi ve 2010 yılında istihdam oranının %70 düzeyine çıkarılması gibi üye ülkelerin istihdam, eğitim ve bilgi teknolojileri alanlarında 10 yıllık bir sürede ulaşmaları gereken hedefler belirlenmiştir.

engellenmesini sağlamak amacıyla oluşturulmaktadır.²⁰³ Kısacası ortak rekabet politikası şu şekilde ifade edilmektedir;²⁰⁴

- Rekabeti kısıtlayan anlaşmaların ve egemen durumun haksız kullanımının ortadan kaldırılması (rakipler arasında fiyat tespit anlaşmaları gibi)
- Firmalar arasında birleşmelerin kontrol edilmesi (iki grubun, piyasaya egemen olmalarını sağlayacak biçimde birleşmeleri gibi)
- Tekelci ekonomik sektörlerin özelleştirilmesi (telekomünikasyon, ulaştırma, enerji gibi)
- Devlet yardımının izlenmesi (canlanma olasılığı olmamasına rağmen zarar eden bir firmanın ticari faaliyetini sürdürmesi amacıyla tasarlanan Devlet yardımının yasaklanması)

Bu çerçevede birliğin rekabet politikası ile ne amaçladığı ve ne sağladığı sorusu akla gelmektedir. “Piyasaların daha iyi çalışması için rekabet politikası **(making markets better work)**”²⁰⁵, sloganı ile yola çıkan AB düzenlemelerinin gerçekte 3. ülkelere karşı AB piyasasının görece konumunun ve de belli sektörlerin korumaya yönelik olduğu görülmektedir. Bir yandan piyasalarda serbest rekabeti düzenleme hedefi söz konusu iken diğer yandan piyasalarda uluslararası tekellerin oluşumuna izin veren uygulamalar küçük firmaların rekabet koşullarını ya da piyasaya girişlerini engelleyebilmektedir.

---

²⁰³ A.e., p.218.

²⁰⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Rekabet”, (Çevrimiçi) http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/AB_Ne_Yapar,Ab_Ne_Yapar.html?pageindex=13, 12.07.2007.

Ticaretin etkilenmesi ile ilgili konuları ele alma yetkisi Komisyon’da bulunmaktadır. Bazı durumlarda bu yetki üye devletlerin kendi rekabet kurulları ve hukuk mahkemeleri ile paylaşılırken (81 ve 82. maddeler), diğer bazı durumlarda yalnızca Komisyon’a aittir. Bu çerçevede, büyük ölçekli birleşmelerin kontrolü, devlet yardımlarının izlenmesi gibi konular Komisyon’un yetki alanına girer. Antitröst faaliyetler alanında Komisyon, anlaşmaları yasaklama veya sınırlayıcı bir uygulamanın durdurulmasına karar verme yetkisinin yanı sıra, rekabeti önleyen davranıştan suçlu bulunan firmalara para cezası verme yetkisine de sahiptir. Devlet yardımları konusunda, yasaya aykırı olarak verilen yardımın, yardımı veren kamu mercilerine geri ödenmesini isteme yetkisi de Komisyon’da bulunuyor. Bununla birlikte, 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 1/2003 sayılı Tüzük çerçevesinde, Adalet Divanı’na Komisyon kararlarını gözden geçirmeye ilişkin sınırsız yargı yetkisi veriyor. Bu çerçevede, Ortak Rekabet Politikası’nın uygulanmasında asıl yetkili birimi olan Komisyon tarafından verilen kararlar, Adalet Divanı’nın denetimine tabidir.

²⁰⁵ European Commission, “Competition: making markets work better”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/comm/competition/index_en.html, 12.08.2007.

AB rekabet politikasının uygulamadaki örneklerine bakıldığında bu daha ne olarak görülmektedir. Belli sektörlerdeki büyük firmalar madde 85'ten muaf tutulurken²⁰⁶, uygulamada belli sektörlerdeki birleşmelere (tekel konumuna) izin verildiği görülmektedir. Örneğin, 1988 yılında AEI ile Payroll Parsons arasındaki birleşmeye AB'deki tek üretici olmasından dolayı izin verilmiştir. 1990'da Alcatel ile Esaci/ANT arasındaki anlaşmaya elektronik parçaları üretiminde yabancı rekabete karşı korunma sağlandığı gerekçesi ile izin verilmiştir. Yine bir başka örnek otomotiv alanında yaşanmıştır Ford ile Volkswagen (1992) birleşmesine bu alandaki piyasa etkinliğini artıracacağı gerekçesi ile izin verilmiştir.²⁰⁷

Sonuç olarak firmaların hakim olma durumunda tüketicilere zarar verilmemesi koşulları ileri sürülerek izin verilebilmektedir. Şirket birleşmelerinde özellikle uluslararası ölçekteki rekabet koşulları dikkate alınmaktadır. 2006 tarihli rekabet politikası raporunda; birleşmelerin kontrolü şu sektörleri kapsamaktadır. Çelik, enerji, elektronik, medya, ulaştırma, posta hizmetleri, bilgi teknolojisi.²⁰⁸

1980 sonrasında özelleştirmeler ve deregülasyonlar ile birlikte özellikle enerji, telekomünikasyon ve ulaştırma, demiryolları, yayıncılık ve finans hizmetleri

---

²⁰⁶ AB rekabet politikalarına bir diğer örnek; Avrupa Adalet Divanı, Almanya'nın en büyük otomotiv üreticisi Volkswagen'in yabancılara satışını kısıtlayan kanunu iptal ederek şirket hisselerinin yüzde 31'ini elinde tutan lüks otomobil üreticisi Porsche'un tam kontrol sağlamasının önünü açtı. Volkswagen'i 1960 yılında kısmen özelleştiren Almanya, eşzamanlı olarak yürürlüğe giren yasal düzenlemeyle ne kadar hisse sahibi olursa olsun her bir yatırımcının oy hakkını yüzde 20'yle sınırlandırmıştı. AB Komisyonu'nun 2005 yılındaki başvuru üzerine konuyu gündemine alan Avrupa Adalet Divanı'nın nihai kararında, Volkswagen'in korumak için gerek duyulan sözkonusu kanunun "azınlık hissedarlarının genel çıkarlarına" hizmet etmediği kaydedildi. AB mahkemesinin iptal kararıyla Porsche'un şirket üzerindeki kontrolünü artıracığını düşünen yatırımcılar, Frankfurt Borsası'nda Volkswagen hisselerinin yüzde 2,5 artışla 184,87 avroya yükseltti. Piyasa değeri 65 milyar Avro'yu bulan Volkswagen'de yaklaşık yüzde 31 hissesi bulunan Alman lüks otomobil üreticisi Porsche'un ardından Aşağı Saksonya eyaleti hisselerin yüzde 20'sini kontrol ediyor. Yılda sadece 100 bin adetlik satışına rağmen sektörünün en yüksek kar marjına sahip şirketi olan Porsche, Volkswagen'i satın alırsa Audi, Seat, Skoda, Bentley, Bugatti ve Lamborghini markaları yanında ağır vasıta üreticileri Scania ve MAN'ın en büyük hissedarı haline gelecek. (Anadolu Ajansı haberinden derlenmiştir, <http://www.aa.haber.com.tr/23.10.2007>, 23.10.2007).

²⁰⁷ David Young and Stan Metcalfe, "Competition Policy", **The Economics of the European Union**, Edt. by Mike Artis and Norman Lee Oxford University Press, 1997, p.213.

²⁰⁸ Commission of the European Communities, "Report from the Commission, Report on Competition Policy 2006", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/comm/competition/annual_reports/2006/en.pdf, 10.07.2007.

alanında devlet işletmelerini ve devlet tekellerinin konumu yeniden gözden geçirilmiştir. Bununla birlikte, çelik kartellerinin oluşumu devlet sübvansiyonları ile desteklendiği görülmektedir. Otomotiv alanında da buna benzer örnekler yaşanırken en büyük çelişki tarım alanında yaşanmaktadır.²⁰⁹

AB komisyonu rekabet edilebilirlik kriterini verimlilikte artış olarak tanımlamaktadır.²¹⁰ Rekabet politikası, piyasadaki düzensizlikleri, yetersizlikleri düzenleyen bir araç olarak görülmektedir. AB'nin verimlilik artışı 1995 yılından beri azalmaktadır. 2002 verilerine göre AB'de saat başına iş etkinliği ABD'nin altındadır.²¹¹ Emek verimliliğindeki artışı saat başına, 1990-1995 arası yıllık 2.5 olarak gerçekleşirken bu oran 1995-2000 arasında %1.3 olarak gerçekleşti. ABD ise bu oran %1.1 ile %1.9 şeklindedir.²¹²

2.10 AB Sanayi Politikası

AB sanayi politikası, sanayiler arasındaki kaynakların aktarımı, sanayinin yapısı, sanayi ve çevre, istihdam koşulları, mali ve para politikalarını kapsamaktadır.

---

²⁰⁹ AB devlet yardımları politikasının temel ilkelerini, AT Anlaşması'nın 87'nci maddesinin 1'inci paragrafında bulmak mümkündür. Bu maddede, devlet yardımlarının ilke olarak Ortak Pazarla uyumsuz olduğu belirtilmekte, takip eden ikinci ve üçüncü paragraflarda ise Ortak Pazar'la uyumlu yardım türleri sayılmaktadır. 88'inci madde Komisyona devlet yardımlarını izleme görevi vermektedir. Konuyla doğrudan ilgili bir diğer madde olan 89 uncu madde ise, Konseye daha önceki maddelerde düzenlenen konularda gerekli düzenlemeleri yapma yetkisi vermenin yanı sıra, bu maddelerde yer alan ilkelerden saparak, yeni düzenlemeler getirmek konusunda Konseyi yetkilendirmektedir. AT Antlaşması, ilke olarak rekabeti bozan veya bozmakla tehdit eden her türlü devlet yardımını üye devletler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde yasaklamaktadır. Bülent Ferik, "AB Devlet Yardımları Politikası ve Türkiye'de Devlet Yardımı Uygulamaları", (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/abdevlet.doc>, 13.08.2007.

²¹⁰ European Commission, "Industrial Policy - Some Key Issues in Europe's Competitiveness - Towards an Integrated Approach", 2003, p.5, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/competitiveness/doc/industrial_policy_and_economic_reforms_papers_1.pdf, 15.08.2007.

²¹¹ AB-92 sürecinden sonra özellikle AB'nin ABD, Japonya ve AB arasındaki verimlilik, büyüme ve istihdam oranlarını karşılaştırarak dünya ölçeğindeki konumunu güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu denklemin, özellikle Lizbon 2000 süreci ile birlikte tamamen AB ekonomisinin merkezi politikası olduğu ileri sürülebilir. Bu noktada da rekabet edilebilirlik koşulları daha da belirleyendir.

²¹² European Commission, "Enterprise and Industry – Industrial Policy", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/competitiveness.htm#integrated%20approach, 10.06.2007, p.6.

Özellikle 1990 sonrası dönemde, AB'nin sanayi politikası, rekabet ve teknoloji politikaları ile eşanlı olarak yürütülmektedir.

Geroski ve Jacquemin (1989) yaptıkları çalışmada AB'nin sanayi politikasını tek pazar koşullarına uyumlaştırma gerekliliğine dikkat çekmiştir. Öne çıkan sektörler, önemi azalan sektör tanımlanmasına giderken, yatay politikaları (mali politikalar, rekabet, bölgesel politikalar, çevre politikaları) içermektedir. Piyasa sürecini değiştirebilen ve katılıklara karşı müdahale edebilen bir sanayi politikası oluşturulmalıdır.²¹³ Geroski ve Jacquemin'e göre, Avrupa sanayi politikası, Avrupalı büyük firmaların ABD firmaları karşısında rekabet için ortaya atılmıştır.²¹⁴ Martin Bangemann (1994) ise 1989-99 yılları arasında komisyonda sanayi politikaların oluşturulmasından sorumlu kişi olarak açık ve rekabetçi piyasa koşullarına uyum sağlayabilecek ve bunu teşvik edecek bir sanayi politikasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.²¹⁵

Bugün AB, sanayi politikasını şirket ve sanayi (**enterprise and industry**) kapsamında ele almaktadır.²¹⁶ Birliğin sanayileşme politikasının merkezinde AB'nin inovasyon ve AR-GE harcamalarını artırması yolu ile uluslararası rekabetini artırma hedefi yer almaktadır.²¹⁷ AB sanayi politikasını AB'li sanayiciler ile AB Komisyonu arasında yürütülen görüşmelerin sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmek mümkündür. Roma Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana faaliyet yürüten UNICE²¹⁸ (Avrupa İşverenler Sendikaları Konfederasyonu) üye ülkelerin işveren sendikalarından oluşmakta ve de ekonomi politikaları ile ilgili görüşlerini AB Komisyonuna sunmaktadır. Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası (**European**

---

²¹³ El –Agraa, **a.g.e**, p.204.

²¹⁴ **A.e.**

²¹⁵ **A.e.**

²¹⁶ European Commission, “Enterprise and Industry - EU industrial policy in times of climate change and globalization”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/index_en.htm 10.06.2007, p.6.

²¹⁷ **A.e.**

²¹⁸ BusinessEurope, “History – Winning the peace”, (Çevrimiçi) <http://www.besbusiness.eu/Content/Default.asp?PageID=414>, 16.06.2007.

Round Tables, 1983)²¹⁹ Avrupa firmalarını buluşturan ve de ortak politikalar oluşturulmasını hedefleyen bir süreç olarak kurulurken, elektronik alanında Avrupa'nın 12 önde gelen şirketi bir araya (ESPRIT²²⁰ programı) gelmiştir. Örneğin, sanayi alanında devlet yardımlarında artış AB'de sanayicileri arasında ve AB komisyonu tarafından ulaşılan bir nokta olmuştur. AB Komisyonu işveren örgütlerinin yürüttüğü çalışmalar kapsamında arabulucu konumundadır. Bu çalışmalar bugün, özellikle elektronik ve bilgi sektöründe gerçekleşmesi, ABD ve Japonya'ya karşı rekabet gücünün zayıflaması ile ilgilidir.

AB'nin sanayi politikası oluşturmasında, Avrupa Komisyonu'nun 1970 tarihli AB Sanayi Politikası başlıklı bildirgesi önemli bir yer tutmaktadır. Bakanlar Konseyi'nin 1973 yılında kabul ettiği ilk eylem programı, birlik içi ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, şirketler hukuku gibi yatay önlemlerin yanında, havacılık, enformatik, gemi sanayilerini kapsayan sektörel önlemleri içermektedir. 1991 yılında Komisyon müdahaleci olmayan bir rekabeti artıran bir politika izlenmesini, sanayi politikasının çerçevesi olarak belirlenirken, Komisyon AB'nin önceliklerine göre belli sektörler için özel tanımlar da getirmiştir. Örneğin, gemi sanayi, çelik sektörleri hassas sektörler olarak tanımlanmıştır.²²¹ Maastricht Anlaşması'nın 163. ve 173. maddeleri ile sanayi politikasına yer verilmiştir. 2000 yılına kadar AB sanayi politikası ve KOBİ politikası, bürokrasinin iki farklı birimi tarafından yürütülen iki ayrı politika olarak kabul görmüştür.²²² AB bünyesinde yeniden

---

²¹⁹ ERT, "ERT milestones and chairmen", (Çevrimiçi) http://www.ert.be/ert_milestones_and_its_chairmen.aspx, 13.07.2007.

ERT 18 Avrupa ülkesinden 48 şirket yöneticisi tarafından yönetilmektedir. ERT tek pazara geçiş sürecinin bir parçası olarak da tanımlamak mümkündür. ERT'nin ilgili başlıkları; rekabet , enerji ve iklim değişimi, eğitim, altyapı, sosyal politikalar, genişleme ve yakın komşuluk ilişkileri vb. başlıklarından oluşmaktadır. Bu başlıklar bugün AB'nin merkeze aldığı temel politikalar ile örtüşmektedir. Türkiye'den de Eczacıbaşı bu oluşumda temsil edilmektedir.

²²⁰ Bu programın ilk aşaması 1984 ile 1988 yılları arasında uygulanmıştır. Ulusal düzeyde AR-GE ye ağırlık veren şirketler arasında koordinasyonun sağlanması hedeflenmektedir. Ortak Avrupa standartları yaratılması, maliyetler ve belirsizliklerin paylaşılması diğer hedeflerdendir. Daha sonra bu çalışmalar RACE, SDI, EUREKA başlıkları ile devam etmiştir. ESPRIT programı, BRITE ve RACE gibi programları EUREKA gibi programlar rekabeti özellikle AR-GE, teknoloji alanında teşvikini desteklenmesi ve ortaklaşmasına yönelik uygulanmaktadır. AB içi stratejik ittifakın sağlanmasını ileri teknoloji alanında sağlamıştır, (bkz. Tsouklas, **a.g.e.**, p. 105.)

²²¹ Molle, **a.g.e.**, p.269.

²²² Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "Sanayi Politikası", (Çevrimiçi) http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/AB_Ne_Yapar,Ab_Ne_Yapar.html?pageindex=14, 27.06.2007.

yapılanmanın bir işareti de AB Komisyonu bünyesinde sanayi başlıklarına yönelik altyapı çalışmalarının hızlanmasıdır.

AB ülkelerinde sanayideki büyüme oranlarının azalma eğiliminde oluşu yukarıda da vurgulandığı üzere dünya ölçeğinde rekabet edilebilirlik koşullarının yeniden düzenlenmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Geleneksel sektörlerin rekabet koşullarının zayıflaması ve emek yoğun sektörlerde 3. ülkelerin daha avantajlı konuma gelmesi sanayi politikalarının yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. İmalat sanayinin payı görece olarak bugün azalmıştır. 1970'lerden itibaren hizmet alanına kayış söz konusu olmakla birlikte AB istihdamının yaklaşık 1/4'ü bu alandadır. Belli sektörlerde ise istihdam oranında azalış söz konusudur. 3. ülkeler ile rekabet ve de teknolojik ilerlemeye bağlı olarak tekstil ve giyim, tahta ve mobilya gibi geleneksel sektörlerde bu görülmektedir. Bununla birlikte kimyasallar ve metal sanayinin önemi giderek artmaktadır.²²³

2001 verilerine göre, imalat sanayi alanındaki istihdam %38.8 olurken, katma değer içindeki payı %23.6, ihracat içindeki payı ise % 74.5 olarak gerçekleşmektedir. İhracat alanındaki uzmanlaşmanın orta düzey teknoloji imalat sanayi ürünlerinde yüksek olduğu ancak ileri düzey teknoloji alanında düşük olduğu görülmüştür.²²⁴

Avrupa Komisyonu'nun yeniden yapılanması çerçevesinde, Ocak 2000 tarihinde Komisyon bünyesinde Girişimler Genel Müdürlüğü (DG) kurularak, Sanayi ve KOBİ Genel Müdürlükleri ile Bilgi Toplumu Genel Müdürlüğü'nün yenilikçilik alanındaki faaliyetleri bu yeni Genel Müdürlük tarafından yürütülmeye başlandı. Mart 2000 tarihinde gerçekleştirilen Lizbon Avrupa Konseyi'nde, sürdürülebilir şekilde yüksek seviyede istihdam ve yaşam koşulları sağlanmasının önemi vurgulandı. Bunun için de, AB imalat sanayinin rekabet gücünün geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması büyük önem taşıyor. Avrupa Birliği, 2001-2005 dönemini kapsayan İşletmeler ve Girişimcilik Çok Yıllı Programı'nı 2000/819/EC sayılı Konsey Kararı ile kabul etti. Sanayi politikasına ilişkin konular, İç Pazar ve Araştırma Konsey Toplantısı ile Sanayi Konseyi Toplantısı'nda yılda dört kez ele alınıyor. Bu alanda gerçekleştirilecek faaliyetlerin belirlenmesi için Bakanlar Konseyi ve üye ülkelerin kararı gerekiyor. Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Anlaşması ile bu alandaki kararların nitelikli oy çokluğu ile alınması mümkün oldu.

Avrupa Birliği, 2001-2005 dönemini kapsayan İşletmeler ve Girişimcilik Çok Yıllı Programı'nı 2000/819/EC sayılı Konsey Kararı ile kabul etti. 450 milyon Euro tutarında bütçesi olan program ile öncelikle KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması, finansman sorunlarının çözülmesi, büyümelerinin ve girişimciliğin desteklenmesi, AR-GE faaliyetlerinin artırılması, vb. destek hizmetlerinden faydalanması amaçlanıyor.

²²³ Molle, a.g.e, pp.273-274.

²²⁴ European Commission, "Enterprise and Industry – Industrial Policy", (Çevrimiçi)

http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/competitiveness.htm#integrated%20approach, 10.06.2007, p.52.

Yine 2001 yılı verilerine göre, katma değer yüzdesi olarak en çok AR-GE harcaması yapılan ilk 5 sektör; radyo, televizyon ve iletişim araçları (%32), eczacılık, uçak ve uzay araçları, elektrik ve optik araçlar, motorlu araçlardır. Toplam imalat sanayinde ise AR-GE harcamaları katma değerinin sadece %4,2'si kadardır.²²⁵

2002–2003 ortalamasına göre ise imalat sanayi ürünleri ticaretinde görece avantaja sahip olunan ilk 5 sektör; eczacılık, makine mühendisliği, uçak ve uzay araçları, kimyasallar, metal olmayan madenlerdir. Tekstil ve giyim, büro makineleri, televizyon ve radyo alıcıları ticareti ise AB'nin en az avantajlı olduğu alanlardır.²²⁶ AR-GE harcamalarının artırılması yolu ile görece üstünlüğe sahip olunan sektörlerin konumunun güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 2.11: İmalat sanayinde katma değer ve büyüme oranı

	Katma değer payı 2004 (%)	Ortalama yıllık büyüme oranı 1993–2004 (%)
Gıda ve doğal ürünler	18.1	2.4
Makine ve sistemleri	33.1	3.5
Moda ve tasarım	7.5	-2.0
Temel ve ara mamuller	41.3	2.1
Toplam imalat	100.0	2.3

Kaynak: Eurostat, (Çevrimiçi) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/352&type=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 3.08.2007.

2004 verilerine göre ise temel ve orta düzey sanayilerde (ör. Kimyasallar, çelik, selüloz ve kağıt) katma değer imalat sanayinin %40'ı kadardır. Bu sanayiler diğer sektörlerin yenilenmesinin kaynağıdır (AB sanayisinin kalanı için ana girdilerin sağlayıcıları olarak). Çokça kullanılan kimyasallara ve kauçuk sanayilerine yönelik beklenti ile bu sektördeki büyüme oranları orta düzeyden düşük düzeye kadar değişmektedir. Bu sektörler ağırlıklı olarak enerji-yoğun sektörlerdir ve bundan dolayı, sorunlar ağırlıklı olarak enerji ve çevre üzerinde yoğunlaşmaktadır. Önemli

²²⁵ EC Enterprise and Industry Directorate-General, “European Industry: A Sectoral Overview”, Technical Update-2006, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/doc/sec_overview_update06.pdf, 12.07.2007, p.110.

²²⁶ A.e., p.109.

ve sektöre özel sorunlar kimya sanayisi için Reach²²⁷ yönetmeliği ve inşaat sektörü için, yapılan kanunların basitleştirilmesi konularını içermektedir. Yapısal uyum seramik, baskı ve çelik sanayileri için önemli bir konudur.²²⁸

Ülkeler arasında imalat sanayi içindeki üretim ve ihracat uzmanlaşması da farklılaşmaktadır. Örneğin, Almanya metal, kimyasallar alanında ihracatta uzmanlaşırken, İspanya gıda ve tekstil alanında uzmanlaşma gerçekleşmektedir. İngiltere’de ise uzmanlaşma kimyasallar, petrol ürünleri, basım ve içecek alanındadır. Diğer AB ülkelerinden farklı olarak petrol ürünlerinde uzmanlaşma söz konusudur.

2.11 AB Ortak Ticaret Politikası

AB’nin 3. ülkelere karşı ortak dış tarife uygulamasının ötesinde OTP(ortak ticaret politikası)²²⁹ AB içi pazarın ticaret koşullarını da belirlemektedir. AB’nin

---

²²⁷ Avrupa Birliği Yeni Kimyasallar Politikasını teşkil eden REACH (Registration, Evaluation and Authorization/Restriction of Chemicals) Sisteminin aşamalı bir şekilde uygulanmasını öngören 1907/2006 sayılı REACH Yönetmeliği 1 Haziran 2007 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Son yirmi yılda AB’de gerçekleştirilen en büyük sistem değişikliğini oluşturan REACH Sistemi kimyasallar alanında AB’nin iç pazarının yanı sıra Avrupa Ekonomik Alanına (AEA) üye EFTA ülkeleri (Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn) tarafından da REACH mevzuatının benimsenmesi ile tüm Avrupa Ekonomik Alanında kimyasalların yönetimini düzenleyecektir.

DTM, “Reach Yardım Masalarına İlişkin Not”, AB Genel Müdürlüğü 2007, (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SanayiSektorDb/reach_yardim_masalari.doc, 22.07.2007.

²²⁸ Europa Press Releases Rapid, “A new industry policy: Making the EU a more attractive place for industry”, (Çevrimiçi) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/352&type=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 3.08.2007.

²²⁹ Avrupa Topluluğu’nu kuran Antlaşma’nın 133. maddesinde, Ortak Ticaret Politikası’nın, tarife oranlarındaki değişiklikler, tarife ve ticaret anlaşmaları, liberalizasyon önlemlerinde uyum sağlanması, damping ve sübvansiyona karşı ticaretin korunması ve ihracat politikası hakkında ortak kurallardan oluşacağı belirtilmektedir. Ortak Ticaret Politikası’nı oluşturan unsurlar, Roma Anlaşmasının 23. maddesinde açıkça belirtilmektedir. Bu maddede, Topluluğun, tüm malların serbestçe dolaştığı bir gümrük birliğine dayandığı belirtilmektedir. Aynı maddeye göre gümrük birliği, üye ülkeler arasında ithalat ve ihracat gümrük vergileri ile eş etkili diğer resim, harç ve vergileri kapsadığı gibi üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamayı da içermektedir. Ortak Ticaret Politikası, OGT uygulamanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır: gümrük birliği uygulanmaya başlayınca, sadece karşılıklı olarak gümrükleri kaldırmanın ve ortak bir tarife uygulamanın malların serbest dolaşımını sağlamaya yetmediği; Birliğe üye olan ülkeler tarafından ulusal düzeyde farklı ticaret politikaları sürdürülmesinin ticaret sapmalarına ve haksız rekabete yol açtığı görülmüştür. 30. maddede ise malların serbest dolaşımına hangi durumlarda istisna getirilebileceği düzenlenmektedir. Bu istisnalar, şu şekilde özetlenebilir: Kamu düzeni, kamu güvenliği ve ahlakı, insan ve hayvan sağlığı ve bitkilerin korunması, milli, kültürel, tarihi veya arkeolojik değerlerin korunması, ticaret ve sinai mülkiyetin korunması, malların serbest dolaşımına ilişkin bu hükümler Gümrük Birliği’nin temel

OTP' sı aynı zamanda uluslararası iktisadi sistemdeki değişikliklerle ilgilidir. GATT nezdinde yürütülen müzakereler, AB'nin dünya ticaretindeki konumu ile AB'nin 3. ülkelere yönelik politikası OTP' yi şekillendiren unsurlardır. Özellikle AB-92 sürecinden sonra OTP'nin yeniden şekillendirildiği görülmektedir.

Maastricht ile birlikte, açık piyasa ekonomisini tanımlayan AB için OTP'nin ne kadar liberal olduğu tartışmaya açıktır. Açık ticaret (**open trade**) ilkelerine rağmen, OTP'nin barındırdığı korumacı politikalar 3. ülkelerin AB'ye ticaretinde belirleyen olmaktadır. Dolayısı ile AB'nin OTP'nin ne kadar serbest ticaret anlamına geldiği tartışmaya açıktır. Britten'e (1983) göre, açık ticaret serbest ticaret anlamına gelmemektedir.²³⁰ Hindley (1989) ise korumacı politikaları, AB sanayinin korumanın yasal aracı olarak tanımlamaktadır.²³¹ Carchedi'ye göre korumacılık dışarıya artı değer aktarılmasını engellemekte, baskın blokların çıkarlarına göre belirlenmektedir.²³² Winters'e göre ise AB ticaret politikasını tanımlamak kolaydır; belli malların ithalatına yönelik tarifeler düşük ve bazı tarife dışı engeller söz konusudur. Öncelikli ticaret anlaşmaları serbestleşme yerine korumacılığı gündemde tutmaktadır. Özellikle iç piyasanın en çok ihtiyaç duyduğu alanlarda serbestleşme söz konusu değildir.²³³

Roma Anlaşmasında OTP ile ilgili maddelerde Maastricht Anlaşması ile yapılan en temel değişiklik; üyelerin "ortak tarife ve OTP" yerine, bunun "OTP" şeklinde sınırlandırması ile ortak tarım politikasına ek olarak "ortak tarım ve ortak balıkçılık" politikasının yürürlüğe girmesidir. Amsterdam (1997) ile birlikte ise

---

ilkelerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Burada esas amaç, üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesi'nin belirlenmesidir. 1962 yılında Konsey ticaret politikalarının belirlenmesinde Komisyona yetki verdi. Ortak Ticaret Politikası'nın araçları arasında Ortak Gümrük Tarifesi, ithalata ilişkin kurallar ve ihracata ilişkin kurallar yer alıyor. Ayrıca, karşılıklılık esasına dayanan tercihli ticaret anlaşmaları ile tek taraflı ticari tavizlerden oluşan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) Ortak Ticaret Politikası'nın araçları arasında yer alıyor.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "Ticaret Politikası", (Çevrimiçi) http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/AB_Ne_Yapar,Ab_Ne_Yapar.html?pageindex=18, 27.06.2007.

²³⁰ Keith Penketh, "External Trade Policy", **European Economic Integration**, Ed. by F. McDonald, S. Dearden, Lockman, London-New York, 1997, p.241.

²³¹ **A.e.**

²³² Carchedi, **a.g.e.**, p.163.

²³³ Winters, **a.g.e.**, p.25.

Roma Anlaşması'nda yer alan “ üye ülkeler arasında tarifelerin kaldırılması” ifadesi yerini “tarifelerin yasaklanması” ifadesine bırakmıştır.²³⁴

AB-92 sürecinin OTP politikalarına etkisini iç piyasadan çok 3. ülkelere yönelik uygulamalarda ortaya çıktığı söylenebilir. AB-92 süreci GOÜ'lerin imalat sanayinde TS etkisi yaratmıştır. 1990 ile 1999 arası dönem ele alındığında, korumacı politikaların süregeldiği görülmektedir. Buna göre her iki dönemde de çelik, araba, tekstil, giyim sanayilerinde gönüllü ihracat kısıtlamaları söz konusudur. En fazla anti-damping uygulaması 1990 yılında çelik, sentetik elyaf, elyaf ve gübre sanayilerinde olmuştur. 1999 yılında ise en çok anti-damping uygulaması tekstil, çelik, gübre, sentetik elyaf alanında gerçekleşmiştir. 1990 -99 döneminde toplam koruma oranı(tarife +tarife dışı engeller) en yüksek olan ilk 5 sektöre bakıldığında AB'nin bu sektörlerdeki MFN tavan tarifesinin çok üzerinde koruma oranlarına sahip olduğu görülmektedir.²³⁵

1990-1997 yılları arasında 14, yüksek oranda korunan endüstride AB'nin dünya üretimindeki payının %10 ile %35 arasında değiştiği görülmektedir. Bu da AB'nin en fazla üretim olanağına sahip olduğu alanlara yönelik korumacı eğiliminin varlığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan GOÜ'lerin ticaretteki payı artan alanlarda tekstil ve giyim gibi, AB'nin yine korumacı politikaları uygulamaya soktuğu görülmektedir. En çok korunan sektörlerde, toplam koruma oranının MFN tarifelerinin çok üzerinde olması da AB'nin korumacı politikalarının bir diğer göstergesidir (bkz. Tablo 2.12).

---

²³⁴ Messerlin, **a.g.e**, pp.11-12.

²³⁵ **A.e**, p.65.

Tablo 2.12: 5 yüksek korumalı sanayi sektörüne AB'nin uyguladığı küresel korumanın gelişimi

Sektör	1990		Sektör	1999	
	GATT MFN tavan tarifesi (%)	Toplam koruma oranı (%)		GATT MFN tavan tarifesi (%)	Toplam koruma oranı (%)
Entegre devreler	13,5	47,6	Fotokopi makineleri	3,1	35,3
Fotokopi makineleri	7,2	33,7	Giyim	11,6	30,6
Gübre	5,2	32,7	Entegre devreler	0,0	30,0
Giyim	12,3	31,3	Videokaset kaydedicileri	12,0	27,7
Elyaf	10,0	25,0	Gübre	4,3	26,0

Kaynak: Patrick A. Messerlin, **Measuring the Costs of Protection in Europe**, Institute for International Economics, Washington, DC, September 2001, p.65.

Tarife oranlarına rağmen AB ülkeleri arasındaki tarifeler de farklılaşmaktadır. Katma değer katkısı ile her ülkedeki emeğin katma değer katkısı dikkate alındığında 1990–1997 arasındaki efektif koruma oranlarının ülkeler arasındaki farklılığı ve yüksekliği dikkat çekmektedir (bkz. Ek)²³⁶ Bu da AB-92'nin iç Pazar (ortak pazar) yaratma noktasında pek yol alınmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.²³⁷

Bugün AB'nin başlıca ticaret partnerlerinin (2006 verileri) ABD, İsviçre, Çin, Japonya, Türkiye ve Rusya Federasyonu olduğu düşünüldüğünde²³⁸ AB'nin ticaret politikasının MFN ilkeleri ve AB ile diğer ülkeler arasında kurulan ikili ilişkilere bağlı olarak şekillendiği söylenebilir.

²³⁶ A.e., p.127.

²³⁷ Ortak Gümrük Tarifesi, AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük tarifesidir. OGT her yıl, bir Konsey Tüzüğü ekinde yayımlanıyor. İthalata ilişkin kurallar çerçevesinde, gözetim ve korunma önlemleri, kotaların dağıtımına ilişkin ortak kurallar, anti-damping ve anti-sübvansiyon önlemleri, haksız ticari uygulamalara karşı Birlik çıkarlarının korunması, vb. konular ele alınıyor. İhracata ilişkin konular çerçevesinde ise, ihracatta ortak kurallar ile ihracat kredileri üzerinde duruluyor. Tüm bunların yanı sıra, ikili ya da bölgesel bazda, AB ile üçüncü ülkeler arasındaki özel ticari ilişkileri düzenleyen anlaşmalar Ortak Ticaret Politikası'nın araçları arasında yer alıyor. Ayrıca, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreçlerini desteklemek amacıyla, gelişmiş ülkeler tarafından tek taraflı ticari tavizler de sağlanıyor.

²³⁸ WTO, "International Trade Statistics 2006", (Çevrimiçi)
http://www.wto.org/english/res_e/its2006_e/its2006_e.pdf, 22.07.2007.

2.12 AB-92 Sonrası 3. Ülkelerle Ticaret

Ticarete konu olan ikili ilişkiler ise AB-92 sürecinden sonra farklı EE biçimleri şeklinde gelişmektedir. AB kendi için entegrasyon sürecini tamamlama amacı taşırken, 3. ülkelerle de EE kapsamında ilişkilerini yeniden tanımlama evresindedir. Daha önce genişleme süreci ya da belli Avrupa ülkelerinin birliğe dahil olması ile sınırlı kalan entegrasyon süreci bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi ya da ikili ilişkilerin yeniden tanımlanması ile çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. AB 3. ülkelerle kurduğu ilişkileri “sphagetti kasesi (**sphagetti bowl**)” kapsamında da ele almak mümkündür. Doğu Avrupa genişlemesi, Akdeniz genişlemesi, EFTA ülkeleri Balkan ve Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerde EE'nun farklı şekillerde yürürlükte olduğu görülmektedir.

AB'nin ticaretinin yarısından fazlasını kendi içinde gerçekleştirdiği yukarıda belirtilmişti. Bununla birlikte bölge dışı ticaretin yarısı bölgesel ilişkiler tarafından belirlenmektedir. EFTA ülkeleri, Doğu Avrupa, Akdeniz ve Afrika ülkeleri ile yapılan ticaret düzeyine bakıldığında ticaretin %80'inin AB ülkeleri arasında ve ikili ilişkiler üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. ÖTP uygulamasının aynı zamanda AB'ye 3. ülkelerle kurumsal ilişkiler kurmasını da belirlemektedir.

EFTA ülkelerini kapsayan Avrupa Ekonomik Alanının oluşturulması, İkinci Akdeniz Genişlemesi ile Akdeniz ile AB arasında STA kurulması, Türkiye ile GB sürecine girilmesi, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri imzalanan serbest ticaret anlaşmaları AB'nin 1992 sonrasında geliştirdiği ticaret ilişkileridir. AB'nin ilk yıllarından beri yürütülen ilişkilerin artık daha kurumsal bağlamda ele alındığı görülmektedir.

Avrupa Ekonomik Alanı(1994) ile AB ve EFTA ülkeleri arasında²³⁹ 1977 yılında EFTA ile imzalanan STA yerine kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını garanti alan AEA kurulmuştur. AEA'nın etkinliği, EFTA içinde büyük pazar payına sahip üç ülkenin (İsveç, Finlandiya ve Avusturya) 1995 yılında AB'ye üye olmasıyla azalmıştır. Halen kalan ülkelerle devam etmekte olan AEA kapsamı itibariyle, geliştirilmiş bir serbest ticaret anlaşması niteliğindedir. AEA ve AB arasında ortak ticaret politikasından, tek bir para biriminden ya da dış politikadan bahsetmek mümkün değildir. Norveç ve İsviçre bugün AB Avrupa alanı içinde ve AB dışında, en çok ticaret hacmi olan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları²⁴⁰ ise Balkan ülkelerinin siyasi ve ekonomik olarak Avrupa'ya yakınlaşmasının bir aracı olarak ele alınmaktadır. Balkan ülkeleri ile siyasi diyalog, ticaretin serbestleştirilmesi, hukuk ve içişleri alanlarında işbirliği öngörülmektedir. Hırvatistan ve Makedonya ile 2001 yılında anlaşma imzalanmış, Makedonya'ya aday ülke statüsü kararlaştırılmıştır. Balkan ülkelerinin potansiyel aday üye olarak tanımlanmasının bir yansıması da AB ile "AB mevzuatlarına" uyumlu ticaretin yapılması olmuştur. AB, 2000 yılında Balkan ülkelerine (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, Makedonya, Karadağ ve Kosova dahil Sırbistan) otonom ticaret önlemleri vermiş, bütün ithal malların Birliğe gümrüksüz ve sınırsız girmesine olanak sağlanmıştır. Ancak, bu konuda şu istisnalar bulunmaktadır; Şarap, bazı balık ve şeker, tercihli tarife kotalarına tabi kılınmıştır. "Genç sığır" etinde; yalnızca belirli ihracat gümrükleri kaldırılmıştır (%20 kıymet esaslı vergi uygulaması devam etmektedir). Karadağ ve Kosova'nın menşeli tekstil ürünlerine kota uygulanmaktadır. 2000 ile 2004 arasında, bu ülkelerden yapılan ithalat, yılda yaklaşık %8 oranında artmıştır. Otonom ticaret ayrıcalıkları, 2005 yılında 2010 yılının sonuna kadar uzatılmıştır. 2005 yılında AB,

---

²³⁹ European Commission, "External Relations - The European Economic Area (EEA)", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/eea/index.htm, 2.05.2007.

²⁴⁰ European Commission, "**External Trade – Balkans**", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm, 5.05.2007.

hem bölgenin ithalatında (toplamın %63.3'ü), hem de ihracatında (%64.3) birinci sırada yer aldı.

Bölge ülkelerinin (Romanya ve Bulgaristan dahil, Moldova iki taraflı olarak katıldı) katılımı ile 2001 yılında Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi kapsamında "Ticaret Kolaylaştırma ve Serbestleştirme Anlaşması" imzalanmıştır. Bu Anlaşma ile ilgili ülkeler 2002 yılından önce, iki taraflı serbest ticaret anlaşmaları ağı oluşturmayı kabul etmiştir. 30'dan fazla ikili ticaret anlaşmasından oluşan bu ağ, 2006 sonlarında, CEFTA (Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması) adlı bölgesel ticaret düzenlemesine dönüşmüştür. CEFTA, 19 Aralık 2006'da Bükreş'te (bütün Balkan ülkeleri ve bölgeleri ve Moldova tarafından) imzalanmıştır. Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği ile birlikte CEFTA'dan ayrılırken, AB, "istikrar ve ortaklık" sürecinin tamamlayıcısı olarak gördüğü bu sürece destek sunmaktadır.

Afrika ülkeleri ile yapılan Lomé Anlaşmaları²⁴¹ yerini Cotonou Anlaşması'na bırakmıştır. Taraflar arasında oluşan ticari ilişkiyi, karşılıklılık prensibi etrafında biçimlendirmeyi hedefleyen Cotonou Anlaşması Haziran 2000'de imzalanmıştır. 2008 yılı itibariyle gerçekleşmesi planlanan bu düzenlemeyi takiben 2020 yılına kadar bir geçiş dönemi ve ticaretin serbestleştirilmesi öngörülmektedir. Lomé Anlaşması öncelikli ticaret anlaşması²⁴² olarak tanımlanmaktadır. AKP ülkelerinin ihracat ve ithalatının yarısı AB ülkeleri ile yapılmaktadır. İngiltere, Almanya ve Fransa AKP ülkeleri ile en çok ticaret hacmi olan ülkelerdir.²⁴³ Güney Afrika ve Nijerya ise AB ile en çok ticaret hacmi olan AKP ülkeleridir. Ticaret bileşenlerine bakıldığında AKP ülkelerinin AB 'ye ihracatının %26'sı petrol, %11'i elmadan oluşmaktadır. AKP ülkelerin AB ile gerçekleştirdikleri ticarete şeker, kakao, çay

---

²⁴¹ İngiltere'nin üyeliği ile birlikte, İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri ile ticaret ilişkilerini düzenlemek gerekmiştir. Bunun için, Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) bölgesinde yer alan 46 ülke ile 1975 yılında Lomé Anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra, II., III., ve IV. Lomé Anlaşmaları da imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmalar ile AKP ülkelerinden yapılan ithalatın önemli bir kısmı için vergi ve miktar kısıtlaması muafiyeti sağlanmıştır.

²⁴² European Commission, "External Trade - Africa, Caribbean, Pacific", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/index_en.htm, 5.05.2007.

²⁴³ Gilberto Gambini, "EU-27 trade with ACP countries 2006", **Statistics in focus – External Trade**, 73/2007, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.edu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-073-EN.PDF, 19.08.2007.

gibi ilksel ürünler de önemli bir yer kaplamaktadır. Ancak bu ürünlerin ticareti öncelikli ticaret kuralları çerçevesinde belirlenirken, DTÖ ile tarım başlığında yürütülen müzakereler kapsamında da ele alınmaktadır. Bu da AB-AKP ticaretinin açmazlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2002 yılı verilerine göre AB DYY akımlarının sadece %3.3'ü AKP ülkelerine yöneliktir. AB'nin kalkınma programı kapsamında finansal destek alan AKP ülkelerinin pazarı AB'ye bağımlı bir yapı sergilemektedir. 1990'da Lomé mekanizması ile AB dış yardımının %52'sini alan AKP ülkeleri 2000 yılında AB'nin önceliklerinin farklılaşması ile birlikte, dış yardım politikasının yalnızca dörtte birini alabilmiştir.²⁴⁴

Serbest Ticaret Anlaşmaları, AB tarafından gümrük vergisi, kota ve benzeri müdahaleler olmadan ithalat ve ihracat yapılmasını amaçlayan anlaşmalar olarak tanımlanmıştır. Avrupa Birliği, Latin Amerika'nın en büyük ikinci ticari ortağı olarak, bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini ikili ve bölgesel anlaşmalar temelinde götürmektedir. Bu bağlamda, Meksika ve Şili ile serbest ticaret anlaşmaları gerçekleştirmiştir ve MERCOSUR ülkeleri ile bölgesel ticari ilişkiler geliştirmiştir.

2.13 AB Genişlemesinin EE Açısından Değerlendirilmesi

2004'te AB15'ten AB25'e ulaşan, birliğin toplam nüfusu 382.3 milyondan 456. 4 milyona ulaşmıştır.²⁴⁵ Beşinci genişleme dalgası olarak adlandırılan bu süreçte AB birbirinden farklı yapıda ülkeleri bünyesine katmıştır. Soğuk savaş sonrası dönemin bir sonucu olan bu genişleme politikası AB entegrasyonu açısından belli sorunları beraberinde getirmiştir. Akdeniz genişlemesinin bir parçası olarak Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyeliği, MDAÜ'ler ve Balkan ülkelerini kapsayan bir genişleme politikası izlenmiştir. Çek Cumhuriyeti, Estonya, G.Kıbrıs, Macaristan, Polonya ve Slovenya ile müzakerelere başlama kararı Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesinde alınmıştır. İkinci dalga ülkeler ya da Helsinki Grubu olarak

²⁴⁴ Eren Deniz Tol-Göktürk, "Kalkınma, İnsan Hakları ve Demokrasi Adına AB", **AB, Türkiye - Gerçekler ve Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.), Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2003, s.89.

²⁴⁵ EC Eurostat, "News Release - EU25 population up by 0.4% to reach 456 million", (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/3-31082004-BP/EN/3-31082004-BP-EN.PDF, 9.08.2007.

adlandırılan Bulgaristan, Romanya, Malta, Letonya, Litvanya ve Slovakya için Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde oybirliği ile karar verilmiştir. Bununla birlikte 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın dahil olması ile AB 27 ülkeli bir birliğe dönüşmüştür.

Bugün Türkiye'nin yanı sıra AB, Hırvatistan ve Makedonya ile aday üyelik görüşmeleri sürdürmektedir. Beşinci genişlemenin ardından 16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirilen AB devlet ve hükümet başkanları Zirve toplantısında aday ülke statüsünde bulunan Türkiye ile katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararlaştırılmıştır. Aynı tarihte Hırvatistan ile de müzakerelere yeniden başlanması kararlaştırılmıştır. 22 Mart 2004 tarihinde tam üyelik için AB'ye başvuran Makedonya'ya ise 17 Aralık 2007 tarihinde adaylık statüsü tanınmıştır. Türkiye ve Hırvatistan müzakere sürecine 20 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır.

AB genişleme politikasına Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ ve Kosova'yı dahil ederken bu ülkeleri potansiyel aday üyeler olarak tanımlamıştır.²⁴⁶

2.13.1 AB Akdeniz genişlemesi

AB-Akdeniz (Euro-Med) genişlemesi AB'nin 1990'lı yıllardan itibaren geliştirdiği genişleme politikasının bir parçası olmuştur. Yenilenmiş Akdeniz politikası(YAP) adı ile ortaya atılan proje AB ile Akdeniz ülkeleri arasında STB (Serbest Ticaret Bölgesi) oluşturulmasını hedeflemektedir. AB Konseyi 1990 yılında Komisyon önerisi ile 1992-1996 dönemini içerecek olan YAP için ayrıntılı karar kalmış böylece bu politikanın genel çerçevesini belirlemiştir.²⁴⁷ 1992 yılında Lizbon Zirvesi ile şekillenmeye başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı 1995 tarihli Cannes

---

²⁴⁶ European Commission, "Enlargement - Candidate and Potential Candidate Countries", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enlargement/countries/index_en.htm, 10.06.2007.

²⁴⁷ Savaş Biçer, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", **Dünden Bu Güne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, Ekim 2003, s.405. IV. Mali Protokoller, Yatay Finansal İşbirliği, Ticaret, İnsan Hakları ve Çevrenin Korunması konularını içeren 5 temel prensip belirlenmiştir.

Zirvesi'nde kabul edilmiş ve Kasım 1995'te Barselona Bildirgesi'yle uygulanmaya başlamıştır. Barselona Bildirgesi'nde öngörülen ilkeler doğrultusunda bir serbest ticaret bölgesinin kurulması Avrupa-Akdeniz Ortaklığı olarak ifade edilmiştir. AB ülkeleri ile Akdeniz ülkelerinin (Cezayir, Fas, Filistin Yönetimi, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Ürdün, Tunus ve Türkiye) taraf olduğu ortaklığın amacı, Barselona Bildirgesi çerçevesinde uygulanacak çalışma programları aracılığıyla bölgede refah, barış, güvenlik ve istikrar sağlanmasıdır.

Barselona Zirvesi (1995) ile 2010 yılına kadar 12 Akdeniz ülkesi ile serbest ticaret bölgesi oluşturulması kabul edilmiş ayrıca, yatırımlar, sanayi, tarım, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon ve bilgi teknolojisi, bölgesel planlama, turizm, çevre, bilim ve teknoloji, su, balıkçılık, insan kaynaklarının geliştirilmesi, belediyeler ve bölgeler, kültürler ve uygarlıklar arasında diyalog, medya, gençlik, sivil toplumlar arasında mübadele, sosyal gelişme, sağlık, göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve örgütlü suçlar gibi konularda işbirliği yapılmasını düzenleyen bir “Çalışma Programı” kabul edilmiştir. İşbirliğinin, (i) siyasal alanda ve güvenlik alanında, (ii) ekonomik ve mali alanda, (iii) sosyal ve kültürel alanlarda ve beşeri alanda geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁸ Bu ana ayırım üzerinden de görüldüğü üzere, AB Akdeniz Ortaklığı iktisadi unsurların yanında siyasi ve güvenlik unsurlarını dikkate alarak şekillenmektedir.

Aynı zamanda, İkinci Akdeniz genişleme süreci olarak tanımlanan bu sürece Avrupa kıtası dışında kalan eski Frankofon ülkelerinin de dahil edilmesi, bu kavramın Ortadoğu coğrafyasına dahil olan ülkelerin de kapsanması anlamına gelmiş, AB'nin Akdeniz politikası ile Ortadoğu politikasının kesişim noktası Avrupa- Akdeniz Ortaklığı (Euro-Med partnership) şeklinde ifade edilmiştir.

---

²⁴⁸ European Commission, “External Relations - Euro-Mediterranean Partnership/ Barcelona Process”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/index.htm, 2 Mayıs 2007.

Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin Akdeniz coğrafyasına yönelik geliştirdiği bir strateji olarak da tanımlanan AB-Akdeniz ortaklığında²⁴⁹, Ortadoğu'da Körfez işgali (1990)²⁵⁰ ardından başlayan dönemde AB'nin Ortadoğu politikasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. 11 Eylül sonrasında ise AB'nin gündeme getirdiği yakın komşuluk ilişkileri ve Ortadoğu politikası AB-Akdeniz ortaklığını da içermektedir.

AB'nin İkinci Akdeniz genişlemesi kendi içinde farklılıklar göstermekte, AB ile kurulan ilişki düzeyi ülkelerin konumuna göre farklı statülerde ele alınmaktadır. AB ile ilgili ülkeler arasındaki EE derecesi AB'nin genişleme ve bölgesel politikalarına bağlı olarak farklılaşabilmektedir. AB-Akdeniz ortaklığı adı altında belli noktalarda ortaklaşma sağlanması amacı ile "Akdeniz kimliği, kültürü" ve de "dinler arası uzlaşma–diyalog" kavramlarının öne çıktığı görülmektedir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta başlangıçta Barselona Bildirgesi kapsamında ele alınırken AB'nin 2004 genişlemesi ile AB üyesi olmuştur. Türkiye aday üye statüsünde olup AB üyeliği kabul edilmeden, gümrük birliği aşamasında olan ilk ülke konumundadır.²⁵¹

Bunun dışında kalan ülkeler (Fas, Cezayir, Tunus, Mısır, Lübnan, Filistin, İsrail, Ürdün, Suriye) ile yürütülen ilişkiler, Barselona Anlaşması kapsamında

---

²⁴⁹ Pace Michelle, "The Ugly Duckling of Europe: The Mediterranean in the Foreign Policy, of the European Union", **Journal of European Area Studies**, Vol.18, No.2, p.197; AB Akdeniz ortaklığı ile ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak bölgesel politikalar kapsamında ele alınmaktadır.

²⁵⁰ Bkz.: EU Consilium, "Final Report (approved by the European Council in June 2004) on an EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East", (Çevrimiçi), <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Partnership%20Mediterranean%20and%20Middle%20East.pdf>, 18.07.2007.

Andreas Marchetti (ed.), "Ten Years Euro-Mediterranean Partnership Defining European Interests for the Next Decade", (Çevrimiçi) http://www.zei.de/download/zei_dp/dp_c154Marchetti.pdf, 21.08.2007 Savaş Biçer, 2003.

²⁵¹ GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) AB üyeliği bu çalışma kapsamında ele alınmayan birçok başlığı da tartışmaya açmaktadır. AB'nin Kıbrıs politikasının ne olduğu, ABD-AB Kıbrıs ilişkileri ile bunun Türkiye –AB ve Yunanistan'ın ilgili ülkeler ile kurduğu ilişkilere bağlı olarak şekillenmektedir. GKRY, AB üyeliği aynı zamanda Türkiye – AB ilişkilerinin içeriğini belirleyen faktörlerden biri olmuştur. AB'nin Kıbrıs politikası da yine Ortadoğu politikasının bir parçası olarak ele alınabilmektedir.

belirlenen MEDA programı²⁵², her yıl gerçekleştirilen AB-Akdeniz Ortaklığı(Bakanlar düzeyinde) toplantılarında alınan kararlar doğrultusunda ele alınmaktadır. Lübnan ile ticari önlemleri içeren anlaşmanın başlangıç dönemine girilirken, Filistin ile ortaklık anlaşması imzalanması gündemdedir. Tunus, Ürdün, Fas ve Mısır ile imzalanan Agadir Anlaşması (2007’de yürürlüğe girdi) ile STB onaylanmıştır. İsrail ve Ürdün, AB ile STB anlaşması imzalamıştır. Libya ise AB-Akdeniz ortaklığı Bakanlar Zirvesine “gözlemci” sıfatı (1999’dan beri) ile katılmaktadır.²⁵³

2004 verilerine göre AB-Akdeniz Ortaklığı, 700 milyon nüfusu, yaklaşık 11,5 trilyon dolar GSYİH ve 2,3 trilyon dolarlık dış ticaret hacmine sahiptir.

AB-Akdeniz genişlemesinin hangi alanlarda olduğu ve tarafların iktisadi yapısını nasıl etkilediğine bakıldığında öncelikle Akdeniz ülkelerinin AB ülkelerinin dış ticaretine bağımlı yapısı dikkat çekmektedir.²⁵⁴ Ağırlıklı olarak tarım istihdamı yoğun olan bu ülkelerin imalat sanayi ürünlerinin serbestleşmesini öngörmektedir.

---

²⁵² MEDA, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde 1995 yılında oluşturulan bir mali destek programıdır. Haziran 1995 tarihli Cannes Zirvesi’nde, Akdeniz ülkelerine 1995-1999 yılları arasında verilmek üzere 4 milyar 685 milyon ECU tutarında bir mali destek paketi hazırlanması onaylanmıştır. Avrupa Yatırım Bankası (AYB) kredileri de dahil olmak üzere Akdeniz ülkelerine bu dönem içerisinde verilmesi öngörülen toplam yardım, yılda yaklaşık 2 milyar ECU tutarındadır. MEDA programı kapsamında sağlanan fonların %90’ı ilgili Akdeniz ülkeleriyle yapılacak ikili anlaşmalar çerçevesinde verilmekte, %10’u ise daha önce oluşturulan Yenileştirilmiş Akdeniz Politikasıyla belirlenen bölgesel işbirliği programlarında kullanılmaktadır. 2000-2006 dönemi için oluşturulan MEDA II kapsamında ise 5 milyar 350 milyon Euro tutarında hibe yardımı verilmesi kararlaştırılmış, Avrupa Yatırım Bankası tarafından aynı dönemde Akdeniz ülkelerine kullanılmak üzere 6 milyar 400 milyon Euro tutarında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kredi paketi oluşturulmuştur. MEDA II ile programın etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu değişiklikler ile proje seçiminde karar alma süreçlerinin rasyonelleştirilmesi ve daha stratejik olması, Akdeniz ülkelerinin programlama ve uygulama kapasitelerinin artırılması ve programın prosedürlerinin azaltarak uygulama sürecinin hızlandırılması amaçlanmaktadır. MEDA Hibeleri Barcelona Bildirgesi’nin hedefleri esas alınarak, ikili ve bölgesel olarak, üç tür projeye aktarılır:

1- ekonomik geçiş destek; 2- sosyo-ekonomik gelişme;3- demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesi.

²⁵³ European Commission, “External Trade – Mediterranean region”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/euromed/index_en.htm, 5.05.2007.

²⁵⁴ Yılda 2 kez toplanan AB-Akdeniz ülkeleri Bakanlar Zirvesi’nde ticaretin işleyişine yönelik uygulamalar ele alınmaktadır.

İktisadi işbirliğinin tekstil, enerji ve imalat sanayi ürünlerinde öne çıktığı görülürken, hizmetler²⁵⁵ alanındaki serbestleşme sürecinin bir parçası olarak AB'nin bu ülkelerin hizmet alanına yönelik ilgisinin de arttığı görülmektedir. İletişim, teknoloji, ulaştırma ve turizm alanlarındaki işbirliği teşvik edilen başlıca alanlardır.²⁵⁶ Taraflar arasındaki ticareti belirleyen bir diğer gelişme ise malın menşei başlığında olmuştur. 2001 Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sisteminin²⁵⁷ Akdeniz Alanına yaygınlaştırılması konusunda çalışmak üzere Menşe Kuralları Çalışma Grubu oluşturulmuş, 2004 yılında sisteme geçiş onaylanmıştır.

---

²⁵⁵ Hizmet Sektörlerinin bölge ekonomisinin verimliliği üstündeki etkileri dikkate alındığında, turizm, ulaştırma, telekomünikasyon ve mali hizmetler sektörleri başta olmak üzere hizmetlere ilişkin hukuki çerçeve ve rekabete açıklık düzeyinin tespiti, hizmet ticareti ve yatırımlar önündeki temel engellerin kaldırılması, daha ileri düzeyde serbestleşme fırsatları ve GATS anlaşması kapsamında çok taraflı gelişmeler konusunda çalışmak üzere Hizmetler Ticareti Çalışma Grubunun kurulması kararlaştırılmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ticaret Bakanları Konferansı, 29 Mayıs 2001, Brüksel, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/Avrupa.doc>, 6.07.2007.

²⁵⁶ Rekabet politikası, yatırım politikası, bankacılık sektörü, sanayi politikası, istihdam politikası, bilim ve teknoloji, enerji politikası, istatistik, kültür, din, yasadışı göç taraflar arasında işbirliği hedeflenen başlıklar olarak görülmektedir.

²⁵⁷ Topluluk otonom rejimleri (Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi vb.) ve tercihli anlaşmaları (serbest ticaret anlaşmaları, ortaklık anlaşmaları vb.) çerçevesinde diğer ülkeler menşeli mallara tercih tanımaktadır. Ancak bu sistemlerin tümünde menşe tespiti için belirlenen kıstaslar farklılık göstermektedir. Eşyanın menşeiini saptamak amacıyla kullanılan farklı menşe kuralları ise, malların serbest dolaşımını engelleyerek uygulamada çeşitli sorunlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle AB, 1994 yılında tüm Avrupa ülkelerini kapsayacak ve bu ülkeler kaynaklı ürünlerin kümülyasyonunu sağlayacak bir sistem oluşturma kararı almıştır. Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sistemi olarak adlandırılan bu sisteme taraf ülkelerin menşeiini taşıyan maddeler, diğer taraf ülkelerden birinde üretilen ürünlerde girdi olarak kullanıldığında o ülke menşeli kabul edilir. Bu maddelerin yeterli işlemlerden geçmiş olması şartı aranmaz. Halihazırda AT, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Bulgaristan, Romanya, Litvanya, Letonya, Estonya, Slovenya, İzlanda, Norveç ve İsviçre, Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sistemine dahildir. AB ülkeleri Dışişleri Bakanları, 25 Ocak 1999 tarihli Konsey toplantısında Türkiye'nin de bu sisteme katılımını kararlaştırmışlardır.

İktisadi Kalkınma Vakfı, "Pan-Avrupa Menşe Kümülyasyonu (Pan-European Cumulation of Origin)", (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1270>, 14.08.2007.

European Commission, "Taxation and Customs Union - System of Pan-Euro-Mediterranean cumulation", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/rules_origin/preferential/article_783_en.htm, 2 Mayıs 2007.

Tablo 2.13: Akdeniz ülkelerinin dış ticaretinde Avrupa Birliği'nin (AB-25) payı

Akdeniz Ülkeleri	İTHALAT (%)						
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
DZ	:	58,7	61,0	56,8	58,9	54,8	55,3
EG	:	35,7	31,1	28,5	27,8	26,6	22,9
IL	41,5	43,9	42,6	41,7	42,1	41,0	38,5
JO	:	35,7	28,9	29,9	26,5	23,6	24,1
LB	:	5,7	43,7	45,3	44,5	40,0	:
MA	:	58,7	54,9	57,5	59,8	56,1	52,8
PS	:	11,1	17,6	10,6	8,6	8,6	:
SY	:	32,9	36,8	29,9	20,4	16,1	12,3
TN	:	71,3	71,5	71,1	73,6	69,8	69,0
TR	43,9	50,3	45,8	47,5	48,2	46,6	42,2

Akdeniz Ülkeleri	İHRACAT (%)						
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
DZ	:	63,2	64,7	64,5	59,3	54,0	55,6
EG	:	0,5	32,3	28,6	34,0	34,8	33,7
IL	29,3	29,0	28,0	26,3	28,1	27,8	28,6
JO	:	5,8	4,1	7,1	3,4	3,2	3,1
LB	:	22,9	22,9	17,0	11,4	10,5	:
MA	:	75,3	72,9	73,8	76,3	74,4	73,7
PS	:	0,4	0,8	3,7	2,5	2,2	:
SY	:	68,3	70,0	62,1	61,1	53,9	44,5
TN	:	80,2	80,2	79,0	80,3	83,3	80,0
TR	53,2	54,3	53,8	53,9	55,0	54,5	52,4

Kaynak: European Commission, **Euro-Mediterranean statistics**, 2006 Edition, p.55, (Çevrimiçi) http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/july/tradoc_135240.pdf, 27.07.2007.

Akdeniz ülkeleri ihracatın sadece %4.5'ini ve de ithalatın sadece %6.2'sini kendi arasında yapmaktadır. 2004 verilerine göre, Akdeniz ülkelerinin ihracatının %48.7'si, ithalatın ise %45.1'i AB ile yapılmaktadır. Örneğin, Fas ihracatının %70'ini AB ile yaparken, Ürdün için bu oran %3 düzeyindedir.²⁵⁸

Fransa, İtalya ve Almanya Akdeniz ülkelerinin en çok ihracat yaptığı ülkeler olurken, Fransa ve Almanya'nın Akdeniz ülkeleri ile ticaret fazlası söz konusudur. İngiltere ve Portekiz ise Akdeniz ülkeleri ile ticarete açık vermektedir.

²⁵⁸ Aline Bouzergan, "The European Union and its ten Mediterranean partner countries: growing trading links", **Statistics in Focus – External Trade**, Eurostat, 70/2007, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-070/EN/KS-SF-07-070-EN.PDF, 10 Nisan 2007.

AB ile tarım ticaretinde serbestleşme²⁵⁹ öngörüsüne rağmen bir tek Cezayir, tarım ve balıkçılık başlığında AB ile görüşmeler yürütmektedir. Bu ülkelerin AB'ye tarım ihracatı, AB-Akdeniz ortaklığının temel konularından biri olarak yer almamaktadır. Tarım ticareti öncelikle DTÖ tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde ele alınmaktadır. AB'nin GOÜ'lere uyguladığı kurallar esas alınmaktadır.

AB-Akdeniz ortaklığı ile tekstil ve enerji başlığında(petrol ürünler, imalat sanayi ürünleri kapsamında ele alınmaktadır) ticaretin öne çıktığı görülmektedir.

Cezayir'in ihracatının önemli bir bölümü petrol (%64) ve doğal gazdan (%34) oluşurken bu ihracatın %54'ü AB ile yapılmaktadır. Suriye ve Mısır da AB ile ticarete petrol ürünleri öne çıkan ülkelerdir.

Tekstil alanında sağlanan işbirliği ise AB'nin tekstil alanında rekabetçi konumunu korumaya yöneliktir. Tunus, Fas, Mısır'ın ihracatında tekstil ürünleri birinci sıradadır. AB; Türkiye dışında, Tunus, Fas, Mısır ve Suriye ile tekstil alanındaki ticaretin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bir anlamda bu başlıkta “ortak pazar” yaratılması hedefi söz konusudur. Örneğin, Fas'ın imalat sanayi ürünleri ihracatının yarısı tekstil ve giyim alanında gerçekleştiği ve bunun AB ülkeleri ile yapıldığında tekstil başlığının önemi daha çok anlaşılmaktadır. Çin tekstil ürünlerine karşı yaratılacak olan “ortaklık” AB lehinedir. Tekstil alanında Akdeniz ülkelerinin ihracatı en çok Fransa, Almanya, Belçika ve İspanya ile yapılmaktadır. AB çalışmalarında, bu bölgenin coğrafi ve kültürel yakınlığı ve ucuz emek üretim koşullarının tekstil alanında işbirliğinin geliştirilmesi bakımından avantajlar olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁰

---

²⁵⁹ YAP kapsamında 1993'e kadar anlaşmalar ve hassas ürünlerin ihracatına yönelik limitlerin belirlenmesi yoluyla tarım ürünlerine yönelik gümrüklerin 1993'e kadar düşürülmesi öngörülmüştür.

²⁶⁰ European Commission, “Enterprise and Industry, Textiles and Clothing – Textile and clothing industry in the mediterranean zone”, (Çevrimiçi)
<http://ec.europa.eu/enterprise/textile/euromed.htm#textile%20and%20Clothing%20industry%20in%20the%20mediterranean%20zone>, 2 Mayıs 2007.

Yukarıda da belirtildiği gibi, AB için Akdeniz bölgesi özellikle hizmetler alanında geliştirilecek olan işbirliği açısından da önemlidir. 2003 verilerine göre hizmet ticaretinde Akdeniz ülkelerinin payı %3.5 olarak gerçekleşmiştir.²⁶¹ 2003 yılında AB, DYY akımları Akdeniz bölgesine 3.2 milyar Avro olarak gerçekleştirirken, Akdeniz ülkelerinden AB-25'e DYY 1.8 milyar Avro olmuştur. DYY akımları turizm, iletişim ve ulaştırma alanında yoğunlaşmaktadır.

AB'nin Akdeniz ülkelerine yönelik geliştirdiği MEDA programları kapsamında yapılan mali yardımların hizmetler alanı ve altyapı çalışmalarına yönelik gerçekleştiği görülmektedir. Bölgeye yönelik yardımlar arasında MEDA fonları ilk sırayı almaktadır. 2007 verilerine göre AB bütçesinin sadece %1.4'ü komşuluk ilişkileri kapsamında fonlara aktarılırken, AB bütçesi içinde kalkınma programlarına aktarılan kaynak bütçenin %2.2'si kadardır.²⁶²

1995'den bu yana AB-MEDA kapsamında ikili ve bölgesel projelere 8.8 milyar Avro aktarmıştır. MEDA I programı (1995- 1999), 3,435 milyon Avro, MEDA II programı (2000 – 2006) 5,350 milyon Avro olarak belirlenmiştir. MEDA programı dışında AB Komşuluk ve Ortaklık Araçları (ENPI) kapsamında bölgeye kaynak aktarılması öngörülmektedir. 2007-2013 döneminde 12 milyar Avro aktarılması hedeflenmiştir. MEDA II çerçevesinde yardım paketinin % 15'lik kısmı 2000-2006 dönemi için Türkiye'ye ayrılmıştır. Bu dönemde Türkiye'ye sağlanacak yardım miktarı 890 milyon Avro'dur.²⁶³

---

²⁶¹ European Commission, "External Relations - Euro-Mediterranean Partnership/ Barcelona Process", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/index.htm, 2 Mayıs 2007.

²⁶² European Commission, "EU Budget", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/dep_eu_budg_2007_en.pdf, 22.08.2007.

²⁶³ GB'nin kapsamı içerisinde 1/95 sayılı OKK başlıca aşağıdaki alanlarda hükümler içermektedir:

- Malların serbest dolaşımı (taraflar arasında gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesi uyumu),
- Teknik mevzuat uyumu,
- Ortak Ticaret Politikası'na uyum,
- AB'nin tercihli gümrük rejimlerinin üstlenilmesi,
- Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim,
- Gümrük Kodu'na uyum ve karşılıklı idari işbirliği,
- Yasaların yakınlaştırılması (Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması; Gümrük Birliği'nin rekabet kuralları; ticari korunma araçları; kamu alımları; vergilendirme),

Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla da bölgeye uluslararası projelere yönelik kaynak aktarılırken, Avrupa-Akdeniz Yatırım ve İşbirliği (FEMIP) özel sektörün finansmanına kredi sağlamaktadır. Yıllık kredi miktarı 2 milyar Euro tutarındadır.

Türkiye'nin 1/95 ve 1/96 Ortaklık Konseyi kararı ile AB ile GB onaylaması ise AB ayrı bir özgünlük taşımaktadır.²⁶⁴ Türkiye AB üyesi olmadan GB'yi onaylayan tek ülke²⁶⁵ konumundadır. İlgili kararlar ile birlikte Türkiye, 3. ülkelere ilişkin ticarete AB mevzuatlarına bağlı olurken, sanayi ve rekabet politikalarında da AB'ye uyum hedefi söz konusudur. Türkiye'nin Doha görüşmelerinde, tarım müzakerelerinde AB politikasından bağımsız hareket edememesi, AB ülkeleri, Akdeniz genişlemesine dahil olan ülkeler ile ikili anlaşmalar yolu ile iktisadi ilişkilerini yeniden tanımlaması gibi sonuçları da beraberinde getirmiştir.

-
- Kurumsal hükümler (Gümrük Birliği Ortak Komitesi; danışma ve karar usulleri; uyuşmazlıkların çözümü; korunma tedbirleri).

1/95 sayılı OKK uyarınca, Türkiye-AB Gümrük Birliği Gümrük sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda, anılan ürünlerde, taraflar arasında ithalat ve ihracatta gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin, miktar kısıtlamalarının ve eş etkili tedbirlerin kaldırılması öngörülmektedir. Topluluğun Ortak Ticaret Politikasının üstlenilmesi çerçevesinde tekstil ve konfeksiyon sektöründe üçüncü ülkelere karşı uygulanan miktar kısıtlamalarının 1996 yılı başı itibarıyla, ticaret sapmasının önlenmesi amacıyla üçüncü ülkelerle mevcut tercihli rejimlerinin ise 5 yıllık bir geçiş süresi içerisinde uygulamaya konulması öngörülmüştür. 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ayrıca, taraflar arasında tarife dışı engellerin kaldırılması bakımından, Türkiye'nin 5 yıllık bir geçiş süresi içerisinde Topluluğun teknik mevzuatını üstlenmesini hükme bağlamış ve bu yönüyle de, tarifelerden arındırılmış ticaretin teknik engeller yoluyla bozulmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir.

DTM, "Gümrük Birliği'nin Kapsamı", (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&icerikID=311&dil=TR>, 14.06.2007.

²⁶⁴ GB sürecinin AB ile EE'nun değerlendirilmesi açısından Türkiye ile AB ilişkilerindeki sürekliliği sağladığı görülmektedir. Bugün Türkiye'nin üyelik süreci belirsizlikler taşımakla birlikte EE'nun önemli bir aşamasının gerçekleştiği görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye-AB ilişkileri ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. GB sonrasında Türkiye AB ilişkilerinde süregelen tartışmaların içeriği ise iktisadi unsurların ötesinde siyasi ve güvenlik başlıklarını içermektedir. Kıbrıs- AB ilişkilerinin Türkiye-AB ilişkilerine yansımaları, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi kriterleri yerine getirip getirmediği üzerinden yürütülen tartışmalar Türkiye'nin aday üyelik sürecinde belirleyen olmakta, diğer yandan AB ile ekonomik entegrasyon süreci devam etmektedir. Bkz. Erol Manisalı, **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

²⁶⁵ AB'nin Türkiye dışında, San Marino ve Andora ile GB anlaşması söz konusudur. Türkiye ölçeğinde bir ülkenin ise üye olmadan GB sürecine girmesi AB entegrasyonu açısından birçok çelişkiyi de kapsamaktadır. AB Türkiye politikasını; Akdeniz genişlemesi, aday üyelik statüsü kapsamında zaman zaman ise Balkanlar ülkeleri ile yürütülen ilişkiler kapsamında ele alabilmektedir. Bu AB'nin Türkiye politikasına bakışının da bir göstergesidir.

GB sürecinin en önemli gelişmesi AB ile gerek ihracat gerekse ithalattaki artış olmuştur. Üçüncü ülkelere yönelik ise TS etkisinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bugün Türkiye AB'nin ihracatında 5. sırada yer alırken, ithalatında 7. sırada yer almaktadır. Ancak mal bileşimi ve sektörel dağılım bakımından ele alındığında Türkiye'nin tüketim malları ithalatı ile ara mamül malları ithalatındaki artış dikkat çekmektedir. AB'nin Türkiye'ye ihracatında ise makineler, ulaştırma araçları (otomotiv), kimyasallar ön sırada yer almaktadır. İşlenmemiş tarım ürünleri ticareti GB'ye 2001 yılında dahil olmakla birlikte AB orak tarım politikası Türkiye'nin tarım ihracatını sınırlandırmaktadır. Türkiye'nin ilksel ürünlerde AB'ye ihracatı alt sıralarda yer almaktadır. Türkiye imalat sanayinin yapısal sorunları ile birlikte ele alındığında GB sürecinin²⁶⁶ AB imalat sanayine daha bağımlı bir yapıyı ortaya çıkardığı söylenebilir. Ara mamul ithalatını ağırlıklı olarak AB ülkelerinden gerçekleştirilen Türkiye imalat sanayinde üretim AB piyasalarına bağlı olarak gerçekleşmektedir.²⁶⁷

Akkoyunlu ve Mihci'nin (2004) çalışmasına göre ele alınan 12 imalat sanayi sektöründe (gıda, içecek ve tütün, tekstil ve giyim ve deri, tahta ve tahta ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri, kimyasal ürünler, petrol ürünleri, plastik ve plastik ürünleri, metal olmayan madenler, ana metal ürünleri, işlenmiş metaller, makine imalatı, ulaştırma araçları) 1996 -2000 arasındaki imalat sanayinde yoğunlaşma etkisini ele almış ve bunun 94-95 dönemine göre azaldığını hesaplamıştır. GB ile birlikte imalat sanayinin ithalatının arttığı, sektörel piyasa gücünde azalma yarattığı görülmektedir.²⁶⁸

Küçükahmetoğlu çalışmasına göre ise ileri teknoloji ürünlerinde ise endüstri içi ticaret oranı; 1990 yılında %8, 1996'da %9, 1998 yılında ise %11'dir. STIC

---

²⁶⁶ GB sürecinin etkilerini ele alırken, 1994 krizi ve ardından Rusya krizinin sonuçlarını dikkate almak da gerekmektedir. Türkiye imalat sanayinin ağırlıklı olarak küçük ölçekli işletmelerden oluşması AB piyasası ile bütünleşmede dikkate alınması gereken bir diğer olgudur.

²⁶⁷ Tahsin Emine, "AB Projesinin" sanayileşme sürecine etkileri", **AB, Türkiye, Gerçekler, Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.), Yenihayat Kütüphanesi, 1. Basım, İstanbul, 2003, ss.163-188.

²⁶⁸ Arzu Akkoyunlu-Wigley, Sevinc Mihci, "Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behaviour of Turkish Manufacturing Industry", <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/wigley.pdf>, European Trade Study y Group ETSG2004, Programme Nottingham, September 2004, p.6.

sıralamasına göre ise sınıai ürünlerde; endüstri içi ticaret 1995 yılında %32 iken 1996 yılında %40, 1998 yılında ise %39 olmuştur.²⁶⁹ Sanayi ürünleri (SITC 5-8)²⁷⁰ teknoloji kullanımına göre incelendiğinde; toplam 63 standart teknoloji ürününden 1990 yılında sadece 24'ü rekabet edebilir güce sahip iken 1996 yılında rekabet edebilirlik gücü olan ürün sayısı 30'a yükselmiştir. Toplam 52 ara teknolojik ürünün 1990 yılında rekabet edebilirlik gücü 7 üründe söz konusu iken 1996 yılında bu sayı 11'e yükselmiştir. 34 ileri teknoloji ürününün ise hiçbiri rekabet gücüne sahip değildir. Sonuç olarak, standart ürünlerin yaklaşık yarısının, ara teknoloji ürünlerinin dörtte birinin rekabet gücü varken, ileri teknoloji ürünlerinin hiçbirinin rekabet gücü yoktur. Sektörler açısından ele alındığında ise kimyasal gübreler, ağaçtan yapılan eşyalar ile alüminyum ürün gruplarında başlangıçtaki rekabet üstünlüğünün yitirildiği görülmektedir. Dokuma ürünleri ile metal ev aletlerinde üstünlük devam etmektedir. Küçük ölçekli üretimde; taşıt araçları, metal eşya ,taş toprak sanayi, kimyasal ürünler, giyim, gıda, içki ve tütünde; orta ölçekte ise demir çelik, metal dışında tüm alanlarda rekabet gücü eşit düzeydedir. Büyük ölçekte ise rekabet gücü olan alanlar elektrikli makine taş ve toprağa dayalı sanayi, lastik-plastik, orman ürünleri, kağıt, basım, giyim mobilya üretimi alanlarıdır

GB'nin bir diğer etkisi olarak yabancı sermaye yatırımlarının artacağı beklentisinin ise tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir.

Bugün Türkiye 2006 verilerine göre ihracatının %39.7'sini ithalatının ise %51.68'ini AB ile gerçekleştirmektedir. Ancak bu veriler değer bakımından ele alındığında Türkiye'nin sürekli olarak AB ile ticaret açığı olduğu görülmektedir.

2.13.2 Merkez ve Doğu Avrupa genişlemesi

Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin (MDAÜ) AB'ye katılımı, AB tarihinin en büyük genişlemesi olarak tanımlanmaktadır. Eski sosyalist ülkelerin AB üyelik

²⁶⁹ Osman Küçükahmetoğlu "Türkiye-AB Gümrük Birliğinin İktisadi Etkileri", İktisat Dergisi, Aralık 2000, Sayı 408, s.40.

²⁷⁰ A.e., s.37.

süreci ile NATO üyeliklerinin eşanlı gündeme gelmesi soğuk savaş sonrası dönemin sonuçları olarak değerlendirilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere AB için eski sosyalist ülkelerin birlik bünyesine dahil edilmesi iktisadi faktörlerin yanı sıra siyasi ve güvenlik başlıkları açısından da önemlidir. MDAÜ genişlemesi soğuk savaş sonrası dönemin AB savunma ve dış politikası başlıklarının bir parçası olarak da değerlendirilmektedir. “Avrupa kalesi (**fortress Europe**)” yaratma söyleminin geri planında bu tür kaygıların belirleyen olduğu da ileri sürülmektedir. Peter Gowan’a göre, Sovyetler Birliği’nin ardından ortaya çıkan siyasi ve iktisadi bölge içindeki farklılıkları AB temel alırken, buna göre politikasını belirlemiştir.²⁷¹ Buna göre bölgesel farklılıklar AB için 4 ayrı grupta ele alınmaktadır; Almanya ve Avusturya’ya komşu olan sınır kuşağı ülkeleri (Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Slovenya), Güney Doğu Avrupa ve Batı Balkanlar (Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve eski Yugoslavya ülkeleri), Batı Rusya, Ukrayna, Belarus, Moldova ve Kafkaslar (Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan). Sınır kuşağı ülkeler ile Güney Doğu Avrupa ve Baltık Bölgesi AB’nin gerek genişleme gerekse dış politika başlıkları açısından birinci öneme sahip bölgeler olarak tanımlanmaktadır.

AB’nin üyelik kriterleri açısından ve önceki genişleme süreçleri açısından farklılıklar içeren (ölçek bakımından) bu genişleme süreci EE’nun maliyetinin²⁷² ne olacağı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. MDAÜ genişlemesi AB bütçesine 2000 yılında %60’lık bir artış getirirken²⁷³, AB fonlarının önemli bir bölümü bu ülkelere aktarılmış, yeni yardım programları geliştirilmiştir.

Eski sosyalist ülkelerin piyasa ekonomisi koşullarına uyumlaştırılması hedeflenirken, bu ülkelerin avantajlı olduğu ağır sanayi alanlarının AB üyesi ülkelerin sermayeleri açısından ucuz emek kullanımına açılmasının genişleme süreci açısından belirleyen olduğu görülmektedir. Yine genişleme takviminde yer alan

---

²⁷¹ Peter Gowan, “The Eu and Eastern Europe: Diversity without Unity”, **European Integration in the 21st century**, Edt. by Mary Farell, SAGE Pub., London, pp. 29-30.

²⁷² Richard E. Baldwin, “The Eastern Enlargement of the European Union”, **European Economic Review**, 39, 1995, p.475. Baldwin, refah etkilerinin ölçülmesinin zor olduğunu belirttiği çalışmasında ticaret etkilerini ele almıştır. Uzun dönemde AB’nin ihracatının artacağı üzerinde durmaktadır.

²⁷³ David Brown, “Stroming the Fortress: the External Border Regime in an Enlarged Europe”, **EU Expansion to the East**, Ed. by Hilary Ingham, Mike Ingham, Edward Elgar, 2002, p.103.

birtakım ülkelerin stratejik konumlarının savunma ve güvenlik başlıklarının genişleme sürecinde ön plana çıktığını göstermektedir.

Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi ve ardından MDAÜ'lerin AB üyeliği ile Almanya bu süreçten daha güçlenerek çıkmıştır. Polonya ve Doğu Almanya örneklerinde genişlemenin Almanya sermayesi lehine sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Özelleştirilen Doğu Alman sanayiinin %85'i Batı Alman şirketlerinin ve %10'u yabancıların eline geçerken sadece %5'inin mülkiyeti Doğu Almanlar'ın sahip olduğu şirketlere verilmiştir.²⁷⁴ Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'da Alman sermayesi egemen konumdadır. Alman sermayesi özellikle otomotiv ve tekstil alanında (Çek Cum.) bu ülkelere yatırımlar yapmıştır.

Genişlemenin en somut sonucu AB özellikle Almanya için TY etki olmuştur. MDAÜ ülkelerinin AB ile ihracatının arttığı görülmektedir.

Tablo 2-14: MDAÜ'lerin AB'ye İhracatı (milyar \$)

	1993			1998			'93-'98 yılları arasında AB'ye ihracat artışı
	Dünya	AB	AB'nin Payı	Dünya	AB	AB'nin Payı	
Macaristan	8.1	5.7	70%	23.0	16.7	73%	192%
Polonya	13.6	9.8	72%	30.1	18.3	61%	86%
Çek Cum.	13.0	6.5	50%	26.3	16.3	62%	151%
Slovak Cum.	5.5	1.6	29%	10.7	6.1	57%	270%

Kaynak: Elif Gürsoy, "Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi", (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve_e.doc, 12.06.2007.

Polonya'nın sosyalist dönemin ağır sanayi yatırımlarının devalüe edilerek, sanayi yapısının inşaat malzemeleri otomobil montajı gıda işleme, mobilya ve enformasyon teknolojilerine hapsedildiği görülmektedir.²⁷⁵ Sanayinin yapısı küçük ve orta ölçekli firmaların yoğunlukta iken orta teknoloji ve temel tüketim ürünleri

²⁷⁴ Cenk Aygül, "AB'ye girmenin bilançosu: Doğu Almanya ve Polonya örnekleri", **İktisat Dergisi**, Sayı 454, s.48.

²⁷⁵ **A.e.**, s.49.

üretim dayanan bir biçime dönüştürmektedir.²⁷⁶ Otomobil üretimine sıkça vurgu yapılırken, daha çok katma değer üreten araştırma geliştirme tasarım gibi alanlar merkezdeki fabrikalarda ve birimlerde gerçekleştirilirken, montaj ve ucuz emeğe dayanan alanlar Polonya'ya kaydırılmaktadır. Bu yatırımlar Alman sanayini güçsüzleştirecek şekilde değil, ya Polonya pazarında bir Alman hakimiyeti sağlayacak biçimde ya da değer üretiminde Alman sanayinin avantajlarının artıracak biçimde yapılmaktadır.²⁷⁷ Bu yatırımlar hedef ülkeler için büyük rakamlar oluşturmasına rağmen Alman ekonomisi için GSMH'nın sadece 1.2'si kadardır. Yardım ve yatırımların sonuçları ise bu ülkelerin “merkeze” bağlanması olmuştur.²⁷⁸

Polonya MDAÜ'ler arasında en çok yabancı sermaye yatırımı çeken ülke konumundadır. Polonya Yabancı Sermaye Yatırımları Ajansı'na göre, en önemli yatırımlar işlenmiş gıda, tütün, otomotiv ve finansal hizmetler alanlarında yapılmıştır. Yabancı şirketler, Polonya pazarına öncelikli olarak yeni gelişen tüketim potansiyelinden yararlanmak için girmiş, ardından buradaki tesislerini Batı Avrupa'ya ihracat için kullanmak amacı ile ihracat için üretim anlayışını benimsemişlerdir. Örneğin Toyota ve Fiat'ın bu ülkeyi seçmesinin başlıca nedeni AB'ne yönelik ihracat olanakları olmuştur. (OECD Economic Survey: Poland) Polonya'nın ihracatının firmalar tarafından yapılamaktadır.²⁷⁹

Tablo 2.15: 1990-99 döneminde MDAÜ'lere yönelik yabancı sermaye yatırımları

milyon \$	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	Toplam
Macaristan	311	1,462	1,479	2,350	1,114	4,519	1,982	1,785	1,454	1,027	17,513
Polonya	89	291	678	1,715	1,875	3,659	4,498	3,041	6,164	6,180	28,190
Çek Cum.	207	400	600	654	878	2,568	1,435	1,275	1,567	1,768	11,352
Slovakya	18	82	100	199	203	183	330	161	508	275	2,059

Kaynak: Elif Gürsoy, “Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi”, (Çevrimiçi)
www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve.doc, 12.06.2007.

²⁷⁶ A.e., s.50.

²⁷⁷ A.e.

²⁷⁸ A.e., ss.50-51.

²⁷⁹ Elif Gürsoy, “Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi”, (Çevrimiçi)

www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve.doc, 12.06.2007.

Çek otomotiv sanayiinde, Volkswagen firmasının Skoda'ya yaptığı yatırımlar sonucu bugün bu firma ülkenin en büyük ihracatçısı konumundadır. İhracatının dörtte üçü AB pazarına yönelik olan Macaristan'ın önemli ihrac ürünleri makineler, ulaştırma ekipmanları, kimyasallar, elektronik aletler ve motorlu taşıtlardan oluşmaktadır. Almanya, ABD'nin ardından bölgede en büyük yatırımcı ülkedir. Alman sermayesi tüm yabancı sermaye yatırımları içinde Çek Cumhuriyeti'nde % 43 (3,288 milyon ECU), Macaristan'da % 38 (3,117 milyon ECU), Polonya'da %39 (2,798 milyon ECU) ve Slovakya'da % 40 (520 milyon ECU) paya sahiptir. Fransa, İtalya ve İngiltere'nin de bölgede önemli yatırımları bulunmaktadır.²⁸⁰ 1994 –1998 yılları arasında AB'nden MDAÜ'ye yönelik yabancı sermaye yatırımları yaklaşık üç kat artarak Tablo 2.16'da görüldüğü üzere, neredeyse 7 milyar ECU'ya ulaşmıştır.

Tablo 2.16: AB'nden MDAÜ'ne yönelik yabancı sermaye yatırımları

Milyon ECU	1994	1995	1996	1997	1998
Polonya	616	1,132	2,427	2,446	3,799
Macaristan	839	2,102	1,073	1,392	1,430
Çek Cum.	974	1,594	1,299	1,807	1,487
Slovak Cum.	107	139	213	254	232
Toplam	2,536	4,967	5,012	5,899	6,948

Kaynak: Elif Gürsoy, “Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi”, (Çevrimiçi)

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/avrupa_anlasmalarinin_merkezi_v e.doc, 12.06.2007.

MDAÜ, geçiş dönemi boyunca AB mali kaynaklarından PHARE Programı çerçevesinde büyük miktarlarda yardım almıştır. Polonya örneğinde de dikkati çeken AB yardımlarının büyüklüğüdür.²⁸¹ MDAÜ AB aday üyelik sürecinde büyüme hızlarında artış ile birlikte, yabancı sermaye yatırımlarında artış olmuştur.

²⁸⁰ A.e.

²⁸¹ Mart 1999'da, Berlin Avrupa Konseyi, PHARE'a ek olarak üyelik öncesi iki yeni finansal enstrümanı devreye sokmuştur. Bunlardan ilki çevre ve ulaştırma altyapısı yatırımlarına yıllık 1 milyar ECU tahsis eden yapısal enstrüman – ISPA (Pre-Accession Structural Instrument), diğeri ise tarımsal ve kırsal gelişime yıllık 500 milyon ECU tahsis eden tarımsal enstrüman – SAPARD (Structural Adjustment Programme for Agriculture and Rural Development)dir. Bu enstrümanlarla birlikte Avrupa Konseyi önceden 1.5 milyar ECU seviyesinde olan üyelik öncesi yardımları 2000 yılında iki katına çıkartmıştır. Ayrıca PHARE da Topluluk mevzuatına uyum ve yatırımların finansmanı hususlarına öncelik vermek üzere yeniden düzenlenmiştir.

Birliğe üye olan bu ülkelerin AB'ye geçiş süreci, sanayilerinin yabancılaşması, reel ücret düzeylerinin azalması, Polonya örneğinde tarım istihdamının (Polonya'da 1989 verilerine göre tarım istihdamı %26.9 iken AB ortalaması %5 düzeyindedir)²⁸² azalması şeklinde yaşanmıştır.

2.13.3 Komşuluk ilişkileri ve daha geniş Avrupa kavramı

Son genişleme ile birlikte Avrupa Birliği'nin sınırlarının ve dolayısıyla da komşularının değişmesi, 11 Eylül, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ile bölgeye yönelik müdahalesi AB'nin dış politikasını yeniden tanımlamasına yol açmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikası (**AKP-European Neighbourhood Policy**) başlığı altında gündeme gelirken, Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni desteklemesi de öngörülmektedir. Bu kapsamda, Mart 2003'te Komisyon tarafından "Daha Geniş Avrupa (**wider Europe**) -Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" dokümanı hazırlanarak "Daha Geniş Avrupa Görev Gücü" oluşturulmuştur. 12 Mayıs 2004 tarihinde ise komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayımlanmıştır.²⁸³

AB'nin Komşuluk Politikası, AB'nin aday statüsünde olmayan yakın komşuları olan: İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Belarus olmak üzere toplam on altı ülkeyi kapsamaktadır. Bölgesel ilişkiler ya da ikili anlaşmalar

---

²⁸² Meredith Swisher, "Agriculture as a Challenge to Poland's Accession to the European Union", (Çevrimiçi) http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bciclr/23_1/05_TXT.htm, 7.08.2007.

²⁸³ Commission of the European Communities, "Report from the Commission, Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf, 10.07.2007, European Commission, "European Neighbourhood Policy - The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, 9.06.2007. Commission of the European Communities, "European Neighbourhood Policy - STRATEGY PAPER", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, 8.07.2007.

yolu ile öncede AB ile ilişkisi olan bu ülkelerin “komşuluk” ilişkileri çerçevesinde ele alınması söz konusudur. Güney Akdeniz genişlemesi ile Ortadoğu politikasının ortaklaşması AKP ile yeniden gözden geçirilmiştir.

AKP'nin temel amacı 5. genişleme dalgasının ardından, AB'nin yeni komşularıyla ilişkilerinin derinleştirilmesi ve böylelikle Avrupa kıtasını bölen sınır çizgilerinin oluşmasını engellemek şeklinde tanımlanmıştır. AB kurumları bu politikanın ana hedefini her iki tarafın da refah, istikrar ve güvenliğini arttırmak yolunda ortak çıkarların desteklenmesi şeklinde tanımlamıştır. Buna yönelik geliştirilen projeleri;

- Ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde siyasi işbirliğini geliştirerek özgürlük ve demokrasinin yayılması,

-Önemli boyutta ekonomik bütünleşme sağlamak ve ekonomik reform süreçlerini desteklemek yoluyla komşu ülkelerde refah düzeyini arttırmak,

- Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle de paralel olarak komşu ülkelerle kalkınma, çevre, silahsızlanma ve terörizm konularında ortak çalışmalar yürüterek, istikrar ve güvenliğin arttırılmasıdır.²⁸⁴

AB Anayasasının hazırlık çalışmalarında da yansıtılan komşuluk politikasının önemi Aralık 2003'te onaylanmış olan Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde de vurgulanmıştır. Komşuluk politikası ile; ortaklığın geliştirilmesi için klasik dış politika yöntemlerinin ötesine geçilerek komşu ülkelerdeki reformlara ve modernleşme süreçlerine daha fazla destek sağlanması imkanı hedeflenmektedir. Politika kapsamındaki komşu ülkeler tarafından atılan somut adımlara paralel olarak ekonomik bütünleşme ve daha yakın siyasi işbirliği önerilmektedir, Twinning ve TAIEX gibi programlar komşu ülkelerin kullanımı için hazırlanmakta, politika geliştirilen mali ve teknik yardımlarla desteklenmektedir. AKP, ekonomik ve sosyal kalkınma yönünden fayda sağlayacak reformları destekleyerek, ekonomiyle ilgili

---

²⁸⁴ Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy - STRATEGY PAPER”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, p.9, 8.07.2007.

mevzuatların uyumu, pazarların birbirine daha çok açılması ve ticaretteki engellerin daha hızlı bir şekilde kaldırılmasını hedeflemektedir.²⁸⁵

AB'nin komşuluk ilişkileri AB genişlemesinin sınırlarına dair veri sunarken, AB'nin AKP ile tanımlanan bölgeye yaklaşımının göstergesidir.

2.14 AB'nin Geleceği ve Dünya Ölçeğinde Konumu

483,44 milyon nüfusa sahip olan AB-27'nin²⁸⁶ entegrasyonun neresinde durduğu ve de genişleme politikasının nasıl devam edeceği AB'nin geleceğini belirleyecek olan temel başlıklardır. AB-Avro kullanan ülkeler ve bunun dışında kalanlar şeklinde iki temel ayırıma giderken, son genişleme süreci ile birlikte AB ülkeleri arasındaki gelir farklılıkları artmıştır.²⁸⁷ AB üyesi ülkelerin birlik mevzuatına uyumunun süreç içerisinde gerçekleşeceği öngörüsü ile AB entegrasyon süreci çok vitesli (**multi speed**)²⁸⁸ Avrupa yaratılması olarak da tanımlanmaktadır. Ancak buna rağmen AB ülkeleri arasındaki ücret, işsizlik oranları, kişi başına düşen GSYİH, istihdamın sektörel dağılımı arasında farklılıklar söz konusudur. Yine belli ülkelerin kendi içindeki gelişmişlik düzeyi farklılıklar içermektedir.²⁸⁹ AB-15

---

²⁸⁵ A.e.

²⁸⁶ EurActiv, "Constitutional Treaty - key elements", (Çevrimiçi) <http://www.euractiv.com/en/future-eu/article-128513>, 29.07.2007.

²⁸⁷ European Commission, "Directorate-General for Economic and Financial Affairs", European Economy, Occasional Papers, No: 24, May 2006, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_papers/2006/ocp24en.pdf, 9.05.2007. Bu ülkelerin AB-15 ya da AB -Avro bölgesinin ekonomik kriterlerini yakalamaları belli sorunlar içermektedir. Makro veriler açısından değerlendirildiğinde özellikle MDAÜ'ler bunun gerisindedir.

²⁸⁸ Çok vitesli Avrupa, AB bütünleşmesinin engellenmemesi için ortak hedeflere aşamalı bir şekilde ulaşılmasını öngören bir metottur.

(Bkz. Europa, "Glossary", (Çevrimiçi) http://europa.eu/scadplus/glossary/multispeed_europe_en.htm, 9.09.2007)

²⁸⁹ AB gelişme farklılıklarını göstermek amacı ile AB coğrafyasını 64 bölge, 166 temel idari bölge ve 822 alt bölgeye ayırmıştır. AB bölgesel politikası için geri kalmış bölgelere yönelik yardım programları içermektedir. Öncelikle Topluluğun kurulduğu yıllarda oluşturulan ve giderek daha önemli hale gelen üç Yapısal Fon (Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (FEDER), Avrupa Sosyal Fonu (FES), Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) aracılığıyla ekonomik ve sosyal açılan geri kalmış bölgelere mali destek sağlanmaktadır. Bu üç Fon'un yanı sıra, 1993 yılında oluşturulan Balıkçılık Alanında Mali Destek Sağlamaya Yönelik Araç (IFOP) ile AB üyeleri arasında en az gelişmiş ülkeler olan Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İrlanda'nın çevre ve ulaştırma çalışmalarını desteklemek amacıyla oluşturulan Uyum Fonu ile de mali destek sağlanmaktadır. Bunlara ek olarak Avrupa Yatırım Bankası ve AKÇT'den çeşitli fonlar ayrılmaktadır. Bölgesel

lkeleri başta olmak üzere bölgesel eşitsizliklerin zaman içinde giderilmediği görülmektedir.

Yaşlı nüfus yapısı, imalat sanayinin toplam içindeki payının azalması (yerini hizmet²⁹⁰ alanına bırakması), düşük büyüme oranı, düşük verimlilik oranı, artan işsizlik oranları AB'nin aşması gereken sorunlar olarak tanımlanmaktadır. Tek pazara geçiş sürecinin ardından AB'nin geliştirdiği en temel açılım Lizbon 2000 stratejisi olmuştur.

1993 tarihli Beyaz Senet "İstihdam, Büyüme ve Rekabet" ile ilgilidir. İstihdam yaratma başlığı 1990'lar ile birlikte AB ekonomisinin karşılaştığı en temel sorunlardan biridir. Komisyon istihdama yönelik ilk raporunu 1980'li yılların sonunda yayınlamaya başlarken, 1990'ların başında işsizlik ile ilgili ilk çalışmalarını yayınlamıştır.²⁹¹ Almanya ve Fransa'da 1997-98 tarihlerinde işsizliğin en yüksek noktaya ulaşması işsizlik sorununu AB'nin en temel politik gündemlerinden biri haline getirmiştir. 1990'ların ardından temel alınan politikalar, esneklik, emeklilik yaşının indirilmesi, iş güvencesinin azaltılması gibi önlemleri de içerirken bu "sosyal Avrupa"nın temellerinin zayıflaması anlamına da gelmektedir.²⁹²

Politika kapsamında kullanılan ikinci yöntem, ye ülkelerin bölgesel politikalarının koordinasyonunun sağlanmasıdır.

İktisadi Kalkınma Vakfı, "Bölgesel Politika (Regional Policy)", (evrimii) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1002>, 12.08.2007.

Gülen Elmas, **Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler, AB ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül 2001, s.31.

²⁹⁰ 1997-2002 yılları arasında artan istihdamın hizmet sektöründen geldiği ve hizmetlerin AB katma değerinin %70'ini oluşturduğuna dikkat çekilirken bu alanın Avrupa i pazarında daha yoğun bir şekilde yer alması hedeflenmektedir. AB içi ticaret verilerine göre hizmetler ticaretin sadece %20'sini içermektedir. Tek pazarın bu alanda tamamlanması ile istihdam düzeyinin %0.3, GSYİH'nın ise %0.6 olarak artırılması öngörülmektedir.

²⁹¹ Desmond Dinan, **Ever Closer Union: An Introduction to European Integration**, 2th Rev. Edition, Palgrave Macmillan, 1999, p.402.

²⁹² 1989 yılında kabul edilen Sosyal şart, Tek Pazar'ın sosyal boyutunun da göz önünde bulundurulması amacı ile temel sosyal hakları tanımlamıştır. Sosyal haklar temel olarak işgücünün serbest dolaşımı, istihdam, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal koruma, mesleki eğitim, fırsat eşitliği, kadın ve erkek eşitliği, çocuklar, gençler, yaşlılar ve zrllerin korunması gibi alanları içermektedir. AB sosyal şartı İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Bununla birlikte AB alışma koşullarına bakıldığında sendikasızlaşma oranının arttığı görülmektedir. ETUC, UNICE ve CEEP arasında imzalanan ereve anlaşmaları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Uş'ların çalışma hayatına yönelik kendi yasalarını oluşturma çabası iş yasalarının uyumlaştırılmasının önünde başka bir engeldir.

Lizbon stratejisi, 2000 yılında iktisadi büyüme ve istihdam sağlama hedefi ile ortaya atılmıştır.²⁹³ Hizmetler için iç piyasa oluşturulması, yönetim maliyetlerinin indirilmesi, beşeri sermaye hedefleri, AR-GE harcamalarının GSYİH'nın %3'ü olarak belirlenmesi, istihdam oranının ise 2010 yılı itibari ile %70 olarak gerçekleşmesi hedefi söz konusudur.²⁹⁴ 2002 yılı Barselona Zirvesi ile AB'nin 2010 eğitim hedefleri belirlenmiştir. İstihdamın üretimdeki artışa bağlı olarak değişeceği vurgulanırken özellikle imalat sanayinin ileri teknoloji alanlarında istihdamın artması beklenmektedir. AR-GE harcamalarına bağlı olarak emek istihdamının yapısının da bu şekilde belirleneceği üzerinde durulmaktadır.

1997-2002 yılları arasında artan istihdamın hizmet sektöründen geldiği ve hizmetlerin AB katma değerinin %70'ini oluşturduğuna dikkat çekilirken bu alanın Avrupa iç pazarında daha yoğun bir şekilde yer alması hedeflenmektedir. AB içi ticaret verilerine göre hizmetler ticaretin sadece %20'sini içermektedir. Tek pazarın bu alanda tamamlanması ile istihdam düzeyinin %0.3, GSYİH'nın ise %0.6 olarak artırılması öngörülmektedir.

---

²⁹³ Lizbon stratejisi daha güçlü süren bir büyüme ile daha iyi iş hedefi üzerine kuruldu. Ekonomilerin modernleşmesi ve de yaşlı nüfusa göre emeğin yeniden yapılanması amacını taşımaktadır. Daha açık piyasalar, bürokrasinin kaldırılması, modern altyapı yatırımlarına önem verilmesi, işletmelerin büyümesi ve yeni işler yaratılması amaçlanmaktadır. Büyüme için bilgi ve icatlar, Avrupa'yı daha çekici kılmak için yatırımlar ve iş, daha fazla ve daha iyi işler yaratma hedefi tanımlanmıştır. Bu doğrultuda; Bilgi ve icatların Avrupa'da desteklenmesi, Devlet yardımları politikasında reform, İş dünyasının faaliyet yürüttüğü alanlarda düzenlemelerin çerçevesinin basitleşmesine yönelik ilerlemeler sağlanması, hizmetler için iç piyasanın tamamlanması, fiziki, emek ve akademik mobiliteye yönelik engellerin kaldırılması, ekonomik göçe yönelik ortak yaklaşımın geliştirilmesi, iktisadi yeniden inşa sürecinin sonuçlarına yönelik çabaların desteklenmesi, ICT teknolojilerinin desteklenmesi üzerinde durulmaktadır.

Commission of the European Communities, "Report from the Commission, Common Actions for Growth and Employment: The Community Lisbon Programme", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/COM2005_330_en.pdf, p.3-4, 7.08.2007.

²⁹⁴ George M.M. Gelauff, , Arjan M. Lejour, "The new Lisbon strategy - An estimation of the economic impact of reaching five Lisbon Targets", **EC Industrial Policy and Economic Reforms Papers**, No. 1, 2006, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/competitiveness/doc/industrial_policy_and_economic_reforms_1.pdf, p. 4, 15.08.2007.

Tablo 2.17: İstihdam oranı

	(%)										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AB-25	:	:	60,6	61,2	61,9	62,4	62,8	62,8	62,9	63,3	63,8
AB-15	60,1	60,3	60,7	61,4	62,5	63,4	64,0	64,2	64,3	64,7	65,2
Euro Bölgesi	58,1	58,2	58,6	59,3	60,6	61,7	62,2	62,4	62,6	63,0	63,5

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.5, p.133, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 21.07.2007.

2003 yılı verilerine göre AB-25 için istihdam oranı %62.9 olarak hesaplanmıştır. Örneğin Polonya'da işsizlik oranı %19.2 iken Portekiz'de %3.8 olarak gerçekleşmiştir. Toplam işsizlik oranı ise %9.1'dir.²⁹⁵ Hollanda, Danimarka İngiltere ve İsveç ise 2010 hedeflerine şimdiden ulaşmış durumdadır.

Tablo 2.18: İşsizlik oranı

	(%)										
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AB-25	:	:	:	9,4	9,1	8,6	8,4	8,8	9,0	9,1	8,8
AB-15	10,1	10,2	9,9	9,3	8,6	7,7	7,3	7,6	8,0	8,1	7,9
Euro Bölgesi	10,5	10,7	10,6	10,0	9,1	8,1	7,9	8,3	8,7	8,9	8,6

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.5, p.140, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 21.07.2007.

AB ülkeleri arasındaki nisbi emek maliyetleri ve emek verimliliği verileri arasında farklılıklar dikkat çekerken, asgari ücret düzeyinin özellikle Avro bölgesi ile geriye kalanlar arasında farkın yüksek olduğu görülmektedir.²⁹⁶ 2005 yılında AB sosyal gündemini yeniden tanımlayan AB Komisyonu, coğrafi mobilitenin kolaylaştırılması dillendirilmekle birlikte, göç, beşeri sermaye, eğitim ve de iş amaçlı eğitim, istihdam edilecek olan genç nüfusu için Avrupa genç paktı oluşturulmasını

²⁹⁵ EC Eurostat, "News Release – Regional unemployment rates in the EU25 ranged from 2.0% to 31.8% in 2003", (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/1-09112004-AP/EN/1-09112004-AP-EN.PDF, 9.08.2007.

²⁹⁶ Richard Clare, Anne Paternoster, "Minimum Wages, EU Member States and Candidate Countries, January 2003", **Statistics in focus - Population and Social Conditions**, Eurostat, 10/2003, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-03-010/EN/KS-NK-03-010-EN.PDF, 22.08.2007.

kararlaştırmıştır.²⁹⁷ İş yasaşının yeniden gözden geçirilmesi, kadın istihdamına önem verilmesi, Avrupa emek piyasasının yaratılması için emeklilik demelerinde AB'ye yetki verilmesi gündeme gelmiştir. ²⁹⁸Bu verilerle birlikte Lizbon 2000 politikaları ele alındığında AR-GE harcamaları, bilgi ve yenilikleri merkeze alan bir istihdam politikasının hedeflendiği görülmektedir. Bundan dolayı yaşlı nüfus oranı ile birlikte ele alındığında vasıflı emek göçünün teşvik edilmesi ile genç nüfusun eğitimi önem kazanmaktadır. Büyüme, verimlilik verilerine göre ABD ve Japonya ile rekabet edilebilirlik derecesini artırma isteğinde olan AB için emek ile ilgili başlıklarında da bu kapsamda ele alındığı görülmektedir.

2000 yılından bu yana en yüksek GSYİH artışını 2006'da %3 olarak gerçekleştiren AB-27'nin²⁹⁹, toplam faktör verimliliğini artıracak politikalar üzerine yoğunlaşılmaktadır. 1990'lı yıllarda GSYİH'daki büyüme, işsizlik oranı ve verimlilikte artış verilerine bakıldığında AB ekonomisindeki büyümenin düşük bir seyir izlediği görülmektedir. AB firmalarının özellikle ileri teknoloji ürünler alanında rekabet edilebilmesi hedeflenmektedir.

---

²⁹⁷ Commission of the European Communities, "Report from the Commission, Common Actions for Growth and Employment: The Community Lisbon Programme", (evrimii) http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/COM2005_330_en.pdf, p.2-9, 7.08.2007.

²⁹⁸ Europa Press Releases Rapid, "The new Social Agenda: an essential pillar of the new growth and jobs strategy", (evrimii) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/152&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 8.08.2007.

²⁹⁹ Europa Press Releases Rapid, "**EU competitiveness on a growth path**", (evrimii) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/445&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 8.08.2007.

Tablo 2.19: Ticaret bölgeleri olarak ilk 100 ve 500 firma, 1996 ve 2000

	<i>İlk 100 firma</i>					<i>İlk 500 firma</i>				
	<i>firma sayısı</i>		<i>toplam AR-GE %'si</i>		<i>AR-GE yatırımlarının ortalama yıllık büyüme oranı %</i>	<i>firma sayısı</i>		<i>toplam AR-GE %'si</i>		<i>AR-GE yatırımlarının ortalama yıllık büyüme oranı %</i>
	1996	2000	1996	2000	1996-2000	1996	2000	1996	2000	1996-2000
ABD	43	43	44,0	44,0	10,3	208	208	43,8	43,8	11,4
AB-15	30	31	29,2	29,2	15,6	132	132	28,0	28,0	16,3
Japonya	22	21	26,2	21,6	4,9	127	127	27,2	23,1	7,0
Diğer ülkeler	5	5	6,1	5,3	5,3	33	33	5,6	5,1	9,0
Toplam	100	100	100,0	10,1	10,1	500	100	100,0	100,0	11,4

Kaynak: CORDIS, “The Giants of European Research: Top R&D Company Performers”, **Science and Technology Indicators 2003**, (Çevrimiçi) ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/indicators/docs/3rd_report_snaps9.pdf, p.1, 11.08.2007.

Bölge içi ticareti ise GSYİH’den fazla artan AB için, ticari alanda entegrasyonun yüksek olduğu görülmektedir. Bölge içi ticaret 1993 yılında GSYİH’nin %25’inden az iken 2005 verilerine göre %35 olmuştur. Guerrieri (1997) ticaret alanında uzmanlaşma yaşandığını belirtirken AB bölge içi ticaret verilerinin diğer bölgesel bloklara oranla daha içine dönük bir yapı izlenimi yarattığını belirtmektedir.³⁰⁰

Bölge içi ticaret verilerine ek olarak AB’nin başta gelen ticaret partneri ABD’dir.³⁰¹ 2005-2006 döneminde AB’nin en çok DYY akımı gerçekleştirdiği bölge Kuzey Amerika’dır.³⁰² ABD ile AB (Transatlantik işbirliği) ile ifade edilen alan; dünya GYSİH’nin yüzde 57’sini, ticaretinin üçte birini, hizmet üretiminin ise yarısını kapsamaktadır.

³⁰⁰ Annette Balaoing, Joseph Francois, “econstructing EU Trade Policy” July 2005, (Çevrimiçi) http://www.tcd.ie/iis/documents/seminar%20papers/FRANCOISText_Jul05.pdf, p.25. 6.08.2007.

³⁰¹ EC Eurostat, “News Release - EU - USA Summit”, (Çevrimiçi) <http://www.eurunion.org/profile/facts.htm>, 8.08.2007.

³⁰² Europa Press Releases Rapid, “EU27 Foreign Direct Investment - EU27 FDI flows with the rest of the world up by 38% in 2006”, (Çevrimiçi) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/70&format>, 3.08.2007.

2006 ticaret verilerine göre ise ABD'nin yerine Çin AB'nin en çok ithalat yaptığı birinci ülke olurken³⁰³, AB Çin ithal ürünlerine yönelik korumacı önlemleri gündemine almıştır.³⁰⁴

2.15 AB Entegrasyon ve Genişleme Sürecine Yönelik Eleştiriler

AB entegrasyon sürecine yönelik eleştiriler özellikle AB'nin sınıfsal karakteri üzerine yoğunlaşırken, AB'nin nasıl bir yapıya sahip olduğu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Carchedi (2000) AB entegrasyon sürecine yeni kurumsalcılık ile hükümetler aracılığıyla yaklaşımını eleştirirken bu sürece sınıf analizi üzerinden bakılması gerektiğini vurgulamaktadır.³⁰⁵ Sermayenin yoğunlaşması, finans kapital, sermaye ihracı, uluslar arası tekeller gibi başlıklarında AB dünyanın önde gelen iktisadi güçlerinden biridir.³⁰⁶ Bu özellikler AB'nin sınıfsal karakterini ortaya koymaktadır. Kapitalist bir toplumsal oluşum olmanın ötesinde aynı zamanda Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya gibi "emperyalist" devletler tarafından oluşturulmuş ve büyütülmeye çalışılan süper emperyalist bir kurum olarak da tanımlanmaktadır.³⁰⁷

Eleştiriler kapsamında, AB entegrasyonunun ortaya çıkardığı kurumsallık, iktisadi alana yönelik politikaları ve de dünya ölçeğindeki konumu değerlendirilmektedir. AB'nin serbest ticaret ilkelerini savunan, piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasını hedefleyen bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekilirken, iktisadi gücünün sağladığı olanaklarla birlikte siyasi ve güvenlik başlıklarında kendine özgün kurumsallaşma süreci yaratarak yol aldığı görülmektedir. AB'nin geldiği noktada

---

³⁰³ European Commission, "China", (Çevrimiçi) http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf, 10.07.2007.

³⁰⁴ 2005 yılında tekstil ve konfeksiyon kotalarının kaldırılmasının olumsuz etkilerini azaltmak kaygısı da menşe etiketlemesi konusunda Birlik tarafından yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Avrupa Birliği'nde "AB Malı" (Made in the EU) menşe işaretlemesi ile ilgili çalışmalar ilk olarak 2003 yılında başlatılmıştır.

³⁰⁵ G. Carchedi, "Contradiction of European Union", **Capital and Class**, Spring 1999, p.120.

³⁰⁶ G. Carchedi, "The Military Arm of the European Union", (Çevrimiçi) <http://www.erc.metu.edu.tr/Carchedi.pdf>, 4.4.2007.

³⁰⁷ Ahmet Öncü, Ahmet Köse, "Özgür olan ve ayrışan sermayedir", **İktisat Dergisi**, Sayı 454, s.61.

sahip olduğu kurumsallaşma yapısı, iktisat politikalarının kapsamı ve de geleceğe yönelik politikaları bu doğrultuda ele alınmaktadır.

AB'nin çıkış koşullarının öncelikli tartışmalardan biri olurken, ABD- AB ilişkisine dikkat çekilmektedir. ABD'nin AB üzerindeki belirleyici rolünün ne olduğu sorgulanmaktadır. Mandel (1968), "AET"nin ABD'nin sermaye ihracı ile ortaya çıktığını, ortak pazar ile sermayenin yoğunlaşmasında ve merkezileşmesinde yeni bir aşamaya girileceğini, rekabetin daha da yoğunlaşacağından sermayenin yoğunlaşması sürecini teşvik edeceğini öne sürmektedir.³⁰⁸

AB entegrasyonunun ilerlemesi süreci ise ulus devletin yeniden inşa süreci ile uluslar arası iktisadi sistemin değişen koşullarına göre belirlenmektedir. Schonfield'a (1969) göre Avrupa'nın bütünleşme süreci sömürü ilişkilerinin ve üretiminin sosyal koşullarının yeniden örgütlenme sırasında aldığı siyasal biçimlerin mekansal olarak yeniden düzenlenmesi sürecidir.³⁰⁹ Holloway ve Picciotto'ya (1980) göre Avrupa bütünleşmesi, Keynesci düzenlemelerin ulusal formlarının krizi dolayımı ile gelişmiş ve sonuç olarak ulusal siyasal süreçlerin kökten dönüşümüne yol açmıştır.

AB'nin Birinci Akdeniz genişlemesine yönelik en temel eleştiriyi getirenlerden biri olan Poulantzas³¹⁰, AB'nin İspanya, Portekiz, Yunanistan'ı, bünyesine katarken bunun bu ülkeler için bağımlı gelişme anlamına geldiğini ifade etmektedir. AB'nin bu ülkelere yaklaşımında o dönemki siyasi kaygılar belirleyen olduğuna dikkat çekilirken, bu ülkelerin sanayisinin AB'ye bağımlı bir şekilde ve de AB yatırımlarına göre geliştiği üzerinde durulmaktadır. O dönemde AB ve ABD'nin bu ülkelere yönelik yoğun sermaye ihracı, bağımlı gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Bu noktada her üç ülkenin de ulusal sermayesi ile AB ve ABD sermayesi ile olan

---

³⁰⁸ Ernest Mandel, **Avrupa Meydan Okuyor**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974, s.59. Mandel'in bu yaklaşımı ilk dönem AB eleştirilerinin temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın birinci bölümünde AB entegrasyonuna yönelik yaklaşımlar ifade edilmiştir.

³⁰⁹ Taylor Graham, Andy Mathers, "Avrupa Bütünleşmesi Üzerinden Politika: İnşa Halinde Bir Avrupa Emek Hareketi?", **Praksis**, 11/Yaz, 2004, s.127.

³¹⁰ Nicolas Poulantzas, **Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci**, Belge Yay., İstanbul, 1981, ss.11-13.

ilişkileri de irdelenirken, ulusal sermayenin beklentilerinin de AB üyeliği yönünde olduğu ifade edilmektedir.

Afrika ülkelerine yönelik politikasında AB'nin son yıllarda kalkınma-demokrasi söylemini öne çıkarmasına rağmen; yarattığı kurumsal ilişki ile yeni bir bağımlılık türü yarattığı, (Afrika pazarının AB'ye bağımlı yapısı) üçüncü dünya bağımlılığının daha da arttığı ileri sürülmektedir. Carchedi bunu “sömürgeci emperyalizm” olarak tanımlamaktadır.³¹¹ Yine aynı şekilde AB'nin Akdeniz genişlemesi AB-Akdeniz ortaklığına dahil olan ülkelerin imalat sanayilerini AB pazarına bağımlı hale getiren koşullar yaratmakta, kurulan ilişkiler sayesinde AB kendi pazarını genişletme olanağı bulmaktadır.

AB'nin emek alanına yönelik politikaları da bir başka eleştiri başlığını oluşturmaktadır. Maastricht ile birlikte neo-liberal politikalarının yaşama geçişi hız kazanırken, soğuk savaş sonrası döneminin emek alanına yansması da sendikasılaştırma ve sosyal güvenlik başlıklarının yeniden yapılanması olmuştur. Ross'a (1992) AB bugün geliştirdiği politikalar ile esneklik, kuralsızlaştırma ve emeğin kurumsal olarak dışlanması ilkeleri ile kendini gösteren yeniden yapılanmanın kurumsal örneklerini ve söylemsel bir hegemonyayı sağlamak amacındadır.³¹²

Bonefeld ise AB'nin, işçi sınıflarından kurumsal olarak ayrı tutulan hukuk egemenliğine dayalı bir siyasal varlık olduğunu ileri sürmüştür. AB kurumsallığı, piyasayı serbestleştirmek, neo-liberal reformu sağlamak üzere bir kanala dönüştürülmüştür. Üye devlet sayısı ne kadar azsa Avrupa'nın negatif entegrasyonunun serbest piyasa liberalizmine karşı pozitif ekonomik haklar yaratarak pozitif entegrasyona dönüşmesi riski elbette ki daha fazladır. Genişleme bu riski

---

³¹¹ Carchedi, **Contradictions of European Integration**, p.119. AB'nin 3. ülkelere yönelik politikasında AB ülkelerinin ulusal sermayelerinin beklentilerinin belirleyen olduğu vurgulanırken, Afrika ülkelerine yönelik politikasında İngiltere'nin, eski frankofon ülkelere yönelik, Akdeniz politikasında, Fransız sermayesinin beklentilerinin belirleyiciliğine dikkat çekilmektedir.

³¹² Graham, Mathers, **A.e.**, p.129.

uzakta tutmanın da bir aracıdır.³¹³ AB gündemini neo-liberal bir doğrultuda sabit tutmaktadır.

Satlıgan'a (2003) göre ise 1980'li yılların ikinci yarısından başlayarak Avrupa kapitalizminin neredeyse bütünü çabası, çağımızın temel çelişkisini, yani sermayenin uluslararasılaşması ile burjuva egemenliğinin siyasal biçimi olan ulus devlet arasındaki çelişkiyi açacak yeni bir biçim arayışı üzerine yoğunlaşması olarak özetlenmektedir.³¹⁴ Bir başka yaklaşıma göre ise AB'nin gelişimi liberal devletlerin yükselmesine ve artan bir şekilde ulus ötesi düzeyle birleştirilmesine işaret etmektedir.³¹⁵

Küreselleşme sürecinin ulus –devletin yapısını nasıl değiştirdiği sorusuna AB özelinde verilen yanıt AB'nin ulus devletlerin küresel sermayenin mantığına uygun bir şekilde yeniden yapılandığıdır. Pantich'e (1994) göre küreselleşme, ulus devleti marjinalleştiren bir süreç olarak sunulmakta iken aslında ulus devletlerin küresel sermayenin mantığına uygun bir şekilde yeniden yapılandırılmasını içeren ve bununla birlikte dile getirilen bir süreçtir.³¹⁶

AB dahil kapitalist entegrasyon süreçleri, özellikle üretim, istihdam, emek-sermaye ilişkileri, ekonomik ve sosyal politikalar gibi alanlarda ulus devletleri aşan kimi standartlar ve kalın çizgiler getirirse bile, bu standartlar sınıf mücadelesi, devlet örgütlenmesi, toplumsal bilinç ve yaşam, ideoloji ve kültür alanlarında kendi birebir yansımaları bulmamakta, tersine, standartların özgüllüklerle melezleşmesi sonucunda çeşitlilik ve farklılaşmalar artmakta, hatta sivrilmektedir.³¹⁷

---

³¹³ Werner Bonefeld, "Avrupa Birliği'nin Ekonomi Politikası", **İktisat Dergisi**, Sayı:454, Ekim 2004, ss. 42-43.

³¹⁴ Nail Satlıgan, "AB ve Sermayenin Uluslararasılaşması", **AB, Türkiye, Gerçekler, Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.), Yenihayat Kütüphanesi, 1. Basım, İstanbul, 2003, ss.29-31.

³¹⁵ Graham, Mathers, **A.e.**, p.127.

³¹⁶ **A.e.**

³¹⁷ Metin Çulhaoğlu, Uluslararası Kapitalist Entegrasyon, AB Süreci ve "Ölçek Sorunu" Üzerine Düşünceler, (Çevrimiçi) <http://www.solmeclis.net/tebligler.php?no=50>, 1.9.2007.

Türkay'a (2003) göre ise AB bir taraftan sermayenin kendisine alan açma projesi olarak işlerken, diğer taraftan Avrupa ulus devletlerinin uluslararası jeopolitiğinin mantığına uygun bir pozisyon alma iradesi olarak da anlam kazanmaktadır.³¹⁸ AB'nin taraf olma pozisyonu aynı zamanda soğuk savaş sürecinde tali olan kapitalist blok içi mücadelenin, soğuk savaşın bitmesiyle net bir biçimde açığa çıkması anlamına gelmektedir. AB bir yanı ile dünya genelinde bir çekim ve denetim merkezi olmanın gerginliğini yaşarken diğer taraftan kendi içinde bölgeler, ulus devletler, sınıflar arası ve sınıf içi vb. her düzeyde oluşan hiyerarşinin gerilimlerini yaşayan bir proje niteliğindedir.³¹⁹

Bu noktada AB ülkeleri arasındaki zaman zaman anlaşmazlık şeklinde zaman zaman ise politikaların ortaklaşması sürecinde yaşanan çatışma ve gerilimler sınıf içi(sermayenin) çatışma ve gerilimler olarak açıklanmaktadır.

Alex Demiroviç'e göre, AB tarihsel bütünlüğü olan ve belli birleşik kuvvetlerin mutakabati ile gelişen bir proje değildir. Daha ziyade çıkar çatışmalarından dolayı dönem dönem sekteye uğrayıp yeni ivmeler ile hareketlenip yol alan tarihsel bir süreç olarak tanımlanabilir. AB'nin bugünkü karakteri ile ise artık kendi iç bütünselliği ve dinamizmi olan yeni bir siyasi yapının oluşumuna işaret etmektedir. Bu siyasi yapının ana hatlarını birbirleri ile esnek etkileşimde olan alan ve boyutlara sahip yönetim olarak da adlandıran yeni bir devlet biçimi oluşturmaktadır.³²⁰ İzlenilen siyaset kesin olarak neo-liberal çizgide diğer yandan tüketici haklarının koruyup yayan ya da kadınların toplumsal statülerini iyileştiren olumlu gelişmeleri de içinde barındıran bir çizgidedir.

Werner Bonefeld'e³²¹ göre de AB'nin toplumsal ekonomik yapısı piyasa-liberal karakterdedir. Piyasa egemenliğini kurumsallaştırır liberal demokratik

---

³¹⁸ Mehmet Türkay, "Kapitalizm-AB ve Sol", **AB, Türkiye - Gerçekler ve Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.),Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2003, s.17.

³¹⁹ Türkay, **A.e.**, s.18.

³²⁰ Alex Demiroviç, "Avrupa oryantilizmi aşması gerektiğini kavrayamadı", **İktisat Dergisi**, sayı 454, Ekim 2004, s.17.

³²¹ Bonefeld, **a.g.e.**, s.40.

devletin liberal ögesini kitlenin demokratik taleplerinden bağımsız kılarak gerçekleştirir. Salt hükümetler arası bir örgütlenmelerden başka bir şeydir.

Avrupa Birliğinin genişlemesi projesi kapitalizmin çağdaş sömürgecilik aracı olarak gündemine aldığı küreselleşmenin bir tür uygulaması olarak da değerlendirilmektedir. AB'nin Sovyetlerden geri kalan yetmişmiş kaliteli ve bol ucuz emek içeren Doğu Avrupa ekonomileri bunun en büyük kanıtıdır.³²² Doğu Avrupa genişlemesi Almanya sermayesinin lehine sonuçlar doğurmuştur.

Bugün gelinen noktada, AB Anayasası federalizm düşüncesini güçlendirirken, bunun soğuk savaş sonrası döneme denk düştüğüne dikkat çekilmektedir.³²³ Lenin (1915) Avrupa Devletleri sloganının imkansız olduğunu savunurken, federalizmin ulus devletin yapısı gereği gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.³²⁴ Bugün, ulus devletin siyasi karakteri ile ekonominin uluslararası karakteri arasındaki çelişki daha da üst düzeye çıkarken, ulus devletlerin içindeki ve arasındaki çelişkilerin hafiflememesine karşın bölge ve kıtalar arasındaki işbirliği ve ortaklıkların artışı rakip bloklar arasında karşıtlıklar ve çatışmalar yaratmaktadır.³²⁵

Habermas'a göre AB Anayasası AB'nin kurumsallaşmasının yeniden tanımlanmasının ifadesidir. Konfederasyona yakın fakat biraz da federalist bir yaklaşım üzerinde kurulan AB anayasası dış politika ve güvenlik, ekonomi politikaları ve de AB'nin sosyal politikalar başlıklarında kendi konumunu yeniden tanımlamanın bir aracıdır. Küresel rekabet karşısında AB ülkeleri böylesi bir kurumsallık ile hareket etmeyi tercih edebilmektedir. Anayasada tanımlanacak olan ortak değerler, ortak siyasi kültür vb. AB'nin konumunu yeniden tanımlama ve güçlendirmeye yöneliktir.

---

³²² İzzettin Önder, "Avrupa Birliği üzerine", **AB Yalanları ve Gerçekler**, NK yayımları, İstanbul, 2004, s.105.

³²³ Gülay Dinçel, "AB Anayasa Tartışmaları", **Gelenek Dergisi**, sayı 78, Mayıs- Haziran 2003, s.62, Jürgen Habermas "Why Europe Needs a Constitution ?", **New Left Review**, sep-oct. 2001 (Çevrimiçi) <http://www.newleftreview.org/A2343>, 3.04.2007.

³²⁴ V.I.Lenin, "Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine", **Marks Engels-Marksizm**, Sol. Yay. İkinci Baskı, Ankara, Mayıs 1990, ss.236-240.

³²⁵ Satlıgan, **a.g.e.**, s.30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Latin Amerika Ülkelerinde Entegrasyon Deneyimleri

Latin Amerika'da (LA) entegrasyon deneyimleri kalkınma-entegrasyon, gelişmekte olan ülkeler arasında entegrasyon ile olası alternatif entegrasyon hareketleri çerçevesinde ele alınmaktadır. 1945 sonrası dönemde, LA ülkelerinin ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkeler oluşu, yoğun olarak ilksel ürün ihracatçısı konumunda oluşları, EET ile kalkınma ilişkisi ve gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri entegrasyon deneyimine dair tartışmalar ile gündeme gelmelerini sağlamaktadır. 1980 sonrası dönemde ise bölgeselleşme hareketlerinin etkisi, neo-liberal politikalar uygulaması ve ticaretin serbestleşmesi ile bunun karşısında bir alternatif olarak entegrasyon gündeme gelmiştir. LA ülkelerinin uluslararası sisteme eklenme aracı olarak bölgeselleşme hareketlerine başvurduğu görülmektedir. Ortaya atıldığı tarihte kalkınma-entegrasyon ilişkisi çerçevesinde ele alınan LAFTA(Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği) ile bugün 1980 sonrası dönemde bölgeselleşme hareketlerinin bir göstergesi olan MERCOSUR(Güney Amerika Ortak Pazarı), LA entegrasyon deneyimleri açısından önemli bir yere sahiptir. ALBA(Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif) ise farklı bir entegrasyon modeli iddiası ile ortaya atılan bir proje olarak LA'daki entegrasyon sürecinde belirleyen olabilmektedir.

3.1 Latin Amerika Entegrasyonunun Temelleri

Yüzyıllar boyu Avrupa ülkelerinin sömürgeci olan bu kıtanın yine dünya ekonomisinin en büyük öznesi ABD'ye yakınlığı entegrasyon olgusunu daha farklı temellere oturtan başlıca faktörler arasında gelmektedir. 19.yüzyılda Amerika kıtasının birliği düşüncesinin temellerini atan Simon Bolivar, Amerika kıtasının birliğini savunurken, bunun ancak sömürgecilikten kurtularak gerçekleştirileceğini savunmakta idi. Simon Bolivar'ın fikirlerini temel alan bir diğer aydın José Marti de İspanya sömürgeciliğine karşı kıtanın bağımsızlığını savunurken Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin kendi bağımsızlıklarının ve kalkınma politikalarının

uygulanmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır. ABD'nin LA ülkelerine nüfuz eden politikalarına karşı “kendi Amerikamızı (**our America**)”¹ yaratmayı savunmaktadır. Kendi Amerikamız düşüncesi daha sonraki süreçte LA entegrasyon deneyimlerine etki edecektir. Sömürgecilik karşıtı bağımsızlıkçı temele oturan bu birlik düşüncesinin karşısında sömürgeci ülkelerin (ABD ve İspanya) çıkarlarını savunan ve tüm Amerika ülkelerinin bir çatı altında toplanmasını hedefleyen birliktelik projeleri de geliştirilmiştir. 1826-1865 yılları arasında yapılan 4. İspanyol ABD Kongresi'nde siyasi bir konfederasyon oluşturulması görüşülmüştür. 1880'li yılların ortalarında ise Birleşik Latin Amerika, Amerika'nın birliği düşüncesine yer verilmiştir². ABD için bu bölgedeki hakimiyeti artırmanın bir yolu da Amerika kıtasına bağlı ülkelere ait bir sistemin oluşturulması olmuştur.

Tarihsel olarak birlik düşüncesine uzak olmayan LA ülkelerinin entegrasyon politikalarını yaşama geçirmedeki temel çıkış noktasını, kıta ülkeleri arasındaki dayanışma ile işbirliğini siyasi ve iktisadi olarak geliştirme düşüncesi oluşturmaktadır. Entegrasyonun, sömürgecilik karşıtı bağımsızlıkçı bir temele oturması ile Amerika ile birlikte yürütülmesine dair iki temel düşünce bugüne de taşınmıştır.

EET'nin sistematize edildiği yıllardan itibaren LA coğrafyasında da entegrasyon politikalarının gündemde olduğu görülmektedir. Latin Amerika ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya sistemine nasıl ekleneceklerinin bir aracı olarak “entegrasyon” ön plana çıkmıştır. Özellikle AET örneğinden yola çıkarak bu bölgedeki entegrasyon deneyimleri ele alınmıştır. Balassa'ya³ göre LA entegrasyonu, Avrupa coğrafyası dışında entegrasyon anlamında en çok ilerleme gösteren bölge olmuştur. Bu süreçten itibaren gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleştirilen EE deneyimine, LA deneyimi örnek teşkil etmektedir. Latin Amerika ülkelerinin kısıtlı kaynaklara sahip olan ve görece olarak az nüfuslu ülkeler olmaları da entegrasyonu piyasanın genişlemesi bakımından bir gereklilik olarak

---

¹ Ramon de Armas, **José Martí, Forger of Peoples**, Centro de Estudios Marianos, Cuba, 2000, p.16.

² Robert D. Bond, “Regionalism in Latin America: Prospects for the Latin American Economic Systems (SELA)”, **International Organization**, Vol. 32, No. 2, 1978, pp. 401-402.

³ Bela Balassa, **The Theory of Economic Integration**, Irwin Homewood, Illinois, 1961, p.4.

gündeme getirmiştir. Latin Amerika için ekonomik entegrasyon öncelikle serbest ticaret bölgesi olarak yürürlüğe girmiştir.⁴

1960-1980 yılları arasında Prebisch tezleri ve ECLA'nın (Birleşmiş Milletler Latin Amerika İktisat Komisyonu)⁵ yapısalci bağımlılık okuluna bağlı olarak geliştirdiği tezleri Latin Amerika ülkelerinin entegrasyon deneyimine yön veren temel düşünce oldu. Kalkınma politikalarının bu ülkelere yönelik politikalarda belirleyen olduğu bu yıllarda Paul Prebisch gibi yapısalci iktisatçıların düşünceleri veri alınarak bölgesel entegrasyon özellikle birincil ürünler ihraç eden ülkeler arasında bir gereklilik olarak tanımlandı. LA ülkelerinin sanayi düzeylerindeki eşitsizlik, ithal ikameci büyüme modeli ile kalkınmanın benimsenmesi karşısında entegrasyon hareketleri bu süreci kolaylaştırıcı bir araç olarak tanımlanmaktadır. Entegrasyon süreci sanayileşme sürecini hızlandırıcı bir olgu olarak görülürken, bölge içi ticaret verilerinin artırılması, imalat sanayinin gelişimi hedeflenmektedir.

1980 sonrası dönemde ise dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak bölgeselleşme hareketlerinin ivme kazanması, LA ülkelerinin uluslararası iktisat politikalarını oluşturmasında belirleyen olmuştur.

3.2 1945 Sonrası Dönemde Latin Amerika Entegrasyonunun Dinamikleri

1945 sonrasında dönemde, uluslararası işbölümü içerisinde gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin konumu tartışılırken, Latin Amerika'nın dünya üretimi ve ticareti içerisindeki konumu ve iktisadi kalkınmayı nasıl gerçekleştireceğine dair farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası iktisadi sistemin yeniden yapılanması, Latin Amerika ülkeleri için ayrı bir önem teşkil etmektedir. LA ülkelerinin uluslararası sisteme nasıl entegre olacakları tartışılırken,

---

⁴ Miroslav N Jovanovic, **International Economic Integration**, 2nd Edt., Routledge, London, 1988, p.324.

⁵ 1948 yılında kurulan ECLA, bugün de Latin Amerika ülkelerinin ekonomisi hakkında belirleyen olan uluslararası kuruluşların başında geliyor. ECLA, BM'nin 3 bölgesel kuruluşundan biri olarak Latin Amerika kıtasına yönelik olarak kuruldu.

ABD, bölgeye yönelik yeniden yapılandırma adı altında bir inter- Amerikan sistemi kurulmasını gündeme getirmiştir.⁶ Bugün başta Amerika Devlet Örgütü (OAS) ve Inter-Amerika Kalkınma Bankası bu sistemin başlıca unsurlarıdır. Bunun dışında örneğin FTAA (Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) da bu sistemin bir bileşeni olarak görülürken, ALBA bu sisteme dahil değildir.⁷

3.2.1 İktisadi faktörler

1929 dünya bunalımı ve sonrasında Latin Amerika ülkelerinin hammadde ihracatçısı olarak elde ettikleri büyüme 1950’li yılların sonlarında tıkanma noktasına ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Latin Amerika ülkeleri arasındaki ticaret artarken, 1951’de bu oran %12.2’ye yükseldi daha sonrasında ise bu oran 1961’de sadece % 7.1 olarak gerçekleşti.⁸ Dış ticaret Latin Amerika ülkelerinin ekonomisinde önemli bir role sahiptir. Milli hasılanın %20’sini dış ticaret kazançları oluşturmaktadır.⁹ İkinci Dünya Savaşı öncesinde Latin Amerika ülkelerinin dünya ticareti içindeki payı %11 olurken 1950’li yıllardan itibaren bu oranın düştüğü görülmektedir.¹⁰

1940’lı ve 1950’li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde, yapısal işsizlik, eşitsizlik ve de bozulan ticaret hadleri üzerine eğilindi. Latin Amerika ülkelerinin ilksel ürünler ticareti ile uluslararası ticaretteki konumlarının koruyamayacakları eğilimi arttı.¹¹

GATT’ın kurulması ve Latin Amerika ülkelerinin bazılarının buna dahil olması da ticaret ilişkilerini etkilemiştir. İlk GATT toplantısının (1959) Havana’da

---

⁶ The OAS, “The OAS and the Inter-American System”, (Çevrimiçi) <http://www.oas.org/documents/eng/oasinbrief.asp>, 28.06. 2007.

⁷ The OAS, “Inter-American System”, (Çevrimiçi) http://www.oas.org/OASpage/Inter-American_System.asp, 28.06. 2007.

⁸Marjoire Woodford Bray, (1999) “Trade As an Instrument of Dominance: The Latin American Experience, **Latin American Perspectives**, Vol. 26, No.5, (Sep., 1999), p.61.

⁹ Don R. Hoy and James S. Fisher, Latin America and the European Common Market, **Geographical Review**, 1996, p.90.

¹⁰ A.e., p. 91.

¹¹ Bray, a.g.e., p.60.

yapılması ABD'nin kıtaya yönelik müdahalesi, inter-Amerikan sistemine dair beklentileri açısından önemli bir veridir. 1950'li yılların ortasında Brezilya, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Haiti, Nikaragua, Peru, Uruguay GATT'a üye oldular. Bu ülkelerin o dönemde ABD politikalarına bağımlı ülkeler olarak öne çıkmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi LA ülkelerinde ilksel ürünler ihracatının belli bir tıkanma noktasına gelmesi diğer yandan gelişmiş ülkelerin elde ettiği büyüme oranları ve yaşadığı sanayileşme süreci, 1960'larda ithal ikameci sanayileşme stratejisine ait tezler LA ülkeleri için de gündeme getirilirken, bağımlılık yaklaşımının gelişimine de neden olmuştur. Hirschman ortak pazarı ithal ikameci sanayileşme stratejisinin bir aracı olarak tanımladı. Gelişmekte olan ülkelerin ortak pazar ihtiyacı da anlaşma yapılan ülkelerin sanayicilerinin oluşturduğu tercihli ticaret anlaşmalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.¹²

Latin Amerika ülkelerinin hemen hemen hepsinde üretim ve diğer ticaret mekanizmalarının Avrupa ve Kuzey Amerika tarafından belirlenmiş olması Latin Amerika ticaretinin coğrafik engelleri olmasını da beraberinde getirmektedir. 1962 yılında ise BM UNCTAD olarak Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilen sanayileşmenin kendi içine kapalı bir yapı yarattığını belirtmiş ve de bu ülkelerin dışa kapalı piyasasının Latin Amerika ülkelerinin uzmanlaşmanın avantajlarından ve ölçek etkisinden mahrum kaldığını vurgulamıştır.¹³

Prebisch ortak pazarın avantajlarının ulusal endüstrilere değil yabancı sermayeye bugün kısıtlı pazarda sahip olmadığı türden bir gelişme sağlayacağını belirtmiştir.¹⁴

---

¹² O. Albert Hirschman, "The Political Economy of Import-Substituting Industrialization in Latin America" Quarterly Journal of Economics, Vol. LXXXII, No. 1, 1968, p.30.

¹³ A.e., p.2.

¹⁴ Eduardo Galeano, **Latin Amerika'nın Kesik Damarları**, (çev.) Atilla Tokatlı ve Roza Hamken, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2006, s. 322.

3.2.2 Siyasi faktörler

ABD, askeri-güvenlik, iktisadi ve sosyal başlıklarda Latin Amerika kıtasına yönelik ilgisini artırmıştır. 1950 sonrası dönemde iktisadi alanda, kalkınma başlıklarını içeren bu ilgi 1960 yılında Bogota Hareketi (Act of Bogota) , İttifak için İlerleme (Alliance for Progress, 1961 Punta del Este) ve tekrar 1967 yılında Punta del Este'de, Latin Amerika ortak pazarı önerisi şeklinde ifade edilmiştir.¹⁵ Keneddy, İlerleme için İttifak toplantısında, iktisadi entegrasyon hareketlerinin daha geniş pazarlar ve daha rekabetçi bir duruma ulaşmak için olanak sağladığını ve Latin Amerika ülkelerinin parçalanmasının sanayinin gelişimi engelleyen ciddi bir sorun olduğunu belirtmiştir. CACM ve Güney Amerika serbest ticaret bölgesi gibi projelerin bu tür engellerin kaldırılmasında önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁶ Kenndy'nin, bu dönemde LA ülkelerinin kalkınması amacı ile Kongre'ye rapor sunması da bölgeye yönelik ilginin bir diğer göstergesidir. Kennedy, Latin Amerika ülkelerinin ekonomisinin parçalanmasının, sanayileşmeye ve büyümeye önemli bir engel teşkil ettiğini belirtmektedir. Küba devrimi ve soğuk savaş döneminin koşulları ABD'nin bölgeye olan politikalarını da etkilemiştir.

3.3 Prebisch Tezleri ve Latin Amerika Entegrasyonu

LA ülkelerine yönelik kalkınma politikası önermelerinin başında gelen P. Raul Prebisch'in¹⁷ tezleri sonrasında ECLA politikalarına da yansımıştır. 1949-1963 yılları arasında bu kurumun sekreterliğini yapan Prebisch¹⁸, tezleri ile Latin Amerika yapısalci okuluna öncülük eden kişilerin başında gelmektedir. Merkez-çevre tanımını kullanan Prebisch, Latin Amerika ülkelerinin az gelişmişliğinin nedenlerini bu kavram çerçevesinde tanımlamaya çalışmıştır. Bu yaklaşım ile LA ülkelerinin

---

¹⁵ Joseph Grunwald, Miguel S. Wionczek, Martin Carnoy, **Latin America Economic Integration and US Policy**, Brooking Institution., Washington, DC., 1972, p.4.

¹⁶ John R. Hilderbrand, The Central American Common Market, Economic and Political Integration, **Journal of Inner American Studies**, Vol. 5, No.3, July 1967, p.388.

¹⁷ 1935 -1943 yılları arasında ülkesi Arjantin'de Merkez Bankası Başkanlığı yapan Prebisch, 1949-1963 yılları arasında ECLA sekreterliği görevini üstlendikten sonra 1964-1969 yılları arasında UNCTAD sekreteri olarak görev yapmıştır.

¹⁸ Prebisch kendi tezlerine yapısalcılık tanımlaması getirmezken, Prebisch tezleri ECLA bünyesinde veri alınmış, bu kurum bünyesindeki iktisatçılar "Latin Amerika yapısalcılar" olarak adlandırılmıştır.

dünya ticareti ve üretimindeki konumunun analizini yaparken, LA ülkelerinin az gelişmişliğinin nedenlerini açıklama çabası taşımaktadır.

Merkez-çevre tanımı, teknolojik ilerleme, fiyat esnekliği, ithalat katsayısı, bozulan ticaret hadleri, tasarruf oranı, sanayileşme ihtiyacı analizin temel başlıklarını oluşturmaktadır.

Merkez-çevre tanımına göre ülkeler; sanayileşmiş ülkeler teknolojik ilerlemede kendi kendine yeterli olan ülkeler ve buna bağlı olarak, geleneksel rolü büyük sanayi merkezlerine hammadde ve ilksel ürünler arz etmek olan çevre ülkeleri olarak iki temel gruba ayrılmaktadır.¹⁹ Uluslararası işbölümü içerisinde sanayileşmiş hegomonik merkez ülkeler ile bağımlı çevre ülkeleri arasında eşitsiz mübadele ilişkisi söz konusudur.²⁰

“Latin Amerika’nın İktisadi Kalkınması ve Temel sorunları”, (**The Economic Development of Latin America and its Principal Problems**, 1950, İspanyolcası 1949 yılında yayınlandı) adlı çalışmasında Prebisch, yapı ve işlev bakımından çevre ülkeler ile gelişmiş sanayi merkezleri arasında belirli farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Çevre ülkelerinin yapısındaki farklılıklar, daha sonra Latin Amerika yapısalcı okulu tarafından yapısal heterojenite (**structural heterogeneity**) olarak tanımlanmıştır. Buna göre, çevre ülkelerinin üretim yapısı, emek verimliliği, istihdam yapısı merkez ülkelerinden temelde farklılık göstermektedir. Çevre ülkeleri emek fazlalığı olan, düşük verimliliğe sahip, tarımsal üretimin belirleyen olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerde ihracat sektöründe teknolojik ilerleme ile elde edilen verimlilik çoğunlukla merkez ülkelere transfer edilmektedir.

Çevre ülkelerinin merkezde üretilen teknolojidenden yararlanamaması merkez ile çevre arasındaki farklılıkları beraberinde getirmektedir. Tarihsel olarak teknolojik

---

¹⁹ Frankenhoff A. Charles “The Prebisch Thesis: A theory of Industrialism for Latin America”, **Journal of Inter-American Studies**, Vol. 4 , No. 2, April 1962, p. 191.

²⁰ Joseph L. Love, The Rise and Decline of Economic Structuralism in Latin America, **Latin America Research Review**, Vol. 40, No. 3, Ocotber, 2005, p.26.

ilerlemenin eşitsiz geliştiğini belirtilirken,²¹ çevre ülkelerindeki teknolojik ilerlemenin düşük fiyatlı gıda ve hammadde alanında (çevre ülkelerindeki ihracatçı sektörlerde) gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Çevre ülkelerinde sanayi, gıda alanında ve hammadde alanında gelişmektedir oysa ki bu ülkelerin modern teknolojinin gelişimine ihtiyacı vardır. Çevre ülkeleri kendine özgü bir sanayileşme gerçekleştirmiştir.

Çevre ülkelerinin teknolojik ilerlemeden yararlanamamasını düşük verimlilik ve düşük tasarruf sarmalı ile bağlantılandırmaktadır. Düşük verimlilik ve düşük tasarruf, merkez ile çevre arasındaki açının açılmasına yol açmaktadır. Merkez ülkelerinde emek verimliliği teknolojik ilerlemeden dolayı daha yüksektir. Çevre ülkelerindeki düşük verimlilik aynı zamanda ortalama gelirin düşüklüğüne ve de emek istihdamının fazlalığına yol açmaktadır.

Çevre ülkeleri için sermaye başına daha fazla teknolojik ilerlemenin nasıl sağlanacağı ile dengeli ekonomik büyümeden elde edilecek olan faydanın nasıl muhafaza edileceği temel sorunların başında gelmektedir.²² Bu noktada yabancı yatırımlar ve tasarruflar, düşük verimlilik ve tasarruf oranını artırılması için gereklilik olarak tanımlanmaktadır.

Diğer yandan Prebisch'in yaptığı bir başka saptama ticaret hadlerine ilişkindir. Prebisch, uluslararası işbölümünde eşitsiz mübadelenin gerekçelerini açıklarken ticaret hadlerinin²³ zaman içerisinde çevre ülkeler aleyhine bozulduğu analizini yapmaktadır. Prebisch'e göre ticaret hadlerinin çevre lehine kötüleşmesi farklı gelir esnekliklerinden, merkez ve çevre arasındaki talebin yapısındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Sanayi merkezlerindeki fiyatlar aşağıya doğru esnek değilken,

---

²¹ Frankenhoff, **a.g.e.**, pp.185-206.

²² **A.e.**, p.188.

²³ Daha sonra bu saptama uluslararası iktisatta Prebisch-Singer tezi olarak adlandırılacaktır. Buna göre ilksel ürünler ile imalat sanayi ürünleri arasında ticaret hadleri zaman içerisinde bozulmaktadır. Buna göre, uzun dönemde ticaret hadleri, tarım ürünü ihraç eden çevre ülkeler aleyhine ve sanayi ürünü ihraç eden merkez ülkeler lehine değişmektedir. Çevre ülkelerinde milli gelirin belli bir bölümünün sanayileşmiş ülkelere aktarılması anlamına gelmektedir. Singer ve Prebisch yaklaşımları ayrı ayrı dönemlerde ortaya atılmıştır.

çevre ülkelerinin ihraç ürünleri dünya piyasalarındaki koşullara hassastır.²⁴ Merkezdeki ilksel ürünler ithalatı ulusal gelirden daha düşük bir düzeyde artmakta, çevredeki sanayi ürünleri ithalatının fiyatları ise gelirden daha fazla artmaktadır.²⁵ İthalat katsayısı çevre ülkelerinde yüksektir. Çevre ülkelerinde artan gelirle birlikte ithalat talebi artarken, sanayi merkezlerinin ithalat katsayısı düşük kalmaktadır.

Bu saptamalar çerçevesinde bozulan ticaret hadleri ile çevre ülkelerinin gelirlerinin belli bir kısmını merkez ülkelere aktarıldığı²⁶ üzerinde durulurken, çevre ülkelerinin korumacı politikalar ile sanayileşmesi için gerekli politikaların uygulanması önerilmektedir.

3.3.1 Prebisch tezleri ve sanayileşme

Çevre ülkelerinin yapısal sorunlarını aşması için sanayileşme bir gereklilik olarak tanımlanırken, merkez-çevre analizi kapsamında çevre ülkelerinde sanayileşmenin nasıl sağlanacağı da tartışmaya açılmıştır. 1950'li yılların sonundan itibaren yaptığı çalışmalarda²⁷ Prebisch, sanayileşme, ithal edilen malların gelir esnekliğinin korunması, ülkeler arasındaki iktisadi entegrasyonu sağlayarak pazar büyüklüğü ve de çevrede verimlilik artışlarının yakalanması, merkezden çevreye karşılıklı kaynak transferinin sağlanması, çevrenin imalat sanayi malları için tercihli ticaret muamelesi talep edilmesini önermektedir. 1958 yılında yaptığı bir çalışma ile Prebisch tezlerini sonrasında sanayileşme, korumacılık ve de ortak pazar analizine göre geliştirmiştir.²⁸

---

²⁴ A.e, p.193.

²⁵ Cristobal Kay, **Latin American Theories of Development and Underdevelopment**, Routledge, London, Newyork, 1989, pp.32-33.

²⁶ Çevre ülkelerde ihracat sektöründe teknolojik ilerleme ile elde edilen verimlilik çoğunlukla merkez ülkelere transfer edilmektedir.

²⁷ Raul Prebisch, Commercial Policy in the Underdeveloped Countries, **The American Economic Review**, Vol. 49, No.2, May. 1959, pp.251-273.

²⁸ Frankenhoff, a g.e., p.198.

Prebisch, büyük depresyon sonrası Latin Amerika ülkelerinin sabit oranlarda ihracat artışı gerçekleştiğini belirtirken, bu ülkelerin artık bu çizgide büyüme ve sanayileşme arasında bir alternatifi olmadığını belirtmiştir.²⁹

Teknolojik alandaki eşitsizliklere işaret eden Prebisch, sanayileşmeyi çevre ülkelerinin kalkınması için bir gereklilik olarak tanımladı. Ancak Prebisch tezlerinde “sanayileşme”yi geleneksel sektörler gerçekleştirilecek sanayileşme yerine ithal ikameci sanayileşme stratejisini temel alarak açıklamaktadır.³⁰ Çevre ülkeleri aleyhine bozulan ticaret hadleri ve de uluslararası üretim faktörleri mobilyesinin sınırlı oluşu Prebisch’in sanayileşme tartışmalarının veri aldığı başlıklar olmuştur.³¹

Prebisch, çevre ülkelerinde teknik ilerlemenin sanayi bölgelerine arz edilen gıda ve hammadde alanlarına dair olduğunu belirtmiştir, bunun da dengesizliği beraberinde getirdiğini açıklamıştır. Yine merkez ülkelerinden çevre ülkelere transfer edilen teknolojinin bu alanlara yönelik olduğu ve genelde teknolojik ilerlemenin az ve düzensiz gerçekleştiğini belirtmiştir.

Verimlilik artışı ile birlikte kişi başına düşen gelirdeki artış sağlanması söz konusu olurken, verimlilik artışından daha fazla ilksel ürünler üretimi yararlanmaktadır. Bu da tarımsal alandaki emek fazlalığı işsizliğin artmasına yol açmaktadır.

Prebisch, çevre ülkelerinde sanayileşme, mukayeseli maliyetler sorunu ya da sanayi alanındaki üretimin maliyetinin ithalat fiyatlarından daha yüksek olması

---

²⁹ Hirschman, a.g.e, p. 2.

³⁰ İthal ikameci sanayileşme modeline göre; yeni kurulan sanayilere kaynak aktararak ve bu sanayilerin korunması yolu ile geliştirilmesi hedeflenmektedir. Örneğin Brezilya’da bu politikaların uygulanması ile ihracatta 1965-1975 yılları arasında ihracatta yapısal değişiklik ve artışlar sağlanmıştır ancak bu gelişme 1982 yılına kadar sürmüştür, dış ödeme açıklarının istikrar politikaları ile giderilemeyeceği görülmüştür. Bu gelişmeler aynı zamanda ihracatın finansmanı sorununu gündeme getirmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu döviz darboğazı, pazarının sınırlı oluşu, iç pazarda karşılaşılan talep yetersizliği, artan döviz kurları ile birlikte ödemeler dengesi güçlüklerinin belirlenmesi gibi sorunlar ile karşılaşılabilir. Konuyla ilgili olarak bkz. Türkel Minibaş, **Az Gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, Der Yayınları, İstanbul, 1992. Zafer Tunca, **Türkiye İmalat Sanayinde İthal İkamesi ve gelişmenin kaynakları (1965-1975)**, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1981.

³¹ Kay, a.g.e., 36.

sorunu olarak tanımlamamaktadır. Başka bir açıdan bakılması gerekmektedir. Üretim faktörlerinin sanayide istihdam edilmesi ile bunun alternatifi olan çevre ülkelerindeki ihracatçı sektörler arasında istihdam edilmesi arasında bir karşılaştırmanın gerekliliğini savunmaktadır. Çevrenin sanayileşme kriteri olarak bu iki alanda üretim faktörlerinin gelir artışı belirleyendir.³²

Prebisch'e göre, çevre ülkelerinde sanayileşme sorununu yerel sanayinin üretim maliyetleri uluslararası fiyatlardan yüksek olması durumunda bile sağlanabilir, bunun olmaması durumunda bazı üretim faktörleri tam istihdam edilemezken, ihracat ürünleri üretimi devam etmektedir. Prebisch'e göre, sanayi ürünleri maliyeti ile ithalat fiyatları arasındaki karşılaştırma yerine, sanayide istihdam edilen üretim faktörlerinin gelirindeki artış ile alternatif olarak ihracat sektöründeki gelir arasındaki farklılıklar sanayileşme tartışmalarının temelini oluşturmalıdır.

Prebisch, Latin Amerika ülkelerinin kalkınmasında geleneksel sektörleri temel alan ihracatı iktisadi kalkınmanın önünde bir engel olarak tanımlamıştır.³³ Bundan dolayı, sanayileşme üretim yapısındaki değişiklik ve teknolojik ilerlemenin yaygınlaşması için öngörülmektedir. İİS ile sanayi temelli yeni ihracat alanlarının teşvik edilmesi hedeflenmektedir.³⁴

Çevre ülkelerinin sanayileşme ihtiyacını sağlamak için çevrede verimlilik artışının sağlanması için korumacı politikalar uygulanmalıdır. Korumacılık dengeli bir şekilde gerçekleşmelidir. Korumacılık, gelirdeki eşitsizliklerin giderilmesi ve de sanayi merkezlerindeki ihracat malları talebinin esnekliği ile çevredeki ithalat malları esnekliğinin düzenlenmesi olarak görülmektedir. Buna göre, korumacılık yerine ücretlerin düşüklüğü politikasını uygulamak ihracat fiyatlarını düşürecek ve sonuçta ticaret hadlerinin çevre ülkeleri aleyhine bozulması devam edecektir. Ancak korumacı

---

³² A.e., p. 37.

³³ Kay, a.g.e., p.153.

³⁴ Jose Antonio Ocampo, "Raul Prebisch and the development agenda at the dawn of the 21st century", *CEPAL Review*, 75, December 2001, p.24.

Raul Prebisch, "Commercial Policy in the Underdeveloped Countries", *The American Economic Review*, Vol. 49, No.2, May. 1959, p.253.

politikalarının fazlalığı ise tarımsal üretim ile sanayinin etkinliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Bundan dolayı dengeli büyüme esas alınmalıdır.

Tüm sanayi faaliyetleri yerli piyasaya yönelik, iktisadi getiri düşünülerek seçildiği için, sanayileşme dışı karşı kırılganlığını önlemede başarısızdır. Bunun için de iç tüketime yönelik sanayileşme yerine sanayi üretimi ihracatının teşvik edilmesi savunulmaktadır.³⁵

Korumacı politikalar yolu ile sanayileşme stratejisinin başarısı için ülkeler arasında ortak pazarın genişletilmesi önerilmektedir. Prebisch (1959), ilksel ürünlere vergi uygulanması, imalat sanayi malları ithalatına belirli gümrükler ödenmesini önerirken, çevre ülkelerindeki kaynakların ilksel ürünlerden sanayileşme aktivitelerine aktarılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda ücretlerin yukarıya çekecek unsur olarak bir sendika örgütlenmesinin gerekliliğini savunurken böylelikle ilksel ürünler fiyatlarını yukarıya çekilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Böylelikle merkezdeki ilksel ürünler korumasının kaldırılması için bir basınç oluşturulabileceği üzerinde durmaktadır.³⁶ Prebisch ilksel ürünleri ihracatına karşı değildir, ticaret hadlerinin düzenlenmesi için önlemler alınmasını savunmaktadır.

3.3.2 Prebisch tezlerinde ortak pazar tanımı

Prebisch, Latin Amerika entegrasyonun “babası” olarak da anılmaktadır.³⁷ Yukarıda bahsedilen yaklaşımlarının bir diğer çıktısı da Latin Amerika ülkeleri arasındaki entegrasyon politikalarının desteklenmesi olmuştur. Latin ülkelerinin kalkınması ve nasıl bir sanayileşme tartışmalarının bir başlığı olarak entegrasyon politikası gündeme gelmiştir.³⁸

---

³⁵ Kay, **a.g.e.**, p.45.

³⁶ **A.e.**, 35.

³⁷ David Pollock, D. Kerner, J. L. Love, “Raúl Prebisch on ECLAC’s achievements and deficiencies: an unpublished interview”, (Çevrimiçi) http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/7/20097/lcg2150i_Pollock.pdf, 2.09.2007.

³⁸ Gümrük Birliği teorisinin önde gelen iktisatçılarından, Jacob Viner (1950) “Gains From Foreign Trade (yabancı ticaretten kazançlar)” başlığında Brezilya’da 6 ayrı konferans düzenleyerek,

Ülkelerin mukayeseli üstünlüğü temel alarak uluslararası işbölümünün gerçekleşmesinin Latin Amerika ülkeleri örneğinde olduğu gibi gerçekleşmediğini savunurken, ortak pazar tanımı Latin Amerika'nın bölgesel düzeyde sanayileşmesi ve büyümesi için bir gereklilik olarak ortaya atılmıştır. Prebisch ortak pazarı rasyonel bir politika olarak değerlendirmekte, çok taraflılık yerine, üyeler arasında yoğun ticaret ve işbirliği şeklinde yorumlamaktadır. Piyasaların bu koşullarda genişlemesi sanayileşmeye hız verecek, ithalat katsayısını çevre ülkeler lehine değiştirecektir.

Ortak pazar için Prebisch, Latin Amerika ülkelerinin Avrupa ülkelerinden farklılığına işaret ederken, Latin Amerika ülkelerinin öncelikli muameleye gerekeceğini, karşılıklı ticaretin yeni şekillerine ihtiyaç duyulduğunu da belirtmiştir. Avrupa ülkelerinin kendi aralarında önceliklere ihtiyaç ve çok yoğun karşılıklı ticarete sahip iken, Latin Amerika ülkeleri yeni şekiller geliştirmesi gerekmektedir. Tercihli anlaşmalar yolu ile sanayi ürünlerinde ve ilksel ürünlerde uzmanlaşmayı teşvik etmek gerekmektedir. Latin Amerika ülkeleri daha önce hiç oluşmamış bir şekilde sanayi ürünlerinde yeni ticaret şekillerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

3.4 ECLA' nın Latin Amerika Entegrasyonuna Bakışı

1949-1963 yılları arasında ECLA sekreterliğini yürüten Raul Prebisch'i merkez-çevre tanımı ve diğer tezleri dışında, Celso Furtado, Aníbal Pinto ve Aldo Ferrer, gibi entelektüellerin etkisi ile ECLA tarihsel yapısalcı bir metod ve analizi temel almıştır.³⁹ ECLA, Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde orta ve uzun vadede

---

Prebisch'in "The Economic Development of Latin America (1949)" başlıklı çalışmasını kaynak göstermesi Latin Amerika'nın kalkınmasında, ticaret ile kalkınma ilişkisini pekiştirmiştir.

³⁹ Latin Amerika yapısalcıları olarak da adlandırılan bu iktisatçılar, tezleri ile özellikle 1970'li yılların başına kadar kalkınmacı politikaların belirlenmesine katkı sunarken, ECLA'nın politikalarının belirlenmesine yön vermiştir. Aynı zamanda bu yaklaşım Latin Amerika ve Karayipler kalkınmacılığı olarak da tanımlanmaktadır. Celso Furtado, José Medina Echavarría, Regino Botti, Jorge Ahumada, Juan Noyola Vázquez, Aníbal Pinto, Osvaldo Sunkel ECLA politikalarının oluşturulmasına katkı sunan isimlerin başında gelmektedir. Celsa Furtado (1965, 1974a) yapısalcılığı teorize eden ilk çalışmaları gerçekleştirmiştir ancak sonrasında ECLA için çalışmamıştır. Osvaldo Sunkel ve Pedro Paz (1970) ve Octavio Rodriguez (1980) Latin Amerika yapısalcılığına dair başlıca çalışmalar yapanlar arasındadır. Cardoso ve Falleto (1969) iktisadi bakımdan bağımlılık analizinin farklı siyasi tonları var, Osvaldo Sunkel (1970) ECLA bağlı olarak bağımlılık analizini yaparken iktisadi bağımlılığın ticari,

iktisadi ve sosyal değişimi hedeflemektedir. ECLA tarihsel yapısalcı metodu veri alırken, uluslararası entegrasyon analizi ve iç yapısal koşulların analizi (büyüme, teknolojik ilerleme, istihdam ve gelir dağılımı) ile ilgilenmektedir. ECLA, Latin Amerika ülkelerinin dünya ekonomisine entegrasyonuna yönelik politikaları merkezine alırken, az gelişmişliğin nasıl aşılacağına dair de politika önermeleri geliştirmektedir.

1950’li yıllarda sanayileşme, 1960’larda sanayileşmeye hız veren reformlar, 1970’lerde kalkınma stratejilerinin yeniden tanımı, 1980’li yıllarda dış borç krizinin aşılması ve ekonomilerin büyüme ile uyumlu hale getirilmesi ile 1990’larda üretim yapısının değişmesi ve sosyal eşitsizlik ECLA’nın temel politika başlıklarını oluşturdu.⁴⁰ ECLA, 1948-1960 yılları arasında politikalarını, uluslararası entegrasyona hız verilmesi şeklinde bölgesel entegrasyona destek olarak belirlerken, ticaret hadlerinde kötüleşme, yapısal ödemeler dengesi açığı gibi sorunları (dengesizliği) ve sanayileşme politikalarının merkeze almıştır. ECLA için Latin Amerika ülkelerinin sorunları 1980’lerde dinamik yetersizlik, bağımlılık ve yapısal heterojenite olarak belirlenmiştir. Bu süreçlerde politikaların özellikle Dünya Bankası, IMF ile ortak çizgiye sahip olduğu da dikkat çekmektedir.

Kurum, tüm dönemler boyunca, tarihsel yapısalcı metodu benimserken, merkez-çevre analizi, uluslararası entegrasyon analizi, iç yapısal sorunlar ve de bu koşullara nasıl bir devlet müdahalesinin ihtiyaç duyulduğunu dikkate almıştır.⁴¹ Kalkınma için devletin rolüne de önem veren yapısalcılar, devleti sanayileşme için iktisadi, sosyal ve siyasi değişikliklere yol açan bir özne olarak tanımladılar.

---

finansal ve teknolojik bağımlılık olarak tanımlamıştır. Yapısalcıların merkez ile çevre arasındaki eşitsizliklere uluslararası ticaret ile yeniden üretildiğini belirtmektedir. Yapısalcı analiz tarihsel ve bütünseldir. Latin Amerika ülkelerinin mevcut kapitalist sisteme nasıl entegre olduklarını açıklarken, kolonyel dönemde ilksel ürünler üreterek bunun gerçekleştiği belirtilmektedir. (Pinto 1961, Sunkel and Paz 1970).

⁴⁰ECLAC, “Background information - Evolution of ECLAC ideas”, http://www.eclac.org/cgi-bin/getprod.asp?xml=/noticias/paginas/4/14004/P14004.xml&xsl=/tpl-i/p18f-st.xsl&base=/tpl-i/top-bottom_acerca.xsl, (Çevrimiçi) 15. 05. 2007.

⁴¹ A.e.,

Prebisch tezlerinden yola çıkarak merkez-çevre tanımını veri alan ECLA, çevre ülkelerinin uluslararası talebi az artan mal ve hizmet üreten ve de iç talebi giderek artan mal ve hizmet ithal ettiğini, merkez için tüketim kalıpları ve teknolojileri özümlediğini fakat çevrenin kaynaklarının kısıtlı olduğundan bahsetmektedir. Çevrenin sosyo-ekonomik yapısının özel bir sanayileşme modeli içerdiğini belirtilirken bu yapının, teknolojik ilerleme ve büyümeyi sağlarken emek fazlalığını emmediği ve eşit gelir dağılımı sağlamadığını belirtmektedir. Çevre ülkelerinde yeni teknolojiler büyük oranda ithal edilirken, ilksel ürünlere bağlı ihracatçı yapı, sanayi sektörü küçük ve sermaye sektörü mevcut değildir. Düşük verimliliğe sahip kapitalizm öncesi sektörler çevre ülkelerinde devam etmekte ve sürekli olarak emek fazlalığı yaratmaktadır. ECLA'ya göre (1951) emek fazlalığı ücretleri düşük tutmakta ve çevrenin kendi teknolojisini yaratmasını engellemekte ve de ihracatçı sektörlerdeki verimlilik artışı merkeze transfer olurken bu ticaret hadlerinin bozulmasına yol açmaktadır.⁴²

Ticaret hadleri ECLA, analizinde az gelişmişliğin nedenlerini açıklamada kullanılan başlıca kavramdır. Hammadde üzerine uzmanlaşma çevrenin büyümesini engellemekte ve bu eşitsizlikleri artırmakta, çevre ile merkez arasındaki açığı artırmaktadır. Üretimin uluslararası işbölümü ve ticaretteki konumu bu şekilde belirlenirken, çevreye ilksel ürünler üretimi düşmektedir.

Çevre ülkelerinde sanayileşmenin sağlanması istihdamı emen kapasite yetersizliği tasarruf eksikliği ve sermaye yoğun teknoloji durumu ve var olan artışın sosyal kullanımı ile birlikte gündeme gelmiştir. Pinto (1965) teknolojik ilerlemenin meyvelerinin merkez tarafından paylaşıldığını bunun da emek fazlalığını emen bir ilerleme olmadığını vurgulamıştır. Pinto, yapısal heterojite üzerinde dururken, sanayileşme ile yeni ve eski yapıları birlikte geliştiğini, sanayileşmenin bağımlılığı değiştirmedikçe ancak ikili bir yapı ortaya çıkardığını belirtmiştir.

---

⁴² Kay, A.e., p.29.

ECLA, Prebisch tezlerinden de yola çıkarak, çevre ülkelerinin hammadde alanında uzmanlaştığını bunun da çevrenin büyümesini engellediğini savunmaktadır. İlkelsel ürünler ihracatı modeli yerine dışa açık kalkınma modeli önerilmektedir.⁴³ Sanayileşme tartışmalarında ECLA önceleri (1966) sanayileşme konusunda tarife engellerinin uygulanması ya da artırılmasını savunurken, sanayi ithalatının yerine ikameciliği önermiştir.

ECLA bölgenin bağımlı çevre yapısından kurtulması için öncelikli bölge piyasasının ve sanayileşmenin teşvik edilmesini savunmuştur. Buna göre, bölge olarak dengeli bir ekonomi ile karşılıklık ve tamamlayıcılık unsurlarına dikkat edilmesi üzerinde duruldu.

ECLA'ya göre İİS'yi⁴⁴ sanayinin dönüşümü için savunulmaktadır. Buna göre, iki tür yapısal dönüşüm elde edilebileceği üzerinde durulmaktadır. Sanayinin milli gelir içindeki payının artırılması ile ithalatın milli gelir içinde daha az pay alması.

ECLA'nın kuruluş sürecinde, kalkınma politikalarını önerileri ile bölgesel entegrasyon girişimlerini teşvik etmesinin nedenlerinden biri de Latin Amerika'daki siyasi gelişmeler ile bağlantılıdır. Öncelikle kalkınmacı politikaların bu kıta için savunulmasında belirleyen olan ECLA, ABD'nin kıtaya yönelik politikalarına kurumsal işleyişi ile katkı sunan bir çerçeve izlemiştir. ECLA ve Prebisch tezlerinden yola çıkarak Latin Amerika'da entegrasyon yazını sanayileşme olmadan kalkınmanın olamayacağına eşit bir anlam ifade edebilmektedir.

---

⁴³ A.e., p.27.

⁴⁴ 1960'lı yılların sonunda ECLA, İİS politikalarının beklenen sonuçları doğurmadığı tespiti yapmakta, ihracat yapısını farklılaştırmakta yeteri kadar etkin sonuçlar ortaya çıkmadığını belirtmekte ve de artan borçlara dikkat çekmektedir. Bunun için de döviz sıkıntısının aşılması üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte 1969 yılında yapılan bir çalışmaya göre, döviz kuru kısıtı dışında, sanayileşmenin diğer iktisadi aktivitelere yeteri kadar hız vermediği, sanayileşmenin faydalarından yeteri kadar yararlanılmadığı, emeğin sınırlı bir şekilde emildiği, gelir dağılımındaki piyasa eşitsizliklerinin devam ettiği, yabancı sermayenin artan kontrolünün en dinamik ve en stratejik sanayilerde artan kontrolü ve de içi otonomiye ortadan kaldırdığı saptamasında bulunmaktadır.

ECLA, 1959 Küba Devriminin (Küba devrimi komisyonun çalışmalarında yeni ideolojik bir boyut kattı⁴⁵) ardından, 1961 yılında İlerleme için İttifak (**Alliance for Progress**) toplantısında katılarak, Kennedy hükümetine tarımsal reformlar, malların fiyatlarında istikrarı, iktisadi entegrasyon yaklaşımı başlıklarında katkı sundu. Önermeler arasında yer alan tarım alanında ve gelir dağılımına yönelik reformlarına ise destek verdi.

ECLA, bölgeye yönelik olarak bir de IDB (Uluslararası Kalkınma Bankası) kurulmasına öncülük etti. ECLA, OAS'ın inter- Amerika Ekonomi ve Soysal Konsey (Inter American Economic and Social Council) tarafından işbirliği halinde çalışmaktadır. İlerleme İçin İttifak, (Alliance for Progress) her iki kuruluşun işbirliği içinde çalışmasının hızlandırdı.⁴⁶ ECLA, Alliance for Progress (İlerleme için İttifak), bölgesel entegrasyon ve LAFTA'nın oluşum sürecinde belirleyici oldu.

ECLA, 1951'de Latin Amerika ülkeleri arasında gümrük birliği yaratmanın ülkeler arasındaki eşitsiz gelişimden dolayı mümkün olamayabileceğini belirtmiştir.⁴⁷ GATT ilkelerine rağmen, ECLA, 1954 tarihli çalışmasında bölgede ticaret anlaşmalarını desteklemiştir. ECLA, 1956'da yaptığı bir çalışma da ise en çok kayırılan ülke ilkesinin Latin Amerika ülkelerinin bölge dışındaki ticaretini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.⁴⁸ 1956'da ECLA, GATT'a başvurarak Latin Amerika için bölge içi öncelikler tanınması talebinde bulundu.⁴⁹ Latin Amerika ülkeleri arasında tercihli ticaret sistemi oluşturulması ve tercihli rejim aracılığıyla sanayileşmenin elde edilmesi hedeflendi.

1957-58 döneminde, ithal ikameci sanayileşme modeline ECLA, Latin Amerika ortak pazarına, sermaye ve ara malları üretiminde teşvik sağlamak için (ölçek etkisi ile) sıcak bakmaktadır. ECLA, İİS politikalarının bir başlığı olarak bölgesel entegrasyonu savunurken, entegrasyonu merkeze yönelik rekabet gücünü

---

⁴⁵ Robert W. Gregg, "The UN Regional Economic Comimisions And Integration in the Underdeveleoped Regions", **International Organization**, Vol. 20, No. 2, 1966, p. 216.

⁴⁶ A.e, p. 219.

⁴⁷ Bray, a.g.e., p. 61.

⁴⁸ A.e.

⁴⁹ A.e., p.62.

artırmanın bir aracı olarak da tanımlamıştır. İİS politikalarının bazı olumsuz sonuçlarını aşmada da ECLA bölgesel entegrasyonun gerekliliğini savunmaktadır. Böylelikle bölgesel entegrasyon sınırlı piyasa ve kaynak sorunu yaşayan çevre ülkelerinin pazarının genişlemesinde bir araçtır. Sanayi ihracatını ve etkinliği artırmanın bir yoludur.

O süreçte AET'nin gelişimi ve gelişmekte olan ülkelerin de buna benzer bir yapı içerisine girebileceğine dair düşüncelerin de etkisi belirleyen olmuştur. 1957 yılında OAS tarafından düzenlenen Buenos Aires'de yapılan toplantıda ortak pazar, bölgenin büyümesi için bir gereklilik olarak desteklenmiştir.

3.5 Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA)

LAFTA, Latin Amerika ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen ilk entegrasyon deneyimidir. Prebisch ve ECLA'nın Latin Amerika ülkelerinin entegrasyonuna ilişkin tezlerini veri alan LAFTA bir serbest ticaret bölgesi anlaşmasıdır. Diğer yandan 1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkeler arasındaki entegrasyon deneyimlerine örnek teşkil etmesi bakımından özel bir yere sahiptir.

Avrupa coğrafyasında AET yol alırken, BM Latin Amerika Komisyonu (ECLA) tüm Latin Amerika ülkelerinin, Güney Amerika, Orta Amerika, Meksika'yı içeren, bir serbest ticaret bölgesi oluşturmasına yönelik bir plan hazırladı. Bu öneri kabul edilmemekle birlikte 6 Güney Amerika ülkesi (Arjantin, Brezilya, Şili, Paraguay, Peru, Uruguay) ve Meksika'nın Montevideo Anlaşmasını (18 Şubat 1960) imzalaması ile Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği kuruldu. 1970'e kadar bu ülkelere Ekvador (1961), Kolombiya (1961), Venezuela (1966) ve Bolivya (1967) da katılmıştır. Bugün bu anlaşma yürürlükte değildir. 1980 yılında tıkanan LAFTA süreci yerini LAIA'ya (isp. ALADI-Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu) bırakmıştır. LAIA adı altında bu yapının sürdürülmesi ise daha çok uzun vadede

ortak pazar projesini canlı tutma eğiliminin bir sonucudur.⁵⁰ Ancak LAIA bugün daha çok bir topluluk olarak hareket etmektedir.

3.5.1 LAFTA'nın temel göstergeleri

Gelişmekte olan ülkeler arasındaki en büyük entegrasyon deneyimi olarak tanımlanan LAFTA ülkelerinin GSMH'si, ABD GSMH'sinin 1/8'ine eşit olurken, 210 milyon nüfusu kapsamaktadır.⁵¹ Bölgede ortalama olarak kişi başına düşen gelir 440\$ olup, bölge içindeki gelir farklılıkları çok fazladır. Örneğin, Bolivya'da kişi başına gelir, 172\$ iken bu oran Arjantin'de 872\$'dir. GSMH içinde sanayinin payı da farklılıklar göstermektedir örneğin, Arjantin'de bu oran %35 iken Venezuela'da %15 olarak belirlenmiştir. Arjantin, Brezilya ve Meksika sanayileri diğerlerine göre daha gelişkindir.⁵² Sanayileşmeleri görece daha geri olan Ekvador ve Paraguay'ın korumacı politikalar olmaksızın daha ileri komşuları ile rekabet etmeleri mümkün değildir.

LAFTA, ülkelerinin kendi arasındaki eşitsiz gelişim üye ülkelerin sınıflandırılmasını da beraberinde getirmiştir. Arjantin, Brezilya, Meksika, en çok sanayileşmiş ve iktisadi olarak ileri düzeyde olan ülkeler, ikinci grup ise daha az

---

⁵⁰ALADI üye ülkeleri Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Küba, Ekvador, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela ile toplam 455 milyon kişiyi kapsamaktadır. İlk hedef olarak üyeler arasında çalışır bir tercihli ticaret bölgesinin oluşturulması benimsenmiştir. Uzun dönemli amaç ise Latin Amerika ortak pazarının oluşturulmasıdır. LAIA hedeflerine ulaşabilmek için bölgesel tarifeler tercihleri uygulaması, ticaretin geliştirilmesi, ikili tarife tercihlerinin uygulanması, kliring ve kredi düzeni oluşturulmasını en temel araçlar olarak görmüştür. LAIA'yı LAFTA'dan ayıran bir diğer özelliği de kademeli geçiş ve üyelerinin gelişmişlik düzeylerine özel bir önem veriyor olmasıdır. Buna göre nispeten az gelişmiş üyeler farklı oranlarda tarife indirimlerine katılacaklardır. Nitekim örgüt üyeleri gelişmişlik düzeylerine göre üç gruba ayrılmıştır: Gelişmiş üyeler (Arjantin, Brezilya ve Meksika), orta gelişmişlikte üyeler (Şili, Peru, Kolombiya, Uruguay ve Venezüella) ve az gelişmiş üyeler (Bolivya, Paraguay ve Ekvator).L AIA'da Kosta Rika, Salvador, Guatemala, Dominik, Honduras, İtalya, Nikaragua, Panama, Portekiz, Rusya, İsviçre ve Çin sürekli gözlemci bulundurmaktadır.

⁵¹ UNCTAD, **Handbook of Economic Integration and Cooperation Groupings of Developing Countries**, Vol. 1, Regional and Subregional Economic Integration Groupings, UN, New York, Geneva (1996),p.124.

⁵² F. Kahnert, P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos, **Economic Integration, Among Developing Countries**, OECD, Development Centre, 1969, p.68.

gelişmiş ülkeler olarak Bolivya, Ekvador, Paraguay ve diğerleri en az gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde bölgede tarım imalat sanayine göre GSMH içinde iki kat daha fazla yer kaplarken, 1950 itibari ile bu oran eşitlenmiş, 1960 sonlarında imalat sanayinin payı tarımı az da olsa geçmiştir. 1950'ler ve 1960'larda Latin Amerika bölgesinin dış ticaretinin yüzde 10'u bölge içinde gerçekleştirilirken, bunun yüzde 40'ı bölgenin en sanayileşmiş ülkesi Arjantin ve Brezilya tarafından gerçekleştirilmektedir.⁵³

3.5.2 EET açısından LAFTA kurucu anlaşması

Montevideo Anlaşması serbest ticareti öngören bir anlaşma olarak yola çıkmıştır.⁵⁴ Ancak anlaşmanın ardından ileriki yıllarda, uzun vadede ortak pazar yaratma hedefi gündeme gelmiştir. Ortak dış tarife ve sermaye ve emek mobilitesi öngörülmemektedir.⁵⁵ Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 3 yılın ardından serbest ticaret anlaşmasından ortak pazara geçişin gerekliliği üzerinde durulmaya başlandı. Ülkeler arasındaki iktisadi eşitsizliklerin ve de imalat sanayindeki ticaretin artışının ancak bu yol ile sağlanabileceği düşünülmüştür.⁵⁶

Ticaret engellerinin (tarife ve taife dışı engellerin) 12 yıllık bir geçiş dönemi (1973 ortasında değin) zarfında kaldırılması öngörülmüştür. Her 3 yılda bölge içi ticarete yönelik belirlenen ortak listeye dahil olan mallarda gümrük vergileri ve tüm yükümlülüklerin kaldırılması; 1964 itibari ile ortak listede yer alan malların % 25'ini, 1967 ortasında ise % 75'ini ve 1970 ortalarında ise buna bağlı tüm ticaretin kapsanması öngörülmüştür. Öncelikle, pamuk, kahve, kakao, bakır ve bazı imalat

---

⁵³ A.e. , p.70.

⁵⁴ Montevideo Anlaşmasınının 1 ve 2. maddeleri, bkz. UOL, "Montevideo Treaty-1960", (Çevrimiçi) http://www2.uol.com.br/actasoft/actamercosul/espanhol/tratado_de_montevideu_de_1960.htm, 2.9.2007.

⁵⁵ A.e.,p. 69.

⁵⁶ David Huelin, "Economic Integration in Latin America Progress and Problems", International Affairs, Vol. 40, No. 3, 1964, p. 432.

sanayi mallarında ortak taviz listesi oluşturulması kararlaştırıldı. 1967’de ikinci bir ortak liste oluşturulması kararlaştırılmasına rağmen bu gerçekleşmedi.

LAFTA, GATT (Brezilya, Arjantin, Şili ve Uruguay GATT üyesidir) ilkelerini benimserken, ticaretin serbestleşmesi ve gümrük birliği oluşturulmasını, ikili anlaşmalar (LAFTA ülkeleri arasında ikili anlaşmalar) yolu ile ürün bazında serbestleşme ve ticaretin belirlenmesini öngörmektedir.⁵⁷ Arjantin, Brezilya Şili, ve Uruguay, ECLA çatısında bir araya gelirken, GATT ilkelerine uygun bir serbest ticaret bölgesi oluşturulacağını karara bağlamıştır.⁵⁸

LAFTA, GATT sürecinin kurlarının bu bölgeye uygulanmasını da kapsamaktadır. Bunu özellikle ECLA⁵⁹ teşvik etmektedir. İkili anlaşmalar en çok kayırılan ülke ilkesine göre diğer LAFTA ülkelerini de kapsamaktadır.⁶⁰

Miguel S. Wionczek’e göre, LAFTA ortak pazar öngörmemekte Montevideo Anlaşması ile sadece buna yön vermektedir. Anlaşma, ödeme koşulları, parasal başlıklara yönelik bir koordinasyon içermemekte bu tür kararları üye ülkelere bırakmaktadır.⁶¹

Anlaşma karşılıklılık prensibi ve en çok kayırılan ülke ilkesine dayandırılmaktadır. Üyelerin, sanayi politikalarını hızla koordine etmesi de vurgulanmaktadır. Anlaşmada, tarım, az gelişmiş üye ülkeler konuları özel olarak ele alınmıştır. Ticari ve finansal sistemlerin uyumlaştırılması hedeflenirken, öncelikle ülkelerin kendi aralarında ticarete konu olan mallara yönelik engellerin kaldırılması vurgulanmıştır. Tarıma yönelik özel imtiyazlar dışında LAFTA bünyesindeki az gelişmiş ülkelere özel imtiyazlar tanınmıştır. Buna göre, sanayiye korumaya yönelik

⁵⁷ Celso Furtado, Suzette Macedo, **Economic Development of Latin America, A Survey From Colonial Times To The Cuban Revolution**, Cambridge Latin American Studies: 8, Cambridge University Press-London, 1970, p.198.

⁵⁸ Bray, **a.g.e.**, p. 62.

⁵⁹ Montevideo Anlaşması’nın 44. maddesinde ECLA ve OAS’tan teknik yardım alınması öngörülmektedir, bkz. (Çevrimiçi) UOL, http://www2.uol.com.br/actasoft/actameracosul/espanhol/tratado_de_montevideu_de_1960.htm, 2.9.2007.

⁶⁰ Jovanovic, **a.g.e.**, p.325.

⁶¹ Grünwald, Wionczek, Carnoy, **a.g.e.**, p.15.

olarak özel ayırıcılık yaratmayan önlemler, finansal ve teknik yardımlar için toplu düzenlemeler ele alınmıştır.

LAFTA ulusal ve ortak listeler ile tamamlayıcı anlaşmalar yolu ile serbest ticareti sağlama hedefi içerisindedir. Bir yandan ithal ikameci sanayileşme stratejisini benimseyen LAFTA ülkeleri için serbest ticaret öngörüsünün gerçekleşmesi ikili anlaşmalar ya da tamamlayıcı anlaşmaları gündeme getirmiş, birçok malın serbest ticareti imtiyazlara bağlı olarak belirlenmiştir. Bu etki sonraki süreçte, LAFTA ülkelerinin yapısal özellikleri ile birleştiğinde entegrasyon sürecinin ilerlemesini engelleyen bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.

LAFTA, GOÜ'ler arasında gerçekleşen entegrasyon deneyimlerinin başında gelmektedir. Bu özellik LAFTA'nın sonuçlarında belirleyen olmaktadır. Birbirinden farklı yapılara sahip ülkelerin sanayileşme tercihleri ile malların ticaretinin serbestleşmesi beraberinde anlaşmazlıkları gündeme getirmiştir. İthalat politikalarının uyumlaştırılması, ortak dış tarifenin uygulanması, inter-Amerikan ticaretin finanse edilmesi, imalat sanayinde ticaret önemli sorunlar içermektedir. Üyeler arasındaki ticaretin liberalleştirilmesi ilk yıllarda ürünlerin tek tek ele alındığı oturumlarda görüşülmüş fakat 1967'de görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1968'e ertelenmiştir. 1968'de AET uygulamasına benzer olarak, tüm kategorileri içeren otomatik tarife indirim sistemi benimsenmiştir.⁶²

LAFTA'nın ilk 8 yılında, 11000 başlıkta imtiyazlara yönelik müzakereler gerçekleştirmiştir. Bunların yaklaşık yarısı Brezilya, Arjantin ve Ekvador arasında gerçekleşmiştir. Arjantin, Brezilya ve Meksika tarafından LAFTA içindeki daha az gelişmiş ülkelere tavizler verilmesi görüşülmüş ancak bunun biçimi kararlaştırılmamıştır. LAFTA ile birlikte tarım alanında az gelişmiş ülkelere yönelik imtiyazlar tanınmıştır. 1968 yılında tarifelerin indirilmesine ilişkin ortak liste oluşturulmasında yaşanan sorunların giderilmemesi nedeniyle, malların ticaretinde serbest ticarete dönüşecek olan, yeni tarife uygulamasını gündeme getirmiştir.

---

⁶² Canan Balkır, Muzaffer Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1989, s.32.

Karakas Protokolü (1969) ile Montevideo Anlaşması'ndaki tarife indirimleri yasaklanarak 1973-80 arasında serbest ticaret anlaşmasının şimdilik uygulanmaması görüşüldü ve yıllık tarife indirim azaltıldı. Buna rağmen Uruguay ve Venezuela bunu uygulamadı. LAFTA, tarifelerin ülkeler arasında 1980'e kadar yıllık olarak %2.9 oranında azalması kararlaştırıldı. Bu; 1973 itibari ile bölge içi ticaretin % 50'sine ait gümrük vergilerinin kaldırılmasını teşvik edecekti.

1973'te, 1970-1980 eylem planına göre, hızlanan ticari serbestleşme ve de buna bağlı olarak sanayinin gelişmesi ulusal kalkınmacı model benimsenerek görüşülmüştür. İthalat politikalarının uyumlaştırılması, ortak dış tarifenin uygulanması, inter-Amerikan ticaretin finanse edilmesi, imalat sanayinde ticaret önemli sorunlar olarak ortaya çıkmıştır. Üyeler arasındaki ticaretin liberalleştirilmesi ilk yıllarda ürünlerin tek tek ele alındığı oturumlarda görüşülmüş fakat 1967'de görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1968'e ertelenmiştir. 1968'de AET uygulamasına benzer olarak, tüm kategorileri içeren otomatik tarife indirim sistemi benimsenmiştir.⁶³

3.5.3 LAFTA kurumları ve entegrasyon

LAFTA iktisadi bir entegrasyon hareketi olarak OAS bünyesinde onay gören ve de inter-Amerikan sistemine dahil olan bir yapıya sahiptir. Montevideo Anlaşması 3 temel yönetici birim kurulmasını öngörmektedir. Buna göre, 3 siyasi ve 1 teknik organ yürürlüğe girmiştir. Konsey, LAFTA'nın temel politikalarını yönlendirmekte, bakanlardan oluşmakta ve karar alıcı iradeyi ortaya koymaktadır. Değerlendirme ve Birleşme Konferansı, (**Conference on Evaluation and Convergence**) her 3 yılda bir toplanan bir yapıya sahiptir. Bölgesel tarife imtiyazlarının müzakere sürecinde yürütülen işlemleri gözlemleyen ve de entegrasyon sürecini kuvvetlendirecek girişimlerde bulunma işlevine sahiptir. Temsilciler Komitesi (Committee of Representatives) ise LAFTA'nın yönetici organıdır. Genel sekreterlik ise

---

⁶³ A.e.

LAFTA'nın teknik organıdır. Bunlara ek olarak sektörler konseyler kurulmuştur.⁶⁴ Bu konseyler, tamamlayıcı anlaşmalar üzerinde önemli bir role sahiptir. Fakat bu birimlerin LAFTA kuruluşları içerisinde uluslararası düzeyde nasıl bir işlerlik kazanacağı belirginlik kazanmamıştır.

Diğer yandan özel sektör alanında sektörel organların kurulması da dikkat çekicidir. Latin Amerika plastik sanayi derneği, LA elektrik, tekstil, cam üreticileri, gemi inşa sanayi, şarap, kağıt, elektrik elektronik, alkollü içecekler, gıda, gemi sahipleri, demiryolları alanında işbirlikleri kurulduğu görülmektedir.

Genel olarak ise bu yapı altıdan LAFTA'nın kurumsallaşmasının sağlanamadığı görülmektedir. LAFTA, ulusal egemenliklerin devri konusunda uluslararası temsiliyeti zayıf bir entegrasyon sürecidir.

3. 5. 4 LAFTA'nın ticaret verilerine etkileri

LAFTA'nın özellikle TS etkisi üzerinde durulmaktadır.⁶⁵ Korumacı politikaların beraberinde bunun ortaya çıkacağı belirtilmiştir. LAFTA'nın ortak pazara dönüştürülmesi LAFTA içi ticaretinin sanayileşmenin artırılması ve de istihdamın artırılması düşüncesi hakimdir.⁶⁶ LAFTA'nın kuruluş sürecinde Arjantin, Brezilya ve Meksika sanayicilerinin ihracatı artırmaya yönelik beklentilerinin belirleyici bir etkisi olmuştur.⁶⁷

LAFTA ülkeleri arasında 1961 yılında 498 milyon dolar olan ticaret hacmi 1968 yılında 993 milyar dolara ulaştı.⁶⁸ Bu bölge içi ticaretin(Bölge içi ticareti 3 temel grupta ayırmak mümkündür; İlksel ürünler, sermaye malları ve diğer imalat ürünleri, imalat edilen tüketim malları) iki katı arttığı ve de üye ülkelerin dış

---

⁶⁴ Keith Griffin, Ricardo Ffrench-Davis, Custom Unions and Latin American Integration, **Journal of Common Market Studies**, 4 (October 1965), p. 24.

⁶⁵ **A.e.**, p. 17.

⁶⁶ David Huelin, Economic Integration in Latin America Progress and Problems, **International Affairs**, Vol. 40. No. 3, Jul. 1964, p. 436.

⁶⁷ Grünwald, Wionczek, Carnoy, **a.g.e.**,p.13.

⁶⁸ **A.e.**, p.46.

ticaretinin ise yüzde 40 oranında arttığı anlamına gelmektedir. Toplam ticaretin bölge içi ticaretteki payı 1961’de %7 iken 1968’de % 10 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Anlaşmanın ilk 4 yılında, bölge içi ticaret arttı, bölge içi ihracat 361 milyon dolar iken 638 milyon dolara yükseldi. Fakat yeni ürünler için bölge içi ticaret özellikle imalat sanayinde önemli bir yer tutmamaktadır. Aynı oranda genişlemenin sürmesi durumunda, 1970 yılında bölge içi ticaretin 1.5 milyar dolara ulaşacağı, 9 ülke için dünya ticaretinin yüzde 20’sini için kapsayacağını belirtmiştir.⁶⁹

Tablo 3.1: LAFTA ülkeleri arasında ticaret

(ihracat değerleri (f.o.b) milyon ABD doları)

	1953-55	1959-61	1965	1966	1967
Arjantin	205	133	231	243	171
Brezilya	133	86	197	182	161
Kolombiya	3	5	16	29	15
Şili	59	35	53	54	60
Ekvador	9	7	13	13	19
Meksika	5	6	36	57	47
Paraguay	13	9	17	20	16
Peru	50	37	54	52	35
Uruguay	29	4	16	27	17
Toplam	508	321	635	675	641

Kaynak: Furtado, Celso, Suzette Macedo, **Economic Development of Latin America “ A Survey From Colonial Times To The Cuban Revolution**, Cambridge Latin American Studies: 8, Cambridge University Pres-London, 1970, p.201.

LAFTA deneyiminde, bölge içinde entegrasyon ile birlikte ticaretin genişleyeceği iddiası belli sorunlar içermektedir. Bu mallar ağırlıklı olarak ilksel ürünleri ve tarım ürünlerini içerdiğinden, serbestleşme olsa da inelastik talebinin düşüklüğü, pazarın sınırı açısından kısıtlara sahiptir.⁷⁰

LAFTA bölge içi ticarete beklenen artışı gerçekleştirmemesini de buna bağlamak mümkündür. En fazla Meksika bölge içi ticarettten yararlanırken, 1961’de bölge içi ticareti %1.8 iken 1968’de %5.6’ye ulaştı. Bu ithalatta %533 artış ihracatta

⁶⁹ Grünwald, Wionczek, Carnoy, **a.g.e**, p. 16.

⁷⁰ Huelin, **a.g.e**, p 435.

%900 artış anlamına gelmektedir.⁷¹ Kolombiya ve Ekvador'da bölge içi ticareti artarken, Uruguay ve Şili'nin ticaretinde azalış ve Uruguay'da mutlak bir azalma yaşanmıştır. Şili, Paraguay, Peru, Kolombiya'nın bölge içinde eksi ticaret dengesine sahip ülkeler arasında kalmıştır.

Endüstri içi ticaret verileri açısından değerlendirildiğinde (1975) ise LAFTA'nın 6 ülkesi için (Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Venezuela) endüstri içi uzmanlaşmanın diğer LAFTA ülkelerine göre daha yüksek olduğu hesaplanmıştır.⁷² Bununla birlikte Arjantin, Brezilya ve Meksika'da Şili ve Venezuela'ya oranla daha ileri düzeydedir. Endüstri içi uzmanlaşma elektrikli makineler ve ekipman, makineler ve kimyasal mamuller sektörlerinde gerçekleşirken bu sektörler aynı zamanda tamamlayıcı anlaşmaların en fazla yapıldığı alanlardır.⁷³ Kağıt, kağıt mamul eşyalar, taş, kil ve camdan mamul eşya ve işlenmiş metal mamuller gibi bazı tüketim maddeleri gibi sektörler tamamlayıcı anlaşmalara dahil olmamakla birlikte endüstri içi uzmanlaşma eğilimi gösteren diğer sektörlerdir.

3.5.6 LAFTA'nın sanayileşme ve yatırımlara etkisi

LAFTA ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile birlikte sanayileşmeye hız verilmesi amacını da taşımaktadır. Ticaret verilerindeki değişim ile yatırım hacmindeki ve dağılımındaki değişimin sanayileşme sürecine katkı sunup sunmadığı LAFTA benzeri entegrasyon deneyimleri açısından önemlidir. İİS ile birlikte, imalat sanayi mallarının ticaretinin bölge içinde genişlemesi bölge içinde bu malların değişimi ile birlikte sanayileşmenin gerçekleşmesi öngörülmektedir. Ancak bu alandaki ticaretin artışı, mukayeseli üretim maliyetleri, mali politikaların ve istihdam yasalarının uyumlaştırmasını da gerektirmektedir. Bu, ulusal politikaların

---

⁷¹ Bray, a.g.e., p. 64.

⁷² Bela Balassa, "Endüstri içi ticaret ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu", **Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler**, H. Avni Hedili (der.), Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1986/270, Ankara, 1986, s.58.

⁷³ A.e.,ss.63-64.

uyumlaştırılmasını gerekli kılarken, Montevideo Anlaşması'nın içeriğinde bu unsurlar yer almamaktadır.

İmalat sanayindeki maliyetler, üretim ölçeğinin küçüklüğünden dolayı daha yüksektir. Ölçek etkisi sanayi üretimin sağlanması için önemlidir ancak LAFTA örneğinde, kaynakların dağılımı ülkeler arasında tamamlayıcılık unsuru yaratıp yaratmadığı açısından tanımlanmaktadır. Finansman sorunu için dış kaynakların gündemde oluşu da yabancı sermaye akımlarını hızlandırmaktadır.

LAFTA resmi kaynaklarında birliğin gelişmesinde özel sermayenin rolünden söz edilmektedir. Nisan 1969'da Asuncion'da yapılan İşverenler Danışma Komisyonu toplantısında, ele alınan konulardan biri bölgenin ekonomik birliğinin özel girişimin gelişmesini temel alacak şekilde yönlendirilmesidir. LAFTA özel sektörü teşvik ederken, bu süreçten en yakından ilgilenenlerin yabancı şirketler olduğu belirtilmiştir. Kuzey Amerika kökenli çok uluslu şirketler LAFTA çerçevesinde genişlemeyi planladıklarını görülmektedir. Ülke ve sektör bazında gerçekleştirilecek olan yeni işbölümü ile şubelerin optimal çalışması öngörülmektedir. Yüksek oranlarda korunan sektörlerdeki sermaye sahipleri LAFTA süreci ile birlikte risklere girmek istememekte bu sürece temkinli yaklaşabilmektedir. Sermayenin yeni riskler almak istememesi LAFTA'nın başarısızlık nedenlerinden biri olarak da ileri sürülmektedir.⁷⁴ ABD ve Avrupa kökenli ÇUŞ'ların bölgede rekabet halinde oluması dikkate alınması gereken bir diğer olgudur.⁷⁵

LAFTA ile birlikte sektöre yönelik olanaklar artırılmış durumdadır. Tamamlayıcı anlaşmaların yabancı şirketlerin yararına gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir.⁷⁶ Sektörel bazlı tamamlayıcı anlaşmalar sanayileşme dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu anlaşmalar, sanayiye tamamlayıcı anlaşmalar olarak da ele alınmaktadır. Özellikle sanayide tamamlayıcı anlaşmaların otomotiv ve çelik sanayinde kullanıldığı, sanayileşmenin, teşvikler, vergi indirimi ve ihracatın

---

⁷⁴ Jovanovic, a.g.e, p. 324.

⁷⁵ A.e., p. 325.

⁷⁶ Bray, a.g.e, p. 65.

artırılması şeklinde desteklendiği görülmektedir. Birbirleri ile bağlantılı sanayilerde ürünlere yönelik tarife uygulamaları da söz konusudur.

Tamamlayıcı anlaşmalar; veri işleme makineleri üzerine Arjantin, Şili ve Uruguay ile elektronik veriler için Arjantin Brezilya, Meksika, Şili ve Uruguay ile, yerli aletler için Brezilya ve Uruguay arasında, ve belirli elektrik ve elektronik ürünleri için Brezilya ve Uruguay arasında gerçekleşti.⁷⁷ Tüm, LAFTA ülkelerince imzalanan tamamlayıcı anlaşma 125 kimyasal ürün için imzalandı. Bu anlaşmanın bölge içi ticaretteki yıllık değeri 28 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Cam ve makine üretiminde de sektörel anlaşmalar imzalanmıştır. 1970 yılının sonuna kadar özel alanda, 16 tamamlayıcı anlaşma imzalandı. Tamamlayıcı anlaşmaların kapsadığı ticaret 1967'de 4 milyon doları geçmezken, bu bölge içi ticaretin % 0.5'ini oluşturmakta idi.

1970 sonu itibari ile, imzalanan 16 anlaşmadan 6'sı 4 ya da daha fazla ülkeyi kapsamaktadır. İstatistiksel ve hesaplama makineleri Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay (1962), elektronik tübler Brezilya Arjantin Şili, Meksika, Uruguay, (1964), Kimya sanayi (1968) Arjantin Brezilya, Kolombiya, Şili ve Peru arasında imzalandı. Petro kimya sanayi (1968) Bolivya, Kolombiya, Şili ve Peru arasında imzalandı. Phonographic araçlar için Arjantin, Brezilya, Meksika, ve Venezuela (1970), Petro-kimya ürünleri içinse Arjantin, Brezilya, Meksika ve Venezuela (1970) arasında imzalandı. Büro araçları üzerine 3 ülke anlaşma imzaladı. Kimyasal ürünler anlaşmasına bu 3 ülke dışında Şili de dahil oldu. Elektikli araçlar, ev araçları, iletişim araçları anlaşması (1966) Brezilya ve Uruguay arasında imzalandı. Ev araçları Arjantin ve Uruguay arasında (1968), cam sanayi Arjantin ve Meksika arasında (1969), elektrik enerjisi jeneratörü ve dönüşümü için Brezilya ve Meksika (1969) arasında elektronik gereçleri, buzdolabı, klima, yerli elektrik araçları için Brezilya ve Meksika (1970) arasında anlaşmalar imzalandı.

---

⁷⁷ Furtado and Macedo, *a.g.e.*, p. 200.

Otomotiv alanında ise Brezilya ve Arjantin öne çıkarken, yabancı sermaye akımları bu alana yoğunlaşmış, yabancı şirketlere sübvansiyonlar sağlanmıştır. Arjantin ve Brezilya'daki yabancı şirketlerin Şili ve Peru'ya ortak firmalar ya da ortak firmalar olmaksızın ortaklık kurduğu görülmektedir. Daha ileri konumda olan ülkeler ile diğerleri arasında ya da sanayiler arasındaki entegrasyonun ötesinde Arjantin ve Brezilya imalat sanayindeki yabancı ortaklıkların⁷⁸ sübvansiyonlar ile desteklenmesi yolu ile bu ülkelere yatırım yapmaları gündeme gelmiştir. Arjantin'de 2 Brezilya'da 11 otomotiv firması vardır. Bu pazarın LAFTA bölgesinin alım gücü dikkate alındığında, ölçek bakımından 10 otomotiv firmasının yeterli olabileceği belirtilmektedir⁷⁹. Örneğin Şili'de otomotiv için Brezilya ile rekabet etmeyen çeşitler teşvik edilmiştir. Şili 4 ayrı otomotiv alanında uzmanlaşmaya yöneldi. Şili aynı zamanda otomotiv yan sanayi için Brezilya'dan ihraç gerçekleştirmektedir.

Tablo 3.2 : LAFTA Arasında Yapılan Tamamlayıcı Anlaşmalar

Yıl	Tamamlayıcı Anlaşması	Endüstriyel Sınıflandırma	Kahlan Ülkeler (a)
1963	İstatistiksel hesap mak. ve devreleri	11. Elektriksiz makineler	Ar, Br, Co, Ur
1964	Elektronik Vanalar	12.	Ar, Br, Ch (b)
1966	Elektrikli mekaniz ve ısıtma cihaz.	12. Elektrikli makineler ve ekipmanı	Me, Ur
1966	Elektronik ve Elektrikli Haber. Cihaz.	12.	Br, Ur
1968	Kimya Endüstrisi	5.}	Br, Ur
1968	Petrokimya Endüstrisi	5.} Kimyasal ve ilgili mamuller	Ar, Br, Co, Ch, Me,
1968	İnşaat malzemesi	8.}	Ur, Va
1968	Cam Endüstri	8.} Taş Kil ve Cam mamulleri	Br, Co, Ch, Pe, Ar, Ur.
1969	Elektrik üretim, iletim ve dağıtım ekipmanı	12. Elektrikli makineler ve ekipmanı	Ar, Me
1970	Ofis Aletleri	11. Elektriksiz makineler	Br, Me
1970	Elektronik ve Elektrikli Haber. Cihaz.	12. Elektrikli makina. ve ekipman	Ar, Br, Me
1970	Ses cihazları ve üreteçleri	15. Çeşitli Üretim Malları	Br, Me
1970	Buzdolabı, soğutma cihazları, elektrikli ve mekanik ısıtma cihazları	12. Elektrik makineler ve ekipman	Ar, Br, Me, Ur, Va
1970	Eczacılık Maddeleri	5.}	Br, Me
1970	Petröl türevleri	5.} Kimyasal ve ilgili mamuller	Ar, Br, Ch (c)
1971	Buzdolabı, soğutma cihazları, elektrikli ve mekanik ısıtma cihazları	12. Elektrikli makineler ve ekipmanı	Me, Va
1971	Petröl türevleri	5.}	Ar, Br
1972	Fotoğraf malzemeleri	14. Enstrümanlar ve ilgili mamuller	Ar, Br, Me, Ur
1972	Elektronik ve Elektrikli Haber. Cihaz.	12. Elektrikli makineler ve ekipman	Ar, Br, Me, Ur
1972	Boyalar ve katkı maddeleri endüstrisi	5.}	Ar, Br, Ch, Me, Ur
1973	Kimyasal Mamuller	5.} Kimyasal ve ilgili mamuller	Ar, Br, Ch, Me, Ur, Va

(a) Kısaltmalar : Ar = Arjantin, Br = Brezilya, Ch = Şili, Co = Kolombiya, Me = Meksika, Pe = Peru, Ur = Uruguay, Va = Venezuela
(b) Şili bu anlaşmayı 18 Ağustos 1971'de terk etmiştir.
(c) Şili bu anlaşmaya 12 Haziran 1972'de girmiştir.
Kaynak : Inter - Amerikan Kalkınma Bankası (Çeşitli yayınlar)

Kaynak: Bela Balassa, "Endüstri içi ticaret ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonu", **Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler**, H. Avni Hedili (der.), Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1986/270, Ankara, 1986, s.65.

⁷⁸ Huelin, a.g.e, p. 434.

⁷⁹ A.e., p.433.

LAFTA ülkeleri benzer kaynaklara sahip olduklarından yatay bütünleşmeler daha da ağırlık kazanmıştır. Tamamlayıcı anlaşmaların da buna olanak sağladığı görülmüştür. Diğer yandan, çelik, petrol ve kimyasal alanda, bölgesel anlaşmaların eksikliği ağır sanayinin gelişimini engelleyen unsurlar olarak da ele alınmıştır.

Anlaşmanın 8 yıl ardından sonra Uruguay delegesi ülkelerin ekonomik gelişme düzeyleri arasındaki uçurumun giderek büyüdüğüne dikkat çekmiştir. Paraguay da güçsüz ülkelerin en gelişmiş ülkelerin endüstrilerini finanse etmekte olduğunu savunmuştur. Kolombiya ise üç büyük ülkeye orantısız bir kar sağladığını belirtmiştir. Özellikle küçük ülkelerde yeni yatırım alanlarının gerekliliği ve sanayi entegrasyonunun gelişmesinin önünde sorunlar ortaya çıkmaktadır.

1982 yılı itibariyle 25 tamamlayıcı anlaşma hala daha yürürlükte iken yabancı sübvansiyonların yararına olan anlaşmalar olarak görülmektedir. Grunwald, Wionczek ve Carnoy tamamlayıcı anlaşmaların, öncelikle büyük yabancı firmaların anlaşmaları olduğunu belirtmiştir. Brezilya'da Volkswagen Buenos Aires'e parça göndererek, Batı Almanya'dan daha ucuza üretmektedir (ulaşım maliyeti yüksek olmasına rağmen). ABD elektronik tekeli, Sperry Rand, Arjantin'de Brezilya'da faaliyet yürütebilmektedir.

1960-1966 arası dönemde reel GSYİH artışı Uruguay'da %1.1 Peru'da ise %6.8 oranında gerçekleşmiştir. Sanayi katma değeri ise 1959 ile 1966 arasında Uruguay'da %1.3, Arjantin'de %4.4, Brezilya'da %4.7, Peru'da %8.9 olarak gerçekleşmiştir. 6 sanayi için yapılan araştırmada her endüstrinin üretimi ve talebi ve ulaşım maliyetlerinin 1975 yılına göre projeksiyonu ile ilgili olarak piyasa büyüklüğü ve ölçek etkisi sağladığı belirtilmektedir. Martin Carnoy tarafından (1971) yapılan bu araştırma, bu sektörlerdeki ilerlemeyi göstermektedir. Bu çalışmadan bağımsız olarak inşaat araçları, otomobil, ağır araçlar, kimyasallar ve demiryolları araçlarında (imalat sanayine bağlı sektörlerde) ölçek etkisinin ortaya

çıkacağı ileri sürülmektedir.⁸⁰ Ancak LAFTA üye ülkelerin yaşadığı makro iktisadi sorunlarla birlikte beklenen etkileri yaratamamış ve süreç içerisinde etkinliğini yitirmiştir.

LAFTA'ya dahil olan ülkelerin 1975 yıl itibari ile ulaşacağı noktanın daha ileri bir düzey olacağı ileri sürülerek LAFTA sürecinin desteklenmesi amaçlanmıştır ancak İİS sürecinde karşılaşılan sorunlar ile birlikte, entegrasyon süreci de tıkanma noktasına gelmiştir.

Tablo 3.3: 1975 projeksiyonu ile Latin Amerika'da bölge içi ticaret

Makine ve araç gereçler (mil. Ton)	
Araba (ton)	73
Çelik ve yarı imalat sanayi öelik üretimi (ton)	86
Bakır ve yarı işlenmiş bakır ürünleri	82
Kimyasal ürünler	96
Kağıt	89
Pamuk ve tekstil (ton)	86
Tarım ürünleri	100

Kaynak: Celso Furtado, Suzette Macedo, **Economic Development of Latin America, A Survey From Colonial Times To The Cuban Revolution**, Cambridge Latin American Studies: 8, Cambridge University Press-London, 1970, p. 82.

3.5.8 LAFTA'nın ABD ve AET ile olan ilişkisi

ECLA tarafından gündeme getirilen LAFTA'nın bir diğer destekçisi ABD olmuştur. ABD, Brezilya'daki konsoloslugu aracılığıyla GATT içinde yer alarak o dönemde serbest ticaret kurumu olarak LAFTA'nın kurulmasının gündeme getirmiştir. GATT, LAFTA için bir kaldıraç görevi görmüş, finansal pozisyonu zayıf

⁸⁰ Balassa, a.g.e, p.139.

olan Latin Amerika ülkelerinin desteklenmesi söz konusu olmuştur.⁸¹ O dönemde ECLA tarafından geliştirilen bölgesel entegrasyon stratejisi olan LAFTA'ya yönelik ABD yardımları söz konusudur.

ABD için ilk başta maden ve tarım alanındaki çıkarlarını dikkate alarak LAFTA düşüncesine sıcak bakmazken, sonrasında pazarını genişletme arayışı içinde olan ÇUŞ'lar ile bankacıların çıkarları ağırlık kazandığından LAFTA'ya sıcak bakılmaya başlandı.⁸² ABD iş dünyasının görüşlerini yansıtan CED (İktisadi Kalkınma Komitesi) 1961 yılında yaptığı toplantıda Latin Amerika işbirliğini desteklemiştir.⁸³ O tarihte ABD bölgenin maden ticaretinin 1/3'ünü ve bölge ticaretinin 1/3'ünü kapsamaktadır.⁸⁴

ABD'nin Latin Amerika ticaretinin genişlemesi öncelikle Arjantin ve Brezilya'nın elde edeceği büyümeye bağlıdır. Brezilya ithalatının 1/3'ünü ABD'den elde etmektedir. ABD'nin en çok yatırım yaptığı ülkeler Brezilya, Venezuela, Meksika'dır. Bu ülkelere petrol dışında, imalat sanayi ve ticaret alanında yatırımlar söz konusudur.

AB ile birlikte Latin Amerika ticaretinin bu bölgeye olan ticaretinin azalacağı ve de topluluğa benzer bir entegrasyon deneyiminin bu bölgede de yaşama geçebileceği iki temel düşünce olarak LAFTA'nın oluşum sürecinde tartışılmıştır. Genelde AET deneyimi entegrasyon girişimlerine örnek gösterilirken, Latin Amerika bölgesi için Avrupa ülkeleri ile ticaret önemli bir yere sahiptir. 1953 -63 döneminde Latin Amerika ülkelerinin AB ülkeleri ile olan ticaretinin arttığı ABD ile ise azaldığı görülmektedir. Ortak tarım politikası, içeride ticaret tarifelerinin kaldırılması, ortak dış tarife uygulaması ve de tercihli ticaret anlaşmaları imzalaması ile Latin Amerika

---

⁸¹ Donald G. Richards,, "Dependent Development and Regional Integration: A Critical Examination of the Southern Cone Common Market" **Latin American Perspectives**, Vol. 24, No. 6, (Nov., 1997), p.145.

⁸² Bray, **a.g.e.**, p. 63.

⁸³Grünwald, Wionczek, Carnoy, **a.g.e.**, pp. 94-98.

⁸⁴ Bray, **a.g.e.**, p. 63.

ihracatını etkilemiştir. Ortak tarım politikasının Latin Amerika ülkelerinin ihracatının %40'ına etki edeceği dair bir görüş ileri sürülmüştür.

3.6 Latin Amerika Entegrasyonuna Yönelik Eleştiriler

LAFTA ve CACM entegrasyon deneyimlerine karşı özellikle bağımlılık okuluna⁸⁵ bağlı iktisatçıların yaklaşımları, 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen Latin Amerika entegrasyon deneyimine yönelik eleştirilerin başında gelmektedir. Bu eleştirilerin önemli bir kısmı bağımlılık okulunun ECLA tezlerine yönelik bakış açısının bir parçası olarak gerçekleşmiştir.

Öncelikle Latin Amerika kalkınmacılığı, ithal ikameci sanayileşme modeli eleştirisini gündeme getiren bağımlılık okulu temsilcileri esasta Latin Amerika'nın az gelişmişliğini ve nedenlerini açıklamaya çalıştılar. Başta Prebisch tezleri ve ECLA tarafından yapılan merkez-çevre tanımını eleştiren bağımlılık okulu temsilcileri, önerilen politikaların gelişmeyi sağlayamayacağını aksine yabancı sermayeye bağımlılığını artıracığını savundular. ECLA'nın kalkınma yaklaşımının kapitalist gelişmeye destek sunduğu savunulurken, Latin Amerika kıtasının merkeze bağlı ihtiyaçlara göre şekillendiğini ve dünya sistemine bu şekilde katılımının sağlandığı üzerinde durmaktadır. ECLA'nın kalkınma tezinin, 1940'lı yılların sonundan itibaren başlayan ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan Bretton Woods kurumlarının oluşturduğu dünya ekonomik düzenine uyum altında geliştirildiği ileri

---

⁸⁵ Paul Baran (1957) ve Andre Gunder Frank'ın öncülüğünü yaptığı bağımlılık okulu, merkez-çevre, metropol-uydu tanımları çerçevesinde az gelişmişliğin nedenlerini üzerinde durmaktadır. Andre Gunder Frank (1966), Cardoso (1972, 1973, 1977), Dos Santos (1970), bağımlılık yaklaşımını LA ülkeleri üzerinden açıklayan başlıca isimler oldular. Samir Amin(1976) , Arghiri Emmanuel (1972), Walter Rodney (1972), Clive Thomas (1974) de bağımlılık okulunun diğer öncü isimleri arasında yer almaktadır. André Gunder Frank(1966) kalkınma ve az gelişmişlik üzerine, Dos Santos (1970) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok uluslu şirketlerin teknolojik ve sanayileşme üzerindeki etkinliği üzerinde durdular. Latin Amerika bağımlılık okuluna bağlı olarak Perez bağımlılık tanımını ABD ile Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkileri üzerinden belirlerken, gelişmişlik ve az gelişmişlik arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır. ABD'nin ulusal çıkarları, kurumsal ihtiyaçları Latin Amerika'nın (çevre) ekonomisi ve kurumlarının gelişimini belirlemektedir. Bağımlılık teorisi Latin Amerika toplumunun az gelişmişlik koşulları tarafından belirlenen ve bölgenin uluslararası sistemdeki yerini şekillendiren, iç dinamikleri incelemektedir. Bağımlı sanayileşmeye dair çalışmalar bağımlılık tartışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Çok uluslu şirketlerin ülke ekonomilerine olan etkileri, Arjantin, Brezilya ve Şili ile ABD arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır.

sürülmektedir.⁸⁶ Bu çerçevede kalkınma, kişi başına ekonomik büyümedeki nispi ilerleme olarak yapısal anlamda ise sanayileşme ve modernleşme olarak anlaşılmaktadır.⁸⁷

Bağımlılık okuluna yönelik yapılan çalışmalarda ECLA çalışmalarının ağırlıklı olarak Latin Amerika’da ulusal burjuvazinin kapitalist gelişme amacı ile emperyalizm ile kurduğu bağ ve Latin Amerika’ya giren çok uluslu şirketlerin yeni sanayileşme sürecine hakim olduğu belirtilmektedir. ECLA ve yapısalcı okulun tezlerinden farklı olarak merkez- çevre tanımını dünya kapitalist sisteminin gelişimine bağlayan bağımlılık okulu, gelişme ve az gelişmişliğin aynı madalyonun iki yüzü olduğunu savunmaktadır.⁸⁸ Az gelişmişliğin nedeni olarak teknolojik bağımlılık, iç çatışmalar ile dış bağımlılık ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Yapısalcı okuldan farklı olarak, merkez-çevre ayırımını dünya sistemin bir parçası olarak tanımlamak yerine kapitalist sistemin birer yüzü olarak tanımlanmaktadır. Kapitalizmin gelişimi merkez ile çevre ayrışmasını beraberinde getirirken, merkez ülkeler çevre ülkelere kaynak aktararak kar elde etmekte, çevre ülkelerin burjuvasizisi bu süreçten yararlanırken, bu çevre ülkelerinin sanayileşme ve kalkınma sürecine eşit bir şekilde yansımamaktadır. Dos Santos, 1946 ile 1967 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar yolu ile ABD’den Latin Amerika ülkelere 5415 milyon dolar değerinde yatırım geldiğini elde edilen karın 4244 milyon dolar, diğer yandan karların transferinin 14775 milyon dolar olarak gerçekleştiğini belirtirken, merkez ülkelerinin çevre ülkeleri üzerinden kar elde ettiğine dikkat çekmektedir.⁸⁹ Merkez-çevre ayırımını yapmasına rağmen ECLA’nın politikaları bu mekanizmayı bozmaya yönelik önermeler içermemektedir

Diğer yandan, Dos Santos (1970) bağımlılık ile belli ülkelerin ekonomisinin diğer ülkelerin gelişimi ve genişlemesine ve bunun diğerine bağlı olarak ortaya çıkması durumuna işaret etmektedir. Az gelişmişlik kapitalist gelişimin bir

---

⁸⁶ Henry Veltmeyer, **Latin Amerika ve Başka bir Kalkınma**, Kalkedon Yayınları, Mayıs 2006, İstanbul, s.15.

⁸⁷ **A.e.**, s 16.

⁸⁸ **A.e.**, s. 18.

⁸⁹ Theotonio Dos Santos, “The Structure of Dependence”, **Development and Underdevelopment**, Mitchell A. Seligson, John T Passé-Smith (edt.), Lynne Rienner Publishers, London, 2003, p.284.

sonucudur. Bağımlılık koşullu bir durumdur ve diğerlerine bağlı olma durumuna göre şekillenmektedir. Santos'a göre bağımlılığın tarihsel şekli 3 şekilde yer almaktadır. Buna göre, a) kendi kalkınma yasalarına sahip dünya ekonomisinin temel şekli, b) kapitalist merkezlerde belirleyen olan iktisadi ilişkiler ve sonrasında bunun dışarıya genişlemesi, c) çevre ülkelerinin kendi içindeki ilişkileri. Savaş sonrası dönemde bağımlılık yeniden yapılandırılırken, az gelişmiş ülkelerin piyasalarına giren çok uluslu şirketlerin yaptığı yatırımlar ile bu bağımlılık türü daha çok teknoloji ve sanayi bağımlılığı olarak kendini göstermektedir. Bu bağımlılık türleri sadece uluslararası ilişkilere göre şekillenmemekte, iç yapılara bağlı olarak da şekillenmektedir. Ülkenin üretim uyumu, sermaye birikimi, ekonominin yeniden üretimi ve buna bağlı olarak siyasi ve iktisadi yapı da burada belirleyendir.⁹⁰

Yeni bağımlılık türünde kalkınma uluslararası mallar ve sermaye piyasalarının ihtiyaçlarına göre oluşmaktadır. Sanayileşme, ihracata ve de yabancı kurlara bağlıdır. Bu bağımlılığın ilk sonucu olarak geleneksel ihracatçı sektörleri korumak olurken, iktisadi olarak iç piyasanın genişlemesini sınırlayan bir etki yaratmaktadır. Geri üretim ilişkileri korunurken, geleneksel olarak gözden düşen oligarşiler siyasi gücü elinde tutmaktadır. Bu ülkelerde bu sektörler yabancı sermaye tarafından kontrol edilirken, yurtdışındaki yüksek karlara ve de siyasi bağımlılığa yol açmaktadır. Sanayileşme teknolojik tekellere bağlı olarak emperyalist merkezlere göre şekillenmektedir.

3.6.1 Latin Amerika'da ortak pazar eleştirisi

A. Gunder Frank da Latin Amerika ülkelerinin az gelişmişliğinin nedenlerini mevcut kapitalist dünya sistemine bağlı olarak açıklarken, metropol ile uydu arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Metropollerde sermaye ya da iktisadi artığı kendi uydularına aktarırken, her ulusal ve yerel metropol monopolistik yapıyı ve sömürgeci ilişkileri kendi çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde kullanmaktadır.

---

⁹⁰ A.e., p.279.

A.Gundre Frank(1967) metropoldeki (endüstrileşmiş ülkeler) gelişmenin çevredeki ülkenin azgelişmişliğine bağlı olduğuna ilişkin önermesinden yola çıkmaktaydı.⁹¹ Bölgenin sanayi gelişmesi ihracat sektöründeki büyüme bağlı olurken, bu ithal ikamesi yolu ile gerçekleşmektedir. Frank bu süreci küresel krizin Latin Amerika'ya yansımaları olarak tanımlamıştır.⁹²

Frank'a göre, Latin Amerika burjuvazisi uluslararası sermayeye bağlıdır. Ulusal sermaye, teknoloji ve uluslararası pazarlar güçlü karteller ve tekeller tarafından yönetilmektedir. Uluslararası sermaye büyük bir oranla ekonominin ihracat merkezli sektörlerini kapsamaktadır (enerji, ulaşım ve iletişim gibi). Bu çerçevede uluslararası sermaye uydudaki ihracat merkezli üretim ile ittifak halindedir.

A. Gunder Frank⁹³, Latin Amerika'da gerçekleştirilen entegrasyon deneyimlerinin AB ile benzer sonuçları doğuracağı beklentisi ile ortaya atıldığını savunmaktadır. Fakat Latin Amerika'nın düşük iktisadi kalkınma ve yüksek oranda emperyalist iktisadi bağımlılık nedeni ile hayli farklı olduğunu belirtmektedir.⁹⁴ Bundan dolayı Latin Amerika'daki entegrasyon deneyimlerinin, AB ile aynı sonuçları yaratmasının beklenemeyeceğini belirtmektedir.

Entegrasyon, sanayileşme için pazar genişlemesi ve Latin Amerika sanayileşmesi için yatırım sağlaması hedefi ile savunulmaktadır. Ancak Güney Amerika için entegrasyon öncesinde bölge içi ticaret hemen hemen yokken, Orta Amerika'da zaten hiç olmayan bölge içi ticaretin artırılmasının sınırları olacaktır. Serbest ticaret bölgesi oluşturulması, Adam Smith'in işbölümü tanımının (işbölümünün genişlemesinin) gerçekleşmesinin pazarının genişliğine bağlı olduğu düşüncesine göre şekillenmektedir. Fakat tarih pazar genişlemesinin daha çok tüketicilerin gelirlerine bağlı olduğunu göstermektedir. Pazarının derinliği yerine

---

⁹¹ Veltmeyer, a.g.e., p. 18.

⁹² Kay, a.g.e., p 153.

⁹³ Frank A. G, **Latin America: Under development or Revolution, Essay on Development of Underdevelopment and the Immediate Enemy**, Monthly Review Press, London, 1969, p. 175.

⁹⁴ A.e.

genişliğini artırmak olgun olmayan bir yöntem olarak tanımlarken, ilk adım için iyi olmasına rağmen daha farklı adımların atılması gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Frank, sanayileşme için öncelikle tarımın dönüşümünün yapılması gerektiği üzerinde dururken, tarımsal verimlilik sorununu aşmak için pazarın genişlemesi yerine derinlemesine öncelik verilmesini savunmaktadır. Ortak pazar oluşturulması ya da serbest ticaret bölgesi potansiyel pazarın genişletilmesi ve de Latin Amerika'nın sanayileşmesi için yatırımların sağlanması olarak görülmektedir. Oysa ki, entegrasyon ile en sanayileşmiş merkezlere sermaye akımı yapılmakta, Latin Amerika'da sermayenin zengin bölgelere aktarılması ile şehir ile kırsal arasındaki açığı artırmaktadır. Bundan yol çıkararak, Frank, ortak pazarın sektörler arasındaki gelir ya da fiyatları eşitlediği varsayımının zenginler tarafından yoksulların sömürülmesi için ortaya atıldığını ileri sürmektedir.⁹⁵

Entegrasyon ile birlikte artacak olan sermaye akımlarının ise bölgedeki tekelleşmeyi artıracağını savunmaktadır. ABD Ticaret Bakanlığı'na göre 1950 yılında Latin Amerika'ya gönderilen toplam sermayenin kazancı, ABD'nin yatırımlarının değerinin iki katıdır. İktisadi entegrasyon kendi avantajlarını belirlerken, tarife koruması özellikle vergi ve kredi avantajları ile sermayenin tekelleşmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Örneğin ABD sermayesinin CACM ile Orta Amerika'da tekel olma durumunu artmıştır.

Frank, ABD'nin, Latin Amerika serbest ticaret bölgesi projesini özellikle desteklemesini, o dönemdeki siyasi koşullarla bağlantılı şekilde açıklamıştır. Aynı zamanda, LA ülkelerinde entegrasyon ulusal burjuvazi ve toprak sahipleri tarafından desteklenmektedir. Keneddy yönetiminin bir politikası olarak tanımlanan entegrasyon projesinin en başarılı olduğu ittifakın askeri rejimler olduğunu belirtmiştir.

3.6. 2 LAFTA'ya yönelik diğer eleştiriler

Latin Amerika ülkelerinin tarihini merkez-çevre yaklaşımı çerçevesinde ele aldığı "Latin Amerika'nın Kesik Damarları(1970)" adlı çalışmasında, Eduardo Galeano, LAFTA projesinin şirketler anlaşması olduğunu belirtmektedir. LAFTA, maliyetlerin düşürülmesi, bölgede yabancı rekabetin kaldırılması ve pazarların

---

⁹⁵ A.e., p.177.

yabancı sermaye lehine sağlamaştırılmasını pekiştirmektedir.⁹⁶ Galeona'ya göre LAFTA, gümrük kısıtlamalarının kaldırılmasını, kendi sınırları içerisinde mal dolaşımının serbest olmasına yol açarak Latin Amerika üretim merkezleri ve pazarlarının ÇUŞ'lar yararına yeniden düzenlenmesine yöneliktir. İlk imzalanan LAFTA ek (tamamlayıcı anlaşma) 5 ülke arasında imzalanırken aslında IBM şirketleri arasında imzalanmıştır.⁹⁷ Anlaşma, ülkelerinin birinde üretilmiş olan hesap makineleri ticaretinde ithalat vergisini kaldırılıyor, başka ülkelerde üretilmiş olan aynı tür makineler için de ithalat vergisini artırıyordu. İmzalanan bir başka anlaşma ile (RCA ve Philips of Eindhoven arasında gerçekleşirken) radyo ve televizyon malzemesi ticaretinde şirketler vergi muafiyeti kazandılar. 1969 baharında imzalanan dokuzuncu anlaşma ile de elektrik üretim, iletim ve dağıtım malları ticaretinde Latin Amerika pazarı Union Cardibe, General Electric ve Siemens arasında paylaşıldı.⁹⁸

LA ülkelerine yönelik ortak pazar projesi ve kalkınma politikalarına yönelik bir başka eleştiri de Paul Sweezy ve Loe Huberman tarafından yapılmıştır. İlerleme için İttifak amacı ile Kennedy'nin Kongreye sunduğu raporda LA için önerdiği kalkınma planının gerçekleri yansıtmadığı ileri sürülmüş, LA ülkelerinin yoksulluğunun nedeni siyasi bağımsızlığının ellerinde olmayışına bağlanmıştır.⁹⁹ Kennedy'nin önermelerinin, Küba devrimi ve de Çin- Sovyet kamplaşması karşısında geliştirilen tez olarak değerlendirmişlerdir.¹⁰⁰

3.7 MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı)

Latin Amerika'da güney ortak pazarı oluşturulması amacı ile yola çıkan MERCOSUR'un kurucu anlaşması olan Asuncion Anlaşması, 26 Mayıs 1991 tarihinde Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasında imzalandı. Asuncion

---

⁹⁶ Galeano, **a.g.e.**, ss.320-321.

⁹⁷ **A.e.**, s. 324.

⁹⁸ **A.e.**

⁹⁹ Leo Huberman, Paul Sweezy, **Sosyalist Küba**, (çev). Ömer Ural, Ekim Yayınları, 1969, Ankara, ss. 19-25.

¹⁰⁰ A. G. Frank, "Dependence is Dead, Long Live Dependence and Class Struggle: An Answer to Critics", **Latin American Perspectives**, Vol. 1, No. 1, p.88.

Anlaşması ile 1 Ocak 1995'te yürürlüğe girmek üzere, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı için ortak pazar oluşturulması hedeflenmiştir.

1985 yılında Arjantin ile Brezilya arasında imzalanan ikili ticaret anlaşması 1991'de Uruguay ve Paraguay'ı da içine alarak MERCOSUR olarak genişletilmiştir. Mayıs 2006'da Venezuela'nın bu birliğe dahil olması ile MERCOSUR'un gelişimi farklı bir ivme kazanmıştır.

MERCOSUR 1980'lerde Latin Amerika'da kesintiye uğrayan entegrasyon sürecinin 1990'lara uyarlanması şeklinde değerlendirilirken, dünyadaki entegrasyon hareketleri arasında büyüklük bakımından 4.sırada yer almaktadır.

1991'de öngörüldüğü şekli ile ortak pazar oluşturulması¹⁰¹ hedefi henüz gerçekleşmeyen MERCOSUR, Amerika kıtasında gelişmekte olan ülkeler (Güney ülkeleri) arasında oluşturulmuş, güney ülkeleri arasında gerçekleştirilen başlıca entegrasyon hareketidir. MERCOSUR aradan geçen 16 yıla rağmen gerçekleştirilen entegrasyon süreci tamamlanmamış bir GB süreci olarak görülmesine rağmen Amerika kıtasındaki 2. en büyük nüfusa sahip ülke ve Güney Amerika'nın en büyük ekonomisi Brezilya'yı bünyesinde barındırması açısından da önemli bir birliktir.

MERCOSUR'u, EET çerçevesinde ele alan birçok çalışma, geleneksel EET yerine "açık bölgeselcilik" tanımı çerçevesinde ele almayı tercih etmektedir. Yukarıda da vurgulandığı gibi, 1990'lı yılların entegrasyon hareketi olarak ortaya çıkan MERCOSUR, güney-güney ülkeleri arasında gerçekleştirilen bir bölgeselleşme hareketi olarak değerlendirilmektedir.

Geleneksel EET çerçevesinde ele alındığında MERCOSUR'un 16 yıllık pratiği STB ile GB arasında bir yapıya sahip olduğu şeklindedir. MERCOSUR, tamamlanmamış bir GB olarak değerlendirilmektedir. Bouzas (2002),

---

¹⁰¹ Asuncion Anlaşması madde 1, bkz. Itcilo, "Southern Common Market (MERCOSUR) Agreement (Also Known as The Treaty of Asunción)", (Çevrimiçi) <http://www.itcilo.it/actrav/actrav-english/telearn/global/ilo/blokit/mercoa.htm>, 2.09.2007.

MERCOSUR'un siyasi, iktisadi ve uluslararası kriterler bakımından belli başarılar elde etmesine rağmen bunun orta düzeyde gerçekleştiğini belirtmektedir. GATT standartları ve tanımına göre MERCOSUR tamamlanmamış bir GB olarak tanımlanması sorunludur. Bouzas'a göre MERCOSUR, tamamlanmamış bir STB'dir, üye ülkeleri arasında dış ticaret politikalarında belli oranlarda uyumlaştırma sağlamıştır.¹⁰²

LAFTA deneyiminden farklı olarak MERCOSUR bir kalkınma stratejisi olarak yola çıkmamıştır. Güney Amerika ülkelerinin dünya ölçeğinde rekabet gücü elde edebilmeleri yeni dönem politikalara uyumu ile mümkün olabilecektir. Bu da uluslararası sisteme nasıl entegre olunacağı sorusunu gündeme getirmektedir.

Whiting'e (1993) göre Güney Amerika liderleri entegrasyon sürecini, ticari serbestleşmenin, uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerine dair etkinliği artıran bir unsur olarak görmektedir. Entegrasyon, ticaret hacmini artıran, daha büyük piyasaların oluşumunu sağlayan bir araçtır. Bugünkü entegrasyon anlayışı dışa açık büyüme ihracata dayalı büyüme olarak görülmektedir

MERCOSUR ticaretin serbestleşmesi ve çok taraflaşmasını veri alırken, 1990'lı yıllarda dünya ekonomisindeki gelişmelere yönelik, uluslararası kapitalist sisteme daha güçlü bir şekilde, "kurumsal" bir çatı altında, entegre olmaya yönelik geliştirilen bir entegrasyon hareketidir. Bölgenin kendine özgü dinamikleri de entegrasyon sürecine etki ederken, MERCOSUR, bölgeselciliğin bir güç oluşturma stratejisi olma özelliğine uygundur.

3.7.1 MERCOSUR ülkelerine bakış

200 milyon nüfusu kapsayan MERCOSUR' a LA'da imalat sanayi yoğun, tarım alanında önemli ihracatçı ve ithalatçı konumunda olan ülkeler dahildir. Bölge, Güney Amerika'nın GSYİH'sının %75'ni, nüfusun %60'ını ve de alan olarak

---

¹⁰² Bouzas, R. Da Motta Veiga, P. and R.Torrent, (2002), In depth analysis of MERCOSUR, Integration, Its Perspectives and the Effects Thereof On the Market Access of EU Goods, Services and Investments, (çevirimiçi) <http://mkacadb.eu.int/study/studies/32.doc>, p.129, 20.06.2007.

%65'ini kapsamaktadır. MERCOSUR alanı AB'den 4 kat daha fazladır. Bununla birlikte, MERCOSUR piyasası Fransa GSYİH'nın yaklaşık yarısı kadardır(1991 verilerine göre).¹⁰³

Ekte de görüleceği üzere Brezilya ekonomisinin gerek nüfusu gerekse GSMH bakımından büyüklüğü diğerleri arasındaki farkın oldukça yüksek olmasını beraberinde getirmektedir. Brezilya, MERCOSUR'un GSMH'sının %70'ini kapsamaktadır.¹⁰⁴ İkinci büyüklükte olan Arjantin ile Brezilya arasındaki ilişkiler, özellikle Brezilya ekonomisinin koşulları MERCOSUR'un içeriği ve geleceğinde belirleyen olabilecek güçtedir. Arjantin'in ihraç ürünlerinin %31'i, Uruguay'ın %34'ü ve Paraguay'ın %38'i Brezilya ile yapılmaktadır. Brezilya ekonomisinin büyüklüğü, MERCOSUR'un OGT oranının belirlenmesinde Brezilya'nın etkinliğini artıran bir faktördür.¹⁰⁵ MERCOSUR ülkeleri arasında eşitsizlikler oldukça fazladır.

Brezilya ekonomisi Arjantin ekonomisinin 3 katı büyüklüğündedir. Brezilya'da ihracat imalat ve sermaye yoğun mallarda, Arjantin'de ise ilksel ve yarı işlenmiş ve hafif imalat sanayi ağırlıklı mallar üzerine yoğunlaşmaktadır. Paraguay ve de Uruguay tarihsel olarak Brezilya ve Arjantin ekonomilerinin etkisi altındadır. Paraguay'da tarım-sanayi üretimi doğrudan yatırımlar aracılığıyla çok uluslu şirketler üzerinden gerçekleşmektedir. Uruguay'da ise sığır ve yün gibi ilksel ürünler üzerine yoğunlaşan bir ekonomik yapı söz konusudur. Bu ülkelere özellikle 1980 sonrası dönemde ticari serbestleşme ile birlikte yoğun bir şekilde yabancı sermaye akımları gerçekleşmiştir.

---

¹⁰³ Marcelo Olarreaga, Isidro Soloaga, "Endogenous Tariff Formation: The Case of MERCOSUR", **The World Bank Economic Review**, Vol. 12 No: 2, May 1998, p. 298.

¹⁰⁴ Afonso Bevilaqua, Marcelo Catena, Ernesto Talvi, "Integration, Interdependence and Regional Goods: An Application to Mercosur", Ceres Documents De Trabajo, (Çevrimiçi) http://www.ceres-uy.org/investigacion/documentos/007_Integration_Interdependence_and_Regional_Goods.pdf, 27.07.2007.

¹⁰⁵ Olarreaga, Soloaga, **a.g.e**, p. 305.

3.7.1.1 MERCOSUR’u hazırlayan koşullar

MERCOSUR’un bir ortak pazar projesi olarak yola çıkmasının arka planında yatan neden ve gelişmelere bakıldığında iktisadi olguların yerine siyasi olguların ön plana çıktığı görülmektedir. Ticari serbestleşmenin, MERCOSUR süreci açısından itici bir güç olduğu şüphe götürmezken, siyasi tercihlerin belirleyen olduğu görülmektedir. MERCOSUR’u iktisadi bir entegrasyon olarak tanımlamanın eksik olacağı, siyasi kurumsal etkilerin belirleyiciliği üzerinde durulmaktadır.¹⁰⁶ MERCOSUR’u hazırlayan koşulları tanımlamak açısından aşağıdaki olguları dikkate almak gerekmektedir.

- a) Soğuk Savaş sonrası dönem.
- b) AB projesinin bir entegrasyon hareketi olarak “başarısı”.
- c) Uruguay Round’un ardından ticari serbestleşme karşısında GOÜ’in konumları, GOÜ’ler olarak müzakerelere katılmaları.
- d) ABD’nin kıtaya yönelik politik tercihleri (1990 EAI- Amerika İnsiyatifi için) girişimi ve ardından 1994’te FTTA projesi ile NAFTA’nın gündeme gelişi).
- e) Arjantin-Brezilya arasındaki ilişki (her iki ülkenin 1980 sonrası siyasi koşulları ve ikili ilişkileri geliştirme isteği).
- f) Bölgeselleşme hareketlerinin kazandığı ivme.

Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde dünyadaki gelişmelerin Amerika kıtasına yansımaları ve neo-liberal politikaların kıtadaki sonuçlarına dair gelişmeler MERCOSUR’un ortaya çıkış koşullarında belirleyen olurken,¹⁰⁷ bugünkü önemini artırmaktadır.

Soğuk savaş döneminin sona ermesi ABD’nin bölgeye yönelik politikalarının yeniden belirlenmesine yol açarken, LA’da askeri rejimlerin yerini “demokratikleşme” sürecine bıraktığı gözlemlenmektedir. SSCB’nin ortadan

¹⁰⁶ Monica Hirst, “Mercosur’s complex political agenda”, **MERCOSUR: Regional Integration World Markets**, ed. by Riordan Roett, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1999, p. 35.

¹⁰⁷ Michael Mecham, “Mercosur: A Failing Development Project?”, **International Affairs**, 79 (2), 2003, p. 369.

kalkması, inter-Amerikan sisteminin yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirmiştir. ABD bölgedeki ülkelerle daha güçlü ittifak ilişkileri kurma eğilimine girerken, NAFTA ve FTTA'nın altyapısını güçlendirmeyi hedeflemektedir.

MERCOSUR'u bölgenin ABD'ye karşı duruşu olarak da değerlendiren yaklaşımlar mevcuttur. Ancak aşağıda da ayrıntılı olarak ortaya koyacağımız sonuçlar ve öncelikle MERCOSUR'un temelleri, alternatif bir entegrasyon hareketi olarak değerlendirilmeyeceğini göstermektedir. Amerika kıtasında ABD öncülüğünde NAFTA'nın ortaya çıkışı, FTTA projesinin gündemde oluşu, 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar, LA ülkelerinde uygulanan IMF politikaların iktisadi krizler ile sonuçlanması, ticari serbestleşmenin sonuçları ve halkın beklentileri entegrasyon sürecine yansımıştır. Ancak MERCOSUR daha bu gelişmeler karşısında bir güç odağı olma amacı ile yola çıkmıştır.

3.7.1.2 Arjantin ve Brezilya'nın konumu ve ikili ilişkiler

Arjantin ve Brezilya LA'nın en borçlu ülkeleri arasında yer alırken, 1980'lerde yaşanan durgunluğu aşmada IMF tarafından uyarılan ticaretin serbestleşmesi politikalarını uygulama yolunu tercih etmiştir. Sanayileşme politikalarının başarısızlığı, ağır borç yükü, sermaye kaçışları, kur devalüasyonu, askeri rejimlerin inandırıcılığını yitirmesi gibi koşulların ardından her iki ülkenin hükümetleri soğuk savaş sonrası döneme bölgesel ilişkileri güçlendirerek uyum sağlamayı hedeflemektedir. 1973 petrol krizi ve 1980 borç krizinin, bölge içi ticareti azaltan bir etki yaratmış, 1980-1985 arasında Arjantin ve Brezilya'nın ikili ticareti yarı yarıya inmiştir.

Arjantin ve Brezilya, Asuncion Anlaşması'na zemin hazırlayan bir dizi işbirliği anlaşmalarına bu süreçte imza atmıştır. 1986 yılında, Arjantin ve Brezilya arasında ABEIP (Arjantin-Brezilya Ekonomik Entegrasyon Paketi) anlaşması imzalanırken, MERCOSUR'un ilk temelleri de atılmış oldu. 1989 yılında ise Entegrasyon İşbirliği ve Kalkınma Anlaşması (**Treaty of Integration Cooperation**

and Development) ile yüzyılın sonunda serbest ticaret bölgesini oluşturulmasını öngören anlaşma imzalandı. Arjantin ve Brezilya arasında imzalanan ikili anlaşmaya ABEIP'e göre, sermaye malları arasında ticaretin serbestleşmesi kabul edildi. Buna göre, sermaye malları, gıda, teknolojik işbirliği, demir çelik, nükleer ve otomotiv sanayinin desteklenmesi sağlanmıştır.¹⁰⁸ ABEIP, ekonomik ve politik işbirliği için resmi bir program anlamına geliyordu. Entegrasyon İşbirliği ve Kalkınma Anlaşması ile 10 yılda iki ülke arasında ortak pazar oluşturulması hedefi belirlendi. Daha sonra 1990'da Brezilya ve Arjantin Buenos Aires Anlaşmasını imzaladı, böylelikle 1995'te ortak pazarın gündeme geleceği onaylanmış olurken, "MERCOSUR" ile sektörel anlaşmadan bölgesel anlaşmalara dönüş söz konusu olmuştur.

Hirst (1992) Menem ve Mello hükümetleri için serbest piyasa ekonomisi temel politika olurken, entegrasyonun dış politikanın bir parçası olarak da ele alındığını vurgulanmaktadır.¹⁰⁹ Haziran 1990'da Menem ve Mello Buenos Aires Anlaşmasını imzalarken, 1994 sonunda ortak pazar oluşturulmasını kabul ettiler.

Her iki ülkenin yakınlaşması askeri-güvenlik başlığında; nükleer enerjinin barışçıl amaçlar için kullanılacağına yönelik anlaşmalar imzalanması şeklinde gerçekleşti. Bu süreçte Arjantin ve Brezilya arasında her iki ülkede nükleer silahlara yasaklanma getirilmesi ile ilgili anlaşmalar yapmaları da dikkat çekmektedir. Buna, 1997 Rio Deklarasyonu ile her iki ülke arasında stratejik ittifak yaratılması kararı da eklendi.

Bu gelişmeler doğrultusunda MERCOSUR'un öncü anlaşmalarının siyasi kaygıları merkeze alan iktisadi işbirliği anlaşmaları olduğu görülürken, siyasi kaygıların bir bileşeni olarak askeri-güvenlik başlıklarında işbirliğini onaylayarak MERCOSUR sürecini ilerlettikleri görülmektedir.

---

¹⁰⁸Luigi Manzetti, The Political Economy of MERCOSUR, **Journal of InterAmerican Studies and World Affairs**, Vol. 35, No.4 (Winter 1993-1994), p.103.

¹⁰⁹ Manzetti, **a.g e.** p.104.

Siyasi olarak ABEIP programı, askeri rejimlerin ardından ülkelerin siyasi rejimlerini güçlendirmenin bir aracı olarak da değerlendirilmektedir. Sektörel bazda iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişimini önemseyen, sermaye malları, tarım ve otomotiv sektörü gibi başlıklarda ikili işbirliğini geliştiren bir içeriğe sahiptir.¹¹⁰

Ancak bu ülkelerin yaşadığı borç krizi ve de makro ekonomi politikaların uyarlanmasında yaşanan kısıtlar uygulama sürecini aksatmıştır. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ticarete artış gerçekleşmiştir. İkili ticaret 1985'te 10167 ABD doları iken 1989'da 1669,0 ABD doları olarak gerçekleşmiştir.¹¹¹ Arjantin'in Brezilya'ya ihracatı 1985'te %5.8 iken 1990'da %11.4'e yükselmiş, Brezilya'nın Arjantin'e ihracatı ise pek değişmemiştir. Sermaye malları arasında ikili ticaret yavaşça artarken, bunun 1980'ler düzeyine ulaşmadığı görülmektedir.

Brezilya'nın MERCOSUR'u destekleme nedeni Pedro da Motta Velga tarafından ithalat ile rekabet eden sektörlerin ihracatçı sektöre göre ağırlığı olması ve rekabet eden bir sanayi politikası istemesi, bölgesel bir güç olabilme yönünde bir dış politikanın oluşturulması, kalkınmacı bir politika izlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Arjantia ise entegrasyondaki esas nedenlerinden birini ihracatçı sektörlerin yeni pazar şartları elde etme isteği ile bağlantılandırmıştır.¹¹² 1990-1994 tarihleri arasında Brezilya için ticari liberalizasyon politikası esas hedeflerden biri olurken, 1994'ten sonra Brezilya'nın entegrasyon sürecine hız verdiği görülüyor. Bunun nedenleri daha çok makro ekonomi politikaları ile bağlantılıdır. MERCOSUR'un Brezilya için öneminde ise özellikle siyasi dinamikler belirleyendir. Ulusal kalkınmacı görüşün Brezilya'nın müzakere sürecinde ağırlığı olduğu ve de FTTA müzakere sürecine etki yaptığı belirtilmektedir. Özellikle de bölgesel bir güç olarak FTTA müzakere sürecine katkı sunma eğilimi söz konusudur.

---

¹¹⁰ A.e., p.115.

¹¹¹ Jeffrey Cason, "On the road to Southern Cone Economic Integration", **Journal of Interamerican Studies**, 2000, p.27.

¹¹² Pedro da Motta Veiga, "Brazil in Mercosur: Reciprocal Influence", **Mercosur: Regional Integration World Markets**, Edt. by Riordan Roett, Washington D.C., Lynne Rienner Publishers, 1999, p.27.

3.7.2 MERCOSUR'a dair yaklaşımlar

MERCOSUR, yukarıda belirtilen olgular üzerinden şekillenmiştir. Geleneksel EET ile açık bölgeselcilik tanımları çerçevesinde ele almaya çalışılırken özellikle AB ile karşılaştırılması da söz konusudur. LA kökenli çalışmalarda kalkınmacı bakış açısı yerine MERCOSUR'un ulusal beklentilere ne kadar yanıt verebileceğini tanımlama çabası gözlemlenmektedir. MERCOSUR'un ortaya çıkışı, ECLA'nın politikaları ile örtüşürken, IBRD ve Dünya Bankası MERCOSUR'a yönelik çalışmalar yapmaktadır. ECLA ve IBRD bölgedeki ticari serbestleşmenin önemi üzerinde dururken, DB bölgedeki ve genelde bölgesel hareketlerin iktisadi etkileri üzerinde durmaktadır.

MERCOSUR Latin Amerika'daki geçmiş entegrasyon deneyimleri karşılaştırıldığında en başarılı entegrasyon süreci olarak tanımlanmaktadır¹¹³ (Campbell 1999, Kaltenhaler and Mora 2002, Roett 1999, Sarney 2000). Lafer (2001) MERCOSUR'un bir kaderden dolayı değil de tercihden dolayı ortaya çıktığını belirtmektedir. Silva (2004), Güney Amerika entegrasyonunu tarihimizdeki siyasi kararlar arasında başlıcalarından biri olarak tanımlanmıştır.¹¹⁴

J. Cason MERCOSUR'u devlet öncülüğünde şekillenen bir entegrasyon olarak tanımlamaktadır. Bu sürece teknisyenlerin ve bürokratların ikna olmamasına rağmen siyasetçilerin öncülük ettiğini belirtmiştir. Entegrasyon süreci yukarıdan aşağıya doğru başlayan, devletin demokrasiyi konsolide etme aracı olarak görülmüştür. Cason'a göre MERCOSUR öncelikle Brezilya'nın stratejik politikaları ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Bununla birlikte, MERCOSUR müzakereleri sürecine sonrasında sermaye temsilcileri de katılmıştır.¹¹⁵

---

¹¹³ Andrés Malamud, "MERCOSUR turns 15: Between Rising Rhetoric and Declining Achievement", **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 18, Number 3, October 2005, p.422.

¹¹⁴ A.e.,

¹¹⁵ Jeffrey Cason, "On the road to Southern Cone Economic Integration", **Journal of Interamerican Studies**, 2000, p.35.

Manzetti¹¹⁶ ise MERCOSUR’u devlet yönelimli bir birlik olarak tanımlarken, sanayi ve tarım çıkar gruplarının belirleyen olmadığını ileri sürmektedir. MERCOSUR Derinleşen ekonomik krizin ardından bölge olarak dünya ticaretinde marjinal bir rol almama endişesine karşı geliştirilen bir projedir.¹¹⁷

Almeida (2006)¹¹⁸ ise MERCOSUR’u iki ülkenin de siyasi tercihleri sonucunda ikili entegrasyonu zenginleştirmelerinin sonucu olarak görmektedir. Entegrasyonu askeri darbelere karşı bir önlem, bir garanti olarak tanımlamakta ve demokrasiye geçiş sürecinin bir parçası olarak görmektedir. MERCOSUR anlaşmasına imza atılması bölgeye istikrar getirmenin bir adımı olarak da görülmektedir.

Bouzas (1992), MERCOSUR’u dünya ekonomisindeki yerli rekabetin artırılmasını yeni piyasalara giriş ve ticaretteki müzakere gücünü artırma girişimi olarak değerlendirmiştir. MERCOSUR, bölgeselleşme örneği olarak ekonomik etkilerin ortak dış politika oluşturulmasından daha etkili görünüyor.¹¹⁹

MERCOSUR ülkeleri Latin Amerika’da bölgesel entegrasyona askeri rejimlerin ardından bir demokratikleşme süreci olarak bakmışlardır. İktisadi krizlerin ardından bölgesel entegrasyon yeni bir çıkış olarak da görülmektedir. Makroekonomik istikrarsızlığa rağmen soğuk savaş sonrası dönemin koşulları entegrasyon sürecini hızlandırmıştır.

Pena (1995) MERCOSUR ülkelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin piyasa ve kaynak paylaşımının “kazan-kazan” durumu ile alakalı olduğunu belirtmiştir. MERCOSUR’da neo-liberalizm doğrultusundaki iktisadi yön ile birlikte siyasi içerik teşvik edilmiştir.¹²⁰

---

¹¹⁶ Manzetti **a.g.e.** p.115.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 110.

¹¹⁸ Meham, Michael, “Mercosur: A Failing Development Project?”, **International Affairs**, 79 (2), 2003, p. 376.

¹¹⁹ Monica Hirst, “Mercosur’s Complex Political Agenda”, **MERCOSUR Regional Integration, World Markets**, Edt. by, Riordan Rioett, Lynne Publishers, London, p. 37.

¹²⁰ Cason, **a.g.e.**, p. 38.

Molls (1993), MERCOSUR üye ülkelerinin ticaret müzakerelerinde pazarlık gücünü artırmaya yönelik hareket etti. Latin Amerika'daki entegrasyon deneyimlerinin başarısızlığında AB'ye benzer şekilde ekonomi hedeflerini yönlendiren siyasi gündemlerin eksikliğine dikkat çekmiştir. Fakat Arjantin ile Brezilya arasında imzalanan ABEIP ve sonrasında oluşan MERCOSUR siyasi gündemin birer sonucudurlar.¹²¹ Arjantin'de Aldo Ferrer (1997, 2001), Brezilya'da Samuel Pinheiro Guimareas ve Helio Jaguaribe (2001) bu görüşü savunmaktadırlar. Siyasi bir MERCOSUR yaratma iddiasındadırlar.¹²² Uruguay Başkanı Luis Alberto Lacalle (1990-1995) ulusal bir perspektifle, MERCOSUR'a siyasi bir yaklaşım olarak bakarken bunu MERCOSUR ülkelerindeki siyasetçilerin genel eğilimi olarak da değerlendirmek mümkündür. Burada, Brezilya'nın MERCOSUR'u dış politikanın parçası olarak gördüğünü belirtmekte fayda vardır.¹²³ Alfonsin (2001) göre MERCOSUR projesi, Arjantin ve Brezilya başkanlarının iyi bir toplum yaratma iddiasını taşımaktadır.¹²⁴ Brezilya Başkanı Cardoso'ya göre (1997) MERCOSUR'un 3 temel direği var; ticaret ve ekonomi, fiziki altyapı ve enerji.

Özellikle 1995-1999 döneminde MERCOSUR'u neo-liberalizme direnmenin bir aracı olarak da değerlendirilenler vardır.¹²⁵ Bu yaklaşıma göre, MERCOSUR'un iktisadi hedeflerin ötesinde bir sosyallik hedefi vardır. MERCOSUR bir iktisadi birlik ya da stratejik bir araç olarak değil daha çok ulusötesi kimlik olarak tanımlanmakta, üyelerine küreselleşmeye karşı yaşam olanağı sağlayan bir proje olduğu ileri sürülmektedir.¹²⁶

---

¹²¹ Manzetti, **a.g.e.**, s. 109.

¹²² Malamud, **a.g.e.**, s. 425.

¹²³ **A.e.**

¹²⁴ **A.e.**, p.424.

¹²⁵ **A.e.**, p.423.

¹²⁶ **A.e.**, p. 425.

3.7.2.1 MERCOSUR'a yönelik eleştirisel yaklaşımlar

Donald G. Richard¹²⁷ Latin Amerika'daki önceki entegrasyon deneyimlerinin başarısızlığını iktisadi ve siyasi engelleri olmak üzere iki ayrı kategoride ele alırken, ülkelerin yapısal özellikleri, farklı gelişme düzeylerine sahip oluşunu iktisadi engeller arasında tanımlamıştır. Ülkeler arasındaki eşitsizlikler, iktisadi işbirliğinin sağlanması için siyasi koordinasyona sebep vermektedir. Donald G. Richards, MERCOSUR'un siyasi –iktisadi unsurlarının ortaya koymayı amaçlarken, dünya sistemi içerisinde nasıl bir konuma sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştır. MERCOSUR, Güney Amerika kıtasında bu ülkeleri dünya ekonomisi içerisinde dengeli bir konumda yerleşimini sağlamaya yönelik bir girişim olarak değerlendirmiştir. MERCOSUR'un ortaya çıkışını bağımlılık yaklaşımına dayandırarak açıklamaktadır. MERCOSUR, Brezilya'nın ABD ekonomisine karşı bir reaksiyonu olarak ortaya çıkmıştır ancak MERCOSUR ülkeleri ABD'yi izole etmek için herhangi bir girişimde bulunmamaktadır. 1980'li yıllarda ÇUŞ'lar, ulusal sermaye ve devlet arasında gerçekleşen işbirliği ile Brezilya'nın çevre ülke konumundan yarı çevre ülke konumuna geldiği ve MERCOSUR, sürecinin Brezilya ekonomisini güçlendirici bir etki yarattığını vurgulamaktadır (Paraguay ve Uruguay ekonomilerinin Brezilya ile ticareti artmıştır). Bununla birlikte MERCOSUR ABD Güney ülkelerinin liberalleşme programına katkı sunan bir süreçtir.¹²⁸

LA kökenli çalışmalarda küreselleşme sürecine yönelik eleştirilerin bir parçası olarak da MERCOSUR süreci değerlendirilmektedir. Soğuk savaşın ardından küreselleşme ile dezintegrasyon süreci yaşanırken, ÇUŞ'ların hakimiyeti ve 3. dünyanın marjinalleşmesi ortaya çıkmıştır. Buna göre MERCOSUR için, küreselleşme ile birlikte ortaya yeni küresel bir rejim ortaya çıktığı, DB, DTÖ ve IMF gibi kuruluşların yanı sıra ticari blokların da bu rejimin bir parçası olduğu vurgulanmaktadır. MERCOSUR da bunlardan biridir.¹²⁹

¹²⁷ Donald G. Richard, "Dependent Development and Regional Integration a critical examination of the Southern Cone Common Market", *Latin American Perspectives*, 1997, p.134.

¹²⁸ *A.e.*, p.148.

¹²⁹ Harris, Richard L., "Globalization and Globalism in Latin America: Contending Perspectives", *Latin American Perspectives*, Vol. 29, No. 6, Nov. 2002, p.16.

3.7.2.2 Açık bölgeselcilik

Bir entegrasyon hareketi olarak açık bölgeselcilik tanımı çerçevesinde MERCOSUR'un "derinliği" ve "genişliği" tartışılmaktadır. MERCOSUR(1992), bölgesel bir entegrasyon olarak tanınmak için GATT'a başvurdu. Açık bölgeselcilik, kalkınmanın küresel ekonomi ile birlikte ele alınması şeklinde yorumlanmaktadır.¹³⁰ Yeni bölgeselcilik LA'da Inter- Amerikan sistemine bir yanıt olarak da değerlendirilmektedir.¹³¹

MERCOSUR, entegrasyon yaklaşımında ileriye doğru önemli bir sıçrama olarak tanımlanmıştır. Farklı aşamalar tanımlaması, 1995'te ortak pazara geçiş, hedefi ve de entegrasyon hedefleri açısından farklı bir takvim izlemesi, ortak pazara geçişte ara yöntemler seçmesi nedeni ile ileri sürmektedir.¹³²

Pena (1998)¹³³ MERCOSUR'un 1995'te GB sürecine girmesinin ve de ortak pazar hedefinin DTÖ standartlarına göre açık bölgeselcilik olduğunu belirtmiştir. MERCOSUR, Avrupa deneyimini takip etmeyen farklı bir yöntemle sahiptir. Pena'ya göre MERCOSUR'un oluşum sürecinde "açık bölgeselcilik" fikri ve de Güney Amerika ülkelerinin kalkınmasına yönelik ortaklık belirleyendir. Pena, MERCOSUR'u genişleme ve derinleşme kavramları çerçevesinde sorgularken, yeni üyelerin katılımına açıklık, DTÖ ve AB ve FTAA bünyesinde yürütülen müzakereleri MERCOSUR'un derinleşmesi ve genişlemesi açısından önemli faktörler olarak tanımlamaktadır.¹³⁴

MERCOSUR, en çok kayrılan ülke (MFN) ve öncelikli tarifelerin indirimi ile gerçekleştirilen bir entegrasyon sürecidir. Geleneksel STB'de MFN indirimlerinin

---

¹³⁰ Michael Niemann, **A Spatial Approach to Regionalism in the Global Economy**, Palgrave Macmillan, 1999, p.152.

¹³¹ **A.e.**, p. 375.

¹³² Manzetti, **a.g.e.**, p. 102.

¹³³ Malamud, **a.g.e.**, p. 102.

¹³⁴ Felix Pena, Broadening and Deepening: Striking the Right Balance, **MERCOSUR Regional Integration, World Markets**, Edt. by, Riordan Rioett, Lynne Publishers, London p. 58.

olmadığı belirtilmekte, bu noktada MERCOSUR'un STB'den farkı ortaya konmaktadır. MERCOSUR için MFN'nin sifıra indirilmesi ve de 3. ülkelerin buna uygun bir indirim gitmesi durumunda dünya ticaretinin genişleyeceği ve de refahın artacağı belirtilmektedir.¹³⁵

MERCOSUR'un kurumsallaşması derinlik kazanması açısından önemsenmektedir. Genellikle AB örneği verilerek karşılaştırmalı olarak bunun derecesi yorumlanmaktadır. Buna göre AB'ye benzer şekilde ulusötesi (supranational) bir kimlik temel alınarak kurulmadır.

MERCOSUR'un derinlemesi ve genişlemesi başlığı da farklılıklar taşımaktadır. Pena, genişlemeyi (broadening) birliğe dahil olan ülkeler (sayısı, hacmi) şekilde ele alırken, derinleşme gerçekleşen ticari ilişkilerin derecesi bakımından da değerlendirilmektedir. Öncelikli ticaret anlaşmaları, ya da ortak alınan kararların sayısı ve boyutu üye ülkeler arasındaki entegrasyon derecesinin artırıcı (derinleşmeyi) bir faktördür.

3.7.3 EET açısından MERCOSUR

EET açısından değerlendirildiğinde MERCOSUR kurucu anlaşması, Asuncion Anlaşması, bir ortak pazar anlaşmasıdır(Anlaşmanın 1. maddesi bunu öngörmektedir).¹³⁶ Dört temel özgürlük olan malların, emeğin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını öngörürken, 3. ülkelere karşı ortak dış tarife uygulaması, ortak ticaret politikası hedefi söz konusudur. Makro iktisat ve sektörel politikaların uyumlaştırılması ve koordinasyonu ile dış ticaret, tarım, sanayi, hizmetler, ulaştırma ve iletişim, gümrükler, parasal vb. başlıklarda devletin koordinasyonu sağlaması üzerinde durulmaktadır.

---

¹³⁵ Antoni Estevadeordal, Goto Junich, and Raul Saez, "The new regionalism in the Americas the Case of Merocur", **Journal of Economic Integration**, Vol.16, No.2, June 2001, p. 30.

¹³⁶Icilo, "Southern Common Market (MERCOSUR) Agreement (Also Known as The Treaty of Asunción)", (Çevrimiçi) <http://www.itcilo.it/actrav/actrav-english/telearn/global/ilo/blokkit/mercoa.htm>, 2.09.2007.

Torent (2002), MERCOSUR'u tamamlanmayan GB olarak adlandırılmaktadır. MERCOSUR'da bölge dışı ticarete yüksek uyum ve serbest dolaşımın sağlanması kurallarına uyum söz konusu değildir. Etkin bir ortak dış tarife politikası uygulaması yoktur. Üye olmayanlara karşı ortak ithalat politikası uygulanmamaktadır. MERCOSUR, STB örneğine daha yakın değerlendirilmektedir. MERCOSUR'da ortak vergi politikası yokken, tarife dışı engellerin sorunu aşılammış, malların ticari serbestleşmesinin ötesine geçilmemiştir. Bununla birlikte AB'den farklı olarak MERCOSUR “**enabling clause** (yetki hükmü)” esas alınarak kurulmuştur.

Asuncion Anlaşması 4 temel mekanizmayı içermektedir.

- a) Ticaret serbestleştirme programı, 31 Aralık 1994,
- b) OGT uygulaması, 1 Ocak 1995,
- c) Makro ekonomi ve sektörel politikaların koordinasyonu,
- d) Sektör anlaşmaları bölge içi ticaretin serbestleştirilmesi programı.¹³⁷

Arjantin ve Brezilya arasında imzalanan PICE anlaşması sektörel bazda artan işbirliği, ticari liberalizasyon ve teknolojik işbirliği şeklinde gelişmiştir. PICE anlaşması LAFTA ve LAIA'nın birçok başlığını içermesi bakımından da ticari ilişkilerde sürekliliği canlı tutmaktadır.

İki ülke arasında 1989'de imzalanan iki anlaşma; Entegrasyon ve İşbirliği ve Kalkınma (**Tratado de Integración, Cooperación y Desarrollo**) ile 10 yıllık süreç içinde ortak pazarın kurulması hedeflendi.

1994 sonu itibari ile Arjantin ve Brezilya'nın karşılıklı ilkesine bağlı olarak %100'lük oranında en çok kayırılan ülke (MFN) tarife oranlarının üzerinde imtiyazlar sağlanması kararlaştırıldı. Asuncion Anlaşması, Paraguay ve Uruguay'ı da içine alarak genişledi. Ortak gümrük tarifesi uygulamasında malların %80'ine yakınına MERCOSUR ithalatında indirim sağlanması öngörüldü.

---

¹³⁷ Malamud, a.g.e., pp.422-423.

Tarife indiriminin her 6 ayda bir gerçekleşmesi, 1994 Aralık'a kadar Arjantin ve Brezilya için ortalama tarifelerin sıfıra indirilmesi öngörülmektedir. Bu tarifelerin, Uruguay ve Paraguay içinse 1995 yılında indirilmesi kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak ithalat kotaları ve miktar dışı kısıtlamaların da aşamalı olarak azaltılması hedeflenmektedir. 1993'te 1991'e oranla ülkeler arasındaki tarifeler %75 oranında daha düşük gerçekleşmiştir. 1992 yılında Başkanlar Zirvesinde alınan bir karar ile tarifelerin 0-20% arasında olması (belli ürünlerin bunun dışında tutulması) bu hedefin, 1 Ocak 1995'e kadar gerçekleştirilmesi kararı alındı.

Aşamalı olarak OGT'ye geçişi öngören MERCOSUR'da OGT korumacı bir anlayış yerine bölge ülkelerinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artıracak bir şekilde belirlendi. MERCOSUR, Malamud'a göre, serbest faktör mobilitesi ve ölçek etkisini kuran bir ortak gümrük tarifesi hedefi söz konusu değildir.

Ticaret alanındaki hukuki itilafları çözmek için kurumsal bir çerçevenin oluşturulması ve de devletlerarasında politikaların koordinasyonu amacı ile MERCOSUR'un yönetim organları da söz konusudur. Bu organların sağladığı kurumsallaşmanın entegrasyonun derecesini nasıl etkilediği tartışılmaktadır. Quero Protokolü (Aralık 1994) MERCOSUR için geçiş döneminin tamamlanması hedefi taşırken, iktisadi entegrasyon ve kurumsal yapı esas alındı.

3.7.4 MERCOSUR entegrasyonunun aşamaları ve 3. ülkelerle ilişkiler

Bouzas, MERCOSUR tarihini 6 ayrı dönemde incelemektedir. Bu çalışmada da büyük ölçüde bu sınıflandırma temel alınacaktır. Buna göre MERCOSUR entegrasyonunun aşamalarını aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür,

a) MERCOSUR'a temel oluşturan 1985-1989 arası dönem PICE anlaşmasının imzalandığı süreç

- b) MERCOSUR'un kuruluşu, Buenos Aries Sözleşmesi ve Asuncion Anlaşması 1990-1991
- c) Gümrük birliğine geçiş süreci (1991-1994)
- d) MERCOSUR'un paradoksal altın dönemi (1995-1997)
- e) Anlaşmazlıklar (1998-2000)
- f) MERCOSUR 2001 -? ¹³⁸

1991 yılına kadar olan süreçte (a) ve (b) iki ülke arasında gerçekleşen ticari serbestleşme hedefine yönelik ticari anlaşmaların MERCOSUR'un iktisadi entegrasyon sürecinin ilk çıkış noktası oluşturduğunu yukarıda da belirtmiştik. GB'ne geçiş süreci ve sonraki aşamalarda ise makro iktisadi sorunlar ve belli sektörlere yönelik politikaların uyumlaştırılmaması gibi sorunlar, Asuncion Anlaşması ile belirlenen takvimin gerisine düşülmesine yol açmıştır.

3.7.4.1 1991-1994 dönemi

1991-1994 döneminin en çarpıcı gelişmesi bölge içi ticaretin oranında gerçekleşen artış olmuştur. 1994 yılında bölge içi ticaret, dış ticaretin %19'unu kapsarken bu oran 1991'de sadece %8 düzeyinde gerçekleşti. 1991 ile 1994 yılları arasında bölge içi ticarete Brezilya'nın ihracatı %37 diğer ülkelere ise %11 oranında arttı. Firmalar arasında işbirliğinin artırılması, "joint ventures" oluşumu hızlandırmıştır. 1991'de bölge içi ticaret MERCOSUR'da %8'den 1996'da %21'e ulaştı.¹³⁹ OGT, Aralık 94 itibari ile uygulanırken, ağırlıklı olarak Brezilya'nın tarife yapısına göre şekillendi. Aralık 1994 'te imzalanan Quero Protokolü ile geçiş dönemi tamamlanırken elde edilen sonuçlar da değerlendirilmiştir.

1 Ocak 1995'te GB yürürlüğe girerken, ortak dış tarifeler sermaye malları, bilgisayar ve telekomünikasyon sektörü için uygulanmadı. Arjantin'de bilgisayar

---

¹³⁸ Bouzas, Veiga, Torrent, (2002), **a.g.e.**, p.11.

¹³⁹ Lia Valls Pereira, "Toward the Common Market of the South: MERCOSUR's Origins, Evolution, and Challenges", **MERCOSUR: Regional Integration World Markets**, Edt. By. Riordan Roett, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1999, p.7.

üretimi olmadığından Arjantin sermaye malları ve bilgisayar üzerine sıfır tarife uygulamasını gündemine aldı. Arjantin ithalat tarifelerinin kaldırılmasına rağmen, yerli sanayiye koruma eğilimindedir. Brezilya ise MERCOSUR'da en büyük bilgisayar ve sermaye malı üreticisi olarak sıfır tarife uygulamasını kabul etmemektedir. Çözüm, bu başlıklarda ortak gümrük tarifesi uygulanmasının ertelenmesi olmuştur.¹⁴⁰ Sonrasında ise, 2001'de sermaye malları %14 oranında ortalama tarife oranı uygulanması bilgisayar ve telekomünikasyon içinse ortalama tarifinin 2006 'da % 16 oranında gerçekleşmesi belirlenmiştir.

Bölge içi serbest ticaret rejimi dışında kalan mallar içinse OGT uygulamasının 1 Ocak 1999'da tamamlanması (Brezilya ve Arjantin için 1999 diğer ülkeler içinse bundan 1 yıl sonra) kabul edilmiştir.

Quero Protokolüne göre otomotiv ve şeker sanayi de özerk düzenlemelere tabidir. Bu süre zarfında yatırımları içeren iki anlaşma imzalanmıştır. MERCOSUR'da Yatırımların Karşılıklı Teşviki Anlaşması (**For the Promotion and Mutual Protection of Investments**, Aralık 1993) ile bölgedeki yatırımların artırılması hedeflendi. Ağustos 1994'te ise üye olmayan ülkelere yönelik yatırım protokolü onaylandı.

MERCOSUR İkinci Zirvesi (Montevideo, Uruguay) Aralık 1992'de yapıldı. Arjantin'in yerli sanayini ucuz Brezilya ithal mallarından korumak için istatistiksel vergi koyması (%3'ten %10'a), Brezilya ekonomisindeki durgunluk MERCOSUR'un geleceği hakkındaki belirsizliği artıran unsurlar oldu. Buna rağmen Aralık 1995'te ortak pazar oluşturulması kabul edildi. Yine, ortak dış tarifelerin alt gruplara bağlı olarak % 0-20 arasında değişmesi öngörüldü.

MERCOSUR 3. Zirvesi (Asuncion), 1993 Temmuz'da, ortak dış tarife uygulamasında başarısızlık tesbiti ile tarife indirimleri bir ileriye 6 ay sonrasına ertelendi.

---

¹⁴⁰ A.e., p.11.

MERCOSUR 1992’de bölgesel bir entegrasyon olarak tanınmak için GATT’a başvurdu. AB¹⁴¹ ile kurumlar arası bir anlaşma imzalandı ve kurumsal destek ile teknik yardım ve personel yetiştirilmesi kararlaştırıldı. 1993’te ise ABD ile bir tartışma süreci başlatarak MERCOSUR ile NAFTA arasındaki işbirliği koşullarının gündeme aldı.

3.7.4.2 1995-1997

1994’te Meksika’da kriz ve Brezilya’nın IMF istikrar programını uygulaması bölge ekonomisini etkilerken, bu Arjantin’in ihracatının artmasını da beraberinde getirmiştir. Brezilya’da uygulanan makro istikrar programı aynı zamanda yabancı yatırımları artıran bir etki yaratmıştır. Bu dönemde Arjantin ve Brezilya’ya yabancı yatırımların arttığı görülmekte, MERCOSUR sürecinin yatırımlara etkisi şeklinde de değerlendirilmektedir. Bu dönemde politikaların koordinasyonu başlığında ise ilerlemenin yavaş gerçekleştiği görülmektedir.

Çok uluslu şirketlerin bölgesel yeniden yapılanması politikasının bir parçası olarak, motorlu araçlar, gıda, kimyasallar, finansal hizmetler ve telekomünikasyon

---

¹⁴¹ MERCOSUR-AB arasındaki ikili görüşmeler 2001 yılında başladı. MERCOSUR süreci ile birlikte AB ülkelerinin ihracatının ABD’ye oranla daha fazla artma eğilimindedir. AB’nin ithalat ve ihracat verileri dikkate alındığında MERCOSUR’un payı %3 civarındadır (1996). Ancak MERCOSUR ülkeleri için AB en önemli ticaret partnerlerinden biridir. İhracatın %20’si, ithalatın %29’u AB ülkelerine yapılmaktadır. MERCOSUR’a 1996 yılında gelen DYY dünya toplamının %17’si civarındadır. DYY içerisinde AB ülkelerinin payı da giderek artmaktadır. Hizmetlerin serbestleştirilmesi süreci ile birlikte AB’nin bölgeye yönelik ilgisi artmıştır. Bu alana yönelik yatırımları hedeflemektedir. Diğer yandan AB için MERCOSUR ile ilişkiler LA’daki Pazar payını artırma girişimidir. DOHA, görüşmelerinde AB ile MERCOSUR ülkeleri arasında tarım müzakereleri başlığında görüş farklılığı ortaya çıkmıştır. AB’nin tarım politikasından MERCOSUR politikaları olumsuz etkilenmektedir. Bununla birlikte AB ile MERCOSUR arasında STB oluşturulması gündemdir. Gerçekleşmesi durumunda, iki blok arasında gerçekleşecek olan ilk STB olma özelliğine de sahip olacaktır. (bkz. Çevrimiçi)

http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/background_doc/template_paper6.htm,

http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/background_doc/template_paper7.htm,

Susan Kaufman Purcell, Simon Françoise, **Europe and Latin America in the World Economy**, Lynne Rienner Publisher, 1995.

başlığında gerçekleşmiştir. Ancak politikaların koordinasyonu başlığında ilerleme yavaş kalmıştır.¹⁴²

1995 yılında MERCOSUR üyeleri Gündem 2000 (Agenda 2000) başlığında orta vadeli bir program belirlediler. Bu MERCOSUR'un entegrasyon deneyimi olarak başarısına ve sürekliliğine dair şüphelerin giderilmesi anlamına da geldi.

Gündem 2000 ile hizmet ticaretinde serbestleşme dahil olmak üzere, kamu harcamaları ve vergilerin uyumlaştırılması başlıklarında hedefler belirlendi bunlar gümrük birliğinin "derinleşmesi" amacı ile gündeme getirildi.

1995- 1997 MERCOSUR için altın yıllar olarak da ifade edilirken bu tarihler arasında Şili ve Bolviya arasında iki ayrı serbest ticaret anlaşması imzalandı. Diğer yandan FTTA'ya tek bir giriş için yürütülen müzakereler yürütülmeye başlandı. Buna rağmen ulusal düzeyde MERCOSUR'un gerekli düzenlemeleri yapmakta başarılı olamadığı görülmektedir. Sanayi ve vergilendirme ve teşvik politikalarında ülkeler arasında yürütülen müzakereler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1994'te imzalanan NAFTA ile iki gelişmiş ülke ile bir gelişmekte olan ülke ilk kez bir serbest ticaret bölgesi anlaşması imzalamış oldu.¹⁴³ ABD, Kanada ve Meksika arasında gerçekleştirilen bu anlaşma ABD'nin 1990'lı yıllarda ticarete serbestleşme sürecine karşı geliştirdiği yanıt olarak da tanımlanabilir. NAFTA aynı zamanda ABD'nin LA ülkeleri ile olan pazar payını AB ve diğerlerine kaptırmama girişimini de içermektedir. NAFTA aracılığıyla kurulan hegemonyanın tüm Amerika kıtasına yayılabilmesi hedeflenmektedir.

1994 yılında gerçekleştirilen Miami Zirvesi ile FTTA'nın (Amerika için Serbest Ticaret Anlaşması) 2005 yılında yaşama geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Küba dışında 34 Amerika ülkesini kapsayacak olan bu proje doğrultusunda ABD ile diğer

---

¹⁴² Bouzas, a.g.e, p. 15.

¹⁴³ M. Teubal, **Regional Integration Process in Latin America, Argentina and MERCOSUR**, (edt) **Regionalization and Globalization in the Modern World Economy**, Routledge, New York and London, 1998, p.231.

lkeler arasında ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalanması kararlaştırılmıştır. Bugün çok daha farklı boyutlarda gelişen bu süreç ABD lehinde diğer ülkelerin ticarete serbestleşme sağlaması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Pentagon, Washington, ÇUŞ'lar ortaklaştıkları nokta olarak FTTA projesinin ortaya atıldığı, ticaretin serbestleşmesinin ötesinde ABD egemenliğinin artırılmasını hedeflendiği ileri sürülmektedir.

ABD'nin 8 bölge ülkesiyle FTTA imzalarken bu ülkeler arasında Kanada, Meksika, Şili, Kosta Rika ve Dominik Cumhuriyeti dışında Orta Amerika lkeleri yer almaktadır. MERCOSUR lkeleri henüz FTTA'ya dahil olmamıştır.

Bu dönemde Arjantin ile Brezilya arasındaki anlaşmazlıklar da dikkat çekerken bunun entegrasyon sürecinin belirlenen hedeflerini olumsuz etkilediği görülmektedir.

“zel sektörler” olan Şeker ve motorlu araçlar başlığında herhangi bir ilerleme kaydedilmedi ya da tarife dışı engellerin kaldırılmasında ilerleme sağlanamadı.

evre, tüketicilerin korunması, teknik kurallar ve diğer başlıklarda DT kurlarının da dikkate alan kurallar uygulandı. 3. lkelerle olan ithalatta DT kurallarının uygulanması onaylandı. 2000 yılında otomotivi içeren bir anlaşma imzalanması da gündemde.

1993 yılında Brezilya SAFTA(Güney Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) nerisinde bulunuyor bu da FTTA karşı ulusal pazarlık gücünün artırılmasına yönelik bir girişim olarak kabul ediliyor.

Şili ile Haziran 1996 'da Bolivya ile Aralık 1996' da anlaşmalar imzalandı. ABD FTTA için ülke bazında anlaşmalar imzalamak isterken Brezilya bölgesel düzeyde imzalanmasının önerdi bu Denver (1995) bakanlar zirvesinde onaylandı.

Makro politikaları uyumlaştırılması noktasında belirsizlikler diğer yandan MERCOSUR'un dış gündemine dair belirsizlik 95 sonrası dönemde söz konusu.

1996 yılında MERCOSUR ihracatının önemli bir kısmı % 23.4 'ü, AB'ye¹⁴⁴, %28'i ALADI ülkelerine, %15.8 Kuzey Amerika, %16.8 Asya ülkelerine gerçekleşti. MERCOSUR ticaretinde Brezilya ihracatı toplam ihracatın %63.6'sını, Arjantin ise %31.5'ini içermektedir

MERCOSUR'un motor ülkesi olan Brezilya en büyük MERCOSUR ülkesi olarak, toplam dış ticaretinin sadece %15'ini bölge içi ticaret olarak gerçekleştirmektedir. Buna rağmen 1996 verileri itibari ile Arjantin %33, Uruguay %50, Paraguay % 63 olarak gerçekleştirmiştir. Bu da Brezilya'nın ulusal politikalar oluşturmasında isteksiz kalmasını bir nedeni olarak Bouzas tarafından ileri sürülmektedir. Brezilya Arjantin ile dış politika konularında farklı bir noktada dururken, bölgesel işbirliği kazançları konusunda daha farklı düşünebilmektedir. Örneğin o dönemde başlayan FTTA görüşmelerine karşı Brezilya istekli durmazken, MERCOSUR'un altın dönemi düzenleme ve kredibilite krizine yol açtı.

3.7.4.3 1998 – 2000

Asya krizi MERCOSUR ülkelerinin dış ticaretini etkilemesi bakımından entegrasyon sürecinde bir başka olumsuzluk olmuştur. Diğer yandan "LAIA" ülkeleri ile yürütülen müzakereler de tıkanmıştır. Meksika ile anlaşma sağlanamazken, bu tür anlaşmalar üzerine oluşan ikili ayrıcalıklı anlaşmalar ortak dış tarife uygulamasına yeni "ihlaller (**perforations**)" ekledi.

Hizmet ticareti protokolü 1997 yılında imzalandı. Bu GATS'a dahil olan başlıkların 3 yıl önce erkenden uygulanması anlamına geliyordu.

---

¹⁴⁴ European Commission, "External Relations - What are the economic advantages to the EU of a free trade agreement with mercosur?", (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/background_doc/template_paper4.htm, 2 Mayıs 2007.

1999 yılında Brezilya para birimi Real'deki keskin devalüasyon Arjantin ve Brezilya'nın makro iktisadi politikalarının birleştirilmesini engellerken, bölge içi ticaret daralmış, korumacı politikalar artmıştır.

Buenos Aires anlaşmasının içeriği ise Haziran 2000'de MERCOSUR için yeniden gündeme gelirken, makro ekonomi politikalarının koordinasyonu yatırımlar, ihracat ve üretim teşvikleri ve özel gümrük rejimleri içermekte idi.

3.7.4.4 2000 sonrası için MERCOSUR

2000'li yıllarda bölgesel entegrasyonun zemini konusunda çelişkiler(ülkeler arasındaki eşitsizlikler asimetrliler) daha da açığa çıktı. 2001'in ardından ortak dış tarife uygulamaları gündeme gelirken Arjantin, sektör vergilendirmesi, ticari kazançlar, ikili döviz kuru sistemi ihracat ve ithalat sistemi gibi başlıklarda tek taraflı kararlar almak durumunda kaldı. Gümrük birliği düşüncesi bu nedenlerden dolayı sarsılmış, diğer yandan FTTA karşısındaki kafa karışıklığının da etkileri görülmeye başlanmıştır.1991 yılında ABD ile MERCOSUR arasında imzalanan "Rose Garden" Anlaşması ile 4+1 Ticaret ve yatırım danışmanlığı konseyini onayladı. ABD son yıllarda özellikle Brezilya ile iktisadi anlaşmalar yapma eğilimindedir.¹⁴⁵

2002 Arjantin hükümeti yeniden ortak dış tarife politikasının gündeme getirdi. Arjantin ve Brezilya Merkez Bankaları ikili ticaretin kolaylaştırıcı kredileri gündemine aldı. Anlaşmazlıklar için kalıcı bir kurul mahkeme oluşturuldu ve de müzakerelere yardım edecek teknik bir sekreterlik kuruldu. Askıda olan ticari

---

¹⁴⁵ Dünyanın en büyük bio-yakıt üreten iki ülkesi konumundaki Brezilya ve ABD enerji konusunda daha fazla ortaklık kurmayı düşündüklerini açıkladılar (Şubat 2007).Brezilya, MERCOSUR bloğunda yerini korurken ülkelerin serbest ticaret çerçevesinde (FTAA) olmaksızın ABD ile ikili anlaşmalar yapabileceğini ifade ediyor. Brezilya Devlet Başkanı Luiz Inacio Lula da Silva, Uruguay'ın ABD ile serbest ticaretin kapılarını açan anlaşmaya imza atmasından dolayı MERCOSUR'dan ihraç edilmek istenmesini eleştirmiş ve Uruguay'ın üyeliğinin devam etmesi için elinden geleni yapacağını dile getirmişti. ABD, Latin Amerika'nın en güçlü ekonomisine sahip Brezilya'yı kendi siyaseti çerçevesinde yönlendirmeye çalışırken, Brezilya gerek ABD gerekse Venezuela'ya eşit mesafede olmaya çalışmaktadır.

anlaşmazlıkların kaldırılması ve yeniden tanımlanması gündeme geldi. Otomotiv ticareti ile ilgili olarak Arjantin'in Brezilya'ya gümrükten muaf ihracatını artırılmasını engellemek için otomotiv ticaretine uygulanan miktar kısıtlamaları daha esnek hale getirildi. Bu yapıcı bir gelişme olarak tanımlandı.

2000'li yıllarda MERCOSUR'un 3. ülkelerle kurduğu ilişkilerin yapısında farklılıklar ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle aşağıdaki bölümlerde ALBA süreci ile birlikte ele alınacak olan gelişmeler, MERCOSUR sürecine de yeni bir ivme katmıştır. Arjantin'de Krischnner ve Brezilya'da Lula hükümetlerinin MERCOSUR çatısındaki işbirliği, "güneyin işbirliği" kavramının ön plana çıkarmıştır. Venezuela, 2006'da MERCOSUR üyeliği kabul edilmesine rağmen MERCOSUR'un serbest ticaretin ilkeleri savunmasını eleştirmektedir. Venezuela, Arjantin ve Brezilya ile 2010 yılında serbest mal ticaretine başlayacaktır. Venezuela'da ortalama tarifeler %12 iken MERCOSUR'da ortalama tarife oranı daha düşük, %10.7 şeklindedir. Venezuela'nın MERCOSUR'a dahil olması ile birlikte enerji alanındaki işbirliğinin güçleneceği beklentisi vardır. Güneyin kalkınması, IMF ve DB'ye alternatif güney bankasının¹⁴⁶ oluşturulması başlıkları da bu dönemde dillendirilmeye başlanmıştır. MERCOSUR'un anlaşma imzaladığı diğer ülkeler arasında Şili ve Bolivya yer alırken, kıta dışında Hindistan ve Güney Afrika ile imzalanan ikili anlaşmalar DTÖ bünyesinde GOÜ adına yeni bir 3'li ittifakın oluşmasını sağlamıştır. Bu süre zarfında AB ile de görüşmeler sürmektedir. MERCOSUR ülkeleri DTÖ bünyesinde Doha görüşmelerinde gelişmekte olan ülkelerin lehine tavır sergilerken, müzakerelerde dikkate alınan önemli bir özne olmuştur.

3.7.5 MERCOSUR ve kurumsallaşma

Ticaret alanındaki hukuki itilafları çözmek için kurumsal bir çerçevenin oluşturulması ve de devletler arasında politikaların koordinasyonu amacı ile MERCOSUR'un yönetim organları da söz konusudur. Bu organların sağladığı kurumsallaşmanın entegrasyonun derecesini nasıl etkilediği tartışılmaktadır.

---

¹⁴⁶ IDR'B'ye alternatif olarak Venezuela Başkanı Hugo Chavez tarafından gündeme getirilmiştir.

Pena ve Rozemberg, MERCOSUR'un yaşadığı yavaş kurumsallaşma sürecinin ihtiyaçlara göre şekillendiğini vurgulamaktadır¹⁴⁷ ancak kurumsallaşmanın hedeflerin gerisinde kaldığı düşüncesi hakimdir. Yine ortaya çıkan kurumsallaşma sürecinin AB ile karşılaştırması üzerinden yapılan değerlendirmelerde Pena ulusötesi (supranational) özelliğın gerçekleşmediğı belirtilmektedir.¹⁴⁸

Malamud ise MERCOSUR'un Başkanlar Zirvesinin belirleyiciliğine dikkat çekmektedir. MERCOSUR, hükümetlerarası bir girişim olarak değerlendirilmektedir. Hatta başkanlar arası görüşmelerin belirleyiciliğı söz konusudur bu bakımdan MERCOSUR'un, kurumsal açıdan derinliğinin zayıf olduğu savunulmaktadır.¹⁴⁹

Ortak Pazar Konseyi ve Ortak Pazar Grubu MERCOSUR'un temel kurumsal birimleridir. İlk oluşturulan kurumlar ile 1994'e kadar bir kurumsal yapı belirlenmiş, Ortak Pazar Konseyi ile Ortak Pazar Grubu oluşturulmuştur.¹⁵⁰ Ortak Pazar Konseyi kurulması ile maliye ve dış ilişkiler bakanlarının bir araya gelmesi sağlandı. Ortak Pazar Grubu, 10 ayrı alt gruba; ticaret, gümrük, teknik önlemler, parasal ve mali politikalar, kara ulaşımı, denizcilik, sanayi ve teknoloji politikaları, tarım, enerji ayrılmıştır. Temel amaçlardan biri makro ekonomi politikalarının koordinasyonu ve de sektörel bazda uygulanan politikaların ortaklaşmasıdır. Bu gruplara ait toplantılara sanayi temsilcilerinin katılımı da söz konusudur.

3.7.6 MERCOSUR'un sonuçları

MERCOSUR'un öncelikle LA'daki güney ülkeleri arasındaki ticareti artıracakğı beklentisi çok yüksektir. Yukarıda da belirtildiğı üzere, MERCOSUR ile

---

¹⁴⁷ Pena, Celina, Ricardo Rozemberg, "Mercosur: A Different Approach to the Institutional Development", Policy Paper FOCAL, (Çevrimiçi) <http://www.focal.ca/pdf/mercosur.pdf>, 6.05.2007, p.4.

¹⁴⁸ A.e., p.1.

¹⁴⁹ Andres Malamud, Philippe C. Schmitter, "The Experience of European Integration and the potential for integration in South America", IBEI Working Papers, 2007/6, ECPR Notes, (Çevrimiçi) http://www.recerat.net/bitstream/2072/4276/1/WP_IBEI_6.pdf, 8.08.2007..

¹⁵⁰ Pereira, a.g.e., p.10.

birlikte bölge içi ticarete artış söz konusudur. Bir EE deneyimi olarak MERCOSUR'un TY etkilerinin (bölge içi ticaretin katlanarak artması) daha fazla olduğu vurgulanmaktadır. 3. ülkelere karşı ise TS etkisinden söz etmek mümkündür. MERCOSUR bölge ülkelerinin dünya ekonomisine entegre olma sürecine katkı sunmuştur. Yatırım hacmindeki değişim de dikkate alınan bir diğer parametredir. Özellikle yabancı sermaye akımları artmıştır.

Tabloda da görüleceği üzere MERCOSUR ülkelerinin gerek kendi aralarında gerekse dünya ekonomisi ile ilişkilerinde entegrasyonun derecesi artmıştır.

Tablo 3.4: MERCOSUR'un Entegrasyon Derecesi¹⁵¹

Bölge	1980-90	1991-95	Değişim (%)
Dünya	1,1	13,1	12,0
MERCOSUR	2,4	24,7	22,3
Dünyanın geri kalanı	0,9	11,0	10,1

Kaynak: Olarreaga and Soloaga, "Endogenous Tariff Formation, the case of MERCOSUR", *The World Bank Economic Review*, 1998, p. 299.

3.7.6.1 Bölge içi ticaret verilerine etkileri

Bölge içi MERCOSUR ticareti, ülkelerin yaşadığı iktisadi krizlere rağmen artarken, sürekli bir artış izlemiştir. Fakat bu eşit derecede üye ülkelere yansımamıştır. Bu genişlemeden esas yararlanan ülkelerin Arjantin ve Brezilya olduğu görülmektedir. Uruguay'ın bölgesel ticaretin açıklığında bir değişiklik olmamıştır. Paraguay'da sadece ithalat tarafında değişiklik olmuştur. Bölge içi ticaret oranının daha küçük olan ülkelerde daha düşük olduğu görülmektedir. Daha büyük ekonomilerde bu oran daha yüksektir. Bu gelişmeler, MERCOSUR ülkeleri arasındaki asimetrisini göstermektedir.

¹⁵¹ Dünya Bankası tarafından yapılan bu çalışma, toplam ticaretin artış oranı ile GSYİH artış oranı arasındaki fark üzerinden belirlenmiştir.

Bununla birlikte bölge içi ticaretin toplam ihracat ve ithalat içindeki payı düşüktür. 1990 yılında MERCOSUR ülkelerinin kendi aralarında gerçekleştirdiği ticaret sadece %9 oranında gerçekleşirken, 1998’de bu oran %28’e yükselmiştir. 2000’li yıllarda yaşanan krizlerin sonucunda bu oran yeniden düşme eğilimine girmekle birlikte, 2006’nın ikinci yarısında %13.5 olarak gerçekleşmiştir.¹⁵²

Bölge içi ticarete özellikle Arjantin’in payının arttığı Brezilya’nın ise 3. ülkelerle olan ticaretin de yüksekliği dikkat çekmektedir. Brezilya bununla birlikte MERCOSUR ülkeleri arasında ticaret fazlası veren tek ülkedir.

Bölge içi ticaretin ihracat ve ithalatın farklılıklar içerdiği de görülmektedir. Bölge içi ihracatta 1986-2000 arasında %14.5 artış söz konusu olurken NAFTA ülkeleri ile ticaret %5.5’e düştü. AB içinse bu oran %4 olarak gerçekleşti. MERCOSUR’un ihracatında AB çok etkili olmazken, AB ihracatının %28’ini Brezilya ile gerçekleştirmektedir.¹⁵³

MERCOSUR bölge ticaretinin önemli bir bölümü imalat sanayinden oluşmaktadır. Bölge içi ticaret ihracatındaki artış en fazla ulaştırma araçlarında gerçekleşti. Daha büyük oran ise gıda ürünlerinde, elektrikli makinelerde, ve kağıt alanında gerçekleşmiştir. Brezilya ihracat ürünleri bu tabloyu değiştirmede önemli bir rol üstlenirken, Arjantin’in motorlu araçları ve madenleri toplam ihracattaki payı artmıştır. Motorlu araçlar 3 katına çıkarken, madenler ihracattı ise iki kat arttı (1986-1988 arası %6.6 iken 1998-2000 arası dönemde %22.2 olarak gerçekleşti) Madenlerde ise %7.1 den %15.4 e yükseldi. Paraguay’da ise bölge içi ticarete payı artan ürünler doğal kaynak kullanımı yoğun ürünler, petrol, gıda ürünleri, kürk ve deri ve kağıttır. Sanayi ürünleri, plastik ve metalarde artış olurken toplam içindeki payı düşük kalmıştır. Uruguay’da ise en büyük artış gıda alanında gerçekleşti. Madenler, kağıt ve ulaştırma araçları arttı.

---

¹⁵² Antoni Estevadeordal, Goto Junichi, Raul Saez, “The New Regionalism in the Americas: The Case of Mercosur”, **Journal of Economic Integration**, Vol.16, No.2, June 2001, p.195.

¹⁵³ Bouzas, Veiga, Torrent, a.g.e., p.25.

Kimyasallar, hayvan ürünleri, metaller, kürk ve tekstil bölge içi ticaretin ihracatında azalma gösteren ürünlerdir. Tüm MERCOSUR ülkeleri Uruguay dışında kimyasal ve metal ürünlerinde daha düşük bir paya sahiptir. Bölge içi ticaret ithalatında ise en fazla artış ulaştırma araçlarında gerçekleşti. 1986-2000 arasında özellikle Arjantin ile Brezilya arasındaki ikili ticarettten kaynaklı MERCOSUR ithalatı artış gösterdi.

Gıda ürünlerinin payı da artış gösterirken, 1986-88 arası %1.8 den, 1998-2000 arası dönemde %5.1'e yükseldi. Paraguay ve Uruguay en yüksek artış gösteren ülkeler oldular.

Bölge içi ticaret hacmindeki değişim, ülke ekonomilerinin sanayi yapısında da farklılıklar yaratmıştır. Arjantin ve Brezilya'da sermaye ve ölçek yoğun sanayiler (ulaştırma, demir-çelik (Arjantin ve Brezilya), sanayi alanında kullanılan kimyasallar, elektrikli makineler (Brezilya)). Emek yoğun sanayilerde tekstil, ayakkabı, giyim (Brezilya) sanayilerde ise düşmüştür. Paraguay ve Uruguay'da ise ülkelerin avantajlı olduğu doğal kaynaklara bağlı olan sanayilerde genişleme söz konusudur. Gıda, deri, tahta ürünleri Paraguay'da , petrol rafinerisi, gıda ürünleri ve tütün Uruguay'da genişleyen sanayiler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde sermaye ve ölçek yoğun üretimde ise düşüş yaşanmıştır.¹⁵⁴

MERCOSUR ile birlikte, bölge içinde şirket birleşmeleri ve satınalmalar yolu ile ürün farklılaşması ve endüstrinin konumlanışında farklılıkların ortaya çıktığı da görülmektedir.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ Pablo Sanguinetti, Iulia Traistru, Christian Volpe Martincus, Economic Integration and Location of Production Activities: The case of MERCOSUR, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.iadb.org/publications/search.cfm?countries=&keywords=structures&language=Spanish&resCategory=Papers&topics=CE>, 22.05.2007

¹⁵⁵ Ricardo Markwald, João Bosco, "Establishing an Industrial Policy for MERCOSUR", **MERCOSUR: Regional Integration World Markets**, ed. by Riordan Roett, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1999, p.74.

3.7.6.2 OGT ve ticaret hadlerine etkileri

Yeats (1997)¹⁵⁶, MERCOSUR bölge içi ticaretin sermaye yoğun mallarda artış gösterdiğini dikkat çekerken, aynı zamanda bu sanayilerin ülkelerin ihracatında önemli bir yapıya sahip olmadığını vurgulamaktadır. MERCOSUR’da ticareti hızlı artan ürünler üzerindeki MFN tarifesinin, bütün ithalatların ortalamasının üstünde olması MERCOSUR ülkelerine belli seçenekler sunmaktadır. MERCOSUR’da tarifeler, sanayileşmiş ülkelerin 3.ülkelerin sanayi mallarına uyguladığı tarifenin üzerindedir. 2006’da ortalama tarifelerin %11’e indirilirken MERCOSUR ülkelerinde sermaye malları, enformatik ve iletişim ürünleri bu kapsamda değildir. Ülkeler arasındaki öncelikli tarife oranları farklılıklar göstermektedir. Nominal tarife oranlarının %11 düzeyine indirilmesine rağmen efektif tarife oranlarının özellikle motorlu araçlarda, içecek ve gıdada, işlenmiş tarım ürünlerinde, çelik ürünlerinde ve plastik ürünlerinde yüksektir.¹⁵⁷

Bölge içi ve dışı ihracat arasındaki açığı en fazla Brezilya’da görülmektedir. Winters and Chang (1999,2002) Brezilya’nın üyeliği ile üye olmayan ülkelerin ithalat fiyatlarında nisbi indirime gidilmesini ele alırken, Brezilya’nın fiyatlara olan etkisini incelemiştir. Dünya ithalatında Brezilya’nın 8. sırada yer alması ithalatın nasıl etkileneceğini gündeme getirmektedir. Brezilya’nın MFN tarifelerini indirmesi ile üye olmayan ülkelerin bölgeye yönelik ihracat fiyatlarında indirime gidildiği görülmektedir.¹⁵⁸ Brezilya için bölge içi ticaret artarken bölge dışı ihracat da artmıştır. Brezilya’nın bir diğer etkisi kur fiyatlarındaki değerlenme ile birlikte bölge içi ihracatının azalması olmuştur.

---

¹⁵⁶ Alexander J. Yeats, “Does Mercosur’s trade performance raise concerns about the effects of regional trade arrangements?”, **The World Bank, Policy Research Working Paper**, 1729, 1997, p.1-2.

¹⁵⁷ Bouzas, Veiga, Torrent, **a.g.e.**, p.77

¹⁵⁸ Won Chang, L. Alan Winters, “How regional blocs affect excluded countries: the Price Effects of MERCOSUR”, **The American Economic Review**, Vol. 92, No. 4 (Sep., 2002), p. 901.

OGT ile birlikte ticaret hadleri etkisinin ne olduğunu ele alan çalışmalar mevcuttur.¹⁵⁹ Öncelikle MERCOSUR ülkelerinin döviz kurlarındaki belirsizlikler(makro iktisadi sorunlar) ticaret hadlerinin uyumlaştırılması sorununu beraberinde getirmektedir. Ancak OGT uygulamasının etkilerinin ticaret hadlerine yansıdığı görülmektedir.¹⁶⁰ MERCOSUR ülkeleri arasındaki ikili iktisadi ilişkiler de ticaret hadlerine etki eden bir diğer faktör olarak ele alınmıştır. Brezilya tarifelerin belirlenmesinde etkili olan ülke konumundadır.

3.7.6.3 Yatırımlara etkisi

Arjantin'in artan ölçek, yüksek vasıflı ve sanayi girdisi üreten sanayilerde, Brezilya ise ölçek yoğun, yüksek vasıf yoğun ve emek yoğun sanayilerde uzmanlaşmıştır. Paraguay ise tarım girdisi olan sanayilerde Uruguay'da buna ek olarak ara girdi mamül üretim alanlarında uzmanlaşmıştır.¹⁶¹

MERCOSUR ile birlikte yabancı sermaye yatırımları 1991'de 3,6 milyar ABD dolarından, 2000 yılında 44,9 milyar dolara yükseldi. DDY'lerin toplam brüt sermaye içindeki payı Arjantin'de %24,6 oranında, Uruguay'da ise %4,7 oranında gerçekleşti. MERCOSUR ülkeleri için toplam sermayenin %3,7'si iken, 2000'de %35'e yükseldi. 1990'ların yarısında Arjantin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2/3'ünü kapsamakta idi. 2000'lerde ise Brezilya'nın artışı 2/3 oranında gerçekleşti. 1996-2000 arası İspanya %30 oranında en fazla yatırım yapan ülke. ABD ikinci sıra ile %20 oranında, AB ise %60 ile en yüksek orana sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Arjantin'e en çok AB sermayesi gelirken, Brezilya ikinci sırada yer almaktadır.¹⁶²

---

¹⁵⁹ Barbosa-Filho, Nelson H., "Terms of Trade Fluctuations and Their Implications for Exchange rate coordination in Mercosur", (Çevrimiçi) <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpit/0503002.html>, 3.05.2007.

¹⁶⁰ Marcelo Olarreaga, Isidro Soloaga, Alan Winters, "What's Behind Mercosurs Common External Tariff?", **World Bank Policy Research Working Paper**, No. 2231, 1999, (Çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=217088 #PaperDownload, 7.06.2007

¹⁶¹ A.e.

¹⁶² Veriler ekte yer alan ilgili tablolardan elde edilmiştir.

Yabancı sermaye yatırımlarındaki artış MERCOSUR'un büyüme ve ticaret verilerindeki artıştan daha fazladır. 1984-1989 yılları arasında yabancı sermaye akımları %1,4 artış gösterirken, 1997-99 arası %5,9 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶³ DYY'nın GSYİH'ya oranının arttığı görülmektedir. Arjantin ve Brezilya'da ÇUŞ'ları ekonomi etkisi artmıştır. İmalat sanayi dışında özellikle hizmetler alanında artış eğilimi söz konusudur.

3.7.6.4 Büyüme ve istihdama etkisi

MERCOSUR süreci ile birlikte büyüme ve istihdam verilerinin nasıl etkilendiği pek tartışılmamakla birlikte var olan veriler, ülkeler arasındaki eşitsizliklerin süregeldiğini göstermektedir. Kişi başına gelir 2005 yılında Paraguay'da 1,288 ABD doları iken Uruguay'da 5,274 ABD doları Arjantin'de 4,799 ABD doları Brezilya'da ise 4,320 ABD dolarıdır. İşsizlik verileri en düşük ülke Paraguay (%7.6) olurken, Arjantin'de bu oran %14.8, Brezilya'da %9.8, Uruguay'da ise %12.2 'dir. İstihdam oranında MERCOSUR süreci ile birlikte değişiklik söz konusu olmamıştır.¹⁶⁴

MERCOSUR ülkelerinin toplam GSYİH'sı 1998-2002 arası dönemde %(-1.2) oranında değişirken 2003-2005 arası dönemde %5.5 oranında artmıştır. MERCOSUR ülkelerinde GSYİH oranındaki artış en fazla Arjantin'de gerçekleşmiştir.¹⁶⁵

---

¹⁶³ Daniel Chudnovsky and Andres Lopez, "The transnational corporations' strategies and foreign trade patterns in MERCOSUR countries in the 1990s", **Cambridge Journal of Economics**, 2004:28, p.635.

¹⁶⁴ ECLA verilerinden derlenmiştir.

¹⁶⁵ Antoni, Goto,Saez,a.g.e., p.119.

3.8 ALBA (Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif)

Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif (ALBA)¹⁶⁶ Latin Amerika ve Karayip halkları için alternatif bir entegrasyon modeli olarak tanımlanmaktadır. ALBA'nın ortaya çıkış koşulları ve içeriği Latin Amerika ülkelerinde oluşan entegrasyon deneyimlerinden farklılıklar içermektedir. Öncelikle ALBA geleneksel entegrasyon teorilerinden ayrılmaktadır. ALBA'nın Sosyalist Küba ile Hugo Chavez liderliğinde sürdürülen Bolivarcı devrim sürecinde olan Venezuela, tarafından ortaya atılan bir proje olması da dikkat çekicidir. 2001 yılında Küba ile Venezuela arasında imzalanan ikili anlaşmanın ardından 2004 yılında ALBA olarak adlandırılan süreç Mayıs 2006'da Bolivya'nın ve ardından bu yıl içinde (Mart 2007) Nikaragua'nın ALBA'ya dahil olma kararı alması ile genişlemektedir. Ekvador ve Haiti ise ALBA'nın bu yıl içerisinde gerçekleştirilen 5. zirvesine temsilci düzeyinde katılırken, Nikaragua, Haiti, Jamaika ve diğer Karayip ülkeleri de ALBA ile belirli başlıklarda ikili anlaşmalar imzalayan ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo 3.5: ALBA'nın Kurucu Anlaşmaları

ALBA'nın uygulanması için Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti Başkanı ile Küba Devlet Konseyi Başkanı arasında imzalanan anlaşma.	14/12/2004	ALBA Küba- Venezuela
Birinci Küba-Venezuela Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi	28/04/2005	ALBA Küba- Venezuela
Enerji İşbirliği Anlaşması, PETROCARIBE	29/06/2005	ALBA Karayipler
Bolivya Cumhuriyeti'nin Ortak Deklarasyona katılımı, 14 Aralık 2004 Havana, Küba Devlet Konseyi Başkanı, Bolivya Cumhuriyeti Başkanı ile Venezuela Bolivarcı Cumhuriyet Başkanı.	29/04/2006	ALBA Bolivya Küba- Venezuela
Halklar ve bizim amerikamız için Bolivarcı Alternatif uygulaması Anlaşması ve Halkların Ticareti Anlaşması (Ortak resmi açıklama ve anlaşmanın metni)	29/04/2006	ALBA Bolivya-Küba -Venezuela

Kaynak: Portal ALBA, "Acuerdos de Integracion", (Çevrimiçi) <http://www.alternativabolivariana.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=230>, 10.05.2007.

¹⁶⁶ ALBA (Amerika Halkları için Bolivarcı Alternatif) aynı zamanda İspanyolcada şafak anlamına gelmektedir. Hugo Chavez tarafından, 'güneyden şafak yükseliyor' benzetmesi ile de ifade edilmektedir

3.8.1 ALBA'nın çıkış koşulları

ALBA, ABD tarafından önerilen FTTA projesi karşılığını temel alırken, farklı bir entegrasyonun mümkün olabileceğini ileri süren bir projedir. Kıtanın birliği düşüncesini tarihsel olarak veri alan ALBA, 19. yüzyılda kıtanın bağımsızlığını ve birliğini savunan José Marti ve Simon Bolivar'ın düşüncelerine referans vermektedir. José Marti'nin "Bizim Amerikamız"¹⁶⁷ düşüncesi ve Simon Bolivar'ın sömürgecilik karşıtı fikirleri ile kıtanın birliğini savunması, ALBA'nın temel sloganları olarak belirlenmiştir. ALBA, kurucular açısından "bizim Amerikamızın" yaratılmasının bir aracıdır. ALBA, ABD'nin kıtaya hakim olma düşüncesi ile FTTA'yı geliştirmesini, neoliberal ticaret kurallarının içselleştirilmesine yönelik bir girişim olarak görmekte bu noktada da "bizim Amerikamız" düşüncesini öne çıkaran bir entegrasyon modelinin gerekliliğini savunmaktadır.

Diğer yandan özellikle 1990'ların sonlarından itibaren Amerika kıtasının halkları neo-liberal politikalarının olumsuz sonuçlarına tepki olarak, gerçekleştirilen seçimlerde sol partilere desteği artırırken, Venezuela'da Chavez liderliğinde gerçekleştirilen Bolivarcı Devrim kıtada neoliberalizm karşıtlığının temellerini güçlendirmiştir.¹⁶⁸

ALBA'nın içeriğini kavramak açısından Küba ve Venezuela arasındaki "tamamlayıcılık" ilişkisine, her iki ülkenin iktisadi ve sosyal yapısını belirleyen faktörlere daha yakından bakmak gerekmektedir.

3.8.1.1 Küba'nın Rolü

2000'li yıllara girerken birçok Latin Amerika ülkesinde yoksulluk oranı artarken, sosyalist Küba'nın sosyo-ekonomik verileri bundan farklı bir sonuç ortaya

---

¹⁶⁷ Marti, "The Diplomat, Our America", (çevirim içi), <http://www.cubaminrex.cu/josemarti/jose%20marti%20vers%20ingles/marti-our%20america-ing.htm>, 27.05.2007.

¹⁶⁸ Diego Azzi, David Harris, "ALBA: Venezuela's Answer to Free Trade", December, 2006, (Çevrimiçi) <http://www.focusweb.org/alba-venezuela-s-answer-to-free-trade-the-bolivarian-alternative-for-the-ame.html>, p.5, 10.05.2007.

koymaktadır. 1959 Küba devriminin¹⁶⁹ ardından özellikle sağlık, eğitim alanında elde edilen veriler dikkat çekmektedir. Küba, bu başlıklarda OECD ülkeleri verilerine denk düşen verilere sahip olmakla birlikte BM Beşeri Kalkınma endeksinde önde gelen ülkelerin başında gelmektedir. Küba'nın kıta halklarına örnek olduğu bu başarının neoliberal politikaların sonucu olarak yoksullaşan kıta halkları için önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁰ Küba'nın 1980 sonrasında Latin Amerika'da IMF politikalarını uygulamayan, neoliberal politikaları veri almayan bir dizi politika ile bunu yaşama geçirmesi Latin Amerika ülkeleri açısından örnek teşkil etmektedir. Küba, FTTA'nın gündeme geldiği ilk andan itibaren bu sürece dahil olmayan kıtadaki tek ülkedir.

3.8.1.2 Küba'nın beşeri kalkınma verileri

Küba'da eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamaların bütçe içindeki payı oldukça yüksektir. Küba bütçesinin %59'u sosyal harcamalara ayrılmıştır.¹⁷¹ Bununla birlikte, Küba, ülkelerarası dayanışma anlayışı ve bir politika başlığı olarak özellikle yoksul Latin Amerika ve Afrika ülkelerine eğitim ve sağlık alanında yardım etmektedir. Küba'nın beşeri kalkınma alanında elde ettiği ilerleme kalkınma politikaları açısından diğer LA ülkelerine örnek teşkil etmektedir.

---

¹⁶⁹ Küba devriminin ardından ABD Küba'ya yönelik ticari abluka kararı almış süreç içerisinde uluslararası siyasi platformlarda da Küba'nın temsiliyetine yönelik engelleme girişimlerinde bulunmuştur. Küba'nın 1961 yılında OAS üyeliği geçersiz sayılmıştır. 1958 yılında ABD'nin Küba ile gerçekleştirdiği yatırımların düzeyi 1 milyar doları geçmiştir. ABD en çok Küba'ya yatırım yapmaktadır. 1960-61 yılları arasında Küba hükümetinin yabancı şirketlerin faaliyetlerine son vererek kamulaştırma kararı alması ABD -Küba ilişkilerindeki gerilimin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. ABD Küba'ya yönelik uyguladığı ticari ablukayı 1992 yılında 3. ülkelerin Küba ile yaptığı ticarete de uygulama kararı almıştır.

¹⁷⁰ James Petras, "The responsibility of the intellectuals: Cuba, the U.S. and Human Rights", (çevirimi için) <http://petras.lahaine.org/articulo.php?p=118&more=1&c=1>, 22.05.2006.

¹⁷¹ José Bell Larra,, **Cuba in the 1990s**, Editorial José Martí, Cuba, 1999, pp.130-131.

Tablo 3.6¹⁷² : Küba ve diğer ülkelerde beşeri kalkınma verileri

HDI değeri	Yaşam beklentisi (yıllar)	Yetişkin okuma-yazma oranı (% 15 yaş ve üstü)	İlk, orta ve lise eğitime katılım oranı (%)
1. Norveç (0.965)	1. Japonya (82.2)	1. Ermenistan (100.0)	1. Avusturya (113.2)
48. Kosta Rika (0.841)	27. Şili (78.1)	2. Slovakya (100.0)	51. Belize (81.0)
49. Birleşik Arap Emirlikleri (0.839)	28. İrlanda (77.9)	3. Küba (99.8)	52. Bulgaristan (80.9)
50. Küba (0.826)	29. Küba (77.6)	4. Estonya (99.8)	53. Küba (80.1)
51. Saint Kitts ve Nevis (0.825)	30. ABD (77.5)	5. Letonya (99.7)	54. Tonga (80.0)
52. Bahamalar (0.825)	31. Portekiz (77.5)	6. Litvanya (99.6)	55. Panama (79.7)
177. Nijerya (0.311)	177. Swaziland (31.3)	128. Mali (19.0)	172. Nijerya (21.5)

Kaynak: www.undp.org, Human Development Reports, Cuba, The Human Development Index, http://hdrstats.undp.org/countries/country_fact_sheets/cty_fs_CUB.html, (çevirim içi) 25.06.2007.

Küba’da eğitim politikası; 1959 devriminin öncesinde sadece yüzde 30 oranında olan okuma yazma bilenlerin sayısı 1961 yılında okuma yazma bilmeyenlerin %3,9’a azaltılması ve bugün okuma yazma oranının Latin Amerika ülkeleri arasında en yüksek olması ile sonuçlanmıştır. Küba sağlık politikasının en temel sonuçlarından birisi bebek ölüm oranlarının dünya ortalamasına göre oldukça düşük bir düzeye ulaşması (OECD ülkeleri ile özdeş) ve ortalama yaşam süresinin uzunluğu olmuştur. 1959 yılında yılda 1000 doğumda 60 olan bebek ölümü 1998’de 7,2, yaşam süresi 62,6 iken 76,1’e yükselmiştir.¹⁷³ Küba’da okuma yazma metodu “Yo Si puerdo” (Evet başarabilirim) UNESCO’dan ödül alırken,¹⁷⁴ bu metodu kullanarak Latin Amerika, Afrika ülkelerinde Kübalı öğretmenler okuma yazma öğretmektedir. Diğer yandan Küba bu ülkelerde doktor eksikliği olan bölgelere doktor göndermektedir. 10 binden fazla hemşire ve sağlık teknisyeniyle beraber, 69 ülkede çalışan, 19 bini aşkın Kübalı doktor söz konusudur. 1989 yılında kurulan Küba Latin Amerika Tıp okulunda ise 20 ülkeden toplam 21 bin öğrenci

¹⁷² Beşeri Kalkınma Gelişme İndeksi şu dört parametrenin birleştirilmesi sonunda elde edilen ve 0 ile 1 arasında bir değere sahip olan çok önemli bir göstere: 1- Yaşam umudu, 2- yetişkin okur yazarlık oranı, 3- ilk, orta ve lise eğitimlerine katılma oranı, 4- kişi başı ulusal gelir. İndeks sağlık, eğitim ve gelir boyutlarının birleştirilmesine dayanıyor. Böylece refahı ölçmeyi hedefliyor. Puan 1’e ne kadar yaklaşırsa insani gelişmenin o kadar iyi olduğu sonucu çıkıyor. www.undp.org

¹⁷³ Lara, a.g.e, p. 57.

¹⁷⁴ UNESCO Executive Board, “Follow-up to the first world congress on literacy (Havana, Cuba, 2005) and in particular the results of the evaluation of the effectiveness of the literacy method ‘yo si puerdo’”, (Çevrimiçi) <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001442/144249e.pdf>, 12.05.2007.

eğitim görmektedir. 2005 ve 2006 yıllarında 3 bin kişi bu okullarda ücretsiz eğitim alarak mezun olmuştur. ¹⁷⁵

3.8.2 Bolivarcı Venezuela devriminin rolü

1998 yılında yapılan seçimler ile birlikte Hugo Chavez'in Venezuela devlet başkanlığına seçilmesi, kıtanın geleceği açısından önemli bir dönüm nokta olmuştur. Hugo Chavez öncelikle Simon Bolivar'ı örnek aldığını ve bağımsızlık için mücadele edeceğini belirtirken, yoksulları merkeze alan politikalar ile neoliberal politikaların karşısında duran bir çizgi izleyeceğini açıklamıştır. ¹⁷⁶

Chavez, petrole sahip büyük sermaye grupları ve ABD tarafından desteklenen sivil toplum örgütlerinin karşı duruşlarına rağmen, Bolivarcı hareket olarak adlandırdığı programı uygulamaya sokmuştur. ¹⁷⁷ Chavez, ABD karşıtlığını veri alırken, kamulaştırma ve eşitlik, adalet ve bağımsızlık hedeflerini ortaya koymuştur. İlk girişimlerinden biri anayasada değişiklik yapmak olan Chavez'in toprak ve petrol sanayine yönelik reformları dikkat çekmektedir. Chavez'in Küba ile kurduğu yakın ilişkiler, 2000 yılında Irak'ı, Körfez savaşının ardından ilk ziyaret eden devlet başkanı olması ABD'nin dikkatlerini üzerine çekmiştir. 2004 yılında Haiti Devlet Başkanı Jean Bertrad'ı ziyareti ile ABD tepkisi de sadece ülke içinde değil kıtada ve dünyada ABD karşıtı politikalarının benimsediğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. ¹⁷⁸

Bu gelişmeler, Bolivarcı devrimin Venezuela'da uyguladığı sosyal programlar, yoksulluğu merkeze alan politikalar ile birleştirildiğinde, kıtada neo-liberal politikalar karşısında somut politikalar ile liderlik edebilen bir güç olarak

---

¹⁷⁵Prensa Latina, "Küba 100 bin yabancı doktora eğitim verecek", (Çevirimiçi) http://www.plturkce.org/index.php?yazi_id=318,25.05.2007

¹⁷⁶ Gregory Wilpert, "Changing Venezuela by Taking Power: The Policies of the Chávez Government", (Çevirimiçi), http://www.venezuelanalysis.com/book/changing_venezuela, 2.06.2007.

¹⁷⁷ 1998-2002 yılları arasındaki süreçte Chavez karşıtı muhalefet tarafından örgütlenen protesto ve grevlere tanıklık edilirken, gidilen erken seçimler Chavez'in galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Aldığı seçim sonuçları ile liderliği pekişen Chavez ve hükümeti Bolivarcı program adı altında bir dizi politikayı yaşama geçirme koşullarını da bulmuştur.

¹⁷⁸ Ali Mert (der.) **Venezuela'da Neler Oluyor**, NK Yayınları, İstanbul, 2005, s.173..

karşımıza çıkması Latin Amerika halkları açısından “Chavezci”¹⁷⁹ politikaların desteklenmesini beraberinde getirmektedir.

3.8.3 Venezuela petrolü

Dünyanın 5. petrol rezervlerine sahip ve Amerika kıtasının başlıca büyük ekonomilerinden biri olan Venezuela’nın neo-liberalizme karşı bir entegrasyon hareketinin içinde yer alışı LA’daki entegrasyon sürecinin yönünü etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Venezuela dünyanın 3. en büyük petrol ihracatçısı ülkesidir. Dünya Bankası çalışmalarına göre, Venezuela’nın toplam ihracatının %80’ini, GSYİH’nın %25’ini ve de mali gelirinin %50’sini kapsamaktadır.¹⁸⁰

1998 yılından bu yana Hugo Chavez liderliğinde Bolivarcı devrim olarak adlandırılan süreçte, Chavez’in petrol politikası kıtada ve dünyadaki jeopolitik konumunu güçlendiren bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu süre zarfında yükselen petrol fiyatlarının Bolivarcı devrim lehine sonuçlar elde edilmesini de hızlandırmıştır. Petrolden elde edilen gelirin, yoksulların yararına kullanma hedefi ile hareket edilmektedir. BCV’den (Venezuela Merkez Bankası) Domingo Maza’ya göre 1976- 1995 yılları arasında ülkenin petrol geliri 270 milyar dolar olup bu oran Marshall yardımlarına eşittir. Buna rağmen, 1978-1982 yılları arasında Venezuela’nın dış borcu iki kat artmıştır.¹⁸¹ 1973 ile 1983 yılları arasında sermaye başına petrol ihracatı artarken, petrol gelirleri azalması Venezuela ekonomisi daha da olumsuz etkilemiştir. 1982’de petrol fiyatları varil başına 15.92 dolar iken 1982’de 3.19 dolar oldu.¹⁸² 24 milyon nüfusa sahip Venezuela’da nüfusun %60’ı günde 2 doların altında yoksulluk sınırında yaşamaktadır.¹⁸³ IMF politikaları petrol

¹⁷⁹ Hugo Chavez liderliğinde yürütülen politikalara böyle bir tanımlama getirilmiştir.

¹⁸⁰ World Bank, Venezuela in brief, (Çevirimiçi), <http://lnweb18.worldbank.org/external/lac/lac.nsf/Countries/Venezuela/9AEC6D72716FD7B985256D7A006B9B54?OpenDocument>, 3.08.2007.

¹⁸¹ Luciano Wexell Severo, “In Venezuela, Oil Sows Emancipation”, 20 Mart 2006, (Çevirimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1694>, 7 Mayıs 2007.

¹⁸² Gregory Wilpert, “Venezuela’s Mission to Fight Poverty”, 11 Kasım 2003, (Çevirimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1051>, 14 .05.2007.

¹⁸³ Nikolas Kozloff, “Venezuela’s Chavez: “Oil is a Geopolitical Weapon”, (Çevirimiçi), <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1408>, 4.05.2007.

fiyatlarındaki düşüş ve faiz oranlarındaki artış Venezuela ekonomisini zora sokarken, petrol ihracına dayalı ve mali borçlanmalara dayalı bir ekonomide enflasyonun yüksekliği ve işsizlik oranı dikkat çekmektedir. 1994 yılında enflasyon %70,8'dir.

Bolivarcı Devrimin ilk uygulamalarından biri de PDVSA'nın gelirlerinin ve petrol çıkartma işlemlerinin devlet tarafından belirlenmesi olmuştur. PDVSA bünyesindeki yabancı mülkiyet halkları kaldırılmış ve gelirin nasıl paylaşılacağına dair bir plan geliştirilmiştir. (İngiliz Petroleum PLC, Exxon Mobil Corp., Chevron Corp., ConocoPhillips Co., Total SA ve Norveç Statoil ASA tarafından işletilen dört ham petrol işletmesinin çoğunluk hisselerini almayı planladığını açıklamıştı.)

Venezuela petrol şirketi PDVSA yönetimi ile Chavez yönetimi arasında çıkan anlaşmazlık, yöneticilerin 2002 yılında sürdürdükleri 2 aylık grev ile sonuçlanırken, PDVSA yönetimi Chavez'in elinde kalmıştır. Bu süre zarfında petrol ihracı durma noktasında gelmiş, ülkeye maliyeti 8 milyar dolar olmuştur.¹⁸⁴ Chavez'in uyguladığı politikalarından biri de, PDVSA yöneticilerinin değiştirilmesi ve şirketin yabancı ortaklıkların devletin eline geçmesi, kamulaştırılması olmuştur.

PDVSA'nın 2005'teki toplam 19.2 milyar dolar kar elde ederken, 5.8 milyar doları devlete ödenmekte, vergi ödemeleri 6.9 milyar dolar olarak direkt sosyal programlara aktarılmakta ve PDVSA'ya 6.5 milyar net kar bakmaktadır. 13.3 milyar dolar da devlete mülkiyet geliri olarak verilmektedir.¹⁸⁵ Her geçen gün sosyal kalkınma harcamalarına katkısını artıran PDVSA ile petrol dışı gelirin artırılması hedefi söz konusudur. 2003 yılında 249 milyon dolar ayıran PDVSA, 2006'da 13.26 milyar dolar ayırmıştır.

---

¹⁸⁴ C.P. Pandya ve Justin Podur, "Chavez Hükümetinin Ekonomi politikaları", **Venezuela'da Neler Oluyor**, edt. Ali Mert, NK Yayınları, İstanbul, 2005, s.142.

¹⁸⁵ Gregory Wilpert, "Financial Statement of Venezuela's State Oil Company Shows Profits Up by 44%", 3 Ekim 2006, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/news.php?news no=2096>, 9 Mayıs 2007.

Tablo 3.7: PDVSA' nın Yıllık sosyal kalkınma harcamaları

2003:	249 milyon ABD doları
2004:	1.24 milyar ABD doları
2005:	6.91 milyar ABD doları
2006:	13.26 milyar ABD doları
Toplam:	21.7 milyar ABD doları

Kaynak: Venezuela Information Office, “A Mission to end poverty state-sponsored social programs in Venezuela”, (Çevrimiçi) <http://www.rethinkvenezuela.com/downloads/Social%20Missions.htm>,25.07.2007

Venezuela hükümetinin 2008 yılı bütçe çalışmaları kapsamında yaptığı hazırlıklara göre ise, bütçe içindeki sosyal harcamaların payının artırılması ile petrol dışı gelirin artırılması hedefi tekrarlanmıştır. Buna göre, 1997 yılında petrolden elden edilen gelirin bütçe gelirinin %56'sına eşit olduğu Venezuela'da bugün, bu gelir %41 olarak belirlenmiştir. 2008 Bütçesinin %48'i sosyal harcamalara ayrılırken, bunun %22'si ilk ve orta eğitim harcamalara ayrılacak. İlk ve orta öğretime 1998'de bütçeden ayrılan pay %9 olarak belirlenmişti.¹⁸⁶

3.8.4 Venezuela'da uygulanan sosyal programların rolü

Bugün Venezuela'da uygulanan sosyal programların ALBA süreci ile birlikte ivme kazandığı ileri sürülmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere sosyal programları merkeze alan politikalara öncelik verilmesi ve petrol gelirleri ile kalkınmanın hızlandırılması hedefi söz konusudur.

Venezuela'da 1970 ve 1990 yılları arasında beşeri kalkınma endeksi 0,689'den 0,821'e yükselmesine rağmen 2001'de bu oran 0,7694 olarak gerçekleştirildi.¹⁸⁷ Venezuela'da Chavez öncesi dönemde petrol gelirlerinin yüksekliğine rağmen, gelir dağılımındaki eşitsizlik dikkat çekmektedir. 1971-1997 yılları arasında Venezuela'da Gini katsayısı 0.45 ile 0.50 arasında gerçekleşirken, sermaye gelirinün ücret gelirinden daha fazla olduğu görülmektedir. Francisco

¹⁸⁶ Chris Carlson, “Venezuela Announces Increased Social Spending for 2008”, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/news/2746>, 19.07.2007.

¹⁸⁷ Wilpert, <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1051>, 14.05. 2007.

Rodriguez tarafından yapılan bir araştırmaya göre emeğin, sermaye karşısındaki kaybı 1970-1990 arası dönemde GSYİH'nın 11'i olarak gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁸

Chavez'in yoksullukla mücadele altında gerçekleştirdiği sosyal programlar yoksulluğun aşılmasının ötesinde eşitlikçi, katılımcı ve demokratik bir toplum yaratma hedefi olarak tanımlanmıştır. 2003 yılından itibaren Bolivar Planı 2000 adı altında yürütülen programlar eğitim, sağlık, gıda alanlarında görülmektedir.

1996 yılında Venezuela'da kamu harcamaları %2,1 iken, 2001'de bu oran 4,3 olarak belirlendi. Başkan yardımcısı José Vicente Rangel'e göre 2004 itibarı ile Venezuela bütçesinin %27'sini eğitim ve sağlığa harcamıştır.¹⁸⁹

1999- 2001 döneminde 2 milyon kişiye tıbbi tedavi, 2 milyon çocuğa aşı hizmeti verilirken, Chavez 2003 yılında Bolivar Planı 2000 adı altında, belli başlıklarda yürütülecek olan programları¹⁹⁰ duyurdu. Robinson Misyonu programı ile okuma yazma bilmeyenlerin yüzde 7 olan oranının azaltılması, Robinson Misyonu II ile eğitimin 6. seviyeye kadar alınmasının sağlanması, Mission Ribas prgoramı ile orta düzey eğitim, "Sucre" Misyonu ile yüksek öğrenim, Bolivarcı Üniversite ile yoksullara üniversite eğitimi verilmesi hedeflenmiştir.¹⁹¹

Sağlık alanında yürütülen program Barrio Adentro Misyonu ile halk sağlığı alanında kamucu bir yaklaşımla hizmet verilmesi hedeflendi. Bunun için Küba'dan ilk başta 1000'in üzerinde doktor bugün ise 20 bin doktor Venezuela'da görev yapmaktadır.

---

¹⁸⁸ Francisco C. Rodriguez, "Factor Shares and Resource Booms: Accounting for the Evolution of Venezuelan Inequality", **World Institute for Development Economics Research**, Working Papers No.205, 2000, p.5, (Çevrimiçi) <http://www.wider.unu.edu/publications/wp205.pdf>, 12.06.2007.

¹⁸⁹ Gutiérrez, Fernando Casado, **New Paths to Democracy: The Venezuelan Experiment**, (yayınlanmamış y.lisans tezi), European Master's Degree in Human Rights and Democratisation, University of Coimbra, 2003-2004, p.41.

¹⁹⁰ Bu programlar değişik alt başlıklarda misyon adı altında yürütülmektedir, bkz. <http://www.misionesbolivarianas.gob.ve/misiones>

¹⁹¹ Casado, A.e.

Mission Miranda askerlik görevi sırasında çalışmayı ve sağlayan bir program olurken, Mission Mercal ile gecekondü bölgelerinden başlayarak halka piyasa fiyatının altında gıda sağlanması hedeflendi. 2005 yılı itibari ile 11.36 milyon Venezuela'lı Mercal gıda programından faydalandı.

Vuelvan Caras Misyonu 2004 yılının Ocak ayından beri sürdürülüyor. Bu Misyon sayesinde şimdiye dek 6.814 meslek kooperatifi kuruldu, 130 mesleki gelişim merkezi açıldı. Açıldıktan sonraki iki yıl içinde 264.720'den fazla Venezuelalı bu misyondan yararlandı ve Venezuela'daki üretim sürecine dahil olmaları için gereken mesleki becerileri kazandı.

Bu programlar sonucunda, Haziran 2007 tarihli CEPR çalışmasına göre, Venezuela'da beşeri kalkınma indeksi ilerleme göstermiştir. Buna göre;

- Venezuela'nın hanehalkı yoksulluk oranı ilk misyon programlarının başladığı 2003'ten 2006 yılı sonuna kadar olan dönemde %31 oranında arttı.
- İşsizlik son on yılın en düşük düzeyinde, Haziran 2007 itibari ile % 8,3 olarak belirlenmiştir.
- 1998-2006 arasında PDVSA ile devletin sosyal harcamaları %314 oranında arttı.

3.8.5 FTTA ve neoliberalizm karşıtlığı

FTTA çerçevesinde imzalanan ikili anlaşmaların olumsuz sonuçlarının ortaya çıkması neoliberal politikalarının geçerliliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu Latin Amerika ülkelerinde yaşanan seçimlere solun yükselişi olarak yansırken, FTTA zirvelerine karşı halkın tepkisini artırmıştır. Judith Valencia ALBA'nın 2001 yılında Kanada'da gerçekleştirilen FTTA zirvesinde bir toplantıya

katılmasının ardından, bir meydan okuma projesi olarak akla geldiğini belirtmiştir¹⁹². James Petras; ALBA'nın Hugo Chavez'e göre emperyalist bir proje olan FTFTA'ya meydan okuyan bir proje olduğunu belirtmektedir. FTFTA ise neo kolonyel imparatorluğu yeniden düzenlemek için bir araçtır.¹⁹³ FTFTA aracı ile imzalanan ikili anlaşmalar ihracatı artırmakla birlikte ABD imalat sanayi ve tarımdaki rekabet üstünlüğünün korunmasını da hedeflemektedir. Bu anlaşmalar sonucunda, küçük ve orta düzey sanayiler olumsuz etkilenirken, ülke ekonomilerindeki büyük ölçekli sanayilerde ise ihracat artışı ile birlikte yabancılaşma artmaktadır. Ticari serbestleşme adı altında özellikle tarım alanının olumsuz etkilenmesini beraberinde getirmiştir. Bugün Meksika kırsalı, tahılının %40'ını ithal etmektedir. 1994'ten bu yana tarım alanında 1, 100, 000 kişi iş kaybına uğramıştır.

FTFTA imzalayan bir başka ülke Peru'da topluluk tabanlı şirket ve kooperatiflerin %97'sinin ortadan kalkacağı anlamına gelirken, tahıl, pamuk, soya ve diğer tarım ürünleri üretiminin olumsuz etkilenmektedir.

Özelleştirme politikalarının da hızlandıran bu anlaşmalar, Bolivya'da su, Ekvador'da petrol ve elektrik özelleştirmelerine karşı geliştirilen protestolara da yol açmıştır. 2005 yılı itibari ile Peru, Ekvador'da öncesinde Bolivya'da gerçekleştirilen protestolar FTFTA Zirvelerinin protesto edilmesi ile farklı bir noktaya ulaştı. Özellikle köylüler, çiftçiler ve yerlilerin tepkisine neden olan FTFTA, 2005 yılında gerçekleştirilen Mar de Plata Zirvesi ile geleceğinin sorgulanmasına neden oldu.

2001'den bu yana, Venezuela için FTFTA sadece ticari bir anlaşma olarak değerlendirmekte ve katıldığı zirvelerde ikili anlaşma imzalamayı kabul etmezken belli ilkeleri savunmaktadır. Buna göre, Miami 2003 Zirvesinde Venezuela devletin egemenliğini, devletin kamu politikaları üretme yeteneğini yitirmemesi gerekliliğini ve bu tür anlaşmalardan olumsuz etkilenecek olan halkların, hakları için bir taraf olarak katılımının sağlanması savunulmuştur.

---

¹⁹²CubaMinRex, "ALBA for Latin American Integration", (Çevrimiçi) <http://europa.cubaminrex.cu/English/currentissues/ALBA.htm>, 10.05.2007.

¹⁹³ James Petras, "ALBA: Social Debt and Human Rights Proposals for the New Social, Economic and Cultural Order", 15 Mayıs 2006, (Çevrimiçi) <http://petras.lahaine.org/articulo.php?p=1691>, 10 Mayıs 2007.

ALBA bu noktada farklı bir alternatif olarak somutlanmaktadır. James Petras'a göre ALBA, FTFTA'ya karşı emperyalizm karşıtlığı anlamına gelmektedir.¹⁹⁴ FTFTA, çok uluslu şirketlerin çıkarlarını savunan bir anlaşma olarak değerlendirilmektedir.

Amerikalılar Serbest Ticaret Anlaşmalarının (FTAA) adının Serbest Ticaret Anlaşmalarına (FTA) dönüştürülmesi girişimini eleştiren Kübalı ekonomist Osvaldo Martinez, halkların entegrasyonu yararına ve FTA'lara karşı düzenlenen Beşinci Yarıküre (2005) toplantısında ister Avrupa'yla ister ABD'yle olsun, amaç "34 ülkeyi çokuluslu şirketler yararına bir deli gömleğine hapsedmektir" düşüncesini ileri sürmektedir.¹⁹⁵

Mar de Plata Zirvesi'nde (2005) FTFTA'ya alternatif bir toplantı düzenlenmesi ABD'nin projesinin başarısızlığı olarak değerlendirilirken, FTFTA'ya karşı seslerin yükseldiği görülmektedir. Arjantin ile Venezuela arasında tarımda kalkınma üzerine imzalanan bir anlaşma ile Venezuela petrolü ile Arjantin'in sığır ve süt ürünleri değişimi kararlaştırılmış, Arjantin ekonomisinin iyileştirilmesine katkıda bulunması görüşülmüştür.

MERCOSUR ülkelerinin Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde ABD'nin tarım ürünlerine uyguladığı sübvansiyon ve tarifeleri eleştirirken, 2 yıl önce gerçekleştirilen toplantılarda farklı bir çizgide durdukları da dikkat çekmiştir. Venezuela bu zirvede MERCOSUR'un önerilerini desteklemiştir. Aynı zamanda Venezuela FTFTA'nın sadece bir ticaret anlaşması olmadığını ve yasal ve kurumsal sistemi ile ulus ötesi bir yapı olduğu ve ulusal egemenliği ortadan kaldırdığını

---

¹⁹⁴ James Petras, **Sağ Sol Kutuplaşması Latin Amerika ve Emperyalizm**, Mephisto 11, İstanbul, Şubat 2005, s.118.

¹⁹⁵ Prensa Latina, Osvaldo Martinez'in konuşması, bkz. (Çevrimiçi) http://www.plturkce.org/index.php?yazi_id=1443, 10 Mayıs 2007.

belirtmiştir. FTTA'ya ulusal egemenliği ortadan kaldırdığı için karşı olduğu açıklanmıştır.¹⁹⁶

3.8.6 ALBA'nın temel ilkeleri

ALBA ortak deklarasyonunda, ALBA'nın merkantilist fikirlerin ve de iş dünyasının kendi çıkarları için karlılığı savunmasının bir gerçeklik olmayacağını altı çizilmiştir. Latin Amerika halklarının bağımsızlığı ve gelişimi önemsendiği ve de Bolivar'ın dünyadaki en büyük ulusun yaratılması düşüncesini büyüklük ve zenginlik için değil bağımsızlık ve zafer için savunduğu belirtilmekte, José Marti'nin "bizim amerikamız" düşüncesinin genişlemeci ve emperyalistlerin iştahına hizmet eden diğer Amerika formundan farklılaştırarak yaşama geçirmeyi hedeflediği ifade edilmektedir.¹⁹⁷

ALBA, neo-liberalizme karşı direnmenin, FTTA'ya karşı duruşun bir aracıdır.¹⁹⁸ Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez FTTA'yı, Washington'un Serbest ticaret Anlaşması, emperyalist ve hegomonik bir olgu olarak tanımlarken, ALBA programının bunun karşıtlığını içerdiğini belirtmektedir. Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez¹⁹⁹, ALBA'nın Simon Bolivar'ın fikirlerinden esinlendiğini belirtirken ALBA'nın ilkelerini şu şekilde tanımlamaktadır; ALBA, yoksulluğa karşı mücadele eder. ALBA, Latin Amerika kimliğini ve otonomiye korur. Teknoloji yardımı ve transferi, beşeri kaynakların oluşturulmasını hedefler. Ulusal şirketlere öncelik tanır, ulusal ekonomileri tekellerin ve oligopol firmaların haksız rekabetine karşı korur, yabancı sermayenin ülkede tekelleşme yaratılmasının engellenmesi geniş sosyal katılım, iktisadi ve sosyal, kültürel ve sivil hakların ayırmıcılık yapılmadan yaşama geçirilmesini temel alır.

---

¹⁹⁶ Michael A. Lebowitz, "Venezuela confronts the FTAA", (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1059>, (2003), 15 Mayıs 2007.

¹⁹⁷ The Peoples' Dialogue for Alternative Regionalisms, "Agreement for a Bolivarian Alternative for the Americas (ALBA) between Cuba and Venezuela", (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/en/node/126>, 3 Nisan 2007.

¹⁹⁸ Judith Valencia, "El ALBA algo diferente, novedoso, (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/es/node/151>, 07.03. 2007.

¹⁹⁹ A.e, p.4.

ALBA, işbirliği, dayanışma ve tamamlayıcılık ilkelerini temel alırken, neoliberal modele alternatif olarak ortaya çıkmaktadır, neoliberal politikalar ülkeler arasında yapısal asimetriler derinleşirken, servetin birikiminin belli bir grup yararına yerine halkların ülkelerin refahı için kullanılmasını hedeflemektedir.²⁰⁰ Ülkeler arasında siyasi, iktisadi ve sosyal bütünleşmeyi hedefleyen ALBA entegrasyon sürecine dayanışma ve tamamlayıcılık gibi ilkelerle bakmayı hedeflemektedir. Rekabet edilebilirlik yerine dayanışma ve işbirliği üzerine kurulu bir entegrasyon hedefi söz konusudur²⁰¹. ALBA eşitlik ve adalet ilkelerini ön plana çıkarırken, sosyal dışlamaya karşı halkların korunması hedefini gözetir.

ALBA, ülkelerin mutlak üstünlükleri yerine işbirliğine dayalı avantajlarını temel alıyor. Yoksulluk, sosyal eşitsizliği gidermeyi hedeflenirken ALBA kıtada siyasi, iktisadi ve askeri bir liderlik geliştirilmesinin bir aracı olarak tanımlanıyor.

ALBA, entegrasyon modelinin açlık gibi başlıkları içermediği, istihdamı sağlayacağı, halkların yaşamının gereklerini esas alacağını savunulmaktadır.

ALBA, FTTA ve neoliberalizm karşısında karşısında bir kültür oluşturma yöntemidir, yaşama, tüketime ve üretime dair bir kültür oluşturma yöntemidir. Farklı kültürler arasında eşitliği savunmaktadır ve de sosyal eşitsizlikleri gidermeye çalışmaktadır.

James Petras'a göre ALBA, Başkan Chavez'in Latin Amerika'daki sosyo-ekonomik problemlere yönelik analizlerini temel alan, Latin Amerika'daki insanlığın koşullarına yönelik bir teşisdir. Petras, ALBA'yı bölgedeki durgunluğun ve geri çekilmenin ABD ve AB emperyalizminin bölgedeki durgunluğun temel belirleyen olmasına yoğunlaşmaktadır.

---

²⁰⁰ Bancoex, "What is the Alba?", (Çevrimiçi) http://www.alternativabolivariana.org/pdf/alba_mice_en.pdf, s.2, 10.05.2007.

²⁰¹ A.e, p.3.

James Petras'a göre, alternatif Latin Amerika entegrasyon modeli olarak ALBA ilkeleri üyelerinin lehindedir. Buna göre a) İktisadi tamamlayıcılık, karşılıklı faydaya göre üretimin bölüşümü, b) yerli piyasaların genişlemesi ve derinleşmesi ve de rekabet koşullarının eşitliği. c) yaşam standartının artmasına yol açacak olan kitle tüketimine sahip olan ürünlerin tüketim ve üretimde artışa yol açılması, d) ABD'ye karşı toplu bir karşı savunma ve Latin Amerika var olan ticari ortaklıkların tersi koşulların oluşturulması, e) Güçlü bir toplu pazarlık bloku yaratılarak dış borç kredi veren bankaların azaltılması, yeniden müzakere edilmesi, kabul edilmemesi ya da araştırılması, f) ALBA gelecekte birleşik Latin Amerika devletleri yaratılması için ilk çerçeveyi sunmaktadır, g) Öyle bir bölgesel blok oluşturmaktadır ki diğerlerine göre AB, NAFTA, ASEAN'dan farklı olarak, eşitlikçi temeller üzerinde müzakere olanaklarını yaratma çabasıdadır. ALBA Latin Amerika'daki küçük ve orta ölçekli sanayi için avantajlar içermektedir. Yabancı sermaye, uluslar arası bankacılık ve emperyalist devletler açısından ve de Latin Amerika'daki yönetici sınıflar açısından eleştirilmektedir.²⁰²

FTTA hakimiyeti ve sömürüyü artırma emperyal merkezli bir model olarak ABD projesi olarak tanımlanmaktadır. ALBA, son yıllarda parçalanmış ve dağılmış ulusal stratejileri temel alan parçalanmış ve dağılmış karşı hegomonik mücadeleye karşı bir alternatif içermektedir.²⁰³ Judith Valencia'ya göre Amerika için Bolivarıcı Alternatif, Venezuela Başkanı tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır, Venezuela için tek kutuplu kapitalist sisteme ve de çok uluslu şirketlere karşı Venezuela'da Bolivarıcı devrimi korumanın da bir aracıdır.²⁰⁴

Paul Kellog'a göre FTTA bu kıtanın ulaşabileceği en büyük ticaret sözleşmesidir.²⁰⁵ FTTA düşüncesinden farklı olarak ALBA neoliberalizme karşı,

---

²⁰² Petras, **a.g.e.**, p.169.

²⁰³ **A.e.**, p. 150.

²⁰⁴ Judith Valencia,, "ALBA, una alternativa mas alla del ALCA", **Primer Encuentro Internacional de la Resistencia y Solidaridad de los Pueblos Indígenas y Campesinos**, 12-14 de Octubre 2003, Caracas, Venezuela, p.1.

²⁰⁵ Paul Kellog, "The Bolivarian alternative for the Americas: Dawn of an alternative to neoliberalism?", (Çevrimiçi) <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2006/Kellogg.pdf>, s.1, 20 Mayıs 2007.

neokolonyalizm ve emperyalizme karşı geliştirilen bir proje olarak tanımlanmaktadır. ALBA uluslararası ticari dengelerin değişmesinde büyük bir değişiklik yaratmıştır.

ALBA'yı bir entegrasyon modeli olarak tanımlamayanlar da vardır. The Economist'e göre, ALBA sadece ucuz petrol ile yoksulluğa karşı bir deklarasyondur.

Sheila D.Collins ALBA'yı ticari bir anlaşma olarak sosyal adalet ve sosyal dayanışmayı sağlayan bir anlaşmaolarak tanımlanmaktadır.²⁰⁶

3.8.7 ALBA'nın içeriği

ALBA 19 temel alanını kapsamaktadır; 1 Petrol ve Enerji; 2. İletişim ve Ulaştırma; 3. Askeri; 4. Dış Borç; 5. Ekonomi ve Finans; 6. Hafif ve temel sanayi; 7. doğal kaynaklar; 8. toprak; gıda egemenliği ve toprak reformu; 9. Eğitim; 10. Üniversite; 11. Bilimsel ve teknolojik kalkınma; 12. Medya; 13. Sağlık; 14. Cinsiyet; 15. Göç-Kimlik; 16. Yerleşim 17. Katılımcı demokrasi ve liderlik 18. Yerli hareketi; 19. İşçi hareketi.²⁰⁷

İlgili başlıkları içeren projelerin finansmanında Güney Bankası projesi kültürel başlıklarda ise bölgesel bir TV kanalı olarak Telesur projesi ve radyo ağı kurulması planlanmıştır.

ALBA için enerji özel bir başlık olurken, kıtadaki birçok ülkeyi kapsayacak olan petrol ve doğal gaz boru hatları projesi önerilmektedir.

3.8.7.1 Sosyal adalet ve eşitlik

ALBA eşitlik ve adalet temeline oturan bir entegrasyon modelidir. Sosyal dışlama, ezilenlerin, yoksulların ve Latin Amerika yerlilerinin entegrasyon anlaşması

---

²⁰⁶ A.e., p. 7.

²⁰⁷ Bancoex, a.g.e.,p.7.

olarak da tanımlanmaktadır. ALBA kalkınmayı hedeflerken, sosyal adalet, yoksulluğun azaltılması ve yaşam standartlarının artırılması şeklinde hedefler ortaya koymaktadır. ALBA anlaşmasının 11. maddesi; “Bu anlaşma tanzim edilirken iki ülke arasındaki siyasal toplumsal, ekonomik ve hukuki uyumsuzluklar göz önünde bulundurulmuştur” ilkesi bunun örneklerinden biridir.²⁰⁸

3.8.7.2 Rekabet ve tamamlayıcılık

ALBA anlaşmasının 2. Maddesine göre; “ülkeler halklar arasında gerçek bir dayanışmayı, karşılıklı fayda ilkesine bağlı olarak tamamlayıcı malların kullanımı garanti eden bir strateji izlemeli, istihdam artırılmalı, piyasaya giriş ve diğer yönler halkların gerçek dayanışması için kullanılmalı”. Bu maddeden yola çıkarak ülkeler kendi olanaklarını diğerinin yararına kullanırken, avantajlı oldukları alanları diğerlerinin eşitsizliklerini gidermekte kullanan stratejiler geliştirmektedir. Anlaşmanın diğer maddeleri de kaynakların, teknolojinin ve yatırımların kullanımı noktasında tamamlayıcılık ilkesinin veri alındığını göstermektedir. Buna göre;

Madde 3: Her iki ülkede de akılcılık temelinde en avantajlı oldukları üretken alanı korumaya dönük stratejik planlar belirleyecek, hali hazırda iki ülke arasında varolan karşılıklı avantajları kullanarak kaynaklarını koruyarak istihdamı yararlı bir şekilde yaygınlaştırarak, birbirinin verili gücüne daha da güç katacak bir temelde dayanışma geliştirip, birbirinin pazarına girebilecektir.²⁰⁹

Madde 4: Her iki ülkede de ortak çıkar alanlarında ve karşılıklı yarar ilkesi temelinde birbirlerinin geliştirdikleri Teknolojik paketleri kullanım ve uygulamaya hazır vaziyette karşılıklı olarak değiştirecektir.

Madde 6’da belirtilen “Stratejik ikili ve üçlü anlaşmalarda, taraflar mümkün olan her şeyi yapmalı, yatırımın niteliği ve maliyeti, ev sahibi ülkenin en az %51’i

---

²⁰⁸ Bancoex, A.e.

²⁰⁹ Ali Mert, a.g.e, s.102.

oranında paya sahip olması garanti edilmelidir” başlığı ise yatırımların eşitlikçilik ilkesine göre yapılmasının bir göstergesidir.

Madde 9: Her iki hükümet de aralarındaki ticareti artırma ve genişletme yönünde uygun görülürse ticareti kompanse edecek uygulamalara açık olacaklardır.²¹⁰

Venezuela bölgedeki tüm ekonomilerin büyük açıklarıyla ve temel talepleriyle birlikte yeniden tanımlanmasına dönük bir ihtiyaca işaret etmekte, az gelişmişlik açısından en kötü durumdaki ülkelere dönük, kaynak aktarımını, böylelikle bu ülkelerin gelişmiş ülkelerle daha rahat koşullarda rekabet edebilmeleri için iktisadi altyapının geliştirilmesini öngörmektedir.

3.8.7.3 ALBA’da içsel kalkınma kavramı

ALBA anlaşmasında yer alan içsel kalkınma²¹¹ kavramı yoksulluk ve sosyal dışlamanın aşılması için bir gereklilik olarak görülmektedir. ALBA, FTTA anlaşmasının aksine bölgedeki üretimin ayrıştırılmasına karşı çıkarken, iktisadi büyümenin uyum içinde olması yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve toplumun refahı üzerinde durulmaktadır.

Yatırım ve ihracatların büyümesinde ucuz emeğe dayalı endüstri kullanımı ve de işgücünün sömürülmesi durumunda diğer sektörlerde çarpan etkisi yaratılmayacağı savunulmaktadır. Örneğin tarım alanında ve sanayi sektörlerinde karşılıklı bir çarpan etkisi yaratılamamaktadır. Bu, istihdamın kalitesi ve de yoksulluk ile sosyal dışlamanın aşılmasını gerektirmektedir.

---

²¹⁰ Bancoex, **a.g.e.**, p.103.

²¹¹ Bancoex, “What is the Bolivarian Alternative for Latin America and the Caribbean?”, (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/en/node/129>, 15 Mayıs 2007.

Ticaret ve yatırım kalkınmaya yönelik girişimler olarak tanımlanmakta. Piyasaların serbestleşmesi devletin küçültülmesi yerine tüm halkların çıkarlarının savunulması öngörülmektedir.

ALBA tarımda kendi kendine yeterliliği savunurken, tarım sektörünün serbestleşmesine, gelişmiş ülkelerin milyonlarca dolar sübvansiyon ve yüksek ithalat tarifeleri ile kendi pazarını korumasını eleştirmektedir. Çiftçiler ve yerli hakların bu süreçten olumsuz etkilenmesi karşısında tarım politikalarının yeniden belirlenmesini savunmaktadır.²¹²

FTTA tarafından, en çok ayrılan ülke ve ulusal iyileştirme ilkelerine karşı dururken bunların yabancı şirketlere ve de ÇUŞ'ların faaliyet alanına göre düzenlendiğini ve küçük işletmelerin kooperatiflerin korunmadığını, bunlara öncelikler tanınması gerekliliği üzerinde durmaktadır.²¹³

Latin Amerika Yatırım Fonu yaratılması hedeflenmekte, bu sürdürülebilir kalkınmanın finanse edilmesi için bir araç olarak görülmektedir. Devletin düzenleyici rolü koordinatörlüğü önemsenmektedir.²¹⁴

ALBA entelektüel alandaki teklif ve mülkiyet hakları konusunda da, bilimsel ve teknolojik bilginin üretildiği bu zemin tümüyle gelişmiş ülkelerin kontrolüne alınmaya çalışıldığı için, muhalif bir görüş üretmektedir.²¹⁵

ALBA, anlaşmadahilinde olan ortak projelerin ölçek etkisi yaratılmasında, kendi kendine yeterlilik ve uzun vadeli kalkınma projeleri olarak görmektedir. Diğer yandan Washington Konsesus, IMF'nin yapısal uyum politikalar ve özellikle

---

²¹² Teresa Arreaza, "ALBA: Bolivarian Alternative for Latin America and the Caribbean", 30 Ocak 2004, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/docs.php?dno=1010>, 10 Mayıs 2007.

²¹³ **A.e.**

²¹⁴ Luis Suárez Salazar, "Cuba's Foreign Policy and Promise of ALBA", (Çevirim içi) http://www.nacla.org/art_display.php?art=2623, 10 Mayıs 2007.

²¹⁵ Mert, **a.g.e.**, ALBA; Teresa Arreaza (30.01.2004), s.137

ECLAC'ın “açık bölgeselcilik” anlayışına dayalı kalkınma stratejisinin eşitsizlikleri artırdığı dikkate alınmaktadır.²¹⁶

Bu verilerden yola çıkarak dayanışmaya dayalı bir programın gerekliliği üzerinde duran ALBA, bunun içinde halklar ile hükümetler arasında asimetrikleri düzeltecek dayanışmanın önemini dikkate alan bir kalkınma anlayışı üzerinde duruyor.

3.8.7.4 Halkların Ticaret Anlaşması

Halkların ticaret anlaşması (TCP) ALBA'nın içeriğinin genişletilmesi anlamına da gelmektedir. FTTA karşısında alternatif bir ticaret anlaşmasının çerçevesi oluşturulmaktadır. Ticari entegrasyona ALBA projesinin yaklaşımında temel ilkeler tamamlayıcılık, dayanışma ve işbirliği, karşılıklık, refah ve ülkelerinin egemenliğine saygı olarak belirlenmiştir. Bu ilkelerle Kuzeyin ticari anlaşmalarından farklı bir temel oluşturulurken, yoksulluğun etkin olarak azaltılması ve de yerli halkların korunması ve çevreye saygı duyulması öngörülmektedir.

Ulusal çıkarlara bağlı olarak, TCP halklar arasında bir ticari entegrasyon sunmaktadır. Yabancı yatırımcıların ve ÇUŞ'ların hakları düzenlenmekte, böylelikle ulusal düzeyden üretken kalkınmaya hizmet edilmesi amaçlanmaktadır.

Neoliberal yasalara karşı deregulasyon, özelleştirme ve de piyasalara açılmada yaşanan ayrımcılığın giderilmesi hedeflenmektedir.

TCP ile iç piyasalarda toplum için gerekli olan hassas sektörler için sanayileşmeyi teşvik edecek olan mekanizmalar ya da korumacılık yasaklanmamaktadır.

TCP, halkların haklarını kendi tarım ve gıda politikalarının belirlenmesini ve korunmasında ulusal tarım üretiminin düzenlenmesini savunmaktadır. Yerli piyasanın diğer ülkelerin fazla ürünleri ile dolu olmasını engellemeye çalışmaktadır.

---

²¹⁶ Salazar, a.g.e.

TCP, piyasaya teslim edilemeyecek olan temel hizmetler ve kamu mallarının devlet tarafından düzenlenmesini öngörmektedir.

TCP, rekabet yerine tamamlayıcılığı tanımlarken, özelleştirilmesine karşı sosyal mülkiyeti savunmaktadır. TCP, ulusal şirketlere öncelik tanımaktadır.²¹⁷

3.8.8 Enerji entegrasyonu

ALBA'da enerji entegrasyonu özel bir yer tutmaktadır. Venezuela'nın petrol rezervlerinin büyüklüğü ve Bolivya'nın²¹⁸ başlıca doğal gaz rezervlerine sahip olan ülke olması bu sonucu beraberinde getirmektedir. ALBA'nın dayanışma ve eşitlikçilik ilkeleri enerji alanında da uygulanmaktadır.

Dünyada varil başına ortalama petrol fiyatı 50 doların üzerinde iken, Venezuela Küba'ya ihraç ettiği petrolün fiyatını varil başına 27 doların altına düşürmeyecek bir fiyata garantisi vermiştir. Küba Karakas enerji anlaşması ile Venezuela'dan petrol satın almaktadır. Venezuela enerji sektöründe kendi altyapısının transferini, Küba çıkışlı tüm ürünlerin Venezuela'ya ithal edilmesinde her çeşit gümrük engelini kaldırmayı kabul etmektedir²¹⁹. PDVSA ile CUBANET arasında yapılan anlaşma ile 1989 yılında Küba, petrol ihtiyacının yalnızca yüzde beşini kendi topraklarından çıkarırken, bugün Küba, tüketiminin yarısını kendi kuyularından karşılayabilmektedir.

---

²¹⁷ The Peoples' Dialogue for Alternative Regionalisms, "Trade Treaty of the Peoples (TCP)", (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/en/node/51>, 10 Mayıs 2007.

²¹⁸ Güney Amerika'nın en yoksul ülkesi olan Bolivya, aynı zamanda kıtanın en büyük ikinci doğalgaz kaynaklarına sahip. Bolivya HDR-2006 sıralamasına göre 115. sırada yer alırken, Küba 50. Venezuela sie 72. sırada yer almaktadır. Evo Morales hükümeti ile birlikte Mayıs 2006'da enerji alanında kamulaştırmaya gidileceği açıklanırken, Bolivya sosyal programlar başlığında, Küba eğitim ve sağlık programlarından destek almaktadır. ALBA'ya 2006 yılında katılan Bolivya'da doğal gaz alanında 26 yabancı firma faaliyet yürütmekte. Kamulaştırma kararı ile Bolivya'nın 1997 tarihli hidrokarbon yasasıyla özelleştirilen, üretim şirketleri ve rafineriler dahil beş şirketinin %51 hissesinin kontrolünü YPFB'ye (devlet mülkiyetindeki hidrokarbon şirketi) verilirken, kritik hisselerin kamulaştırıldığı da ilan edildi. Brezilya'dan Petrobras, İspanya ve Arjantin ortaklığındaki Repsol, Fransız Total ve İngiliz British Gas Bolivya'da faaliyet yürüten yabancı şirketler arasında yer almaktadır. Kamulaştırma süreci aşamalı olarak yaşama geçirilmektedir.

²¹⁹ Mert, a.g.e, s.105

Bunun dışında ALBA kapsamında Petrocaribe anlaşması ile Karayip ülkelerine tercihli fiyatlar ve ödeme koşulları sunmakta enerji entegrasyonu Karayip ülkelerine genişletilmektedir.²²⁰Enerji entegrasyonunun Petrocaribe dışındaki ayağını Petrosur ile PetroAndina projeleri oluşturmaktadır. Küba tarafından önerilen enerji tasarrufu projesi ise Venezuela ve Bolivya’da uygulanmaya başlanmıştır.

UNCTAD tarafından yayınlanan 2007 Ticaret ve Kalkınma Raporunda ise ALBA’nın bölgesel enerji anlaşmaları açısından öneminde dikkat çekilmiştir. Bölgesel enerji anlaşmalarının LA kıtasında son yıllardaki sayısı artarken, 2007 Nisan’ında Küba, Bolivya, Venezuela, Haiti, Nikaragua arasında petrol ve doğal gaz yataklarında arama ve çıkarma faaliyetleri yürütülmesi, rafiner inşa edilmesi ve yeniden bakımına onay veren bir anlaşma imzalanmıştır.²²¹

3.8.9 ALBA işbirliğinin sonuçları

Küba Venezuela ortak komisyonuna göre Karakas’ta 2005 yılında yapılan toplantıda 843 milyon ABD doları tutarında 209 ortak ekonomik, sosyal ve kalkınma projesi onaylandı.²²²

Küba, eğitim ve sağlık alanında Venezuela ve Bolivya’ya beşeri kalkınma verilerindeki üstünlüğünü kullanarak, yardım etmektedir. Venezuela’da Barrio Adentro misyonu ile ücretsiz sağlık hizmeti alan 17 milyon kişinin tedavisinde Kübalı doktorlar görev almaktadır. Kübalı ve Venezuelalı sağlıkçılar birlikte çalışmaktadır. Buna göre Venezuela’da 600 merkezden 270’inde Küba-Venezuela ortak, 35 ileri teknoloji tedavi merkezinden 11’inde birlikte çalışmaktadırlar. 2005 te 23,601 Kübalı doktor Venezuela’da faaliyet yürütmekte 17 milyon Venezuelalı’ ya bakmaktadır.

---

²²⁰ Düzenleyiciler, zirvenin bölgesel enerji birliğini arttıracaklarını ve enerji anlaşması üyeleri Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Belize, Küba, Dominik, Grenada, Guyana, Jamaika, Dominik Cumhuriyeti, Saint Vincent ve Grenadines, Saint Lucia, St. Kitts and Nevis, Suriname and Venezuela arasında karşılıklı ilişkileri güçlendireceğini açıkladılar.

²²¹ UNCTAD, “Trade and Development Report”, 2007, (Çevrimiçi) http://www.unctad.org/en/docs/tdr2007_en.pdf, p. 174, p. 174.

²²² Bkz.(Çevrimiçi) <http://europa.cubaminrex.cu/English/currentissues/ALBA.htm>

2005'te Venezuela'da 1,519,555 kişi okuma yazma öğrenirken, buna 76,369 yerlinin dahildir. Okuma yazma metodu "Cuba Yo Si Puedo" metodu ile gerçekleştirilmiştir²²³.

2001'de Küba ve Venezuela arasında ticaret 973 milyon dolar iken 2005'te bu oran 2,4 milyar dolara ulaştı. 2004 yılına göre, Venezuela'nın Küba'ya petrol dışı ihracatı% 255 oranında arttı. Abluka koşullarında olan Küba için Venezuela'da ucuz petrol ithalatının yanı sıra kağıt, plastik gibi diğer imalat sanayi ürünlerinin ithalatının arttığı görülmektedir.²²⁴ Küba ekonomisi 1998 yılında Doğu Bloğunun ortadan kalkması ile dış pazarının %80'ini kaybetmişti. 2000'nin ardından Küba'nın girdiği özel dönemin aşıldığı görülmektedir. Son yıllarda elde edilen büyüme oranı ve istihdam oranı ile bölgede en az işsizlik oranı olan ülke konumundadır. ECLA verilerine göre Küba ekonomisi 2004'te %5,4 büyüdü, 2005'te ise bu oranın %11,8'e ulaştığı 2006 verilerine göre ise (Küba İstatistik Enstitüsü) işsizlik oranı 1,9 olarak gerçekleşmiştir.

Aralık 2004 verilerine göre Küba ile Venezuela arasında 874 milyon dolarındaki 199 proje onaylanırken, iki ülke arasında ticarete konu olan malların tutarı 2.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Küba ve Venezuela ekonomilerinin 2004 yılından bu yana elde ettiği büyüme, işsizlik oranlarındaki iyileşme ise ALBA ile bağlantılandırılmaktadır.

ALBA dışında kalan Latin Amerika ülkeleri de eğitim, sağlık ve enerji programından yararlanmaktadır. Latin Amerika Tıp Okulu 1999 yılında kurulurken, 3 binden fazla doktorun mezun oldu ve 28 ülkeden 10 bin kişi eğitim görüyor.15 Latin Amerika ve Karayip ülkesinde Yo Si Puedo metodu kullanılıyor.

ALBA'nın bir diğer önemli projesi bölgenin enerjisini garanti etmektir. Nikaragua'da enerji krizinin aşılmasında Venezuela'da yardım alırken, ALBA

---

²²³ Granma, "ALBA: Justice in deeds", <http://www.granma.cu>, 19 Ocak 2007.

²²⁴ ALADI, "Information system on foreign trade statistics", (Çevrimiçi) <http://www.aladi.org> (ticaret verilerinden derlenmiştir), 4.05.2007.

Anlaşmaları Orta Amerika'ya dahil edilmiş durumda. PetroAndina, PetroCaribe ve PetroSur gibi bölgesel petrol şirketleri kurulmaktadır. Venezuela, Arjantin, Brezilya ve Bolivya'yı kapsayan bir doğal gaz boru hattı projesi ise gündemdedir.²²⁵

ALBA'nın, tamamlayıcılık ilkesi çerçevesinde altyapı yatırımlarında ülkeler arası işbirliğinin arttığı da görülmektedir. Bu yatırımlar aynı zamanda sosyal kalkınmayı hızlandıran bir etki yaratmaktadır.

ALBA'nın en büyük etkisi ise kıtada siyasi ve iktisadi olarak farklı bir alternatifin mümkün olabileceğini ortaya koyması ve de kıta halklarının tepkilerinin somut bir proje altında toplanması şeklinde değerlendirilebilir.

---

²²⁵ Diego Azzi, David Haris, “**ALBA: Venezuela's Answer to Free Trade**”, December 2006, (Çevrimiçi) <http://www.focusweb.org/alba-venezuela-s-answer-to-free-trade-the-bolivarian-alternative-for-the-ame.html>, 10.05.2007.

SONUÇ

Öncelikle EET'nin kapsamı ile ana motiflerinin ne olduğunu yanıtlamaya çalıştığımız bu çalışmada, EET'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası iktisadın yeniden yapılanmasının bir sonucu olarak gündeme geldiği görülmektedir. Bugün, EET'nin kapsamına dair tartışmalar sürerken, EET'nin gelişimi aynı zamanda uygulamadaki sonuçlara bağlı olarak şekillenmeye devam etmektedir.

Şu ana kadar, EET'nin gelişiminde iki ayrı temel dönemden bahsetmek mümkündür. İlki; İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, ikincisi ise 1980 sonrasında ticari serbestleşme politikalarının merkeze oturduğu dönemle başlayan süreçtir. Bu dönemlerin farklı koşullarını ortaya koyduğumuz bu çalışmada, EE'yi belirleyen faktörlerin esasta değişmediği de görülmektedir.

EET uluslararası iktisat alanındaki gelişmelere bağlı olarak şekillenmesine rağmen EET'yi şekillendiren temel itici güç siyasi alandaki gelişmeler olmuştur. Uygulamadaki EE deneyimlerini ortaya çıkaran temel unsurların başında siyasi etmenler yer almakta, siyasi koşullar ekonomik entegrasyonun içeriğini belirlemektedir.

Buna göre; İkinci Dünya Savaşı ardından Avrupa coğrafyasındaki gelişmeler, Transatlantik ittifakın gündeme gelişi, AB sürecini başlatan itici unsurlar olarak yer almaktadır. AB sürecinin en büyük genişleme sürecinin de Soğuk Savaş Sonrası dönemin sonuçlarından biri olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

LA ülkelerinde yaşanan süreçte de siyasi etmenler belirleyen olmuştur. LAFTA deneyimi LA ülkelerin uluslararası sisteme eklenme sürecinin ECLA ve ABD tarafından desteklenmesi ile ortaya çıkmıştır. MERCOSUR, Soğuk Savaş sonrası gelişmeler ile birlikte yeni bölgeselcilik olarak tanımlanan sürecin bir

sonucudur. ALBA deneyimi ise LA coğrafyasında neo-liberal politikalara karşı duruşta sergilenen siyasi iradenin ortaya çıkardığı bir entegrasyon projesidir.

Siyasi gelişmelerin iktisat alanına yansması entegrasyon deneyimlerini şekillendirmiştir. Bugün AB entegrasyonunun ulaştığı entegrasyon derecesi “siyasi” olguları daha da ön plana çıkarmaktadır. İktisadi anlamda tam birliğe doğru ilerleyen süreçte siyasi entegrasyonun nasıl yaşama geçirileceği tartışılmaktadır. AB Anayasası tartışması ile siyasi alanda egemenliklerin devri başlığı entegrasyon sürecinin güncel başlıklarıdır. LA entegrasyon deneyimlerinde ise EE aşamasında yaşanan kesintilerle birlikte siyasi entegrasyon aşamasına gelinmemiştir. Buna rağmen siyasi koşullar EE tartışmalarının içeriğini belirlemeye devam etmektedir.

EE deneyimlerinde ortaklaşan bir başka nokta ise ilk başlangıçta entegrasyon sağlanan alan ile ilgilidir. AB entegrasyonu ile LA entegrasyon sürecinde “enerji alanının” EE’ye ivme kazandıran bir başka çıkış noktası olduğu görülmektedir. Bundan yola çıkarak, ülkelerin ilk başlangıçta ortaklaşırabildikleri en temel politika alanı, güvenlik ve enerji olarak sıralanabilir. Siyasi olgular ile iç içe geçen güvenlik başlığı özellikle 1945 sonrası dönemin en zorunlu başlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik alanında elde edilen işbirliği iktisadi alana yönelmenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. AKÇT’nin kurulmasının temelinde bu kaygılar yatarken, görece olarak en güçlü ve önemli sektörlerde entegrasyona gidilmiştir. LA sürecinde de buna benzer gelişmeler söz konusudur. MERCOSUR ülkelerinden, Arjantin ve Brezilya arasında imzalanan, siyasi ve güvenlik başlıklarını içeren ittifak anlaşması MERCOSUR sürecini hızlandıran bir süreç olmuştur. Bu ülkelerin enerji alanındaki üstünlükleri de dünya ölçeğinde MERCOSUR’un önemini artıran dışsal bir etkidir. ALBA, deneyiminde de enerji başlığı oldukça önemlidir. Ülkeler enerji alanında entegrasyon ile yola çıkmış bunu “halkların” entegrasyonuna dönüştürmeyi hedeflemiştir. Bu örnekler, sektörel bazda gerçekleşen entegrasyonun, diğer aşamalardaki itici gücünü göstermektedir. AKÇT’de elde edilen entegrasyon diğer alanlara yansımıştır.

EE iktisadi olarak uluslararası sisteme eklenme sürecinin bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Latin Amerika deneyimlerinde ALBA dışında, LAFTA ve MERCOSUR özellikle uluslararası sisteme eklenmenin bir aracı olarak da gündeme gelmiştir. AB entegrasyon süreci ise kendi yarattığı dinamiklerle Avrupa coğrafyasındaki başlıca siyasi ve ekonomik öznelerden biri olarak, odak noktası haline dönüşmüştür. AB'nin ilk ortaya çıkış süreci ele alındığında ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sanayileşme süreci ve kapitalist yeniden yapılanmanın temel alındığı görülmektedir.

EE'yi şekillendiren iktisadi olgular; ulusal egemenliklerin "uluslararasılaşması" ya da "ortaklaştırılması" ile "serbestlik" ile "korumacılık" arasındaki tercihlere bağlı olarak şekillenmektedir. Bu olguların derecesine bağlı olarak uluslararası sisteme entegre olma koşulları belirlenmektedir.

İktisadi olarak geleneksel EET'nin nihai amacı refah maksimizasyonu olarak tanımlanmakta, bununla birlikte, geleneksel EET açısından temelde değişmeyen iktisadi unsurlar piyasaların etkinliği ve de var olan piyasaların rekabet gücünün korunması olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek siyasi gerekse iktisadi alandaki politikalarda "ortaklaşılması" süreci ulus-devletin yeniden yapılanmasını beraberinde getirmektedir. Ulusal egemenliklerin devri söz konusu olurken, refah maksimizasyonu ile piyasaların etkinliği ile var olan piyasaların rekabet gücünün korunması esas alınmaktadır.

İktisadi unsurlar dikkate alındığında EE açısından ilk sorulması gereken ulusal egemenliklerin devrinin gerçekleşip gerçekleşmediği ile refah maksimizasyonunun sağlanıp sağlanamadığıdır. Bu sorulara verilecek olan yanıtlar EE'nin başarısı ile çelişkilerini ortaya çıkarmaktadır.

AB'nin federatif bir yapıya evrildiği tezine karşı ortaya çıkan tabloda, AB'nin Avrupa Birleşik Devlet'lerine doğru evrildiği, farklı çıkarların çatışması noktasında ilerleyen bir entegrasyon süreci olduğu görülmektedir. Ancak temelde değişmeyen

unsurlar; piyasaların etkinliği ve de var olan piyasaların rekabet gücünün korunmasıdır.

Latin Amerika’da ise LAFTA ve MERCOSUR, AB örneğinden farklı bir konumdadır. Her iki entegrasyon deneyimi Latin Amerika ülkelerinin “uluslararası platformda” kurumsal bir güç olarak kendini ifade etme olanağı sağlamış ancak ulusal egemenliklerin devri başlığında AB deneyiminin çok gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte yaşanan her iki entegrasyon deneyiminde de belli piyasaların etkinliğini artırdığı görülmektedir. Alternatif bir entegrasyon modeli olarak ALBA ise, piyasa etkinliği yerine kaynakların etkin kullanımı ve bölüşümünü esas almakta, ortaklaşılın politikaların nihai hedefi ülkelerin avantajlı konumlarının birbirleri için kullanabilme olarak da tanımlanmaktadır.

Refahın artırılması amacını veri alan geleneksel EET ile kaynakların etkin kullanımı ve entegrasyona dahil olan ülkelerin refahını artırıp artırmadığı, bunun beraberinde ise dünya refahını nasıl etkilediği tartışıla gelmektedir. EE ile elde edilen refah, EE’na dahil olan ülkelere eşit bir şekilde dağılmamakta, diğer yandan ülke içinde de “eşitsizlikler” ortaya çıkmaktadır.

Refah maksimizasyonu EE’nin merkezinde durmaktadır ancak mal piyasalarının ve diğer üretim faktörlerinin dolaşımının serbestleşmesi belli çelişkileri de ortaya çıkarmaktadır. Mal ve sermaye akımlarının serbestleşmesi ve bu piyasalarda gerçekleştirilen entegrasyonun sonuçları ve yarattığı dışsallıklar “eşitsizlikleri” beraberinde getirmiştir. Sermayenin dolaşımı, yatırımların yoğunlaşması sonucunda ortaya çıkan tabloda emek alanında mobilitenin tam olarak gerçekleşemediği görülmektedir.

EE ile birlikte sağlanan refah artışının piyasaların lehine şekillendiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte şirketler arasında çıkar çatışmalarının, ya da beklentilerinin ortaklaşmasının ne kadar mümkün olabileceği sorusu da gündeme gelmektedir. Büyük piyasa koşullarında sermayenin dolaşımı ve yoğunlaşması sürecinde artın rekabet ve uzmanlaşma ile birlikte “kutuplaşma etkisi” ile “geri

bırakma” etkileri söz konusu olmuştur. AB süreci bunu somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Başarılı bir entegrasyon deneyimi olarak da tanımlanan AB sürecinde zaman içinde bölgesel eşitsizliklerin giderilemediği görülmektedir.

EE’nin diğer iktisadi sonuçları değerlendirildiğinde ise; tüm entegrasyon deneyimlerinin ortak noktası EE ile birlikte bölge içi ticarete artış olurken, EE’nin öncelikli etkileri görece olarak üstün olunan sektörlerde ve de bu noktada avantajlı olan ülkelerde yaşanmıştır. Ölçek etkisi, dışsallıklar, yatırımların etkisi, yoğunlaşma gibi olgulara bakıldığında yatay ve dikey bütünleşmeler ile rekabetin artırılması hedeflenmektedir. Bu başlıklar üzerinden gerçekleşen gelişmeler, büyümeyi artırıcı bir etki yaratırken, her sektöre eşit dağılamamaktadır.

EE ile birlikte sağlanan büyümenin gelir dağılımına eşit bir şekilde yansımada da görülmektedir. AB sürecinde; sosyal refah devletinin uygulamada olduğu dönemde emek alanına yönelik kaynak aktarımı görece olarak yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bu alanda eşitliğin tam anlamıyla gerçekleşmediği görülmektedir. 1980 sonrası süreçte birlikte AB ülkelerinin önemli bir kısmı sosyal refah devleti uygulamalarını terk ederken AB sosyal şartı ile emek alanına yönelik gerçekleştirilen müdahale yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Emek alanında mobilitayı öngören tek pazar, dolaylı müdahaleler ile emeğin dolaşımına kısıtlamalar getirmiştir. Ucuz emek olgusu AB için de önemlidir. Birlik içinde entegrasyon ile birlikte buna yönelik düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. AB, 3. ülkelerle kurduğu iktisadi ilişkilerde STB, GB ya da ikili anlaşmalar imzalamasına rağmen emek mobilitesine yönelik kısıtlayıcı kurallar uygulamaktadır.

Ucuz emek olgusu AB genişleme sürecinin iktisadi gerekçelerinden birini de oluşturmaktadır. Birlik içinde ücretler arasındaki farkların giderilmemesi iktisadi birliğin tam olarak sağlanamadığının bir göstergesi olurken aynı zamanda genişlemenin de en önemli gerekçelerinden biridir. AB ortak para birimi Avro’nun ücretler alanındaki eşitlemeyi henüz sağlayamadığı görülmektedir. Bu tabloda AB şirketlerinin EE ile birlikte yeniden yapılandırıldığı ve de rekabet politikalarının yeniden

düzenlendiği söylenebilir. Örneğin, AB-92 süreci AB'nin dünya ekonomisi içindeki konumunu yeniden şekillendirmeye yönelik bir müdahale olmuştur.

Diğer yandan, “serbestlik” ile “korumacılık” ikilemini bir arada taşıyan EE deneyimleri, aslında “korumacılığı” sürdüren bir pratiğe denk düşmektedir. Bu sonuç günümüzde çok ulusculuk ya da ticaretin serbestleşmesi söylemleri ile çelişmektedir. Ancak serbestleşme ile korumacılık arasındaki tercihleri, EE'nin içeriğini belirleyen başlıca iktisadi faktörlerden biri olarak tanımlamak mümkündür.

Latin Amerika deneyimlerinde LAFTA, ithal ikameci sanayileşme modeli ile EE'yi eşanlı olarak yaşama geçirirken, aslında “korumacılık” öne çıkmıştır. EE ile birlikte daha geniş bir iç piyasa yaratılırken, dışarıya karşı belli sektörlerde “korumacılık” belirleyen olmuştur. MERCOSUR, 1980 sonrası yaşanan bir EE deneyimi olmasına rağmen, MERCOSUR ülkeleri arasında ticarete konu olan mallarda tam anlamı ile “serbestlik” söz konusu olamamıştır. Her iki deneyimde de emeğin mobilitesi geri planda kalmış, buna yönelik bir girişim söz konusu olmamıştır. EE deneyimleri sermayenin mobilitesi üzerinden şekillenmiştir. LA ülkelerinde ise EE deneyimi ile birlikte ortaya çıkan eşitsizliklerin daha çok belli sektörlerde yaşanan yoğunlaşma etkisi ile ÇUŞ'ların etkinliğindeki artış olmuştur. Bununla birlikte elde edilen büyüme emek alanına eşit oranlarda yansımamıştır.

AB sürecinde ise GB ile birlikte serbest ticaret ilkelerinin geçerliği olacağı vurgulanmakla birlikte, AB ülkelerinin 3. ülkelerle gerçekleştirdikleri ticarete daha çok “korumacılığı” veri aldığı görülmektedir. Dünya ticaretinin serbestleşmesi söylemine rağmen ticarete konu olan mallarda, AB'nin geliştirdiği kurumsallaşma ve mevzuat yapısı ile yeni tarz korumacı yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Emeğin mobilitesi başlığına ise “yeni düzenlemeler” aracılığı ile kısıtlamalar getirilmektedir.

Diğer yandan yukarıda da vurgulandığı üzere Uruguay Roundu' nun ardından ortaya çıkan tabloda uluslararası ticarete gündeme gelen yeni yasalar, EE'de “serbestlik” ve “korumacılık” tartışmalarına da yansımıştır. GATT'ın DTÖ'ye evrilmesi ve DTÖ'nün ticaret yasalarını belirlemeye başlaması, EE biçimlerine de

yansımıştır. GB yerine yeni bölgeselcilik ile tercihli ticaret anlaşmaları öne çıkmıştır. GOÜ'lerin de bu sürece uyumunun bir parçası olarak güney- güney ülkeleri arasında gerçekleştirilen bölgesel entegrasyon anlaşmalarının sayısı artmıştır. Yine, coğrafi yakınlık bölgesel entegrasyon hareketleri açısından belirleyen olmuştur. MERCOSUR süreci LAFTA deneyiminden farklı olarak kalkınma-sanayileşme söylemi yerine GOÜ'lerin uluslararası ticarete uyumu çerçevesinde şekillenmiştir. AB süreci ise özellikle 3. ülkelerle yaptığı iktisadi anlaşmalar ile bu ülkelerle EE'nin farklı aşamalarını gerçekleştirme olanağı elde etmiştir. Bölgeselleşme hareketleri artarken AB'nin de gerçekleşen bölgesel entegrasyon deneyimlerine karşı farklı içerikteki ticaret anlaşmaları ile uyum sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Aynı zamanda bu gelişmeleri, AB'nin 3. ülkelerle ticareti yeni bir mevzuata oturtma girişimi olarak da değerlendirmek mümkündür.

Tarife dışı engeller-tanımı-, malın orijini kuralı, uluslararası ticarete rekabet edilebilirliğin ölçütünün teknoloji ve bilgi birikimine dayanması, uluslararası iktisadi ilişkilerin daha karmaşık bir yapı almasını beraberinde getirmiştir. Ticari serbestleşme öngörüsü bu başlıklarda tıkanabilmekte bu da DTÖ'nün yapısı ile bölgesel entegrasyon hareketlerinin sayısındaki artışın eş anlı yürütülüp yürütülemeyeceği tartışmalarını gündeme getirmektedir. Bu tartışma başlığını, EE'nin yeni bir çelişki başlığı olarak da değerlendirmek mümkündür. Bölgeselleşmenin serbestleşmenin aksine korumacılığı getirdiği görülmektedir.

Yine, Uruguay sonrası süreçte ticari serbestleşmenin temel politika başlıklarından biri haline gelmesine rağmen ticarete yönelik farklı korumacılık türlerinin gelişmesi ile bölgesel bloklar ve AB'nin, sahip oldukları kurumsallığın derecesine bağlı olarak GATT ilkeleri ile çelişen, kendi iç piyasalarını korumaya yönelik önlemler alabildiği görülmektedir. EE'nin da bir araç olarak kullanıldığı uluslararası ticaretteki bu uygulamalar, DTÖ'nün işleyişine dair soru işaretlerini gündeme getirmektedir.

EE'nin zaman içindeki gelişimi, EET'nin sonuçlarına yönelik analizlerin de derinleşmesine neden olmuştur. İktisat teorisindeki gelişmelerle birlikte EE'nin

sonuçlarının açıklanabilirliği daha mümkün hale gelmektedir. Bununla birlikte ülkelerin yaşadığı entegrasyon deneyimleri teorinin gelişimini de sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler EET'nin “başarısının” ve geleceğinin irdelenmesine neden olmaktadır. EET'nin başarı kriteri, süreklilik ve de elde edilen entegrasyon derecesine göre belirlenmektedir.

Bugün AB sürecindeki gelişmelerin yeniden tanımlanması gerekliliği tartışılmaktadır. ALBA deneyiminin süreklilik arzemesi halinde farklı bir entegrasyon deneyiminin teorize edilmesi gündeme gelecektir. Yine bununla birlikte alternatif entegrasyon modellerinin tartışılması yeniden güncellik kazanmıştır.

AB entegrasyon süreci ilk başlangıçta gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen bir entegrasyon hareketi olarak yola çıkmıştır. Genişleme sürecinde ise görece olarak daha az gelişmiş ülkelerin birliğe dahil olması eşitsizlikleri artırırken toplamda daha etkin bir birlik ortaya çıkmıştır. EE aşamaları başarılı sonuçlar olarak değerlendirilirken, entegrasyon ile ortaya çıkan çelişkiler EET açmazları olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB entegrasyonunun ortaya çıkardığı “kurumsallaşmanın” 3. ülkeler ile olan ilişkilerde belirleyen olduğu görülürken, başta ticaret olmak üzere birçok başlıkta uygulanan politikalar ile AB'ye bağımlı yapının arttığı görülmektedir. AB mevzuatlarına uyum başlığı AB piyasalarına daha bağımlı bir bütünleşme sürecini beraberinde getirmektedir. İktisadi entegrasyondan siyasi entegrasyona geçiş başarısı gösteren AB, bugün tam birliğe geçiş aşamasında olması ve ortaya koyduğu kurumsal yapı açısından çelişkilerine rağmen geleneksel EET açısından “başarılı” bir entegrasyon deneyimi olarak ifade edilmektedir. Ortaklaşılacak bir diğer nokta sermaye akımları sonucunda şirketlerin kazançlı çıktığıdır. AB'nin dünya ekonomisindeki belirleyici gücü de buradan gelmektedir. Bununla birlikte DTÖ mevzuatları ile AB mevzuatları arasındaki çelişkiler, EE'nin sürdürülebilirlik koşullarının sorgulanmasına yol açmaktadır.

AB entegrasyonunun başarısının arka planında Avrupa coğrafyasında soğuk savaş dönemi ve sonrasındaki gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. SSCB'nin varlığı birlik düşüncesinin sürekliliğini sağlarken, AB genişlemesi Avrupa coğrafyasında sosyalist blokun dağılmasının ardından gündeme gelmiştir.

LA deneyimleri ise farklı bir zemine oturmaktadır. EE'nin öncelikle kalkınma ve sanayileşme sorunu ile birlikte ele alınmasını gerektirmekte, kalkınma-entegrasyon ilişkisinin tutarlı olup olmadığı sorgulanmaktadır. LAFTA, deneyimi ithal ikameci sanayileşme modelinin EE ile birleşmesinin bir örneğidir. Kalkınmacılık merkezdedir. Kalkınmacılık ve diğer yandan bölge içinde serbest ticaretin gerçekleşmesinin sonuçları ise belli alanlarda uzmanlaşmayı sağlamakla birlikte toplamda "başarılı" bir entegrasyon süreci yaşanmamıştır. Bunun, ülkelerin sahip olduğu yapısal sorunlardan kaynaklı olduğu ileri sürülebilir ancak İİS modelinin sonuçları ile birlikte ele alındığında ortaya farklı sonuçlar çıkmaktadır. İİS ile ortak pazarın eş anlı yürütülmesinin sonucu belli sektörlerin daha da ilerlemesini beraberinde getirmiş ancak bağımlı yapıyı değiştirememiştir.

İİS ve EE ilişkisinin ötesine geçmeyen bu yaklaşım bugün yaşanan deneyimler ile birlikte ele alındığında EE ile birlikte kaynak dağılımının nasıl sağlanacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada da devlet müdahalesinin gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Her koşulda, piyasaların bütünleşmesinin etkilerinin şirketler yerine toplumun tüm kesimlerinin yararlanabileceği yapıya kavuşturulması tartışmaya açılmıştır. Entegrasyon ile ne sağlanacağı sorusu esas alınmaktadır. Piyasaların bütünleşmesi sürecinde kaynak dağılımının eşitlik ilkesi esas alınarak gerçekleştirilmesi gerekliliği ortadadır. Bunun için de serbestlik ilkesi ile çelişir gibi dursa da bütünleşme süreçlerini bu doğrultuda kontrol eden bir siyasi iradenin gerekliliği söz konusudur.

MERCOSUR ise 1990'lı yıllarda GOÜ arasında gerçekleştirilen EE deneyimi olarak tanımlamak yerine yeni bölgeselciliğin bir çıktısı olarak ele alınmaktadır. MERCOSUR, DB ve DTÖ literatüründe ve buna bağlı çalışmalarda güney-güney ülkeleri arasında gerçekleştirilen bir entegrasyon deneyimi olarak tanımlanmaktadır.

MERCOSUR sonuçları itibari ile LAFTA sürecine benzer olarak belli sektörlerde uzmanlaşmayı beraberinde getirirken bu süreç ile yabancı sermaye akımlarının belli alanlara yoğunlaştığı görülmektedir. MERCOSUR güney-güney ülkeleri arasında gerçekleştirilen ve bu ülkeleri uluslar arası sisteme entegre etmenin bir aracı olmuştur. MERCOSUR bölge ülkeleri içinde de eşitsiz gelişim sonuçlarını beraberinde getirmiştir. Büyük piyasa etkisi bu deneyimle de kendini göstermiştir. MERCOSUR, LA ülkelerinin soğuk savaş sonrası döneme uyum sağlamasının ve de FTTA projesine karşı pazarlık gücünün artırılmasının bir aracı olmuş ancak ülkelerin büyük sermayesi ile yabancı sermaye yatırımları gerçekleştirilen alanlara avantaj sağlamanın ötesine geçememiştir. MERCOSUR ile birlikte bölge içi ticaretin miktarında önemli bir artış olmuştur. Genişleyen pazar yapısı MERCOSUR'a avantajlar sağlamaktadır ancak bununla birlikte bunun belli alanlarla sınırlı kaldığı görülmektedir. DYY akımlarının yoğunlaştığı sektörler, belli sektörlerin süreç ile birlikte öne çıktığını göstermektedir. Örneğin otomotiv alanında yaşanan gelişmeler ÇUŞ'ların da kazançlı çıktığını, entegrasyon sürecinin etkilerini kendi lehlerine kullanabildiğini göstermektedir. Yatay ve dikey bütünleşmeler, ölçek etkilerinin ortaya çıkması bölgeye yatırım yapan ÇUŞ'lara yeni olanaklar sunabilmektedir.

ALBA deneyimi ise farklı bir entegrasyon mümkün mü sorusunu canlı kılmaktadır. ALBA ile birlikte geleneksel EET dışına çıkarak EE'yi ele almak mümkün olabilmektedir. Yine kalkınma-entegrasyon ilişkisini refah maksimizasyonu yerine sosyal kalkınmanın hedeflenmesi şeklinde teorize etme olanağı ortaya çıkmaktadır. Venezuela'da Bolivarcı hükümetin ortaya koyduğu siyasi irade ile Küba'nın siyasi iradesinin aynı şekilde devam etmesi halinde kalkınma merkezli, neo-liberalizme karşı sosyal bir program hedefi taşıyan bir entegrasyon deneyimi ile karşı karşıya kalınacağı görülmektedir. Ancak bu ülkelerin dünya ekonomisi içindeki görece zayıflığı entegrasyonun dışsal etkilerini azaltmaktadır. Bununla birlikte Venezuela'nın petrol üreten ülkelerin başında gelmesi entegrasyonun en önemli maddi temelini oluşturmaktadır. Dünya ekonomisine etkisinin görece olarak küçük olmasına rağmen neo-liberalizme karşı ortaya çıkan tepkinin somutlaşması bakımından yarattığı etki çok daha büyüktür. ALBA'nın gerek bölge gerekse dünya ölçeğinde ortaya çıkardığı siyasi etki, entegrasyonun boyutundan çok daha güçlüdür.

Bu gelişmeler, EE ile kalkınmanın nasıl sağlanacağına dair yaklaşımların yeniden tarifini g¼ncel kılmaktadır. Yine, AB entegrasyonunun başarı kriterleri ile toplumsal sonuçları arasındaki farklılıklar bu yaklaşımın sorgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte EE'nin başarı kriterinin ne olduğu da tartışmaya açıktır.

Ancak geleneksel EET'nin başarı kriterinin piyasaların etkinliği ile birlikte ele alındığı g¼r¼l¼rken EE'nin ortaya çıkardığı eşitsizliklerin nasıl giderileceği ile kaynakların dağılımı sorunu geri plana itilmiştir. Geleneksel EET'nin g¼reli olarak ihmal ettiği bu başlıklar ¼zerine yoğunlaşan bir EE'nin m¼mk¼n olup olmayacağı ¼ncelikle siyasi iradeye bağlı olarak şekillenecektir. Ancak bu sorulara yoğunlaşılması durumunda EE deneyimlerinin daha “eşitlikçi” ve daha az çelişkiler barındıran sonuçlar ortaya çıkarması m¼mk¼n olabilecektir.

KAYNAKÇA

Abegaz, Berhanu, **The Challenge of European Integration: Internal and external Problems of Trade and Money**, Westview Press, Boulder, CO, 1994.

AET, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, ÖİB 292, DPT 1871, DPT Yayınları, Ankara, 1983.

Akkoyunlu-Wigley, Arzu, “Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Anlaşmalarının Etkilerini Ölçen Ampirik Çalışmaların Genel Değerlendirmesi”, **HÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 18. Sayı .2, 2000, ss.35-60.

Akkoyunlu-Wigley, Arzu, “Geleneksel Gümrük Birliği Teorisi, **HÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**”, Cilt 16. Sayı 1-2, 1998, ss.171-190.

Akkoyunlu-Wigley, Arzu, Mihci, Sevinc, “Effects of Customs Union with European Union on the Market Structure and Pricing Behaviour of Turkish Manufacturing Industry”, European Trade Study Group ETSG2004 Programme Nottingham, 9-11 September 2004, (Çevrimiçi) <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/wigley.pdf>, 23.08.2007

ALADI, “Information system on foreign trade statistics”, (Çevrimiçi) <http://www.aladi.org>, 4.05.2007.

Alesina, Alberto, Enrico Spolaore, Romain Wacziarg, “Economic Integration and Political Disintegration”, **The American Economic Review**, Vol. 90, No. 5, December 2000, pp.1276-1296.

Amin, Samir, “Beyond Liberal Globalization, Better or Worst World”, **Monthly Review**, Vol.58, No.7, Dec.2006, (Çevrimiçi) <http://www.monthlyreview.org/1206amin.htm>, 5.09.2007.

Anadolu Ajansı, “AB mahkemesi Porsche’nin Volkswagen’i satın almasının önünü açtı”, (Çevrimiçi) <http://haber.aa.com.tr>, 23.10. 2007.

Armstrong, H.W., “The Regional Policy of the European Union”, **Economics and Business Education**, Vol.2, 1994, pp.111-117.

Arndt, Sven W., “Customs Union and the Theory of Tariffs”, **American Economic Review**, Vol.59, No: 1, 1969, pp.108-118.

Arreaza, Teresa, “ALBA: Bolivarian Alternative for Latin America and the Caribbean”, January 30th, 2004, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/docs.php?dno=1010>, 10 Mayıs 2007.

Artis Mike, Nixson Frederick, **The Economics of the European Union**, Oxford University Press, 2001.

Atakan, Mehtap, “Avrupa Topluluğu Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Rejimi ve Türkiye’nin Uyumu”, (Çevrimiçi) <http://www.gumruk.gov.tr/gumruk/dosyaupload/ab/gts.pdf>, 14.07.2007.

Axline, W. Andrew, “Underdevelopment, Dependence and Integration: The politics of Regionalism in the 3rd World”, **International Organization**, Vol.31, No: 1, Winter 1977, pp.83-105.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, “AB’nin Genişleme Sürecinde Kişilerin Serbest Dolaşımı”, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21638&l=1>, 14.08.2007.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, (Çevrimiçi),
<http://www.avrupa.info.tr/DelegasyonPortal.html>, 27.06.2007.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Rekabet”, (Çevrimiçi)
http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/AB_Ne_Yapar,Ab_Ne_Yapar.html?pageindex=13, 12.07.2007.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Sanayi Politikası”, (Çevrimiçi)
http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/AB_Ne_Yapar,Ab_Ne_Yapar.html?pageindex=14, 27.06.2007.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Soru-Cevap”, (Çevrimiçi)
http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=1&forum_id=59&thread_id=3384, 5 Eylül 2007.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, “Ticaret Politikası”, (Çevrimiçi)
http://www.avrupa.info.tr/Bir_Bakista_AB/AB_Ne_Yapar,Ab_Ne_Yapar.html?pageindex=18, 27.06.2007.

Aygül, Cenk, “AB’ye girmenin bilançosu: Doğu Almanya ve Polonya örnekleri”,
İktisat Dergisi, Sayı 454, ss. 46-51.

Azzi, Diego, David Harris, “ALBA: Venezuela’s Answer to Free Trade”, December,
2006, (Çevrimiçi) <http://www.focusweb.org/alba-venezuela-s-answer-to-free-trade-the-bolivarian-alternative-for-the-ame.html>, 10 Mayıs 2007.

Balaoing, Annette, Joseph Francois, “Deconstructing EU Trade Policy”, July 2005,
(Çevrimiçi)
http://www.tcd.ie/iiis/documents/seminar%20papers/Francoistext_Jul05.pdf,
6.08.2007.

Balassa, Bela, **The Theory of Economic Integration**, R.D. Irwin: Homewood, Illinois, 1961.

Balassa Bela, "Towards a Theory of Economics Integration", **Kyklos**, Vol. 14, 1961, pp.1-15.

Balassa, Bela, "EU Integration problems and Issues", **The American Economic Review**, Vol. 53, No: 2, May 1963, pp. 175-184.

Balassa, Bela, "Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market", **The Economic Journal**, Vol. LXXVII, No. 305, March 1967, pp.1-21.

Balassa, Bela, **European Economic Integration**, Amsterdam: North Holland, 1975.

Balassa, Bela, **Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler**, Der. H. Avni Hedili, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, No:1986/270, Ankara, 1986.

Balassa Bela, "Economic Integration", **The New Palgrave A Dictionary of Economics**, Vol:2, Macmillan, London, 1987.

Balassa Bela, "The Determinants of Intra European Trade in Manufactured Goods", **European Economic Review**, Vol: 32, 1988, pp.1421-1437.

Balassa Bela, "Trade Creation and Trade Diversion in the EEC: an Appraisal of the Evidence", **European Economic Integration**, Ed. by Bela Balassa, Amsterdam, North Holland, 1975, pp.79-117.

Baldwin, R. E., "A Domino Theory of Regionalism", **Expanding Membership in the European Union**, Edt. by R.E. Baldwin, P. Haaparanta and J. Kiander, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Baldwin, R. E., A. J. Venables, "International Economic Integration", **Handbook of International Economics**, Edt. by G. Grossman and K. Rogoff, Vol. 3, Amsterdam: North Holland, 1997.

Baldwin, R.E., "Measurable Dynamic Gains from Trade", **Journal of Political Economy**, Vol. 100 (1), 1992, pp.167-174.

Baldwin R. and A. J. Venables, "Regional Economic Integration", **Handbook of International Economics**, Edt. by G. Grossman and K. Rogoff, Vol.3, Elsevier, Amsterdam, 1995.

Baldwin, Richard E., "The Eastern Enlargement of the European Union", **European Economic Review**, 39 (1995), pp. 474-482.

Baldwin, R., **Towards an Integrated Europe**, CEPR, 1994.

Balkır C., M. Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1989.

Bancoex, "What is the Alba?", (Çevrimiçi)
http://www.alternativabolivariana.org/pdf/alba_mice_en.pdf, s.2, 10 Nisan 2007.

Bancoex, "What is the Bolivarian Alternative for Latin America and the Caribbean?", (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/en/node/129>, 15 Mayıs 2007.

Barbosa-Filho, Nelson H., "Terms of Trade Fluctuations and Their Implications for Exchange rate coordination in Mercosur", (Çevrimiçi)
<http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpit/0503002.html>, 3.05.2007.

Bath, C., D. James Dilmus, "Dependency Analysis of Latin America: Some Criticisms, Some Suggestions", **Latin American Research Review**, Vol.11, No.3, 1976, pp. 3-54.

Bayliss, B.T., “Competition and Industrial Policies”, **The Economics of the European Community**, Ed. by Ali M. El-Agraa, Philip Alan/St.Martin’s Press, 2nd Edt., London, 1985, pp.209-227.

Bensidoun, Isabelle, Agnes Chelvallier, **Avrupa Birliği Akdeniz Bölgesi İlişkileri ve Serbest Ticaret Alanı Oluşumu**, Çev. Targan Ünal, İTO Yayın no 55, İstanbul 1997.

Bevilaqua, Afonso S., Marcelo Catena, Ernesto Talvi, “Integration, Interdependence and Regional Goods: An Application to Mercosur”, **Ceres, Documents De Trabajo**, (Çevrimiçi)http://www.ceresuy.org/investigacion/documentos/007_Integration_Interdependence_and_Regional_Goods.pdf, 7.06.2007.

Bhagwati, Jagdish, “Regionalism and Multilateralism, An Overview”, Eds., Jaime De Melo-Arvind Panagariay, **New Dimensions in Regional Integration**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, London, 1993.

Bhagwati, Jagdish, “The Pure Theory of International Trade: A Survey”, **Economic Journal**, Vol. 74, 1966.

Bhagwati, Jagdish, Arvind Panagariya, “The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends”, **The American Economic Review**, Vol.86, No.2, pp.82-87.

Bhagwati, Jagdish, David Greenaway, Arvind Panagariya, “Trade Preferentially: Theory and Policy”, **The Economic Journal**, Vol.108, No.449 (Jul 1998), pp.1128-1148.

Biçer, Savaş, “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, **Dünden Bu Güne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, Ekim 2003, ss.397-419.

Bogomolov, O.T., "Two Types of International Economic Integration", **Problems of Economics**, Vol.12, 1975, pp.72-91.

Boltho, Andrea, "What's wrong with Europe?", **New Left Review**, No:22, July-August 2003, pp.5-26.

Bond, Robert D., "Regionalism in Latin America: Prospects for the Latin American Economic Systems (SELA)", **International Organization**, Vol. 32, No. 2, Spring, 1978, pp. 401-423.

Bond, E, W., C. Syropoulos, "The Size of Trading Blocs: Market Power and World Welfare Effects", **Journal of International Economics**, 40, 1996, pp.411-437.

Bonefeld, Werner, "Avrupa Birliği'nin Ekonomi Politigi", **İktisat Dergisi**, Sayı:454, Ekim 2004, ss.40-44.

Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Acess**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(Çevirim içi) www.ub.es/obsglob, November 2002., 26.06.2007.

Bouzeran, Aline, "The European Union and its ten Mediterranean partner countries: growing trading links", **Statistics in Focus – External Trade**, Eurostat, 70/2007, (Çevrimiçi)http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-070/EN/KS-SF-07-070-EN.PDF, 10 Nisan 2007.

Bray, W. Marjorie, "Trade As an Instrument of Dominance: The Latin American Experience", **Latin American Perspectives**, Vol. 26, No.5, 1999, pp. 55-74.

Brown, David, “Stroming the Fortness: the External Border Regime in an Enlarged Europe”, **EU Expansion to the East**, Ed. by Hilary Ingham, Mike Ingham, Edward Elgar, 2002.

Brühlhart, Marius, “Industrial Specialisation in the European Union: A Test of the New Trade Theory”, **Trinity Economic Paper Series**, (Çevrimiçi) <http://www.hec.unil.ch/mbrulhar/papers/tep955.pdf>, 5.08.2007.

Buechler, Judith Maria, “Aspects of Latin America Integration and Non –Integration Introduction”, **Ethnohistory**, Vol. 30, No 2, 1983, pp. 47-48.

Bull, Benedicte, “Regional Integration and Regional Regulation in Latin America”, **Regulation at the European Consortium of Political Science Papers**, 2005, (Çevirimiçi) <http://www.regulation.upf.edu/ecpr-05-papers/bbull.pdf>, 4.05.2007.

Bulmer-Thomas, Victor, “Debate Regional Integration in Latin America and Carribean”, **Bulletin of Latin America Research**, Vol. 20, 2004, No: 3, pp.360-369.

BusinessEurope, “History – Winning the peace”, (Çevrimiçi) <http://www.businesseurope.eu/Content/Default.asp?PageID=414>, 16.06.2007.

Caballero, Riccardo J., Richard K. Lyons, “External effects and Europe’s integration”, **European Integration: Trade and Industry**, Edt. by L. Alan Winters and Anthony Venables, CEPR, 1991, pp.34-51.

Calfat, German, Renato Flöres, “The EU-Mercosol Free Trade Agreement: Quantifying Mutual Gains”, **Journal of Common Market Studies**, Vol.44, No.5, December 2006, pp.921-45

Caporaso, James A., **The European Union: dilemmas of regional integration**, Boulder, Colo.: Westview Press, 2000.

Calleya, Stephen C. (edt. by), **Regionalism in the Post-cold War World**”, Ashgate, 2000.

Cardoso, H. Fernando, Enzo Faletto, **Dependency and Development in Latin America**, University of California Press, Ltd, London, England, 1979.

Carchedi, G., “Contradiction of European Union”, **Capital and Class**, Spring 1999, pp.119-153.

Carchedi, Guillermo, **For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration**, London and New York, Verso, 2001.

Carchedi, Guillermo, “The Military Arm of the European Union”, (Çevrimiçi) <http://www.erc.metu.edu.tr/Carchedi.pdf>, 04.04.2007.

Carlson, Chris, “Venezuela Announces Increased Social Spending for 2008”, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/news/2746>, 19.07.2007.

Carranza, Mario Esteban, “Southern American Free Trade or FTA of the Americas? Open regionalism and the future of regional economic integration in South America”, **Latin American Politics and Society**, Vol. 44, No. 4 (Winter, 2002), pp. 167-169.

Cason, Jeffrey, “On the Road to Southern Cone Economic Integration”, **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol. 42, No. 1, Spring, 2000, pp. 23-42.

CEPAL, (Çevrimiçi) <http://www.cepal.org>.

Chacholiades, M., **International Trade Theory and Policy**, McGraw-Hill International Editions, Singapore, 1990.

Chang Won, Alan Winters, “How Regional Blocs Affects Excluded Countries: The Price Effects of Mercosur”, **The American Economic Review**, 2002, Vol. 92, Issue 4, pp.889-904.

Chesnais, François, Grazia Ietto-Gillies, Roberto Simonetti, **European Integration and Global Corporate Strategies**, Routledge, London, 2000.

Chilcote, H. Ronald, “Issue of Theory in Dependency and Marxism”, **Latin American Perspectives**, Vol. 8 No:3/4, 1981, pp.3-16.

Chudnovsky, Daniel, Andres Lopez, “The transnational corporations’ strategies and foreign trade patterns in MERCOSUR countries in the 1990s”, **Cambridge Journal of Economics**, 2004:28, pp.635-652.

Clare, Richard, Anne Paternoster, “Minimum Wages, EU Member States and Candidate Countries, January 2003”, **Statistics in focus - Population and Social Conditions**, Eurostat, 10/2003,

(Çevrimiçi)http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-03-010/EN/KS-NK-03-010-EN.PDF, 22.08.2007.

Collier, Paul, “The Welfare Effects of Custom Unions, An Anatomy”, **Economic Journal**, Vol:89, March 1979, pp.23-45.

Collins, Susan M., ”Economic Integration: Conflict versus Cohesion (in International Location of Economic Activity)”, **The American Economic Review**, Vol. 85, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundredth and Seventh Annual Meeting of the American Economic Association Washington, DC, January 6-8, 1995, pp. 307-311.

Commission of the European Communities, “1999 Annual Economic Report, The EU Economy at the Arrival of the Euro: Promoting Growth, Employment and Stability”, (Çevrimiçi)http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/1999/aer1999_1_en.pdf, 2.08.2007.

Commission of the European Communities, “Community Merger Control”, Greenpaper COM96/19 final, (Çevrimiçi)
http://aei.pitt.edu/1148/01/merger_control_gp_com_96_19.pdf, 7.08.2007.

Commission of the European Communities, “Completing the Internal Market”, White Paper from the Commission to the European Council, June 1985, (Çevrimiçi)
http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com1985_0310_f_en.pdf, 3.07.2007.

Commission of the European Communities, “Europe 1992 – The Overall Change”, Sec (88)524 final Brussels, 13 April 1988. (**Cecchini Raporu**)

Commission of the European Communities, “European Neighbourhood Policy - STRATEGY PAPER”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf, 8.07.2007.

Commission of the European Communities, “Report from the Commission, Report on Competition Policy 2006”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/comm/competition/annual_reports/2006/en.pdf, 10.07.2007.

Commission of the European Communities, “Report from the Commission, Wider Europe- Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf, 10.07.2007.

Commission of the European Communities, “Report from the Commission, Common Actions for Growth and Employment: The Community Lisbon Programme”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/COM2005_330_en.pdf, 7.08.2007.

Cooper, C.A., B.F. Massell, "A New Look at Custom Union Theory", **Economic Journal**, Vol.75, 1965, pp.742-747.

Cooper, C.A., B. F. Massell, "Towards a General Theory of Custom Union for Developing Countries", **Journal of Political Economy**, Vol.73, 1965, pp. 461-467.

Corden, Max W., "Economies of Scale and Custom Union Theory", **Journal of Political Economy**, 93 (1), 1972, pp.115-145.

CORDIS, "The Giants of European Research: Top R&D Company Performers", **Science and Technology Indicators 2003**, (Çevrimiçi)
ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/indicators/docs/3rd_report_snaps9.pdf, 11.08.2007.

CubaMinRex, "Marti - The Diplomat, Our America", (Çevrimiçi)
<http://www.cubaminrex.cu/josemarti/jose%20marti%20vers%20ingles/marti-our%20america-ing.htm>, 10.05.2007.

CubaMinRex, "ALBA for Latin American Integration", (Çevrimiçi)
<http://europa.cubaminrex.cu/English/currentissues/ALBA.htm>, 10.05.2007.

Çakır, Armağan Emre, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, 1.bs., Beta Yay., İstanbul, 2004.

Çelebi, Aykut, **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Çepni, Elif, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Ölçme Metodları (Türkiye Örneğinde Değerlendirme)", İÜ Sosyal Bilimler Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

Çulhaoğlu, Metin, "Uluslararası Kapitalist Entegrasyon, AB Süreci ve "Ölçek Sorunu" Üzerine Düşünceler", (Çevrimiçi)
<http://www.solmeclis.net/tebligler.php?no=50>, 1.9.2007.

Da Motta Veiga, Pedro, “Brazil in Mercosur: Reciprocal Influence”, **Mercosur: Regional Integration - World Markets**, Edt. by Riordan Roett, Washington D.C., Lynne Rienner Publishers, 1999, pp.25-33.

Dahlberg, Kenneth A., “Regional Integration the neofunctional versus a Configurative Approach”, **International Organization**, Vol. 24, No: 1, 1970, pp. 122-128.

Davies, Stephen, Laura Rondi, Alessandro Sembenelli, “European Integration and the Changing Structure of EU Manufacturing, 1987–1993”, **Industrial and Corporate Change**, Volume 10, Number 1, pp. 37-75.

De Melo, Jaime, Arvind Panagariya, *The New Regionalism in Trade Policy*, World Bank Publications, 1992.

De Ramon, Armas, **José Martí, Forger of Peoples**, Centro de Estudios Martianos, Cuba, 2000.

Dearden, S., F. McDonald, **European Economic Integration**, 2nd Edt., Longman, London, 1994.

Dedeoğlu, Beril, **Adım Adım Avrupa Birliği**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.

Deniau, François Jean, Gerard Druésne, **Ortak Pazar**, Çev. Lerzan Özkale, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, 1995.

Delanty, Gerard, “The Limits and Possibilities of a European Identity, A Critique of Cultural Essentialism”, **Philosophy and Social Criticism**, Vol. 21, No.4, 1995, pp.15-36.

Demiroviç, Alex, “Avrupa oryantilizmi aşması gerektiğini kavrayamadı”, **İktisat Dergisi**, sayı 454, Ekim 2004, s.17.

DG Trade Statistics, “Top Trading Partners”, (Çevrimiçi) http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122529.pdf, 10.07.2007.

Dinan, Desmond, **Ever Closer Union: An Introduction to European Integration**, 2th Rev. Edition, Palgrave Macmillan, 1999.

Dinçel, Gülay, “AB Anayasa Tartışmaları”, **Gelenek Dergisi**, Sayı 78, Mayıs-Haziran 2003, ss.61-68.

DPT, “Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Anlaşmalar (AKÇT, AET, AAET)”, Cilt I, Ağustos 1993, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf>, 9.5.2007.

DTM, “Ekonomik ve Parasal Birlik”, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/ekopar.doc>, 2.07.2007.

DTM, “Gümrük Birliği'nin Kapsamı”, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=210&icerikID=311&dil=TR>, 14.06.2007.

DTM, “Reach Yardım Masalarına İlişkin Not”, AB Genel Müdürlüğü 2007, (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/SanayiSektorDb/reach_yardim_masalari.doc, 22.07.2007.

DTM, Ticaret Bakanları Konferansı, 29 Mayıs 2001, Brüksel, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuomedEntegrasyonDb/Avrupa.doc>, 6.07.2007.

EC Europa, “What are the economic advantages to the eu of a free trade agreement with mercosur?”

(Çevrimiçi)http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/background_doc/template_paper4.htm, 17.07.2007.

EC Europa, “Effect on the development of the multilateral system”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/background_doc/template_paper6.htm, 18.07.2007.

EC Europa, “Effect on community policies”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/background_doc/template_paper7.htm, 18.07.2007.

EC Enterprise and Industry Directorate-General, “European Industry: A Sectoral Overview”, Technical Update-2006, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/doc/sec_overview_update06.pdf, 12.07.2007.

EC Eurostat, “External and intra-european union trade”, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, 21.07.2007.

EC Eurostat, “Europe in Figures”, **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 26.07.2007.

EC Eurostat, “International Trade”, **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.7, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-07/EN/KS-CD-06-001-07-EN.PDF, 21.07.2007.

EC Eurostat, “Labor Market”, **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.5, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 21.07.2007.

EC Eurostat, “News Release - EU - USA Summit”, (Çevrimiçi)
<http://www.eurunion.org/profile/facts.htm>, 8.08.2007.

EC Eurostat, “News Release - EU25 population up by 0.4% to reach 456 million”, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/3-31082004-BP/EN/3-31082004-BP-EN.PDF, 9.08.2007.

EC Eurostat, “News Release – Regional unemployment rates in the EU25 ranged from 2.0% to 31.8% in 2003”, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/1-09112004-AP/EN/1-09112004-AP-EN.PDF, 9.08.2007.

ECLAC, “Background information - Evolution of ECLAC ideas”, (Çevrimiçi)
http://www.eclac.org/cgi-bin/getprod.asp?xml=/noticias/paginas/4/14004/P14004.xml&xsl=/tpl-i/p18f-st.xsl&base=/tpl-i/top-bottom_acerca.xsl, 15.05.2007

Edelstein, Joel C., “Dependency: A special theory within Marxian Analysis”, **Latin American Perspectives**, Vol. 8 No:3/4, Dependency and Marxism Late Summer-Autumn, 1981, pp.103-107.

El-Agraa, Ali M., **The Economics of the European Community**, Philip Alan/St.Martin’s Press, 2nd Edt., London, 1985.

El-Agraa, Ali M., **Economic Integration Worldwide**, Macmillan Press, London, 1997.

El-Agraa, Ali M., “The Theory of Economic Integration”, **The European Union: Economics and Policies (with edited contributions)**, Pearson, 2001, pp.103-123.

El Economista, www.Eleconomista.cubaweb.cu/, 9.02.2007.

Elkan, P.G., “Measuring the Impact of Economic Integration Among Developing Countries”, **Journal of Common Market Studies**, Vol:14, 1976, pp.56-68.

Ellner, Steve,”The Radical Thesis on Globalization and the Case of Venezuela’s Hugo Chavez”, **Latin American Perspectives**, Vol. 29 No. 6, 2002, pp. 88-93.

Elmas, Gülen, **Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler, AB ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül 2001.

Emerson, Michael, Michel Aujean, Michel Catinat, Philippe Goybet, Alexis Jacquemin, **The Economics of 1992, The E.C. Commision’s Assesment of the Economic Effects of Completing the Internal Market**, Oxford University Press, 1990.

Erbil, Gamze, “Geçmişten Bugüne AB’nin Genişleme Süreci”, **Gelenek Dergisi**, Sayı:78, Mayıs/Haziran 2003, ss.51-59.

ERT, “ERT milestones and chairmen”, (Çevrimiçi) http://www.ert.be/ert_milestones_and_its_chairmen.aspx, 13.07.2007.

Ertük, Emin, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Basım, Bursa, 1993.

Estevadeordal, Antoni, Junichi Goto, Raul Saez, “The New Regionalism in the Americas: The Case of Mercosur”, **Journal of Economic Integration**, Vol.16, No.2, June 2001, pp.180-202.

Ethier, Wilferd J., “The New Regionalism”, **The Economic Journal**, Vol.108, No: 449, July 1998, pp.1149-1161.

EU Consilium, “Final Report (approved by the European Council in June 2004) on an EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East”, (Çevrimiçi),

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Partnership%20Mediterranean%20and%20Middle%20East.pdf>, 18.07.2007.

EurActiv, “Constitutional Treaty - key elements”, (Çevrimiçi)

<http://www.euractiv.com/en//future-eu/article-128513>, 29.07.2007.

EUR-Lex, “Treaty on European Union”, **Official Journal C 191, 29 July 1992**,

(Çevrimiçi) <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>, 22.07.2007.

Europa, “Glossary”, (Çevrimiçi) http://europa.eu/scadplus/glossary/multispeed_europe_en.htm, 9.09.2007.

Europa, “Treaties and Law”, (Çevrimiçi) http://europa.eu/abc/treaties/index_en.htm, 09.08.2007.

Europa, “Europe in 12 lessons - Economic and monetary union (EMU) and the euro”, (Çevrimiçi) http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_7/index_en.htm, 10.08.2007.

Europa, “Summaries of legislation – The Single European Act”, (Çevrimiçi)

http://europa.eu/scadplus/treaties/singleact_en.htm, 23.07.2007.

Europa Press Releases Rapid, “A new industry policy: Making the EU a more attractive place for industry”, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/352&type=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 3.08.2007.

Europa Press Releases Rapid, “EU competitiveness on a growth path”, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/445&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 3.08.2007.

Europa Press Releases Rapid, “EU27 Foreign Direct Investment - EU27 FDI flows with the rest of the world up by 38% in 2006”, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/07/70&format,>
3.08.2007.

Europa Press Releases Rapid, “EU competitiveness on a growth path”, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/445&format=html&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 5.11.2007.

Europa Press Releases Rapid, “Key facts on EU agriculture”, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/474&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 7.08.2007.

Europa Press Releases Rapid, “The new Social Agenda: an essential pillar of the new growth and jobs strategy”, (Çevrimiçi)
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/152&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 8.08.2007.

European Commission, “China”, (Çevrimiçi)
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf,
10.07.2007.

European Commission, “Competition: making markets work better”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/comm/competition/index_en.html, 12.08.2007.

European Commission, “Enlargement”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/enlargement/index_en.htm, 2 Mayıs 2007.

European Commission, “Enlargement - Candidate and Potential Candidate Countries”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enlargement/countries/index_en.htm, 10.06.2007.

European Commission, “Enterprise and Industry - EU industrial policy in times of climate change and globalization”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/index_en.htm, 10.06.2007.

European Commission, “Enterprise and Industry, Textiles and Clothing – Textile and clothing industry in the mediterranean zone”, (Çevrimiçi)
<http://ec.europa.eu/enterprise/textile/euromed.htm#textile%20and%20Clothing%20in%20industry%20in%20the%20mediterranean%20zone>, 2 Mayıs 2007.

European Commission, “Enterprise and Industry – Industrial Policy”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/competitiveness.htm#integrated%20approach, 10.06.2007.

European Commission, “EU Budget”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/dep_eu_budg_2007_en.pdf, 22.08.2007.

European Commission, “European Economy Special Report No. 2/2002”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2002/eesp202_en.pdf, 22.08.2007.

European Commission, “Euro-Mediterranean statistics”, 2006 Edition, (Çevrimiçi)
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/july/tradoc_135240.pdf, 27.07.2007.

European Commission, “European Neighbourhood Policy - The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, 9.06.2007.

European Commission, “External Cooperation Programmes”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/europeaid/index_en.htm, 2 Mayıs 2007.

European Commission, “External Relations - Effect on the development of the multilateral system”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/bacground_doc/template_paper6.htm, 2 Mayıs 2007.

European Commission, “External Relations - Effect on community policies”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/bacground_doc/template_paper7.htm, 2.05.2007.

European Commission, “External Relations - Enlargement: Impact on Trade Defence”,(Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/trade/issues/respectrules/tdi_enlarg/index_en.htm, 2.05.2007.

European Commission, “External Relations - Euro-Mediterranean Partnership /Barcelona Process”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/index.htm, 2.05.2007.

European Commission, “External Relations - The European Economic Area (EEA)”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/eea/index.htm, 2.05.2007.

European Commission, “External Relations - What are the economic advantages to the EU of a free trade agreement with mercosur?”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/external_relations/mercosur/bacground_doc/template_paper4.ht, 2 Mayıs 2007.

European Commission, “External Trade”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/index_en.htm, 2 Mayıs 2007.

European Commission, “External Trade - Africa, Caribbean, Pacific”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/index_en.htm, 5.05.2007.

European Commission, “External Trade – Balkans”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/balkans/index_en.htm, 5.05.2007.

European Commission, “External Trade – Mediterranean region”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/euromed/index_en.htm, 5.05.2007.

European Commission, “External Trade – Mediterranean region, The EuroMed Association Agreements”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/euromed/aa_en.htm, 5.05.2007.

European Commission, “External Trade – The Doha Development Agenda”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/newround/doha_da/index_en.htm, 2.05.2007.

European Commission, “External Trade – Tariffs and non-tariff barriers”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/trade/issues/sectoral/industry/tntb/index_en.htm, 2.05.2007.

European Commission, “Industrial Policy - EU industrial policy in times of climate change and globalization”, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/index_en.htm, 7.05.2007.

European Commission, “Industrial Policy - Some Key Issues in Europe’s Competitiveness-Towards an Integrated Approach”, 2003, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/industry/competitiveness.htm,
7.05.2007.

European Commission, “The EU Economy Review - The EU Economy 2000 Review (incl. Statistical Annex)”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/the_eu_economy_review2000_en.htm, 5.08.2007.

European Commission, “Trade Issues – Africa, Carribean, Pacific”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/index_en.htm, 5.05.2007.

European Commission, “Trade Issues – Mediterranean region”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/euromed/index_en.htm, 5.05.2007.

European Commission, “Trade Issues – The EuroMed Association Agreements”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/euromed/aa_en.htm,
5.05.2007.

European Commission, “Taxation and Customs Union”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/tariff_aspects/index_en.htm, 2.05.2007.

European Commission, “Taxation and Customs Union - System of Pan-Euro-Mediterranean cumulation”, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/rules_origin/preferential/article_783_en.htm, 2.05.2007.

European Commission, “Taxation and Customs Union - What is the Common Customs Tariff?”, (Çevrimiçi)

http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs/customs_duties/tariff_aspects/index_en.htm, 2.05.2007.

European Commission, **The Barcelona Process, The Europe–Mediterranean Partnership**, 2001 Review, European Commission, 2001.

European Commission, Directorate-General for Trade, “The European Union’s Generalised System of Preferences, GSP”, (Çevrimiçi)

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2004/march/tradoc_116448.pdf, 2.05.2007.

European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006.

European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Occasional Papers, No: 24, May 2006, (Çevrimiçi)

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_papers/2006/ocp24en.pdf, 9.05.2007.

European Documentation, The Second Enlargement of The European Community, Belgium, 1979.

European Parliament, “Lisbon European Council 23 and 24 March 2000, Presidency Conclusions”, (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, 11.07.2007.

European Union, Delegation of the European Commission to Japan, “The EU Internal (Single) Market: General Policy Framework”, (Çevrimiçi)

http://jpn.cec.eu.int/union/showpage_en_union.internal_market.php, 11.07.2007.

Farrell, Marry, Stefano Fella and Michael Newman, **European Integration in the 21st Century: Unity in Diversity**, SAGE Pub., London, 2002.

Feinberg, Richard E., “Regionalism and Domestic Politics: US Latin America Trade Policy in the Bush Era”, **Latin America politics and society**, Vol. 44 No: 4, 2000, pp. 127-151.

Fella, Stefano, “Introduction: Unity in Diversity- the Challenge for he EU”, **European Integration in the 21st Century Unity in Diversity**, Ed: Mary Farrel, Stefano Fella, Michael Newman, Sage Publ., 2002.

Ferik, Bülent, “AB Devlet Yardımları Politikası ve Türkiye’de Devlet Yardımı Uygulamaları”, (Çevrimiçi)
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/abdevlet.doc,
13.08.2007.

Fernandez, R., J. Portes, “Returns to Regionalism: An Analysis on Nontraditional Gains from Regional Trade Agreements”, **World Bank Economic Review**, 12, 1998, pp. 197-220.

Finch, M.H.J., “Latin America Development the politics of the Economics”, **Journal of Latin America Studies**, Vol: 5 No: 2, 1973, pp. 279-287.

Fiorentino, Roberto V., Luis Verdeja ve Christelle Toquebouef, “The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update”, **WTO Discussion Paper**, No. 12, 2007.

Flam, H., “Product markets and 1992: full integration, large gains?”, **Journal of Economic Perspectives**, 6, 1992, pp.7-30.

Foroutan, F., "Does Membership of a Regional Preferential Trade Arrangement Make a Country More or Less Protectionist?", **The World Economy**, 21, 1998, pp.305-336.

Fortune, "Europe's top 50", July 23, 2007 issue, (Çevrimiçi)
<http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2007/europe/>, 23 Temmuz 2007.

Frank Andre G, **Latin America: Under development or Revolution, Essay on Development of Underdevelopment and the Immediate Enemy**, Monthly Review Press, London, 1969.

Frank, Andre G., "Dependence is Dead, Long Live Dependence and Class Struggle: An Answer to Critics", **Latin American Perspectives**, Vol. 1, No. 1, 1974, pp. 87-106.

Frankel, Jeffrey A., Ernesto Stein, Shang-Jin Wei, "Regional Trading Arrangements: Natural or Supernatural?", **The American Economic Review**, Vol. 86, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundredth and Eighth Annual Meeting of the American Economic Association San Francisco, CA, January 5-7, 1996 (May, 1996), pp. 52-56.

Frankel, Jeffrey A., **Regional Trading Blocs in the World Economic System**, Washington DC: Institute for International Economics, 1997.

Frankenhoff, A. Charles, "**The Prebisch Thesis: A theory of Industrialism for Latin America**", *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 4, No. 2, April 1962, pp.185-206.

Frei, Eduardo, "Latin America in the World of Today", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol. 42, No: 3 (Jul., 1966), pp.373-380.

Furtado, Celso, Suzette Macedo, **Economic Development of Latin America “ A Survey From Colonial Times To The Cuban Revolution**, Cambridge Latin American Studies: 8, Cambridge University Press-London, 1970.

Galeano, Eduardo, **Latin Amerika'nın Kesik Damarları**, Çev. Atilla Tokatlı, Roza Hakmen, Çitlembik Yayınları, 88, İstanbul 2006.

Gambini, Gilberto, “EU-27 trade with ACP countries 2006”, **Statistics in focus External Trade**, 73/2007, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.edu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-073-EN.PDF,
19.08.2007.

Garriga, Macelo, Pablo Sanguinetti, “The Determinants of Regional Exchange in Mercosur: Geography and Trade Liberalization”, (Çevrimiçi)
<http://www.aaep.org.ar/espa/anales/works95/garriga/trabajo/definit.doc>. 22.05.2007.

Gehrels, Franz, Bruce F. Johnston, "The Economic Gains of Integration", **The Journal of Political Economy**, August 1955, Vol. LXIII, No.4, pp. 275-292.

Gelauff, George M.M., Arjan M. Lejour, “The new Lisbon strategy - An estimation of the economic impact of reaching five Lisbon Targets”, **EC Industrial Policy and Economic Reforms Papers**, No. 1, 2006, (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/competitiveness/doc/industrial_policy_and_economic_reforms_papers_1.pdf, 15.08.2007.

Georgapoulos, Theodore, Christos C. Paraskevopoulos, John Smithin, **Economic Integration between Unequal Partners**, Edward Elgar, 1994.

Gobierno, Bolivariano de Venezuela, “Misión Identidad”, (Çevrimiçi)
<http://www.misionesbolivarianas.gob.ve/misiones>, 7.07.2007.

Gowan, Peter, "The Eu and Eastern Europe: Diversity without Unity", **European Integration in the 21st century**, Edt. by Mary Farrell, SAGE Pub., London, 2002.

Granma, "ALBA: Justice in deeds", (Çevrimiçi), <http://www.granma.cu>, 19 Ocak, 2007.

Graham, Taylor, Andy Mathers, "Avrupa Bütünleşmesi Üzerinden Politika: İnşa Halinde Bir Avrupa Emek Hareketi?", **Praksis**, 11/Yaz, 2004, ss.125-144.

Greenaway, David, "Intra-Industry Trade, Intra-Firm Trade and European Integration". **Journal of Common Market Studies**, 26, 1987, pp.153-172.

Gregg, Robert W., "The UN Regional Economic Commissions and Integration in the Underdeveloped Regions", **International Organization**, Vol. 20, No. 2, 1966, pp.208-232.

Griffin, Keith, Ricardo French-Davis, "Customs Unions and Latin American Integration", **Journal Of Common Market Studies**, 4 (October 1965), 1-21. (1987)

Grunwald, Joseph, M. Wionczek, Martin Carnoy, **Latin American Economic Integration and US Policy**, The Brookings Institution, Washington, DC, 1972.

Guerrieri, Paolo, Pier Carlo Padoan, **The Political Economy of European Integration States Markets and Institutions**, Harvester Wheatsheaf, 1990.

Guerrina, Roberta, **Europe, History-Ideas-Ideologies**, Oxford University Press Inc., London, 2002.

Gutiérrez, Fernando Casado, **New Paths to Democracy: The Venezuelan Experiment**, (yayınlanmamış y.lisans tezi), EuropeaSn Master's Degree in Human Rights and Democratisation, University of Coimbra, 2003-2004.

Gürsoy, Elif, “Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomik Gelişimine Etkisi”, (Çevrimiçi)

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve.doc, 12.06.2007.

Haack, W.G.C.M, “The Selectivity of Economic Integration Theories: a Comparison of some Traditional and Marxist Approaches”, **Journal of Common Market Studies**, Vol: 21, No. 4, 1983, pp.367-387.

Haberler, Gottfried, “Integration and Growth of the World Economy in Historical Perspective”, **The American Economic Review**, Vol. 54, No. 2, Part 1., Mar., 1964, pp. 1-22.

Habermas, Jürgen, “Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Europe”, **Praxis International**, 12(1), 1992, pp.1-19.

Habermas, Jürgen, “Why Europe Needs a Constitution?”, **New Left Review**, Sep-Oct. 2001, pp.5-26, (Çevrimiçi) <http://www.newleftreview.org/A2343>, 3.04.2007.

Halıcıoğlu, F., “Türkiye’nin Dünya Ekonomisine Entegrasyon Süreci”, **Görüşler**, 1996, ss.35-37.

Halıcıoğlu, R. Ferda, “**Ekonomik Entegrasyonların Etkileri ve Ölçme Yöntemleri: Türkiye-AB ve Alternatifleri için Uygulamalar**”, yayınlanmamış Doktora tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 1996.

Hallet, H., “The Impact of EC-92 on Trade in Developing Countries”, **The World Bank Research Observer**, 9(1), 1994, pp.121-146.

Hansen, Roger D., “Regional Integration Reflection on a Decade of Theoretical Effects” **World Politics**, Vol: 21, No: 2 (Jan., 1969), pp. 242-271.

Harris, David, Diego Azzi, “Venezuela’s Answer to Free Trade ALBA: The Bolivarian Alternative for the Americas”, **Focus on the Global South**, (Çevrimiçi) <http://www.focusweb.org/pdf/alba-book.pdf>, 2.06.2007.

Harris, Richard L., “Globalization and Globalism in Latin America: Contending Perspectives”, **Latin American Perspectives**, Vol. 29, No. 6, Nov. 2002, pp.5-23.

Harrison, J. Reginald, **Europe in Question: Theories of Regional International Integration**, New York Univ. Press, New York, 1974.

Harrop, Jeffrey, **The Political Economy of Integration in the European Community**, Edward Elgar, Hampshire, 1992.

Heinemann, Friedrich, “The Political Economy of EU Enlargement and the Treaty of Nice”, **European Journal Of Political Economy**, Volume 19, Issue 1, 2003, pp.17-31.

Hildebrand, John R., “The Central American Common Market: Economic and Political Integration”, **Journal of Inter-American Studies**, Vol. 9, No. 3, July 1967, pp. 383-395.

Hirschman, O. Albert, “The Political Economy of Import-Substituting Industrialization in Latin America”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 82, No. 1, Feb., 1968, pp. 1-32.

Hirst, Monica, “Mercosur’s complex political agenda”, **MERCOSUR: Regional Integration World Markets**, ed. by Riordan Roett, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1999, pp.35-48.

Hoy, Don R., James S. Fisher, “Latin America and the European Common Market”, **Geographical Review**, Vol. 56, No. 1, Jan., 1966, pp. 90-97.

Huberman, Leo, Paul Sweezy, **Sosyalist Küba**, Çev. Ömer Ural, Ekim Yayınları, Ankara, 1969.

Huelin, David, “Economic Integration in Latin America Progress and Problems”, **International Affairs**, Vol. 40, No. 3, Jul. 1964, pp. 430-439.

Hugo Chavez’le Söyleşi, “Teredüt Etmek Kaybetmektir, 15-23 Kasım 2003”, **Venezuela’da Neler Oluyor**, Ali Mert (der.), NK Yayınları, İstanbul, 2005, s.40.

Human Development Reports, Cuba, The Human Development Index,
http://hdrstats.undp.org/countries/country_fact_sheets/cty_fs_CUB.html, (çevirim içi) 25.06.2007.

Hurrell, Andrew, “Latin America in the World Order: A Regional Bloc of the Americas”, **International Affairs**, Vol. 68 No: 1 January 1992, pp.121 -139.

ILO, “Southern Common Market (MERCOSUR) Agreement”, (Çevrimiçi),
<http://www.itcilo.it/actrav/actrav-english/telearn/global/ilo/blokit/mercoa.htm>,
2.05.2007.

IMF, **Financial Statistics Yearbook 1982**, Washington DC., 1982.

Irwin, Douglas A., “The GATT in Historical Perspective”, **The AER**, Vol. 85, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundredth and Seventh Annual Meeting of the American Economic Association Washington, DC, January 6-8, 1995 (May, 1995), pp. 323-328.

Icilo, “Southern Common Market (MERCOSUR) Agreement (Also Known as The Treaty of Asunción)”, (Çevrimiçi)
<http://www.itcilo.it/actrav/actrav-english/telearn/global/ilo/blokit/mercoa.htm>,
2.09.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, **Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (Roma Antlaşması)**, Çev: Dr. Haluk Günuğur, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 1985.

İktisadi Kalkınma Vakfı, **Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Avrupa Topluluklarına Katılım Anlaşmaları**, İKV:42, İstanbul, Ağustos 1987.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “AB Şeması”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/pdfs/AB-SEMA.pdf>, 12.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Avrupa Tek Senedi (Single European Act - SEA)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=945>, 12.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Bölgesel Politika (Regional Policy)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1002>, 12.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Lizbon Zirvesi (Lizbon European Council/Lizbon Summit)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1192>, 20.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Pan-Avrupa Menşe Kümülayonu (Pan-European Cumulation of Origin)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1270>, 14.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Roma Antlaşması (Treaty of Rome)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1260>, 7.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “TARIC (Avrupa Toplulukları Bütünleştirilmiş Gümrük Tarifesi)”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1228>, 17.08.2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “Temel Belgeler”, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr/temelbelgeler.php>, 12.08.2007.

İyidoğan, Saadet, “Avrupa Birliği’nin Sanayi ve Teknoloji Politikaları Paradoksu”, **Dünden Bu Güne Avrupa Birliği**, der. Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, İstanbul, Ekim 2003, ss. 247-280.

Jacquemin, Alexis, Andre Sapir, “Euro Post 1992: Internal and External Liberalization”, **The American Economic Review**, Vol. 81.No.2 (May, 1991), pp. 166-170.

Jilberto, Alex E. Fernandez, Andre Mommen **Regionalization and Globalization in the Modern World Economy**, Routledge, New York and London, 1998.

Johnson, Harry G., “An Economic Theory of Protected Tariff Bargain and the Formation of Customs Union”, **Journal of Political Economy**, Vol:73, No.3, 1965, pp.256-283.

Johnson, Harry G., “Trade Diverting Customs Unions a Comment”, **The Economic Journal**, Vol: 81, 1974, pp.618-621.

Jones, A.J., “The Theory of Economic Integration”, **The Economics of the European Community**, Ed. by Ali M. El-Agraa, Philip Alan/St.Martin’s Press, 2nd Edt., London, pp.71-92.

Jovanovic, Miroslav N., **International Economic Integration**, 2nd Edt., Routledge, London, 1988.

Kahnert, F., P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos, **Economic Integration, Among Developing Countries**, OECD, Development Centre, 1969.

Kay, Cristobal, **Latin American Theories of Development and Underdevelopment**, Routledge, London and New York, 1989.

Kazgan, Gülten, **100 soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi,3. Baskı İstanbul, 1975.

Kellog, Paul, “**The Bolivarian alternative for the Americas: Dawn of an alternative to neoliberalism?**” (Çevrimiçi) <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2006/Kellogg.pdf>, 20.05.2007.

Kemp Murray C., Henry Jr. Wan, “An Elementary Proposition Concerning the Formation of Custom Union”, **Journal of International Economics** ,Vol.6(1), 1976, pp.95-97.

Keyder, Çağlar, “Güney Avrupa’da Demokrasiye Geçiş: İspanya, Portekiz, Yunanistan”, **Yapıt Dergisi**, Sayı 12, Eylül-Ekim 1985, ss. 86-92.

Koekkoek, Ad, Arie Kuyvenhoven, Willem Molle, “Europe 1992 and the Developing Countries: an Overview”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXIX (2), 1990, pp. 111-131.

Kozloff, Nikolas, “Venezuela's Chavez: “Oil is a Geopolitical Weapon”, (Çevrimiçi), <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1408>, 4.05.2007.

Krauss, M.B., “Recent Development in Customs Union Theory: An Interpretive Survey”, **Journal of Economic Literature**, Vol:10, 1972, pp.413-436.

Kreinin, Mordechai E., “On the Dynamic Effects of a Customs Union”, **The Journal of Political Economy**, Vol. 72, No. 2 (Apr. 1964), pp. 193-195.

Kreinin, Mordechai E., “Effects of EEC on Imports of Manufactures”, **The Economic Journal**, Vol: 82, 1972, pp.897-920.

Krishna, Pravin,”Regionalism and Multilateralism: A Political Economy Approach”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 113, No.1, 1988, pp. 227-251.

Krueger, O. Anne, “Are Preferential Trading Arrangements Trade-Liberalizing or Protectionist?”, **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 13, No. 4. (Autumn, 1999), pp. 105-124.

Krugman, P., “Intra-Industry Specialisation and the Gains from Trade”, **Journal of Political Economy**, Vol:89, 1981, pp.959-73.

Krugman, P., “Regionalism versus multilateralism; analytical notes”, **New Dimensions in Regional Integration**, Edt. by J. de Melo and A. Panagariya, CUP, Cambridge, 1993.

Krüger, Andreas, “Regional Gross Domestic Product in the European Union 2004”, **Statistics in Focus – General and Regional Statistics, Economy and Finance**, Eurostat 104/2007, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-104/EN/KS-SF-07-104-EN.PDF, 10 Nisan 2007.

Küçükahmetoğlu, Osman, “Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri”, **İktisat Dergisi**, AB-GB-Türkiye Özel Sayısı, Aralık 2000, İFMC Yay., ss.34-47.

Laffan, Brigid, Rory O'Donnell, Michael Smith, **Europe's Experimental Union: Rethinking Integration**, Routledge, London, 2001.

Larner, Wendy, William Walters, “The Political Rationality of ‘New Regionalism’: Towards a Genealogy of the Region”, **Theory and Society**, Vol. 31, No. 3, June 2002, pp. 391-432.

Larra, José Bell, **Cuba in the 1990s**, Editorial José Martí, Cuba, 1999, pp.130-131.

Lawrence, R.Z., **Regionalism, Multilateralism and Deeper Integration**, Washington DC: Brookings Institution, 1996.

Lebowitz, Michael A., “Venezuela confronts the FTAA”, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1059>, (2003), 15.05.2007.

Lenin, V.I., V.I.Lenin, “Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı Üzerine”, **Marks Engels-Marksizm**, Sol. Yay. İkinci Baskı, Ankara, Mayıs 1990, ss.236-240.

Lindberg, N. Leon, Stuart A. Scheingold, **Regional Integration Theory and Research**, Harvard Univ. Press.,USA, 1971.

Lintner ,V., “The Economics of EU Enlargement”, **Economics and Business Education**, Vol:12, 1994, pp.17-22.

Lipsey, R. G., K. Lancaster, “The General Theory of Second Best”, **Review of Economic Studies**, Vol.24 (1), (1956,1957), pp.11-32.

Lipsey, Richard G., “The theory of Customs Unions: A General Survey”, **Economic Journal**, Vol:70, 1960, pp. 496-513.

Lodge, Juliet, **The European Community and the Challenge of the Future**, 2nd Ed., Pinter, London 1993.

Love, Joseph L., “The Origins of Dependency Analysis”, **Journal of Latin American Studies**, Vol. 22, No. 1 (Feb., 1990), pp. 143-168.

Love, Joseph L., “The Rise and Decline of Economic Structuralism in Latin America”, **Latin America Research Review**, Vol. 40, No. 3 (October 2005), pp.100-125.

Machlup, Fritz, **A History of Thought on Economic Integration**, Macmillan, London, 1979.

Malamud, Andrés, “Mercosur Turns 15: Between Rising Rhetoric and Declining Achievement”, **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 18, Number 3, October 2005, pp. 421-436.

Malamud, Andrés (2004), “Regional Integration in Latin America Comparative Theories and Institutions”, **Sociologia. Problemas e Práticas**, (Çevrimiçi) <http://www.scielo.oces.mctes.pt/pdf/spp/n44/n44a07.pdf>, 3.04.2007.

Malamud, Andrés, Philippe Schmitter (2007), “The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America”, **ECPR Notes**, (Çevrimiçi) http://www.recercat.net/bitstream/2072/4276/1/WP_IBEI_6.pdf, 8.08.2007.

Mandel, Ernest, **Avrupa Meydan Okuyor**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.

Mandle, R. Jay, “Marxist Analysis and Capitalist Development in the third World”, **Theory and Society**, Vol. 9, No.6, 1980, pp.865-876.

Manisalı, Erol, **Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İÜ Yay, İstanbul, 1971.

Manisalı, Erol, **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

Mansfield, Edward D., Jon C. Pevehouse, ”Trade Blocs Trade Flows and International Conflict”, **International Organization**, Vol: 54, No: 4, 2000, pp.775-780.

Mansfield, Edward D., Helen V. Milner, “The New Wave of Regionalism”, **International Organization**, Vol. 53, No.3, 1999, pp. 589-627.

Manzetti, Luigi, “The Political Economy of MERCOSUR”, **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol. 35 No: 4, Winter, 1993, pp. 101-141.

Marchetti, Andreas (ed.), “Ten Years Euro-Mediterranean Partnership Defining European Interests for the Next Decade”, (Çevrimiçi)
http://www.zei.de/download/zei_dp/dp_c154Marchetti.pdf, 3.08.2007.

Maresceau, Marc, Erwan Lannon, **The EU’s Enlargement and Mediterranean Strategies**, Palgrave Edt., London, 2001.

Markwald, Ricardo, João Bosco, “Establishing an Industrial Policy for MERCOSUR”, **MERCOSUR: Regional Integration World Markets**, ed. by Riordan Roett, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1999, pp.63-80.

Marti, “**The Diplomat, Our America**”, (Çevirim içi),
<http://www.cubaminrex.cu/josemarti/jose%20marti%20vers%20ingles/marti-our%20america-ing.htm>, 27.05.2007.

Mayes D., “The Effects of Economic Integration on Trade”, **Journal of Common Market Studies**, Vol.17, 1978, pp.1-25.

McDonald, Frank, “The Single European Market”, **European Economic Integration**, Ed. by. Frank McDonald, Stephen Dearden, Second Edition, Longman, London and New York, 1994, pp.15-41.

Meade, James E., **The Theory of Customs Union**, Amsterdam: North-Holland Publishing Co., 1955.

Mecham, Michael, “Mercosur: A Failing Development Project?”, **International Affairs**, 79 (2), 2003, pp. 369–387.

Melvin, James R., “Comments on the Theory of Custom Unions”, **Manchester School of Economic & Social Studies**, Vol. 37:2, 1969, pp.161-168.

Mert Ali, Küba Cumhuriyeti ile Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti Arasındaki Anlaşma, (der.) Mert Ali, **Venezuela’da Neler Oluyor**, NK Yayınları, İstanbul, 2005.

Messerlin, Patrick A., **Measuring the Cost of Protection in Europe**, Institute for International Economics, London, 2001.

Michaely, Michael, “On Custom Unions and Gains from Trade”, **The Economic Journal**, Vol:75, 1969, pp.577-583.

Michaely, Michael, “The Assumptions of Jacob Viner’s Theory of Custom Unions”, **Journal of International Economics**, Vol. 6:1, 1976, pp. 75-93.

Michelle, Pace, “The Ugly Duckling of Europe: The Mediterranean in the Foreign Policy, of the European Union”, **Journal of European Area Studies**, Vol.18, No.2, pp.189-210.

Michelman, H.J.P. Soldatos, **European Integration Theories and Approaches**, Univ.Press of America, 1994.

Milward, Alan S., “Bütünleşmenin Baharları”, **Avrupa Sorunu**, Der. Peter Gowan, Perry Anderson, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2005, ss.8-30.

Minibaş, Türkel, “**Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987.

Minibaş, Türkel, “Önümüzdeki 1000 Yılın Anayasası”, (Çevrimiçi) http://www.antimai.org/kitap/mai_taslak/minibas.htm, 05.08.2007.

Mishan, E.J., “The Welfare Gains of a trade diverting Customs Union, Reinterpreted”, **The Economic Journal**, Vol. 76, No. 303, (Sep., 1966), pp. 669-672.

Molle, Willem, “Economic Integration and Equal Distribution”, **WP Series** 216, IADB, May, 1997.

Molle, Willem, **The Economics of European Integration Theory, Practice, Policy**, Ashgate Publishing; 5th edition, 2006.

Moore, Lynden, “The Economic Analysis of Preferential Trading Areas”, **The Economics of the European Union Policy and Analysis**, Ed: Artis Mike and Lee Norman, Oxford University Pres, 1994.

Moore, M. Russell, “ Imperialism and Dependency in Latin America: A view of the New Reality of Multinational Investment” , **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol. 15, No. 1, Special Issue : Foreign Investment and Dependence in Latin America(Feb., 1973), pp.21-35.

Moravcsik, Andrew, “Despotism in Brussel Misreading the European Union” **Foreign Affairs**, 2001, (Çevrimiçi)
<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/despotism.pdf>, 4,08.2007.

Morgan, Eleanor J. (1995), “Competition Policy in the European Union”, **The Economics of the New Europe From Community to Union**, Ed: Healy Nigel M., Routledge. Sayfa?

Moschella, Manuela, “An International Political Economy Approach to the Neighbourhood Policy The ENP from the Enlargement and the Mediterranean Perspectives”, **European Political Economy Review**, No. 7 (Summer 2007), pp. 156-180.

Mundell, R., “Tariff Preferences and the Terms of Trade”, **Manchester School of Economic and Social Sciences**, XXXII (1), January 1964, pp. 1-13.

NationalTextile, “VAT Rates and Tarif Rates in Europe” (Çevrimiçi)
http://www.nationaltextile.org/VAT/appendix_b/pdf, 7.07.2007.

Navarro, Lluís, “Industrial policy in the economic literature – Recent theoretical developments and implications for EU policy”, **EC Enterprise Papers**, No. 12, 2003, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/enterprise/library/enterprise-papers/pdf/enterprise_paper_12_2003.pdf, 7.08.2007.

Niemann, Michael, **A Spatial Approach to Regionalisms in the Global Economy**, Palgrave Macmillan, 1999.

Nugent, Neill, “The Deepening and Widening of the European Community: Recent Evolution, Maastricht and Beyond”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXX, No.3, September, 1992, pp.311-328.

Nye, Joseph S., “Comparative Regional Integration: Concept and Measurement”, **International Organization**, Vol.22, No: 4, Autumn, 1968, pp. 855-880.

O’Brien, D., “Custom Union Trade Creation and Trade Diversion in Historical Perspective”, **History of Political Economy**, Vol:8, 1976, pp.540-563.

Ocampo, José Antonio, “Raul Prebisch and the development agenda at the dawn of the 21st century”, **CEPAL Review**, 75, December 2001, pp.23-37.

Office for Official Publications of the European Communities, “Consolidated TEXT”, (Çevrimiçi)

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/june/tradoc_115800.pdf

Ohyama, M., "Trade and welfare in general equilibrium", **Keio Economic Studies**, 9, 1972, pp. 37-73.

Olarreaga Marcelo, Isidro Soloaga, "Endogenous Tariff Formation: The Case of Mercosur", **The World Bank Economic Review**, 1998:12, pp.297-320.

Olarreaga Marcelo, Isidro Soloaga, Alan Winters, "What's Behind Mercosurs Common External Tariff?", **World Bank Policy Research Working Paper**, No. 2231, 1999, (Çevrimiçi)
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=217088#PaperDownload,

Oudenaren, John Van, **Uniting Europe European Integration and the Post Cold War World**, Rowman and Littlefield Pub., London, 2000.

Öncü, Ahmet, Ahmet Köse, "Özgür olan ve ayrışan sermayedir", **İktisat Dergisi**, Sayı 454, ss.61-63.

Önder, İzzettin, "Avrupa Birliği Üzerine", **AB Yalanları ve Gerçekler**, NK yayınları, İstanbul, 2004, ss.105-108.

Page, Sheila, "EU 1992 Views of Developing Countries", **The Economic Journal**, Vol.101, No: 409, 1991, pp.1553-1566.

Pal, Parthapratim, "Regional Trade Agreements in a Multilateral Trade Regime: An Overview", (Çevrimiçi)
http://www.networkideas.org/feathm/may2004/survey_paper_RTA.pdf, 3.09.2007.

Panagariya, Arvind, "The Regionalism Debate, An Overview", **The World Economy**, Vol:22, No: 4, 1999, pp.477-511.

Panagariya, Arvind, “Preferential Trade Liberalization: The Traditional Theory and New Developments”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 38, No. 2. (Jun., 2000), pp.287-331.

Pandya, C.P, Justin Podur, “Chavez Hükümetinin Ekonomi politikaları”, **Venezuela’da Neler Oluyor**, Ali Mert (der.), NK Yayınları, İstanbul, 2005.

Passerini, Paulo, “EU Foreign Direct Investment in 2003”, **Statistics in Focus – Economy and Finance**, Eurostat, 20/2005, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NJ-05-020/EN/KS-NJ-05-020-EN.PDF, 10 Nisan 2007.

Pelkmans, Jacques, “Economic Theories of Integration Revisited”, **Journal of Common Market Studies**, Vol:10, 1980, pp.333-352.

Pelkmans, Jacques, **European Integration**, Longman, New York, 1997.

Pena, Celina, Ricardo Rozemberg, “Mercosur: A Different Approach to the Institutional Development”, **Policy Paper FOCAL**, (Çevrimiçi)
<http://www.focal.ca/pdf/mercosur.pdf>, 6.05.2007.

Pena, Felix, *Broadening and Deepening: Striking the Right Balance*, edt. Riordan Rioett, Lynne Rienner Publishers, London, 1999, pp.49-61.

Penketh, Keith, “External Trade Policy”, *European Economic Integration*, Ed. by F. McDonald, S. Dearden, Lockman, London-New York, 1997, pp.238-252.

Pereira, Lia Vals, “Toward the Common Market of the South: MERCOSUR’s Origins, Evolution, and Challenges, **MERCOSUR: Regional Integration World Markets**, edt. by Riordan Roett, Boulder: Lynne Riener Publishers, 1999, pp.7-23.

Perez, Louis A. Jr, "Dependency", **The Journal of American History**, Vol.77, No:1, 1990, pp.133-142.

Petith, H., "European Integration and the Terms of Trade", **The Economic Journal**, Vol:87, No. 346 (Jun., 1977), pp.262-272.

Petland C., **International Theory and European Integration**, The Free Pres, New York, 1973.

Petras, James, **Sağ-Sol Kutuplaşması Latin Amerika ve Emperyalizm**, Mephisto 11, İstanbul, Şubat 2005.

Petras, James, "**The responsibility of the intellectuals: Cuba, the U.S. and Human Rights**", (çevirim içi) <http://petras.lahaine.org/articulo.php?p=118&more=1&c=1>, 22.05.2006.

Petras, James, "ALBA: Social Debt and Human Rights Proposals for the New Social, Economic and Cultural Order", 2006, (Çevirimiçi) <http://petras.lahaine.org/articulo.php?p=1691>, 10 Mayıs 2007.

Phillips, Nicola, "Hemispheric Integration and Sub-regionalism in the Americas", **International Affairs**, 79, 2003, pp. 327 -349.

Pinder J., (1986), "The Political Economy of Integration in Europe: Policies and Institutes in East and West ", **Journal of Common Market Studies**, Vol:25, 1986, pp.1-14.

Pitarakis Jean-Yves, George Tridimas, "Joint Dynamics of Legal and Economic Integration in the European Union", **European Journal of Law and Economics**, Volume 16, Number 3, November, 2003, pp.357-368.

Plummer, M.E., “Efficiency Effects of the Accession of Spain and Portugal to the EEC”, **Journal of Common Market Studies**, Vol:32, 1991, pp.319-325.

Pohl, G., P. Sorsa, “Is European Integration Bad News for Developing Countries?, A Comment on Hughes Halett”, **The World Bank Research Observer**, Vol:9(1), 1994, pp.147-155.

Pollock, David, D. Kerner, J. L. Love, “Raúl Prebisch on ECLAC’s achievements and deficiencies: an unpublished interview”, (Çevrimiçi)
http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/7/20097/lcg2150i_Pollock.pdf, 2.09.2007.

Pomfret, Richard, **The Economics of Regional Trading Arrangements**, Clarendon Press, Oxford, London, 1997.

Poon, P. Jessie, “The Cosmopolitanization of Trade Regions: Global Trends and Implications, 1965-1990”, **Economic Geography**, Vol. 73, No. 4. (Oct., 1997), pp. 390-404.

Portal ALBA, “Acuerdos de Integracion”, (Çevrimiçi)
<http://www.alternativabolivariana.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=230>, 2.07.2007.

Poulantzas, Nicos, **Portekiz, İspanya ve Yunanistan’da Geçiş Süreci**, Belge Yay., İstanbul, 1981.

Prebisch, Raul, “Commercial Policy in the Underdeveloped Countries”, **The American Economic Review**, Vol. 49, No.2 (May. 1959), pp.251-273.

Prensa Latina, “Küba FTTA mutasyonlarına karşı uyardı”, Havana, 5 Mayıs 2007, (Çevrimiçi) http://www.plturkce.org/index.php?yazi_id=318, 5 Mayıs 2007.

Purcell, Susan Kaufman, Françoise Simon, **Europe and Latin America in the World Economy**, Lynne Rienner Publisher, 1995.

Resnick, Stephan A., Edwin M. Truman, “An Empirical Estimation of Bilateral Western Europe”, **The Theory of Economic Integration**, Edt. by Bela Balassa, Irwin Homewood, Illinois, 1961, pp. 73 -76.

Richards, Donald G., “Dependent Development and Regional Integration: A Critical Examination of the Southern Cone Common Market” **Latin American Perspectives**, Vol. 24, No. 6, (Nov., 1997), pp.133-155.

Robson, Peter, **The Economics of International Integration**, Third Revised Edition, London, 1993.

Rodríguez, C., Francisco, “Factor Shares and Resource Booms: Accounting for the Evolution of Venezuelan Inequality”, **World Institute for Development Economics Research**, Working Papers No.205, 2000, (Çevrimiçi)
<http://www.wider.unu.edu/publications/wp205.pdf>, 12.06.2007.

Roett, Riordan, **Mercosur: Regional Integration, World Markets**, Lynne Rienner Publishers, February 1999.

Rosamond, Ben, **Theories of European Integration**, Palgrave Macmillan, 2000.

Ruiz-Dana, Alejandra, Peter Goldschagg, Edmundo Claro, Hernan Blanco, “Regional, Trade and Conflict in Latin America”, **IISD**, 2007, (Çevrimiçi),
http://www.iisd.org/pdf/2007/tas_rta_latina_america.pdf, erisim

Ruiz, Evelio Vilarino, **Cuba: Socialist Economic Reform and Modernization**, Editorial Jose Marti, 1st edition, 1998.

Rumford, Chris, "Social Spaces beyond Civil Society: European Integration, Globalization and the Sociology of European Society", **Innovation**, Vol. 14, No. 3, 2001, pp. 205-218.

Sakwa, Richard, Anne Stevens, **Contemporary Europe**, Palgrave Macmillan, 2000.

Salazar, Luis Suárez, "Cuba's Foreign Policy and Promise of ALBA", (Çevrimiçi) http://www.nacla.org/art_display.php?art=2623, 10 Mayıs 2007.

Salvatore, Dominick, **International Economics**, Prentice Hall International, 1995.

Sampson, Anthony, **Avrupa Nereye Gidiyor?**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1969.

Sangmoon, Kim, Eui-Hang Shin, "A Longitudinal Analysis of Globalization and Regionalization In International Trade: A Social Network Approach", **Social Forces**, Vol. 81, No: 2, 2002, pp. 445-471.

Sanguinetti, Pablo, Iulia Traistaru, Christian Volpe Martincus, **Economic Integration and Location of Production Activities: The case of MERCOSUR**, 2004, (Çevrimiçi)

<http://www.iadb.org/publications/search.cfm?countries=&keywords=structures&language=Spanish&resCategory=Papers&topics=CE>, 16.06.2007.

Sanguinetti, Pablo, Eduardo Bianchi, "Implementing PTAs in the Southern Cone Region of Latin America: Rules of Origin", (Çevrimiçi) <http://200.32.4.58/~sanguine/ROO%20paper%20v6.pdf>, 9.06.2007.

Santos, Theotonio D., "The Structure of Dependence", **Development and Underdevelopment**, Mitchell A. Seligson, John T Passé-Smith (edt.), Lynne Rienner Publishers, London, 2003, pp.277-288.

Theotonio Dos Santos, Sapir, Andre, “Regional Integration in Europe (in Policy Forum: Regionalism in the World Economy)”, **The Economic Journal**, Vol. 102, No. 415, Nov. 1992, pp. 1491-1506.

Satlıgan, Nail, “AB ve Sermayenin Uluslararasılaşması”, **AB, Türkiye, Gerçekler, Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.), Yenihayat Kütüphanesi, 1. Basım, İstanbul, 2003, ss.29-34.

Schott, Jeffrey J., “The United States Mercosur, and the Free Trade Area of the Americas” **New Challenges for Regional Integration Conference Notes**, October 3,2002,(Çevrimiçi)
www.cei.gov.ar/pdf/presen/semina/aca%20estan%20los%20pps/schott.doc,
22.07.2007.

Schmidt, A. Vivien, **The Futures of European Capitalism**, Oxford Univ. Press, London, 2002.

Schmitter, Philippe C., “A Revised Theory of Regional Integration”, International Organization, **Regional Integration Theory and Research Autumn**, Vol. 24, No: 4, 1970, pp. 836-868.

Scitovsky, Tibor, “Economies of Scale Competition and European Integration”, **The American Review**, Vol: 46, No: 1, 1956, pp.71-91.

Seligson, Mitchell A., “Popular Support for Regional Economic Integration in Latin America”, **Journal of Latin American Studies**, Vol. 31, No: 1, 1999, pp.129 -150.

Seligson, A. Mitchell, John T Passé Smith (edt.), **Development and Underdevelopment the Political Economy of Global Inequality**, Lynne Rienner Publishers Inc., Boulder, London, 2003.

Servan-Schreiber, J.J., **Amerika Meydan Okuyor**, Çev. Necdet Sander, Sander Kitabevi, İstanbul 1968.

Severo, Luciano Wexell, “In Venezuela, Oil Sows Emancipation”, 20 Mart 2006, (Çevrimiçi) <http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1694>, 7 Mayıs 2007.

Simmonds, K.R., “The Central American Common Market: An Experiment in Regional Integration”, **The International and Comparative Law Quarterly**, Vol.16, No. 4 (Oct. 1967), pp.911-945.

Smith, Anthony D., “Ulusal Kimlik ve Avrupa’nın Birleşme Fikri”, Der. Peter Gowan, Perry Anderson, **Avrupa Sorunu**, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss.132-170.

Smith, Hazel, **European Union Foreign Policy**, Pluto Press, London, 2002.

Smith, Alasdair, A.J. Venables, “Completing the Internal Market in the European Community: Some Industry Simulations”, **European Economic Review**, 1988, Vol. 32, Issue 7, pp.1501-1525.

Spraos J. (1964), “The Condition of Trade Creating Customs Unions”, **The Economic Journal**, Vol. 74, No. 293, Mar. 1964, pp.101-108.

Stevens, Christopher, “Creating a development friendly EU trade policy”, (Çevrimiçi) http://www.ids.ac.uk/ids/global/pdfs/CS_GSP_BP.pdf, 12.07.2007.

Stiglitz, Joseph E, Andrew Charlton, “A Development Round of Trade Negotiations?”, (Çevrimiçi) http://www2.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/2004_Charlton_Stiglitz.pdf, 3.08.2007.

Swann, Dennis, **The Economics of Common Market**, Penguin Books, England, 1970.

Swann, Dennis, **European Economic Integration: The Common Market, European Union and Beyond**, Edward Elgar, Cheltenham, 1996.

Swisher, Meredith, "Agriculture as a Challenge to Poland's Accession to the European Union", (Çevrimiçi)

http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bcicl/23_1/05_TXT.htm,
7.08.2007.

Tahsin, Emine, "AB Projesinin Sanayileşme Sürecine Etkileri", **AB, Türkiye, Gerçekler, Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.), Yenihayat Kütüphanesi, 1. Basım, İstanbul, 2003, ss.163-188.

Tang, Helena, (edt.), **Winners and losers of EU Integration: Policy Issue for Central and Eastern Europe**, World Bank Publications, Washington DC., 2000.

Tekeli İlhan, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

Telo, Mario (edt.), **European Union and New Regionalism**, Ashgate, 2001.

Teubal, M., **Regional Integration Process in Latin America, Argentina and MERCOSUR**, (edt.) **Regionalization and Globalization in the Modern World Economy**, Routledge, New York and London, 1998.

The OAS, "Inter-American System", (Çevrimiçi)

http://www.oas.org/OASpage/Inter-American_System.asp, 28.06. 2007

The OAS, "The OAS and the Inter-American System", (Çevrimiçi)

<http://www.oas.org/documents/eng/oasinbrief.asp>, 28.06. 2007.

The Peoples' Dialogue for Alternative Regionalisms, "Agreement for a Bolivarian Alternative for the Americas (ALBA) between Cuba and Venezuela", (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/en/node/126>, 3.04.2007.

The Peoples' Dialogue for Alternative Regionalisms, "Trade Treaty of the Peoples (TCP)", (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/en/node/51>, 10.05.2007.

The Swedish Presidency, "The three pillars of the EU", (Çevrimiçi) http://www.eu2001.se/static/eng/eu_info/korthet_pelare.asp, 11.08.2007.

The WTO, "Differential and more favourable treatment reciprocity and fuller participation of developing countries", (Çevrimiçi) http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm, 10.07.2007.

Thorbecke, Erik, "European Economic Integration and the Pattern of World Trade", **The American Economic Review**, Vol. 53, No. 2, May 1963, pp. 147-174.

Thourni, Francisco E., "Intraregional Trade of the Least Developed Members of Latin America Integration Systems", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol.27, No.4 (1985-1986), pp.75-94.

Tinbergen, Jan, **International Economic Integration**, Elsevier, London, 1954.

Tironi, Ernesto, "Customs Union Theory in the Presence of Foreign Firms", **Oxford Economic Papers**, New Series, Vol. 34, No. 1 (Mar., 1982), pp. 150-171.
to the ASEAN Free Trade Area: A General Equilibrium Model (CGE)

Tol-Göktürk, Eren Deniz, "Kalkınma, İnsan Hakları ve Demokrasi Adına AB", **AB, Türkiye - Gerçekler ve Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.), Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2003.

Torres, G. Jose, “The Latin American Free Trade Zone”, **Journal of Inter-American Studies**, Vol. 2, No. 4 (Oct. 1960), pp. 421 -428.

Tovias, Alfred, “A Survey of the Theory of Economic Integration”, **European Integration Theories and Approaches**, Edt. by Hans J. Michelmann, Panayotis Soldatos, Univ.Press of America, 1994, pp.55-75.

Truman, Edwin M., “The effects of European economic integration on the production and trade of manufactured products”, **European Economic Integration**, Ed. by Bela Balassa, Amsterdam, North Holland, 1975, pp.3-39.

Tsoukalis, Loukas, **The New European Economy: The Politics and Economics of Integration**, Oxford University Pres, 1993.

Tsoukalis, Loukas, **The New European Economy Revisited**, Oxford University Press, London, 1997.

Tsoukalis, Loukas, **What Kind Of Europe**, Oxford Univ. Press, London, 2003.

Tunca, Zafer, “**Türkiye İmalat Sanayinde İthal İkamesi ve gelişmenin kaynakları (1965-1975)**”, Teknik Üniversite Matbaası, 1981.

Türkay, Mehmet, **A. Emmanuel’in Eşitsiz Değişim Kuramı; Genel Çerçeve ve Temel Eleştiriler**, MÜ İktisat Bölümü Yay., Yay. No. 1995-002-1, 1995.

Türkay, Mehmet, “Kapitalizm-AB ve Sol”, **AB, Türkiye - Gerçekler ve Olasılıklar**, Mehmet Türkay (der.),Yenihayat Kütüphanesi, İstanbul, 2003, ss.11-28.

Türkay, Mehmet, Dünya Ekonomisi Ders Notları, MÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Uğur, Mehmet, “(Re)theorising European Integration under Globalisation: A Political Economy Approach”, **European Political Economy Review**, 2 (1), 2004, pp. 74-103.

UNCTAD, **Handbook of Economic Integration and Cooperation Groupings of Developing Countries**, Vol. 1, Regional and Subregional Economic Integration Groupings, UN, New York, Geneva (1996).

UNCTAD, “Trade and Development Report”, 2007, (Çevrimiçi)
http://www.unctad.org/en/docs/tdr2007_en.pdf, 21.08.2007.

UNCTAD, **World Investment Directory**, Volume IX, Latin America and the Caribbean 2004, Parts 1 and 2, (Çevrimiçi)
http://www.unctad.org/en/docs//iteiit20044_en.pdf, 5.05.2007.

UNCTAD, “Investment Policy Review – Brazil”, 2005, (Çevrimiçi)
http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc20051_en.pdf, 6.05.2007.

UNESCO Executive Board, “Follow-up to the first world congress on literacy (Havana, Cuba, 2005) and in particular the results of the evaluation of the effectiveness of the literacy method “yo si puedo”, (Çevrimiçi)
<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001442/144249e.pdf>, 12.05.2007.

UOL, “Montevideo Treaty- 1960”, (Çevrimiçi)
http://www2.uol.com.br/actasoft/actamercosul/espanhol/tratado_de_montevideu_de_1960.htm, 2.09.2007.

Valencia, Judith, “ALBA, una alternativa mas alla del ALCA”, **Primer Encuentro Internacional de la Resistencia y Solidaridad de los Pueblos Indígenas y Campesinos**, 12-14 de Octubre 2003, Caracas, Venezuela.

Valencia, Judith, “**Estrategia transnacional continental configura y reconfigura procesos de integración**”, *America Latina en Movimiento*, 2006-01-13, (Çevrimiçi) <http://alainet.org/docs/12948.html>, 8.07.2007.

Valencia, Judith, “**El ALBA algo diferente, novedoso**, (Çevrimiçi) <http://peoplesdialogue.org/es/node/151> 07.03. 2007.

Van der Pijl, Kees, “A Lockean Europe”, **New Left Review**, NLR 37, January-February 2006, pp. 9-37.

Veltmeyer, Henry, **Latin Amerika ve Başka bir Kalkınma**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, Mayıs 2006.

Venables, J. Anthony, “Economic Integration and the Location of Firms (in International Location of Economic Activity)”, **The American Economic Review**, Vol. 85, No. 2, Papers and Proceedings of the Hundredth and Seventh Annual Meeting of the American Economic Association Washington, DC, January 6-8, 1995, (May, 1995), pp. 296-300.

Venables, J. Anthony, “International Trade; Regional Economic Integration”, 2000, (Çevrimiçi), <http://www.econ.ox.ac.uk/members/tony.venables/regenc2.pdf>, 26.06.2007.

Venables, J. Anthony, “Winners and Losers for Regional Integration Agreement”, 2002 (Çevrimiçi) <http://www.econ.ox.ac.uk/members/tony.venables/jpap5.pdf>, 2.06.2007.

Venezuela Information Office, “A Mission to end poverty state-sponsored social programs in Venezuela”, (Çevrimiçi) <http://www.rethinkvenezuela.com/downloads/Social%20Missions.htm>, 23.07.2007.

Vilarino, Ruiz Evelio, **Cuba: Socialist Economic Reform and Modernization**, La Habana: Editorial Jose Marti, 1998.

Viner, Jacob, **The Customs Union Issue**, Carnegie Endowment for International Peace, New York, 1950.

Wallace, Helen, **Interlocking Dimensions of European Integration**, Palgrave Pub., London, 2001.

Wallace, William (ed.), **The Dynamics of European Integration**, London and New York for International Affairs, Pinter, London, 1991.

Waltz, Uwe, **Dynamics of Regional Integration**, Physica-Verlag, New York, 1999.

Weisbrot, Mark, Luis Sandoval (2007), “The Venezuelan Economy in the Chavez Years”, **CEPR**, (Çevrimiçi)
http://www.cepr.net/documents/publications/venezuela_2007_07.pdf, 2.09.2007.

Whalley, J., “Why Do Countries Seek Regional Trade Agreements?”, **The Regionalization of the World Economy**, ed. by J. Frankel, Chicago University Press, Chicago, 1996.

Wilpert, Gregory, “Venezuela's Mission to Fight Poverty”, (Çevrimiçi)
<http://www.venezuelanalysis.com/articles.php?artno=1051>, 14.05.2007.

Wilpert, Gregory, “Changing Venezuela by Taking Power: The Policies of the Chávez Government”, (Çevrimiçi)
http://www.venezuelanalysis.com/book/changing_venezuela, 2.06.2007.

Wilpert, Gregory, “Financial Statement of Venezuela’s State Oil Company Shows Profits Up by 44%”, (Çevrimiçi),
<http://www.venezuelanalysis.com/news.php?newsno=2096>, 9.05.2007.

Winters, L. Alan, "European Union Trade Policy: Actually or Just Nominal Liberal?", **Interlocking Dimensions of European Integration**, Edt. by Helen Wallence, Palgrave, 2001.

Winters, L. Alan, "Regionalism versus Multilateralism", **Market Integration, Regionalism and the Global Economy**, Ed. by R. Baldwin, D. Cohen, A. Sapir, A. Venables, CEPR and Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Winters, L. Alan, "Regionalism and the Rest of the World: The Irrelevance of the Kemp-Wan Theorem", **Oxford Economic Papers**, New Series, Vol. 49, No. 2. (Apr., 1997), pp. 228-234.

Winters, L. Alan, Won Chang, "Regional Integration and the Prices of Imports: An Empirical Investigation" **Journal of International Economics**, (Çevrimiçi) <http://www.worldbank.org/html/dec/Publications/Workpapers/WPS1700series/wps1782/wps1782.pdf>, 6.07.2007.

Wonnacott, P., R.J. Wonnacott, "Is Unilateral Tariff Reduction Preferable to A Customs Union?, The Curious Case of Missing Foreign Tariffs", **American Economic Review**, Vol:71(4), 1981, pp.704-714.

Wooton, Ian, "Towards a Common Market: Factor Mobility in a Customs Union", **The Canadian Journal of Economics**, Vol. 21, No. 3. (Aug., 1988), pp. 525-538.

World Bank, **Venezuela in brief**, (Çevirimiçi), <http://lnweb18.worldbank.org/external/lac/lac.nsf/Countries/Venezuela/9AEC6D72716FD7B985256D7A006B9B54?OpenDocument>, 3.08.2007.

Wrobel, Paulo S., "A Free Trade of Americas in 2005?", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs)**, Vol.74, No.3, (Jul., 1998), pp. 547-561.

WTO, **Regionalism and the World Trading System**, by WTO Secretariat, Washington, 1995.

WTO, “International Trade Statistics 2006”, (Çevrimiçi) http://www.wto.org/english/res_e/its2006_e/its2006_e.pdf, 22.07.2007.

The General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947) http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_02_e.htm, 9 Haziran 2007.

Yannopoulos, G.N., “Foreign Direct Investment and European Integration: The Evidence from the Formative Years of the EC”, **Journal of Common Market Studies**, Vol. XXVIII, No.3, March 1990, pp.235-259.

Yeats, Alexander J., “Does Mercosur’s trade performance raise concerns about the effects of regional trade arrangements?”, **The World Bank Policy Research Working Paper**, 1729, 1997, pp. 1-46.

Young, David, Stan Metcalfe, “Competition Policy”, **The Economics of the European Union**, Edt. by Mike Artis and Norman Lee, Oxford University Press, 1997.

#

EK1. 2: Avrupa Birliği'nin Üç Sütunu

Maastricht Antlaşması ile tanımlanan ve
Amsterdam Anlaşması ile değiştirilen
Avrupa Birliği'nin üç sütunu

Topluluk Yöntemi

Avrupa Toplulukları

- Tarım ve Balıkçılık
- Ticaret
- Ulaştırma
- İç Pazar
- Kalkınma alanında işbirliği
- Eğitim
- Kültür
- Tüketici hakları
- Ekonomik uyum
- Kamu sağlığı
- AR-GE, teknoloji
- Çevre
- Sosyal politika
- Ekonomik ve Parasal Birlik
- İltica, göç, sınırların kontrolü, adalet alanlarında işbirliği (Amsterdam Anlaşması ile)

Hükümetlerarası Yöntem

Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası

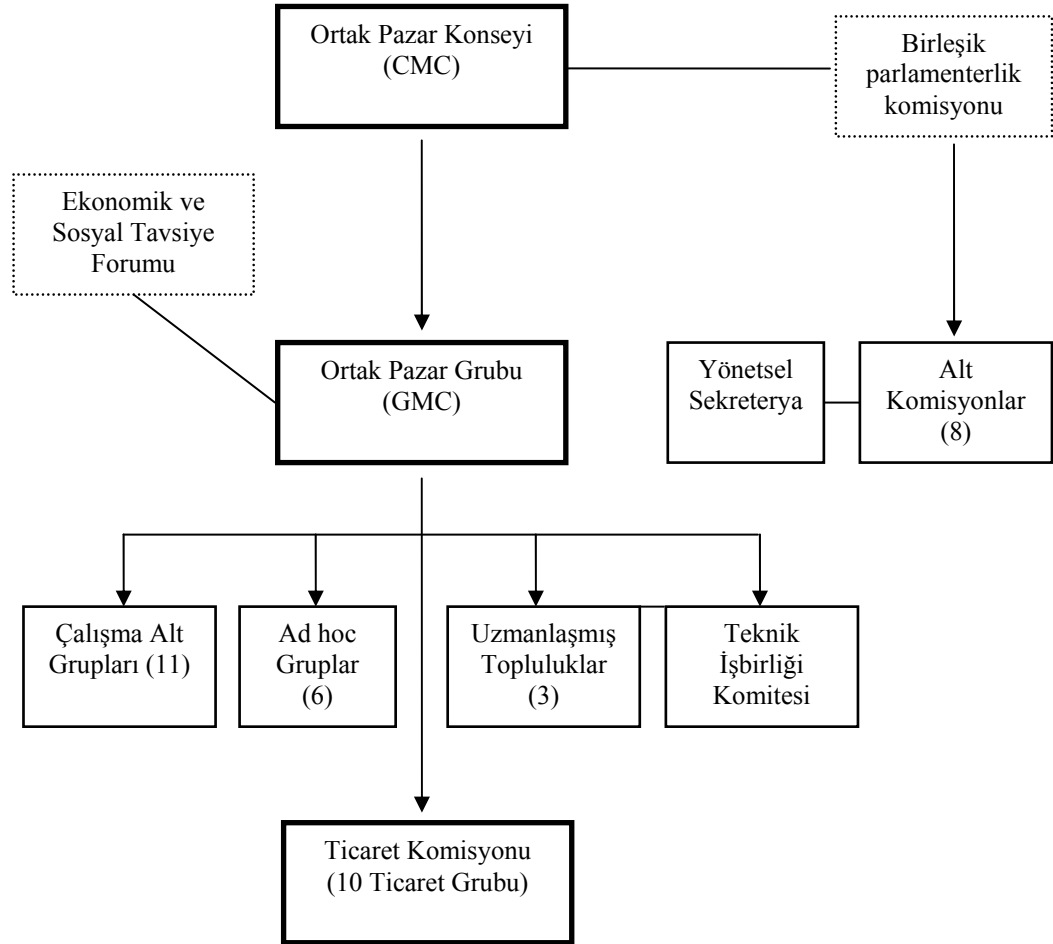
- Ortak Dışışleri Politikası
- Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği

- Uluslararası yolsuzluk ve kaçakçılık ile mücadele
- Ceza Hukuku
- Polisiye konularda işbirliği

Kaynak: <http://www.ikv.org.tr/pdfs/AB-SEMA.pdf>(Çevirimiçi), 27.08.2007

EK 1.3: Mercosur'un kurumsal yapısı

→ Hiyerarşik ilişki

— Hiyerarşik olmayan ilişki

Karar organları

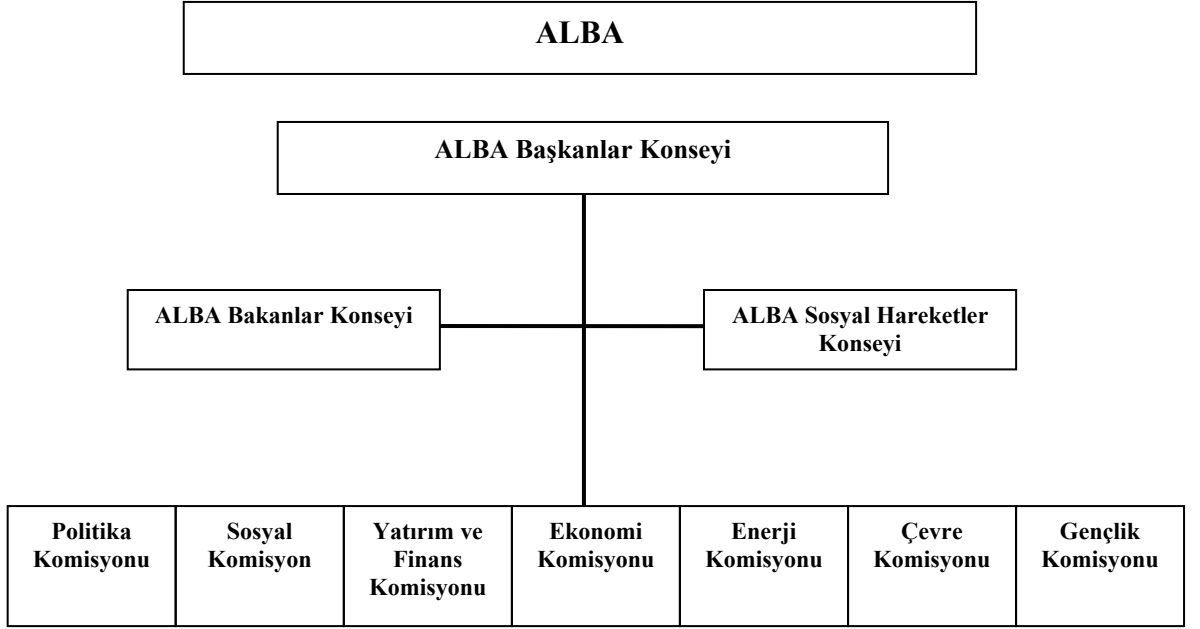
Yönetsel ve teknik organlar ile çalışma organları

Danışma organları

Kaynak: Andrés Malamud, "Presidentialism and Mercosur: A Hidden Cause for A Successful Experience", (Çevrimiçi) [http://home.iscte.pt/~ansmd/Presidentialism%20and%20Mercosur%20\(Laursen%20book\).pdf](http://home.iscte.pt/~ansmd/Presidentialism%20and%20Mercosur%20(Laursen%20book).pdf), 11.07.2007.

EK1. 4: ALBA'nın kurumsal işleyişi

Kaynak: Bancoex, "What is the Alba?", (Çevrimiçi), http://www.alternativabolivariana.org/pdf/alba_mice_en.pdf, s.2, 10 Nisan 2007.

EK2.1: AB 2006 sonbaharı temel gösterge tahminleri -euro bölgesi

(aksi belirtilmedikçe yıllık yüzde değişim)				2006 sonbaharı tahminleri ¹			2006 baharı ile farklar	
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2006	2007
GSYİH	0,8	2,0	1,4	2,6	2,1	2,2	0,5	0,3
Tüketim	1,2	1,5	1,4	2,0	1,6	2,1	0,3	0,2
Toplam yatırım	1,0	2,3	2,5	4,3	3,0	3,0	0,1	0,6
İstihdam	0,4	0,7	0,7	1,4	1,2	1,1	0,5	0,4
İşsizlik oranı	8,7	8,9	8,6	8,0	7,7	7,4	-0,4	-0,5
Enflasyon	2,11	2,1	2,2	2,2	2,1	1,9	0,0	-0,1
Kamu dengesi (% GSYİH)	-3,1	-2,8	-2,4	-2,0	-1,5	-1,3	0,4	0,8
Kamu borcu (% GSYİH)	69,2	69,7	70,6	69,4	68,0	66,9	-1,1	-2,1
Cari hesaplar dengesi (%GSYİH)	0,5	0,8	0,50	-0,1	0,1	0,1	0,4	0,4

¹Komisyonun sonbahar 2006 tahminleri 24 Ekim 2006'ya kadar elde edilen verilere dayanmaktadır.

Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006, p.6.

EK2.2: AB-25'nin dünya GSYİH içindeki payı

(Yıllık yüzde değişim)				2006 sonbaharı tahminleri			2006 baharı ile farklar		
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2006	2007	
				Reel GSYİH'daki büyüme					
ABD	2,5	3,9	3,2	3,4	42,3	2,8	0,2	-0,4	
Japonya	1,8	2,3	2,6	2,7	2,3	2,1	-0,1	-0,1	
Asya (Japonya dışında)		8,4	8,4	8,4	8,0	8,0	0,7	0,5	
Çin	10,0	10,1	10,2	10,4	9,8	9,7	0,9	0,8	
ASEAN4 (a) +	4,0	5,0	4,8	5,1	4,9	5,0	-0,3	0,0	
Katılmakta olan/aday ülkeler	5,5	8,2	6,4	6,1	6,1	6,1	0,5	0,7	
CIS	7,9	8,4	6,4	7,1		6,7	0,6	0,4	
Rusya	7,3	7,2	6,4	6,7	6,4	6,4	0,6	0,5	
MENA	3,3	5,6	6,9	5,5	5,4	5,2	0,3	0,4	
Latin Amerika	2,0	5,5	4,3	4,7	4,0	3,7	0,4	0,3	
Alt-Sahara Afrikası	3,2	4,8	5,1	4,6	6,1	5,5	-1,4	0,6	
Dünya	4,1	5,3	4,9	5,1	4,6	4,7	0,5	0,3	
AB dışında Dünya	4,8	6,0	5,6	5,7	5,2	5,2	0,5	0,3	
	Dünya mal ticareti								
Dünya ithalatında	6,7	11,3	7,1	9,5	7,6	7,3	1,0	0,5	
AB-25 dışında dünya ithalatında büyüme	8,7	13,3	8,2	9,1	8,3	7,9	-0,7	0,1	
AB-25 dışı ihracat piyasasında büyüme	---	12,1	9,0	9,6	8,6	7,8	-0,2	0,5	

(a) ASEAN4: Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland.

Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006, p.19.

**EK2.3: Ana ürünler - AB13 - mevsimsel olmayan ayarlanmış veriler
(Milyar Avro)**

	AB13 ihracatı			AB13 ithalatı			Dış ticaret dengesi	
	Oc- Haz	Oc- Haz	Büyüme	Oc- Haz	Oc- Haz	Büyüme	Oc- Haz 07	Oc- Haz 06
Birincil ürünler	86,6	81,5	6%	206,2	217,5	-5%	-119,6	-136,0
<i>Yiyecek ve içecek</i>	42,8	39,2	9%	37,9	34,9	9%	4,9	4,3
<i>Hammaddeler</i>	16,6	15,1	10%	35,4	30,1	18%	-18,8	-15,0
<i>Enerji</i>	27,1	27,2	0%	132,8	152,6	-13%	-105,7	-125,4
Mamul mallar	626,0	570,4	10%	502,0	459,3	9%	124,0	111,1
<i>Kimyasallar</i>	114,9	103,5	11%	72,0	65,0	11%	43,0	38,6
<i>Makina ve araçlar</i>	322,5	296,1	9%	234,8	226,6	4%	87,7	69,5
<i>Diğer mamuller</i>	188,6	170,8	10%	195,2	167,7	16%	-6,7	3,0
Diğer	17,9	15,8	14%	10,5	9,1	15%	7,4	6,7
Toplam	730,6	667,7	9%	718,7	686,0	5%	11,9	-18,3

Kaynak:

http://epp.eurostat.cec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007_MONTH_09/6-17092007-EN-AP.PDF

* AB13 ülkeleri (1 Ocak 2007'den itibaren Avro bölgesi): Belçika, Almanya, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Slovenya ve Finlandiya.

**EK2.4: Ana Ticaret Ortakları - AB13 Mevsimsel Olmayan Ayarlanmış Veriler
(Milyar Avro)**

	AB13 ihracat			AB13 ithalat			Dış ticaret dengesi	
	Oc- Haz 07	Oc- Haz 06	Büyüme	Oc- Haz 07	Oc- Haz 06	Büyüme	Oc- Haz 07	Oc- Haz 06
İngiltere	112.8	107.2	5%	82.1	84.6	-3%	30.8	22.6
ABD	97.1	98.7	-2%	66.5	64.8	3%	30.6	34.0
Cin	28.1	24.6	14%	78.5	65.9	19%	-50.4	-41.3
Rusya	30.4	23.8	28%	46.2	49.5	-7%	-15.8	-25.7
İsviçre	40.5	36.8	10%	33.7	30.7	10%	6.8	6.2
Polonya	34.4	28.4	21%	23.2	19.6	18%	11.2	8.8
İsvet	27.8	24.2	15%	26.1	23.3	12%	1.7	0.9
Çek	24.0	20.2	18%	23.1	18.9	22%	0.9	1.3
Japonya	17.4	17.0	3%	29.3	28.7	2%	-11.9	-11.7
Türkiye	19.7	19.2	3%	15.8	14.5	9%	3.8	4.6

Kaynak:

http://epp.eurostat.cec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007_MONTH_09/6-17092007-EN-AP.PDF

**EK2.5: Ana Ticaret Ortakları - AB27 Mevsimsel Olmayan Ayarlanmış Veriler
(Milyar Avro)**

	AB27 ihracatı			AB27 ithalatı			Dış ticaret	
	Oc-Haz 07	Oc-Haz 06	Büyüme	Oc-Haz 07	Oc-Haz 06	Büyüme	Oc-Haz 07	Oc-Haz 06
ABD	130.6	133.9	-2%	92.2	90.5	2%	38.4	43.3
Çin	33.6	29.5	14%	106.2	88.5	20%	-72.5	-59.0
Rusya	40.3	31.0	30%	68.0	72.4	-6%	-27.8	-41.4
İsviçre	45.3	42.6	6%	38.5	35.5	8%	6.9	7.1
Japonya	22.3	22.1	1%	39.5	39.2	1%	-17.2	-17.0
Norveç	20.8	18.9	10%	36.6	40.8	-10%	-15.7	-21.9
Türkiye	25.4	24.8	3%	23.2	20.5	14%	2.2	4.3
Güney Kore	12.1	10.8	12%	20.0	19.0	5%	-7.9	-8.2
Hindistan	13.7	11.5	20%	13.3	11.5	16%	0.4	-0.1
Brezilya	9.7	8.5	14%	15.2	13.0	17%	-5.5	-4.5

Kaynak:

http://epp.eurostat.cec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007_MONTH_09/6-17092007-EN-AP.PDF

**EK2.6: Üye Ülkelerin Toplam Ticareti (AB-içi + AB-dışı)
Mevsimsel Olmayan Ayarlanmış Veriler (Milyar Avro)**

	Toplam ihracat			Toplam ithalat			Dış ticaret dengesi	
	Oc-Haz 07	Oc-Haz 06	Büyüme	Oc-Haz 07	Oc-Haz 06	Büyüme	Oc-Haz 07	Oc-Haz 06
Belçika	157.7	146.6	8%	150.2	140.6	7%	7.5	6.0
Bulgaristan	6.1	5.6	10%	9.9	6.9	43%	-3.7	-1.3
Çek	43.0	36.5	18%	41.0	35.4	16%	2.0	1.1
Danimarka	37.0	36.5	1%	35.9	34.2	5%	1.1	2.3
Almanya	477.7	426.9	12%	380.7	350.9	8%	97.0	76.0
Estonya	4.0	3.7	8%	5.5	5.1	7%	-1.5	-1.5
İrlanda	45.4	43.5	5%	29.8	28.7	4%	15.6	14.8
Yunanistan	8.6	8.1	7%	27.6	25.2	10%	-19.0	-17.1
İspanya	90.1	84.2	7%	135.0	126.4	7%	-44.9	-42.2
Fransa	203.8	198.7	3%	223.1	215.6	3%	-19.3	-17.0
İtalya	176.8	158.4	12%	184.1	172.7	7%	-7.4	-14.3
Kıbrıs	0.5	0.6	-4%	2.9	2.8	4%	-2.4	-2.2
Letonya	2.9	2.3	24%	5.3	4.1	29%	-2.5	-1.8
Litvanya	6.0	5.6	7%	8.4	7.3	15%	-2.5	-1.7
Lüksemburg	8.0	9.8	-18%	9.8	11.1	-11%	-1.8	-1.3
Macaristan	33.2	28.5	16%	33.6	29.7	13%	-0.5	-1.2
Malta	1.1	1.0	2%	1.5	1.5	1%	-0.5	-0.5
Hollanda	195.3	181.8	7%	174.7	163.0	7%	20.6	18.8
Avusturya	57.8	53.0	9%	56.8	53.3	7%	1.0	-0.3
Polonya	47.5	42.2	13%	54.8	47.6	15%	-7.3	-5.4
Portekiz	18.7	17.1	9%	27.4	26.6	3%	-8.8	-9.5
Romanya	14.2	12.7	12%	23.9	18.5	29%	-9.8	-5.8
Slovenya	10.8	9.0	20%	11.1	9.1	21%	-0.3	-0.1
Slovakya	20.2	15.1	34%	21.0	16.7	26%	-0.8	-1.6
Finlandiya	32.9	30.0	10%	29.4	26.7	10%	3.5	3.3
İsveç	61.4	58.3	5%	52.9	49.0	8%	8.5	9.3
İngiltere	156.6	196.9	-20%	222.1	256.3	-13%	-65.4	-59.4

Kaynak:

http://epp.eurostat.ec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007_MONTH_09/6-17092007-EN-AP.PDF

EK2.7: AB27 üyelerinin dış ticareti - Mevsimsel Ayarlanmış Veriler (Milyar Avro)

	Toplam ihracat			Toplam ithalat			Dış ticaret	
	Tem 07	Haz 07	Büyüme	Tem 07	Haz 07	Büyüme	Tem 07	Haz 07
AB27	102.6	104.1	-1.5%	120.6	116.9	3.2%	-18.1	-12.8
Belçika	5.7	5.5	1.9%	7.8	6.9	11.7%	-2.1	-1.4
Bulgaristan	0.5	0.4	11.1%	0.8	0.8	2.5%	-0.3	-0.3
Çek	1.0	1.0	1.4%	1.4	1.4	2.7%	-0.4	-0.3
Danimarka	1.9	2.0	-0.5%	1.5	1.6	-6.8%	0.4	0.3
Almanya	28.1	28.9	-2.5%	22.2	21.8	1.9%	5.9	7.1
Estonya	0.2	0.2	3.6%	0.2	0.2	-5.4%	0.0	0.0
İrlanda	2.6	2.7	-2.9%	1.5	1.2	19.1%	1.1	1.4
Yunanistan	0.5	0.5	-3.9%	2.1	2.0	3.6%	-1.6	-1.5
İspanya	4.3	4.4	-3.1%	9.0	8.8	1.5%	-4.7	-4.4
Fransa	11.5	11.6	-0.9%	11.7	11.4	2.9%	-0.2	0.3
İtalya	12.2	12.7	-4.6%	13.6	13.4	1.6%	-1.4	-0.6
Kıbrıs	0.0	0.0	-2.1%	0.2	0.1	16.1%	-0.1	-0.1
Letonya	0.1	0.1	-3.1%	0.2	0.2	-1.2%	-0.1	-0.1
Litvanya	0.4	0.4	2.7%	0.5	0.5	6.2%	-0.1	-0.1
Lüksemburg	0.1	0.1	1.6%	0.3	0.3	22.1%	-0.2	-0.1
Macaristan	1.2	1.1	1.6%	1.8	1.7	6.5%	-0.7	-0.6
Malta	0.1	0.1	-0.4%	0.1	0.1	15.0%	0.0	0.0
Hollanda	7.4	7.5	-2.3%	14.9	14.3	4.3%	-7.6	-6.8
Avusturya	2.8	2.8	0.4%	1.9	2.0	-2.7%	0.8	0.8
Polonya	1.8	1.7	6.1%	2.7	2.7	1.3%	-0.9	-1.0
Portekiz	0.7	0.8	-6.2%	1.1	1.2	-2.8%	-0.4	-0.4
Romanya	0.7	0.7	3.7%	1.3	1.3	7.0%	-0.7	-0.6
Slovenya	0.6	0.6	-2.2%	0.5	0.5	-5.0%	0.0	0.0
Slovakya	0.5	0.4	15.7%	1.0	0.9	9.7%	-0.5	-0.5
Finlandiya	2.4	2.4	0.2%	1.8	1.8	3.1%	0.6	0.6
İsveç	4.2	3.7	12.1%	2.8	2.5	13.0%	1.4	1.3
İngiltere	11.1	11.7	-4.5%	17.6	17.3	1.6%	-6.4	-5.6

Kaynak: Eurostat,

http://epp.eurostat.ec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007_MONTH_09/6-17092007-EN-AP.PDF, (Çevirimiçi), 25.09.2007

EK2.8 : Dünya ticaretinin önde gelen ihracatçıları ve ithalatçıları (2006)
AB-İçİ ticaret hariç

Önde gelen ithalatçılar				Önde gelen ihracatçılar				Önde gelen ticari ortaklar			
Sıra	İthalat	Milyar €	Dünya %	Sıra	İhracat	Milyar €	Dünya %	Sıra	İthalat ve	Milyar €	Dünya %
	Dünya	7.501	100,0		Dünya	7.177	100,0		Dünya	14.678	100,0
1	ABD	1.491,6	19,9	1	AB-25	1.166,1	16,2	1	AB-25	2.516,6	17,1
2	AB-25	1.350,5	18,0	2	ABD	804,8	11,2	2	ABD	2.296,5	15,6
3	Çin	559,2	7,5	3	Çin	752,8	10,5	3	Çin	1.312,1	8,9
4	Japonya	443,2	5,9	4	Japonya	478,3	6,7	4	Japonya	921,5	6,3
5	Kanada	301,4	4,0	5	Kanada	308,2	4,3	5	Kanada	609,6	4,2
6	Hong	245,8	3,3	6	Güney	251,6	3,5	6	Güney	496,1	3,4
7	Güney	244,5	3,3	7	Hong	246,1	3,4	7	Hong	491,9	3,4

Kaynak: DG Trade Statistics, "Top Trading Partners", (Çevrimiçi)

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122529.pdf,
21.07.2007, p.1,

EK2.9: Dünya ticaretinin önde gelen ihracatçıları ve ithalatçıları (2006)
AB-25 üye ülkeleri ve AB-içi ticaret dahil

Önde gelen ithalatçılar				Önde gelen ihracatçılar				Önde gelen ticari ortaklar			
Sıra	İthalat	Milyar €	Dünya %	Sıra	İhracat	Milyar €	Dünya %	Sıra	İthalat ve İhracat	Milyar €	Dünya %
	Dünya	8.388	100,0		Dünya	8.033	100,0		Dünya	16.421	100,0
	AB-25	2.358	28		AB-25	2.430	30		AB-25	4.788	29,2
1	ABD	1.491,6	17,8	1	Almanya	877,4	Almanya	1	ABD	2.296,5	14,0
2	Almanya	716,3	8,5	2	ABD	804,8	ABD	2	Fr	1.593,7	9,7
3	Çin	559,2	6,7	3	Çin	752,8	Çin	3	Çin	1.312,1	8,0
4	Japonya	443,2	5,3	4	Japonya	478,3	Japonya	4	Japonya	921,5	5,6
5	İngiltere	430,4	5,1	5	Fransa	386,5	Fransa	5	Fransa	809,2	4,9

Kaynak: DG Trade Statistics, "Top Trading Partners", (Çevrimiçi)
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122529.pdf,
21.07.2007, p.2

EK2.10: AB ve Dünya mal piyasasındaki ana oyuncular (1 000 milyon EUR)

	İhracat				İthalat				Denge			
	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005	1990	1995	2000	2005
AB-25												
(1)	:	:	858	1 071	:	:	996	1 177	:	:	-138	-106
AB-15	396	573	942	1 173	443	545	1 033	1 242	-47	28	-91	-69
Norveç	27	32	63	83	21	25	37	44	6	7	26	39
İsviçre	50	62	87	101	55	61	89	97	-5	1	-2	4
Kanada	100	146	300	255	91	126	260	220	8	20	40	34
Çin* (3)	:	114	270	477	:	101	244	451	:	13	26	26
Japonya	225	339	519	455	184	257	411	366	41	82	108	89
ABD (3)	309	446	845	730	406	589	1 362	1 226	-98	-144	-517	-497

Kaynak: EC Eurostat, "International Trade", Eurostat yearbook 2006-07, Ch.7, (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001-07/EN/KS-CD-06-001-07-EN.PDF, 24.06.2007, p.194.

* Hong Kong dahil

(1)AB-25 dışı ticaret

(2)AB-15 dışı ticaret

EK2.11: Malların ticaret hadleri (önceki yıla göre yüzde değişim, 1992-2008)

	5 yıllık ortalamalar							2006		2007		2008	
	1992-96	1997-01	2002-06	2002	2003	2004	2005	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006
Belçika	-0,2	-0,7	-0,2	1,0	-0,6	-0,7	-0,2	-0,6	-0,6	0,0	0,1	:	0,2
Almanya	1,6	-0,7	0,1	2,5	2,0	-0,2	-1,7	-2,0	-2,1	-0,8	-0,9	:	-1,3
Yunanistan	0,3	-0,1	0,9	1,7	-1,0	1,9	2,2	-1,4	-0,1	-1,8	1,1	:	1,1
İspanya	0,6	0,0	0,4	2,2	0,2	-1,0	1,0	-0,5	-0,4	0,2	0,0	:	0,1
Fransa	0,1	-0,2	-0,4	1,9	-0,2	-0,5	-1,8	-1,4	-1,4	0,6	0,4	:	0,1
İrlanda	-0,5	-0,2	0,2	2,4	-0,5	-0,2	0,5	-1,6	-1,3	-0,2	-0,2	:	-0,1
İtalya	-0,1	0,0	-0,4	2,5	1,1	-0,5	-2,0	-1,7	-3,2	0,2	1,1	:	1,1
Lüksemburg	-0,6	-1,4	0,6	1,3	0,3	1,3	0,1	-0,5	0,0	0,0	0,5	:	0,5
Hollanda	0,5	0,7	0,3	1,5	0,8	-0,3	0,1	-1,1	-0,3	-0,5	0,1	:	0,1
Avusturya	-0,1	-0,1	0,2	1,4	0,8	-0,1	-0,3	-0,6	-0,9	-0,4	0,0	:	0,2
Portekiz	0,1	0,2	-0,6	1,5	-0,3	-1,3	-1,5	-2,0	-1,1	0,2	0,2	:	0,5
Slovenya	2,9	-0,2	-0,4	2,0	0,5	-1,2	-2,4	-2,4	-1,1	-0,3	-0,4	:	-0,3
Finlandiya	0,5	-0,6	-1,9	0,8	-1,5	-2,0	-4,3	-2,3	-2,3	-1,5	-1,8	:	-1,8
Euro bölgesi	0,5	-0,3	-0,2	1,9	0,6	-0,6	-1,3	-1,5	-1,6	-0,3	-0,1	:	-0,3
Çek Cumhuriyeti	:	0,1	-0,1	2,1	0,3	0,7	-1,8	-1,2	-1,7	0,0	-0,3	:	0,1
Danimarka	1,0	1,0	0,3	1,1	-1,0	0,3	0,0	1,8	0,8	0,4	0,2	:	0,4
Estonya	:	2,0	-1,7	-3,7	1,9	-3,2	-2,2	-1,0	-1,4	-0,2	-0,5	:	-0,6
Kıbrıs	:	1,3	-2,1	-3,4	0,2	-2,5	-2,7	-2,8	-2,2	-0,5	-0,5	:	-0,5
Letonya	:	-2,3	-0,5	-3,0	1,0	5,1	-2,4	-1,4	-3,1	-0,4	-0,7	:	-0,6
Litvanya	:	2,3	2,8	-1,6	2,6	8,3	3,7	0,7	1,0	1,8	2,5	:	2,9
Macaristan	:	-0,4	-1,0	0,4	-0,5	-0,7	-2,2	-2,3	-1,9	-1,6	-0,4	:	-0,2
Malta	:	-1,4	-0,5	0,6	2,4	-3,5	-2,3	-0,6	0,4	-0,5	0,5	:	-0,3
Polonya	1,5	-1,1	0,0	-0,4	-2,9	4,3	0,1	-0,7	-0,9	-0,6	-0,9	:	-0,4
Slovakya	:	-0,2	-0,1	0,9	0,7	-1,0	-1,1	-0,3	-0,2	0,2	0,5	:	-0,6

İsveç	-0.6	-1.6	-1.0	-1,8	0,5	-1,0	-1,9	-1,0	-0,8	0,2	0,0	:	-0,1
İngiltere	-0,3	0,1	0,5	2,8	1,9	0,4	-2,1	-1,3	-0,6	0,1	0,1	:	-0,1
AB-25	:	-0,2	-0,1	1,8	0,5	-0,3	-1,3	-1,4	-1,3	-0,3	-0,1	:	-0,2
Bulgaristan	:	:	:	:	:	:	:	0,0	2,8	2,0	2,0	:	2,0
Romanya	-4,5	6,0	3,1	1,6	2,5	4,4	4,0	-0,2	3,1	0,0	2,0	:	0,8
ABD	-0,1	0,4	-1,1	1,1	-0,9	-1,2	-3,2	-2,0	-1,3	0,4	0,6	:	0,2
Japonya	:	:	:	:	:	:	:	-4,0	-4,5	0,7	-1,3	:	-0,5

Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006,
No: 5/2006, p.142.

EK2.12: Coğrafi bölgeler olarak AB ticareti (milyar €)

İhracat	AB-25 dışı toplam	Diğer Avrupa ülkeleri	Afrika	Kuzey Amerika	Orta ve Güney Amerika	Asya	Okyanusya	Diğer
199	689.4	155.2	57.8	203.7	52.4	193.8	17.3	9.2
200	857.8	190.7	67.1	259.0	63.5	247.2	19.4	11.0
2001	895.8	201.9	71.2	267.6	65.6	258.3	19.9	11.3
200	903.6	210.6	70.2	670.2	58.4	259.7	21.5	13.0
200	882.9	219.4	70.3	248.3	51.5	259.2	22.2	11.9
200	969.0	253.2	76.2	256.6	55.3	288.9	24.6	14.1
İthalat								
199	746.6	155.2	58.0	179.5	42.7	290.3	10.1	10.8
200	996.0	214.8	84.9	224.8	56.2	388.4	12.3	14.7
2001	983.7	224.4	88.3	221.3	57.7	366.8	13.1	12.2
200	942.5	227.7	82.3	198.8	56.2	358.3	12.6	6.7
200	940.8	237.9	82.7	173.5	56.0	371.0	13.1	6.6
200	1.032.0	269.2	87.3	174.8	63.1	418.4	12.9	6.2
Denge								
199	-57.2	0.0	-0.2	24.2	9.6	-96.5	7.2	-1.5
200	-138.2	-24.1	-17.9	34.2	7.3	-141.2	7.2	-3.7
200	-87.9	-22.5	-17.1	46.3	7.9	-108.5	6.8	-0.9
200	-38.9	-17.1	-12.1	71.4	2.2	-98.6	8.9	6.2
200	-57.9	-18.5	-12.4	74.8	-4.4	-111.8	9.2	5.3
200	-63.0	-16.0	-11.1	81.8	-7.8	-129.5	11.7	7.9

Kaynak: EC Eurostat, "External and intra-european union trade", (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, p.10.

EK2.13: Büyük ortak ülkeler ile yapılan AB ticareti (milyar €)

İhracat	AB-25 dışı	ABD	Çin	İsviçre	Rusya	Japonya	Norveç	Türkiye	Güney Kore	Kanada	Tayvan
1999	689.4	186.6	19.6	63.6	16.6	35.7	23.8	20.9	11.6	16.8	12.0
2000	857.8	237.6	25.8	72.4	22.5	45.5	26.3	30.7	16.7	21.0	15.1
2001	895.8	244.9	30.6	76.4	31.4	45.5	27.1	20.9	15.8	22.3	13.4
2002	903.6	247.0	34.9	72.6	34.3	43.4	28.0	25.4	17.6	22.8	11.9
2003	882.9	226.4	41.2	71.2	37.1	40.9	27.6	29.4	16.4	21.5	11.0
2004	969.0	234.2	48.2	75.0	45.8	43.3	30.9	38.0	17.8	22.0	12.8
İthalat											
1999	746.6	165.3	52.4	54.9	34.3	35.2	30.4	15.6	20.2	14.0	21.3
2000	996.0	205.6	74.4	62.3	60.9	91.8	47.2	18.2	26.7	18.9	28.3
2001	983.7	202.5	81.6	63.4	63.0	80.9	46.3	21.4	23.0	18.5	26.0
2002	942.5	181.9	89.6	61.4	62.0	73.3	48.0	23.6	24.3	16.6	23.2
2003	940.8	157.4	105.4	58.8	67.8	72.0	51.0	25.9	25.7	15.8	22.4
2004	1.032.0	158.2	127.5	61.5	80.7	74.2	55.6	30.9	30.3	16.3	23.6
Denge											
1999	-57.2	21.2	-32.8	8.7	-17.6	-39.6	-6.5	5.3	-8.5	2.9	-9.3
2000	-138.2	31.9	-48.6	10.1	-38.4	-46.4	-20.8	12.5	-10.0	2.1	-13.2
2001	-87.9	42.3	-51.1	13.0	-31.6	-35.4	-19.2	-0.5	-7.3	3.8	-12.5
2002	-38.9	65.2	-54.7	11.2	-27.7	-29.9	-19.9	1.9	-6.7	6.2	-11.3
2003	-57.9	69.1	-64.2	12.5	-30.7	-31.1	-23.4	3.6	-9.3	5.7	-11.4
2004	-63.0	76.0	-79.3	13.5	-34.9	-30.9	-24.7	7.1	-12.4	5.7	-10.8

Kaynak: EC Eurostat, "External and intra-european union trade", (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, p.12.

EK2.14: Ürünlere göre AB ticareti (milyar €)

İhracat	AB-25 dışı tonlam	Birincil ürünler	Yiyecek ve içecek	Hammadd e	Enerji	İşlenmiş ürünler	Kimyasallar	Makine ve taşıtlar	Diğer işlenmiş ürünler	Başka yerde sınıflandırılmamış
1999	689.4	71.6	41.9	14.2	15.4	600.0	98.2	317.4	184.4	19.5
2000	857.8	93.7	48.0	17.3	28.4	745.5	119.7	397.5	228.3	20.5
2001	895.8	90.9	49.9	16.6	24.5	786.4	131.3	416.8	238.3	20.7
2002	903.6	94.3	50.5	18.2	25.7	789.6	142.6	406.3	240.7	21.5
2003	882.9	93.8	49.2	17.8	26.8	770.6	142.5	397.7	230.3	20.5
2004	969.0	101.3	49.1	20.4	31.9	843.8	152.8	438.2	252.8	24.5
İthalat										
1999	746.6	172.5	50.2	39.1	83.3	552.3	58.7	288.3	205.3	22.1
2000	996.0	263.4	54.6	49.2	159.6	699.3	70.6	371.8	256.9	33.6
2001	983.7	261.7	57.9	47.9	155.9	690.7	76.9	352.4	261.4	31.7
2002	942.5	250.1	58.1	44.4	147.6	662.4	80.7	329.5	252.3	30.2
2003	940.8	255.9	57.1	42.9	155.9	655.0	80.4	327.5	247.1	30.3
2004	1.032.0	287.0	58.5	48.1	180.5	714.4	88.1	354.9	271.3	30.8
Denge										
1999	-57.2	-101.0	-8.3	-24.9	-67.8	47.7	39.5	29.0	-20.9	-2.6
2000	-138.2	-169.7	-6.6	-31.9	-131.2	46.2	49.1	25.7	-28.6	-13.1
2001	-87.9	-170.8	-8.0	-31.3	-131.5	95.7	54.4	64.4	-23.1	-11.0
2002	-38.9	-155.8	-7.6	-26.3	-121.9	127.1	61.9	76.9	-11.7	-8.7
2003	-57.9	-162.1	-7.9	-129.11	-25.1	115.7	62.2	70.2	-16.7	-9.8
2004	-63.0	-185.7	-9.4	-27.7	-148.5	129.4	64.6	83.2	-18.4	-6.2

Kaynak: EC Eurostat, "External and intra-european union trade", (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, p.14.

EK2.15: Diğer işlenmiş ürünlerde AB ticareti (milyar €)

İhracat	AB-25	ABD	İsviçre	Japonya	Rusya	Norveç	Çin	Türkiye	Hindistan	Romanya	Hong Kong
	dışı tonlam										
1999	184.4	46.8	20.9	9.7	4.8	7.9	3.1	4.6	5.2	3.3	5.9
2000	228.3	60.4	24.1	12.4	6.8	8.3	4.3	6.3	6.4	4.4	7.4
2001	238.3	60.4	26.1	12.5	8.9	5.35	5.3	5.2	5.9	5.5	7.6
2002	240.7	57.6	24.4	11.8	9.7	9.1	6.4	6.2	6.3	6.2	7.5
2003	230.3	51.6	23.5	11.7	10.1	8.8	7.9	6.7	7.4	6.7	6.6
2004	252.8	55.8	25.4	12.4	12.2	9.6	9.1	8.3	8.0	7.6	7.0

İthalat	AB-25	Çin	ABD	İsviçre	Türkiye	Japonya	Rusya	Hindistan	Romanya	Norveç	Güney Afrika
	dışı tonlam										
1999	205.3	30.2	32.5	19.3	9.1	12.3	6.2	6.8	4.4	6.4	3.1
2000	256.9	39.9	40.5	22.1	10.9	14.9	9.8	8.5	5.6	7.2	5.6
2001	261.4	42.0	41.6	20.2	12.3	14.3	8.8	9.0	7.1	7.1	5.4
2002	252.3	45.2	35.9	19.2	13.5	12.9	7.4	9.0	7.8	6.7	4.2
2003	247.1	49.5	30.8	18.7	14.6	11.1	8.4	9.1	8.2	6.6	4.8
2004	271.3	56.4	30.9	19.4	16.2	11.2	10.9	10.3	9.0	7.4	5.5

Kaynak: EC Eurostat, "External and intra-european union trade", (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, p.26.

EK2.16:İmalat için AB ticaret politikasının üye ülkeler üzerindeki ayırt edici etkisi

(%)

Ülke	1990				1999			
	MFN tarifeleri		Toplam koruma		MFN tarifeleri		Toplam koruma	
	Emek ağırlıklı	Katma değer ağırlıklı	Emek ağırlıklı	Katma değer ağırlıklı	Emek ağırlıklı	Katma değer ağırlıklı	Emek ağırlıklı	Katma değer ağırlıklı
Avusturya	7,6	9,5	11,7	12,7	5,5	6,8	8,0	8,6
Belçika	8,2	8,3	13,1	12,9	6,4	6,9	9,8	9,5
Danimarka	8,0	8,3	11,9	12,4	5,3	6,3	7,2	8,2
Finlandiya	7,5	7,6	11,1	10,5	5,1	4,8	7,0	6,4
Fransa	7,6	7,8	11,8	11,2	5,9	6,0	8,9	8,2
Almanya	7,2	8,3	10,6	11,2	5,1	5,9	7,6	7,9
Yunanistan	10,8	10,6	17,8	16,7	8,7	9,3	13,4	12,8
İtalya	8,1	8,0	12,7	12,2	5,9	6,0	9,8	9,2
Hollanda	8,2	9,6	12,1	12,5	6,4	7,1	8,9	8,9
Portekiz	9,0	10,7	15,8	17,2	7,1	8,7	12,5	13,0
İspanya	8,3	8,8	13,2	13,1	6,6	7,7	10,1	10,2
İsveç	6,8	7,1	9,6	9,7	4,8	4,9	6,6	6,6
İngiltere	7,5	8,0	11,3	11,4	5,5	7,3	8,3	9,7
AB12-AB15	7,7	8,2	11,8	11,7	7,0	6,3	8,8	8,6

* MFN: most favored country (en çok kayırılan ülke)

** İmalat, tarım sanayii ürünlerini de kapsamaktadır

Kaynak: Patrick A. Messerlin, **Measuring the Costs of Protection in Europe**, Institute for International Economics, Washington, DC, September 2001, p.128.

EK2.17: 5 yüksek korumalı sanayi sektörüne AB'nin uyguladığı küresel korumanın gelişimi

Sektör	1990		Sektör	1999	
	GATT MFN tavan tarifesi (%)	Toplam koruma oranı (%)		GATT MFN tavan tarifesi (%)	Toplam koruma oranı (%)
Entegre devreler	13,5	47,6	Fotokopi makineleri	3,1	35,3
Fotokopi makineleri	7,2	33,7	Giyim	11,6	30,6
Gübre	5,2	32,7	Entegre devreler	0,0	30,0
Giyim	12,3	31,3	Video kaset kaydedicileri	12,0	27,7
Elyaf	10,0	25,0	Gübre	4,3	26,0

Kaynak: Patrick A. Messerlin, **Measuring the Costs of Protection in Europe**, Institute for International Economics, Washington, DC,

September 2001, p.65.

**EK2.18: Ürünlere göre AB ticareti
(milyar €)**

İhracat	AB-25 dışı toplam	Birincil ürünler	Yiyecek ve içecek	Hammadde	Enerji	İşlenmiş ürünler	Kimyasallar	Makine ve taşıtlar	Diğer işlenmiş ürünler	Başka yerde sınıflandırılmamış ürünler
1999	689.4	71.6	41.9	14.2	15.4	600.0	98.2	317.4	184.4	19.5
2000	857.8	93.7	48.0	17.3	28.4	745.5	119.7	397.5	228.3	20.5
2001	895.8	90.9	49.9	16.6	24.5	786.4	131.3	416.8	238.3	20.7
2002	903.6	94.3	50.5	18.2	25.7	789.6	142.6	406.3	240.7	21.5
2003	882.9	93.8	49.2	17.8	26.8	770.6	142.5	397.7	230.3	20.5
2004	969.0	101.3	49.1	20.4	31.9	843.8	152.8	438.2	252.8	24.5
İthalat										
1999	746.6	172.5	50.2	39.1	83.3	552.3	58.7	288.3	205.3	22.1
2000	996.0	263.4	54.6	49.2	159.6	699.3	70.6	371.8	256.9	33.6
2001	983.7	261.7	57.9	47.9	155.9	690.7	76.9	352.4	261.4	31.7
2002	942.5	250.1	58.1	44.4	147.6	662.4	80.7	329.5	252.3	30.2
2003	940.8	255.9	57.1	42.9	155.9	655.0	80.4	327.5	247.1	30.3
2004	1.032.0	287.0	58.5	48.1	180.5	714.4	88.1	354.9	271.3	30.8
Denge										
1999	-57.2	-101.0	-8.3	-24.9	-67.8	47.7	39.5	29.0	-20.9	-2.6
2000	-138.2	-169.7	-6.6	-31.9	-131.2	46.2	49.1	25.7	-28.6	-13.1
2001	-87.9	-170.8	-8.0	-31.3	-131.5	95.7	54.4	64.4	-23.1	-11.0
2002	-38.9	-155.8	-7.6	-26.3	-121.9	127.1	61.9	76.9	-11.7	-8.7
2003	-57.9	-162.1	-7.9	-129.11	-25.1	115.7	62.2	70.2	-16.7	-9.8
2004	-63.0	-185.7	-9.4	-27.7	-148.5	129.4	64.6	83.2	-18.4	-6.2

Kaynak: EC Eurostat, "External and intra-european union trade", (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, p.14.

EK2.19: Diğer işlenmiş ürünlerde AB ticareti

(milyar €)

İhracat	AB-25 dışı toplam	ABD	İsviçre	Japonya	Rusya	Norveç	Çin	Türkiye	Hindistan	Romanya	Hong Kong
1999	184.4	46.8	20.9	9.7	4.8	7.9	3.1	4.6	5.2	3.3	5.9
2000	228.3	60.4	24.1	12.4	6.8	8.3	4.3	6.3	6.4	4.4	7.4
2001	238.3	60.4	26.1	12.5	8.9	5.35	5.3	5.2	5.9	5.5	7.6
2002	240.7	57.6	24.4	11.8	9.7	9.1	6.4	6.2	6.3	6.2	7.5
2003	230.3	51.6	23.5	11.7	10.1	8.8	7.9	6.7	7.4	6.7	6.6
2004	252.8	55.8	25.4	12.4	12.2	9.6	9.1	8.3	8.0	7.6	7.0

İthalat	AB-25 dışı toplam	Çin	ABD	İsviçre	Türkiye	Japonya	Rusya	Hindistan	Romanya	Norveç	Güney Afrika
1999	205.3	30.2	32.5	19.3	9.1	12.3	6.2	6.8	4.4	6.4	3.1
2000	256.9	39.9	40.5	22.1	10.9	14.9	9.8	8.5	5.6	7.2	5.6
2001	261.4	42.0	41.6	20.2	12.3	14.3	8.8	9.0	7.1	7.1	5.4
2002	252.3	45.2	35.9	19.2	13.5	12.9	7.4	9.0	7.8	6.7	4.2
2003	247.1	49.5	30.8	18.7	14.6	11.1	8.4	9.1	8.2	6.6	4.8
2004	271.3	56.4	30.9	19.4	16.2	11.2	10.9	10.3	9.0	7.4	5.5

Kaynak: EC Eurostat, "External and intra-european union trade", (Çevrimiçi)http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-05-001/EN/KS-CV-05-001-EN.PDF, p.26.

EK2.20:AB dışına doğrudan yabancı sermaye akımlarının ana bölgeleri 1998-2003

2001-2003 için AB-25, 1998-2000 için AB-15

ECU/EUR milyar ve AB-dışı % (*)

	1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	ECU	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%
AB-dışı:	218,8	100	320,3	100	435,7	100	286,4	100	127,7	100	126,2	100
OECD (AB dışı)	172,9	79	238,5	74,5	333,6	76,6	155,2	54,2	45,8	35,9	69,7	55,2
Avrupa (AB dışı):	41,2	18,8	38,8	12,1	103,9	23,8	25,8	9	35,9	28,1	52,3	41,4
İsviçre	20,5	9,4	9,5	3	61	14	7,6	2,7	27,5	21,5	10,7	8,5
Norveç	3,4	1,6	4,4	1,4	8,3	1,9	2,7	0,9	1,4	1,1	-0,3	-0,2
Katılmakta olan	9,8	4,5	13	4,1	21,1	4,8	:	:	:	:	:	:
Rusya	0,3	0,1	1,3	0,4	2	0,5	2,6	0,9	1,3	1	8,1	6,4
Aday ülkeler**	1,6	0,7	1,8	0,6	2,3	0,5	4,4	1,5	2,7	2,1	2,3	1,8
Afrika	3,5	1,6	4,6	1,4	7,9	1,8	9,3	3,2	2,9	2,3	7,7	6,1
Kuzey Amerika:	133,3	60,9	195,4	61	220,7	50,7	146,4	51,1	-8	-6,3	56,3	44,6
ABD	128,7	58,8	191,4	59,8	182,1	41,8	139,2	48,6	-8,9	-7	53,7	42,6
Kanada	4,6	2,1	3,9	1,2	38,5	8,8	7,2	2,5	0,8	0,6	2,6	2,1
Orta Amerika	5,9	2,7	6,9	2,2	21,1	4,8	23,7	8,3	52,1	40,8	-2	-1,6
Güney Amerika:	23,5	10,7	34,7	10,8	32,3	7,4	22,8	8	2,8	2,2	0,9	0,7
Brezilya	18,1	8,3	11,8	3,7	20,9	4,8	9,8	3,4	3,4	2,7	1,2	1
Arjantin	3,4	1,6	16,6	5,2	5,5	1,3	5,2	1,8	0,5	0,4	-2,1	-1,7
Asya:	9,9	4,5	26	8,1	17,7	4,1	57,1	19,9	30,4	23,8	13,5	10,7
Japonya	0,7	0,3	8,7	2,7	6,7	1,5	-9,4	-3,3	10,2	8	0,7	0,6
Çin (Hong Kong	3	1,4	4,2	1,3	-1,7	-0,4	51,1	17,8	6	4,7	4,8	3,8
Güney Kore	3	1,4	3,6	1,1	4,3	1	1,1	0,4	1,7	1,3	2,6	2,1
Okyanusya:	1	0,5	2	0,6	5,6	1,3	-1,6	-0,6	7,2	5,6	-2,4	-1,9
Avusturalya	1,1	0,5	1,8	0,6	5,5	1,3	2,5	0,9	6,9	5,4	0,3	0,2

(*) Ülkelerin toplamı akımların dağıtılmamış olmasından dolayı her zaman toplam AB-dışına eşit değildir. Negatif yatırımlardan dolayı paylar toplamlardan daha yüksek olabilir.

** Aday ülkeler: Bulgaristan, Romanya ve Türkiye

Kaynak: Paulo Passerini, "EU Foreign Direct Investment in 2003", **Statistics in Focus –Economy and Finance**, 20/2005, (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NJ-05-020/EN/KS-NJ-05-020-EN.PDF, p.2, 10 Nisan 2007.

EK2.21:AB'deki ana yabancı yatırımcılar ve içeriye akan doğrudan yabancı yatırımlar 1998-2003

2001-2003 için AB-25, 1998-2000 için AB-15
ECU/EUR milyar ve AB-dışı % (*)

	1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	ECU	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%	EUR	%
AB-dışı:	96,4	100	122,8	100	180,1	100	120,1	100	139,8	100	113,2	100
OECD (AB dışı)	87,2	90,5	92	74,9	141,9	78,8	87,9	73,2	76,1	54,4	86,5	76,4
Avrupa (AB dışı):	19,8	20,5	20,4	16,6	29,3	16,3	17,5	14,6	19	13,6	46,7	41,3
İsviçre	17,3	17,9	9,1	7,4	19,8	11	7,4	6,2	7,6	5,4	18,6	16,4
Norveç	1,6	1,7	0,5	0,4	6,6	3,7	1,4	1,2	5,2	3,7	2,2	1,9
Katılmakta olan ülkeler	0,2	0,2	0,5	0,4	1,1	0,6	:	:	:	:	:	:
Rusya	-0,3	-0,3	0,1	0,1	0,4	0,2	0,7	0,6	0,2	0,1	0,5	0,4
Aday ülkeler**	0,2	0,2	0,1	0,1	0,4	0,2	0,4	0,3	-0,2	-0,1	1,7	1,5
Afrika	0,8	0,8	0	0	1,3	0,7	3,4	2,8	3	2,1	0,8	0,7
Kuzey Amerika:	63,9	66,3	78,2	63,7	94,5	52,5	68,4	57	54,6	39,1	58,6	51,8
ABD	54,9	57	76	61,9	79,9	44,4	61,1	50,9	52,1	37,3	50,4	44,5
Kanada	9	9,3	2,2	1,8	14,6	8,1	7,3	6,1	2,5	1,8	8,2	7,2
Orta Amerika	5,9	6,1	8,1	6,6	7,4	4,1	9,3	7,7	41,9	30	-0,2	-0,2
Güney Amerika	0	0	-0,1	-0,1	0,7	0,4	1,3	1,1	4	2,9	0	0
Asya:	3,2	3,3	7,1	5,8	24,1	13,4	21,8	18,2	17,3	12,4	6,9	6,1
Japonya	2,1	2,2	3,4	2,8	17,1	9,5	8,3	6,9	8,8	6,3	4,7	4,2
Çin (Hong Kong dahil)	0,1	0,1	0,5	0,4	2,2	1,2	6,2	5,2	2,4	1,7	1,2	1,1
Güney Kore	0,5	0,5	0	0	0,1	0,1	-0,3	-0,2	-0,2	-0,1	0,1	0,1
Okyanusya:	1,3	1,3	0,2	0,2	2,8	1,6	0,9	0,7	0,4	0,3	0,3	0,3
Avusturalya	1,4	1,5	0,6	0,5	2,7	1,5	1,1	0,9	0,1	0,1	0,6	0,5

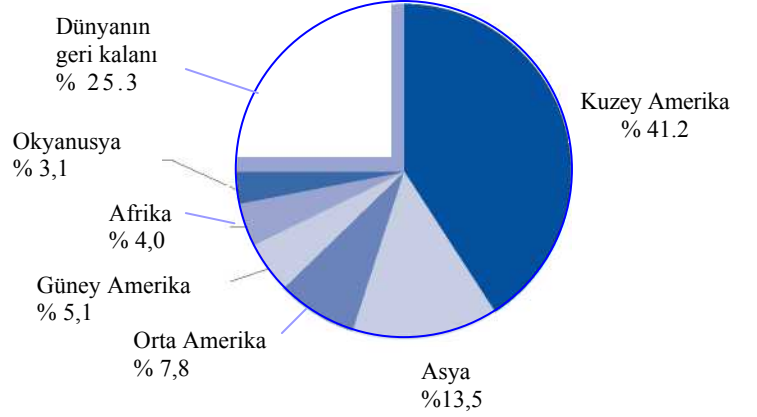
(*) Ülkelerin toplamı akımların dağıtılmamış olmasından dolayı her zaman toplam AB-dışına eşit değildir. Negatif yatırımlardan dolayı paylar toplamlardan daha yüksek olabilir.

** Aday ülkeler: Bulgaristan, Romanya ve Türkiye

Kaynak: Paulo Passerini, "EU Foreign Direct Investment in 2003", **Statistics in Focus –Economy and Finance**, 20/2005, (Çevrimiçi)

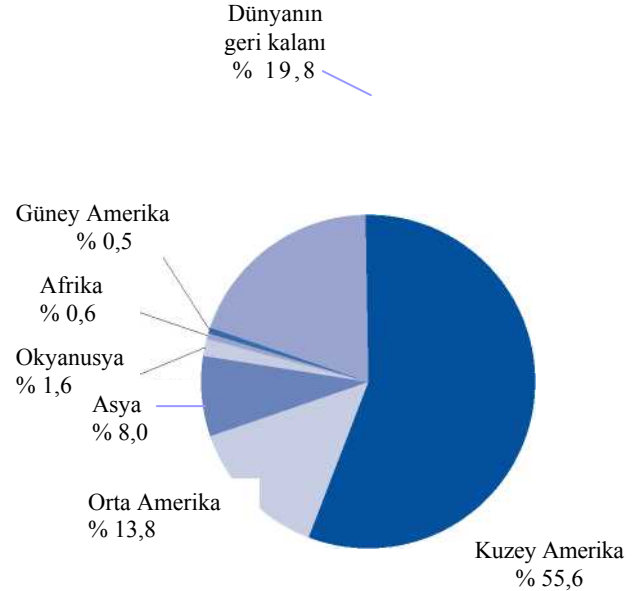
http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NJ-05-020/EN/KS-NJ-05-020-EN.PDF, p.3, 10 Nisan 2007.

**EK2.22: Yurtdışı doğrudan yabancı yatırımlar stoğu, AB-25, 2003
(Ekstra AB-25 DYY'sinin %'si)**

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, p.178.

**EK2.23: Doğrudan yabancı yatırımlar stoğu, AB-25, 2003⁽¹⁾
(Ekstra AB-25 DYY'sinin %'si)**

(1) Yuvarlamadan dolayı dilimlerin toplamı %100'e eşit değildir.

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, p.178.

EK2.24:AR-GE yatırımlarında ilk 100 sırada yer alan AB firmalarının sıralaması

1	DaimlerChrysler, Almanya	51	Solvay, Belçika
2	Siemens, Almanya	52	H'berger Druckmaschinen, Almanya
3	Ericsson, İsveç	53	Elan, İrlanda
4	Volkswagen, Almanya	54	Henkel, Almanya
5	GlaxoSmithKline, İngiltere	55	Saint-Gobain, Fransa
6	AstraZeneca, İngiltere	56	Thomson Multimedia, Fransa
7	Alcatel, Fransa	57	ICI, İngiltere
8	Nokia, Finlandiya	58	DSM, Hollanda
9	Philips Electronics, Hollanda	59	Nycomed Amersham (now Amersham),
10	Bayer, Almanya	60	ENI, İtalya
11	Renault, Fransa	61	Groupe Lagardere, Fransa
12	Robert Bosch, Almanya	62	Faurecia, Fransa
13	Fiat, İtalya	63	Altana, Almanya
14	Peugeot (PSA), Fransa	64	ASM Lithography, Hollanda
15	BAE Systems, İngiltere	65	Pirelli, İtalya
16	BASF, Almanya	66	Rheinmetall, Almanya
17	Aventis, Fransa	67	Autoliv, İsveç
18	Istituto Finanziario Industriale, İtalya	68	MAN, Almanya
19	Unilever, İngiltere	69	Suez Lyonnaise des Eaux, Fransa
20	Aerospatiale (now EADS), Hollanda	70	Rhodia, Fransa
21	Marconi, İngiltere	71	Oce, Hollanda
22	STMicroelectronics, Fransa	72	Lundbeck, Danimarka
23	SAP, Almanya	73	Scania, İsveç
24	Boehringer Ingelheim, Almanya	74	Baan, Hollanda
25	Sanofi-Synthelabo, Fransa	75	Linde, Almanya
26	Schering, Almanya	76	UCB, Belçika
27	Sneema, Fransa	77	Deutsche Bank, Almanya
28	AKZO Nobel, Hollanda	78	Telia, İsveç
29	Finmeccanica, İtalya	79	Dassault Systemes, Fransa
30	Deutsche Telekom, Almanya	80	Corus, İngiltere
31	TotalFinaElf, Fransa	81	Framatome, Fransa
32	Michelin, Fransa	82	Usinor, Fransa
33	Rolls-Royce, İngiltere	83	Bull, Fransa
34	BT, İngiltere	84	Enel, İtalya
35	Valeo, Fransa	85	Merial, İngiltere
36	E.ON, Almanya	86	Electrolux, İsveç
37	Volvo, İsveç	87	GKN, İngiltere
38	E Merck, Almanya	88	Great Universal Stores, İngiltere
39	Reuters, İngiltere	89	MG Technologies, Almanya
40	Alstom, Fransa	90	Sandvik, İsveç
41	RWE, Almanya	91	Danone, Fransa
42	Schneider, Fransa	92	Misys, İngiltere
43	BP Amoco (now BP), İngiltere	93	Legrand, Fransa
44	Novo Nordisk, Danimarka	94	Metso, Finlandiya
45	Invensys, İngiltere	95	Bouygues, Fransa
46	Fransa Telecom, Fransa	96	Thyssen Krupp, Almanya
47	Continental, Almanya	97	Vodafone, İngiltere
48	Shell, İngiltere	98	Fresenius, Almanya
49	Thales, Fransa	99	Celltech, İngiltere
50	L'Oreal, Fransa	100	Diageo, İngiltere

Kaynak: CORDIS, “The Giants of European Research: Top R&D Company Performers”, Science and Technology Indicators 2003, (Çevrimiçi) ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/indicators/docs/3rd_report_snaps9.pdf, p.3, 29.09.2007.

EK2.25: Avrupa'nın ilk 50 sıradaki firması(2007)

Avrupa Sıralaması	Dünya ilk 500 Sıralaması	Firma	Ülke
1	3	Royal Dutch Shell	Hollanda
2	4	BP	İngiltere
3	8	DaimlerChrysler	Almanya
4	10	Total	Fransa
5	13	ING Group	Hollanda
6	15	AXA	Fransa
7	16	Volkswagen	Almanya
8	18	Crédit Agricole	Fransa
9	19	Allianz	Almanya
10	20	Fortis	Belçika/ Hollanda s
11	22	HSBC Holdings	İngiltere
12	25	BNP Paribas	Fransa
13	26	ENI	İtalya
14	27	UBS	İsviçre
15	28	Siemens	Almanya
16	30	Assicurazioni Generali	İtalya
17	32	Carrefour	Fransa
18	35	Deutsche Bank	Almanya
19	36	Dexia Group	Belçika
20	47	Credit Suisse	İsviçre
21	49	Société Générale	Fransa
22	50	Aviva	İngiltere
23	52	Gazprom	Rusya
24	53	E.ON	Almanya
25	54	Royal Bank of Scotland	İngiltere
26	55	Tesco	İngiltere
27	56	Nestlé	İsviçre
28	57	Deutsche Post	Almanya
29	58	HBOS	İngiltere
30	60	Deutsche Telekom	Almanya
31	62	Metro	Almanya
32	63	Électricité de France	Fransa
33	67	ABN AMRO Holding	Hollanda
34	68	Peugeot	Fransa
35	75	Santander Central Hispano Group	İspanya
36	77	Telefónica	İspanya
37	78	Statoil	Norveç
38	79	Prudential	İngiltere
39	81	BASF	Almanya
40	82	France Télécom	Fransa
41	83	Barclays	İngiltere
42	84	Fiat	İtalya
43	85	Zurich Financial Services	İsviçre
44	88	BMW	Almanya
45	90	Repsol YPF	İspanya
46	95	Vodafone	İngiltere
47	97	UniCredit Group	İtalya
48	99	Mittal Steel	Hollanda
49	100	Munich Re Group	Almanya
50	101	ThyssenKrupp	Almanya

Kaynak: Fortune, "Europe's top 50", July 23, 2007 issue, (Çevrimiçi)
<http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2007/europe/>, 23 Temmuz 2007.

EK2.26: Birim emek maliyetleri, bütün ekonomi¹ (önceki yıla göre yüzde değişim, 1992-2008)

	5 yıllık ortalamalar							2006		2007		2008	
	1992-96	1997-01	2002-06	2002	2003	2004	2005	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006
Belçika	2,1	1,5	1,1	2,1	0,6	-0,3	2,3	1,0	0,7	1,0	0,8	:	0,9
Almanya	2,5	0,3	-0,2	0,9	1,0	-0,2	-0,9	-1,2	-1,6	-0,9	-0,1	:	0,1
Yunanistan	10,7	3,9	3,8	6,0	1,2	4,0	4,1	3,6	3,5	2,9	2,6	:	2,5
İspanya	4,1	2,3	2,6	2,9	3,0	2,5	2,2	2,8	2,5	2,6	2,5	:	2,0
Fransa	1,1	0,8	1,9	2,9	1,8	1,0	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	:	1,8
İrlanda	1,2	1,8	3,5	1,2	2,7	5,4	4,1	2,9	3,9	2,2	2,2	:	1,7
İtalya	2,7	1,1	3,1	3,7	4,3	2,4	2,5	1,5	2,6	1,7	1,9	:	1,6
Lüksemburg	3,8	1,7	2,5	2,7	2,4	2,8	2,6	2,1	2,0	1,6	2,7	:	2,9
Hollanda	1,6	2,7	1,5	4,8	2,7	0,3	-0,3	0,4	0,2	0,9	1,5	:	1,4
Avusturya	2,0	0,4	0,3	1,1	1,0	-0,7	-0,1	0,9	0,4	0,8	0,3	:	0,7
Portekiz	5,7	3,9	2,8	4,0	3,9	1,3	2,7	2,0	2,3	1,7	1,9	:	1,8
Slovenya	:	6,3	3,3	6,5	3,5	3,6	1,6	1,4	1,4	1,3	1,9	:	1,8
Finlandiya	-1,1	1,1	0,9	1,1	1,1	0,5	2,0	0,6	-0,4	0,5	0,1	:	0,8
Euro bölgesi	:	1,3	1,7	2,5	2,5	1,3	1,3	0,9	0,9	1,1	1,2	:	1,3
Çek Cumhuriyeti	:	5,7	2,3	6,0	3,6	1,9	-0,3	0,2	0,4	0,9	1,7	:	1,4
Danimarka	0,6	2,4	1,8	3,2	1,7	1,0	1,2	1,0	1,9	1,7	2,0	:	0,7
Estonya	:	5,5	4,3	2,3	7,0	4,5	2,6	3,4	4,9	3,6	3,8	:	3,8
Kıbrıs	:	2,4	3,6	5,3	9,2	0,9	1,6	1,2	1,2	1,1	1,1	:	1,0
Letonya	:	1,3	5,2	-0,8	5,5	6,6	5,8	7,1	9,3	4,9	6,7	:	4,5
Litvanya	:	1,7	3,7	2,2	0,9	3,4	3,6	3,2	8,4	2,4	7,2	:	6,4
Macaristan	:	10,6	5,0	8,0	6,5	5,6	2,1	0,8	2,6	0,4	3,9	:	1,2

Malta	4,1	1,6	2,1	1,5	7,4	1,1	-0,2	1,5	0,6	1,6	0,7	:	0,8
Polonya	:	:	:	:	:	:	:	2,3	2,1	2,4	1,5	:	0,9
Slovakya	:	6,5	3,5	4,4	5,6	3,2	0,5	2,4	3,7	1,0	1,5	:	1,4
İsveç	1,6	2,3	0,8	1,0	1,0	-0,6	1,4	1,9	1,1	2,2	1,9	:	1,8
İngiltere	1,1	3,2	2,8	2,0	3,1	2,0	3,7	2,3	3,0	2,2	2,5	:	2,6
AB-25	:	1,8	1,9	2,4	2,4	1,3	1,6	1,2	1,8	1,3	1,7	:	1,6
Bulgaristan	:	73,1	3,3	0,2	2,7	3,0	5,4	4,9	5,2	4,2	4,6	:	4,6
Romanya	108,4	68,1	15,2	16,5	16,8	13,0	21,2	8,1	8,6	5,7	7,9	:	6,6
ABD	1,5	2,3	2,4	1,6	2,7	1,3	2,2	2,0	4,1	2,0	3,3	:	3,2
Japonya	0,2	-1,2	-2,7	-3,2	-3,5	-3,6	-1,6	-1,5	-1,5	-1,0	-0,8	:	-0,3

¹ Çalışan başına yapılan ödemeler kişi başına emek verimine bölünmüş ve GSYİH'nın toplam istihdama bölünmesi olarak ifade edilmiştir.
Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006, p.144.

EK2.27: Nisbi emek maliyeti, sanayileşmiş bir ülke grubu temel alınarak (ulusal para biriminde) (önceki yıla göre yüzde değişim, 1992-2008)

	5 yıllık ortalamalar						2006		2007		2008	
	1992-96	1997-01	2002-06	2002	2003	2004	2005	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006	IV-2006
Belçika	: -0,7	-0,5	-0,1	-1,4	-1,2	1	-0,2	-0,7	-0,3	-0,8	:	:
Almanya	: -2,9	-2,1	-1,5	-1,2	-1,3	-2,8	-2,4	-3,7	-2,7	-2,1	:	:
Yunanistan	: -1,7	1,3	2,8	-1,9	2,4	1,9	1,8	1,2	1,1	0,4	:	:
İspanya	: -0,3	0,7	0,5	0,6	1,3	0,5	1,3	0,7	1,1	0,7	:	:
Fransa	: -1,7	0,2	0,8	-0,4	0	0,4	0,4	0,2	0,3	0	:	:
İrlanda	: -0,4	1,8	-0,4	0,8	4,5	2,4	1,4	2	0,6	0,4	:	:
İtalya	: -2,1	1,4	1,4	2,3	1,4	0,9	-0,2	0,8	0,1	0,1	:	:
Lüksemburg	: -0,7	-0,5	-0,1	-1,4	-1,2	1	-0,2	-0,7	-0,3	-0,8	:	:
Hollanda	: 0,6	0	2,8	0,8	-0,6	-1,7	-0,8	-1,1	-0,3	0	:	:
Avusturya	: -2,5	-0,9	-1,2	-1	-1,3	-0,3	0,3	-0,6	0,4	-0,9	:	:
Portekiz	: 1,8	1	1,8	1,7	0,1	1,1	0,4	0,5	0,1	0	:	:
Slovenya	: 3,4	1,6	4	1,3	2,6	0,3	0,2	0,1	0,1	0,4	:	:
Finlandiya	: -1,7	-0,6	-0,7	-0,7	-0,4	0,6	-0,8	-2,1	-1	-1,7	:	:
Euro bölgesi	: -4	-0,9	0,2	-0,4	-0,5	-1,5	-1,3	-2,5	-1,5	-1,6	:	:
Çek Cumhuriyeti	: 2,8	1	4	1,7	1,1	-1,1	-0,9	-0,6	-0,1	0,4	:	:
Danimarka	: 0,1	0,4	1,5	0	0,3	-0,1	-0,3	0,5	0,3	0,4	:	:
Estonya	: 2,4	2,6	0,6	5,1	3,4	1	1,9	3,1	2,1	1,9	:	:
Kıbrıs	: -6,4	1,3	2,5	6,6	-0,7	-0,7	-0,5	-0,8	-0,5	-0,8	:	:
Letonya	: -1,9	3,5	-2,7	3,5	5,5	4,3	5,5	7,3	3,3	4,6	:	:
Litvanya	: -2,2	1,8	0,2	-1,5	2,2	2	1,1	6,1	0,4	5,1	:	:
Macaristan	: 7,3	3,4	5,7	4,3	4,7	0,8	-0,2	1,4	-0,7	2,4	:	:
Malta	: -0,3	0,8	0	5,9	0,6	-1,5	0,3	-1,1	0,3	-1	:	:
Polonya	: 5,2	-2,7	-4,4	-5,2	-2,9	-1,6	1,3	0,8	1,3	-0,1	:	:

Slovakya	:	3,1	2	2	3,5	2,4	-0,3	1,5	2,6	0,1	0,1	:	:
İsveç	:	-0,5	-0,8	-0,8	-0,8	-1,5	-0,1	0,4	-0,7	0,6	0	:	:
İngiltere	:	0,8	1,2	0	1,3	1,1	2,3	0,8	1,2	0,7	0,7	:	:
AB-25	:	-4,9	-0,8	0,2	-0,2	-0,2	-1,3	-1,2	-2,5	-1,4	-1,6	:	:
Bulgaristan	:	61,7	0,3	-4	-1	0,8	3,1	2,7	2,6	2,2	2,2	:	:
Romanya	:	60,9	12,6	12,9	13,6	11,3	19,2	6,5	6,4	4,1	5,8	:	:
ABD	:	-0,7	0,4	-0,1	-0,8	0,5	0,1	0,6	2,6	0,6	1,7	:	:
Japonya	:	-3,6	-4,5	-4,8	-5,4	-4,7	-3,4	-3,3	-4,1	-2,8	-3,1	:	:

¹ 35 ülke: AB-24 (LU dışında), BG, RO, TR, CH, NR, US, CA, JP, AU, MX ve NZ.

Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006, p.148.

EK2.28:Emek verimi (iş sahibi her kişi başına düşen reel GSYİH) (önceki yıla göre yüzde değişim, 1992-2008)

	5 yıllık ortalamalar							2006		2007		2008	
	1992-96	1997-01	2002-06	2002	2003	2004	2005	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006
Belçika	1,3	1,3	1,4	1,7	1,1	2,4	0,1	1,3	1,8	1,2	1,3	:	1,3
Almanya	2,8	2,1	1,6	1,1	1,5	1,7	1,6	1,4	2,0	0,7	0,7	:	1,3
Yunanistan	0,1	3,4	2,7	3,7	3,4	1,7	2,3	2,2	2,3	2,1	2,3	:	2,4
İspanya	1,8	0,2	0,5	0,4	0,6	0,6	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	:	0,8
Fransa	1,6	1,2	1,2	0,1	1,1	2,3	0,9	1,4	1,4	1,4	1,3	:	1,3
İrlanda	3,3	4,1	1,9	4,2	2,3	1,2	0,9	2,0	0,9	2,5	2,2	:	2,8
İtalya	2,1	1,0	0,1	-0,9	-0,6	1,0	0,4	1,1	0,4	1,0	0,9	:	0,9
Lüksemburg	0,1	1,5	0,9	0,9	-0,5	1,3	1,0	1,3	1,7	1,4	0,7	:	0,6
Hollanda	1,3	1,4	1,7	0,3	1,4	3,4	1,8	1,8	1,3	1,8	1,5	:	1,8
Avusturya	1,9	1,5	1,7	1,0	1,0	2,5	1,7	1,9	2,4	1,3	1,9	:	1,4
Portekiz	2,4	1,8	0,3	0,4	-0,7	1,1	0,3	0,7	0,6	0,8	0,9	:	1,0
Slovenya	:	4,1	3,3	1,9	3,1	3,9	3,7	3,7	4,0	3,6	3,8	:	3,9
Finlandiya	3,7	2,2	2,1	0,7	1,7	3,1	1,6	2,2	3,4	2,0	2,5	:	2,4
Euro bölgesi	:	1,1	0,7	0,2	0,3	1,2	0,6	1,2	1,2	1,0	0,9	:	1,2
Çek Cumhuriyeti	:	2,1	4,0	1,3	5,0	4,1	4,4	4,6	5,1	4,2	4,4	:	4,2
Danimarka	2,4	1,5	1,7	0,5	2,2	1,9	2,2	2,7	1,8	2,2	2,1	:	2,1
Estonya	:	7,7	7,2	6,6	5,5	8,1	8,3	8,0	7,5	7,3	7,4	:	7,2
Kıbrıs	:	1,6	0,2	0,0	-1,8	0,2	0,5	2,3	2,3	2,3	2,4	:	2,5
Letonya	-1,5	5,9	6,9	4,8	5,4	7,5	8,6	7,4	8,2	6,8	7,8	:	7,2
Litvanya	-5,9	7,1	6,0	2,8	7,9	7,4	6,1	5,5	5,8	5,6	6,4	:	6,3
Macaristan	:	3,2	4,1	4,3	2,8	5,6	4,3	4,4	3,8	3,6	2,6	:	2,6
Malta	3,5	2,8	0,2	1,6	-3,4	0,8	0,7	1,4	1,3	1,4	1,2	:	1,3

Polonya	:	:	:	:	:	:	:	2,3	1,8	2,7	3,5	:	4,0
Slovakya	:	3,9	4,3	4,7	2,3	5,8	4,6	4,8	4,0	5,5	5,6	:	4,8
İsveç	3,2	1,8	2,6	1,8	2,0	4,3	2,4	1,8	2,4	2,0	1,9	:	2,1
İngiltere	2,5	1,9	1,6	1,3	1,7	2,2	0,9	2,0	1,8	2,2	1,8	:	1,9
AB-25	:	1,6	1,1	0,8	0,9	1,6	0,7	1,4	1,3	1,3	1,3	:	1,5
Bulgaristan	-1,2	4,1	3,0	4,5	-1,7	3,4	3,9	4,3	4,7	4,9	4,9	:	5,4
Romanya	4,3	0,9	6,5	8,1	5,5	8	3,9	5,3	7	4,9	5,5	:	5,5
ABD	1,6	1,8	1,9	1,9	1,6	2,8	1,4	1,8	1,6	2,1	1,6	:	2,0
Japonya	0,9	1,2	2,1	1,7	2,1	2,1	2,2	2,4	2,3	2,0	2,0	:	1,8

Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006, p.144.

EK2.29: İşgücü Verimliliği

İstihdam edilen her kişinin emek verimliliği
(AB-25=100, PPS serileri temelinde)

Çalışılan her saat için emek verimliliği
(AB-15=100, PPS serileri temelinde)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2001	2002	2003	2004
AB-25	100	100	100	100	100	100	:	:	:	:	:
AB-15	107,5	107,1	106,8	106,6	106,3	106,3	100	100	100	100	100
Euro Bölgesi	108,5	107,8	107	106,7	106,2	106,3	101,4	101,3	100,8	100,6	100,4
Belçika	125,9	126,3	127,5	128,4	128,5	128,1	124,6	124,8	125,1	126,1	128,5
Çek Cum.	58,5	59,6	59,9	62	64,2	68,4	43,9	46,7	47,3	48,2	49,9
Danimarka	105	104,5	102	103	103,8	106,1	103,4	102,3	99,6	100,4	102,5
Almanya	101,2	100,2	99,7	100,3	100,1	102	105,5	105,4	105,2	105,8	105,8
Estonya	42,4	43,5	45,7	47,9	50,9	55,9	32,6	33,6	35	36,5	38,8
Yunanistan	:	:	:	:	:	:	64	65,2	68,4	70,8	71
İspanya	97,6	97,3	98,6	99,8	99,1	98,9	86,2	86,3	87	87,9	87,7
Fransa	122	122,2	120,3	120,5	119	119,2	117,4	118,6	119	119,3	117,7
İrlanda	121,6	123,7	127,6	128,1	129,1	126,7	110,2	112,7	116,3	117,7	119,6
İtalya	121,2	118,6	115	111,7	110,2	108,2	99,1	97,2	94,8	92,8	92
Kıbrıs	79,3	78,7	77,3	73,7	75,3	75,7	:	:	:	:	:
Letonya	38,3	39,4	40,2	41,3	42,6	46,2	30,10	31,10	31,70	32,1	34,2
Litvanya	41	44,8	44,8	47,1	49,5	52,5	34,1	37,2	37,6	39,8	41,6
Lüksemburg	159,2	148	149,3	156,6	157,3	160,8	148,6	139,6	140,6	148,8	153,8
Macaristan	60,6	64,2	66,6	66,8	68,1	69,1	:	:	:	:	:
Malta	90,2	85,5	86,5	83,8	81,1	80,2	76	74,5	74,2	72,3	69

Hollanda	105	107	105,8	106,2	107,8	108,2	114,1	115	114,1	114,1	116,5
Avusturya	:	:	:	:	:	:	98,7	96,6	94,9	94,6	96,4
Polonya	51,3	50,3	51,5	59,5	62	62,2	39,5	39	39,5	45,4	47,6
Portekiz	72	71,4	71,3	65,9	65,9	65,6	65,1	64,4	63,8	59,5	59,1
Slovenya	69,8	71,2	70,9	72,4	75	75,8	60,1	61,1	61,2	61,9	66
Slovakya	54,5	55,9	59	58,8	60,3	62,2	46	47,5	51,3	52,5	52,8
Finlandiya	109,4	108,8	107,6	106,7	107,7	106,7	95,6	96	94,6	93,9	95,3
İsveç	106,7	102,6	101,4	103,9	106,3	104,5	100,4	97,9	97,5	100,7	102
İngiltere	103,4	104,9	107,3	107	107,1	106,7	93	94,2	96,8	96,9	97,6
Bulgaristan	31,30	32,5	32,5	31,9	31,9	32,9	:	:	:	:	:
Hırvatistan	49,8	54,5	55,2	57,7	57,8	60,2	:	:	:	:	:
Romanya	27,90	29,80	32	34	36,3	39,2	:	:	:	:	:
Türkiye	39,5	35,2	37	38,5	40,8	43,9	:	:	:	:	:
İzlanda	110,3	110,7	107,9	97	103,6	100,2	89,5	91,7	90,5	81	
Norveç	133,4	131,8	125,2	126,6	133,3	143,9	147,8	148	141,4	143,2	149,3
Japonya	91,6	91,4	90,9	92,5	93,1	92,6	76,9	77,3	76,8	111	79,1
ABD	132,1	131,5	131,6	134,9	137,2	136,1	109,8	110,6	110,2	113	115,4

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, p.155, (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 21.07.2007

EK2.30: Cari piyasa fiyatlarıyla kişi başına GSYİH (AB-25 = 100)

(PPS)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005
AB-25	16300	17200	17900	18800	20100	20800	21500	21800	22700	23400	100,0
AB-15	17900	18800	19600	20700	22100	22800	23500	23700	24700	25400	108,6
Euro Bölgesi	17800	18700	19500	20600	21900	22600	23200	23300	24200	25000	106,6
Belçika	19200	20100	20800	21700	23500	24400	25300	25700	26800	27600	117,7
Çek Cumhuriyeti	11400	11600	11700	12200	12800	13500	14300	14700	15900	17100	73,0
Danimarka	20200	21300	22100	23800	25400	26000	26100	26300	27600	29100	124,2
Almanya	19200	19900	20500	21400	22500	22900	23 400	23 600	24600	25700	109,8
Estonya	5700	6500	7000	7300	8200	8800	9 700	10 500	11600	13400	57,4
Yunanistan	11400	12100	12600	13300	14600	15300	16 600	17 600	18600	19200	82,2
İspanya	14200	14900	15900	17400	18600	19400	20 500	21 200	22100	23100	98,7
Fransa	18400	19500	20400	21400	22800	23700	24 100	24 300	24900	25500	109,0
İrlanda	16700	19200	20800	23000	25400	26900	28 600	29 100	31000	32100	137,1
İtalya	18800	19500	20500	21400	22800	23300	23 700	23 400	24000	24100	102,8
Kıbrıs	13000	13400	14200	15100	16300	17300	17 700	17 400	18800	19500	83,5
Letonya	4900	5500	5900	6400	7100	7700	8 300	8 900	9700	11000	47,1
Litvanya	5700	6300	6900	7000	7700	8400	9 000	9 800	10800	12200	52,1
Lüksemburg	32000	32800	34700	41000	44700	44700	47 400	50 800	54000	58000	247,8
Macaristan	7900	8500	9100	9700	10600	11600	12 500	12 900	13600	14300	60,9
Malta	:	:	13900	14600	15800	15500	16 200	15 900	15800	16200	69,3
Hollanda	19400	20800	21800	23100	25000	26500	27 000	27 100	28200	28900	123,5
Avusturya	20600	21200	22000	23500	25300	25400	25 800	26 200	27600	28700	122,7
Polonya	6900	7500	8000	8600	9400	9600	10 000	10 200	11100	11700	49,9
Portekiz	12200	13100	14000	15100	16200	16600	17 100	15 800	16400	16700	71,4
Slovenya	11200	12100	12800	13900	14600	15400	16 000	16 500	17900	18700	80,0
Slovakya	7400	7900	8400	8800	9500	10100	11 000	11 300	12000	12900	55,1

Finlandiya	16900	18700	20100	20900	22700	23500	24 200	24 200	25400	26200	112,1
İsveç	18900	19700	20400	22200	23900	24000	24 500	25 200	26600	26900	114,7
İngiltere	17800	19100	20000	21000	22500	23600	25 000	25 400	26600	27300	116,8
Bulgaristan	4500	4400	4600	4900	5300	5800	6 100	6 500	6900	7500	32,1
Hırvatistan	6400	7000	7400	7500	8200	8600	9400	10 000	10600	11400	48,9
Romanya	:	:	:	4800	5000	5500	6 100	6 500	7300	8100	34,8
Türkiye	5000	5500	5700	5500	6000	5300	5 600	5 800	6500	7200	30,80
İzlanda	20400	21700	23200	24500	25500	26400	26000	26200	28800	29400	125,7
Norveç	22300	23800	23500	26300	31900	32299	31600	31800	34800	38600	164,8
İsviçre	22300	23800	24700	25200	26700	26700	28000	28400	29800	29900	127,8
Japonya	19800	20600	20600	21100	22400	22800	23100	23600	24800	25500	108,9
ABD	24600	26100	27400	29100	30600	30900	31300	32100	34100	35000	149,5

Kaynak: EC, Eurostat, “Europe in Figures”, **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, p.152, (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 21.07.2007

EK2.31: Cari piyasa fiyatlarıyla GSYİH (AB-25'in payı)

(1000 milyon EUR)	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	(%) 2005
AB-25	7309	7710	8073	8484	9092	9458	9811	9961	10432	10817	100
AB-15	7044	7416	7751	8152	8711	9029	9357	9511	9946	10264	94,9
Euro Bölgesi	5746	5874	6101	6376	6711	7000	7246	7454	7751	7999	73,9
Japonya	3640	3737	3435	4082	5037	4571	4147	3745	3690	3672	:
ABD	6156	7323	7802	8696	10629	11309	11072	9699	9433	10037	:

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, p.153, (Çevrimiçi)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, 21.07.2007

EK2.32:İşsiz sayısı (sivil emek gücünün yüzdesi olarak, 1992-2008)¹

	5 yıllık ortalamalar							2006		2007		2008	
	1992-96	1997-01	2002-06	2002	2003	2004	2005	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006	IV-2006	X-2006
Belçika	8,9	8,1	8,2	7,5	8,2	8,4	8,4	8,0	8,6	7,6	8,5	:	8,4
Almanya	7,8	8,1	9,0	8,2	9,0	9,5	9,5	9,4	8,9	9,2	8,4	:	7,8
Yunanistan	8,8	11,0	9,9	10,3	9,7	10,5	9,8	9,5	9,3	9,1	8,9	:	8,6
İspanya	17,7	13,1	10,0	11,1	11,1	10,7	9,2	8,7	8,1	8,3	7,9	:	7,4
Fransa	11,1	10,1	9,4	8,9	9,5	9,6	9,7	9,4	9,3	9,3	9,0	:	8,7
İrlanda	13,9	6,3	4,5	4,5	4,7	4,5	4,3	4,4	4,3	4,4	4,5	:	4,8
İtalya	10,4	10,5	8,0	8,6	8,4	8,0	7,7	7,7	7,1	7,7	7,0	:	7,0
Lüksemburg	2,7	2,4	4,1	2,8	3,7	5,1	4,5	5,7	4,6	5,8	4,4	:	4,1
Hollanda	6,2	3,4	3,9	2,8	3,7	4,6	4,7	4,3	3,9	3,9	3,0	:	2,7
Avusturya	3,9	4,0	4,7	4,2	4,3	4,8	5,2	5,2	5,1	5,2	5,1	:	5,1
Portekiz	6,3	4,9	6,6	5,0	6,3	6,7	7,6	8,1	7,6	8,3	7,7	:	7,7
Slovenya	:	6,9	6,4	6,3	6,7	6,3	6,5	6,3	6,1	6,3	6,1	:	6,0
Finlandiya	14,9	10,6	8,6	9,1	9,0	8,8	8,4	7,9	7,7	7,6	7,4	:	7,3
Euro bölgesi	:	9,2	8,5	8,3	8,7	8,9	8,6	8,4	8,0	8,2	7,7	:	7,4
Çek Cumhuriyeti	:	7,7	7,7	7,3	7,8	8,3	7,9	7,7	7,4	7,6	7,1	:	6,9
Danimarka	7,8	4,8	4,8	4,6	5,4	5,5	4,8	4,0	3,8	3,8	3,5	:	3,5
Estonya	7,5	11,1	8,7	10,3	10,0	9,7	7,9	7,0	5,4	6,3	3,8	:	3,1
Kıbrıs	:	3,9	4,6	3,6	4,1	4,6	5,3	5,4	5,4	5,4	5,5	:	5,6
Letonya	13,8	14,0	9,9	12,2	10,5	10,4	8,9	8,4	7,4	7,9	7,2	:	7,0
Litvanya	5,0	13,3	10,3	13,5	12,4	11,4	8,3	7,1	5,9	6,5	5,2	:	5,2
Macaristan	10,3	7,3	6,5	5,8	5,9	6,1	7,2	7,7	7,3	7,6	7,7	:	7,7
Malta	5,2	6,8	7,4	7,5	7,6	7,4	7,3	7,4	7,0	7,4	7,0	:	6,9
Polonya	13,6	13,8	18,0	19,9	19,6	19,0	17,7	16,2	13,9	15,2	12,2	:	11,6
Slovakya	:	15,8	17,0	18,7	17,6	18,2	16,3	15,5	14,3	14,8	13,3	:	12,9
İsveç	8,5	7,1	6,4	4,9	5,6	6,3	7,8	7,0	7,3	6,7	7,4	:	7,1
İngiltere	9,1	5,8	4,9	5,1	4,9	4,7	4,7	5,0	5,3	4,8	5,0	:	4,8

AB-25	:	9,1	8,7	8,8	9,0	9,1	8,8	8,5	8,0	8,2	7,6	:	7,3
Bulgaristan	11,3	14,2	12,6	18,1	13,7	12,0	10,1	9,0	8,9	8,3	7,7	:	7,0
Romanya	5,8	6,1	7,4	7,5	6,8	7,6	7,7	7,8	7,6	7,6	7,5	:	7,6
ABD	6,3	4,5	5,4	5,8	6,0	5,5	5,1	4,8	4,7	5,1	5,1	:	5,4
Japonya	2,8	4,4	4,8	5,4	5,3	4,7	4,4	4,3	4,3	4,3	4,3	:	4,3

Kaynak: European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, **European Economy**, Economic Forecasts - Autumn 2006, No: 5/2006, p.146.

¹Seriler Eurostat tanımını takip etmekte ve işgücü araştırmalarını temel almaktadır.

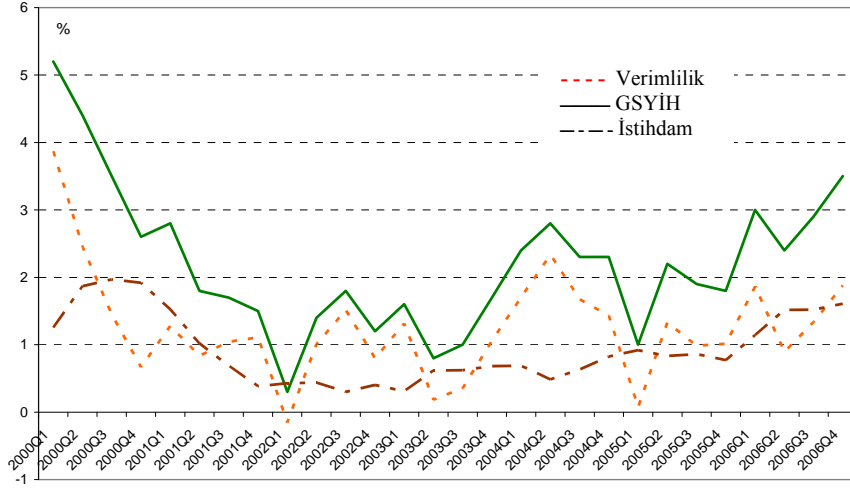
EK2.33:AB üye ülkeleri arasındaki faktör gelirlerinin yakınsaması

	İlk 3 sıradaki üye ülkelerin payı	1980	1995	Değişim
AR-GE sermaye stoku⁽¹⁾		% 80,1	% 75,9	% -4,2
Fiziki sermaye stoku⁽²⁾		% 62,4	% 61,5	% -0,9
Faal nüfus⁽³⁾		% 54,4	% 56,5	% 2,1

(1) DK, D, E, F, I, IRL, NL, FIN, S ve UK'den dışarıya
(2) B, DK, D, EL, E, F, I, NL, A, P, FIN, S ve UK'den dışarıya
(3) B, DK, D, EL, E, F, I, IRL, NL, A, P, FIN, S ve UK'den dışarıya

Kaynak: European Commission, "European Economy Special Report No. 2/2002", (Çevrimiçi)
http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2002/eesp202en.pdf, p.24.

EK2.34: AB-25’de verimlilik, GSYİH ve istihdam

Kaynak: Europa Press Releases Rapid, “EU competitiveness on a growth path”, (Çevrimiçi) <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/445&format=html&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>, 5.11.2007.

EK 2.35: Avrupa'nın kötüleşen ekonomik performansı, 1973-2003

		<i>Euro</i>	<i>ABD</i>	<i>İngilter</i>	<i>Japonya</i>
<i>GSYİH'da büyüme</i>	1973-1990	2,3	3,0	2,1	3,8
	1990-2003	2,1	3,2	2,6	1,1
	1999-2003 ^a	1,6	2,2	2,2	1,0
<i>Kişi başına GSYİH'da büyüme</i>	1973-1990	2,0	1,8	2,0	3,0
	1990-2003	1,7	1,6	2,2	0,9
	1999-2003 ^a	1,4	1,6	1,8	0,6
<i>ticaret sektörünün saat başına verimliliğinde</i>	1973-1990	2,9	1,2	2,6	3,0
	1990-2003	2,0	1,8	1,7	1,7
	1999-2003 ^a	1,6	2,2	1,7	1,1
<i>İşsizlik oranı (işgücünün yüzdesi)</i>	1974-1990	6,8	7,0	7,5	2,3
	1991-2003	9,4	5,6	7,2	3,8
	2000-2003	8,3	5,1	5,1	5,1

^a Ortalama yıllık yüzde değişim

Kaynak: Andrea Boltho, "What's wrong with Europe?", **New Left Review**, No:22, July-August 2003, p,13.

EK 2.36:Uzun-dönem ekonomik performans, 1973-2003

	<i>Büyüme oranı</i>		<i>İşsizlik oranı</i>
	<i>GSYİH</i>	<i>Kişi başına GSYİH</i>	
Euro Bölgesi	2,3	2,0	7,9
ABD	3,0	1,6	6,4
İngiltere	2,3	2,0	7,3
Japonya	3,0	2,5	2,9

Kaynak: Andrea Boltho, "What's wrong with Europe?", **New Left Review**, No:22, July-August 2003, p.7.

EK2.37: AB entegrasyonu ve 3. ülkeler

Ticaret Rejimi	Anlaşmanın İsmi	Kapsadığı Ülkeler
Aday ülkeler (mal ve hizmetlerde serbest ticaret düzenlemeleri)		Bulgaristan, Romanya (ve Türkiye)
Tek pazar	Avrupa Ekonomik Bölgesi (EEA)	İzlanda, Liechtenstein, Norveç
Gümrük Birliği		Türkiye, Andorra, San Marino
Serbest ticaret bölgesi (ya da bir serbest ticaret bölgesine yönlendirme)		Şili, Faroe Adaları, Meksika, Güney Afrika ve İsviçre
Ortaklık ve işbirliği anlaşmaları (MFN uygulaması)		Rusya ve diğer eski Bağımsız Ülkeler Birliği ülkeleri
Karşılıklı olmayan: yükleniciye ait tercihler (sanayi, işlenmiş tarım ve balıkçılık ürünleri için vergiden muaf uygulama tercihleri)	Avrupa-Akdeniz (Birliği) Anlaşmaları, Cotonou Anlaşmaları	Cezayir, İsrail, Ürdün, Lübnan, Filistin, Mısır, Suriye, Tunus, Fas ve Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri
Karşılıklı olmayan: otonom tercihler (gümrük vergisi yok, ya da ithalat gümrük vergilerinde indirim)	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP), ve İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları	Diğer gelişmekte olan ülkeler ve Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan ve Montenegro (Kosova dahil), ve Makadonya
Karşılıklı olmayan (bütün ürünlerde vergiden muaf uygulaması)	OCT Birlik Düzenlemeleri	Denizaşırı Ülkeler ve Bölgeler), yani Anguilla, Aruba, British Virgin Adaları, Cayman Adaları, Falkland Adaları, Greenland, Mayotte, Montserrat, Netherlands Antilles, Nouvelle Calédonie, Pitcaim Adaları, Polynésie Francaise, Saint-Pierre et Miquelon, St. Helena, Turks and Caicos, ve Wallis et Futuna
Tamamen MFN uygulamaları (tarife indirimi yok)		Avustralya, Kanada, Çin Taipei, Hong Kong, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Yeni Zelanda, Singapur ve ABD

Kaynak: www.europa.eu.int/trade (çevirim içi) 27.09.2007

EK2.38: Akdeniz Ülkelerinin(MEDA) AB-25 ülkeleri arasındaki ürün gruplarına göre ticaret

Milyar €	İthalat			İthalat yapısı		İhracat			İhracat yapısı		Denge		
	2000	200	2005	2000	2005	200	200	2005	2000	2005	2000	2004	2005
Yiyecek, içecek ve tütün (SITC 0+1)	4,1	5,0	5,9	6,3	6,7	4,7	4,1	4,6	5,7	4,5	0,7	-0,9	-1,3
Hammaddeler (SITC 2+4)	2,1	2,5	2,5	3,3	2,9	2,3	2,8	3,0	2,8	3,0	0,2	0,3	0,5
Mineral yakıtlar, kauçuklar ve ilgili maddeler	18,1	16,2	22,3	28,0	25,2	2,6	2,8	4,5	3,1	4,4	-15,5	-13,4	-17,8
Sanayi ürünleri	35,7	47,9	52,7	55,4	59,4	71,0	79,9	87,3	85,7	85,8	35,2	32,0	34,7
Kimyasallar ve ilgili ürünler (SITC 5)	3,0	3,5	3,7	4,6	4,1	10,7	13,8	15,0	12,9	14,7	7,8	10,2	11,3
Çeşitli imalat ürünleri (SITC 6+8)	23,1	28,3	28,9	35,7	32,5	23,7	25,4	26,3	28,6	25,9	0,6	-2,9	-2,5
Makina ve nakliye teçhizatı (SITC 7)	9,7	16,1	20,2	15,1	22,7	36,6	40,8	46,0	44,1	45,2	26,9	24,7	25,8
Diğer	4,5	3,7	5,2	7,0	5,8	2,3	1,9	2,3	2,7	2,3	-2,2	-1,8	-2,9
TOPLAM	64,5	75,4	88,7	100	100	82,9	91,6	101,	100	100	18,3	16,3	13,1

Kaynak: Bouzergan, Aline, “The European Union and its ten Mediterranean partner countries: growing trading links”, **Statistics in Focus – External Trade**, 70/2007, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-070/EN/KS-SF-07-070-EN.PDF, 25.07.2007p.7.

EK2.39: Akdeniz Ülkeleri(MEDA) AB ülkeleri arasında ticareti yapılan ana ürünler (milyon avro), 2005

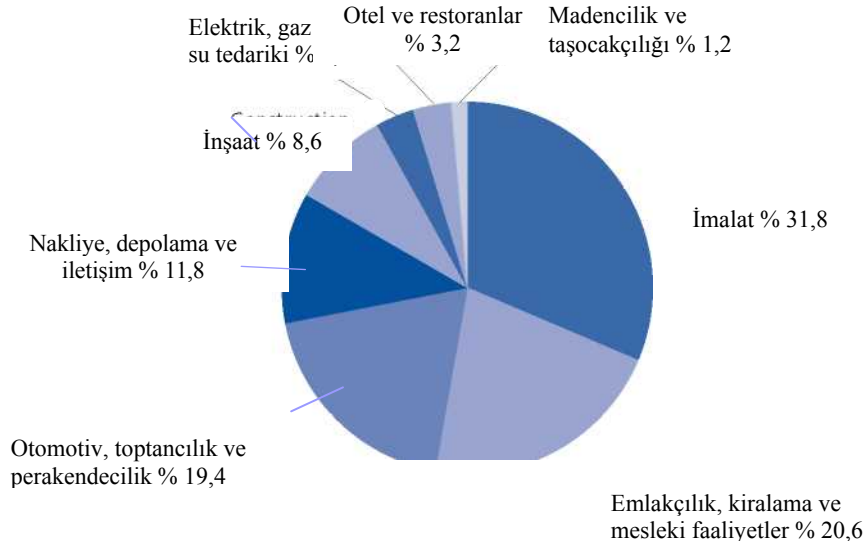
<u>AB tarafından en fazla ithal edilen ürünler</u>		<u>AB tarafından en fazla ihrac edilen ürünler</u>	
<u>SITC</u>		<u>SITC</u>	
Cezayir			
33 Petrol	9975	78 Yol araçları	1407
34 Doğal gaz	5373	79 Diğer nakliye teçhizatı	1071
Mısır			
33 Petrol	1583	74 Genel olarak sanayi makinaları ve teçhizatı	657
34 Doğal gaz	752	79 Diğer nakliye teçhizatı	555
İsrail			
66 Metal olmayan mineral ürünleri	1944	66 Metal olmayan mineral ürünleri	3452
5 Sebze ve meyve	629	78 Yol araçları	929
Ürdün			
79 Diğer nakliye teçhizatı	140	76 Telekomünikasyon ve ses kaydı, ses kopyalama aletleri ve teçhizatı	305
56 Gübre	38	78 Yol araçları	207
Lübnan			
66 Metal olmayan mineral ürünleri	18	33 Petrol	576
28 Maden filizi	17	54 Tıbbi ve farmasötik ürünler	213
Fas			
79 Diğer nakliye teçhizatı	2354	79 Diğer nakliye teçhizatı	2710
84 Kıyafet ve kıyafet aksesuarları	2288	65 Tekstil ipliği, kumaş, taklit ürünler ve diğer ilgili ürünler	1182
Filistin			
29 Ham hayvansal ve bitkisel maddeler	3,8	78 Yol araçları	31
27 Ham gübre	0,3	71 Güç üretici makineler ve teçhizat	9

Suriye			
33 Petrol	2555	33 Petrol	421
84 Kıyafet ve kıyafet aksesuarları	83	72 Belli sanayiler için makinalar	242
Tunus			
84 Kıyafet ve kıyafet aksesuarları	2479	65 Tekstil ipliği, kumaş, taklit ürünler ve diğer ilgili ürünler	1276
77 Elektrikli makinalar, aletler ve cihazlar	1067	77 Elektrikli makineler, aletler ve cihazlar	846
Türkiye			
84 Kıyafet ve kıyafet aksesuarları	8170	78 Yol araçları	6793
78 Yol araçları	5834	72 Belli sanayiler için makinalar	2838
Toplam			
33 Petrol	16165	78 Yol araçları	11134
84 Kıyafet ve kıyafet aksesuarları	13465	77 Elektrikli makineler, aletler ve cihazlar	6359

Kaynak: Bouzergan, Aline, "The European Union and its ten Mediterranean partner countries: growing trading links", **Statistics in Focus – External Trade**, 70/2007, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-070/EN/KS-SF-07-070-EN.PDF, 25.07.2007, p.7.

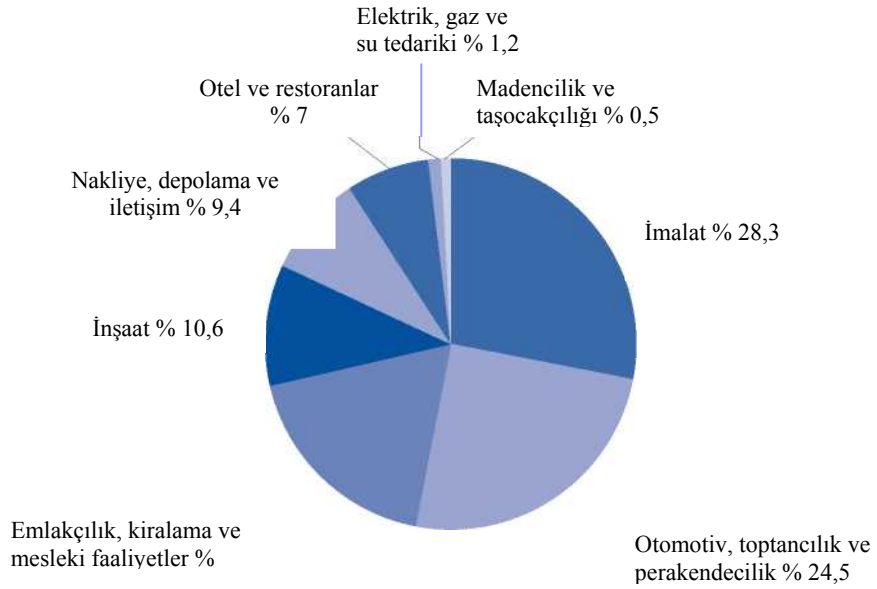
EK22.40: Finans-dışı sektörlerde faktör maliyetlerinin katma değer dökümü,
AB-25, 2003⁽¹⁾
(%)

(1) Güvenilir olmayan verilere dayanılarak yapılan yuvarlama tahminleri içermektedir; yuvarlamadan dolayı dilimlerin toplamı %100'e eşit değildir.

Kaynak: **Kaynak:** EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, (Çevrimiçi), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001

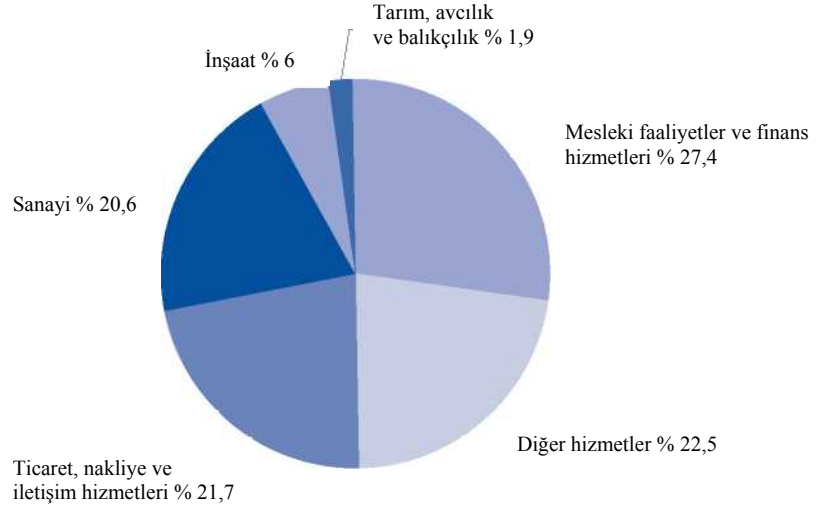
EK 2.41: Finans-dışı sektörlerde istihdam edilen kişilerin dökümü, AB-25, 2003⁽¹⁾
(%)

(1) Güvenilir olmayan verilere dayanılarak yapılan yuvarlama tahminleri içermektedir; yuvarlamadan dolayı dilimlerin toplamı %100'e eşit değildir.

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, (Çevrimiçi), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001

EK2.42: Temel fiyatlarla brüt katma değer, AB-25, 2005⁽¹⁾

(1) Yuvarlamadan dolayı dilimlerin toplamı %100'e eşit değildir.

Kaynak: EC, Eurostat, "Europe in Figures", **Eurostat yearbook 2006-07**, Ch.6, (Çevrimiçi)
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1073,46587259&_dad=portal&_schema=P-ORTAL&p_product_code=KS-CD-06-001, p.156.

EK2.43: AB Ülkelerinin Beşeri Kalkınma Verileri

YIL	ÜLKE KODU	ÜLKE ADI	Beşeri Kalkınma Endeksi	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	Yetişkin Okuma Yazma Oranı (15 yaş ve yukarı) (a)	İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Toplam Kayıtlı Öğrencisi	Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başına GSYH, (ABD Doları)	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYH Endeksi
2004	AT	Avusturya	0.944	79.2	b	91	32 276	0.9	0.96	0.96
2004	BE	Belçika	0.945	79.1	b	95	31 096	0.9	0.98	0.96
2004	BG	Bulgaristan	0.816	72.4	98.2	81	8 078	0.79	0.92	0.73
2004	CY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	0.903	78.7	96.8	79 i	22 805	0.9	0.91	0.91
2004	CZ	Çek Cumhuriyeti	0.885	75.7	b	81	19 408	0.85	0.93	0.88
2004	DE	Almanya	0.932	78.9	b	89 i	28 303	0.9	0.96	0.94
2004	DK	Danimarka	0.943	77.3	b	101 h	31 914	0.87	0.99	0.96
2004	EE	Estonya	0.858	71.6	99.8 b	92	14 555	0.78	0.97	0.83
2004	ES	İspanya	0.938	79.7	98.0 b c	96	25 047	0.91	0.98	0.92
2004	FI	Finlandiya	0.947	78.7	b	100 h	29 951	0.89	0.99	0.95
2004	FR	Fransa	0.942	79.6	b	93	29 300	0.91	0.97	0.95
2004	GB	İngiltere	0.94	78.5	b	93 i	30 821	0.89	0.97	0.96
2004	GR	Yunanistan	0.921	78.3	96.0 b	93	22 205	0.89	0.97	0.9
2004	HU	Macaristan	0.869	73	db	87	16 814	0.8	0.95	0.86
2004	IE	İrlanda	0.956	77.9	b	99	38 827	0.88	0.99	1
2004	IT	İtalya	0.94	80.2	98.4 b	89	28 180	0.92	0.96	0.94
2004	LT	Litvanya	0.857	72.5	99.6 b	92	13 107	0.79	0.97	0.81
2004	LU	Lüksemburg	0.945	78.6	b	85 kj	69 961 m	0.89	0.94	1
2004	LV	Letonya	0.845	71.8	99.7 b	90	11 653	0.78	0.96	0.79
2004	MT	Malta	0.875	78.6	87.9 e	81	18 879	0.89	0.86	0.87
2004	NL	Hollanda	0.947	78.5	b	98	31 789	0.89	0.99	0.96
2004	PL	Polonya	0.862	74.6	db	86	12 974	0.83	0.95	0.81
2004	PT	Portekiz	0.904	77.5	92.0 b c	89	19 629	0.87	0.96	0.88
2004	RO	Romanya	0.805	71.5	97.3	75	8 480	0.78	0.9	0.74

2004	SE	İsveç	0.951	80.3	b	96	29 541	0.92	0.98	0.95
2004	SI	Slovenya	0.91	76.6	db	95	20 939	0.86	0.98	0.89
2004	SK	Slovak Cumhuriyeti	0.856	74.3	100.0 b c	77	14 623	0.82	0.92	0.83

Kaynak: World Bank, **2006 World Development Indicators**, derlenmiştir

Not1:a. Ulusal okuma yazma tahmin verileri 2000 ve 2004 yılları arasında gerçekleştirilen sayım ve araştırmalardan elde edilmiş, diğer durumlar not edilmiştir. Öncelikli olarak metodoloji ve zamanlamayla ilgili durumlardan kaynaklanan farklılıklar için, ülkeler arasında ve zamanlama açısından karşılaştırma yapmak için dikkat etmek gerekmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için, http://www.uis.unesco.org/ev.php?ID=4930_201&ID2=DO_TOPIC adresine bakınız.

Not2:b. İnsani Kalkınma Endeksini hesaplamak için, %99 değeri uygulanmıştır.

Not3:c. UNICEF (Uluslararası Dünya Çocukları Fonu) 2004. Dünya Çocuklarının Durumu 2005. New York.

Not4:d. Son dönemdeki eksik olan veriler, UNESCO (Uluslararası Eğitim, Bilim ve Kültürel Teşkilatı) İstatistik Enstitüsü'nden tahmin edilmiştir (2003). Aynı şekilde yetişkin ve genç okuryazar oranları, Mart Montreal, modası geçmiş sayım ve araştırma temeline dayalı, kullanılmış ve dikkatli bir şekilde yorumlanmıştır: Bangladeş 41, Çin 94, Macaristan 99, Lübnan 86, Libya 82, Paraguay 93, Polanya 99, Slovenya 99, Birleşik Arap Emirlikleri 77, Uruguay 98, Özbekistan 99, Yemen 49.

Not5:e. 1995 ve 1999 yılları arasında elde edilebilen en son yıl verileridir.

Not6:f. Veriler tanımlanmış bir yıldan veya dönemden başka bir döneme, standart tanımlardan farklı veya ülkenin sadece bir bölümüyle ilgilidir.

Not7:h. İnsani Kalkınma Endeksini hesaplamak için, %100 değeri uygulanmıştır.

Not8:i. Başlangıç ulusal veya UNESCO İstatistik Enstitüsü tahmini, daha yeni revizeye tabidir.

Not9:j. Veri belirtilmiş olan yıldan başka bir yıla aittir.

Not10:k. Statec.2006. Lüksemburg toplam üyelik oranıyla uygundur. Mayıs Lüksemburg, veriler hem ülke içinde hem de yurt dışında kaydedilen ulusları göstermekte, böylece veriler standart tanımdan farklıdır.

Not11 :l. Birleştirilmiş toplam kayıt oranı elde edilemediği için, izleyen İnsani Kalkınma Ofisi Raporları kullanılmıştır: Türkmenistan % 75.

Not12:m. İnsani Kalkınma Endeksi'ni hesaplamak amacıyla 40 000\$ (SGP US\$) tatbik edilmiştir.

Not13:n. Veriler tanımlanan yıldan başka bir yıla aittir.

Not14:o. Tahmin regresyon temeline dayalıdır.

Not15:p. Heston, Alan, Robert Summers, ve Bettina Aten. 2001. Veriler Penn World Tablo 6.0. Mart. Philadelphia, Penn. ile uyumludur ve standart tanımdan farklıdır.

Not16:r. Tahminler iki yönlü olarak Çin ve ABD arasındaki karşılaştırmalar temeline dayalıdır.

Not17:İnsani Kalkınma Endeksi :Yaşam Beklentisi ve GSYH Endeksi baz alınarak hesaplanmıştır.

Not18:Yaşam Beklentisi Endeksi Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi baz alınarak hesaplanmıştır.

Not19:Eğitim Endeksi:Yetişkin Okuma Yazma Oranı ve İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Toplam Kayıtlı Öğrenci Oranı baz alınarak hesaplanmıştır.

Not20:GSYH Endeksi: Kişi Başına GSYH baz alınarak hesaplanmıştır.

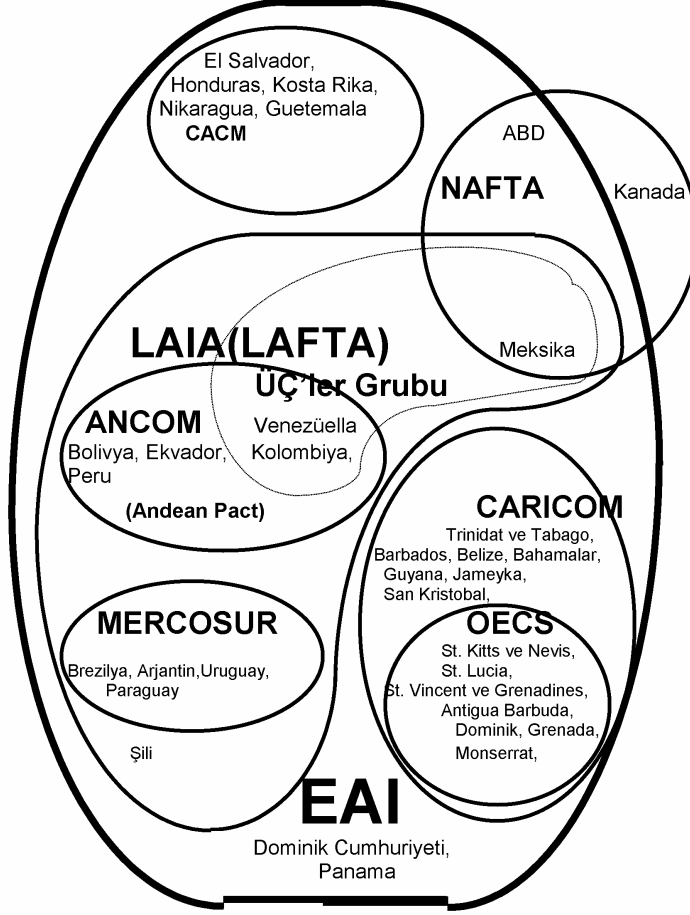
Not21:Kaynak: İnsani Kalkınma Raporu ,HDR 2005, HDR 2006

EK2.44: İkamet eden başına en düşük/en yüksek GSYİH'ya sahip bölgeler
(PPS olarak) (AB-7 = 100)

Bölge	AB-27 ortalamasının %'si olarak ikamet eden başına GSYİH
Londra içi (UK)	302.9
Lüksemburg (LU)	251.0
Bruxelles-Capitale bölgesi (BE)	248.3
Hamburg (DE)	195.2
Viyana (AT)	179.7
Île de France (FR)	174.5
Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	173.8
Oberbayern (DE)	169.3
Stockholm (SE)	165.7
Utrecht (NL)	157.7
Darmstadt (DE)	157.3
Prag (CZ)	157.1
Güney ve Doğu (IE)	156.5
Bremen (DE)	155.8
Kuzeydoğu İskoçya (UK)	153.9

Vest (RO)	39.0
Podlaskie (PL)	37.9
Centra (RO)	35.5
Podkarpackie (PL)	35.4
Lubelskie (PL)	35.2
Nord-Vest (RO)	33.0
Sud-Est (RO)	30.7
Yugoiztochen (BG)	29.9
Severoiztochen (BG)	29.3
Sud-Vest Oltenia (RO)	28.8
Sud-Muntenia (RO)	28.4
Severen tsentralen (BG)	26.4
Yuzhen tsentralen (BG)	25.6
Severozapaden (BG)	25.6
Nord-Est (RO)	23.6

Kaynak: Andreas Krüger, "Regional Gross Domestic Product in the European Union 2004", Statistics in Focus – General and Regional Statistics, Economy and Finance, 104/2007, (Çevrimiçi) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-104/EN/KS-SF-07-104-EN.PDF, 10/4/2007.

EK3.1: Amerika Kitasındaki Bütünleşme Hareketleri (Spagetti Kasesi)

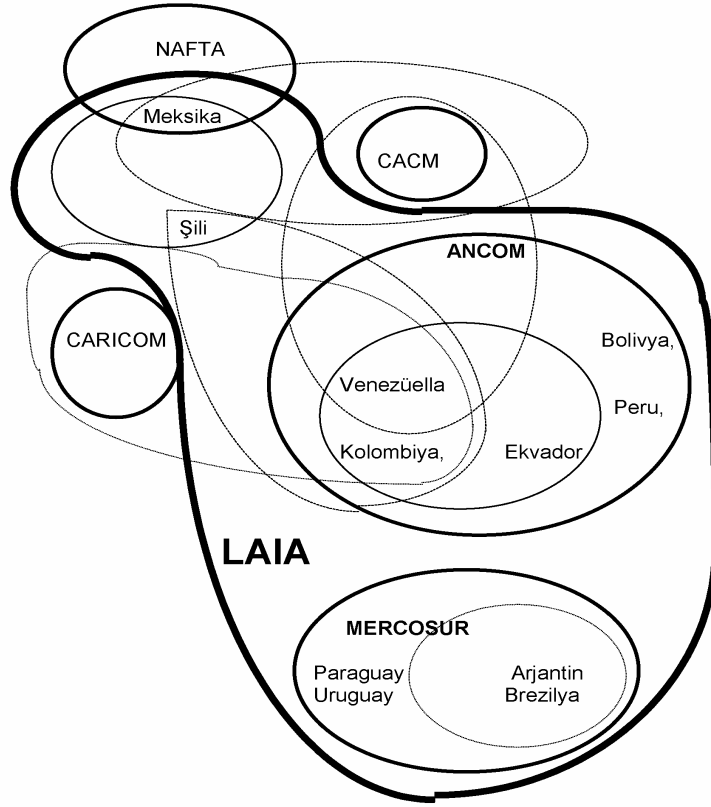

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglh/bolge3.pdf> (Çevirim içi),
3.09.2007

EK3.2:LAFTA İçi Bölgesel Bütünleşmeler (Spagetti Kasesi)

LAIA İçi Bölgesel Bütünleşmeler

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglh/bolge3.pdf>(Çevirimiçi), 3.09.2007

EK3.3: 1964 verilerine göre Latin Amerika'nın dünya üretimindeki yeri

	Reel üretim %	Dünya nüfus oranı %	Kişi başına reel üretim
Latin Amerika	4.9	6.8	431
ABD	29.4	6.2	2790
Batı Avrupa	22.0	8.7	1472
Afrika	1.9	6.9	164
SSCB	12.1	7.2	986
Çin	6.6	23.2	167

Kaynak: ECLA The Economic Development of Latin America in the Post- War Period, UN, 1964 (2) Economic Buletin for Latin America, Oct. 1967.

EK3.4: Latin Amerika'da İhracatın Büyüme Oranı

	1955-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985
Latin Amerika	1,6	4,7	7,1	20,4	20	-1
Asya	4,4	2,3	6,1	25,7	24,1	4,3
Sanayileşmiş ülkeler	7,5	8,4	11,8	20,9	16,9	0,3
Dünya	6,3	7,6	10,9	23,1	18,1	-1

EK3.5: Latin Amerika'da İthalatın Büyüme Oranı

	1955-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985
Latin Amerika	2,2	2,9	9,5	24,9	16,5	-8,5
Asya	6,7	3,2	6,6	24,5	21,6	4,7
Sanayileşmiş ülkeler	6,7	9	11,6	21	18,4	-0,2
DÜNYA	6,2	7,6	10,8	22,5	18,4	-0,6

EK3.6: Latin Amerika İhracat Kompozisyonu 1960-1989

	1960-1965	1974-1979
Gıda maddeleri ve hammaddeler	63	44,6
Yakıt	26,5	36,5
İmalat	10	18,5
Diğer	0,5	0,4

EK3.7: Latin Amerika İthalat Kompozisyonu 1960-1989

	1960-1965	1974-1979
Gıda maddeleri ve hammaddeler	18,2	13,4
Yakıt	7	23,6
İmalat	73	61,2
Diğer	1,8	1,8

Kaynak: Thorp Rosemary, **Progress, Poverty and Exclusion: An Economic History of Latin America in the Twentieth Century**, Inter-American Development Bank, 1998, Appendix.

(Ek3.4-3.7 arası için)

EK3.8 LAFTA ülkelerinde Nüfus

	<i>Bin</i>			<i>Yıllık Büyüme Oranı (%)</i>	
	<i>1955</i>	<i>1960</i>	<i>1967</i>	<i>1955-60</i>	<i>1960-67</i>
Arjantin	18,893	20,669	23,031	1,8	1,6
Bolivya	3,225	3,453	3,801	1,4	1,5
Brezilya	60,855	70,967	85,655	3,1	2,7
Şili	6,791	7,689	8,943	2,5	2,2
Kolombiya	13,172	15,416	19,215	3,2	3,2
Ekvador	3,749	4,352	5,508	3	3,4
Meksika	30,675	36,046	45,671	3,3	3,4
Paraguay	1,565	1,751	2,161	2,3	3,1
Peru	8,79	10,025	12,385	2,7	3,1
Uruguay	2,363	2,534	2,783	1,4	1,2
Venezuela	6,095	7,349	9,352	3,8	3,5
TOPLAM	156,173	180,251	218,505	2,9	2,8

EK3.9:LAFTA Ülkeleri Büyüme Verileri

	Gayri Safi Yurt İçi Üretim 1965-66 Milyon \$	Yıllık Büyüme Oranı 1959-61'den 1964-66'ya		Kişi Başına GSYİH 1965-66 ortalama \$	Yıllık Büyüme Oranı 1959-61'den 1964-66'ya	
		<i>Cari Fiyatlar</i>	<i>Sabit Fiyatlar</i>		<i>Cari Fiyatlar</i>	<i>Sabit Fiyatlar</i>
Arjantin	19,637	27,2	2,9	872	25,6	1,3
Bolivya	642	10,1	5,1	12	8,6	3,6
Brezilya	21,356	67	4,2	260	64,3	1,5
Şili	6,022	33,5	5,1	694	31,3	2,9
Kolombiya	6,148	17,8	4,5	341	14,6	1,3
Ekvador	1,22	8,1	4,6	233	4,7	1,2
Meksika	20,897	10,3	6,5	481	6,9	3,1
Paraguay	459	10,6	3,2	223	7,5	0,1
Peru	4,345	15,1	6,8	373	12	3,7
Uruguay	1,387	28,5	1,1	511	27,3	0,1
Venezuela	8,61	7,6	4,8	982	4,1	1,3
TOPLAM	90,823			443		

EK3.10: LAFTA ülkeleri Yüzelik Kompozisyon ve Büyüme Oranları

	Yüzelik Kompozisyon						1959-66 Yıllık Büyüme Oranı			
	1959-61 ortalama			1964-66 ortalama			Tarım	Sanayi	Diğer	Toplam
	Tarım	Sanayi	Diğer	Tarım	Sanayi	Diğer				
Arjantin	17,3	32,4	50,3	16,8	34,7	48,5	2,4	4,4	2,2	2,9
Bolivya	33,7	14,3	52	30,3	15,7	54	2,4	6,3	5,4	5,1
Brezilya	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	4,5	4,7	2,8	4,2
Şili	11,7	23,2	65,1	10,2	25,4	64,4	2,3	7	5	5,1
Kolombiya	35,6	16,7	47,7	33,2	17,5	49,3	2,7	5,7	5,4	4,5
Ekvador	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	n.a	4,6
Meksika	18,9	23	58,1	17,1	25,4	57,5	4,3	8,7	6,5	6,5
Paraguay	37,1	15,9	47	36,8	15,8	47,4	2,9	2,8	3,4	3,2
Peru	21,9	16,8	61,3	19	18,6	62,4	2,5	8,9	6,8	6,8
Uruguay	15	22,7	62,3	15,4	22,9	61,7	1,6	1,3	0,9	1,1
Venezuela	6,5	12,9	80,6	7,1	14,6	78,3	6,8	7,4	4,2	4,8

Kaynak: United Nations, “Handbook of Economic Integration and Cooperation Groupings of Deevolving Countries”, Regional and Subregional Economic Integration Groupings, United Nations Conference on Trade and Development,1996.

EK3.11: LAFTA ülkeleri ticaret verileri

	İhracat f.o.b toplam ihracatın yüzdesi		İthalat f.o.b toplam ithalatın yüzdesi		İthalatın Büyüme Oranı	
	Ortalama		Ortalama		Bölgesel	Dünyanın geri kalanı
	1956-61	1963-65	1956-61	1963-65	1959-61'den 1963-65'e	
Arjantin	12	15	8	16	16	8
Bolivya	...	...	...	...	...	...
Brezilya	7	9	6	13	16	3
Şili	7	8	16	21	15	4
Kolombiya	1	2	2	6	22	4
Ekvador	4	9	4	5	33	1
Meksika	1	3	1	2	48	7
Paraguay	33	28	20	23	12	20
Peru	8	9	7	11	14	8
Uruguay	4	7	15	21	36	4
Venezuela	...	...	...	...	...	...

Kaynak: United Nations, “Handbook of Economic Integration and Cooperation Groupings of Deevolving Countries”, Regional and Subregional Economic Integration Groupings, United Nations Conference on Trade and Development,1996.

EK3.12: LAFTA ülkeleri bölge içi ve bölge dışı ihracat

	Bölge içi ihracat		Bölge dışı ihracat		Toplam ihracat	
	Ortalama		Ortalama		Ortalama	
	1960-62	1963-65	1960-62	1963-65	1960-62	1963-65
Arjantin	134	211	8	16	16	8
Bolivya	...	...	...	...	...	...
Brezilya	86	135	1209	1342	1295	1477
Şili	34	52	489	560	523	612
Kolombiya	6	11	448	504	454	515
Ekvador	6	14	132	134	138	148
Meksika	10	32	829	1030	839	1062
Paraguay	10	14	20	35	30	49
Peru	38	56	450	569	488	625
Uruguay	6	15	146	165	152	180
Venezuela	...	...	...	...	...	...

EK3.13: LAFTA ülkeleri bölge içi ithalat bileşimi

	1959-61	1961-63
Hammadde	45,7	42,4
Yarı işlem görmüş mallar	37,6	36
İşlem görmüş ve üretilmiş mallar	16,6	21,6
Toplam	100	100

EK3.14: LAFTA ülkeleri toplam ihracat kompozisyonu

	Arjantin	Brezilya	Şili	Kolombiya	Ekvador	Meksika	Peru
Gıda ve canlı hayvanlar	74	63	6	74	96	42	38
İçecek ve tütün	...	2	...	2	...	...	...
Yenemez ham materyaller	13	25	24	3	3	32	34
Yakıt ve yağ	1	...	...	16	...	4	3
Petrol ve yağ	5	3	...	...	...	...	2
Kimyasallar	3	1	1	1	1	5	...
Üretim	2	4	69	4	...	14	23
Makine ve nakliye araçları	1	...	...	...	...	1	...
Çeşitli üretim	1	...	...	...	...	2	...
Diğer	...	...	...	...	...	...	...
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: F. Kahnert, P. Richards, E. Stoutjesdijk, P. Thomopoulos, **Economic Integration Among Developing Countries**, Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, Mayıs 1969.

EK3.15: LAIA dış ticaret ve borç verileri

	1960	1970	1980	1989	1990	1991
Toplam ihracat (milyon ABDS)	7 280	12 730	80 790	103 010	112 740	113 070
LAIA içi ticaret (milyon ABDS)	564	1 290	10 270	10 865	12 320	14 950
LAIA içi ticaret, toplam ihracatın yüzdesi	7,7	10,2	13,5	10,5	11	132
Toplam dış borç (milyon ABD \$)	...	...	159 174	310 415	298 123	...
Dış borç, GSYİH yüzdesi	...	...	24,5	37	31	...
Borç servisi, toplam ihracat yüzdesi	...	...	35,4	28,8	24	...

LAIA Ülkeleri: Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvator, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezuela

Kaynak: United Nations, “Handbook of Economic Integration and Cooperation Groupings of Developing Countries”, Regional and Subregional Economic Integration Groupings, United Nations Conference on Trade and Development, 1996.

EK3.16: MERCOSUR ve ALBA ülkeleri yoksulluk verileri

	Ulusal Yoksulluk Sınırı								Uluslararası Yoksulluk Sınırı				
	Yoksulluk sınırı altındaki nüfus				Yoksulluk sınırı altındaki nüfus				Araştırma yılı	Günde 1\$'in altında kazanan nüfus %	Günde 1\$'in altındaki yoksulluk %	Günde 2\$'in altında kazanan nüfus %	Günde 2\$'in altındaki yoksulluk %
Araştırma yılı	Kırsal %	Kentsel %	Ulusal%	Araştırma yılı	Kırsal %	Kentsel%	Ulusal %						
Arjantin	1995		28.4		1998		29.9		2004b	6.6	2.1	17.4	7.1
Bolivya	1997	77.3	53.8	63.2	1999	81.7	50.6	62.7	2002b	23.2	13.6	42.2	23.2
Brezilya	1998	51.4	14.7	22.0	2002-2003	41.0	17.5	21.5	2004b	7.5	3.4	21.2	8.5
Küba													
Paraguay	1991	28.5	19.7	21.8					2003b	13.6	5.6	29.6	13.8
Uruguay	1994		20.2		1998		24.7		2003b	<2	<0.5	5.7	1.6
Venezuela, C	1989			31.3					2003b	18.5	8.9	40.1	19.2

Kaynak: World Bank, **2007 World Development Indicators**, The World Bank, pp. 60-62.

EK3.17: Latin Amerika'da resmi yoksulluk hesapları

Bölge	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999	2002	2004a
Günde 2\$'in altında kazanarak yaşayan insanların payı									
Latin Amerika ve Karayipler	28.4	32.2	29.6	26.2	24.1	25.2	25.3	24.8	22.2

Kaynak: World Bank, **2007 World Development Indicators**, The World Bank, p. 63.

EK3.18: MERCOSUR ve ALBA ülkelerinde gelir dağılımı

	Araştırma yılı	Gini endeksi	En alt %10	En alt %20	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	En yüksek %20	En yüksek %10
Arjantin	2004	51.3	0.9	3.1	7.6	12.8	21.1	55.4	38.2
Bolivya	2002	60.1	0.3	1.5	5.9	10.9	18.7	63.0	47.2
Brezilya	2004	57.0	0.9	2.8	6.4	11.0	18.7	61.1	44.8
Küba									
Paraguay	2003	58.4	0.7	2.4	6.3	10.8	18.6	61.9	46.1
Uruguay	2003	44.9	1.9	5.0	9.1	14.0	21.5	50.5	34.0
Venezuela	2003	48.2	0.7	3.3	8.7	13.9	22.0	52.1	35.2

Kaynak: World Bank, **2007 World Development Indicators**, The World Bank, pp.66-68.

EK3.19: Küba ve bazı Latin Amerika ülkelerinin yaşam verilerinin karşılaştırılması

Ülkeler	Yaşam Süresi (yıl) 2003	Doğum Oranı (her kisinde) 2003	Ölüm Oranı (her Kisinde 2003	Doğurganlık Oranı 2003	Çocuk Ölüm oranları (her 1000 doğumda) 2003	Çocuk ölümü 5 yaştan küçük (her 1000 doğumda) 2003
Brezilya	68	20	7	2,2	33	35
Şili	76	18	6	2,3	8	9
Kosta Rika	78	19	4	2,3	8	10
KÜBA	77,0	11,3	7,2	1,5	5,8	7,7
Meksika	74	22	5	2,5	23	28
Panama	75	23	5	2,7	18	24
Dominik	67	23	7	2,7	29	35
Venezuela	74	23	5	2,7	18	21
Latin Amerika ve	70	22	6	2,5	27	32

Fuente: Estado Mundial de la Infancia 2002, UNICEF.

Cuba: Datos de la Oficina Nacional de Estadísticas. Año 2004.

Kaynak: Indicadores Sociales y Demográficos de Cuba por Territorios 2004, (çevirim içi), www. one. cu , p.19, 20.05.2007.

EK3.20:MERCOSUR Ülkeleri Büyüme ve Nüfus

	Km(000) arsa alanı	Nüfus		Gayri Safi Yurtiçi Üretim				
		Binde toplam	1970-1990 yıllık yüzde büyüme oranları			Yıllık ortalama büyüme oranı (yüzde)		
				Toplam (milyon \$)	Kişi başı US\$	1960-1970	1970-1980	1980-1990
Arjantin	2 766 888	32 322	1,5	105 416	3.261	2,7	0,7	-1,7
Brezilya	8 511 968	149 042	2,2	473 690	3.178	2,4	5,7	0,6
Paraguay	406 750	4 277	3	5 265	1.231	1,6	5,2	-0,4
Uruguay	17 410	3 094	0,5	8 282	2.677	0,2	2,7	0,4
MERCOSUR	11 807	194 856		443 120				
Toplam	19 296 484	377 383	2,3	998 632	2.647	2,7	3,4	-0,4
Latin Amerika	20 876 000	441 010	2,2	1 113 708	2.525	2,7	3,2	-0,5
Dünya	133 908 000	5 292 318	1,8	22 339318	4.221	5,5	5,8	1,6

Kaynak: United Nations, “**Handbook of Economic Integration and Cooperation Groupings of Developing Countries**”, Regional and Subregional Economic Integration Groupings, United Nations Conference on Trade and Development, 1996, p. 142.

EK 3.21: Brezilya'nın temel ekonomik ve sosyal göstergeleri

Gösterge	1990	1995	2000	2001	2002
Nüfus (milyon)	148,8	160,5	170,1	172,4	174,5
Piyasa fiyatlarıyla GSYİH (cari)	465,0	704,2	593,8	509,0	452,4
Yıllık GSYİH büyümesi (%)	-4,3	4,2	4,4	1,4	1,5
Enflasyon (%)	2'947,	66,0	7,0	6,9	7,7 ^a
Kişi başı GSYİH (dolar)	3.124,	4.386,	3.490,8	2.952,4	2.592,6
Toplam dış borç (%GSYİH)	25,8	22,8	40,2	45,0	51,3 ^a
Sektör bazında GSYİH (%):					
Tarım	8,1	9,0	7,4	6,1	6,1
Sanayi	38,7	36,7	28,3	22,3	21,0
Hizmetler	53,2	54,3	64,3	71,6	71,9
DYY girişi (milyon dolar)	988,8	4.405,	32.779,	22.457,	16.566,
Mal ve hizmet ihracatı (% GSYİH)	8,2	7,7	10,8	13,2	15,8
Mal ve hizmet ithalatı (%GSYİH)	8,2	7,7	10,8	14,2	13,6
Brüt yurtiçi yatırımlar (% GSYİH)	20,7	20,5	20,3	20,7	20,3
Beşeri Kalkınma Endeksi sırası ^b	72	72	72	72	72
Yetişkin okur-yazarlık oranı	18,0	15,3	13,1	12,7	12,3

^a Dünya Bankası ülke birimi tarafından yapılan tahminler (Brazil at a glance)

^b Beşeri Kalkınma Endeksi beklenen yaşam süresi, eğitim kalitesi ve gerçek gelirden iyileşmeleri ölçer.

Kaynak: UNCTAD, "Investment Policy Review – Brazil", 2005, (Çevrimiçi)

http://www.unctad.org/en/docs/iteipcmisc20051_en.pdf, p.VII, 26.07.2007

EK3.22: MERCOSUR Toplam ve Bölge İçi İhracat, 1991-2001/ Milyon ABD Doları

MERCOSUR'a	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arjantin	1.978	2.327	3.684	4.804	6.770	7.916	9.558	9.414	7.065	8.391	7.512
Brezilya	2.309	4.097	5.395	5.921	6.154	7.305	9.043	8.878	6.778	7.731	6.363
Paraguay	259	246	287	425	528	663	586	531	307	553	n/a
Uruguay	558	544	699	899	992	1.153	1.355	1.533	1.007	1.022	n/a
MERCOSUR	5.104	7.214	10.065	12.049	14.444	17.037	20.542	20.356	15.157	17.697	n/a
Toplam	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arjantin	11.975	12.235	13.118	15.839	20.963	23.760	26.430	26.441	23.333	26.409	26.655
Brezilya	31.622	35.976	38.597	43.558	46.506	47.747	52.986	51.140	48.011	55.085	58.222
Paraguay	737	657	725	817	925	1.043	1.143	1.014	741	871	n/a
Uruguay	1.574	1.620	1.607	14	2.106	2.397	2.726	2.769	2.237	2.295	n/a
MERCOSUR	45.908	50.488	54.047	60.228	70.500	74.947	83.285	81.364	74.322	84.660	n/a

Kaynak: Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(www.ub.es/obsglob), November 2002.

EK3.23: Toplam Bölge İçi İhracat (1986-2000) /Milyar ABD Doları

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	0,9	0,8	0,9	1,4	1,8	2,0	2,3	3,7	4,8	6,8	7,9	9,1	9,4	7,1	8,4
Brezilya	1,2	1,3	1,6	1,4	1,3	2,3	4,1	5,4	5,9	6,2	7,3	9,0	8,9	6,8	7,7
Paraguay	0,1	0,1	0,2	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,5	0,7	0,6	0,5	0,3	0,6
Uruguay	0,4	0,3	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,9	1,0	1,2	1,4	1,5	1,0	1,0
MERCOSUR	2,6	2,5	3,0	3,7	4,1	5,1	7,2	10,0	12,0	14,4	17,0	20,1	20,4	15,2	17,7

EK3.24: Bölge İçi İthalat (1986-2000)/Milyar ABD Doları

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	0,8	1,0	1,1	0,8	0,9	1,8	3,8	4,2	4,8	4,7	5,8	7,6	8,0	6,3	7,2
Brezilya	1,3	0,9	1,2	2,2	2,3	2,3	2,2	3,6	4,8	6,9	8,3	9,6	9,4	6,7	7,9
Paraguay	0,3	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,6	0,9	1,2	1,5	1,7	1,4	0,9	1,1
Uruguay	0,3	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0	1,3	1,3	1,5	1,6	1,6	1,5	1,5
MERCOSUR	2,7	2,6	3,1	3,8	4,1	5,1	7,3	9,4	11,9	14,1	17,1	20,5	20,4	15,4	17,7

Kaynak: Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(www.ub.es/obsglob), November 2002.

EK3.25: Toplam Bölge Dışı İhracat (1986-2000)/ Milyar ABD Doları

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	6,0	5,6	8,3	8,1	10,5	10,0	9,7	9,4	11,0	14,2	15,9	16,4	17,0	16,3	18,0
Brezilya	21,2	24,9	32,1	33,0	30,1	29,3	32,1	33,3	37,6	40,4	40,4	43,9	42,2	41,2	47,3
Paraguay	0,1	0,2	0,4	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,6	0,5	0,4	0,3
Uruguay	0,7	0,9	1,1	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,0	1,1	1,2	1,3	1,2	1,2	1,3
MERCOSUR	28,0	31,7	41,8	42,8	42,3	40,8	43,3	44,1	50,2	56,0	58,0	62,3	61,0	59,2	67,0

EK3.26: Toplam Bölge Dışı İthalat (1986-2000) / Milyon ABD Doları

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	3,9	4,8	4,2	3,4	3,2	6,5	11,1	12,5	16,8	15,3	17,9	22,6	23,4	19,2	18,1
Brezilya	14,5	15,7	14,9	16,1	18,3	18,8	18,3	23,7	30,7	42,7	45,0	51,7	48,3	42,5	47,9
Paraguay	0,3	0,3	0,3	0,4	0,8	0,9	0,8	0,9	1,2	1,6	1,3	1,4	1,1	0,8	0,9
Uruguay	0,5	0,7	0,6	0,7	0,9	0,9	1,1	1,3	1,3	1,5	1,9	2,1	2,2	1,9	1,9
MERCOSUR	19,2	21,5	20,0	20,5	23,2	27,0	31,3	38,4	50,0	61,2	66,1	77,8	75,0	64,4	68,8

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal BID)

EK3.27: Bölge İçi İhracat (%)/ Gayri Safi Milli Hasıla (1986-2000)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	0,8	0,7	0,7	1,9	1,3	1,0	1,0	1,6	1,9	2,6	2,9	3,3	3,2	2,5	2,9
Brezilya	0,5	0,5	0,5	0,3	0,3	0,6	1,1	1,3	1,1	0,9	0,9	1,1	1,1	1,3	1,3
Paraguay	3,7	3,4	3,9	9,4	7,2	4,1	3,8	4,2	5,4	5,9	6,9	6,1	6,2	4,0	7,4
Uruguay	6,7	4,6	4,1	6,1	6,4	5,0	4,2	4,7	5,1	5,1	5,6	6,2	6,9	4,8	5,1
MERCOSUR	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	1,1	1,5	1,5	1,4	1,6	1,8	1,8	1,8	2,0

EK3.28: Bölge İçi İthalat (%)/ Gayri Safi Milli Hasıla (1986-2000)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	0,8	0,9	0,9	1,1	0,6	0,9	1,6	1,7	1,9	1,8	2,1	2,6	2,7	2,2	2,5
Brezilya	0,5	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,8	0,8	1,0	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3
Paraguay	7,4	6,6	6,1	6,1	7,7	7,0	8,2	9,3	12,5	13,8	16,9	18,2	17,1	12,4	15,5
Uruguay	5,9	6,2	6,0	6,1	6,0	5,8	6,5	7,0	7,8	6,8	7,1	7,4	7,4	7,0	7,6
MERCOSUR	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,8	1,1	1,3	1,4	1,4	1,6	1,8	1,8	1,8	1,9

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID), database SAM and EIU.

EK3.29: Bölge İçi İhracat/ Toplam İhracat (1986-2000)(%)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	13,1	12,1	9,6	14,9	14,8	16,5	19,0	28,1	30,3	32,3	33,3	35,5	35,6	30,3	31,8
Brezilya	5,3	5,0	4,9	4,0	4,2	7,3	11,4	13,9	13,6	13,2	15,3	17,1	17,4	14,1	14,0
Paraguay	57,3	36,0	30,4	38,4	39,6	35,2	37,5	39,6	41,7	56,8	63,3	51,3	52,3	41,5	63,5
Uruguay	34,9	27,0	24,1	32,9	34,7	35,4	33,3	41,0	46,8	47,0	48,0	50,1	55,4	45,0	44,6
MERCOSUR	8,5	7,4	6,7	8,0	8,9	11,1	14,3	18,5	19,2	20,4	22,7	24,4	25,0	20,4	20,9

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID), database SAM and EIU

EK3.30: Bölge İçi İthalat/Toplam İthalat (1986-2000) (%)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Arjantin	17,6	17,0	21,5	20,1	21,5	21,8	25,3	25,1	22,3	23,6	24,5	25,2	25,3	24,8	28,5
Brezilya	8,0	5,5	7,3	12,0	11,2	10,8	10,8	13,1	13,6	13,8	15,5	15,7	16,4	13,7	14,2
Paraguay	45,3	41,4	42,0	38,0	30,8	31,1	38,4	38,6	41,7	41,8	54,3	53,7	56,0	51,6	53,7
Uruguay	40,1	39,4	44,0	42,9	39,6	42,3	43,4	44,9	51,3	46,1	44,0	43,5	43,3	43,6	43,8
MERCOSUR	12,3	10,8	13,2	15,7	15,1	15,9	18,9	19,6	19,2	18,7	20,5	20,9	21,4	19,3	20,5

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID), database SAM and EIU

EK3.31:MERCOSUR: İhracat Bileşimi, HS Sınıflandırması İle, ve Piyasa Yeri, 1986-2000
(toplam bölgesel ihracat yüzdesi, ortalama üç yıllık)

HS Sınıf.	1986-88						1992-94						1998-00					
	MERCOSUR	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	Toplam	MERCOSUR	Nafta	Diğer Amerika	AB	Dünya geri kalan	Toplam	MERCOSUR	Nafta	Diğer Amerika	AB	Dünya geri kalan	Toplam
1	5,0%	2,2%	1,9%	6,4%	5,2%	4,7%	4,4%	1,8%	1,5%	8,3%	6,1%	5,4%	4,6%	2,6%	3,6%	8,0%	6,3%	5,5%
2	15,3%	7,5%	10,0%	20,2%	12,5%	13,6%	12,3%	5,3%	5,8%	17,7%	9,0%	11,2%	11,4%	5,3%	4,8%	19,7%	12,1%	12,3%
3	1,8%	1,5%	7,1%	1,5%	5,6%	3,1%	1,5%	1,3%	5,8%	1,3%	7,8%	3,5%	1,2%	0,3%	6,4%	1,1%	10,1%	3,8%
4	4,0%	13,9%	13,9%	27,8%	14,9%	17,5%	5,0%	11,6%	9,8%	27,8%	12,6%	15,3%	6,0%	6,8%	8,9%	22,5%	16,2%	13,4%
5	8,5%	7,9%	5,9%	7,7%	9,0%	8,2%	8,8%	6,5%	14,1%	8,3%	9,3%	8,4%	8,5%	8,8%	12,1%	8,0%	12,4%	9,7%
6	13,8%	4,2%	4,1%	3,8%	3,8%	4,7%	8,0%	4,5%	3,9%	3,0%	4,6%	4,7%	9,3%	5,1%	6,5%	3,3%	5,4%	5,7%
7	6,5%	1,9%	3,0%	0,9%	3,3%	2,5%	6,0%	2,4%	2,8%	1,0%	2,7%	2,7%	5,8%	2,4%	2,1%	1,1%	2,2%	2,8%
8	3,1%	3,3%	0,3%	3,4%	1,4%	2,6%	1,6%	3,4%	1,1%	3,5%	1,9%	2,6%	0,9%	3,4%	0,7%	3,1%	2,2%	2,4%
9	1,0%	1,3%	5,8%	1,9%	0,4%	1,2%	0,8%	2,1%	5,9%	2,6%	0,9%	1,7%	0,8%	3,1%	6,4%	2,8%	1,0%	1,9%
10	2,6%	2,4%	4,2%	3,2%	2,9%	2,9%	3,0%	2,7%	2,4%	3,6%	3,7%	3,3%	3,8%	2,8%	2,9%	3,7%	3,2%	3,4%
11	7,2%	5,1%	2,3%	5,9%	5,6%	5,6%	6,6%	4,5%	3,0%	3,9%	3,7%	4,4%	5,3%	1,8%	1,9%	1,5%	2,1%	2,6%
12	0,5%	9,9%	2,4%	1,7%	0,4%	3,3%	0,7%	11,3%	1,7%	2,0%	0,6%	3,2%	0,9%	6,1%	1,0%	1,0%	0,5%	1,9%
13	1,4%	1,0%	2,1%	0,3%	0,7%	0,7%	1,4%	1,3%	2,8%	0,8%	0,9%	1,1%	1,1%	1,5%	2,7%	0,9%	0,8%	1,1%
14	0,0%	0,4%	0,3%	0,1%	0,3%	0,3%	0,0%	1,3%	0,2%	0,5%	0,6%	0,6%	0,0%	2,3%	0,1%	0,6%	0,5%	0,8%
15	8,2%	12,3%	12,5%	6,2%	19,0%	12,6%	6,8%	12,2%	13,4%	6,3%	22,1%	12,7%	5,2%	12,9%	9,1%	7,8%	9,3%	8,7%
16	10,9%	15,1%	10,1%	4,1%	5,9%	8,3%	12,8%	17,7%	10,6%	4,8%	6,9%	9,6%	12,7%	15,2%	11,4%	5,5%	6,0%	9,4%
17	8,8%	8,6%	12,0%	4,4%	8,0%	7,3%	18,6%	8,0%	12,3%	3,4%	5,6%	7,9%	20,6%	16,3%	16,4%	7,5%	4,6%	11,5%
18	0,6%	0,7%	0,7%	0,2%	0,3%	0,4%	0,5%	1,0%	0,7%	0,3%	0,4%	0,5%	0,6%	1,3%	0,7%	0,4%	0,4%	0,6%
19	0,1%	0,3%	0,1%	0,1%	0,7%	0,4%	0,1%	0,4%	0,2%	0,1%	0,4%	0,2%	0,0%	0,2%	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%
20	0,2%	0,3%	1,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,9%	0,8%	2,1%	0,8%	0,3%	0,7%	1,0%	1,6%	1,8%	1,0%	0,3%	0,9%

21	0,4%	0,1%	0,3%	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%	0,1%	0,1%	0,0%	0,2%	0,4%	0,2%	4,2%	1,4%
Top	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Bin ABD Doları	2.715.273	9.484.359	883.090	10.459.056	12.805.956	36.347.733	9.709.994	11.369.131	1.186.016	15.580.773	17.378.067	55.223.981	17.737.466	16.492.142	1.623.019	19.799.776	24.446.409	80.098.812

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID).

EK3.32:MERCOSUR: İhracat Bileşimi, HS Sınıflandırması İle, ve Piyasa Yeri, 1986-2000
(HS sınıflandırmasına göre toplam ihracat yüzdesi, ortalama üç yıllık)

HS Sınıf.	1986-88						1992-94						1998-00					
	MERCO SUR	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	Toplam	MERCO SUR	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	Toplam	MERCOS UR	Nafta	Geriye kalan Amerika	AB	Dünya geri kalan	Toplam
1	8,0	12,2	2,6	39,5	37,7	100,0	14,3	6,8	4,4	43,1	31,4	100,0	18,4	9,6%	6,8%	36,0%	29,3%	100,0
2	8,4	14,4	4,4	42,8	29,9	100,0	19,4	9,7	6,9	44,6	19,4	100,0	20,6	8,9%	5,9%	39,7%	24,9%	100,0
3	4,3	12,6	13,1	13,7	56,3	100,0	7,5	7,6	18,0	10,2	56,7	100,0	7,2	1,8%	13,9%	7,2%	69,9%	100,0
4	1,7	20,8	3,5	45,7	28,3	100,0	5,8	15,6	3,4	51,3	23,9	100,0	9,9	10,4%	5,1%	41,4%	33,2%	100,0
5	7,7	25,2	4,8	26,8	35,5	100,0	18,4	15,8	9,5	27,7	28,6	100,0	19,5	18,5%	17,4%	20,4%	24,1%	100,0
6	22,0	23,6	12,9	23,3	18,1	100,0	30,0	19,5	14,1	18,0	18,4	100,0	36,1	18,3%	16,7%	14,2%	14,7%	100,0
7	19,7	20,3	20,5	10,1	29,4	100,0	39,0	17,9	18,3	10,3	14,5	100,0	46,5	17,8%	17,5%	9,8%	8,4%	100,0
8	9,0	33,3	1,3	38,8	17,6	100,0	10,6	27,1	3,9	38,2	20,3	100,0	8,8	29,7%	1,8%	32,3%	27,5%	100,0
9	6,1	27,6	11,8	44,5	9,9	100,0	8,5	25,3	8,6	42,3	15,4	100,0	8,9	32,7%	8,2%	36,1%	14,1%	100,0
10	6,8	22,0	10,7	32,2	28,2	100,0	16,0	16,7	9,0	30,9	27,4	100,0	24,8	17,2%	11,3%	27,2%	19,5%	100,0
11	9,6	23,6	6,0	30,1	30,6	100,0	26,3	20,9	12,5	24,8	15,5	100,0	45,0	14,2%	14,5%	14,7%	11,6%	100,0
12	1,2	78,4	2,9	14,6	3,0	100,0	3,6	72,1	3,1	17,8	3,4	100,0	10,8	66,8%	5,4%	13,3%	3,7%	100,0
13	14,0	34,5	21,9	12,4	17,2	100,0	22,3	23,8	19,7	21,6	12,6	100,0	23,2	29,4%	16,9%	20,1%	10,4%	100,0
14	0,3	44,7	4,1	17,0	34,0	100,0	0,8	44,1	2,2	22,7	30,1	100,0	0,8	58,7%	1,4%	19,3%	19,8%	100,0
15	4,9	25,5	8,6	14,2	46,8	100,0	9,3	19,8	11,3	14,0	45,6	100,0	13,2	30,3%	11,0%	21,9%	23,6%	100,0
16	9,9	47,6	14,7	14,4	13,4	100,0	23,4	37,7	15,0	14,1	9,8	100,0	30,1	33,5%	14,1%	14,5%	7,8%	100,0
17	9,0	30,8	21,7	17,4	21,1	100,0	41,4	20,8	16,8	12,1	8,9	100,0	39,7	29,2%	9,3%	16,1%	5,7%	100,0
18	11,7	43,9	19,1	11,1	14,2	100,0	16,1	39,6	16,8	15,5	11,9	100,0	19,6	42,1%	15,5%	16,4%	6,5%	100,0
19	2,8	20,1	2,4	8,8	65,9	100,0	5,9	36,9	4,8	9,6	42,8	100,0	7,5	56,3%	14,0%	8,7%	13,5%	100,0

20	9,2	47,6	24,7	12,5	6,0	100,0	23,5	24,2	14,8	33,0	4,6	100,0	24,2	35,3%	10,2%	27,8%	2,5%	100,0
21	24,7	25,1	20,6	16,6	13,0	100,0	9,3	6,7	4,7	17,2	62,1	100,0	0,6	3,1%	1,2%	4,0%	91,0%	100,0
Toplam	7,5	26,1	8,4	28,8	29,3	100,0	17,6	20,6	10,0	28,2	23,7	100,0	u1	20,6%	10,3%	24,7%	22,3%	100,0
Bin ABD Doları	2.715.273	9.484.359	883.090	10.459.056	12.805.956	36.347.733	9.709.994	11.369.131	1.186.016	15.580.773	17.378.067	55.223.981	17.737.466	16.492.142	1.623.019	19.799.776	24.446.409	80.098.

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID).

EK3.33:MERCOSUR: HS Sınıflandırmasına Göre Piyasa Menşeli İthalat Kompozisyonu, 1986-2000
(bölgelere göre toplam ithalat yüzdesi, ortalama üç yıllık)

HS Sınıfl.	1986-88					1992-94					1998-00				
	MERCOSU R	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	MERCOSU R	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	MERCOSU R	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan
1	5,3	1,8	1,2	2,4	1,7	4,3	0,9	2,3	1,3	2,4	4,6	0,4	1,9	0,6	1,0
2	18,0	5,7	7,2	1,9	1,3	13,9	8,2	12,4	1,3	1,8	11,6	1,6	6,6	0,8	0,8
3	2,0	0,2	0,0	0,5	0,0	1,5	0,4	0,0	0,4	0,6	1,2	0,1	0,0	0,3	0,3
4	1,8	0,4	2,1	1,4	0,1	3,4	2,0	6,2	2,8	1,2	5,1	1,1	5,6	2,1	0,8
5	10,3	12,7	47,9	2,0	55,1	9,8	7,4	32,9	1,6	29,6	9,9	3,4	40,8	1,7	19,1
6	13,4	22,0	10,9	20,7	9,9	7,7	16,9	13,5	17,5	10,3	9,1	19,2	9,9	18,1	13,4
7	5,8	5,4	0,6	4,9	2,4	6,0	6,4	2,1	4,7	2,5	5,9	6,7	3,6	5,0	4,3
8	4,2	0,4	0,4	0,8	0,4	1,6	0,1	0,3	0,2	0,6	1,0	0,1	0,2	0,2	0,7
9	1,4	0,1	1,9	0,2	0,0	1,0	0,1	1,5	0,1	0,1	0,8	0,1	0,9	0,3	0,1
10	2,9	2,7	2,8	2,3	0,4	2,9	3,3	4,8	2,4	0,6	3,7	3,5	6,2	3,4	0,6
11	6,0	1,3	1,3	0,9	0,7	6,2	2,8	4,8	2,7	5,2	5,3	1,7	2,7	1,7	5,3
12	0,2	0,0	0,2	0,0	0,1	0,4	0,2	0,5	0,4	1,1	0,8	0,0	0,2	0,1	0,9
13	1,0	0,8	0,1	1,3	0,3	1,3	0,7	0,5	1,3	0,4	1,0	0,7	0,7	1,3	0,6
14	0,0	0,4	1,6	0,2	0,2	0,0	0,2	1,1	0,2	0,1	0,0	0,1	1,1	0,3	0,3
15	7,2	3,7	16,9	8,2	3,0	6,6	3,6	11,9	5,0	2,6	5,3	4,1	12,4	5,5	4,1
16	11,7	28,2	1,8	39,1	16,0	12,5	36,6	6,1	39,4	27,8	12,2	43,7	4,1	39,0	33,7
17	7,3	8,6	2,0	8,1	2,1	19,4	8,6	4,8	13,3	9,2	20,9	7,4	2,3	14,3	7,1
18	0,7	5,2	1,1	4,4	5,6	0,5	5,5	0,8	4,0	4,0	0,6	5,2	0,3	3,8	4,0

19	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
20	0,1	0,1	0,0	0,2	0,0	0,9	0,9	0,9	1,3	1,7	1,0	0,9	0,6	1,3	2,2
21	0,6	0,2	0,1	0,3	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID).

EK3.34: :(HS sınıflandırmasına göre toplam ithalat yüzdesi, ortalama üç yıllık)

HS Sıfıfl.	1986-88						1992-94						1998-00					
	MERCOSUR	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	Toplam	MERCOSUR	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	Toplam	MERCOSUR	Nafta	Amerika Dışı	AB	Dünya geri kalan	Toplam
1	27,8	18,3	3,1	25,7	25,1	100,0	48,7	5,9	4,0	19,2	22,2	100,0	61,6	5,7	5,7	11,2	15,8	100,0
2	44,4	27,6	9,3	9,8	8,9	100,0	58,8	19,9	8,0	7,2	6,1	100,0	68,5	11,1	8,7	6,5	5,1	100,0
3	56,5	13,3	0,2	27,0	3,0	100,0	54,1	7,6	0,2	20,7	17,3	100,0	57,2	5,3	0,4	21,2	15,8	100,0
4	27,4	10,8	16,0	43,0	2,9	100,0	26,2	17,9	14,5	28,9	12,5	100,0	44,9	12,1	10,9	23,9	8,2	100,0
5	4,8	11,5	11,6	1,9	70,2	100,0	13,8	12,5	14,3	3,1	56,4	100,0	20,9	8,8	19,3	4,6	46,4	100,0
6	10,2	32,8	4,3	32,1	20,7	100,0	11,1	29,1	6,0	33,6	20,2	100,0	12,4	31,5	3,0	32,3	20,9	100,0
7	17,5	31,9	1,0	29,7	19,9	100,0	24,9	32,1	2,7	26,0	14,3	100,0	22,3	30,7	3,1	25,1	18,8	100,0
8	54,1	8,9	2,5	20,3	14,2	100,0	54,0	5,9	2,9	10,3	26,9	100,0	45,7	5,3	2,0	9,8	37,2	100,0
9	46,0	9,2	31,9	10,3	2,5	100,0	56,1	3,8	24,6	10,4	5,0	100,0	51,1	5,3	12,3	23,9	7,4	100,0
10	18,8	34,0	9,6	31,1	6,5	100,0	23,4	31,7	11,9	26,1	6,9	100,0	25,5	29,3	9,6	30,6	5,0	100,0
11	45,9	19,6	5,0	14,7	14,8	100,0	28,7	15,8	6,9	16,4	32,3	100,0	32,4	12,3	3,7	14,1	37,5	100,0
12	32,9	12,0	12,9	11,6	30,5	100,0	15,0	10,0	5,8	17,1	52,1	100,0	40,6	1,4	1,7	4,6	51,7	100,0
13	16,9	24,7	1,1	43,1	14,2	100,0	27,2	18,7	3,7	38,5	12,0	100,0	23,2	18,2	3,6	38,3	16,7	100,0
14	0,3	31,9	33,8	15,6	18,4	100,0	2,2	23,8	34,2	22,8	17,0	100,0	2,8	6,7	24,3	34,1	32,1	100,0

15	14,9	15,1	18,2	34,7	17,1	100,0	26,6	17,4	14,7	26,8	14,4	100,0	21,4	19,6	11,2	28,9	19,0	100,0
16	6,1	28,8	0,5	41,7	23,0	100,0	8,4	29,6	1,3	35,4	25,3	100,0	7,8	33,8	0,6	32,8	24,9	100,0
17	15,3	35,5	2,2	34,8	12,2	100,0	31,6	16,8	2,4	28,9	20,3	100,0	36,5	15,5	0,9	32,8	14,3	100,0
18	2,0	28,4	1,6	25,0	43,0	100,0	2,9	36,4	1,3	29,5	29,9	100,0	3,5	38,1	0,5	30,1	28,0	100,0
19	7,8	15,9	1,4	69,5	5,3	100,0	21,9	33,2	0,6	28,0	16,3	100,0	7,7	13,0	0,4	70,2	8,6	100,0
20	11,8	21,1	0,6	60,4	6,1	100,0	13,7	17,7	4,3	27,8	36,5	100,0	15,0	17,6	2,2	25,4	39,8	100,0
21	17,9	14,7	2,0	18,0	47,4	100,0	18,4	16,7	5,8	23,1	35,9	100,0	0,9	0,9	0,2	4,4	93,6	100,0
Toplam	12,1	23,7	6,3	24,7	33,2	100,0	19,2	23,1	5,9	25,7	26,1	100,0	20,5	24,6	4,6	26,8	23,5	100,0

Kaynak: Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID).

EK3.35: MERCOSUR: Doğrudan Yabancı Yatırım Akımları, Yıllık Toplam Rakamlar

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Ortalama
Milyon ABD Doları												
Arjantin	1.836	2.439	4.179	6.305	3.490	5.609	6.949	9.162	7.281	24.147	11.152	7.504
Brezilya	989	1.103	2.061	1.292	2.590	5.475	10.496	18.743	28.480	31.362	33.547	12.376
Paraguay	76	84	137	111	138	98	144	230	336	66	96	138
Uruguay	42	32	1	102	155	157	137	126	164	229	180	120
MERCOSUR	2.943	3.658	6.378	7.810	6.373	11.339	17.726	28.261	36.261	55.804	44.975	20.139
Toplam İçinde % Pay												
Arjantin	62,4%	66,7%	65,5%	80,7%	54,8%	49,5%	39,2%	32,4%	20,1%	43,3%	24,8%	37,3%
Brezilya	33,6%	30,2%	32,3%	16,5%	40,6%	48,3%	59,2%	66,3%	78,5%	56,2%	74,6%	61,5%
Paraguay	2,6%	2,3%	2,1%	1,4%	2,2%	0,9%	0,8%	0,8%	0,9%	0,1%	0,2%	0,7%
Uruguay	1,4%	0,9%	0,0%	1,3%	2,4%	1,4%	0,8%	0,4%	0,5%	0,4%	0,4%	0,6%
MERCOSUR	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynak: UNCTAD, Dünya Kalkınma Raporları 1996 ve 2001

**EK3.36: MERCOSUR: Doğrudan Yabancı Yatırımlar/ Brüt
Yurtiçi Sabit Yatırım (IED / IBIF).**

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Ortalama o
Arjantin	24,2%	15,1%	41,7%	56,1%	6,8%	12,1%	14,1%	16,1%	12,2%	47,7%	24,6%
Brezilya	1,0%	1,4%	3,0%	1,3%	2,3%	3,8%	7,0%	11,7%	18,4%	31,3%	8,1%
Paraguay	6,6%	5,7%	9,7%	7,3%	7,8%	4,7%	6,6%	10,6%	17,7%	3,9%	8,1%
Uruguay	4,7%	2,7%	0,1%	5,7%	6,3%	6,0%	4,8%	4,1%	4,9%	7,5%	4,7%
MERCOSUR	2,7%	3,7%	7,9%	6,9%	3,8%	5,8%	8,7%	12,7%	16,5%	35,9%	10,5%

Kaynak: UNCTAD, Dünya Kalkınma Raporları 1996 ve 2001

EK3.37: MERCOSUR: SEÇİLMİŞ SEKTÖRLERDE BÖLGESEL ENTEGRASYONUN ETKİLERİ ÜZERİNE GENEL BAKIŞ

Sektörler	Bölge İçi Ticaret	Bölge Dışı Ticaret	DYY	Rekabetçi Baskılar	Sektör Yapılandırması ve İş Stratejileri
Ayakkabı	Güçlü büyüme. Brezilya'nın büyük ticaret fazlalıkları. Tek yanlı ticari ölçümler.	İthalat ve ihracat büyümesi. Brezilyalı ihracatçılara yarar sağlayan bazı ticaret sapmaları.	Doğrudan yabancı yatırım yok.	Bölge içi ve dışı ithalat, Arjantin'de fiyatlar üzerinde düşme yönünde bir basınç oluşturuyor.	Karşılaştırmalı üstünlüklerde özelleşme. Ülke ve sabit büyüklüğe bağlı iş stratejileri. Saldırgan ve koruyucu stratejiler. Tamamlayıcı yatırım yok.
Ecza	Çok uluslu şirketlerle ticaret ve güçlü gelişim.	Güçlü ithalat gelişimi ve yerli ürünlerin ikamesi.	Kazançlar ve <i>greenfield</i> yatırımlar (sıfırdan yatırımlar)	Yabancı rakiplere göre yüksek yurtiçi fiyatlar.	Çok uluslu şirketlerin hasılatının paylaşımında artış. Alt bölge bazında girdilerin daha yüksek ithalatı ve çıktı rasyonalizasyonu MERCOSUR'da firma içi ticaret ve çıktıların alt bölgesel üretimi ve yarı mamul ürünler. Yerel firmalar çıktı ihracatını arttırıyorlar. Yerel firmalarla bir kaç anlaşma.
Motorlu Taşıtlar	Güçlü gelişim. Kontrol altında ticaret.	Parça, donanım içeren hızlı ithalat gelişimi. Son zamanlarda büyük ihracat gelişimi. Ticaret, serbest ticaret senaryosuyla karşılaştırılarak saptırıldı.	Yeni aktörler içeren güçlü doğrudan yabancı yatırım.	1990'ların başındaki fiyat artışı daha sonraları azaldı.	Üretim metodlarının ve araba üreticileriyle bağların yeniden yapılandırılması.
Petrokimya	Gelişme varolan bir taban seviyesinden başlar.	Güçlü ithal gelişimi.	Bölgede varolan çok uluslu şirketlerden doğrudan yabancı yatırım.	Yurtiçi fiyatlarda sınırlı baskı. Ticaret faturaları baskı altında.	Sınırlı, bölge içi doğrudan yabancı yatırım. Çoğunlukla Arjantin ve Brezilya şirketleri.
Süt ürünleri	Gelişme, çoğunlukla Brezilya'ya ihraç, tarife dışı engeller	AB'nin masraflarında ticaret sapması.	Yeni aktörler içeren genişleyen doğrudan yabancı yatırım akışı. Kazançlar.	Brezilya'daki yurtiçi fiyatlarda baskı.	Stok yoğunluğu. Çok uluslu şirketler tarafından yeni yatırım ve kazançlar. Yerli şirketler tarafından yenileştirme, elden çıkarma.

	kullanımı fazla.				
Makina Parçaları	Gelişme, çoğunlukla Brezilya'ya ihracat. Tarife dışı engeller kullanımı fazla.	Güçlü ithalat gelişimi.	Alakasız.	Çok küçük.	Brezilya üretim birimlerinin özelleştirilmesi, bölge dışı yüksek ithalat katsayısıyla.

Kaynak: Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(www.ub.es/obsglob), November 2002.

EK3.38: MERCOSUR: BÖLGESEL ENTEGRASYON VE SEÇİLMİŞ SEKTÖRLERDEKİ ETKİLERİ

Sektörler	MERCOSUR'un görece önemi	MERCOSUR'un temel etkileri	MERCOSUR'U şekillendiren diğer faktörler
Ayakkabıcılık	Düşük	Bölge içi ticaret.	Bölge içi ticarete ticari engeller. Yapısal rekabet koşullarında asimetri.
Farmasötik ürünler	Düşük	Bölge içi ve dışı ticaret. Üretimde mütevazi etkiler.	Çok uluslu şirketlerin stratejileri. Çok uluslu şirketler yerli üretim ve ihracatta büyük bir pay sahibidir. Yeni mülkiyet hakları koruma rejimleri.
Motorlu taşıtlar	Yüksek	İç ticaret ve üretimde önemli etkiler.	Çok uluslu şirket stratejileri. Çok uluslu şirketler yerli üretim ve ihracatta büyük bir pay sahibidir. Ulusal ve yerel teşvik rejimleri. Yönlendirilmiş ticaret.
Petrokimya ürünleri	Düşük-Orta	İç ticaret ve kısmen üretimde.	Çok uluslu şirketlerin ve büyük yerli grupların stratejileri. Enformel sektör anlaşmaları.
Süt ürünleri	Yüksek	İç ticaret ve üretimde.	Çok uluslu şirket stratejileri. Bölge içi ticari engeller.
Takım tezgahları	Düşük	Ticaret	OGT istisnaları ve yapısal asimetriler.

Kaynak: Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(www.ub.es/obsglob), November 2002.

EK3.39:MERCOSUR ÜLKELERİNDEKİ BAŞLICA OTOMOTİV FİRMALARI OPERASYONLARINDAN GÖZE ÇARPANLAR

Oto imalatçıları	Arjantin	Brezilya	Uruguay
Daimler-Chrysler	Chrysler ve Mercedes Benz Haziran 2000’de birleştiler. Jip, Cherokee ve Grand Cherokee’yi üreten Cordoba fabrikası 2000’de kapandı. Üretimin %60’ı başta Brezilya’ya olmak üzere ihraç edildi. Daha lüks modeller Almanya’dan ithal edildi. Neon, M sınıfı, Cherokee olmayanlar İngiltere’den ithal edildi.	Bu ülkedeki en son tarih. 1998-2000’de yeni, bir fabrika yapmak için 185 milyon dolar yatırım yapıldı ve makinalar üretmek için BMW ile ortaklığa gidildi. Yerel içerik 1999’da %50’ye 2000’de %70’e yükseltildi. İki farklı ürün stratejisini uyum içine sokmaya ve aşırı kapasiteyi eritme ihtiyacı var.	
Fiat	Firma en fazla Real’in değerinin düşmesinden etkilendi. Ürünün Brezilya’ya postalanması: Vites kutuları ve makinalar. Ürüne dair kararlar Brezilya’ya aktarıldı. Siena ve Palio modelleri çevresel standartların liderleridir.	Buluşun hızlı büyümesi. Fiat’ın İtalya dışındaki en büyük ürün tabanı. 240 milyon dolarlık kamyon fabrikası Kasım 2000’de Miras Gerias’ta açıldı, Latin Amerika’ya ve Avrupa’ya ihraç edildi. Venezüela’daki fabrika kapatıldı. Talep Brezilya’dan sağlandı. Arjantin’deki Cordoba fabrikasının ürünü Miras Gerais’e transfer edildi.	
Ford	Güçlü marka bağlılığı, piyasada uzun bir tarih. Mercosur: Birlikte yürüyen işler. Brezilya’dan bazı modeller ithal edilirken (ko, Fiesta gibi..) Ranger ve Escort kamyon modelleri ihraç edilir. Ranger ve Escort modelleri Orta Amerika’ya ihraç edilir.	Araba firması ilk olarak Brezilya’da toplandı. Ekonomik baskılar reklam rekabetini harekete geçirdi ve çabaları devam ettirdi. Tasarruf etmek için işgücü azaltıldı ve dağıtım ağları yeniden organize edildi. Bahia eyaletinde 2002’de 1.2 milyar dolarlık yeni işyeri kurmayı, 500 yeni iş ve 300 yeni tüccardan mal sağlamayı planlar.	
General Motors	General Motors’un Rosario’da bulunan dünyaca ünlü 450 milyon dolarlık son teknoloji fabrikası. Sadece dünyaca ünlü General Motors imkanlarıyla seri üretim yapmaktadır. Chevrolet ve Corsa imalatçıları satışı Mercosur’un hem içinden hem de dışından yapmaktadır. Kapasitesini genişletmek için Meksika ve Şili ile teşvik edici anlaşmalar yapmaktadır. Bölgenin yerel araba parçası satıcılarını kendine yakın işyeri kurmaları için cesaretlendirir.	1925’de işlemlere başlandı. Sao Caetano do Sul ve Sao Jose dos Campos’taki büyük sanayi bölgeleri ile 560 milyon dolar harcanan Gravatai, Rio Grande do Sul’daki değişik montaj imkanı projesi Eylül 2000’de açıldı. 2003’e kadar yatırımların 1.6 milyar dolara çıkarılması planlanıyor.	

PSA Peugeot-Citroen	Palamar fabrikasının gelişimi için 300 milyon dolar harcanmaktadır. 206, 306, 405 gibi modellerin yanında SUV adı verilen vanlar ve kamyonetler üretilmektedir. Mercosur'ta üretilen bütün araba modellerinin bu yıl içinde satılması amaçlanır. SUV modelleri ülkeler arası işbirliğini ayakta tutmak için Avrupa'ya ihraç edilir.	İlk Brezilya fabrikasını 1990'larda Rezende, Rio de Janeiro'da inşa etti. Bu fabrika dünyanın en ileri teknoloji fabrikasıydı. Lüks Citroen Xsara Picasso ve Peugeot'un ekonomi boyu 206'yı üretti. Xsara Picasso Mercosur'da ihraç edilecekti. Modeller Arjantin ve Uruguay'dan ithal ediliyordu. %50'si ülke içinde bulunan tüccarlardan sağlanırdı.	Montaj ve kurulum işlemleri 1992'den beri yapılmaktadır. OFEROL üretir, Arjantin ve Brezilya'ya ihraç yapar. Araba parçaları ise Arjantin, Brezilya ve Fransa'dan ithal edilir.
Renault	Güney yarım küredeki en yaygın firma. Avrupa'daki durgun şirketleri karşılamak için AGÜ'lere dünya çapında ihracat yapmak için stratejik hareket etti. Mercosur'u Avrupa'da ki en büyük ikinci şirket yapmayı hedefler, hem yerli hem de ihracat için. Küçük arabalar ve SUV'lar üretir. Mercosur olmayan ve Mercosur harcamaları ihracatları yüzünden tarifelerden zarar gördü.	1996'da Brezilya'da esas işleme oldu. Yeni bir üründü Sao Jose dos Pinhais'de. Stratejisi toptan istenilen carros populares'i üretmeyi hedefledi. Toplam üretimin %20'si diğer Latin Amerika şirketlerine ihraç edildi. Renault-Nissan ortaklığı meyvesini verdi. Curitiba, Nissan'a motor ihraç etti. Mexico'da Nissan, Frontier üretmek için Curitiba'da ki kamyonları toplattı.	Ruhsat sahibi Nordex, Fransız CDK'lardan 10,000 topladı. İhracatın %75'i Arjantin'e, %23'ü Brezilya'ya ve %2'si de Paraguay'da idi. İmal edilen taşıtlardan %10'dan azı Uruguay'da satıldı.
Toyota	Zarate'de ki 150 milyon dolarlık fabrika Arjantin'deki en iyi satışı Hilux küçük kamyonlarından üretti. Yüksek üretim Brezilya ile bağlantılı fiyat tuttu. Brezilya ile Mercosur olmayan şirketler arasında fazla bir rekabet yoktu. Yüksek yerel içerikli gereksinimlerden tehlikelidir.	Ticari kamyonlardır. 300 milyon dolarlık buluştur. Corolla modelini yaratmak için Sao Paulo ve Indaiatuba'da.	

Volkswagen	Chrysler Cordoba ürününün satın alınmasıyla gelmiştir. 1980'de Golf en çok satılan yolcu taşıtıdır. Meksika'ya, Brezilya'ya, Güney Afrika'ya ve İspanya'ya ihraç etmek için Gearboxes imal eder. İspanyol tabanlı SEAT'ın ürettiği Cordoba ve Inca pick-uplarının lisansı. VW, Audi, SEAT ve Skoda'nın vites ihracatları.	1953'de faaliyete başladı. Dört fabrika mevcut. En büyük şirketi Brezilya ile paylaşır. ABD, Meksika ve Kanada'ya ihracat yapar. 2000 yılında 110.000 bin taşıtı ihraç etti. Meksika ile büyük yarış. İhracatın %63'ü bu ülkeye gider.	

Kaynak: Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(www.ub.es/obsglob), November 2002.

K3.40: Ulusal Duyarlıkların Fotoğrafi, 1994

	Tarife satırı sayıları	Yararlanan başlıca ürünler	MFN tarife oranı üzerinde %100 tercih marjı tarihleri:
Arjantin	212	Çelik ürünler, tekstil, ayak giyimi, kağıt ve mukavva, kereste, lastik, şeker, elektrikli ev aletleri, portakal suyu, kahve ve mobilya.	Ocak 1, 1999
Brezilya	29	Tekstil ürünleri, kauçuk ürünleri, şaraplar ve konserve şeftali.	Ocak 1, 1999
Paraguay	432	Tekstil ve ayak giyimi, yiyecek ürünler, kağıt ve mukavva, deri, farmasötik ürünler, çelik ürünler, mobilya, makineler ve aletler, sabun, cam ürünleri, plastik, çimento	Ocak 1, 2000
Uruguay	958	Tekstil ve ayak giyimi, makine ve aletler, çelik ürünler, yiyecek ürünler, farmasötik ürünler, kimyasallar, plastikler, kağıt ve mukavva, cam ürünler, taş ve çanak çömlek, mobilya, oyuncaklar ve ahşap	Ocak 1, 2000

Kaynak: Bouzas, Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent, **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access**, Observatory of Globalisation, (University of Barcelona - Science Park of Barcelona),(www.ub.es/obsglob), November 2002.

EK3.41:Brezilya: HS Sınıflandırmasına Göre MERCOSUR'un İhracat Kompozisyonu, 1986-2000, (% , ortalama üç yıllık)

<i>HS Sınıflandırması</i>	<i>1986-88</i>	<i>1992-94</i>	<i>1998-00</i>
1	0,5%	2,1%	1,8%
2	6,2%	2,3%	2,1%
3	0,2%	0,1%	0,3%
4	4,7%	6,3%	6,3%
5	12,0%	5,0%	2,6%
6	14,5%	8,6%	11,1%
7	8,6%	7,9%	7,5%
8	0,1%	0,1%	0,2%
9	0,7%	0,8%	0,9%
10	2,4%	4,4%	4,9%
11	4,8%	5,6%	5,6%
12	0,5%	0,8%	1,7%
13	1,9%	1,9%	1,9%
14	0,0%	0,0%	0,1%
15	13,6%	10,6%	8,7%
16	15,1%	18,5%	20,4%
17	12,1%	22,7%	21,3%
18	1,0%	0,7%	0,8%
19	0,3%	0,1%	0,1%
20	0,3%	1,4%	1,7%
21	0,5%	0,0%	0,1%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%
Değer (bin ABD Doları)	1.374.125	5.122.314	7.795.618

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID)

Bouzas Roberto, Pedro Da Motta Veiga, Ramon Torrent (2002), **In Depth Analysis of MERCOSUR Integration, Its Prospectives and the Effects thereof on the Market Access Observatory of Globalization**, (University of Barcelona – Science Park of Barcelona), (www.ub.es/obsglob), Kasım 2002.

EK3.42:Arjantin: HS Sınıflandırmasına Göre MERCOSUR'un İhracat Kompozisyonu, 1986-2000, (% , ortalama üç yıllık)

<i>HS Sınıflandırması</i>	<i>1986-88</i>	<i>1992-94</i>	<i>1998-00</i>
1	5,0%	4,9%	4,8%
2	28,1%	25,4%	17,9%
3	4,4%	2,7%	1,8%
4	3,8%	4,1%	5,2%
5	7,1%	16,5%	15,4%
6	13,2%	7,6%	8,4%
7	3,8%	3,4%	4,4%
8	7,5%	3,4%	1,5%
9	0,1%	0,1%	0,4%
10	3,0%	1,2%	2,7%
11	2,5%	3,8%	3,7%
12	0,6%	0,4%	0,3%
13	1,1%	0,7%	0,5%
14	0,0%	0,0%	0,0%
15	3,3%	2,5%	2,6%
16	9,3%	7,7%	7,6%
17	6,6%	14,8%	22,2%
18	0,4%	0,3%	0,4%
19	0,0%	0,0%	0,0%
20	0,0%	0,3%	0,4%
21	0,1%	0,0%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%
Değer (bin ABD Doları)	845.908	3.589.374	8.293.927

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID)

Ek3.43:Paraguay: HS Sınıflandırmasına Göre MERCOSUR'un İhracat Kompozisyonu, 1986-2000, (% , ortalama üç yıllık)

<i>HS Sınıflandırması</i>	<i>1986-88</i>	<i>1992-94</i>	<i>1998-00</i>
1	10,9%	8,0%	7,4%
2	17,3%	9,2%	37,7%
3	2,5%	12,1%	9,0%
4	3,3%	2,3%	10,7%
5	0,4%	1,2%	0,3%
6	1,7%	2,3%	1,7%
7	0,0%	0,0%	1,0%
8	0,7%	3,0%	2,8%
9	12,0%	12,9%	6,6%
10	0,0%	0,7%	0,7%
11	50,3%	43,8%	19,1%
12	0,0%	0,0%	0,1%
13	0,0%	0,1%	0,2%
14	0,0%	0,0%	0,0%
15	0,8%	2,8%	1,5%
16	0,0%	0,3%	0,7%
17	0,0%	1,1%	0,0%
18	0,0%	0,0%	0,1%
19	0,0%	0,0%	0,0%
20	0,0%	0,1%	0,3%
21	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%
Değer (bin ABD Doları)	138.388	289.801	463.803

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID)

EK3.44: Uruguay HS Sınıflandırmasına Göre MERCOSUR'un İhracat Kompozisyonu, 1986-2000, (% , ortalama üç yıllık)

<i>HS Sınıflandırması</i>	<i>1986-88</i>	<i>1992-94</i>	<i>1998-00</i>
1	20,1%	16,8%	20,3%
2	19,2%	19,9%	17,6%
3	1,2%	1,0%	0,9%
4	1,8%	1,9%	7,3%
5	1,3%	0,4%	2,9%
6	16,9%	8,3%	6,9%
7	7,4%	7,8%	7,3%
8	4,9%	2,1%	1,2%
9	0,0%	0,1%	0,2%
10	3,6%	3,4%	5,2%
11	11,0%	13,0%	9,3%
12	0,3%	1,1%	0,6%
13	0,8%	2,0%	1,0%
14	0,0%	0,0%	0,0%
15	2,0%	2,1%	2,4%
16	3,1%	2,5%	2,9%
17	4,8%	16,2%	12,8%
18	0,1%	0,2%	0,3%
19	0,0%	0,0%	0,0%
20	0,1%	0,7%	1,0%
21	1,3%	0,5%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%
Değer (bin ABD Doları)	356.851	708.506	1.184.118

Kaynak: Data Intal 1.0 and 3.1 (Intal, BID)

**EK3.45: MERCOSUR, Ülke Bazlı Doğrudan Yabancı Yatırımlar,
yıllık ortalama, 1996-2000 (Milyon ABD Doları)**

	Arjantin	Brezilya	Paraguay	Toplam
Avrupa	8.102,0	11.627,4	44,3	19.773,7
Almanya	280,3	335,2	0,2	615,7
İspanya	5.293,1	4.309,5	5,8	9.608,4
Fransa	768,7	1.580,5	1,2	2.350,4
İtalya	352,9	322,6	0,4	675,8
Hollanda	911,8	1.930,0	25,3	2.867,2
İngiltere	401,4	412,9	5,9	820,2
<i>Diğer Avrupa</i>	93,9	2.736,6	5,6	2.836,1
Kuzey Amerika	1.847,7	5.127,6	78,4	7.053,7
ABD	1.577,8	4.907,3	78,8	6.563,9
Orta Amerika ve Karayipler	1.087,8	2.935,1	0,0	4.022,9
Güney Amerika	522,5	197,8	62,3	782,6
Arjantin	0,0	106,2	33,4	139,6
Şili	306,1	0,0	5,7	311,9
Diğer Güney Amerika	216,3	0,0	0,0	216,3
Brezilya	0,0	0,0	12,9	12,9
Kolombiya	0,0	0,0	0,7	0,7
Uruguay	0,0	91,7	9,5	101,1
Diğer	244,1	849,7	5,3	1.099,1
Toplam	11.804,0	20.737,6	190,3	32.731,9

Kaynaklar:

Arjantin: Dirección Nacional de Cuentas Nacionales, Ministerio de Economía

Brezilya: Banco Central del Brasil

Notlar:

1. Verilerdeki uyumsuzluk yüzünden Uruguay buna dahil edilmedi. Uruguay'ın DDY'de MERCOSUR'a akış içindeki payı, bu periyotta %1'den azdı.

2. Paraguay'ın durumunda yıllık ortalama 1996-1999 periyodunu kapsamaktadır.

EK3.46: MERCOSUR’da Sektörlere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımların % Dağılımı, yıllık ortalama, 1996-2000.

<i>Sektörler</i>	<i>Arjantin</i>	<i>Brezilya</i>	<i>Paraguay</i>	<i>Toplam</i>
Ulaşım ve İletişim	9,7%	22,4%	26,3%	17,8%
Finans	12,0%	16,9%	31,3%	15,2%
Petrol	38,6%	0,8%	0,0%	14,4%
Elektrik, gaz ve su	7,5%	13,0%	0,0%	11,0%
Ticaret	3,8%	8,1%	15,2%	6,6%
Kimya, kauçuk ve plastik	5,5%	3,8%	3,7%	4,4%
Motorlu Taşıtlar	3,7%	4,6%	0,0%	4,3%
Gıda, içki ve tütün	4,8%	3,2%	14,3%	3,8%
Makina ve Ekipmanları	1,2%	4,4%	0,0%	3,2%
Metal ve metaleşya	1,5%	1,3%	0,0%	1,4%
Madencilik	1,3%	0,7%	0,0%	0,9%
Kağıt	2,4%	0,0%	0,0%	0,9%
Tekstil	0,0%	0,3%	0,0%	0,2%
Diğer	8,1%	20,4%	9,2%	15,9%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynaklar:

Arjantin: Dirección Nacional de Cuentas Nacionales, M. Economía

Brasil: Banco Central del Brasil

Notlar:

1. Verilerdeki uyumsuzluk yüzünden Uruguay dahil edilmedi. Toplam Uruguay’ın FDI’da MERCOSUR’a akış içindeki payı, bu periyotta %1’den azdı.
2. Paraguay’ın durumunda yıllık ortalama, 1996-1999 periyodunu kapsamaktadır.

EK3.47: BREZİLYA: Yatırımın yapıldığı sektöre göre DDY (1996-2000)
Milyon Amerikan doları

Yatırımın yapıldığı sektör	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım, hayvancılık ve istihraç sanayi	110,5	456,1	142,4	422,5	649,4
Tarım, hayvancılık ve ilgili hizmetler	37,9	0,0	0,0	20,0	0,0
Ormancılık ve ilgili hizmetler	0,0	108,5	49,8	0,0	0,0
Balıkçılık ve ilgili hizmetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Petrol çıkarma ve ilgili hizmetler	46,8	10,0	27,0	296,8	480,9
Metal maden çıkarma	25,8	337,6	50,6	49,7	133,4
Metal olmayan maden çıkarma	0,0	0,0	15,1	56,0	35,2
İmalat	1.740,0	2.036,4	2.766,4	7.002,3	5.087,4
Yiyecek ve içecek	185,9	322,9	133,1	1.239,4	975,0
Tütün	250,0	0,0	0,0	168,5	0,0
Tekstil ürünleri	72,8	50,2	22,2	90,1	35,7
Giyisi ve aksesuar	0,0	10,0	24,0	0,0	14,9
Deri ürünler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Orman ürünleri	0,0	88,1	16,9	22,5	31,7
Selüloz, kağıt ve kağıt ürünler	21,9	0,0	0,0	12,5	10,3
Basım ve yayın	0,0	11,8	11,7	77,1	15,6
Kok kömürü, petrol, nükleer yakıt ve alkol	0,0	11,0	10,8	10,8	0,0
Kimyasal ürünler	221,6	368,2	355,0	1.271,8	1.118,0
Kauçuk ve plastik ürünler	30,2	139,1	157,4	207,4	58,0
Metal olmayan maden ürünleri	194,9	207,7	84,8	288,8	67,0
Temel metalurji	30,2	0,0	118,0	112,6	245,6
Metal ürünler	63,7	0,0	40,3	42,3	26,1
Takım tezgahları	179,2	206,6	174,7	87,2	578,9
Ofis ve elektronik ekipman	10,0	20,0	49,0	630,7	23,0
Elektrikli makineler ve edevat	30,2	138,1	110,9	340,2	65,8
Elektronik material ve iletişim ekipmanları	62,1	185,6	262,9	520,1	655,3
Medikal, optik, otomat donatım ve saatler	57,8	11,0	0,0	0,0	19,5
Taşıtlar	286,1	222,7	1.060,1	1.831,0	960,7
Diğer nakliye araçları	0,0	0,0	90,7	49,5	186,3
Muhtelif sanayiler	43,4	43,4	44,0	0,0	0,0
Geridönüşüm	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Hizmetler	5.814,9	12.818,6	20.361,9	20.139,6	24.139,5
Elektrik, gaz ve sıcak su	1.626,4	3.554,4	2.201,6	2.969,6	2.972,2
Su toplama, arıtma, dağıtım	0,0	0,0	90,4	0,0	73,5
İnşaat	0,0	53,1	171,4	293,8	12,0
Ticaret, yakıt ticareti ve araç onarımı	16,3	176,9	0,0	262,3	88,3
Toptan ticaret ve ticari aracı	207,0	690,6	1.089,1	1.549,8	886,4
Perakende ticaret ve eşya onarımı	406,0	84,9	1.108,6	1.113,8	660,1
Pansiyon ve yiyecek hizmetleri	35,9	0,0	20,6	25,7	0,0
Karayolu taşımacılığı	208,2	0,0	0,0	84,7	44,1
Su taşımacılığı	0,0	0,0	55,0	0,0	0,0
Hava taşımacılığı	0,0	0,0	0,0	11,1	0,0
Taşıma ve gezi acentalarına yardımcı aktiviteler	0,0	0,0	24,8	26,9	38,3
Posta ve telekomünikasyon hizmetleri	611,2	831,3	2.565,0	7.797,1	10.896,8
Finansal aracılık	379,5	1.596,2	5.916,5	1.676,9	6.352,2
Sigorta	148,3	191,0	45,9	63,6	13,9
Finansal aracılığa yardımcı aktiviteler	36,1	60,0	476,8	534,5	32,2

Gayrimenkul	82,9	40,4	25,7	83,6	20,9
Teçhizat, makine ve eşya kirası	16,7	35,2	0,0	0,0	0,0
Enformatik aktiviteler ve ilgili hizmetler	0,0	124,7	353,2	85,9	1.121,5
Araştırma ve gelişim	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İktisadi faaliyet hizmetleri	2.015,9	5.350,8	6.217,5	3.327,0	814,7
Eğitim	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sağlık ve sosyal hizmetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Şehre ait temizlik ve ilgili faaliyetler	0,0	0,0	0,0	0,0	34,0
Birleşmeli faaliyetler	13,7	0,0	0,0	0,0	24,0
Eğlence, kültürel ve sportif faaliyetler	0,0	29,1	0,0	233,3	54,5
Özel faaliyetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Uluslararası organizasyonlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam	7.665,4	15.311,1	23.270,8	27.564,4	29.876,4
Her sene 10 milyon dolardan az akışlar (yekün)	1.978,6	2.567,9	3.075,2	3.670,6	3.454,6
Genel toplam	9.644,0	17.879,0	26.346,0	31.235,0	33.331,0

Kaynak: Banco Central de Brasil

EK3.48: BREZİLYA: Yapıldığı Sektöre Göre DDY (1996-2000)

Pay (yüzde)

Yapıldığı sektör	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım, hayvancılık ve istihsal sanayii	1,4	3,0	0,6	1,5	2,2
Tarım, hayvancılık ve ilgili hizmetler	0,5	0,0	0,0	0,1	0,0
Ormancılık ve ilgili hizmetler	0,0	0,7	0,2	0,0	0,0
Balıkçılık ve ilgili hizmetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Petrol çıkarma ve ilgili hizmetler	0,6	0,1	0,1	1,1	1,6
Metal maden çıkarma	0,3	2,2	0,2	0,2	0,4
Metal olmayan maden çıkarma	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1
İmalat	22,7	13,3	11,9	25,4	17,0
Yiyecek ve içki	2,4	2,1	0,6	4,5	3,3
Tütün	3,3	0,0	0,0	0,6	0,0
Tekstil ürünleri	0,9	0,3	0,1	0,3	0,1
Giyisi ve aksesuar	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0
Deri ürünler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Orman ürünleri	0,0	0,6	0,1	0,1	0,1
Selüloz, kağıt ve kağıt ürünler	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Basım ve yayım	0,0	0,1	0,1	0,3	0,1
Kok kömürü, petrol, nükleer yakıt ve alkol	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Kimyasal ürünler	2,9	2,4	1,5	4,6	3,7
Kauçuk ve plastik ürünler	0,4	0,9	0,7	0,8	0,2
Metal olmayan maden ürünleri	2,5	1,4	0,4	1,0	0,2
Temel metalurji	0,4	0,0	0,5	0,4	0,8
Metal ürünler	0,8	0,0	0,2	0,2	0,1
Takım tezgahları	2,3	1,3	0,8	0,3	1,9
Ofis ve elektronik ekipman	0,1	0,1	0,2	2,3	0,1
Elektrikli makinalar ve edevat	0,4	0,9	0,5	1,2	0,2
Elektronik material ve iletişim ekipmanları	0,8	1,2	1,1	1,9	2,2
Medikal, optik, otomat donatım ve saatler	0,8	0,1	0,0	0,0	0,1
Taşıtlar	3,7	1,5	4,6	6,6	3,2
Diğer nakliye araçları	0,0	0,0	0,4	0,2	0,6
Muhtelif sanayiler	0,6	0,3	0,2	0,0	0,0
Geridönüşüm	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Hizmetler	75,7	83,7	87,5	73,1	80,8
Elektrik, gaz ve sıcak su	21,2	23,2	9,5	10,8	9,9
Su toplama, arıtma, dağıtım	0,0	0,0	0,4	0,0	0,2
İnşaat	0,0	0,3	0,7	1,1	0,0
Ticaret, yakıt ticareti ve taşıt onarımı	0,2	1,2	0,0	1,0	0,3
Toptan ticaret ve ticari aracı	2,7	4,5	4,7	5,6	3,0
Perakende ticaret ve eşya onarımı	5,3	0,6	4,8	4,0	2,2
Pansiyon ve yiyecek servisleri	0,5	0,0	0,1	0,1	0,0
Karayolu taşımacılığı	2,7	0,0	0,0	0,3	0,1
Su taşımacılığı	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
Hava taşımacılığı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Taşıma ve gezi acentalarına yardımcı aktiviteler	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Posta ve telekomünikasyon hizmetleri	8,0	5,4	11,0	28,3	36,5
Finansal aracılık	5,0	10,4	25,4	6,1	21,3
Sigorta	1,9	1,2	0,2	0,2	0,0
Finansal aracılığa yardımcı aktiviteler	0,5	0,4	2,0	1,9	0,1
Gayrimenkul	1,1	0,3	0,1	0,3	0,1
Teçhizat, makine ve eşya kirası	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0
Enformatik aktiviteler ve ilgili hizmetler	0,0	0,8	1,5	0,3	3,8

Araştırma ve geliştirme	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İktisadi faaliyet hizmetleri	26,3	34,9	26,7	12,1	2,7
Eğitim	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sağlık ve sosyal hizmetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kentsel temizlik ve ilgili faaliyetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Birliğe ait faaliyetler	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Eğlenceye, kültürel ve sportif faaliyetler	0,0	0,2	0,0	0,8	0,2
Özel faaliyetler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Uluslararası organizasyonlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0
Dağıtılmış	79,5	85,6	88,3	88,2	89,6
Dağıtılmamış	20,5	14,4	11,7	11,8	10,4
Genel toplam	9.644,0	17.879,0	26.346,0	31.235,0	33.331,0

Kaynak: Banco Central de Brasil

EK3.49: BREZİLYA: Menşe Ülkesine Göre DDY (1996-2000)

(Milyon ABD doları)

Menşe ülkesi	1996	1997	1998	1999	2000
Belçika	111,5	135,6	950,4	62,2	384,5
Fransa	970,0	1.235,2	1.805,4	1.982,1	1.909,7
Almanya	212,0	195,9	412,8	480,8	374,6
İtalya	12,3	57,4	646,6	408,5	488,0
Lüksemburg	290,7	57,7	114,5	289,7	1.027,2
Hollanda	526,8	1.487,9	3.365,0	2.042,5	2.228,0
Portekiz	202,7	681,0	1.755,1	2.409,4	2.514,8
İspanya	586,6	545,8	5.120,2	5.702,2	9.592,9
İsveç	126,0	268,6	239,2	315,3	628,6
Birleşik Krallık	91,5	182,5	127,9	1.268,8	393,7
İsviçre	108,8	81,2	217,1	404,5	306,8
Japonya	192,2	342,1	277,8	274,3	384,7
Güney Kore	63,3	91,3	54,0	47,1	25,0
ABD	1.975,4	4.382,3	4.692,5	8.087,6	5.398,7
Kanada	118,5	66,2	278,6	445,4	192,8
Virgen Adaları	361,4	162,4	157,1	191,8	231,3
Cayman Adaları	655,7	3.382,9	1.807,1	2.114,5	2.034,5
Uruguay	81,2	56,1	80,6	41,0	199,5
Bermuda	33,8	241,1	53,6	242,6	315,4
Panama	674,8	904,0	152,7	89,7	21,4
Bahamalar	74,3	300,1	143,8	148,6	180,7
Arjantin	30,1	186,9	113,3	87,8	112,7
Diğerleri	165,8	266,9	705,4	428,1	930,8
Toplam	7.665,4	15.311,1	23.270,8	27.564,4	29.876,4
Yılda 10 milyon ABD dolarından az	1.978,6	2.567,9	3.075,2	3.670,6	3.454,6
Genel toplam	9.644,0	17.879,0	26.346,0	31.235,0	33.331,0
Pay (yüzde)					
Belçika	1,5	0,9	4,1	0,2	1,3
Fransa	12,7	8,1	7,8	7,2	6,4
Almanya	2,8	1,3	1,8	1,7	1,3
İtalya	0,2	0,4	2,8	1,5	1,6
Lüksemburg	3,8	0,4	0,5	1,1	3,4
Hollanda	6,9	9,7	14,5	7,4	7,5
Portekiz	2,6	4,4	7,5	8,7	8,4
İspanya	7,7	3,6	22,0	20,7	32,1
İsveç	1,6	1,8	1,0	1,1	2,1
Birleşik Krallık	1,2	1,2	0,5	4,6	1,3
İsviçre	1,4	0,5	0,9	1,5	1,0
Japonya	2,5	2,2	1,2	1,0	1,3
Güney Kore	0,8	0,6	0,2	0,2	0,1
ABD	25,8	28,6	20,2	29,3	18,1
Kanada	1,5	0,4	1,2	1,6	0,6
Virgin Adaları	4,7	1,1	0,7	0,7	0,8
Cayman Adaları	8,6	22,1	7,8	7,7	6,8
Uruguay	1,1	0,4	0,3	0,1	0,7
Bermuda	0,4	1,6	0,2	0,9	1,1
Panama	8,8	5,9	0,7	0,3	0,1
Bahamalar	1,0	2,0	0,6	0,5	0,6

Arjantin	0,4	1,2	0,5	0,3	0,4
Diğerleri	2,2	1,7	3,0	1,6	3,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dağıtılmış	79,5	85,6	88,3	88,2	89,6
Dağıtılmamış	20,5	14,4	11,7	11,8	10,4
Genel toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Banco Central de Brasil

EK3.50: ARJANTİN: Yapıldığı Sektöre Göre DDY (1996-2000)

	Milyon ABD doları								
Piyasa Hedefi	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Petrol	1.222	277	502	436	1.046	105	1.313	17.830	2.487
Madencilik	4	(6)	17	140	682	72	11	15	9
İmalat sanayii	634	858	1.798	2.186	2.776	3.308	1.147	1.950	2.404
Yiyecek, içecek ve tütün	384	338	1.014	793	405	360	256	1.192	600
Tekstil ve dericilik	-	39	(18)	80	15	36	(5)	(49)	19
Kağıt	(102)	27	31	119	375	335	89	15	580
Kimyasallar, kauçuk ve plastik	217	350	325	792	937	770	232	762	537
Çimento ve seramik	33	47	26	33	20	51	306	0	2
Yaygın metaller ve metallerin işlenişi	(120)	26	245	(31)	86	569	96	(18)	130
Makine aksamı ve teçhizat	(152)	(32)	60	8	165	106	111	360	(56)
Motorlu araçlar ve taşıtlar	373	64	116	392	774	1.082	65	(313)	591
Elektrik, Gaz ve Su	2.119	1.116	124	1.111	681	1.527	932	951	361
Ticaret	82	42	339	318	523	150	699	742	147
Nakliye ve iletişim	36	(19)	245	634	145	845	260	714	3.739
Finans	191	418	160	512	747	2.366	1.757	746	1.445
Diğerleri	143	104	452	271	350	784	1.172	983	1.102
TOPLAM	4.432	2.791	3.637	5.610	6.951	9.157	7.291	23.929	11.693
Pay (yüzde)									
Petrol	27,6	9,9	13,8	7,8	15,1	1,2	18,0	74,5	21,3
Madencilik	0,1	(0,2)	0,5	2,5	9,8	0,8	0,1	0,1	0,1
İmalat sanayii	14,3	30,7	49,4	39,0	39,9	36,1	15,7	8,1	20,6
Yiyecek, içecek ve tütün	8,7	12,1	27,9	14,1	5,8	3,9	3,5	5,0	5,1
Tekstil ve dericilik	-	1,4	(0,5)	1,4	0,2	0,4	(0,1)	(0,2)	0,2
Kağıt	(2,3)	1,0	0,8	2,1	5,4	3,7	1,2	0,1	5,0
Kimyasallar, kauçuk ve plastik	4,9	12,5	8,9	14,1	13,5	8,4	3,2	3,2	4,6
Çimento ve seramik	0,7	1,7	0,7	0,6	0,3	0,6	4,2	0,0	0,0
Yaygın metaller ve metallerin işlenişi	(2,7)	0,9	6,7	(0,5)	1,2	6,2	1,3	(0,1)	1,1
Makine aksamı ve teçhizat	(3,4)	(1,2)	1,6	0,1	2,4	1,2	1,5	1,5	(0,5)

Motorlu araçlar ve nakliyat araçları	8,4	2,3	3,2	7,0	11,1	11,8	0,9	(1,3)	5,1
Elektrik, Gaz ve Su	47,8	40,0	3,4	19,8	9,8	16,7	12,8	4,0	3,1
Ticaret	1,8	1,5	9,3	5,7	7,5	1,6	9,6	3,1	1,3
Nakliye ve iletişim	0,8	(0,7)	6,7	11,3	2,1	9,2	3,6	3,0	32,0
Finans	4,3	15,0	4,4	9,1	10,7	25,8	24,1	3,1	12,4
Diğerleri	3,2	3,7	12,4	4,8	5,0	8,6	16,1	4,1	9,4
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak:DNCI–MeyOSP

EK3.51: ARJANTİN: Menşe Ülkesine Göre DDY (1992-2000)

milyon ABD doları

Menşe ülkesi	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Avrupa	1.681	523	1.274	906	2.731	5.279	4.510	19.815	8.174
Almanya	(18)	91	210	30	150	307	486	272	187
İspanya	277	102	(172)	271	146	1.792	908	16.830	6.789
Fransa	348	79	483	104	418	168	1.310	1.536	412
İtalya	496	(228)	80	163	109	284	339	655	378
Hollanda	181	118	341	245	1.079	1.757	1.073	424	225
Birleşik Krallık	256	272	84	28	864	745	353	(44)	89
Diğerleri	140	88	247	64	(33)	227	41	141	94
Kuzey Amerika	885	1.607	1.852	2.387	2.349	2.200	646	2.437	1.607
Birleşik Devletler	624	1.456	1.674	2.252	2.021	2.017	920	1.307	1.625
Diğerleri	261	151	178	134	328	183	(274)	1.130	(17)
Orta Amerika ve Karayipler	943	336	146	934	913	571	1.630	1.697	629
Güney Amerika	866	390	226	1.030	885	1.052	391	(195)	480
Şili	436	306	150	707	438	515	277	201	100
Diğerleri	430	84	77	323	447	537	114	(396)	381
Diğer Bölgeler	56	(65)	139	353	73	55	115	175	802
TOPLAM	4.432	2.791	3.637	5.610	6.951	9.156	7.291	23.929	11.693
Pay (yüzde)									
Avrupa	37,9	18,7	35,0	16,1	39,3	57,7	61,9	82,8	69,9
Almanya	(0,4)	3,3	5,8	0,5	2,2	3,4	6,7	1,1	1,6
İspanya	6,2	3,6	(4,7)	4,8	2,1	19,6	12,5	70,3	58,1
Fransa	7,9	2,8	13,3	1,9	6,0	1,8	18,0	6,4	3,5
İtalya	11,2	(8,2)	2,2	2,9	1,6	3,1	4,6	2,7	3,2
Hollanda	4,1	4,2	9,4	4,4	15,5	19,2	14,7	1,8	1,9
Birleşik Krallık	5,8	9,7	2,3	0,5	12,4	8,1	4,8	(0,2)	0,8
Diğerleri	3,2	3,2	6,8	1,1	(0,5)	2,5	0,6	0,6	0,8
Kuzey Amerika	20,0	57,6	50,9	42,5	33,8	24,0	8,9	10,2	13,7
ABD	14,1	52,2	46,0	40,1	29,1	22,0	12,6	5,5	13,9
Diğerleri	5,9	5,4	4,9	2,4	4,7	2,0	(3,8)	4,7	(0,1)
Orta Amerika ve Karayipler	21,3	12,0	4,0	16,7	13,1	6,2	22,4	7,1	5,4
Güney Amerika	19,5	14,0	6,2	18,4	12,7	11,5	5,4	(0,8)	4,1
Şili	9,8	11,0	4,1	12,6	6,3	5,6	3,8	0,8	0,9
Diğerleri	9,7	3,0	2,1	5,8	6,4	5,9	1,6	(1,7)	3,3
Diğer Bölgeler	1,3	(2,3)	3,8	6,3	1,1	0,6	1,6	0,7	6,9
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak:DNCI-MeyOSP

EK3.52: PARAGUAY: Yapıldığı Sektöre Göre DDY (1992-1999)

bin ABD doları

	92/93	94/95	1996	1997	1998	1999
Birincil	15.216	6.590	8.114	1.977	15.943	8.706
Tarım ve hayvancılık			8.114	1.977	15.943	8.706
İkincil	63.011	79.296	39.196	23.793	38.123	47.642
Yiyecek ve içecekler	54.330	37.600	22.167	18.797	34.599	21.084
Tütün		0	914	755	5.598	5.044
Kimyasal Endüstri	2.054	8.766	13.591	1.786	-6.159	19.204
Diğerleri	6.628	32.931	2.525	2.454	4.086	2.310
Üçüncül	14.656	49.275	92.278	200.013	279.291	6.122
Depolama	1.587	23.610	1.595	15.993	77.550	-59.108
Nehir taşımacılığı	0	0	325	16.578	13.102	17.851
Telekomünikasyon	4.387	5.481	5.418	27.054	75.627	43.988
Ticaret	187	5.888	26.307	26.186	17.842	9.050
Finans	7.375	9.363	66.860	89.362	86.261	-3.986
Diğerleri	1.120	4.933	-8.227	24.840	8.909	-1.673
Toplam	92.883	135.161	139.588	225.782	333.357	62.470
Pay(yüzde)						
Birincil	16,4	4,9	5,8	0,9	4,8	13,9
Tarım ve hayvancılık			5,8	0,9	4,8	13,9
İkincil	67,8	58,7	28,1	10,5	11,4	76,3
Yiyecek ve içecekler	58,5	27,8	15,9	8,3	10,4	33,8
Tütün			0,7	0,3	1,7	8,1
Kimyasal Endüstri	2,2	6,5	9,7	0,8	-1,8	30,7
Diğerleri	7,1	24,4	1,8	1,1	1,2	3,7
Üçüncül	15,8	36,5	66,1	88,6	83,8	9,8
Depolama	1,7	17,5	1,1	7,1	23,3	-94,6
Nehir taşımacılığı			0,2	7,3	3,9	28,6
Telekomünikasyon	4,7	4,1	3,9	12,0	22,7	70,4
Ticaret	0,2	4,4	18,8	11,6	5,4	14,5
Finans	7,9	6,9	47,9	39,6	25,9	-6,4
Diğerleri	1,2	3,6	-5,9	11,0	2,7	-2,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak:DNCI-MeyOSP

EK3.53: PARAGUAY: Ülke Bazlı Doğrudan Yabancı Yatırımlar (1992-1999)
bin ABD Doları

Ülkeler	92/93	94/95	1996	1997	1998	1999
Almanya	2.801	13.501	26	3.606	-3.741	987
Arjantin	3.547	4.874	20.964	26.145	63.124	23.393
Brezilya	45.088	54.860	6.579	17.622	52.180	-24.744
Şile	0	14.401	21.567	2.911	867	-2.400
ABD	13.069	12.297	32.326	108.732	158.222	16.056
Fransa	15.403	18.992	510	978	5.189	-1.888
Hollanda	2.707	-1.982	20.753	24.513	26.668	29.401
İngiltere	2.987	9.179	14.402	3.654	5.845	-313
Japonya	560	205	0	0	8.142	3.270
Çin	1.400	2.238	4.943	19.094	-14.654	447
Uruguay	467	2.547	5.963	17.178	9.223	5.466
Diğerleri	5.321	3.845	11.556	1.350	22.290	12.793
Kanada			-4.173	1.245	387	788
Kolombiya			-34	625	2.216	148
İspanya			9.979	2.712	6.637	3.703
İtalya			-1.236	568	2.929	-842
Liechtenstein			-3.710	-1.118	8.540	-4.008
Portekiz			225	1.241	-299	428
İsveç			0	0	5.143	-895
İsviçre			10.505	-3.923	-3.263	13.471
Toplam	93.350	134.956	139.588	225.782	333.357	62.470
% Dağılım						
Almanya	3,0	10,0	0,0	1,6	-1,1	1,6
Arjantin	3,8	3,6	15,0	11,6	18,9	37,4
Brezilya	48,3	40,7	4,7	7,8	15,7	-39,6
Şile	0,0	10,7	15,5	1,3	0,3	-3,8
ABD	14,0	9,1	23,2	48,2	47,5	25,7
Fransa	16,5	14,1	0,4	0,4	1,6	-3,0
Hollanda	2,9	-1,5	14,9	10,9	8,0	47,1
İngiltere	3,2	6,8	10,3	1,6	1,8	-0,5
Japonya	0,6	0,2	0,0	0,0	2,4	5,2
Çin	1,5	1,7	3,5	8,5	-4,4	0,7
Uruguay	0,5	1,9	4,3	7,6	2,8	8,7
Diğerleri	5,7	2,8	8,3	0,6	6,7	20,5
Kanada			-3,0	0,6	0,1	1,3
Kolombiya			0,0	0,3	0,7	0,2
İspanya			7,1	1,2	2,0	5,9
İtalya			-0,9	0,3	0,9	-1,3
Liechtenstein			-2,7	-0,5	2,6	-6,4
Portekiz			0,2	0,5	-0,1	0,7
İsveç			0,0	0,0	1,5	-1,4
İsviçre			7,5	-1,7	-1,0	21,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DNCI-MeyOSP

EK3.54: MERCOSUR: Ekonomik karşılıklı bağımlılık, 1991/2001

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Toplam ihracatın yüzdesi olarak MERCOSUR'a ihracat											
Arjantin	16.5	19.0	28.1	30.3	32.3	33.3	36.2	35.6	30.3	31.8	28.2
Brezilya	8.0	12.5	15.4	15.0	14.6	16.8	18.8	19.1	15.5	15.4	10.9
Paraguay	35.1	37.4	39.6	52.0	57.1	63.6	51.3	52.4	41.4	63.5	n/a
Uruguay	35.5	33.6	43.5	47.0	47.1	48.1	49.7	55.4	45.0	44.5	n/a
MERCOSUR	11.1	14.3	18.6	20.0	20.5	22.7	24.7	25.0	20.4	20.9	n/a
GSYİH'nın yüzdesi olarak MERCOSUR'a ithalat											
Arjantin	1.04	1.02	1.56	1.92	2.78	3.08	3.45	3.27	2.51	2.94	n/a
Brezilya	0.57	1.05	1.22	1.08	0.87	0.94	1.12	1.14	1.28	1.32	n/a
Paraguay	4.14	3.82	4.17	5.43	5.88	6.91	6.13	6.21	3.97	7.16	n/a
Uruguay	5.56	4.59	5.06	5.53	5.50	6.03	6.86	7.60	5.01	5.14	n/a
MERCOSUR	0.83	1.13	1.44	1.47	1.48	1.61	1.85	1.86	1.80	1.97	n/a

Kaynak:DNCI-MeyOSP

**EK3.55: MERCOSUR'UN 2006 YILI ORTAK DIŞ TARİFESİ (OGT):
NOMİNAL VE EFEKTİF TARİFE ORANLARI**

Sektörler	Nominal tarife oranı (%)	Efektif tarife oranı (%)
Tarım ve hayvancılık	3,78	2,93
Maden isihracı (yakıt hariç)	3,95	1,72
Petrol ve kömür	0,00	-1,82
Metal madeni ürünler	11,47	13,29
Çelik	7,98	12,55
Demir dışı metaller	9,78	10,28
Diğer metal ürünler	15,80	21,25
Makine ve traktörler	13,85	14,22
Elektrikli malzemeler	15,99	19,99
Elektronik ekipman	13,10	12,86
Otomobil, kamyon ve otobüs	33,97	123,96
Diğer motorlu taşıtlar ve parçaları	13,81	14,22
Ağaç ve mobilya	10,97	13,10
Selüloz, kağıt ve basım	11,94	12,71
Kauçuk	12,84	14,70
Kimyasal ürünlerin üretimi	12,83	13,91
Petrol rafinajı	4,58	5,33
Çeşitli kimyasal ürünler	8,80	10,62
Farmasötik ürünler	10,00	9,95
Plastik ürünler	16,54	20,59
Tekstil	16,39	21,77
Giyim	19,58	22,28
Deri ve ayakkabı	14,23	15,75
Kahve sanayii	11,33	11,73
Bitkisel ürün işleme	12,09	22,17
Mezbaha işleri	9,76	9,81
Süt endüstrisi	15,57	16,57
Şeker	16,00	16,90
Bitkisel yağ üretimi	8,72	9,90
Gıda ve içecek	15,69	23,64
Muhtelif ürünler	14,38	16,10
Basit ortalama	12,44	17,19
Basit ortalama (otomobil, otobüs ve kamyon hariç)	11,72	13,63
Minimum	0,00	-1,82
Maksimum	33,97	123,96
Maksimum, (otomobil, otobüs ve kamyon hariç)	19,58	23,64
Standart sapma	5,92	20,74
Standart sapma (otomobil, otobüs ve kamyon hariç)	4,44	6,23

Kaynak: Kume, Honorio and Piani, Guida, "Mercosur: The Dilemma Between Custom Union and Free Trade Area" (November 2001), **IPEA Working Paper No. 841**, pp. 77-78.

EK3.56: MERCOSUR Ortalama Tarifeleri

	Dış tarifeler	İç tarifeler	İthalat ağırlıklı dış tarifeler	İthalat ağırlıklı iç tarifeler	Ortalama OGT	Ort.Tarife
Arjantin	11,78	0,36	13,37	0,86	14,33	11,69
Brezilya	13,14	0,02	15,44	0,02	21,39	10,2
Paraguay	8,79	0,80	5,18	0,37	6,83	24,91
Uruguay	10,78	0,88	11,01	1,77	5,92	19,73
Mercosur	11,75	0,00	11,09	0,00	-----	-----

Kaynak: Sanguinetti, Pablo, Eduardo Bianchi, “Implementing PTAs in the Southern Cone Region of Latin America: Rules of Origin”, (Çevrimiçi) <http://200.32.4.58/~sanguine/ROO%20paper%20v6.pdf>, p.10, 26.05.2007.

EK3.57: Avrupa Birliği ve MERCOSUR'un toplam ticaretteki yeri

Dünya ihracatındaki %										
	Oluşturulma yılı	1990	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Avrupa Birliği	1957	44.8	41.3	41.1	37.7	39.7	40.4	41.5	40.8	38.7
Mercosur	1991	1.4	1.4	1.3	1.4	1.4	1.4	1.4	1.5	1.6

Kaynak: World Bank, **2007 World Development Indicators**, The World Bank, p. 334.

ÖZGEÇMİŞ

1972 Kıbrıs doğumluyum. İlk ve orta öğrenimimi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde tamamladım. 1990 yılında Güzelyurt Türk Maarif Koleji'nden mezun oldum. Yine aynı yıl İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü'ne girmeyi hak kazandım. Buradan 1994 yılında mezun oldum. 1994-1996 yılları arasında Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat bölümünde yüksek lisans eğitimi aldım. 1998-2001 yılları arasında ise İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Yüksek Lisans bölümünü, Prof. Dr. Türkel Minibaş yönetiminde “Küreselleşme sürecinde Nüfus Sorunu” başlıklı yüksek lisans tezini tamamladım. Doktora eğitimimi ise İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Doktorası bölümünde tamamladım(2001-2007). Halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölümü Uluslararası İktisat ve İktisadi Gelişme Anabilim dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktayım.

Başlıca çalışma başlıklarım, Ekonomik Entegrasyon teorisi, Kalkınma İktisadı ve Türkiye-AB ilişkileridir. Gümrük Birliği'nin Türkiye-AB ilişkilerine etkisi ile ilgili çalışmaların yanı sıra, dünya ekonomisi ve kalkınma iktisadına yönelik başlıklarla ilgili çalışmalarım mevcuttur.

Yabancı diller: İngilizce(Pek iyi), İspanyolca(zayıf).